BOB JESSOP

Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet

DERLEYENLER

BETÜL YARAR
ALEV ÖZKAZANÇ

iletişim

BOB JESSOP

Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet

BOB JESSOP eğitimini Exeter University ve University of Cambridge'te tamamladı. Halen Lancaster Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Özellikle devlet teorisi, korporatizm, düzenleme teorisi, Fordizm ve post-Fordizm, İngiliz politik iktisadı, sosyal teori ve refah devleti üzerine çalışmaktadır. Yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Social Order, Reform, and Revolution*, Londra: Macmillan 1972; *Traditionalism, Conservatism, and British Political Culture*, Londra: Allen and Unwin 1974; *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford: Blackwell 1982; *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, Londra: Macmillan 1985; *Thatcherism: a Tale of Two Nations*, Cambridge: Polity (Kevin Bonnett, Simon Bromley, ve Tom Ling); *Karl Marx: Social and Political Thought*, Londra: Routledge 1990; *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Cambridge: Polity 1990, *Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism: Institutional Dynamics in the Transformation Process*, Aldershot: Edward Elgar (J. Hausner ve K. Nielsen), 1995. *Crisis del Estado de Bienestar. Hacia una nueva teoria del Estado y sus consecuencias sociales (Crisis of the Welfare State. Towards a new theory of the state and its social Consequences*, Bogatà: Siglo del Hombre, 1999. *Globalisering og interaktiv Styring (Globalization and Interactive Governance)* Frederiksberg: Samfundslitteratur, 1999 *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity (2002) *STATE/SPACE: a Reader*, Oxford: Blackwell (Neil Brenner, Martin Jones ve Gordon MacLeod) (2003).

İletişim Yayınları 1128 • Politika Dizisi 53
ISBN 975-05-0362-7

1. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Kerem Ünüvar
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BOB JESSOP

Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet

Derleyenler

BETÜL YARAR - ALEV ÖZKAZANÇ

iletişim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

BETÜL YARAR* - ALEV ÖZKAZANÇ**

Elinizdeki derleme bize göre günümüzün en önemli Marksist devlet kuramcısı olan Bob Jessop'un otuz yıllık çalışmalarından bazı kesitler içeriyor. Jessop'un sözkonusu nitelemeyi hak etmesi, onun farklı kuramsal ve entelektüel kaynakları sentezleyerek, kapitalist devlete dair son derece geniş bir sorular kümesine yanıt aramasından kaynaklanıyor. Jessop'un bu derlemeye yazdığı giriş yazısı, beslendiği kaynakların çeşitliliğini, bunların arasında kuramsal bağlantılar kurma çabasını ve bu çabanın ufuk açıcı sonuçlarını ayrıntılı olarak gözler önüne sürüyor. Bu nedenle onun kendi ağzıyla anlattığı entelektüel serüvenini burada tekrarlamakta fayda görmüyoruz. Ancak, birimiz bizzat, diğeri ise dolaylı olarak Jessop'un öğrencisi olmuş; doktora tezlerini ya bizzat Jessop'un danışmanlığında ya da büyük ölçüde etkisi altında yazmış kişiler olarak Jessop'un çalışmasının bizim için ve (öyle sanıyoruz ki genel olarak Türkiyeli okur için) taşıdığı özel önemden sözetmek isteriz. Her ikimiz de Türkiye'de yeni sağ olgusuyla ilgili olan doktora tezlerimizde, Jessop'un kuramından büyük ölçüde etkilendik.

(*) Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
(**) Ankara Üniversitesi, SBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

Klasik ekonomi-politik bağlamında yapılan indirgemeci siyasi analizler ile özellikle Türkiye'de yaygın olan, katı bir devlet-toplum ikilemine dayanan sivil toplumcu analizlerin oluşturduğu ikileme düşmekten kaçınanlar için Jessop'un kuramsal çabası özel bir önem taşıyordu. Gerçekten Jessop'un asıl derdi, Türkiye gibi bir bağlamda özel bir siyasi önem kazanan bir soruyla doğrudan ilgili görünüyordu: Ekonomik olan ile siyasi olan; kapitalizm ile devlet arasındaki karmaşık ilişki, ekonomizm ve siyasicilik tuzaklarına düşmeksizin nasıl ele alınmalıydı? Jessop'un bu soruyu yanıtlarken, Gramsci, Poulantzas ve Alman devlet kuramcılarını izleyerek, bunları düzenleme yaklaşımı ile yakınlaştırma yoluyla geliştirdiği "stratejik-ilişkisel" yaklaşımının son derece ufuk açıcı olduğunu fark ettik. Çünkü bu tür bir yaklaşım, Türkiye'de özellikle fetiş biçimlerde ele alınan bir kavram olarak "devlet" meselesinin indirgemeci olmayan bir analizini mümkün kılıyordu. Umarız bu derlemedeki yazılarda önerilen perspektif, Türkiye'de devlet ve siyasi iktidar meselesiyle ilgilenenler açısından en az bize faydalı olduğu kadar faydalı olur.

Jessop'un devlet kuramı, tam da beslendiği kaynakların çeşitliliği ve ilgi alanının genişliği nedeniyle bazılarına eklektik görünebilir. Gerçekten, Gramsci, Poulantzas ve Alman devlet kuramcılarından, düzenleme okuluna; N. Luhman'ın aotupoisis kavramından söylem kuramı ve Foucault'ya kadar uzanan geniş bir yelpazeden beslenerek, küresel momentte siyasal ile ekonomik olanın ilişkisine dair son derece geniş bir sorular kümesine yanıt verme iddiasındaki bir çalışmanın, eklektik olmadan bu iddiasını gerçekleştirmesi zordur. Buna rağmen Jessop'un çalışmasının, zorun başarıldığı örneklerden birisi olduğuna inanıyoruz. Bu yoğun emek ürünü olan titiz çalışma, aynı zamanda son derece yüksek bir kuramsal ve analitik düzeyi temsil ediyor.

Jessop'un devlet kuramına ilişkin temel yaklaşımını geliştirmesinin üzerinden yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen, en azından temel eserlerinin (*The Capitalist State*, Blackwell, 1982 ve *State Theory*, Polity, 1990) hâlâ Türkçeye çevrilmemiş olması-

nı büyük bir eksiklik olarak görüyoruz. Jessop'un giriş yazısında sözettiği gibi en son kitabının (*The Future of Capitalist State*, 2002) yakında Türkçeye kazandırılacak olması bu açıdan sevindirici bir haber sayılabilir. Bizim bildiğimiz kadarıyla Jessop'ın Türkçe'ye çevrilmiş ilk çalışması, S. Hall ile girdiği tartışma çerçevesinde K. Bonnett, S. Bromley ve T. Ling ile birlikte kaleme aldığı "Otoriter Popülizm, İki Ulus ve Thatcherizm" adlı makaledir (*Dünün ve Bugünün Defterleri: Dünya Sorunları Dizisi 4: Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Alan, 1987) Öyle görünüyor ki Jessop ismi özellikle yeni sağ'ın Türkiye'de ve dünyada yükselişini anlama girişimleri çerçevesinde Türk okuyucusunun dikkatini çekmiştir. Bugün Jessop'ın son yıllarda kapitalist küreselleşme sürecini ve bu süreç içinde devletin aldığı yeni biçimi anlamak üzere gerçekleştirdiği çalışmaları Jessop'a yönelik ilginin artması için bir zemin yaratmış gibi görünüyor. Nitekim son dönemde ODTÜ'de yapılan Ekonomi Konferansına (Eylül 2000) Jessop'ın da davet edilmesi ve Ankara'da bulunduğu tarihler arasında *Mürekkep** ve *Praksis* dergilerinin kendisiyle yaptığı görüşmeler ("Jessop ile Görüşme", B. Yarar, A. Özkazanç, M. Şen, *Mürekkep*, 15, 2000; Bob Jessop ile görüşme, K. S. Çelik, E. D. Ozan, *Praksis*, 1, 2001) bunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. İzleyen yıllarda Jessop'un iki makalesi daha Türkçeye kazandırılmıştır. ("Devlet ve Teknokratik Ekonominin Çelişkileri", *Mürekkep*, 21, 2002; "Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonya Projeleri", Simon Clarke (der), *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Ütopya, 2004).

Ne yazık ki Jessop'un temel eserlerinin yeterince tanınmadığı bir ortamda bizim yaptığımız derlemenin bu ihtiyacı tam olarak gerçekleştirmesi zor görünüyor. Bu derlemeyi tasarlarken temel amacımız devlet kuramı ve kapitalizm tartışmalarına dün olduğu gibi bugün de önemli katkılar sunduğu bilinen Jessop'u Türk okuyucusuna tanıtmak ve bu şekilde yukarıda sözü edilen eksikliği bir parça olsun gidermekti. Bu nedenle

---

(*) *Mürekkep* dergisindeki görüşme bu derlemenin sonuna eklenmiştir.

derlemeye girecek makaleleri seçerken tarihsel sıralamadan ziyade, Jessop'un kuramsal yönelimleri ve temalarının neler olduğuna dikkat ettik. Jessop'un metinlerinin Türkçeleştirilmesinde bazı önemli zorluklar yaşadığımızı itiraf etmemiz gerek. Bu zorluk asıl olarak Jessop'un dilinin kavramsal soyutluk düzeyinin son derece yüksek olmasından kaynaklandı. Jessop kavramsal düşüncenin üst bir düzeyini temsil etmenin yanısıra, bizzat kendisi kavram geliştiren ve terim yaratan birisi. Dolayısıyla Jessop'la ilk kez karşılaşacak olanlar için bu derlemedeki metinlerin bazıları okuma zorluğu yaratabilir. Yine de sabırlı bir okuma sürecinin sonuçta okuyucuya çok şey katacağını umut ediyoruz.

Derlemenin gerçekleşmesinde katkısı geçenleri anmadan geçemeyiz. Her şeyden önce bu derlemede yer alacak makalelerin seçiminde bizi yönlendiren ve bu süreçte katkılarını hiç esirgemeyen Bob Jessop'a teşekkürü borç biliyoruz. Ayrıca bu fikre destek verip gerçekleşmesini sağlayan, üstelik planlanandan uzun süren derleme sürecine sabırla katlanan İletişim Yayınları'ndan Tanıl Bora ve Asena Günal'a da minnettarız. Özenli ve titiz çevirileriyle kitabın oluşmasına katkı sağlayan Ahmet Murat Aytaç, Yiğit Karahahoğulları ve Duygu Türk' e de emekleri için teşekkür ederiz. Son olarak, makalelerin redaksiyonu sürecinde çeşitli düzeylerde yardımları olan Ahmet Murat Aytaç, Süreyya Tamer Kozaklı, Fevziye Sayılan, Elif Akşit ve Özkan Ağtaş'ı da anmak isteriz. Elbette çevirinin tüm kusurları nihai olarak bize aittir.

GİRİŞ

Son otuz yıldır çalışmalarımın temel odağı ekonomi-politiğin kuramsal ve ampirik eleştirisi oldu. Ekonomik ve siyasi düzeni ve daha da önemlisi bunların stratejik koordinasyonu ve yapısal eşleşmelerini [structural coupling] sorguladım. Elinizdeki bu kitap, doktora sonrası akademik hayatımın ilk yirmi beş yılı boyunca (1974-1999) beni meşgul eden temel kuramsal meseleleri yansıtan on makaleyi içeriyor. Daha güncel gelişmeler, Türkçeye Epos yayınevi tarafından çevrilecek olan *The Future of Capitalist State* (Kapitalist Devletin Geleceği) (2002) adlı kitapta ve kültürel ekonomi-politik ve ekonomi-politik üzerine kaleme alınmış pek çok yazıda sunulmaktadır. Genel yaklaşımımın kavramsal olarak daha da zenginleştirilmesini ve derinleştirilmesini hedefleyen son dönem çalışmalarım, temel kuramsal projemin yeni yorumunda yansıtılmıştır. Bunu, kapitalizmin disiplin-ötesi [post-disciplinary] kültürel ekonomi-politiği olarak adlandıracağım. Bu da kapitalizmin çelişkileri ve ikilemleriyle ve bunların çelişkili ve özsel olarak kararsız uzay-zamansal çözümler [spatio-temporal fixes] yoluyla, belirli bir süre için nasıl ertelendiği, aktarıldığı ve çözümlendiği sorusuyla ilgili sistematik bir kurama dayanmaktadır. Bu yeni yorumu ve disiplin-ötesi bakmayı, kültürel ekonomi-po-

litiği ve uzay-zamansal çözümleri önemli kılan etmenleri açıklamadan önce, ilk çalışmalarımın temel yörüngesini açıklamak istiyorum.

Özetle, İngiliz siyasi kültürü üzerine yaptığım doktora çalışmamın ve makro-toplumsal kurama yönelik başlangıçtaki yoğun ilgimin ardından Marksist devlet kuramı ve diğer devlet kuramlarının meselelerine odaklandım. Daha sonra, Antonio Gramsci'den, Alman devlet "kuramı"ndan ve Nicos Poulantzas'ın çalışmalarından esinlenerek geliştirmiş olduğum devlete stratejik-ilişkisel yaklaşımla uyumlu bir (geniş anlamıyla) iktisadi analiz geliştirmek ümidiyle, ekonomi-politiğin radikal eleştirisine yöneldim. Bu süreçte Nicos Poulantzas'ın entelektüel biyografisi üzerine yaptığım detaylı bir çalışmanın yanısıra Stuart Hall ile Thatcherizmin doğası üzerine bir tartışmaya giriştim ve düzenleme yaklaşımıyla ilgilendim. Bundan sonraki kuramsal iddiamın hedefi, devlet ile sermaye arasındaki değişken eklemlenmeyi toplumsal ilişki biçimleri olarak analiz etmek ve sermaye birikiminin kârlılığı için ekonomi-dışı koşulların güvenceye alınmasına yarayan mekanizma ve pratiklerin yeniden-tasarlanması yönündeki girişimleri anlamak oldu. Bunun yanı sıra, ölçek sorunu, küreselleşme-bölgeselleşmenin diyalektiği ve ekonomik ve siyasi ilişkilerin yeniden-ölçeklendirilmesi gibi meselelerle giderek daha fazla ilgilenmeye başladım. Bu girişimim, iktisadi ve toplumsal siyasayı, devletin yeniden-ölçeklendirilmesini ve değişen yönetişim biçimlerini ele alan görece bütünlüklü bir düzenleme-kuramsal [regulation-theoretical] ve devlet-kuramsal [state-theoretical] bir anlatı içinde, bütün önceki ilgilerimi birleştirmeye çabaladığım zamana denk düşer. *The Future of Capitalist State* adlı kitabımda belirli bir olgunluğa ulaşmış olan bu girişimin ilk meyvelerini, elinizdeki kitapta yer alan 1990'ların sonlarına ait yazılarımda görmek mümkün. Son dönem çalışmalarım yine aynı ilgi alanları üzerine olup, ayrıca eleştirel semiyoloji analizi ile ekonomi-politiğin eleştirisini daha sistematik bir biçimde bütünleştirme girişimini de içermektedir.

Çalışmalarımın üç kaynağı ve bunların siyasi dinamiği

Daha önce açıkladığım gibi (örneğin bkz. 2000 yılında *Mürekkep* dergisi adına yapılan görüşme),* yukarıda değindiğim meselelere yaklaşımım, temelde üç kaynaktan güçlü bir biçimde etkilenmiştir. Bunların her biri bu kitapta yer alan makalelerde belirtiliyor. Ancak yine de bütün bunlardan tekrar bahsetmenin ve ekonomi-politiğe stratejik ilişkisel yaklaşımıma nasıl şekil verdiklerine kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünüyorum. Lenin, Karl Marx tarafından geliştirildiği biçimiyle Marksizmin üç kaynağı olduğunu iddia eder: Alman felsefesi, Fransız siyaseti ve İngiliz iktisadı. Aynı biçimde ben de en büyük Marksist devlet kuramcılarından Nicos Poulantzas'ın Alman değil Fransız felsefesinden; Fransız değil İtalyan siyasetinden ve İngiliz iktisadından değil, hatta hiçbir iktisadi okuldan değil de Romen-Alman hukukundan etkilendiğini ileri sürdüm (Jessop, 1985). Buna karşın, benim çalışmalarımın üç kaynağı Fransız veya İtalyan değil Alman siyaseti; İngiliz değil Fransız iktisadı ve ne Alman felsefesi, ne Fransız felsefesi, hatta hiçbir felsefe değil, fakat ... Şili biyolojisi ! olmuştur.

İlk dönemlerimde kapitalist devletin değişen biçimleri ve işlevsellikleri meselesine ilgi duymamda Alman etkisi açıktır. Bu durum, elinizdeki kitapta yer alan ve savaş-sonrası Marksist devlet kuramlarını inceleyen ilk makalede görülmektedir. Aslına bakılırsa, devlet kuramcısı sıfatını hakeden hiç kimsenin –özellikle de eğer bu kişi, Devlet'e değil de, sadece iktidarını sivil toplumdan alan bir "Kurulu Düzen" [Establishment] ya da yönetici sınıfa sahip olduğu iddia edilen İngiliz toplumunda yetişmişse– devlet konusundaki Alman çalışmalarıyla boğuşmaktan kaçınması mümkün değildir. Buradan çıkardığım ve benim çalışmam açısından yakıcı olduğunu düşündüğüm iki ders daha var, ancak bunlara daha sonra döneceğim. *L'école de la régulation* (düzenleme okulu) ışığında Fransız iktisadını keşfetmem ise bundan çok sonrasına rastlar (bkz. Jessop,

(*) *Mürekkep* dergisinde yayınlanan bu görüşme kitabın sonuna eklenmiştir.

1990a ve bu kitaptaki 5. makale). Düzenleme yaklaşımı, o çok eski Marksist soruya, yani tüm yapısal çelişkilerine ve sınıf çatışmalarına rağmen, nasıl oluyor da kapitalizm görece uzun dönemler için genişlemeye devam ediyor sorusuna, kurumsal açıdan yanıtlar üretir. Bu noktada, ekonomik faaliyetlerin toplumsala gömülü [socially embedded] ve toplumsal olarak düzenlenmiş [socially regulated] olduğunu ve istikrarlı bir ekonomik büyümenin, kapitalist gelişime rehberlik eden piyasa güçlerinin oynadığı rolü tamamlayan ekonomik düzenlemenin belirli toplumsal biçimlerine dayandığını vurgular. Bu yaklaşımın katkıları, elinizdeki derlemede yer alan düzenleme yaklaşımının yirmi yılı üzerine olan makalede değerlendirilmiştir.

Son olarak, Şili biyolojisinden doğrudan olmasa da en azından Niklas Luhman, Gunther Teubner ve Helmut Willke gibi Alman toplum kuramcıları aracılığıyla "autopoiesis" kavramını aldım. (Bazılarına göre pek de meşru olmayan bir biçimde) hücre biyolojisinden sosyolojiye aktarılmış olan autopoietisist yaklaşım bütün (büyük) toplumsal alt-sistemlerin (örneğin hukuk, siyaset, ekonomi ve bilim) kendi kendine gönderme yapan, kendi kendini üreten ve kendi kendini düzenleyen sistemler olarak çalışabileceğini savunur. Kısaca, bu sistemler kendi sınırlarını söylemsel olarak kurarlar, kendi içsel işleyişleri için gerekli koşulları kendi kendilerine üretirler ve herhangi bir dışsal mantığa göre değil, kendi *modus operandi*'lerine (ya da işleyiş mantıklarına) göre gelişirler. Burası bu yaklaşımı tüm detaylarıyla işlemek için uygun bir yer değil, ancak yine de onun Marx'ın sermayenin kendi kendini değerlemesi [self-valorization of capital] üzerine analiziyle olan hısımlığını belirtmekte yarar var. Benim açımdan önemli olan, devletin piyasa ekonomisinden göreli özerkliği gibi oldukça eski bir meselenin çözümü açısından autopoiesis kavramının içerimleridir. Bu yaklaşım, bu sorunun, *işleyiş olarak özerk*, ancak *temelde birbirine bağımlı iki alt sistem* arasındaki önceden izlenen güzergâha-bağımlı yapısal eşleşmenin [path-dependent structural coupling] ve ortak-evrimin [co-evolution] yönünü ve doğasını etkilemek (ya da yönetmek) için ekonomik ve si-

yasi güçlerin güzergâh-şekillendirici [path-shaping] çabaları olarak ele alınabileceğini önerir. Autopoietik kuramın, en azından sosyolojik yorumu açısından bütün bu sorunlarla ilgili ilginç içerimleri vardır. Özellikle, işleyiş olarak özerk bir sistemin, içinde ürediği çerçeveyi değiştirerek, bir diğer (görece kapalı) sistemi nasıl etkilediği sorusunu muhakeme etme gücü oldukça fazladır. Bu sebeple karmaşık toplumsal formasyonların gelişimini yönlendirme (ya da yönetme) girişimlerinin sınırlarını ve doğasını araştırmak üzere kendinden-örgütlülük [self-organization] kuramlarına da yaslandım. Buradaki makalelerden hiçbiri doğrudan autopoiesisle ilgili değilse de, yapısal eşleşme, ortak-evrim ve yönetişim sorunları üzerine yapılan tartışmalarda bu kavramın etkisi belirgindir.

Bu oldukça farklı kuramlar ve benim onları nihai olarak ekonomi-politiğin farklı bir eleştirisi bağlamında birleştirme girişimim göz önüne alındığında, bu projeyi esaslı bir biçimde disiplin-ötesi nitelikte bulmama sanırım şaşırmazsınız. Marx, akademik disiplinlerin henüz kurumsallaşmadığı, disiplin öncesi bir çağda yaşamış olma lüksüne sahipti. Bizlerse bugün sadece, bu tür bir kurumsallaşmadan kaynaklanan entelektüel engelleri aşmayı arzu edebiliriz. Disiplin-ötesi yaklaşımlar tekil disiplinlerin ve disiplinselliğin tümünün geleneksel doğasını ve taşıdığı içsel sınırları fark ediyor ve yerleşik disiplinlerin birine ya da tümüne tutarsız ya da uyumsuz görülebilecek yeni fikirlere kendilerini açık tutuyorlar. Disiplin-ötesi incelemeler, farklı disiplinlere göre nasıl sınıflandırılacağına bakmadan, belirli sorunları tanımlamakla işe başlıyor ve daha sonra disiplinlerin tanımladığı sınırları düşünmeksizin, bu sorunlara işaret eden belirli kavramları, metodolojileri ve bilgiyi harekete geçiriyor, geliştiriyor ve bütünleştiriyorlar. Bu kitapta yer alan makalelerin tümü bu hareketi desteklemektedir.

Marx'ın, Alman felsefesi, Fransız siyaseti ve İngiliz iktisadı arasında yaratıcı bir sentez oluşturmayı başarmasının, onun British Museum'un Kütüphanesi'nde sırtı ağrıyana kadar oturma kapasitesinden daha fazlasını içerdiği hep söylenmiştir. Bu başarı asıl olarak onun kendisini proletaryanın sınıf mücadele-

siyle özdeşleştirmiş olmasına dayanır. Aynı şekilde, Nicos Poulantzas kendisini popüler-demokratik mücadele ve yeni toplumsal hareketlerle özdeşleştirdiği için, kendi sentezini, yani devlete stratejik ve ilişkisel yaklaşımı yaratabilmiştir. Ve eğer ben Alman siyaseti, Fransız iktisadı ve Şili biyolojisini bağlantılandırabildiysem eğer, bunun nedeni Thatcherizmin ideolojik ve siyasi eleştirisi sürecine küçük çapta da olsa katılmış olmamdır. Esasen çalışmalarımın çoğu, hem karmaşık ekonomik krizde hem de devlet krizinde kendini gösteren savaş-sonrası İngiliz ekonomi-politiğinin krizini anlamak –ve bununla ilişkili olarak bu krize gösterilen Thatchercı tepkiyi ve onun İngiltere'nin bugünkü Yeni İşçi Partisi için bıraktığı mirası anlamak– üzere gerçekleştirilen girişimleri içerir (özellikle bkz. Jessop vd, 1988 ve Yeni İşçi Partisi üzerine, 2003a). Bu, burada yer alan makaleler içinde yer alan, özellikle Thatcherizmin sonu üzerine olan ortak çalışmada açıkça görülür. Ancak daha sonra, bu karşılaşmadan çıkarsanan dersler neo-liberalizmin farklı biçimleri ve düzeylerine ilişkin çalışmalarda ve hatta benim Kuzey Amerika ve Avrupa'da girişimci kentler ve refah devletinin yeniden-yapılanması üzerine olan çalışmalarıma uygulanmıştır. İşte benim entellektüel projem için anahtar olan ve okuyacağınız makalelerin tümünde fark edileceğini umduğum şey, çalışmamın bu derinde yatan ama çoğu zaman gizli kalan siyasi boyutudur. Bu kitaptaki Thatcherizmin mirasıyla ilgili 6. makalenin doğrudan başlığı da tam olarak budur.

İki tür ekonomi-politik ve etkileşimleri

Ekonomi-politikçiler bazen devletin ekonomi-politiğine, bazen de ekonominin ekonomi-politiğine odaklanırlar. Benim ilkine olan yaklaşımım neo-Marksist devlet kuramından türeyen iki savdan etkilenmiştir. Birincisinde, biçim işlevi sorunlu hale getirir [*form problematizes function*]. Buna göre, devletin temel biçimi, onun sermaye birikimi ve/veya siyasal sınıf egemenliğinde oynadığı rolü tehlikeye düşürür. Özellikle devlet ve ekonominin kurumsal ayrışması, ki bu da kapitalist toplumların

ayrıtedici niteliğidir, her iki sistemde karşılıklı olarak farklı (ve potansiyel olarak çelişkili) kurumsal mantıkların ve muhasebe [calculation] türlerinin hakim olmasına yol açar. Bu nedenle, siyasal sonuçların sermayenin ihtiyaçlarına hizmet edeceğinin hiçbir garantisi yoktur ve buna bağlı olarak, bu yöndeki gelişmelerin her birinin ampirik olarak araştırılması ve olumsal olarak açıklanması gerekir. İkinci olarak, neo-Marksistler, devletlerin yapısal seçiciliğini ve stratejik kapasitelerini şekillendiren etmenleri araştırmışlardır. Yapısal seçicilik kavramı, devletin, farklı işleyiş biçimleri olan kurumların bir toplamı olarak, farklı siyasal güçlerin, kimi çıkarları ve stratejileri belirli devlet güçlerine veya kapasitelerine erişerek veya bunlar üzerinde belirli bir kontrol uygulayarak gütmeleri konusundaki yetileri üzerinde özgül ve farklı etkiler yaratmasına gönderme yapar. Devlet güçlerinin ve kapasitelerinin ve bunların devletin ötesindeki itici güçlere ve kaynaklara bağımlılığının incelenmesi, yapısal seçicilik üzerine olan çalışmanın zorunlu tamamlayıcısıdır. Bu tür bir inceleme bizi, devlet iktidarının "stratejik ilişkisel" doğasına ve devlet yöneticilerinin kurumsal iktidarı devlet aygıtının sınırlarının ötesine yansıtma kapasitelerine olan bağımlılığına dair meselelere götürür. Bana göre bu, devletin yapısal olarak içkin seçiciliğine [the structurally-inscribed selectivity] ve yapı-uyumlu stratejik muhasebeye [structurally-oriented strategic calculation] yansıtılır. Bu da verili bir yapının nasıl bazı aktörleri, bazı kimlikleri, bazı stratejileri, bazı uzamsal ve zamansal ufukları ve bazı eylemleri diğerlerinden daha imtiyazlı hale getirdiğini ve aktörlerin (bireysel ve/veya kolektif olarak) bir eylem istikameti saptarken, eğer hesaba katıyorlarsa, farklılıklar arz eden bu imtiyazları nasıl bir "stratejik-bağlam" analizi yaparak hesapladıkları meselesini sorgulamamızı gerektirir. Yapısal ve stratejik yaklaşımları parantez içine almaktansa, onları bu şekilde ilişkilendirmek yapıları, yapısal olarak içkin stratejik seçicilikleri çerçevesinde; eylemleri de (farklı biçimlerde düşünümsel) yapı-uyumlu stratejik muhasebe çerçevesinde analiz etmek demektir. Bu aynı zamanda, eleştirel gerçekçiliğe ve stratejik-ilişkisel analize özgün bir *evrimci*

perspektif kazandırmak ve böylece belirli koşullarda görece kalıcı ve bütünlüklü yapılar ve stratejiler üretmek için yaygın seçme, değişme ve koruma mekanizmalarının nasıl işlediğini araştırmak anlamına gelir. Ayrıca bu tür seçiciliklerin evrimi-nin ve işleyişinin oldukça farklı soyutluk-basitlik veya somut-luk-karmaşıklık düzeylerinde incelenebileceğini dikkate aldı-ğımızda, önerilen açıklamaların, daha ayrıntılı analizlere doğru gittikçe kendi iç bütünlüklerini ve tutarlılıklarını ne kadar ko-ruduklarına bağlı olarak, analitik gelişkinlik düzeylerinin fark-lılaşacağı da açıktır. Takip eden makalelerde bütün bu temalar hem kuramsal hem de ampirik olarak oldukça geniş bir biçim-de açıklanmıştır.

Benim Markist devlet kuramına yönelik ilk eleştirilerim sık-lıkla ekonominin rolünü ihmal etmekle ağır bir biçimde eleşti-rilmiştir. Şimdilerde ise tersine Fransız düzenleme okulundan ilham alan genişletilmiş veya "bütüncül" [integral] kapitalist ekonomi kavramını uyarlayarak, çubuğu öteki tarafa fazlasıyla bükmekle suçlanıyorum. Bütüncül ekonomi [integral econo-mics] kavramı Gramsci'nin "bütüncül devlet" kavramıyla açık benzerlikler taşımaktadır. Bu nedenle, nasıl Gramsci devleti kapsayıcı bir biçimde "siyasal toplum + sivil toplum" olarak tanımladıysa ve batı toplumlarındaki devlet iktidarını "zor ile silahlanmış hegemonyaya" dayandırdıysa, ekonomiye düzen-lemeci yaklaşım da devletin ihtiva ettiği şeyin "birikim rejimi + ekonomik düzenlemenin toplumsal biçimi" olduğunu düşü-nür, birikim ise "sermayenin düzenleme içinde ve düzenleme yoluyla kendi kendini değerlemesini" içeren bir şey olarak gö-rülür. Bu karşılaştırmayı 1980'lerde geliştirmeye başlamış ol-makla birlikte (örneğin, Jessop, 1983 ve 1990b), bunun önemi benim için esas olarak son on yılda netlik kazanmıştır. Tam da bu nedenle, bu kitapta yer alan makalelerin genel olarak dü-zenleme yaklaşımı üzerine yapılan çalışmalara katkıda bulun-duğuna inanıyorum (ayrıca bkz. Jessop, 2001). Dahası, eğer devlet kuramı, devletin gücünü vurgulamak için devletin gö-receli özerkliğine ve yapısal olarak içkin stratejik kapasiteleri-ne odaklanıyorsa, düzenleme yaklaşımı da piyasa ekonomisi-

nin işleyiş özerkliğine (Adam Smith'in "görünmez eli"ne) ve belirli bir büyüme biçiminin ve ekonomik düzenlemenin stratejik seçiciliğine odaklanmaktadır. Bu analojiler devlet ile ekonomi arasında bir özdeşlik kurulmasını gerektirmez. Daha ziyade, bunlar bu iki kurumsal düzenin yapısal olarak nasıl eşleştikleriyle ve eğer bu sözkonusuysa, hangi koşullar altında aralarında stratejik olarak az çok başarılı bir uyum sağlandığıyla ilgili meseleleri ortaya koyarlar. Buna karşı bu da farklı yönetişim veya koordinasyon biçimlerinin incelenmesini gerektirir. Bu meselelerden bazıları, ilk dönemlerimdeki korporatizm incelemelerimde ve Luhmann ve diğer autopoiesis kuramcılarının tartışmalarında sunulmuştur (Jessop 1990a içindeki makalelere bakınız). Fakat aynı meseleleri yönetişim ve yönetişimin başarısızlıklarına dair araştırmamda tam olarak geliştirdiğimi ve bunların elinizdeki derlemede yer alan bazı makalelere de yansıdığını belirtmeliyim.

On makaleye yansıyan "beş geçiş"

Aşağıda çevirisi yapılmış on makale, bu kitaptaki sıralamanın aksine kronolojik olarak ele alındığında, devlet kuramına yaklaşımımdaki bazı ardıl ancak kısmen örtüşen kuramsal ve ampirik geçişler [turn] görünürlük kazanır. Bunlar iktisadi geçiş, kurumsalcı geçiş, söylemsel [narrative] geçiş, yönetişimsel [governance] geçiş ve ölçeksel [scalar] geçiştir. Düzenleme yaklaşımı, kapitalizmin dönemlerini ve onun çeşitli biçimlerini incelemek için daha çok orta ölçekli kavramlar geliştirmekle meşgul olduğu ve benim devlete yaklaşımıma paralel bir biçimde ekonomiye stratejik-ilişkisel bir yaklaşım sunduğu için, özellikle birinci ve ikinci geçişler açısından oldukça önemlidir. Esasen, ekonomik olarak akılcı bireyin tarih üstü analizine karşı, düzenleme yaklaşımı hem tarihin hem de kurumların önemi konusunda ısrarcı davranır. Bu anlamda, düzenleme yaklaşımı, ekonomik olan ile siyasi olanın değişken eklemlenişiyle ilgili açıklamaların kavramsal olarak fazlaca orantısız veya asimetrik olmaması amacıyla, devlet analizinde orta öl-

çekli kavramlar geliştirmenin zorunlu olduğunu da savunur. Açıklamaların asimetrik olduğu durumlarda, kavram setlerinden birinin ötekine oranla zenginliği, ekonomist [economistic] ya da siyasici [politicist] yorumlardan birini ötekine oranla daha öncelikli kılar – birinci durumda vurgulanan ekonomik belirleyenlerdir, ikinci durumda ise siyasal olanın üstünlüğü abartılır. Bu savların tümü aynı zamanda benim disiplinötesi incelemelere olan bağlılığımı şekillendirirler (bunun için aşağıya bakınız).

Söylemsel geçiş, Gramsci'nin hegemonya analizlerine yönelik uzun süreli ilgime; sermaye birikimine yön veren birikim stratejilerinin rolü üzerine yaptığım çalışmalara ve bir de, devlet projeleri ve hegemonik projelerin devlete, devletler-arası sistem içindeki ve diğer kurumsal düzenler, işlevsel sistemler ve sivil toplum (ya da yaşam dünyası) karşısındaki stratejilerinde ve politikalarında, nasıl bir aygıtsal bütünlük ve amaç duygusu kazandırdığı sorusuna yönelik merakıma dayanır. Bu geçiş, girişimci kentle ilgili yazılarına yansımış ve eleştirel semiyoloji incelemeleri ve kültürel ekonomi-politik üzerine yaptığım daha yeni çalışmalarla da ileriye taşınmıştır. (Jessop, 2004). Kültürel ekonomi-politik, eleştirel semiyoloji incelemelerinden (söylem ve diğer gösterge sistemlerinin eleştirel analizini kapsayan genel terim) gelen kavram ve araçlar ile kapitalist toplumsal formasyonlara farklı bir yaklaşım geliştirmeye çalışan eleştirel ekonomi-politiğin kavram ve araçlarını birleştirir. Kültürel ekonomi-politik, ekonomi-politiğin semiotik ve semiotik-olmayan boyutlarının ortak-evrimini belirleyen temel mekanizmalara olan ilgisinden dolayı kısmen de olsa diğer kültürelci yönelimlerden farklılaşır. Bu mekanizmalara, göstergenin genel özellikleri kadar, kapitalizmin kurumsal dinamikleri de aracılık eder. Bu genel ve özel dolayımları birleştirmek iki araştırma sorusunu teşvik eder. İlk soru, gösterge *[semiosis]* tarafından mümkün kılınan olası anlamlı iletişimlerin ve (yanlış)anlamaların sonsuzluğu veri alındığında, göstergesel etmenlerin yanısıra gösterge-dışı etmenlerin göstergenin çeşitlenmesini, elenmesini ve kalıcılığını ve göstergenin bağ-

daşık olduğu kapitalist toplumsal formasyonun düzenlenmesi, yeniden-üretimi ve dönüşümü pratiklerini nasıl etkiledikleri sorusudur. İkinci soru, özellikle tekrarlayan krizleri sırasında kapitalist yeniden-üretimin çelişkilerini, ikilemlerini, belirsizliklerini ve genelde sorunlu karakterini veri aldığımızda, göstergenin kapitalist toplumsal formasyonları yorumlamak, inşa etmek ve onlara geçici de olsa belirli bir istikrar kazandırmak konusunda nasıl bir rol oynadığı sorusudur. Kültürel ekonomi-politiğin amacı, iktisadi analizleri genel sosyo-kültürel analizlere ait kategoriler altında kapsayan bir "yumuşak" iktisadi sosyolojisi ile ekonomik olanı şeyleştiren ve ekonomik faaliyetleri ve kurumları onların içine gömüldüğü geniş sosyo-kültürel bağlamlardan kopararak ele alan bir "sert" ekonomi-politik yaklaşımın o ikiz tuzaklarından uzak durmaktır (bkz. Jessop 2004).

Yönetişimsel geçiş, kendinden-örgütlülük [self-organization] kuramları üzerine yaptığım erken dönem çalışmalarıma kadar uzanır ve kurumsalcı geçişle yakından ilgilidir. Karmaşık bağımlılıkların var olduğu durumlarda, bireysel veya kolektif eylemlerin ve/veya sistem operasyonlarının farklı biçimlerdeki stratejik koordinasyonunu araştırmayı, kişiler-arası ilişki ağları oluşturmak, örgütler-arası müzakere ve sistemler-arası yönetim kadar, farklı biçimlerdeki toplumsala gömülü olma olgusunu da yakından incelemeyi gerektirir. Yönetişim üzerine olan son çalışmamdaki en önemli yeni gelişme, eleştirel olan ve meydan okuyan şu iddiadır: sadece piyasalar ve devletler değil, ilişki ağları kurmaya, kamusal-özel ortaklıklara ve diğer müzakereci koordinasyon biçimlerine başvurma da (yani yönetişim de) farklı nedenlerle başarısızlığa uğrayabilir. Ayrıca, buna paralel olarak, yönetişim başarısızlıklarına karşı gösterilen tepkilere olan ilgimin de giderek arttığını ve bunu da meta-yönetişim (ya da yönetişimin yönetişimi) bağlamında tartıştığımı da belirtmeliyim (bkz. Jessop 2002 ve 2003b).

Son olarak, ölçeksel geçiş erken dönem çalışmalarımdan en önemli kopuşu içerir, çünkü bu çalışmalar, farkına varmaksızın, ulusal ölçeğin öncelikli konumu etrafında örgütlenmiş ya-

pısal bütünlüğüyle Atlantik Fordizmi dönemine dayanıyordu –ki bu dönemde ulusal ekonomi, ulusal devlet tarafından, ulusal kitle toplumu için, ulusal-popüler projeyi ilerletmek üzere yönetiliyordu–. Ulusal ölçeğin bu öncelikli konumu sosyal bilimlerde oldukça yaygındır, fakat giderek artan biçimde (ve haklı nedenlerle) çeşitli feministler, post-kolonyal yazarlar ve radikal coğrafyacılar, eleştirel jeo-politikçiler, kurumsal kuramcılar ve pek çok farklı akım tarafından eleştirilmektedir. Hiçbir zaman kuramsal açıdan yeterince gerekçelendirilmeyen bu öncelikli konum, şimdilerde küreselleşmeyle birlikte ve Chris Collinge'in belirttiği gibi (1996) "ölçeğin göreceliliştiği" bir dönemde daha da sorunlu hale gelmiştir. Ölçeğin karmaşıklığı, söylemsel ve maddi inşası, kurumsallaşması, ölçeklerarası eklemlenmenin ekonomi-politiği ve bazı aktörlerin kendi çıkarlarını daha iyi korumak ya da geliştirmek için ölçeksel hiyerarşileri yeniden düzenlemek ve/veya daha kolay "ölçek atlamak" konusundaki avantajları gibi meselelerle uğraştıkça, belirli uzay-zamansal çözümlerin, sermaye birikiminin çelişkilerinin ve ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel çatışmaların diğer kaynaklarının idaresi, aktarılması ve ertelenmesindeki tarihsel önemini fark ettim. Uzay-zamansal çözüm kavramı tarihsel materyalist bir coğrafyacı olan David Harvey'in (1982, 2001) çalışmalarına dayanır ancak onun ötesine geçer. Bu kavram, uzun erimde birikimi düzenlemek için tek bir "en iyi yolun" olmadığına işaret eder. Bunun yerine, farklı birikim rejimleri, düzenleme biçimleri ve benzeri uzlaşımlar kurumsallaştıkça çeşitli ikinci en iyi çözümler ortaya çıkar. Bu çözümler, saf bir piyasa aracılığıyla gerçekleşecek bir sermaye birikim sürecinin imkânsızlığını kısmen de olsa telafi ederler ve ekonomik ve ekonomi-dışı öğeleri birleştirmek yoluyla birikim sürecine özgül bir dinamik kazandırırlar. Bu toplumsal çözüm, sermaye ilişkisine içsel çatışmaları ve ikilemleri idare ederken ihtiyaç duyulan görece istikrarlı yapısal uyumun güvence altına alınmasına yardımcı olur. Böylece farklı biçimler, kurumlar ve pratikler birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirmeye yönelirler. Bu sadece, içinde görece dayanıklı bir "yapı-

sallaşmış bütünlük" modelinin korunabileceği belirli uzamsal ve zamansal hudutlar oluşturan uzay-zamansal çözüm sınırları içinde ve bu bütünlüğü korumanın belirli maliyetlerini bu uzamsal ve zamansal hudutların ötesine aktararak ve/veya erteleyerek olabilir. Verili bir uzay-zamansal çözüm, sermaye birikimine içsel olan çeşitli yapısal çelişkilere ve stratejik ikilemlere belirli bir sıralama getirir çünkü bunların hepsinin aynı anda çözülmesi mümkün değildir. Her bir çelişkinin farklı yönlerine veya ikilemlerin farklı kollarına değişik ağırlıklar verir – bazen bunların farklı ölçekler ve/veya farklı zaman ufukları üzerindeki farklı momentlerine işaret eder. Örneğin, Atlantik Fordizminde, ücret-biçimi ve para-biçimi düzenleme tarzının kalbinde yatan temel yapısal biçimlerdir; post-Fordizmde ise diğer biçimler daha önemli hale gelmiştir (Petit 1999). Devletler, bu farklı muamelenin içinde gerçekleştiği farklı uzamsal ve zamansal çerçeveleri dengelemekte kilit bir rol oynarlar ve böylece hem uzamsal işbölümü ile ölçeksel işbölümü arasında "yapısallaşmış bütünlük" kurmaya hem de farklı faaliyet alanlarındaki uzay-zamansal uzaklaşma ve sıkışmanın karmaşık dinamiğini idare etmeye çalışırlar (örneğin, Jessop 2002).

Makaleler üzerine yorumlar

Bu derlemedeki ilk altı makale, yönetişimsel ve ölçeksel geçişlerin çalışmalarım üzerindeki etkisi henüz net değilken yazılmış olup, temelde ekonomi-politiğin iki türüyle ve bunların etkileşimiyle ilgilidir. Derleme, Marksist devlet üzerine yaptığım ilk sistematik tartışmayla başlıyor ve bunu takip eden bütün çalışmalarımın temelini ortaya koyuyor. Kısaca Marx ve Engels'in çalışmalarındaki temel temalar özetlenip, Marksist devlet kuramının, hatta tek bir Marksist kapitalist devlet kuramının olmadığı belirtildikten sonra, 1960'larda ve 1970'lerde geliştirilmiş temel Anglofon, Fransız ve Alman Marksist devlet kuramları inceleniyor. 1977'de ilk yayınlanışından sonraki yıllarda bu kuramsal eleştirilere yeni ekler yapmış olmama rağ-

men, derlemenin bu ilk makalesi bugün bile, savaş-sonrası Marksist devlet kuramı tepe noktasındayken yapılan devlet tartışmalarına iyi bir giriş niteliğindedir. Buna ek olarak, savaş-sonrası dönemde, özellikle 1980'lerde ve 1990'larda geliştirilmiş olan diğer devlet kuramları üzerine ve özellikle iktisadi, siyasi ve ideolojik analizlerde "devleti yeniden gündeme sokmak" için gerçekleştirilmiş farklı girişimlerle ilgili güncel bir makalem daha bulunmaktadır (Jessop, 2001).

İkinci makale, öncellikle savaş-sonrası döneme ait en büyük Marksist devlet kuramcısı olarak gördüğüm ve çalışmaları benim çalışmalarıma esin kaynağı olmayı sürdüren Nicos Poulantzas'ın çalışmalarına odaklanıyor. Makale Poulantzas'ın çalışmalarının temel çizgilerini göstermekle işe başlıyor ve bu çalışmaların her şeyden önce, nasıl siyasal strateji ve siyasal yapılarla olan ilişkisi çerçevesinde daha iyi anlaşılabileceğini ortaya koyuyor. Bu yorum derlemedeki "Siyasi Strateji olarak Devlet" adlı üçüncü makalede sürdürülüp, genelleştiriliyor. Makale Poulantzas'la aynı çizgide, devletin en iyi biçimde stratejik toplumsal bir ilişki olarak görülebileceğini savunuyor ve bunu da üç savla ilişkilendiriyor: devletin kurumsal maddiliği önceden izlenen stratejilerin bir ürünüdür, devlet bir stratejiler alanıdır ve devlet bir strateji üreticisidir. Bu makalede ayrıca, bu yaklaşımın temel alternatif yaklaşımlara göre üstünlükleri belirtilmiştir. Diğer temel yaklaşımlar yine ilk makalede değinilen sınıf-kuramsal ve sermaye-kuramsal analizlerdir.

Dördüncü ve beşinci makaleler, çalışmalarımdaki iktisadi ve kurumsalcı geçişleri yansıtıyor. Birikim stratejileri ve hegemonya projeleriyle ilgili olan bu makale, "siyasicilik" eleştirisine, yani devletle ilgili önceki çalışmalarımın (özellikle Jessop 1982, ki bu da aslında buradaki ilk makalenin kuramsal olarak genişletilmiş ve işlenmiş halidir) tek taraflı olarak siyasi olanın ekonomi-politiğine odaklandığı ve böylece ekonominin ekonomi-politiğini ihmal ettiği ya da diğer eleştirilerde olduğu gibi, ekonomik olanla siyasi olan arasındaki özsel bütünlüğü unutup, kapitalizmde siyasal olanla ekonomik olan arasındaki ayrışmayı fetişleştirdiği eleştirilerine yönelik ilk cevabımdır.

Bu eleştirinin gücü takip eden yıllarda benim için daha belirginlik kazandı (bkz. Jessop 2002), ancak ilk tepkim, sermaye birikiminde değer-biçiminin [value-form] egemenliğini, onun belirsiz ve çelişkili karakterini ve bu belirsizliği giderirken ve sermaye birikiminin farklı biçimlerini ve yörüngelerini yorumlarken stratejik değerlendirmelerin önemini vurgulayan bir stratejik-ilişkisel ekonomi analizini geliştirmek olmuştu. Makale aynı zamanda devlet aygıtının birliğini kurmayı amaçlayan devlet projelerinin ve devletin doğası ve amaçlarıyla ilgili ulusal-popüler hegemonya projelerinin analizinde kullanılabilecek benzer kavramları tanıtıyor. Bu makaleyi yazdığımda, Gramsci ve Poulantzas benim temel esin kaynaklarımdı. Takip eden birkaç yıl içinde, Fransız düzenleme okuluna ve farklı yerlerde ona muadil okullara yönelik ilgim artmaya başladı ve düzenleme çalışmalarının en iyi örnekleri ile benim geliştirdiğim devlete stratejik-ilişkisel yaklaşım arasında gördüğüm benzerliklerle adeta büyülendim. Yine de devleti ele alış biçiminin bu okulun en büyük eksiği olduğunu uzun zamandır iddia eden düzenlemecilerle de aynı fikirdeydim. Bu zaaf, düzenleme yaklaşımıyla Marksist devlet kuramı arasında stratejik-ilişkisel bir sentez kurmak için bana bir alan yaratıyordu. Bu kuramsal projeyi takip ettikçe, düzenleme yaklaşımının hem güçlü yanlarını hem de sınırlarını daha iyi fark ettim. İşte "Düzenleme Yaklaşımının Yirmi Yılı" başlıklı makaleye yansıyan, gittikçe daha eleştirel ve/fakat yine de yapıcı olan bu değerlendirme benim bugünkü konumumu oluşturmaya devam etmektedir.

Altıncı makale devlet-kuramsal ve düzenleme-kuramsal makaleler ile küreselleşme, post-Fordizm ve yönetişim üzerine olan makaleler arasında bir köprü oluşturur. Bu makale, ortak bir çalışma olan Thatcherizm üzerine yaptığım ilk çalışmanın (Jessop ve diğerleri, 1988) üç ortak yazarından ikisiyle birlikte yazılmıştır. Bayan Thatcher'in Muhafazakâr Parti'nin liderliğinden istifası sırasında kaleme alınan makale, Thatcher yıllarının ekonomik, siyasi ve ideolojik önemi ve mirasının düzenleme-kuramsal ve devlet-kuramsal değerlendirmesini sunmayı

amaçlıyor. Makale, özellikle Thatcherizm'in İngiltere'nin defolu [flawed] bir Fordizmden potansiyel olarak defolu bir post-Fordist geleceğe defolu bir şekilde geçişini temsil ettiği düşüncesini daha da geliştiriyor. Yine aynı makale güçlenmiş Thatcherizmin temel kurumsal miraslarının, İngiliz ekonomisinin ve İngiliz devletinin stratejik olarak içkin stratejik seçicilikle-rinin ve İngiliz devleti ile İngiliz ekonomisinin küresel ekonomik ve siyasi düzene dahil olma biçimlerinin temel öğeleri olmaya devam ettiklerini ve Thatcher'ın istifasının bu mirası dönüştürmediğini ileri sürüyor. 1980'lerde ortaya çıkmış olan neo-liberal birikim stratejisinin korunması (ve hatta güçlenmesi) için takviye edici ve destekleyici önlemler ileri sürüldükçe, John Major liderliğindeki Muhafazakâr Hükümetler ile Tony Blair liderliğindeki iki (pek yakında üç olacak gibi görünen) "Yeni İşçi" Hükümeti bu beklentiyi büyük ölçüde teyit etmişlerdir.

Son dört makale, her şeye rağmen 1970'ler, 1980'ler ve erken 1990'larda tesis edilmiş olan kuramsal temeller üzerine inşa edilmiş olan daha yeni meseleleri sunuyor. Yedinci makale küreselleşmenin dinamiklerini ve sınırlarını sorgulamaktadır. Bu makale oldukça kurumsal bir çerçevede de olsa, ölçeksel geçişle ilgili ilk ciddi girişimimin bir işaretidir. 1997'de Kris Olds, Henry Yeung, Philip Kelley ve Peter Dicken'in "küreselleşmenin mantığı" üzerine Singapur'da düzenledikleri bir konferans için yazılmıştı ve ben de karşıt bir yaklaşım benimseyerek –en azından hegemonik olan neo-liberal biçimiyle– "küreselleşmenin mantıksızlıkları"nı göstermeyi hedefledim. Bu incelemenin en önemli ilham kaynağı, düzenleme yaklaşımının yeniden çalışılmış haliyle ve David Harvey'in uzamsal çözüm ve yapısallaşmış bütünlük fikriyle (Harvey, 1982, 2001) birleştirilmiş olarak, değer-biçiminin farklı formlarına içkin çelişkiler ve ikilemlerle ilgili Marx'ın eleştirisine yapılan dönüştür (bunu birikim stratejileriyle ilgili önceki makalede de bulabilirsiniz). Makalenin temel amacı, değer-biçimine dair çelişkilerin, düzenlemede ortaya çıkan ve belirli uzay-zamansal çözümlerin geliştirilmesi yoluyla geçici olarak çözümlene-

bilecek stratejik ikilemlere ve belirli kriz-eğilimlerine nasıl sebep olduğunu ortaya koymaktır. Bunlar bir büyüme biçiminde ortaya çıkan farklı momentler arasındaki dengeyi kısmen sağlamak ve bunların maliyetlerini ve kriz-eğilimlerini toplumsal formasyonun içindeki veya ötesindeki marjinal gruplara, tampon bölgelere ya da gelecek kuşaklara kaydırmak veya ertelemek üzere hizmet ederler. Bu sav, Atlantik Fordizmi ve onun uzay-zamansal çözümü üzerine yapılan yorum çerçevesinde sunulmuş ve Asya Krizi, Listçi ulusal çalıştırma devleti ve Ricardocu (post)-kolonyal çalıştırma rejimi üzerine yapılan incelemelerle desteklenmiştir.

Sekizinci makale özellikle çalışmalarımdaki söylemsel, kurumsalcı ve ölçeksel geçişlere ağırlık verir. Bu makalenin daha erken döneme ait ve daha uzun bir versiyonu Frank Deppe tarafından 1994'de Almanya'da düzenlenen ve Avrupa entegrasyonu ve siyasi düzenlenmesi konusuna adanan *Margun an der Lahn* konferansında sunulmuştur; aynı çalışma daha sonra George Steinmetz tarafından 1995'de Şikago'da düzenlenmiş olan bir konferansta sunulmadan önce, iki kez revize edilmiştir. İlk versiyonlar daha çok Keynesci ulusal refah devletinin kurumsal dönüşümüne ve Schumpeterci post-ulusal çalıştırma rejiminin ortaya çıkışına ağırlık verir; burada çevrilmiş olan şekliyle makale, düzenleme yaklaşımını ve neo-Gramscici devlet kuramını şekillendiren kültürel, söylem-kuramsal ve söylemsel varsayımları ortaya koyar ve kültürel ekonomi-politiğin başlangıç bildirgesi olarak görülebilir. Makale, Keynesyen ulusal refah devletinin devlet-kuramsal açıdan özgünlüğüne, bu devlet biçiminin artan krizine ve doğuş halindeki post-Fordist birikim rejimi ve düzenleme biçiminin, küreselleşmese bile giderek uluslararasılaşan bir bağlamda yönlendirilmesine, tesis edilmesine ve sağlamlaştırılmasına yardımcı olacak bir alternatif arayışına yaptığı vurgu nedeniyle özellikle önemlidir.

Dokuzuncu ve onuncu makaleler girişimci kentin yükselişine ve Keynesci ulusal refah devletinin yeniden inşasında oynadığı role ve bütün bunların ortasında söylemsel ve yönetişimsel geçişe işaret ediyor. Bunlardan ilki, kentsel rejimlerin

Gramsci'den esinlenmiş bir düzenlemeci analiz bağlamında incelenmesini içeriyor ve bugün iktisadi tahayyül olarak adlandırdığım şeyi ve onun iktisadi yönetim nesnelerinin tesisinde oynadığı kurucu rolü ve girişimci kentin doğasını inceliyor. Ona eşlik eden diğer çalışma, girişimci kentlerin kendi kendilerini girişimci olarak anlatılamalarının ekonomik ve siyasi önemine değiniyor ve bunu Atlantik Fordizminin krizi ve ulus-ötesi Schumpeterci çalıştırma rejiminin [workfare regime] post-Fordizme en uygun devlet biçimi olarak ortaya çıkışıyla ilişkilendiriyor. Bütün bunların yanı sıra girişimci stratejilerin sınırlılıklarına da işaret ediyor. Bu makaleyle hemen hemen aynı dönemde veya ondan sonra yayınlanmış olan diğer makalelerde ise, bu sınırlılıklar, değer-biçiminin taşıdığı çelişkilerle, kapitalist rekabetin doğasıyla ve yönetişim sorunlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu savlar özellikle buna eşlik eden bir başka makalede (1998) ve daha detaylı olarak da *The Future of the Capitalist State* (2002) adlı kitabımda geliştirilmiş ve küreselleşen bilgi-temelli ekonomi açısından artık post-Fordizme olumlu bir içerik ve anlam kazandırmanın mümkün olduğu yolundaki görüşümle ilişkilendirilmiştir.

Sonuç sözleri

Bu giriş yazısında üç temel kuramsal işe soyundum. İlki, bu kitabın derleyenleri tarafından kitaba dahil edilmek üzere seçilmiş olan makalelerin kişisel entelektüel arka planını kısaca anlatmaktı. İkincisi, düzenleme yaklaşımı ile değer-biçimi ve devlet-biçimlerinin stratejik-ilişkisel analizleri temelinde oluşturulacak olan Marksist devlet kuramı arasındaki yakınlaşmayı sağlamayı hedefleyen kuramsal iddiamı vurgulamaktı. Üçüncüsü, her bir makalenin yazıldığı tarihsel bağlamı ve diğerleriyle ilişkisini kısmen de olsa sunmaktı. Çalışmalarım özgün bir entelektüel proje etrafında örgütlenmiş olsa da bu proje baştan verili veya kararlaştırılmış değildi. Bu nedenle, sonradan değerlendirirken, ona bizzat gelişim sürecinin hiçbir anında sahip olmadığı kadar çok bütünlük atfetmiş olmam

pek muhtemel. Aslına bakılırsa, bir yazışmamızda Poulantzas'ın da ifade ettiği gibi, bir kuramcının kendi entelektüel gelişimiyle tam olarak aynı döneme ait olması hiçbir zaman mümkün değil. Entelektüel hayat –tıpkı hayatın diğer yönleri gibi– bunu imkânsız kılacak kadar dağınık ve dengesiz. Bu anlamda gelecek çalışmaları şimdiden öngörmek de pek akıl kârı değil. Bu giriş yazısını bitirmeden önce, bu projeye olan inancı ve sonuna kadar götürdüğü için İletişim Yayınevi'ne şükranlarımı belirtmek isterim. Daha da önemlisi, kitabın derleyenleri olarak Betül Yarar ve Alev Özkazanç ile çevirmen arkadaşlarının tümüne en içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Bana elinizdeki derleme fikrini öneren Betül'dü ve ben eski öğrencilerim arasında bu çalışmayı Türk okuyucularına aktaracak daha iyi birini düşünemiyorum.

Lancaster, 1 Temmuz 2004
Çev. BETÜL YARAR

KAYNAKÇA

Collinge, Chris (1996) 'Spatial Articulation of the State: Reworking Social Relations and Social Regulation Theory'. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies.

Harvey, David (1982) *The Limits to Capital*, Oxford: Blackwell.

Harvey, David (2001) *Spaces of Capital*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Luhmann, Niklas (1995) *Social Systems*, Stanford: Stanford University Press.

Teubner, Gunther (1993) *Law as an Autopoietic System*, Oxford: Blackwell.

Willke, Helmut (1992) *Die Ironie des Staates*, Frankfurt: Suhrkamp.

Willke, Helmut (1996) *Die Supervision des Staates*, Frankfurt: Suhrkamp.

BOB JESSOP'IN ÇALIŞMALARINA YAPILAN REFERANSLAR

1982 *The Capitalist State: Marxist Theory and Methods*, Oxford: Blackwell.

1985 *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, Londra: Macmillan.

1988 *Thatcherism: A Tale of Two Nations*, Cambridge: Polity (Kevin Bonnett, Simon Bromley ve Tom Ling'le ortak çalışma)

1990(a) 'Regulation Theories in Retrospect and Prospect', *Economy and Society*, 19 (2), 153-216.

1990(b) *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Cambridge: Polity.

1998 'The enterprise of narrative and the narrative of enterprise: place marketing and the entrepreneurial city', T. Hall ve P. Hubbard (ed), *The Entrepreneurial City* içinde, Chichester: Wiley, 77-99.

2000 'Bob Jessop ile Görüşme' (interview with Bob Jessop), *Mürekkep*, 15, 7-22.

2001 'Capitalism, the Regulation Approach, and Critical Realism', A. Brown, S. Fleetwood ve J. Roberts (ed) *Critical Realism and Marxism* içinde, Londra: Routledge, 88-115

2002 *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity.

2003(a) 'From Thatcherism to New Labour: Neo-Liberalism, Workfarism, and Labour Market Regulation', H. Overbeek (ed.), *The Political Economy of European Unemployment: European Integration and the Transnationalization of the Employment Question*, Londra: Routledge, 137-53.

2003(b) 'Governance and Meta-governance. On Reflexivity, Requisite Variety, and Requisite Irony', H. Bang, (ed), *Governance as Social and Political Communication* içinde, Manchester: Manchester University Press, 101-116.

2004 'Critical Semiotic Analysis and Cultural Political Economy', *Critical Discourse Studies*, 1 (2), baskıda.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hegemonya ve Devlet Kuramı

KAPİTALİST DEVLETE DAİR YENİ KURAMLAR

Çok farklı varsayım ve açıklama ilkelerine sahip olmalarına rağmen, monetarist, Keynesci ve Marksist iktisatçılar kapitalist ekonomilerdeki devlet müdahalesinin niteliği ve etkileri konusuna yönelik ortak bir ilgiyi paylaşırlar.[1] Buna rağmen, piyasa güçlerinin analizinden farklı olarak, bir analiz alanı olarak devletin kendisi tuhaf şekilde ihmal edilmiştir. Bu, devlete daha sınırlı bir rol atfeden kuramlar için geçerli olduğu gibi daha aktif bir rol varsayanlar için de geçerlidir. Aslında, Marksistler uzun zamandır devletin sınıf mücadelesindeki stratejik önemine dair özel bir bilgiye sahip olduklarını savunmuş olmalarına rağmen, devletin ekonomi-politiğin bir meselesi olarak yeniden keşfedilmesi geçen on yılda (1977'den itibaren) gerçekleşmiştir. Buradan doğan tartışma en soyut metodolojik sorunlardan oldukça özgül tarihsel sorunlara kadar uzanan çok geniş bir alanı kapsamış ve bir dizi hipotez ve öngörünün geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu konudaki Marksist tar-

1 Bu değerlendirmeyi yazarken Essex ve Cambridge Üniversitelerindeki meslektaşlarım ve öğrencilerle ve ayrıca Sosyalist İktisatçılar Korferansı'na üye olanlarla yaptığım tartışmalardan faydalandım. Özel olarak Michael Best, John Holloway, Ernesto Laclau, John Urry, Harold Wolpe, Tony Woodiwiss ve *Cambridge Journal of Economics*'in editörlerine teşekkür ederim. Elbette yazının nihai biçiminin tüm sorumluluğu bana aittir.

tışmanın büyük kısmının kendi içine kapalı olduğu ve diğer geleneklerden gelenler için erişimi zor ya da alakasız kaçtığı ne yazık ki doğrudur. Yine de kıyaslanabilir başka bir devlet tartışmasının mevcut olmadığı düşünülürse bu tartışma, daha geniş bir değerlendirmeyi haketmektedir. Dahası, Marksizm öteden beri üretim ve mübadele ile ilgili olduğu kadar devlet konusuyla da ilgili olduğu için, bütünlüklü bir yaklaşımın iktisadi analizleri ne düzeyde geliştireceği de tartışmaya değer bir sorudur. Bu tür bir soruşturma, dünya ekonomik krizinin yaşandığı ve sanayi ve finans sistemini yeniden yapılandırmak için devlet müdahalesinin giderek artıyor olduğu mevcut konjonktürde özel bir önem kazanmıştır.

Burada yapılacak olan değerlendirmenin Marksist iktisadın bizzat kendisiyle ilgili olmadığı vurgulanmalıdır. Bunun yerine bu değerlendirme, kapitalist devlete dair son zamanlarda geliştirilen Marksist kuramlar üzerine odaklanacaktır. Dahası, bu yazı yeni bir yaklaşım geliştirmeyi değil, sadece bu kuramları belirli kriterler açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kriterler, mantıksal tutarlılık ve kuramsal kesinlik gibi genel kriterlerin yanısıra Marksist kuramların değerlendirilmesine dair çok daha özgül kriterleri de içermektedir. Bunlar kısaca şöyle sıralanabilir: Marksist bir kapitalist devlet kuramı şu kriterlere uyduğu ölçüde yeterli sayılacaktır. a) bir üretim tarzı olarak kapitalizmin özgül nitelikleri üzerinde temellendirilmiş olmak b) sermaye birikimi sürecinde sınıf mücadelesine merkezi bir önem atfetmek c) siyasi ve ekonomik boyutlar arasındaki ilişkileri, birini diğerine indirgemeksizin ya da tamamen bağımsız ve özerk olduğunu varsaymaksızın kurmak, d) kapitalist toplumdaki devletin biçim ve işlevlerinin tarihsel ve ulusal olarak farklılaştığı gerçeğini kabul etmek, e) devletin doğasını ve devlet iktidarının kullanımında kapitalist – olmayan sınıf ve güçlerin etkisini kabul etmek. Neden bu kriterlerin kabul edildiğini şimdiden açıklamaya çalışmak tartışmayı başlamadan bitirmek anlamına gelecektir, dolayısıyla bu kriterlerin anlam ve öneminin ancak tartışma ilerledikçe açıklık kazanacağını umut edebiliriz.

Bu bölüm, kapitalist devlet üzerine Marx'ın ve klasik Marksist kuramların kapitalist devlet sorununa yaklaşımlarına dair kısa bir gözden geçirme ile başlayacaktır. Bu çalışmalardaki bazı farklı temalara işaret edilecek ve güçlü ve zayıf yanları irdelenecektir. Bu değerlendirmeden çıkan sonuçlar, yeni gelişmeleri değerlendirmek için bir çerçeve sunar. Daha sonra, klasik metinlerdeki temalar üzerinden yapılan bazı çeşitlemeler incelenerek, bunlar, Marksist devlet kuramını geliştirmekte başarısız olmaları açısından eleştirilecektir. Böylece yazının merkezi parçasını oluşturan, belirli kriterler açısından yeni kapitalist devlet kuramlarını ele alan bölüme geleceğiz. Bu bölüm, kapitalist toplumlardaki devlet iktidarına dair Marksist analizler ve bunların kuramsal imaları üzerine bazı genel gözlemlerle bitecek.

Devlete dair klasik metinler

Marx'ın kapitalist devlet konusunda *Das Kapital'in* kapsam ve keskinliğiyle boy ölçüşecek bir kuramsal analiz geliştirmemiş olduğu herkes tarafından bilinir. Marx'ın devletle ilgili çalışmaları, bir dizi parçalı ve sistematik olmayan felsefi görüşleri, aktüel tarihle ilgili analizleri, gazete yazıları ve arızî yorumları kapsar. Dolayısıyla Marx'ın devlet aygıtı, devlet iktidarı, sermaye birikimi ve bunun toplumsal koşulları arasındaki karmaşık ilişkiler konusuna doğrudan odaklanmamış olması şaşırtıcı değildir. Öte yandan aynı durumun Engels, Lenin, Trotsky ve Gramsci gibi diğer klasik kuramcılar için de geçerli olduğuna pek işaret edilmez. Bu kuramcılar da genel olarak devlet, özgül tarihsel durumlar ve ideolojik tahakküme dair keskin gözlemlerde bulunmuş olmakla beraber, kapitalist devletin farklı biçimleri ve bu biçimlerin farklı durumlarda birikimin sağlanması için ne derece yeterli olduğu şeklindeki hayati soruyu önlerine koymamışlardır. Aslına bakılırsa, klasik metinler bu soruya odaklandıklarında bunu son derece tutarsız biçimlerde yaparlar. Bu bağlamda en azından altı farklı yaklaşım ayırt edilebilir ki bunlar, farklı düzeyde tutarlılık ve karşılıklı tamamlama iliş-

kisi içinde birleşmelerine rağmen, farklı kuramsal varsayımlar, açıklama ilkeleri ve siyasi imalara sahiptirler. Bu nedenle, bir bütün olarak klasik yaklaşım üzerine genel bir sonuca varmadan önce bunların ayrı ayrı ele alınmaları zorunludur.

1. Marx ilk başlarda modern devleti (en azından 19. yy.'da Prusya'daki halini) ekonomik üretim ve yeniden-üretimde hayati bir önem taşımayan, parazit konumunda bir kurum olarak gördü. Ona göre, sivil toplumun egoizminde temellenen uzlaşmaz çelişkilerin bir ifadesi olan modern devlete karşıt olarak demokratik yönetim, devlet ile halk arasında sahici bir birlik ile tanımlanacaktı. Bu bağlamda, devlet ve yöneticiler, kamu çıkarını temsil etmekten çok, belirli tekil gruplar adına sivil toplumu sömüren ve ezen bir yapı olarak görünür. Aslında Marx, şirket örgütlenmesi nasıl burjuvazinin ve zaanatkarların maddi çıkarlarını savunmasını sağlıyorsa, aynı şekilde devletin de yöneticilerin özel mülkü olduğunu ve bunu kendi çıkarlarını geliştirmek için kullandıklarını savunur (Marx 1843: özellikle 44-45; ayrıca bkz. Hunt 1975: 124). Bu yaklaşım, genç Marx'ın hâlâ liberal radikal siyasi fikirlere bağlıyken yapmış olduğu Hegel eleştirisinde daha da geliştirilmiştir. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm kavrayışını henüz geliştirmiş olmadığı bu dönemde Marx, kapitalist devletin özgül niteliklerini teşhis edememiştir (Althusser 1969; 49/86; 1974: 151-61; Mandel 1971: 52-67 vd.). Daha sonraki döneminde ise Marx, modern temsili devletin yapısı ve onun sivil toplumdan ayrışmasıyla ilgili temel görüşünü devam ettirmiş olmasına rağmen, devleti artık dışsal ve parazit olarak görmekten çok, sınıf egemenliği sisteminin zorunlu bir parçası olarak ele almaya başlamıştır. Yine de parazit olarak devlet görüşü, Marx'ın Doğu Despotizmi üzerine çalışmasında yine karşımıza çıkar ki burada Marx, asyatik üretim tarzını "komünal" olarak; asyatik devleti ise toplumun üzerinde duran "parazit" karakterli bir yapı olarak değerlendirir (özellikle bkz. Marx 1858a). Ancak modern devletin asıl olarak parazit karakterli olduğu fikri, zamanın anarşist çevrelerinde sürdürülmekle birlikte, Marx'ın kendisi daha sonra bu fikirden vazgeçmiştir.

2. Marx ayrıca devleti ve devlet iktidarını mülkiyet ilişkileri ve buradan türeyen ekonomik sınıf mücadelesinin bir gölge-olgusu (epiphenomena; yani basit yüzey yansıması) olarak da tartışır. Büyük ölçüde ilk dönem yazılarıyla sınırlı olmasına rağmen, ara sıra sonraki çalışmalarda da ortaya çıkan bu görüş, son dönemde yapılan Marksist analizlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş, özellikle Marx'ın hukukla ilgili ilk dönem yorumlarında (ki burada hukuki ilişkiler, üretimin toplumsal ilişkilerinin salt bir dışavurumu olarak görülür) açık olarak görülür, ama siyasi kurumlara dair genel analizlerde de belirgindir. Bu yaklaşımın en sık referans verilen ifadesi, 1859 tarihli "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz"dür. Bu metin, hukuk ve siyaseti ekonomik altyapıya dayanan bir üstyapı olarak görür; mülkiyet ilişkilerini üretim ilişkilerinin hukuki ifadesi olarak değerlendirir ve devrimi, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki giderek artan çelişkide temellendirir. Genel olarak bu yaklaşım, devletin yapısını kendine-yeterli ve kendi kendine gelişen bir ekonomik temelin yüzeydeki yansıması olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, sınıflar da salt ekonomik terimlerle tanımlanmış oldukları için, devlet iktidarının icrasında ekonomik mücadelenin yüzeysel bir yansıması olarak ortaya çıkarlar. Bu yaklaşım aynı zamanda, hukuki-siyasi ilişkiler ile ekonomik ilişkiler arasında mükemmel bir örtüşme olduğunu ya da en azından bir tür "yön gösterme" ya da "geri kalma" ilişkisi olduğunu ima eder. Dolayısıyla devletin etkisi, ekonomik gelişmenin (ki tipik olarak bu terim, üretici güçlerin gelişimi anlamında kullanılır) ve ekonomik sınıf mücadelesinin (bu da tipik olarak, bölüşüm üzerindeki mücadele olarak okunur) basit bir zamansal deformasyonuna indirgenir. Devlet müdahalesi ekonomik gelişmeyi hızlandırabilir ya da köstekleyebilir ancak ekonomik gelişme nihai kertede daima belirleyici olacaktır (özellikle bkz Engels 1878: 253-4; Marx ve Engels 1975: 392-4).

3. Klasik metinlerdeki bir diğer yaygın yaklaşım, devleti belirli bir toplumdaki bütünleşme [cohesion] unsuru olarak ele alır. Bu perspektif bugünlerde doğrudan Poulantzas ile ilişki-

lendirilmekle birlikte klasik metinlerde de bulunabilir. Nitekim Engels devleti, ekonomik sömürüyle birlikte ortaya çıkan bir kurum olarak görmektedir. Ona göre devletin işlevi, baskı ve ödün mekanizmasıyla antagonist sınıflar arasındaki mücadeleyi düzenlemek suretiyle, egemen sınıfın hakimiyetini ve hakim üretim tarzının yeniden-üretimini tehlikeye atmaksızın, sınıf çatışmasını yatıştırmaktır (Engels 1848: 154-63 ve passim). Lenin de çeşitli yazılarında aynı görüşü benimser (özellikle Lenin 1917). Benzer şekilde Bukharin de toplumu, içinde devletin bir tür düzenleyici olarak işlev gördüğü kararsız bir denge sistemi olarak görür. Hatta Gramsci bile çok daha az mekanist bir konumdan olsa da bazı yazılarında az çok aynı argümanı benimsiyor gibidir (Bukharin 1926: 150-4 ve passim; Gramsci 1971: 206-76).

Bu yaklaşımın iki temel sorunu vardır. İlkin, bir bütünleştirme faktörü olarak devletin doğasını netleştirmekte ve/veya devletin bu işlevi yerine getirmek için kullandığı araçları tanımlamakta başarısızdır. Bu nedenle devlet, işlevsel terimlerle tanımlanmakta ve bütünleşmeye katkıda bulunan her kurum devlet tanımı içine dahil edilmektedir (özellikle bkz Poulantzas 1968: 44-50). Oysa devletin sınıf doğasını bu şekilde ortaya çıkarmak mümkün değildir. Aslına bakılırsa bu yaklaşım devrimci sonuçlara yol açmaktan ziyade, devletin tarafsız bir hakem olarak iş görmek suretiyle sınıf çatışmasını "uzlaştırabileceği" şeklindeki yorumu destekler gibi görünmektedir. İkinci olarak, bütünleştirme mekanizmaları ve sınırları tam olarak belirlenmediği sürece, devrimci krizlerin oluşumunu ve bir evreden diğerine geçişleri açıklamak da zorlaşmaktadır. Bu açıdan, bu tür bir yaklaşımın yetersizliği o kadar barizdir ki farklı perspektiflere referansla tamamlanmak ve desteklenmek zorundadır.

4. Klasik metinlerde devlet, sınıf egemenliğinin bir aracı [instrument] olarak da değerlendirilmiştir. En yaygın olarak rastlanan bu yaklaşım, özellikle Marksizm-Leninizmin tefsirlerinde açıkça görülür. Buradaki temel sorun, bir araç olarak devletin tarafsız olduğunun ve herhangi bir sınıf ya da top-

lumsal güç tarafından eşit bir kolaylık ve etkinlikle kullanılabileceğinin varsayılmasıdır. Bu yaklaşım ayrıca, ekonomik olarak egemen sınıfın devlet aygıtındaki kilit konumları işgal etmediği durumlarda (Marx'ın işaret ettiği üzere 19. yy. İngiltere'sinde toprak aristokrasinin sermaye adına yönetmesi örneğinde olduğu gibi) zorluklarla karşılaşır. Aynı sorun, sınıf mücadelesinde az çok geçici bir dengenin sağlanmış olması nedeniyle devletin egemen sınıftan ciddi ölçüde bağımsızlık kazandığı durumlarda da ortaya çıkar. Bu tür durumlara örnek olarak mutlakiyetçi devlet, L. Bonaparte dönemindeki İkinci Fransız İmparatorluğu ve Bismarck yönetimindeki Alman Reich'ı gösterilmiştir. Bunların hiçbirinde, egemen sınıfın devlet üzerinde doğrudan kontrolü olmadığı halde nasıl olup da devletin sınıf egemenliğinin bir aracı olarak kaldığı açıklanamaz. Benzer zorluklar, devrimci durumlarda ortaya çıkan "ikili iktidar"ların açıklanmasında ve farklı üretim tarzları arasındaki geçişlerin analizinde de ortaya çıkar.

5. Klasik Marksist metinlerde varolan bir diğer yaklaşım, sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimindeki ortodoks kurumsal analizlerle benzerlik taşır. Burada devlet, bir kurumlar dizisi olarak görülür ve devletin sınıf doğası üzerine hiçbir genel varsayım yapılmaz. Devlet, işbölümünün belirli bir evresinde (genellikle bir sınıfın diğeri üzerindeki sömürüsü temeline dayanan bir üretim tarzının ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak açıklanır) ortaya çıkan ve yönetim ve-veya baskı işinde uzmanlaşan memurların tekelindeki farklılaştırılmış bir yönetim sisteminin oluşumunu da içeren bir "kamusal güç" olarak ele alınır. Bu tema Engels (1984) ve Lenin'de (1917) çok net olarak görünür. Bu yaklaşım, yukarıda ele alınan yaklaşımlara yöneltilen itirazları karşılayabilir ancak somut durumlarda bunların ne kadar yeterli olduğu sorusunu açıkta bırakır. Devletin işlevleri, etkileri ve sınıf doğasının *a priori* olarak belirlenemeyeceğini, çünkü bunların çeşitli durumlarda devletin kurumsal yapısı ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu ima eder. Ancak bu tür bir konjonktür analizinin yapılmadığı durumlarda kurumsal yaklaşım, devletin doğası sorusunu

ancak çok daha ilkel formüllere başvurarak yanıtlayabilir. Dolayısıyla bu yaklaşım, gölge-olguculuk (kurumlar, ekonomik temeli yansıtır) ve/veya araçsalcılık (kurumlar, sermaye tarafından kontrol edilir) yaklaşımlarıyla birleşme eğilimi gösterir. Dahası, somut analizlerle birleştiği durumlarda bile kurumsal yaklaşım, neler döndüğünü açıklama gayretine girmeksizin sadece betimleyici açıklamalara meyledebilir.

6. Tam da bu bağlamda altıncı bir yaklaşım önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım devleti, sınıf mücadelesi üzerinde özgül etkiler yaratan bir siyasi egemenlik sistemi olarak analiz eder. Dolayısıyla araçsalcı yaklaşım "kim yönetiyor" sorusuna odaklanırken, bu yaklaşım dikkati siyasal temsil ve devlet müdahalesinin biçimleri sorusuna yöneltir. Bu biçimler, belirli bir sınıf ya da sınıf fraksiyonunun uzun dönemli çıkarlarına yarayan bir sınıfsal güç dengesini sağlamak için az çok yeterli biçimler olarak çözümlenirler. Bu tür bir yaklaşım Lenin'in "demokratik cumhuriyetin kapitalizm için en iyi siyasi kabuk olduğu ve bu devlet biçimi bir kez kurulunca hiçbir kişi, kurum ya da partinin sermayenin siyasi egemenliğini sarsamayacağı" yolundaki ifadesinde kendini gösterir (Lenin 1917: 296; ayrıca bkz Marx ve Engels 1975: 350). Benzer şekilde Paris Komünü'nü işçi sınıfının siyasi egemenliğinin modeli olarak değerlendiren tartışmada da bu yaklaşım merkezi bir rol oynar (Marx 1974; Lenin 1917). Bu yaklaşım, devlete dair kurumsal bir tanımla birlikte kullanıldığında en iyi sonucu verir. Çünkü, yukarıda işaret edilen diğer yaklaşımların sorunlarından muaf olmakla birlikte yine de bu yaklaşımın da somut bir kurumsal analiz tarafından geliştirilmesi ve desteklenmesi gereklidir. Aksi takdirde bu görüş, kapitalist toplumda devletin zorunlu olarak sermaye lehine işlev göreceğine dair daha rafine kuramsal garantiler geliştirme çabası olarak kalacaktır. Dolayısıyla devletin içsel örgütlenme biçiminin, onun sermayenin yeniden-üretimi için işlevsel olmasını sağladığını ileri sürenlere (örneğin Offe 1974) karşı, somut duruma bağlı olarak devlet iktidarının "az" ya da "çok" kapitalist olabileceğini ısrarla vurgulamak önemlidir.

Sonuçta Marksist klasiklerin hiçbir yerinde iyi ifade edilmiş, tutarlı ve sağlam bir kuramsal devlet analizi göremeyiz. Bu tespit, klasiklerin bize bir dizi keskin tarihsel genelleme ve siyasi öngörü kazandırdığını ve aslında çok daha ciddi bir analizin temellerini döşemiş olduğunu inkâr etmek anlamına gelmez. Özellikle siyasi egemenlik perspektifi (altıncı yaklaşım) devlet ve devlet iktidarı konusunu araştırmak için yeterli bir kalkış noktası oluşturur. Ancak son zamanlarda bu konuda yeniden canlanan tartışmanın büyük bir kısmı, hâlâ diğer yaklaşımların sınırlılıklarını yansıtmakta ve altıncı yaklaşımın önerdiği kavrayışı derinleştirmekte başarısız olmaktadır. Bu başarısızlık çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar. Bugünlerde artık devleti, gerçek bir etkisi olmayan basit bir gölge-olgu gibi gören pek kimse kalmamış olsa da, devletin biçim ve etkilerinin sadece ekonominin "ihtiyaçları" açısından açıklandığına hâlâ çok sık tanık olunmaktadır. Ya da devlet ekonomiye sadece sınıf mücadelesinin bir aracı olarak bağlantılandırılır. Her iki yaklaşım tarzı da ekonomik temele ilişkin farklı görüşlerle birlikte varolabilir. Dahası, son zamanlarda yapılan araştırmaların bazıları sermaye ile emek arasındaki siyasi mücadeleye odaklanır ve ekonomik sorularla bunlar ancak siyasi faktörlerin etkisi altında olduğu sürece ilgilenir. Bunlara işaret etmek, bu türden ekonomik ve siyasi yaklaşımların yanlış oldukları anlamına gelmez, sadece devlet kuramına katkılarının yanısıra sınırlılıklarının da teslim edilmesi gerektiğini gösterir. Bu katkı ve sınırlılıklar Ralph Miliband ile Nicos Poulantsaz'ın ilk dönem çalışmaları, neo-Ricardocu denilen kuramcıların görüşleri ve "tekelci devlet kapitalizmi" yaklaşımı üzerinden gösterilebilir.

Bazı klasik temalar üzerine çeşitlemeler

Miliband ve Poulantzas (devlet üzerine yaptığı ilk dönem çalışmalarda) ekonomik gereklilikler ve sermaye birikiminin gerekliliklerine ayrıntılı bir gönderme yapmaksızın, siyasi ve ideolojik mücadeleler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu durum

onların polemik kaygılarını yansıtır. Miliband'ın kaygısı, liberal demokrasi kuramcılarına karşı bir yandan ekonomik ve siyasi elitlerin sosyal kökenleri, aralarındaki kişisel bağlar ve ortak değerlere dair; öte yandan hükümet politikasının gelir ve servet dağılımı üzerindeki etkilerine dair "olguları" açığa çıkarmaktadır. Miliband ayrıca, yönetici sınıfın ideolojisi içinde sosyalleşme olgusunun, siyasi iktidar ve toplumsal düzenin önemli kaynaklarından biri olduğunu ileri sürer (Miliband 1968). Temel kaygısı tam da liberal çoğulcuğun çarpıtmalarını ve mistifikasyonlarını açığa vurmak olduğu için, Miliband Marksist devlet analizini geliştirmez. Aslına bakılırsa o da, siyaseti ekonomik güçler ile kurduğu karmaşık eklemlenme ilişkisinin dışındaymış gibi tartışmak şeklindeki liberal eğilimi yeniden üretmiş olur. Siyaset ile ekonomi arasında bağlantı kurduğu tek yer, kişiler arası bağlantılardır ve böylece ikisi arasındaki karşılıklı gerekirliği ve kurumsal düzeyde bağımlılığı ihmal eder. Dolayısıyla Miliband, kapitalist toplumda devletin gerçek doğasını, devletin sermaye için sağladığı avantaj ve içsel sınırlılıklarını ortaya koymayı başaramaz.

Poulantzas'ın kaygısı ise liberal demokratik kuramı yanlışlamaktan çok, geleneksel Komünist ortodoksinin "tekelci devlet kapitalizmi" tezini eleştirmektir. Dolayısıyla modern devletin tekelci sermayenin uysal bir aracından başka bir şey olmadığı tezine karşı, tüm araçsalcılık biçimlerini reddeder ve devletin karmaşık bir toplumsal ilişki olduğu fikrinde ısrar eder. Bu fikir iki anlama gelir: İlk olarak sınıflar, devletin dışında ve ondan bağımsız olarak varolan ve dolayısıyla devleti pasif bir araç (ya da alet) olarak kullanma becerisine sahip basit ekonomik güçler olarak görülemezler. Çünkü bir sınıf ve sınıf fraksiyonunun siyasal etkisi, kısmen de olsa devletin kurumsal yapısına ve devlet iktidarının etkilerine bağlıdır. İkinci olarak, sınıf mücadelesi sivil toplumla sınırlı olmayıp, devlet aygıtının tam kalbinde yeniden üretilmektedir. Poulantzas ayrıca, devletin, sermaye birikiminin engelsiz sürebilmesi için toplumsal bütünlüğü sağlama yönünde nesnel bir işlevi yerine getirdiğini öne sürer (Poulantzas 1968: 44-50; 1974: 78-81 ve passim).

Sonuçta Poulantzas Miliband'ı, devleti kapitalist toplumdaki yapısal olarak belirlenmiş rolü üzerinden değil de devlet aygıtını kontrol eden bireysel özneler üzerinden analiz etmekle eleştirmektedir (Poulantzas 1969: 67-78).

Ne yazık ki Poulantzas'ın, Miliband'a ve tekelci devlet kapitalizmine yönelik eleştirilerinin her ikisi de anlamlı olmasına rağmen, yine de kapitalist devlete dair bütünüyle tatminkar bir açıklama getirmez. Devleti bir toplumsal bütünleşme faktörü olarak tanımlar ancak bunu iki çelişkili biçimde yorumlar. Poulantzas bazen, iktidar bloğunun tekelci sermayenin hegemonyası altında başarılı şekilde örgütlenmesinin bütünleşme için yeterli koşul olduğunu ileri sürmektedir (Poulantzas 1970: 72-88; Cutler 1971: 5-15). Bu görüş devlet iktidarının etkin kullanımını sınırlayan temel ekonomik engelleri tamamen ihmal eder ve devletin tekelci sektörden ziyade iktidar bloğunun aracı olduğunu ima eder. Başka yerlerde ise devlet iktidarının etkilerinin zorunlu olarak kapitalizmin hakimiyeti tarafından koşullandığı ve bu nedenle uzun vadede sadece egemen sınıfın çıkarlarına tekabül edeceği şeklindeki indirgemeci görüşü benimsemektedir (özellikle bkz. Poulantzas 1969: 67-78 ve 1976b: 63-83). Bu iddia, devlet aygıtını kontrol edenin hangi sınıf olduğunun tamamen önemsiz olduğunu, çünkü bu bütünlüğün devletin nesnel işlevi sayesinde sağlandığını ima eder. Kısacası, çoğu kişi tarafından kapitalist devletin göreli özerkliği teziyle doğrudan ilişkilendirilmesine rağmen Poulantzas, gerçekte iki uç arasında salınmaktadır. Ya devlete ekonomik temelden tamamen bağımsızlık atfetmekte ya da bağımsızlığını tamamen inkâr etmektedir. Bu konumların her ikisi de kendi başına tatmin edici olmadıkları gibi, birlikte iş gördüklerinde de Poulantzas'ın analizini belirsizleştirirler.

Miliband ve Poulantzas'ın siyasi vurgusuna karşıt olarak neo-Ricardocu diye anılan kuramcılar, doğrudan devletin ekonomik boyutlarıyla ilgilenirler. Devletin sınıflar arasındaki gelir dağılımı üzerindeki etkisi sorusuna odaklanarak, ücretler aleyhine şirket kârlarını güvenceye almak için devletin ekonomiye nasıl müdahale ettiğini göstermeye çalışırlar. Devletin

böyle bir müdahaleye yönelmesinin arkasında genel olarak sendikal mücadeleler ve/veya uluslararası rekabet nedeniyle kârlılık üzerinde oluşan baskıların varlığına işaret edilir. Böyle durumlarda devletin yaptığı müdahalenin uygunluğu, kâr sıkışmasının özgül biçimine ve sınıfsal güç dengesine bağlıdır. Sermaye, genel olarak ya şirket kârlarının maksimizasyonu adına emeği disiplin altına alacak ve emek maliyetlerini düşürecek tarzda yatırım döngüsünü yönlendirmeye çabalayacaktır (Boddy ve Crotty 1974, 1975) ve/veya mali politikalar, sübvansiyonlar, ulusallaştırma, devalüasyon, reflasyon, ücret denetimleri ve sendikalar üzerindeki yasal sınırlamalar gibi yollarla geliri özel sektöre dağıtacaktır (Glyn ve Sutcliffe 1972) ve/veya "sosyal ücret"le ilgili kamusal harcamaları kısmak yoluyla vergi artışları ve kamu borçlarının enflasyonist etkilerini dengelemeye çalışacaktır (Gough 1975). Buna karşılık, işçi sınıfı sermayenin saldırılarına karşı direnmeye çalışacak; (Boddy ve Crotty 1974: 12) ve umut edilir ki ücret mücadelesi ve/veya ücret kesintilerine karşı direniş başarılı bir devrimci harekete dönüşecektir (Glyn ve Sutcliffe 1972: 189-216; Gough 1975: 91-2). Her şeye rağmen devlet katında ve özellikle iktisat politikası alanında sermayenin hakim konumda olması, sonuçta ekonomik krize kapitalist çözümün dayatılmasını sağlayacaktır (Boddy ve Crotty 1975).

Bu tür çalışmalar kuşkusuz radikal tonlar taşır ve devlet müdahalesi ile sermayenin çıkarlarını birbiriyle ilişkilendirir. Ancak neo-Ricardocu yaklaşımın, bir üretim tarzı olarak kapitalizmin doğası ve devletin sınıfsal özü konusundaki analizleri hâlâ çok sınırlıdır. Çünkü bu yaklaşım, üretimin toplumsal ilişkilerinin ve artı-değerin yaratımı ve el konulması yoluyla işleyen kapitalist sömürünün karakteristik biçiminin önemini ihmal etmektedir. Bu, emek sürecinin saf teknik bir süreç olarak görüldüğü ve gelir dağılımının mübadele alanında belirlenmiş olan işgücünün fiyatı ile ilişkilendirildiği anlamına gelir. Bu da üretim noktasındaki mücadeleden çok bölüşümle ilgili mücadeleleri neo-Ricardocu analizlerin kalbine yerleştirir ki bu yaklaşım, devlet müdahalesinin gelir dağılımı terimleriy-

le tartışılması ve devletin üretimin yeniden yapılanmasındaki temel rolünün ihmal edilmesi eğiliminde kendini açığa vurmaktadır. Dolayısıyla bu tür bir analiz sadece ücret kısıntıları ve/veya kamu harcamalarının kesilmesini krizlerin çözümü için yeterli saymakla kalmaz, devletin üretim alanına giderek artan müdahalesinin nedenlerini, içeriğini ve sınırlarını açıklamakta da tamamen başarısız olur. Bu başarısızlığa işaret etmek, ücretler üzerindeki mücadelenin (ister emeğin ister emek-gücünün fiyatı olarak görülsün) önemini yadsımak anlamına gelmez. Ancak kapitalist krizlerin ve devlet müdahalesinin özünü anlamak için gerekli olan temelin, sadece sermayenin çevrimi meselesine odaklanarak sağlanamayacağını ısrarla vurgulamak gerekir.

Ekonomiye dair kavrayışının sınırlı olmasının yanısıra bu yaklaşımın devlet kavrayışı da oldukça zayıftır. Neo-Ricardocu analizlerin çoğu, devleti basitçe kâr maksimizasyonu adına müdahale etme becerisine sahip "üçüncü bir güç" ya da manipüle edilebilir bir araç olarak görmektedir. İlk durumda devletin sermaye adına neden müdahale ettiği ya da neden/nasıl bunu yapabildiğini açıklama çabası gösterilmez. İkinci durumda ise analiz, araçsalcı kuramların malul olduğu tipik sorunlarla karşılaşır. Benzer şekilde Gough çok daha rafine bir devlet analizi benimsemesine ve göreli özerklik üzerinde ısrar etmesine rağmen, bu vurgunun büyük ölçüde retorik olarak kaldığı görülür. Pratikte Gough, devlete dair kurumsal bir betimleme ile siyasi mücadele içinde devletin gördüğü işlevlerin analizini birleştirir. Bu da neo-Ricardocu iktisattaki teknisist üretim kavrayışını ve bölüşüm alanındaki mücadeleye yapılan vurguyu zarifçe tamamlar. Aslına bakılırsa Gough, siyaseti sermaye ile emek arasında vergi ve kamusal harcamalar üzerinden gelişen mücadelelerle sınırlar gibidir. Bu nedenle hem harcamaların "kesilmesinin" sermayenin yeniden yapılanmasındaki rolünü gözardı eder hem de bizzat devlet aygıtının yeniden düzenlenmesi yoluyla sermayenin siyasi egemenliğini güçlendirme mücadelelerini inkâr etmiş olur. Zaten bu başarısızlık genel olarak neo-Ricordocular tarafından paylaşılmaktadır.

Emek-değer kuramı, değer yasası ve kâr oranının düşme eğilimi yasasına dayalı tezlerin kapitalist devlete dair tatminkâr bir açıklama geliştirme çabalarında özel bir önem kazanması, üretim sürecine yapılan devlet müdahalesiyle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Ama sermaye birikiminin Marksist analizinde önemli rol oynamalarına rağmen, bu ilke ve yasaların mantıksal ve ampirik statüleri oldukça tartışmalıdır. Aslına bakılırsa bu bölüm ilerledikçe açığa çıkacağı üzere, iktisadi ve siyasi analizle ilgili iddialı kuramlar arasında bile çok dikkate değer yorum farklılıkları vardır. Bu, özellikle kâr oranlarının düşme eğilimi yasası örneğinde çok açıktır. Emek-değer kuramı Marksist iktisadın ortak zeminini oluşturur. Değer yasası, sermaye birikiminin çeşitli eğilim ve çelişkilerini ve bunların piyasa güçleri yoluyla dolayımlanmasını kapsayan bir tür genel ilke olarak hizmet eder. Kâr oranının düşme eğilimi yasası ise çok daha tartışmalıdır ve hem soyut kuramsal zeminlerde hem de kapitalizmin somut gelişimi açısından taşıdığı belirsiz imalar nedeniyle saldırıya uğramıştır. Çünkü bu sözde-yasanın geçerliliği kabul edilse bile bunun sadece bir eğilim olduğu ve önemli karşı-eğilimlere tâbi olduğu açıktır. (Marx 1867: 211-66; Fine ve Harris 1976). Burada, bu yasanın kapitalist toplumdaki devletin analizinde nasıl kullanıldığıyla ilgili olduğumuz için, mevcut bağlam açısından bu yasayı kabul ya da ret etmek zorunlu değildir.

Kapitalizmin hareket yasaları "tekelci devlet kapitalizmi" kuramlarında da merkezi bir yer işgal eder. Bu kuramlar değişik biçimler almakla birlikte, kapitalizmin evrelerine ve en son evresine dair belirli varsayımları paylaşırlar. Dolayısıyla laissez-faire kapitalizmi sırasındaki rekabet sürecinin, zorunlu olarak sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasına ve sonuçta tekellerin tüm ekonomiye hakim olduğu yeni bir evrenin oluşumuna yol açmış olduğu savunulur. Dahası, liberal rekabetin daha önceki evreleri, piyasa güçlerinin kendi kendini-düzenlemesi ve üretim güçlerinin kendini-geliştirmesi ile tanımlanırken, tekelci devlet kapitalizmi evresi, kâr oranının düşme eğiliminin güçlenmesi ve böylece üretimin gerilemesi

ile tanımlanır. Bu eğilimin dengelenerek kapitalizmin dinamizminin sağlanması, devletin ekonomiye giderek daha fazla müdahale etmesini gerekli kılar (Cheprakov 1969; Sdobnikov 1971; Afanasyev 1974; Boccara vd 1976; CPG: 1977). Bu tür bir müdahale çeşitli biçimler alabilir. Bunlar arasında temel sanayilerin ulusallaştırılması, temel altyapı hizmetlerinin devlet tarafından sübvansiyonu, kredi ve para üzerinde merkezi denetim kurulması, yatırıma devlet desteği verilmesi, metalar için geniş bir devlet piyasasının yaratılması, ileri teknolojinin geliştirilmesi için devlet destekli Ar-Ge, ücretlerin devlet tarafından denetimi, uluslararası ekonomik örgütlerin kurulması sayılabilir (Boccara vd., 1971; Afanasyev 1974; *Politics and Money* 1974-5; Menshikov 1975: 137-83 ve Nikolayev 1975: 71-92). Bu tür bir müdahalenin gelişmesiyle tekelci kapitalizm, "tekelci devlet kapitalizmine" dönüşür. Bunun kapitalizmin nihai evresi olacağı iddia edilir ve devletin devasa ağırlığı, bu evreyi tanımlayan şey olan kapitalizmin genel krizine bağlı olarak açıklanır.

Böylesi bir ölçek ve etkiye sahip bir devlet müdahalesinin ancak devletin hakim tekellerin aracı haline gelmesiyle mümkün olduğu söylenir. Marx ve Engels, siyasi yürütme gücünün "burjuvazinin tümünün ortak işlerini yürüten bir komiteden" başka bir şey olmadığını düşünürlerken (Marx ve Engels 1848: 69) bu okula mensup kuramcılar, devlet ile tekellerin münhasıran tekelci sermaye lehine davranacak şekilde tek bir mekanizma içinde "birleştikleri" tezini savunur (Afanasyev 1974: 198-200). Bu birleşme, devlet yöneticilerinin sınıfsal kökenleri ve sınıfsal aidiyetlerinde, devlet politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında, eğitim sisteminde ve medyadaki tekelci sermaye egemenliğinde görülebilir (Aaronovich 1956; Gollan 1956; Harvey ve Hood 1958; CPGB 1977). Tekeller ile ulus-devletin içice geçmesi, küçük ve orta sermayenin siyasi iktidardan dışlandıkları ve büyük sermayenin üstün ekonomik gücü tarafından tehdit edildikleri anlamına gelir. Bu da kapitalizmin alaşağı edilmesinde bu kesimlerin proletarya ile çıkar ortaklığı olduğuna işaret eder. Dolayısıyla "tekelci

devlet kapitalizmi" kuramı, çoğu zaman anti-tekelci halk cephesi politikası ile bağlantılandırılmıştır. Bu cephe, küçük burjuvazi ve ücretlilerin yanısıra küçük ve orta sermayeyi de kapsayacak ve kendi amaçları adına devlet aygıtını ele geçirmeye çalışacaktır (CPGB 1977).

Bu yaklaşım ilginç olmakla birlikte tutarsızdır. Çünkü devleti, ekonomik temelin bir gölge-olgusuna indirgemekte ve aynı zamanda devletin bu temeli dönüştürmek için kullanılmasının mümkün olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca kapitalist devletin doğasını kapitalist birikimin içkin eğilimlerinden türetmekte ama aynı zamanda siyasi sınıf mücadelesine de sosyalizmi kurma yeteneği atfetmektedir. Dahası ekonomi, liberal kapitalizm döneminde kendine-yeterli ve kendi kendine genişleyen bir şey olarak görülür ki bu pasif ve hatta tarafsız bir devlet kavrayışını ima eder. Öte yandan, tekelci kapitalizm döneminde ekonomi, krizlerle yarılmış ve kendi kendini tahrip eden bir şey olarak görülür ki bu da, durgunluğun üstesinden gelmek ve kârlılığı devam ettirmek için müdahaleci bir devletin gerekli olduğu anlamına gelir. Kısacası devletin ve devlet müdahalesinin biçimlerini, farklı evrelerde kapitalizmin ihtiyaçları ve sermayenin ekonomik hakimiyeti dışında başka bir şeye referansla açıklama yönünde çok az çaba gösterilir. Buna rağmen, tekeller tarafından benimsenen müdahale biçimlerinin sosyalizme geçiş sırasında halk güçleri tarafından da kullanılabileceği varsayılır. Bu ise devlet ile tekellerin tek bir mekanizmada birleştiklerini öne süren tez ile hiç de uyuşmayan araçsalcı bir görüştür. Üstelik sözkonusu tutarsızlığı bu tezin, ekonomiye devlet müdahalesini gerektiren nesnel ihtiyaçların sürekli artıyor olması ile tekelci sermayenin hâkimiyetinden kaynaklanan sınırlar arasındaki temel çelişkiyi yansıtıyor olduğunu söyleyerek gidermek de mümkün değildir. Çünkü bu tez de devletin doğasını ve kapitalist toplumsal formasyonlardan sosyalist formasyonlara geçişlerin doğası sorusunu belirsiz bırakmaktadır. Kısacası, "tekelci devlet kapitalizmi" kuramı, kapitalist üretimin yeniden örgütlenmesinde devlet müdahalesinin rolünü vurgulamasına rağmen, sözkonusu rol ve

onun siyasi eylem üzerindeki etkileri konusunda tutarsız bir açıklamaya sahiptir.

Şu ana kadar gözden geçirilen yaklaşımlar çok farklı varsayımlara ve ilkelere dayanmakla birlikte bir temayı paylaşmaktadırlar. Hepsi kapitalist devletin sınıf karakterinin tamamen devlete dışsal faktörlere bağlı olduğunu varsayarlar. Nitekim Miliband'a göre devlet, burjuvazinin temsilcileri ve müdafileri tarafından kontrol edildiği ölçüde kapitalisttir. Benzer görüşler neo-Ricardocu ve "tekelci devlet kapitalizmi" yaklaşımlarının çoğunda da belirgindir. Poulantzas için devletin sınıf doğasını garantileyen şey, onun kapitalizmin hakimiyetindeki bir toplumsal formasyon içine gömülmüş olmasıdır. Bu Poulantzas'ın işlevselci devlet kavrayışından çıkan bir sonuçtur. Çünkü bu tür bir devlet, zorunlu olarak kapitalizm egemenliğindeki toplumun bütünlüğünü yeniden üretmektedir. Son olarak, bazı kuramlarda da nihai kertede belirleyici olan ekonomi olduğu için, devlet biçimlerinin önemsiz olduğunu savunmak şeklinde benzer bir eğilim vardır. Bu görüş en açık ifadesini tekelci devlet kapitalizmi kuramının belirlenmeci versiyonlarında bulur. Sonuçta bu yaklaşımların tümü, tekelci kapitalizm ya da genel olarak sermaye ya da sermayenin egemenliğindeki bir iktidar bloğu tarafından denetlendiği sürece, devletin, kurumsal yapısının önemsiz olduğunu ya da alternatif olarak, belirli ekonomik sınırlamalar nedeniyle devletin asla kapitalist-olmayan bir gücün elinde bir araç olarak kullanılamayacağını ima eder (Offe 1974: 31-6). Bu da, böylesi yaklaşımların devletin, farklı durumlarda belirli biçimler yoluyla sermaye birikiminin çeşitli gereklerini sağlamak adına az veya çok yeterli olan bir siyasi egemenlik sistemi olduğu fikrini gözardı ettiği anlamına gelir.

İdeal kolektif kapitalist olarak devlet

Batı Berlin kaynaklı olup (ancak onunla sınırlı kalmayan) "sermaye-mantığı" diye anılan okula mensup bazı Marksistlerin çalışması tam da bu bağlamda özel bir önem kazanır. Sözkonusu Marksistler kapitalist devletin genel biçimini ve temel

işlevlerini, saf kapitalist üretim tarzından ve onun varoluş koşullarından türetmeye çalışmışlardır. En üst soyutlama düzeyinde, bu kuramcılar burjuva toplumsal formasyonları tanımlayan devlet-sivil toplum ayrımının genelleştirilmiş meta üretiminin doğasından kaynaklandığını ileri sürerler. Çünkü bu ayrım, kapitalist üretim bağlamında hem mümkün hem de zorunlu olmuştur. Mümkün olmuştur, çünkü artı-emeğe ekonomi-dışı zor yoluyla değil de piyasadaki formel olarak özgür mübadele yoluyla gerçekleşen artı-değer biçiminde el konulmaktadır. Zorunludur, çünkü sermaye birikiminin, rekabet içindeki tekil sermayeler tarafından yerine getirilmesi uygun ya da mümkün olmayan genel önkoşullarının sağlanması için, doğrudan piyasa güçlerine tâbi olmayan bir kurum gereklidir. Dolayısıyla doğrudan bir kapitalist değil de sermayenin ortak çıkarlarına denk düşen ayrı bir siyasi kurum olduğu ölçüde devlet, ideal bir kolektif kapitalisttir (Altvater 1973). Bu okula bağlı olan kuramcılarda, kapitalist devletin ve devlet müdahalesinin niteliği çeşitli farklı biçimlerde türetilir. Kapitalizmin, gerçekleşmesi devlete bağlı olan en soyut düzeydeki varoluş koşulu, meta üretimi ve mübadelesini ve sermaye birikimini kolaylaştıran hukuki ve mali sistemlerdir. Nitekim burjuva hukuku, metalara devredilebilen haklara (emek-gücü dahil) sahip, formel olarak eşit yasal öznelerin kuruluşunun yanısıra bu hakları tayin edecek ve yaptırımını sağlayacak bir yasal aygıtın gelişmesini de içerir. Devlet ayrıca mübadeleyi ve rasyonel ekonomik hesaplamaları mümkün kılacak olan mali sistemi de kurmalıdır (Blanke vd., 1974: 75-96). Yine devlet, piyasa güçleri aracılığıyla yerine getirilen kısmının ötesinde ücretli emeğin yeniden-üretimini sağlamak ve emek süreci içinde sermayeye bağımlı olmasını garantilemek zorundadır. Bu zorunluluk, devletin fabrika yasaları, sendikal faaliyetlerin denetimi, eğitim ve sosyal refah gibi alanlarda müdahale etmesini gerektirir (Altvater 1973; Mueller ve Neusuess 1975).

Hukuki ve mali düzenle, iş gücü ve emek disipliniyle ilgili uygun düzenlemelerin yapılması gerekliliği, rekabet halindeki tekil sermayelerin varlığı gözönüne alınmaksızın, salt genel

olarak sermaye üzerinden gösterilir (Rosdolsky 1974: 64-7). Ancak sermaye-mantığı okulu rekabetin doğası ve etkilerinin sermaye birikimi için yarattığı sorunlara da işaret eder. Bu rekabet, her tekil sermayeyi en azından ortalama kâr oranına ulaşmaya zorlar ve bu da, devletin, özel yollarla üretimi kârlı olmayan ama sermaye birikimi için gerekli olan kullanım-değerlerinin arzını sağlaması gerektiği anlamına gelir. Bu, ulusallaştırma ya da bir tür devlet sübvansiyonu şeklini alabilir. Devlet, ayrıca "kamusal mal" biçimini alan ve/veya üretimi "doğal tekel" içeren kullanım-değerlerinin arzını da sağlamalıdır (Altvater 1973). Son olarak, toplam sosyal sermaye de kendi içinde farklı ulusal sermayelere bölünmüş olduğu için devlet, kendi tekil ulusal sermayesinin çıkarlarını korumanın yanısıra, küresel ölçekte sermaye birikiminin koşullarını sağlamak amacıyla diğer devletler ile işbirliği de yapmak zorundadır (Altvater 1973).

Elbette, tüm bu genel siyasi ve ekonomik koşullar, bir üretim tarzı olarak kapitalizmin bizatihi kendi doğasında içerilmelerine (dolayısıyla onun çağdaşı olmalarına) rağmen, bu koşulların gerçekleşme biçim ve oranları değişkenlik gösterir. Çünkü bu koşulların gerçekleşmesinin sınıf mücadelesine ve sermaye birikiminin tarihsel eğilimlerine bağlı olduğu öne sürülür. Burada, kâr oranının düşme eğilimi özel bir önem taşır çünkü bu eğilim, sermayenin yeniden yapılanması ve emek sürecinin yeniden örgütlenmesi yoluyla karşı-eğilimi harekete geçirecek bir siyasi müdahalenin yapılmasını talep eder. Dolayısıyla burada sadece, devletin kapitalizm için zorunlu olduğu (dolayısıyla sınıf mücadelesinde tarafsız olamayacağı) iddia edilmekle kalmaz aynı zamanda bu müdahalenin miktar ve kapsamının sermaye birikimi sürecinin adım adım gelişmesine paralel olarak artma eğiliminde olduğu da ileri sürülür (Altvater 1973; Yaffe 1973).

"Sermaye-mantığı" okulu "ideal kolektif kapitalist olarak devlet" fikrini, devletin kapitalizmin hareket yasalarına daimi olarak bağımlı olmasını gözönüne alarak derinleştirir. Burada, devletin talebi sağlamak ve üretimi yeniden örgütlemek için

giderek daha çok müdahalede bulunurken ne piyasa güçlerini aşabileceği ne de kâr oranının düşme eğilimini ortadan kaldırabileceği öne sürülmektedir. Devlet en iyi ihtimalle piyasa güçlerinin kendini ifade ettiği biçimleri dönüştürebilir ve azalan kârlılığa karşı, karşı-eğilimleri harekete geçirebilir. Kapitalist devletin gücü bu açıdan zorunlu olarak sınırlıdır çünkü, özel sermayenin kararlarını doğrudan belirleyemez. Çünkü devlet müdahalesi daima, piyasa güçlerinin işleyişini ve özel sektörde üretimin örgütlenmesini etkileyen mali ve yasal koşullar yoluyla dolayımlanır. Yine de bu sınırlar içinde özel sermaye kendi ekonomik davranışını belirlemekte özgürdür (Blanke vd. 1976: 92-6). Devletin eylemi üzerindeki bu sınırlama, sermaye birikimine içkin çelişkiler tarafından pekiştirilir. Bu konuda literatürde sık sık referans verilen iki örnekten biri istihdam politikası, diğeri ise sanayinin devlet desteğiyle yeniden-yapılanmasıdır. Dolayısıyla tam istihdam talebini karşılayacak olan Keynes-tipi müdahalenin bedelinin artan enflasyon olduğu söylenir. Bu, bu tür politikaların er geç bırakılmaları gerektiğini gösterir. Ancak bu durumda akut depresyon ve kitlesel işsizlik sorunu ortaya çıkacaktır. Devlet, bu ikilemden kurtulmak için ekonomik krizlerin sorun-çözücü işlevini, sermayenin devlet-destekli yeniden yapılanmasıyla değiştirmek zorundadır. Ancak bu tür politikaların da belirli bedelleri vardır çünkü bunlar devlet harcamalarının artmasını gerektirir; emeğin meta üretimi alanından dışlanmasına yol açar; devletin mali krize girmesine neden olur ve ekonomik sınıf mücadelesinin siyasileştirilmesine neden olurlar vb (Altvater 1973; Yaffe 1973; Bullock ve Yaffe 1975). Sonuç olarak, kapitalist devletin, kapitalist üretim tarzının kapanına sıkışmış olduğu ve onun çelişki ve krizlerinden kaçamayacağı görülür.

Devletin, sermaye tarafından kurulan ve kontrol edilen basit bir siyasi araç olarak görülemeyeceğine işaret eden bu özgün okulun tezleri, esaslı bir kuramsal ilerlemeyi temsil etmektedir. Bu okulun taraftarları kapitalist devletin, sermayenin toplumsal yeniden-üretiminde hayati bir unsur –tekil sermayeler arasındaki ekonomik rekabetin gücünü tamamlayan ve onun

tarafından yerine getirilemeyen acil gereklilikleri sağlayan siyasi bir güç– olduğunu göstermişlerdir. Bu, başka şeylerin yanısıra devletin işçi sınıfının yanısıra sermayeye de karşı müdahale etmesini gerektirir, özellikle tekil sermayeler ve fraksiyonları genel olarak sermayenin çıkarlarını tehdit ettiği zaman. Böyle bir müdahale eylemi, devleti sermayenin basit bir aracı olarak görmenin ne kadar yanlış olacağını gösterir. Bu ekolün çalışmaları aynı zamanda, devletin kapitalist sistemin temel çelişkilerinin üstesinden gelmek için kullanılabileceği ve hatta mevcut devlet aygıtının başarılı bir şekilde manipülasyonu yoluyla sosyalizme tedrici, barışçıl bir geçişin mümkün olduğu şeklindeki reformist tezin yanılsamalarını da açığa çıkarmak iddiasındadır. Çünkü devlet, tam da sermaye birikim sürecinin tümü için hayati bir unsur (göreli özerk olmakla birlikte) olduğu içindir ki bu çelişkileri asla yokedemez, tersine zorunlu olarak yansıtır ve yeniden üretir.

Bunlara rağmen, bu yaklaşımın temellerinden kaynaklanan bazı ciddi sorunlar vardır. Çünkü "sermaye-mantığı"nı savunanlar, kapitalist devletin doğasını, saf haldeki kapitalist üretim tarzından türetirken yukarıda işaret edilen indirgemeci yanılsamayı daha karmaşık bir biçimde paylaşmaktadır. Basit indirgemecilik, siyasi olanı ekonomik temelin basit bir gölge-olgusu olarak görür ve ona hiçbir etki atfetmezken, karmaşık indirgemecilik, biçimi ve etkileri ekonomik düzeyde belirlenen bir siyasi düzeyin gerekliliğini varsaymaktadır. Bu yaklaşım, onsuz kapitalizmin imkânsız olduğu belirli genel koşulları sağlamak için "ideal kolektif kapitalistin" kuramsal olarak oluşturulabileceğini gösterir ki bu da, birikimin ekonomik boyutları ile siyasi olan arasında özgül bir ayrışma biçimini önvarsaymaktadır. Ancak, nihayetinde tüm bu tezlerin vardığı tek sonuç, kapitalizmin "mümkün" bir üretim tarzı olduğu ve özgül bir devlet biçimini içerdiğidir. Bu çerçeve içinde kaldıkları sürece "sermaye mantıkçıları" ne kapitalist devletin kökenlerini ne de nasıl olup da ideal kolektif kapitalist olarak işleyebildiğini açıklayabilirler. Her iki durumda da bu kuramcılar, kapitalist bir toplumda olagelen her şeyin zorunlu olarak

sermaye birikiminin ihtiyaçlarına tekabül ettiği şeklinde hiç de tatmin edici olmayan teze başvururlar. Dahası, devlet müdahalesinin arkasındaki güçler olarak krizlere ve sınıf mücadelesine yapılan *ad hoc* referanslar yoluyla bu karmaşık indirgemecilikten görünüşte sakındıkları zaman bile, bunlar da tamamen ekonomik terimlerle düşünülür ve nihai analizde sermayenin çıkarlarının daima gerçekleştiği varsayılır (bkz. özellikle Mueller ve Neusuuess 1975).

Yakın zamanlarda "sermaye-mantığı" yaklaşımının sadece devletin "muhtemel" biçimlerine işaret edebileceği ve sermaye birikimini tehdit etmeksizin değişim gösterebileceği dış sınırları belirleyebileceği kabul edilmiştir. Buna rağmen "sermayenin ihtiyaçlarının", daha geliştirilmiş bir kuram için referans noktası olmak yerine biricik açıklama ilkesi haline getirilmesinin yarattığı sorun devam etmektedir. Bu ihtiyaçların karşılandığı koşulları açıklamaya yönelik pek bir gayret görülmemektedir. Dolayısıyla sınıf mücadelesi ve ekonomik olmayan değişkenleri işin içine katmak yönünde çeşitli çabalar olmasına rağmen bu okul, tarihi, hâlâ sermayenin mantıksal kendini-gerçekleştirmesine indirgemeye devam etmektedir (Gerstenberger 1976a, b; Laclau 1977: 7-12).

Tarihsel özgüllük ve sınıf mücadelesini işin içine sokmaya çalışmak

Tam da "sermaye-mantığı" yaklaşımıyla ilgili bu tür sorunlara yanıt olarak, yakın zamanlarda bu kez Frankfurt çevresinde ("eleştirel sosyal bilim" okulu olarak Frankfurt Okulu ile karıştırılmasın) örgütlenen bir Marksist okul, çok daha yüksek düzeyde bir tarihsel özgüllük ve sınıf mücadelesine dair daha keskin bir farkındalığı kapitalist devlet sorununa taşımaya girişmiştir. Dolayısıyla, kapitalizmin bazı koşullarını sağlamak için ayrı bir siyasi kurumun gerekli olduğu şeklindeki temel tezi kabul etmekle birlikte bu kuramcılar rakip sermayelerin ihtiyaçlarına, ücretli emekle olan antagonist ilişkisinden bağımsız olarak vurgu yapılmasına itiraz etmektedir. Kapitalist

devletin, emek süreci ve artı-değere el konulmasının örgütlenmesine dair verilen sınıf mücadelesindeki değişen işlevleri bağlamında anlaşılabileceğinde ısrar ederler. Dahası, tam da rakip sermayelerin mantıksal sonuçlarına değil de bu mücadelenin tarihsel gelişimine odaklanmış oldukları için, devlet müdahalesinin içerdiği çelişkileri çok daha iyi analiz edebilme şansına sahiptirler (von Braunmühl ve d., 1973; Hirsch 1974; Gerstenberger 1975; Holloway ve Picciotto 1977).

Bu yaklaşım, modern müdahaleci devletin, Avrupa'daki feodal mutlakiyetçi devletten başlayan genel gelişimine dair yaptığı analiz üzerinden açıklanabilir. Bu bağlamda ilk mücadeleler, uluslararası ticaretin genişlemesi ve ücretli emeğin oluşumuyla ilgili olmuştur. İlkel sermaye birikimi ve işgücünün oluşumu bir kez merkantilizm ve ilgili diğer ulusal politikalar yoluyla sağlandıktan sonra, kapitalist devlet, sermaye birikimine maksimum alan sağlamak için laissez-faire'ci rolü üstlenmek zorunda kalmıştır. Ancak devlet yine de acımasız rekabetin yıkıcı eğilimlerini düzenlemek için müdahale etmek ve örneğin fabrika yasaları ve kredi kontrolleri yoluyla birikim için gerekli koşulları garantilemek zorundadır. Dahası, sermaye birikimi süreci ilerledikçe üretimin sosyalleşmesi ve kâr oranının düşme eğilimi, sermayenin yeniden-yapılanmasını, emek süreci üzerinde kapitalist denetimin yeniden dayatılmasını ve işçi sınıfı üzerinde burjuva hegemonyasının yeniden sağlanması yoluyla karşı-eğilimleri harekete geçirecek bir müdahalenin artmasını gerekli kılar. Sermayenin uluslararasılaşması, küresel düzeyde sermaye birikiminin lehine toplumsal ilişkilerin sürekli olarak yeniden-örgütlenmesini sağlayacak şekilde devlet aygıtının ve müdahalesinin yeni biçimlere bürünmesini gerekli kılar (Gerstenberger 1976a; Holloway ve Picciotto 1977).

Sermaye birikiminin gelişmesine bağlı olarak uygun müdahale biçimleri ortaya çıkarken uygun temsil ve yasama biçimleri de gelişir. Dolayısıyla feodalizmden kapitalizme geçiş bağlamında en uygun devlet biçiminin merkantilist politikalar uygulayan bir mutlakiyetçi krallık olduğu söylenir. Buna karşılık

liberal kapitalizm evresinde bu, burjuva parlamenter demokrasiye dönüşür. Çünkü bu devlet biçimi, hem yönetici sınıfın farklı fraksiyonlarının temsili açısından hem de tüm sermayeleri, devlet bürokrasisi tarafından denetlenen genel kurallara tâbi kılan yasaların geçirilmesi için uygun bir forum sunmaktadır. Mutlakiyetçilikten parlamentarizme geçiş ve bir sonraki dönüşüm bağlamında oy hakkının ezilen sınıflara yaygınlaştırılmasının her ikisi de ısrarlı bir sınıf mücadelesini içermiştir. Son olarak tekelci kapitalizm evresinde devletin biçimi yeniden değişmek zorunda kalmıştır. Bu kez devlet, tekil sermayeler ile doğrudan ilişki kurmalı ve kâr oranının düşme eğilimine karşı-eğilimleri harekete geçirebilmek için müdahale araçlarının kapsam ve gücünü artırmalıdır. Bu, hukuk devleti çerçevesinde çıkarılan ve dayatılan genel yasama sürecinden, devlet bürokrasisinin takdirine bağlı, yeni ve daha güçlü bir ayrımcı müdahale biçimine geçilmesini gerektirir. Bu dönüşüm, başlıca kapitalist çıkarlar, yürütme ve yönetime doğrudan erişim sağlamaya yöneldikleri için parlamentonun rolünün gerilemesinde ve böylece sermayeler arasındaki çatışmaların bürokrasinin kalbinde sürekli olarak yeniden üretilmesinde yansımasını bulur. Kısacası, birikim ilerledikçe kapitalist devletin giderek daha zayıf bir parlamentoya, güçlü bir bürokrasiye ve tekil sermayeler ve sosyal demokratik sendikaların belirgin katılımına dayanan güçlü bir devlete dönüşme eğilimi güçlenmektedir (Mandel 1975: 474-99; Holloway ve Picciotto 1977: 85-97; Picciotto 1977).

Bu yaklaşım, kapitalist devletin analizine biraz tarihsel özgüllük katmakla kalmamış aynı zamanda sınıf mücadelesinin doğası ve etkilerine dair bazı önemli fikirler de ileri sürmüştür. Bu bakımdan dört temel katkıdan sözedilebilir. İlk olarak sermaye birikiminin gerçekleşmesinin, artı-değerin sürekli genişleyen ölçekte üretimi ve ona el konulmasının koşullarını sağlamak için sermayenin sürekli mücadele etme yetisine bağlı olduğu savunulur. Bu, başka şeylerin yanısıra kapitalizmin hareket yasalarının doğal ve kaçınılmaz olmayıp, bunların gerçekleşmesinin sermaye ile emek arasındaki dinmeyen müca-

deledeki güçler dengesine bağlı olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla krizler, birikimin kaçınılmaz mantığının bir sonucu olmaktan çok sermayenin emek üzerindeki egemenliğini sürdürmekte başarısız olmasının bir sonucu olarak değerlendirilir. İkinci olarak, sermaye birikiminin, ekonomik aktörler farkına varmaksızın işleyen anarşik ve planlanmamış bir süreç olduğu ileri sürülür. Böylece kapitalizm ve işleyişi genel olarak az ya da çok çarpıtılmış ve fetişleştirilmiş bir görünüm alır. Bu da, devlet müdahalesinin nadiren sermayenin aktüel ihtiyaçlarını karşılamaya yöneldiği ve daha ziyade birikimin siyasi yansımalarına karşı bir tepkiyi ifade ettiği anlamına gelir.

Üçüncü olarak, devlet müdahalesi ile sermayenin çıkarları arasında zorunlu bir örtüşme olmadığı için, krizler devlet biçiminin yenilenmesinde ve hamlelerinin yönlendirilmesinde asli bir rol oynarlar. Çünkü kapitalizmin acil gerekleri ancak krizler sırasında en açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda krizlerin, devlet müdahalesi için direksiyon mekanizması olarak iş gördüğü söylenebilir. Dördüncü olarak, krizler çeşitli çelişkili faktörlerin karmaşık bir ürünü olduğu ve farklı sınıfları çelişkili biçimlerde etkilediği için, krizlere dair yorum ve çözüm önerileri konusunda sürekli bir çatışma olacaktır. Bu da, kriz-yönetiminin, içeriği değişen siyasi güç dengeleri tarafından belirlenen bir deneme-yanılma tepkisi biçimini alacağı anlamına gelir. Dahası, kapitalizm zorunlu olarak krizlerle kuşatıldığı için hiçbir ekonomik strateji, kapitalist birikime içkin olan bariyerleri aşamayacaktır (Gerstenberger 1973; Lindner 1973; Wirth 1975; Hirsch 1976a, b; Holloway ve Picciotto 1976).

Burada Claus Offe'nin yakın zamanlardaki çalışmasından da sözetmek gerekir. Çünkü farklı varsayımlardan hareket etmiş olmasına rağmen Offe de burada ele alınan konular hakkında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Offe, kapitalist devletin dört temel yapısal özelliği olduğunu öne sürer. İlk olarak devlet, kapitalist üretimin örgütlenmesinden ve özel sermayenin dağılımından dışlanmıştır. Bu nedenle birikimi, ancak dolaylı yollarla etkileyebilir. İkinci olarak devlet tam da kapitalist üretimden ayrışmış olduğu için, varlığı ve performansı, açıkça kendi doğrudan

denetiminin dışındaki gelirlere bağlıdır. Üçüncü olarak, kapitalizm kendi kendini düzenleyen ve kendi kendine yeterli bir varlık olmadığı için devlet, birikim için gerekli koşulları yaratmak ve devamlılığını sağlamak zorundadır. Nihayet dördüncü olarak, dışlanma ile bağımlılık ikilisinin istikrarsız karışımıyla karşı karşıya kalan devlet ancak, sermayenin ihtiyaçları ile ulusal çıkarları denkleştirebilirse ve birikimin özel vasfına saygılı biçimde, birikimin koşullarını sağlamak için aldığı önlemlere yönelik kitlesel desteği harekete geçirebilirse, sermaye lehine davranabilir (Offe 1975; Offe ve Ronge 1975).

Offe bu koşulların yeniden-üretimi için gerekli olan siyasi mekanizmaların, kapitalizmin doğasına bağlı olarak değiştiğini ileri sürerek devam eder. Özellikle, kapitalist devlet giderek daha fazla tekil sermayelerin kârlı olarak üretemediği özgül girdileri sağlamaya ve birikim için gerekli genel toplumsal koşulları sağlamaya zorlandığı için, "planlama" yapmak, "katılımı" teşvik etmek ve bunun yanısıra mevcut idari sistemi merkezileştirmek zorunludur. Ancak bu üç mekanizmanın hepsi de kapitalist yeniden-üretim için yetersiz kalacaktır. Çünkü önceden belirlenmiş kurallara bağlı olarak belirli politikaların rutin biçimde yerine getirilmesi sürecine karşıt olarak bürokratik yönetim tarzının, sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında etkin olmadığı ileri sürülmektedir. Planlama da etkin değildir çünkü kendi bireysel çıkarlarını tehdit etmeye başladığında tekil sermayeler buna karşı çıkacaklardır. Nihayet, katılım devlet aygıtı içindeki sınıf mücadelesini yoğunlaştırır ve kapitalist politikaların uygulanması için gerekli olan güçler dengesini bozmakla tehdit eder. Dolayısıyla Offe, devlet farklı sınırlamalarla karşı karşıya kalmaya devam ettiği sürece, bu farklı mekanizmalar arasında sürekli bir salınma olacağı sonucuna ulaşır (Offe 1975).

Bu okul, kısmen "sermaye-mantığı"nın içsel eleştirisine dayandığı içindir ki bu mantığın kuramsal katkılarını içeren ve bazı kuramsal yetersizlikleri de gideren kavram ve açıklama ilkeleri geliştirmeyi başarabilmiştir. Her şeyden önce, bu okul sadece, kapitalist devletin sermayenin bütün ihtiyaçlarını bir

hamlede yerine getirmesinin bir garantisi olmadığını değil aynı zamanda bunu yapmasının mümkün de olmadığını göstermeye çalışır. Buna rağmen tam da tarihsel özgüllük ve sınıf mücadelesi üzerine yaptığı vurgu, bu yaklaşımın sınırlarını da açığa çıkarmaktadır. Çünkü bu yaklaşım tarihsel analizin temel kavramlarından yoksundur ve son derece anlamsız bir sınıf mücadelesi kavrayışı ile iş görmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri sadece özgül değişken biçimlerde ve toplumsal ve özel emeğin diğer biçimleriyle birleşik olarak varolabilir. Bu da, sınıf mücadelesinin sermaye ve ücretli emek dışındaki diğer sınıf ve toplumsal güçler tarafından etkilendiği anlamına gelir. Dahası, her bir tekil ekonomik formasyon kendine özgü siyasi ve ideolojik ilişkiler ve varoluş koşullarına sahip olduğu için bu tür mücadeleler, ekonomik sınıfların üstyapı içinde konumlanmalarının farklı biçimleri tarafından da şekillenecektir. Sınıf mücadelesinin evrelerini belirlemekle ilgili sorunlar özellikle geçiş dönemleri sözkonusu olduğunda belirginlik kazanmakla birlikte kapitalist devletin tarihsel analizinde her zaman için geçerlidir. Nitekim, kapitalizm ve hatta onun büründüğü değişik biçimlere dair soyut analizler ne kadar fazla yapılırsa yapılsın, feodalizmden kapitalizme geçiş evresinde feodal soyluluk ile burjuvazi arasındaki ilişkilerin değişimini açıklamaya yetmeyecektir. Aynı şekilde Weimar Almanya'sında tekelci sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesinde küçük burjuvazinin oynadığı siyasi rolü de belirlemek mümkün olmayacaktır. Benzer şekilde Kuzey İrlanda'da dini ideolojinin etkilerini değerlendirmeye de pek yardımı dokunmayacaktır. Oysa ki bu tür sorular belirli toplumlardaki devlet iktidarının doğasını ve sermaye birikimi üzerindeki etkilerini anlamakta kritik bir öneme sahiptir.

Kapitalist devlet ve popüler-demokratik mücadele

Tam da bu noktada Gramsci'nin ve "neo-Gramscici" olarak anılan okulun çalışması önem kazanır. Çünkü bu kuramcılar, siyasi ve ideolojik hegemonya meselesini sorgulamışlar ve sı-

nıf mücadelesi analizini büyük ölçüde ilerleten bir dizi kavram ve varsayım geliştirmişlerdir. Ancak bu okul "sermaye-kuramsal" değil de "sınıf-kuramsal" bir yaklaşımı benimseme eğilimde olduğu içindir ki yapılan analizlerde sık sık, devlet üzerinde kapitalizmin doğasından kaynaklanan sınırlamalar ya tamamen görmezden gelinmiş ya da azımsanmış, üstelik siyaset ve ideolojinin özerkliği de abartılmıştır. Dolayısıyla nasıl ki "sermaye-kuramsal" okulun tezlerinin siyasi ve ideolojik tahakküm analizleriyle tamamlanması gerekiyorsa, neo-Gramscici yaklaşımın da devlet iktidarı ve ideolojik hegemonya üzerindeki ekonomik sınırlamalar ışığında gözden geçirilmesi zorunludur.

Neo-Gramscici okulun kuramcıları devletin, birleşik bir burjuva sınıf tarafından manipüle edilen basit bir araç olmadığını vurgularlar. Bunun yerine, devletin burjuvaziyi birleştirmekte ve onun siyasi ve ideolojik hakimiyetini örgütlemekte hayati bir rol oynadığını ileri sürerler. Çünkü, her sınıfın, üyelerinin ekonomik sistem içindeki konumuna dayanan temel bir amaç birliği taşıdığı şeklindeki yaygın Marksist görüşe karşıt olarak neo-Gramscici okul, sınıfın birliğinin belirli örgütlenme ve temsil biçimlerine bağlı olduğunda ısrar eder. Bu nedenle sermaye birikimi için gerekli koşulların sağlanmasında en önemli sorun, sınıf pratikleri düzleminde ortaya çıkar. Bu da, egemen sınıfın birleştirilmesi/örgütlenmesi ve bağımlı sınıfın ise çözülmesi sorunudur. Bu gerekli görülür çünkü, sermayeler arasındaki rekabet burjuva sınıfının birliğini tehdit ederken, sermayenin sınıf mücadelesine dahil olması da işçi sınıfının birleşmesi tehdidini doğurabilir (Poulantzas 1968: 188-9, 256-7). Bu sorunun çözümü ideolojik hegemonyada ve/veya devlet biçimlerinde bulunur.

İdeolojik hegemonya, egemen sınıf ya da iktidar bloğunun halk sınıfları üzerindeki entelektüel ve ahlaki liderliği olarak tartışılır (Poulantzas 1968: 130-41, 206-45; 1976a: 134-62; Gramsci 1971; Laclau 1977: 94-111). Bu bağlamda, bir iktidar bloğu, egemen sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında kurulan görece istikrarlı bir ittifak anlamına gelir ki bunlar arasın-

daki birlik, acil/kısa dönemli çıkarlarından karşılıklı olarak verilen ödünlere ve hepsinin ortak olarak bağlandığı bir dünya görüşünün varlığına dayanmaktadır. Örnekler arasında İngiliz "Kurulu Düzeni" [Establisment] ile Kuzey İrlanda'daki Unionist Blok sayılabilir. O halde, hegemonyanın varolabilmesi için egemen bloğun, bağımlı sınıfların, (köylülük, kentsel küçük burjuvazi ve işçi sınıfının belirli kesimleri gibi), toplumsal kategorilerin (ordu, memurlar ve aydınlar gibi) ve önemli toplumsal güçlerin (etnik azınlıklar, dinsel hareketler ve sermaye ile emek arasındaki sınıf mücadelesine sürekli etkili müdahale etme kapasitesine sahip olan benzer gruplar gibi) desteğini sağlaması zorunludur. Bu tür bir destek, basit bir "yanlış bilinçliliğe" değil, "halkın" belirli çıkar ve özlemlerinin egemen ideoloji tarafından içerilmesine dayanır. Çünkü iktidar bloğunun hegemonyasını sürdürme yetisi "popüler-demokratik" mücadeleleri, devrimci bir hareketi pekiştirmek yerine, egemen sınıf ve fraksiyonların iktidarını sürdüren bir ideolojiye eklemleme başarısına bağlıdır. Buna karşılık, işçi sınıfının halk üzerinde kendi karşı-hegemonyasını kurması ve iktidar bloğunu yalıtabilmesi için "popüler-demokratik" mücadeleleri, halka organik olarak bağlı bir siyasi parti tarafından önderlik edilen bir kitle hareketine bağlaması zorunludur (Laclau 1977: 94-111).

Bu okul, devletin özgül biçimlerinin burjuva egemenliği üzerindeki etkileri meselesini de gözden geçirir. Nitekim Poulantzas, hukuki bir kurum olarak bireysel vatandaşlık ile hukuki bir özne olarak ulus-devletin birleşmesinin, bu meselede özellikle önem kazandığını ileri sürer. Çünkü toplumun tüm üyelerinin, sınıfsal farklarına bakılmaksızın eşit haklarla donanmış siyasi özneler olarak kuruluşu, sadece onların ekonomik özneler olarak formel eşitliklerini tamamlamakla kalmaz, aynı zamanda atomlaşmalarını ve bireyselleşmelerini teşvik ederek siyasi yönetimdeki esaslı eşitsizlikleri gizler. Bu anlamda, mübadele ilişkileri tarafından beslenen meta fetişizmi, liberal siyasi ve yasal kurumlarda yansımasını bulur. Tersinden bakarsak, ulus-devletin ortaya çıkması sadece "ideal kolektif kapitalist"e duyulan ihtiyaca denk düşmekle kalmaz, aynı za-

manda sınıfsal aidiyetlerinden bağımsız olarak vatandaşların tümünün ortak çıkarlarını yansıtan ulusal ya da popüler bir çıkarın varlığını da ima eder. Bunun, sınıf çatışmalarını uzlaştıracak ve böylece sermayenin egemenliğini kolaylaştıracak tarafsız bir devlete olan inancı pekiştireceği ileri sürülür (Poulantzas 1968).

Ayrıca burjuvazinin siyasi egemenliğinin, serbest seçimler ve güçlü parlamenter kurumlar tarafından da pekiştirildiği ileri sürülmektedir. Çünkü seçim rekabeti iktidar bloğunu, sermaye birikimi için politikalar oluştururken bağımlı sınıfların çıkarlarını da hesaba katmaya teşvik eder. Bu, refah devleti programları ve işçi sınıfı ve popüler-demokratik taleplerle ilgili diğer sosyal politikaların temelini oluşturur. Seçim rekabeti aynı zamanda, tekil çıkarlara dayalı ve demokratik olmayan yöntemlere bağlı görünecekleri için, açıkça kendini sınıf mücadelesi ve devrime adamış olan partilerin seçmen siyasetindeki ufuklarını da sınırlar. Aynı zamanda serbest seçimler bir bütün olarak devlet aygıtının sorunsuz işleyişini tehdit etmeksizin, sınıfsal güç dengesindeki kaymalara bağlı olarak hükümet politikalarının ve iktidar partilerinin değiştirilmesinin araçlarını da sağlar. Ayrıca, bu kurumsal bağlam içinde parlamentoların, farklı kapitalist ve kapitalist-olmayan çıkarların ortak politikalar oluşturmaları için önemli bir forum sağladıklarına ve bu konudaki başarısızlığın etkin yönetimi zedeleyeceği ya da felç edeceğine de işaret edilir. Dolayısıyla "istisnai" diye anılan kapitalist devlet biçimleri (askeri diktatörlükler ve faşizm gibi) otoriter ya da totaliter nitelik taşıdıkları için güçlü gibi görünmelerine rağmen, kapitalist toplumlardaki siyasi egemenliğin gereklilikleri açısından yetersizdirler. Çünkü görünüşteki güçlülük, aslında bu rejimlerin toplumlardaki içsel çelişki, çatışma ve krizlerle etkin biçimde başa çıkmada beceriksiz oldukları anlamına gelen kurumsal yapının kırılganlığını gizlemektedir. Buna karşıt olarak, genel seçim, rekabet halindeki partiler, güçler ayrımı ve parlamenter hükümet tam da belirli bir miktar esneklik sağladıkları içindir ki, demokratik bir sistemdeki iktidar bloğu, toplumsal bütünlüğü ve böylece serma-

ye birikiminin sürekliliği için gerekli koşulları sağlama becerisine sahiptir (Poulantzas 1968: 277-307; 1976a: 90-7 ve passim; Gamble 1974: 3-10; Jessop 1977).

Şimdi, eğer bu tezler kabul edilirse, kapitalizmin neden demokratik olmayan devlet biçimleriyle ilişkilendirildiği sorusu da gündeme gelmektedir. Bu sorunun yanıtını bulmak zor değil. Çünkü neo-Gramscici okul sermayenin egemenliğinin koşulsuz olmayıp, sürekli değişen sınıfsal güç dengesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Sermayenin gücü, üretimi yeniden yapılandırmak ve sermaye birikimini artırmak için ekonomik krizlerden faydalanma becerisinde ortaya çıkar (Debray 1973: 141-2; Poulantzas 1968: 171). Bu da sonuçta sermayenin siyasi ve ideolojik egemenliğinin sürmesine bağlıdır (Nun 1967: 99 ve passim). Oysa ki kapitalist toplumlarda ekonomik, siyasi ve ideolojik kertelerin görünürdeki kurumsal ayrışmasına rağmen, bunlar yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ekonomik krizler, öteki düzeyler üzerinde zorunlu olarak etkiler yaratır (bunun tam tersi de doğrudur) bu nedenle siyasi egemenlik sistemi olarak devletin yeniden yapılandırılması, ekonomik bir krizin çözülmesi için önkoşul olabilir. Tam da bu bağlamda siyasi temsil krizi ve ideolojik hegemonya gibi kavramlar özel bir önem kazanırlar. Çünkü bunlar siyasi mücadelenin mevcut organlar ve temsillerden ayrışmasına ve hegemonyanın çözülmesine işaret ederler ki bu da kitlelerin burjuvazinin siyasi ve ideolojik liderliğinden uzaklaşmasıyla sonuçlanır (Poulantzas 1970: 62-5, 71-8 ve passim). Böyle durumlarda burjuva demokratik cumhuriyet, sermaye için gerekli koşulları sağlamakta yetersiz kalabilir. Devletin kendini yenileyip yenileyemeyeceği ya da farklı bir devlet biçiminin onun yerini alıp alamayacağı ise farklı siyasi güçlerin izleyecekleri stratejilere ve göreli güçlerine bağlı olacaktır. Yine de yeni tahakküm biçimlerinin, bu koşulları daha iyi sağlayacağının ya da devrimci durumlarda farklı bir toplum biçimine başarılı geçişin koşullarını oluşturacağının garantisi yoktur.

Neo-Gramscici okulun meziyeti, sadece saf bir üretim tarzı olarak kapitalizmin değil, özgül kapitalist toplumların analizi

için gerekli bazı kavramlar geliştirmiş olmasıdır. Ancak bu okulun analizleri, çoğu zaman kapitalist birikimin doğasından kaynaklanan ekonomik sınırlamaların sistematik olarak ihmal edilmiş olması nedeniyle zayıf kalmaktadır. Çünkü bu analizler, sınıf mücadelesinin ve popüler-demokratik mücadelelerin değişik biçimlerinin çok iyi farkında olmasına rağmen, kapitalist üretimin genel yasalarıyla o kadar ilgili değildir. Bu da, bu okulun çalışmalarında belirli bir eşitsizlik ve asimetri oluşmasına neden olur ve dolayısıyla farklı yaklaşımların katkılarıyla bütünleştirilmesi ihtiyacına işaret eder.

Sonuç değerlendirmeleri

Bu yazı, Marksist söylemde devletin konumunu belirlemeye ve kapitalist toplumlarda devletin analizine dair farklı kuramsal yaklaşımların yeterliliği sorusunu değerlendirmeye çalıştı. Marksist kuramlar çeşitlilik arzetmekle birlikte, farklı üretim tarzları, bunların varoluş koşulları ve toplumsal formasyon üzerindeki etkileri gibi meselelere dair ortak bir ilgiyi paylaşmışlardır. Bu kuramların amacı, "genel" bir üretim tarzı kuramı ya da *a fortiorui*, "genel" bir devlet (ya da toplum) kuramı geliştirmek değildir. Üstelik 'genel' bir kapitalist devlet kuramı geliştirmenin bile mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü kapitalizm saf biçimde bulunmadığı ve yalıtılmış olmadığı için, kapitalist toplumlardaki devletler zorunlu olarak birbirlerinden farklı olacaklardır.

Yukarıdaki çalışmaları en iyi bu bağlamda değerlendirebiliriz. Çünkü bu çalışmaların genel olarak etkisi, kapitalist toplumda devlet sorununun bir kez daha kuramsal ve siyasi bir ilerleme kaydedecek tarzda yeniden tanımlanması olmuştur. Bu kuramlar, kapitalist üretim tarzına dışsal bir "şey" ya da bir "özne" olarak devlet fikrine saplanan ortodoks yaklaşımları çözdüler. Bunun yerine kapitalist üretimin toplumsal doğası ve onun karmaşık ekonomik, siyasi ve ideolojik önkoşulları sorununa dikkat çektiler. Bu, devlet ve devlet iktidarının kapitalist birikim için merkezi bir rol üstlendiği anlamına gelir ki

bu rol, devletin üretimin örgütlenmesine yoğun olarak dahil olduğu yerlerde olduğu kadar, görünüşte tersinin geçerli olduğu tarafsız, laissez faire'ci devlet durumunda da geçerlidir. Dahası bu yaklaşımlarda devlet, karmaşık bir kurumsal sistem olarak görüldüğü ve sınıfların etkisinin, onların kendi aralarındaki örgütlenme tarzlarına, ittifaklara vb. bağlı olduğuna inanıldığı için, kaba araçsalcı yaklaşım da reddedilmektedir. Artık soru(n), önsel olarak varolan sınıfların nasıl olup da devleti, ekonomik düzeyde tanımlanan bir kapitalizm lehine kullandıkları (ya da bizzat devletin bunu nasıl yaptığı) sorusu değildir. Artık soru, devlet iktidarının, farklı toplum ve durumlardaki sermaye ilişkisinin bütünsel yeniden-üretimindeki zorunlu bir öğe olarak yeterliliği sorusudur. Devlet iktidarı da buna bağlı olarak, devletin kurumsal sistemi tarafından dolayımlanan ve koşullanan sınıfsal ve (popüler-demokratik) mücadelelerinin karmaşık ve çelişkili ürünü olarak değerlendirilmelidir. Kısacası, bu çalışmaların genel etkisi, devletin bir siyasi tahakküm biçimi olduğu fikrinin yeniden vurgulanması ve derinleştirilmesi olmuştur.

Ancak bu çalışmaların etkisi, sadece Marksist kuram ve siyaset alanıyla sınırlı değildir. Çünkü bu kuramların uğraştığı sorunlar, Marksist-olmayan ekonomik ve siyasi çalışmalarda da benzer biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Burada sözü edilen, ekonomik analizin belirli yönleri değil, devletin doğası, ekonomik etkinlikteki rolü ve bu rol ışığında ortodoks iktisat kuramlarının anlamına dair bazı genel varsayımların yeterliliği sorusudur. Ya devletin doğası iktisat kuramı açısından alakasız kabul edilecek ve verili koşullarda ekonomik ilkelerin uygulanmasını şekillendiren ya da sınırlandıran bir unsur olarak görülecektir ya da devletin iktisat kuramından dışlanmasının (örneğin çoğu zaman devlet, şirket ya da haneyle karşılaştırılabilir bir özne olarak ya da çeşitli ekonomik amaçlara uygulanabilir bir dizi tarafsız siyasa araçları dizisi ya da rasyonel, makzimizasyoncu ve bencil siyasi aktörlerin özel mülkü olarak görülür) keyfi ve haksız olduğu teslim edilecektir. Bu sonuncu tür yaklaşımların kesin sonuçları, dayandıkları diğer

varsayımlara bağlı olarak belirlenir. Sonuçta bir özne olarak girdiği kuramsal kisve altında devlet, ekonomik etkinliği kontrol eden yasal bir egemen, ekonomik çatışmalara müdahale eden bir hakem ya da imparator, diğerlerinin yanında ekonomik aktörlerinden sadece birisi ya da eylemleri ekonomik performansı olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek siyasi bir ajan olarak görülebilir. Araç-amaçlar yaklaşımı, genel olarak müdahalenin uygun biçim ve yönüne dair yapılan teknik tartışmalarla ve kaynakların dağılımı ve yeniden-dağıtımında devletin rolüne dair siyasi tartışmalarla ilişkilendirilir. Buna ek olarak *Homo politicus* modeli, devlet personelinin özçıkarlarının ekonomik gelişmeye karşıt olduğu iddiasıyla bağlantılandırılır. Bu yaklaşımlar devletin bazı yönlerini aydınlatmakla birlikte, ekonomi-politiği hiçbir şekilde esaslı biçimde ilerletmezler. Çünkü en iyi ihtimalle, siyasetin yüzey görünümleriyle ilgilenirler ve devlet ile ekonomik gelişme arasındaki derin bağlantıları keşfedecek kuramsal araçlardan yoksundurlar.

Tam da bu noktada yakın dönemin Marksist tartışmaları ortodoks iktisat için temel bazı sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu tartışma, kapitalizmin belirli tarihsel önkoşullara ve gelişme biçimlerine sahip olan üretimin toplumsal örgütlenmesinin özgül bir tarzı olduğunu ve kapitalizm değişip geliştikçe kurumsal yapısının ve müdahale biçimlerinin de dönüşmek zorunda olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu son tartışma, ekonomik devlet aygıtlarının ve müdahale biçimlerinin tarafsız olmayıp, sermayenin hareketiyle bütünleşmiş olduğunu ve farklı çıkarlar arasında bir çatışma alanı oluşturduğunu da ortaya koymuştur. Bu belirleme, devlet müdahalesinin, sermaye birikiminin koşullarını sağlamakta bazı içsel sınırlara sahip olduğu ve daima çeşitli sınıf ve popüler-demokratik mücadelelerin kaçınılmaz etkisine maruz kaldığı anlamına gelir. Aynı zamanda bu, belirli siyasa araçlarının ve genel müdahale biçimlerinin yeterliliğinin sadece ekonomik yapıdaki değişimlere bağlı olarak değil, aynı zamanda siyasal güç dengesindeki değişimlere bağlı olarak da değişeceği anlamına gelir. Bu tezlere bağlı olarak ileri sürülen bir diğer nokta da, siyasi temsil bi-

çimlerinin farklı müdahale biçimlerinin etkinliğini farklı biçimlerde belirlediği tezidir. Bu da, belirli siyasa önlemlerinin ya da araçlarının başarısız olmasının, hatalı ekonomik analizlerden değil de siyasal temsil biçimlerinin yetersizliğinden kaynaklanmış olabileceğini ima eder ki bu belirleme, ayrıca ekonomik sorunların ve krizlerin çözülmesinden önce devlet aygıtının yeniden örgütlenmesinin zorunlu olabileceğini gösterir. Endüstriyel demokrasi, "toplumsal sözleşme" ve üç-taraflı ya da korporatist kurumların gelişmesine dair 1970'li yıllarda yürütülen tartışma bu açıdan son derece verimlidir. (1980'lerde Thatcher rejimi, ekonomide girişimciliği ve esnekliği teşvik edeceği umuduyla İngiliz devletinin sınırlarını, iç yapılarını ve müdahale biçimlerini yeniden düzenlemekle meşguldü) (karş. Jessop vd. 1988).[2]

Kısacası, bu çalışmaların genel sonucu, devlet analizinin, iktisat kuramıyla alakasız ya da ona marjinal olmadığını ortaya koymak olmuştur. Devlet analizi, entelektüel işbölümü içinde farklı bir disiplinin alanına ya da iktisat disiplininin gelişiminin gelecekteki bir anına kolayca postalanacak bir şey değildir. Tersine bugün yeterli bir iktisadi analizin mutlak önkoşuludur. Dolayısıyla iktisat disiplini, süregelen Marksist tartışmanın meydan okuyuşunu ciddiye almalı ve bu tartışmanın uğraştığı sorunlara, eğer varsa kendi çözümlerini sunmalıdır. Ortodoks iktisadın, ekonomi-politiğin bilimi olarak kendi geleneksel rolünü yenilemesinin tam zamanıdır. Bunu yapmakta başarısız olmak demek, kesinlikle, iktisadi analizin temel bir alanına ve siyasi pratiğin asli meselelerinden birine ilişkin olarak kuramsal sefaletin ilan edilmesi anlamına gelecektir.

"Recent Theories of the Capitalist State", *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place* içinde, Polity Press, 1990, s. 24-48.
[*Cambridge Journal of Economics*, 1(4), 1977, s. 353-373.
© Oxford University Press].
Çev. Alev Özkazanç

2 Bu cümle, biçimsel değişiklikler dışında değiştirilmeden kalan bu bölümde yapılan tek maddi değişikliktir.

KAYNAKÇA

Aaronovitch, S. (1956) *The Ruling Class*, Londra, Lawrence and Wishart.

Afanasyev, L. Ed. (1974) *The Political Economy of Capitalism*, Moskova: Progress.

Althusser, L. (1969) *For Marx*, Londra: Allen Lane.

Althusser, L. (1974) *Essays in Self-Criticism*, Londra: NLB.

Altvater, E. (1973) 'Some problems of state interventionism', *Kapitalistate*, 1, s. 96-108 ve 2, s. 76-83.

Blanke, B. Et al (1974) "Zur neueren marxistischen Diskussion über die Analyse von Form und Funktion des buergerlichen Staates", *Probleme des Klassenkampfs*, 14/15, s. 51-102.

Boccara, P. et al. (1971) *Traite d'Economie Politique: le capitalisme monopoliste d'etat*, Paris: editions Sociales.

Boccara, P. Et al. (1976) *Traite d'Economie Politique: le capitalisme monopoliste d'etat*, second edition, Paris: Editions Sociales.

Boddy, R. Ve Crotty, J. (1974) "Class Conflcit, Keynesian Policy and the Business Cycle", *Monthly Review*, 26October, s. 1-17.

Bukharin, N. (1926) *Historical Materialism*, Ann Arbor: University of Michigan Press, (1969).

Bullocok, P ve Yaffe, D. (1975) "Inflation, the Crisis and the Postwar Boom", *Revolutionary Communist*, vol. 3/4, s. 5-45.

Cheprakov, V., ed (1969) *State Monopoly Capitalism*, Moskova: Progress.

CPGB (1977) *The British Road to Socialism: Draft*, Londra, Communist Party of Great Britain.

Cutler, A. (1971) "Fascism and Political Theory", *Theoretical Practice*, 2, s. 1/21.

Debray, R. (1973) "Time and Politics", içinde R. Debray, *Prison Writings*, Londra: alalı Lane, s. 87-160.

Engels, F. (1878) *Anti-Dühring*, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, vol. 25, Londra: Lawrence and Wishart (1987), s. 5-309.

Engels, F. (1884) *The Origins of Family, Private Property and the State*, New York, International Publishers (1942).

Fine, B. Ve Harris, L. (1976) "Controversial Issues in Marxist Economic Theory", *Socialist Register* 1976, s. 141-78.

Gamble, A. (1974) *The Conservative Nation*, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Gerstenberger, H. (1975) "Klassenantagonismus, Konkurrenz und Staatsfunktionen", *Gesellsschaft: Beitraege zur Marxschen Theorie* 3, s. 7-26.

Gyln, J. ve Sutcliffe, B. (1972) *British Capitalism, Workers and Profits Squeeze*, Harmondsworth: Penguin.

Gough, I. (1975) "State Expenditure in Advanced Capitalism", *New Left Review*, 92, s. 53-92.

Gollan, J. (1956) *The British Political System*, Londra: Lawrence and Wishart.

Gramsci, A. (1971) *Selection from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.

Harvey, J. ve Hood, K. (1958) *The British State*, Londra: Lawrence and Wishart.

Hirsch, J. (1976a) "Bemerkungen zum theoritischen Ansatz einer Anlyse des buergerlichen Staates", *Gessellschaft 8-9*, Frankfurt: Suhrkamp, s. 99-149.

Holloway, J. ve Picciotto, S. (1976) "Themes on the Restucturing of Capital, Class Struggle and the State", yayınlanmamış makale.

Holloway, J. ve Picciotto, S. (1977) "Capital, Crisis and the State", *Capital and Class* 2, s. 76-101.

Hunt, R. N. (1975) *The Political Ideas of Marx and Engels*, vol. 1, Londra: Macmillan.

Jessop, B. (1977) "Recent Theories of the Capitalist State", *Cambridge Journal of Economics*, 1 (4) s. 353-73.

Jessop, B. Et al (1988) *Thatcherism: A Tale of Two Nations*, Cambridge: Polity, (K. Bonnnett, S. Bromley ve T. Ling ile birlikte).

Laclau, E. (1977) "Fascism and Ideology", içinde E. Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, Londra: New Left Books.

Lenin, V. I. (1917) *State and Revolution*, Selected Works II, Moskova: Progress (1970).

Lindner, G. (1973) "Die Krise als Steurrerungsmittel", *Leviathan* 3, 342-82.

Mandel, E. (1971) *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx*, Londra: NLB.

Mandel, E. (1975) *Late Capitalism*, Londra: NLB.

Marx, K. (1843) *Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right*, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, vol 3, Londra: Lawrence and Wishart (1975) s. 3-129.

Marx, K. (1858) *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, Harmondstworth, Penguin (1973).

Marx, K. (1867) *Capital*, vol 1, Londra: Lawrence and Wishart (1976).

Marx, K. Ve Engels, F. (1848) *The Communist Manifesto, The Revolutions of 1848*, ed. D. Fernbach, Harmondworth: Penguin (1973).

Marx, K. ve Engels, F. (1975) *Selected Correspondance*, Moskova: Progress (1844-1895).

Menshikov, S. (1975) *The Economic Cycle: Postwar Developments*, Londra: Deutsch.

Miliband, R. (1968) *The State in Capitalist Society*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Muller, W. ve Neusuess, C. (1975) "The Illusion of State Socialism and the Contradiction between Wage-labour and Capital", *Telos* 25, s. 13-90.

Nikolayev, A. (1975) *R & D in Social Reproduction*, Moskova: Progress.

Offe, C. (1974) "Structural Problems of the Capitalist State", içinde K. Von Beyme ed. *German Political Studies*, Londra: Russell Sage, s. 31-57.

Offe, C. (1975) "The Theory of the Capitalist State and the Problem of Policy Formation", içinde L. N. Lindberg vd. Eds, *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*, Lexington: D. H. Heath, s. 125-44.

Offe, C ve Ronge, V. (1975) "Theses on the Theory of the State", *New German Critique*, 6, s. 137-47.

Poulantzas, N. (1968) *Political Power and Social Classes*, Londra: NLB, (1973).

Poulantzas, N. (1969) "The Problem of the Capitalist State", *New Left Review*, 58, s. 67-78.

Poulantzas, N. (1970) *Fascism and Dictatorship*, Londra: NLB (1974).

Poulantzas, N. (1976) *Crisis of the Dictatorships*, ikinci baskı, Londra: NLB.

Rosdolsky, R. (1974) "Comments on the Method of Marx's Capital and its Importance", *New German Critique*, 1 (3), s. 62-72.

Sdobnikov, Y. Ed (1971) *Socialism and Capitalism: Score and Prospects*, Moskova: Progress.

Wirth, M. (1975) "Contribution a la critique de la theorie du capitalisme monopoliste d'etat", içinde J. M. Vincent ed. *L'Etat Contemporaine*, Paris: Maspero.

Yaffe, D. (1973) "The Marxian Theory of Crisis, Capital and the State", *Economy and Society* 2, (2), s. 186-222.

POULANTZAS'IN ÖZGÜNLÜĞÜ, MİRASI VE GÜNCELLİĞİ

Trajik ölümünün üstünden yaklaşık yirmi yıl geçti Nicos Poulantzas'ın.[1] Ekonomi-politik alanında yapılan çalışmaları izleyenler için, onun adı iki nedenle oldukça tanıdık. Bunlardan ilki, Poulantzas'ın devletin yeni-Marksist keşfine en önemli katkıyı yapan isim olması,[2] ikincisi ise savaş-sonrası kapitalizmde ortaya çıkan değişimler ve bunların sınıflar ve sınıf mücadelesi açısından sonuçları hakkındaki değerlendirmesiyle[3] önemli bir tartışmayı canlandırmış olmasıdır. Şaşırtıcıdır ki kendisi devlet kuramına katkıda bulunan çalışmaları nedeniyle genellikle takdir edilirken, sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının önceliğine tanınan önemin azalmasına ve hatta reddedilmesine katkıda bulunduğu savıyla da sıklıkla suçlanmıştır.[4]

---

1 Bu makale Berlin'de, Kasım 1989'da Nicos Poulantzas'ın onuncu ölüm yıldönümü anısına düzenlenen bir konferans için yazıldı. Sonraki yıl içinde Doğu Avrupa'daki gelişmeler dikkate alınarak ve *Ekonomi Politik Üzerine Çalışmalar* (Studies in Political Economy) adlı derginin editörlerinin dostça eleştirileri ışığında kısmen değiştirildi. Makalenin yayınlanması konusundaki katkısından dolayı Rianne Mahon'a çok teşekkür ederim.

2 Özellikle, bkz. Poulantzas 1969 ve 1976b; Miliband, 1970 ve 1973

3 Bu, özellikle işçi sınıfının kesin sınırları, hacmi ve devam eden önceliği ve bir de yeni orta sınıfların doğası ve siyasal önemi açısından doğruydu.

4 İşçi sınıfının düşüşüne ve yeni "doğru" sosyalizmin yükselişine sözde katkısı

Ne yazık ki Poulantzas'ın bu iki alandaki hem iyi hem de kötü şöhreti (ki bu yorumlayanın kuramsal ve siyasal duruşuna bağlı olarak değişir) onun çağdaş toplum kuramına yaptığı katkının daha bütünsel ve detaylı bir değerlendirmesinin yapılmasını engellemiştir. Gerçekte onun ilgilendiği konular ve yaptığı katkılar bu iki alanın çok ötesindedir ve devlet kuramı ve sınıf analizi söz konusu olduğunda bile yaklaşımı tek düze olmayıp, genellikle pek fark edilmeyen önemli geçişler gösterir. Dolayısıyla okumakta olduğunuz yazının temel amacı, Poulantzas'ın çalışmasının önemini yeniden gözden geçirmektir.

Bir başka çalışmamda Poulantzas'ın savaş-sonrası dönemin en önemli Marksist siyaset kuramcısı olduğunu ileri sürmüştüm (Jessop, 1985). Burada aynı görüşümü, onun çalışmalarının mevcut haliyle "çağdaş" olmaktan ziyade "klasik" olduğu düşüncesinden hareket ederek, hem tekrar dile getirmek hem de geliştirmek niyetindeyim. Bu faydalı ayrımı yapan Niclas Luhmann'a göre, önermiş olduğu birbiriyle bağlantılı savlar, sonraki kuramsal gelişmeler tarafından aşıldığında ve bu nedenle orijinal biçimiyle ikna ediciliğini yitirdiğinde bile, bir kuramı "klasik" olarak değerlendirmek mümkündür. Bütün bunlara rağmen, sorunları ortaya koyuş biçimi kabul gördüğü müddetçe, bu tip bir kuram bir eleştiri olarak, kuramsal düzeyde bir değer olarak ya da bir sorun olarak geçerliliğini korur. Dolayısıyla otoritesi muğlaktır, yani bu tip bir kuramdan "neye ulaşılması gerektiğini" çıkarsayabilirsiniz, ama "nasıl ulaşılabileceğini" çıkarsayamazsınız. (Luhmann, 1982: 4). Poulantzas'ın çalışmasının özgünlüğünü, mirasını ve güncelliğini ortaya koymayı hedefleyen bu tarz bir yaklaşım oldukça etkili ve kışkırtıcı olabilir. Bu Poulantzas'ın çalışmalarındaki sorunları teşhis etmemize katkıda bulunduğu kadar, kendisini modern kapitalizmde devletin doğası, toplumsal sınıflar ve siyasal seferberlik üzerine düşünen kuramsal gelenek için önemli bir kaynak olarak değerlendirmemize de katkıda bulunabilir.

Böylesi bir çalışmaya başlamadan önce, Poulantzas'ın genel

---

nedeniyle, Poulantzas'a karşı girişilen oldukça yıkıcı saldırı için bkz. Woods, 1985: 25-46.

kuramsal gelişimini özetleyecek ve Batı Marksizmi açısından taşıdığı öneme değineceğim. Poulantzas'ın entelektüel kariyeri, Sartrecı perspektiften yazılmış Marksist hukuk felsefesi ve hukuk kuramı alanındaki çalışmalarıyla başlar; daha sonra Poulantzas siyaset kuramına döner ve kapitalist devlet hakkında, savaş-sonrası İtalyan Marksist düşüncesine ve Gramsci'ye çok şey borçlu olan yeni bir görüş geliştirmeye soyunur; bu görüş kısa zamanda, Etienne Balibar ve Louis Althusser'in yapısalcı Marksizminin (her zaman olumlu olmayan) etkisiyle kapitalist toplumlarda devletin rolü hakkında daha geniş bir bakış açısıyla bütünleşir. Kısa bir süre sonra Poulantzas, yapısalcı Marksist görüşün atıllaştırıcı etkilerinden yavaşça kopmaya ve –faşizmin doğası ve askeri diktatörlükler, emperyalizm ve toplumsal sınıf ilişkilerinin değişen hatları, modern kapitalizmde toplumsal hareketler ve partilerin rolü gibi– stratejik önemi haiz kuramsal meselelere daha fazla ilgi göstermeye başlar. Son çalışmalarında, –Foucault tarafından geliştirilen iktidar kavramı hakkındaki bazı savları dikkate alarak ve demokratik sosyalizmle ilgili temel meselelerden hareket ederek– daha çok bir eylem kılavuzu ve toplumsal kuram olarak Marksizmin gözle görünür krizinin ortaya koyduğu sorunlara ağırlık verir. Bütün bu farklı kaygılara rağmen, onun temel kuramsal katkısının, devlet iktidarının, devletin kurumsal biçimi ile siyasal güçlerin değişen niteliği arasındaki etkileşim sayesinde ve bu etkileşim yoluyla yeniden üretilen bir toplumsal ilişki olduğuna dair bir görüş geliştirmiş olması olduğu söylenebilir. Bu katkı, hegemonya kurmak için *rekabet eden stratejiler* alanı olarak siyasal mücadelenin doğası ve bir *stratejik seçicilik* sistemi olarak devletin doğası üzerine yaptığı artan vurguyla da ilişkilendirilmiştir. Bu temel savlara daha sonra döneceğim.

İzin verirseniz, Poulantzas'ın duruşuna ilişkin olarak şimdi, onun entelektüel özgünlüğü, kuramsal mirası ve siyasi güncelliğini kapsayan üç açılı bir değerlendirmeden oluşan iddiamı inceleyeceğim. Bu iddianın üç farklı açıdan açıklanması gerekiyor. Öncelikle, bir yandan Poulantzas'ın önemini ifade ederken, bir yandan da onun neden bu kadar özgün olduğunu açıkla-

mak zorundayım. Bunu Poulantzas'ın Marksist kuramda temsil ettiği kopuşun entelektüel ve siyasi kaynaklarına bakarak yapacağım. İkinci olarak, tek bir kuramcının (ister klasik olsun, ister çağdaş) etkisini birçok kuramcının ve araştırmacının dahil olduğu daha geniş okullarla kıyaslamak oldukça zor olduğundan, Poulantzas'ın diğer akımlarla ilişkisine çok kısaca değineceğim. Bu şekilde onun devlet kuramına bıraktığı önemli mirası ortaya koymayı umuyorum. Her ne kadar Poulantzas savaş-sonrası Batı Marksizmi için önemli bir figür olmaya devam ediyorsa da, ölümünden itibaren Marksist siyaset kuramının genel etkisi azalmıştır. Bu nedenle, üçüncü olarak, bununla ilişkili bazı açıklamalar yaptıktan sonra, devlet kuramındaki diğer gelişmelere bakacak ve Poulantzas'ın çalışmalarının öneminin giderek azalıp azalmadığını tartışacağım. Bütün bunlardan hareketle, analizimi, onun çalışmasının hâlâ güncel olduğunu ve pek çok açıdan sorunlu olmasına rağmen, başka açılardan yerinin hâlâ doldurulamadığını vurgulayarak sonuçlandıracağım.

Poulantzas'ın önemi

Poulantzas'ın önemi, savaş-sonrası Marksistler arasında Marksist siyasete dair gerçekten çok önemli sorunlara işaret eden neredeyse yegane kişi olmasından anlaşılabilir. Bu sorunların neler olabileceği, Batı Marksizminin önde gelen bir isminin Batı Marksizmine yönelik eleştirisinden çıkarsanabilir. Perry Anderson, Batı Marksizminin aşağıdaki soruları yanıtsız bıraktığını ileri sürer:

> Gelişmiş ülkelerde kapitalist iktidarın olağan biçimi halini alan bir Devlet sistemi olarak *burjuva demokrasisinin* gerçek doğası ve yapısı nedir? Ne tür bir *devrim stratejisi* Devletin –Çarlık Rusyası'ndan oldukça farklı olan– bu tarihsel biçimini alaşağı etmeye muktedirdir? Bunun ötesinde, Batı'daki *sosyalist demokrasinin* kurumsal biçimleri neler olacaktır? Marksist kuram nadiren bu üç konuyu birbirleriyle ilişkisi içinde ele almıştır (Anderson, 1976: 103).

Bu iddianın diğer kuramcılar açısından geçerliliği ne olursa olsun (gerçekten birçok şey zaman içinde değişiyor) bu üç meselenin Poulantzas'ı 1964'den 1979 yılındaki ölümüne kadar meşgul ettiğine hiç şüphe yok. Onun ilk önemli kitabı olan *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (1968), burjuva demokrasisinin gerçek doğası ve yapısı hakkındadır. Ardından gelen *Faşizm ve Diktatörlük* (1970), faşist rejimlerin doğasını ve bunların yükselişlerini kontrol etmek veya bunları yıkmak isteyen işçi hareketinin yenilgisini inceler. Bu kitap aynı zamanda "gelişmiş ülkelerde kapitalist iktidarın olağan biçimiyle" burjuvazinin siyasal egemenliğinin "istisnai" biçimleri arasındaki ayrıma odaklanır. Poulantzas, üçüncü ve dördüncü kitapları olan *Kapitalizmde Sınıflar* (1974) ve *Diktatörlüğün Krizi*'nde (1976a), devrimci stratejinin sorunlarını hem gelişmiş hem de bağımlı kapitalist ülkelerdeki demokratik ve istisnai rejimlerle ilişkilendirmiştir. Nihayet son kitabı olan *Devlet, İktidar ve Sosyalizm* (1978a) burjuva demokrasisine yönelik mevcut tehditleri ve Batı'da sosyalist bir demokrasinin bürünebileceği kurumsal biçimleri incelemektedir. Ayrıca Poulantzas Marksist siyasetin merkezindeki bu üç meseleyi tek tek ele almakla kalmamış, "bunlar arasındaki bağlantılar"la da fazlasıyla ilgilenmiştir.

Ayrıca Poulantzas bu meselelerin ötesinde, Marksist kuramın pek çok başka sorununa da el atmıştır. Burada, günümüz Marksizminin dört farklı başarısızlığından söz eden Anderson'dan tekrar yararlanacağım. Marksizm, bir toplumsal birim olarak ulusun konumuyla, anlamıyla ve onun milliyetçilikle olan ilişkisiyle uğraşmadı. Bir üretim biçimi olarak kapitalizmin deviniminin güncel yasalarını ve bu yasalara özgü krizlerin biçimlerini dikkate almadı. Uluslararası bir ekonomik ve siyasi egemenlik sistemi olarak emperyalizmin gerçek şekillenişini ihmal etti. Sosyalist devrimlerin gerçekleştiği gelişmemiş ülkelerde yükselen bürokratik devletlerin doğasıyla hesaplaşmadı. Kuşkusuz Poulantzas'ın bütün bu karmaşık meseleleri, Batı'daki kapitalist devlete karşı gösterdiği incelik ve titizliklikle ele alması pek mümkün değildi. Ama yine de her bi-

riyle bir ölçüde ilgilendi. Özellikle günümüz emperyalizmi ve bir ekonomi-politik sistemi olarak modern kapitalizmin doğasıyla uğraştı. Ayrıca ulus ve ulusçuluk, bürokratik sosyalizm ve Stalinizm konularına temas etti. Kısaca, o alışılmamış bir Batı Marksistiydi.

Poulantzas'ın özgünlüğü

Marx'ın özgünlüğünün, "Marksizmin üç kaynağı" olan Alman felsefesi, Fransız siyaseti ve İngiliz iktisadı arasında kurmuş olduğu benzersiz senteze dayandığı sıklıkla söylenir. Ancak Marx'ın kuramsal odağı ve felsefi konumu, bu farklı kaynaklar arasındaki sentez üzerine çalıştıkça çeşitli değişimlere uğramıştır. Ayrıca Marx oldukça özel siyasal koşullar ve hedeflerden de etkilenmiş ve bu nedenle, işe radikal bir liberal demokrat olarak başlamış olmasına rağmen, en büyük kuramsal açılımlarını komünist olduktan sonra gerçekleştirmiştir. Onun tek derdinin, (işçi sınıfının çıkarlarıyla kendini kuvvetle özdeşleştirmiş birinin bakış açısından da olsa) dünyayı *British Museum*'daki koltuğundan yorumlamak olduğunu söyleyemeyiz. Bunun dışında uluslararası sosyalist mücadeleyi geliştirmek için pratik müdahalelerde bulunmaya da çalışmıştır. Bu nedenle Marx'ın özgünlüğünü tam olarak kavramak için, onun kuramsal gelişimindeki entelektüel geçişlere bakmak yeterli değildir. Aynı zamanda değişen siyasal müdahalelerin ve koşulların etkisine de bakılması gerekir.

Burada konu ettiğimiz kişi Marx'ın kendisi değil, kendisinin Marx'ın devlet kuramını tamamladığını iddia edecek kadar cesur olan başka biridir (Poulantzas, 1978b). Bu özel iddiayı reddetsek bile, Poulantzas'ın Marksist siyasal analize gösterdiği büyük katkıları reddedemeyiz. İlginçtir ki onun çalışması da *kuramsal* nesnesi açısından belirgin bir biçimde Marx'ınkine benzeyen geçişler içerir. Her ikisi de hukuk felsefesinden devlete ve daha sonra da ekonomi-politiğe kaymıştır. Poulantzas'ın siyasi konumundaki bu geçişler çok radikal görünmeyebilir, ancak oldukça önemlidir. Poulantzas, Althusserci felsefi

konumları Gramscici siyasal konumlarla, *varoluşçu-Marksist* bir yaklaşımdan ve aslen Marksist-Leninist olan bir çerçeve içinde birleştirmeyi denemiş ve daha sonra da solcu Avro-komünist bir konumu benimsemiştir Bağlı bulundukları *felsefi* pozisyonlarındaki geçişler açısından, Poulantzas'la Marx'ın farklılıklar göstermesi çok doğal. Poulantzas'ın Althusserci yapısalcılık yoluyla Sartrecı yaklaşımdan devrimci materyalizme kayışı, pek çok açıdan Marx'ınkinden farklıdır. Yine de onun sergilediği kuramsal ve siyasal geçişler, felsefi konumdaki geçişlerle çok yakından bağlantılıdır.

Poulantzas'ın üç kaynağı

Kendisini oldukça zıt kuramsal akımların buluşma noktasında bulan Poulantzas'ın özgünlüğü, aslında kendisinin ürettiği emsalsiz sentezden kaynaklanır. Ancak onun kaynakları, Marx'a esin veren kaynaklardan farklıdır. Poulantzas'ın kaynakları –Alman değil– Fransız felsefesi; –Fransız değil– İtalyan siyaseti ve bırakın İngiliz iktisadını, hiçbir iktisat değil, ama Romen-Alman hukukudur. Poulantzas özellikle üç farklı Fransız felsefe geleneğine yaslanmıştır. Bunlar sırasıyla şunlardır: ilk olarak Sartre ve varoluşçuluk, daha sonra Althusser ve yapısalcılık ve son olarak Foucault ve iktidar ve stratejinin mikro-fiziği. İtalyan siyaseti alanında en çok Gramsci'den ve daha sonra Ingrao sol'dan (İtalyan komünist partisindeki Avro-komünist sol eğilimlerden biri) etkilenmiştir. Üçüncü olarak, Romen-Alman hukuku ile ilişkili olarak etkilendiği temel kaynaklar, Hans Kelsen'le özdeşleşmiş olan Viyana hukuku ve daha genel olarak Atina, Münih, Heidelberg ve Paris'teki hukuk fakültelerinden öğrendiği anayasa ve idare hukukudur. Poulantzas bu kaynakları Marksist ekonomi-politiğin toparlayıcı çerçevesinde çok özgün bir tarzda sentezlemiştir. Tabii ki bunların dışında başka kaynaklardan da beslenmişse de, bunları daima bu üç kaynağın filtresinden geçirmiştir. Böylece, Maoist temalar Althusserci bakış açısından hareketle ele alınmış olur. Belirli Austro-Marksist temalar (doğrudan demokra-

siyi temsili demokrasiyle birleştirme gereksinimi gibi), özellikle İtalyan siyaset tartışması üzerindeki etkileri yoluyla içerilmiştir (karş. Jessop, 1985).

Bu farklı akımlar Marksist ekonomi-politik bağlamında oldukça özel bir tarzda ilişkilendirilir ve geliştirilir. Bu şekilde Poulantzas İkinci Enternasyonal ve Komüntern geleneklerine sert bir biçimde karşı çıkar. Her ikisi de devletin doğasını ekonomik altyapının basit bir yansımasına indirgemiş ve/veya siyasal sınıf mücadelelerinin ekonomik gelişmeyle aynı yönü takip ettiğini ileri sürmüşlerdir. Poulantzas, daha genel olarak ortodoks Marksizmin sistemli olarak devlet sorununu ihmal ettiğini belirtir. Bu tespitten hareketle bu sorunu gidermeye çalışır. Özellikle sınıf mücadelesinin kendine özgü doğasını ve devletin göreli özerkliğini vurgular. Bu, özellikle piyasa ile devlet, burjuva ile vatandaş, özel alan ile kamusal alan arasındaki kurumsal ayrımlarla nitelenen kapitalist toplumlarda oldukça belirgindir. Başlangıçta Poulantzas yaptığı bu vurguyu, yapısalcı analize Sartrecı bir yaklaşımla savunur. Böylece, farklı kurumsal düzenlemelerin içsel karmaşık örgütlenişini ve bunların dışsal etmenler tarafından farklı biçimlerde belirlenişini araştırmak üzere "içsel-dışsal" diyalektiğini kullanır. Son dönemlerinde Poulantzas, siyasal olana odaklanışını savunurken, Althusser'in ileri sürdüğü son kertede ekonomi tarafından belirlenen "hakim yapı" (aynen aktarılmıştır) karmaşası içinde siyasal alanın göreceli özerkliği görüşüne dayanır. Nihayet, bir toplumsal ilişki olarak devlete, yani siyasal sınıf mücadelesinde güç dengesinin kurumsal yollarla dolayımlanmış yoğunlaşması olarak devlet iktidarına dair kendi özgün yaklaşımını geliştirir.

Çalışması ilerledikçe Poulantzas, bu savlarını geleneksel Marksist ekonominin temalarıyla daha sıkı ve tutarlı bir şekilde ilişkilendirir. İlk çalışmalarında önemli ölçüde ihmal ettiği bu meseleler, ancak *Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar* adlı çalışmasında belirginlik kazanır. Poulantzas, yaklaşımının üç ana kaynağı arasındaki sentezi, yeni boyutlar kazandırdığı Marksist ekonomi-politik çerçevesinde, devlet kuramı üzeri-

ne yapmış olduğu bu en kapsamlı son çalışmasında tam olarak gerçekleştirir. Özellikle emek sürecini karmaşık ekonomik, siyasi ve entelektüel işbölümü olarak incelemiş ve toplumsal sınıfları dar ekonomik terimlerle değil, *kapsamlı* yeniden üretimleri (aynen aktarılmıştır) açısından sorgulamıştır. Böylece Poulantzas kimi zaman yeni orta sınıfların sınıfsal konumunu tanımlarken, ideolojik etmenlere çok ağırlık vermekle sonuçlansa da (örneğin bkz. Wood, 1985: 30-31),[5] sınıf mücadelesi analizinin merkezine daima *kendi bütünsel anlamları içinde*[6] toplumsal üretim ilişkilerini yerleştirir. Aslında onun sorunu ekonominin önceliği fikrinden ve sınıf analizinin kilit rolünden uzaklaşmış olmasından çok, bu ilkelerin belirlenimci ve sınıf indirgemeci yorumlarından bazılarına hâlâ bağlı olmasıdır. Bu nedenle de klasik Marksist ekonomi-politik içine sıkışıp kalmaktan kurtulamamıştır. Herkesin saldırmak için, Marksizmin krizini gösterip bağırdığı bir zamanda, Poulantzas sosyalizme geçişte proletaryanın sınıf mücadelesinin önceliğine ve toplumsal örgütlenmenin bütünü için üretim biçiminin son kertede oynadığı belirleyici role sadık kalmıştır. Sadece son yılında (1979) Marksizmin bu temel öğretilerini ciddi olarak sorgulamaya başlar ve bunların ötesine geçmeye çabalar.

5 Wood da ekonomik sömürüde devletin egemen bir rol kazandığını ileri sürdüğü için yanlış bir biçimde Poulantzas'ı suçlar (Wood, 1985: 40-41). Ancak kendisi Poulantzas'ın 'ekonomi' kavramını iki anlamda kullandığı gerçeğine pek dikkat etmez: liberal piyasa güçleri ve üretimin organizasyonu. Böylece onun yerinden edilmesi sadece devletin geç kapitalizmde özel sermayeler arasındaki ilişkilerdeki aracılık rolü yararına, serbest piyasa güçlerinin göreceli düşüşüne karşılık gelmektedir. Bu konuda bkz. Jessop 1985: 84-87.

6 Bu ifade tabii ki Gramsci'nin devlet analizinden gelir: bilindiği gibi Gramsci devleti 'siyasal toplum+ sivil toplum' olarak bütünsel anlamıyla tanımlamıştır (Gramsci, 1971). Benzer bir biçimde Poulantzas da sınıfları, onların yaygın yeniden-üretimi açısından inceledi (1974-1975). Hatta, *Faşizm ve Diktatörlük* (1970)'te küçük burjuvazinin fazlasıyla politikleşmiş ve ideolojikleşmiş algısı haricinde, sınıfları daima ekonomik sömürünün, mülkiyetin ve kontrolün toplumsal ilişkileri olarak tanımladı. Bununla birlikte, diğer kurumsal düzenlerin (özellikle devletin) üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimine fazlasıyla dahil olduğunun altını çizdi.

Sartrecı evresinde Poulantzas'ın temel felsefi sorunu, olgu ile değer arasındaki birliği kurmaktır. Fakat bunun dışında Sartre'ın diyalektik mantık yöntemini, burjuva hukukunun karmaşık 'içsel-dışsal' belirlenimlerinin kendine özgü niteliklerini ve kapitalist toplumlardaki genel konumunu ortaya koymak için kullanmıştır. Althusserci yaklaşıma yönelirken Poulantzas, özellikle geleneksel altyapı-üstyapı savlarına karşı ayrı bir siyaset kuramını savunmanın yolunu aramaktadır. Bu nedenle ağırlıkla Althusser'in soyuttan somuta geçiş, belirli koşulların üst belirlenimi ve göreli özerklik kavrayışı hakkındaki savlarına yaslanır. Fakat devlet kuramının temel kavramlarını geliştirirken, Althusser'in felsefi konumundan türeyen küçük bir boşluk doğar. Bu nedenle Poulantzas, Althusser'in kavramlarını İtalyan Marksizmi ve hukuk kuramlarından türeyen diğer kavramlarla destekleme gereksinimi duymuştur.

Kuramsal gelişimin son evresinde Poulantzas, *ilişkisel* yaklaşımı kullanır. Sonunda Marksist devlet kuramını keşfettiğini ileri sürdüğünde, devletin toplumsal bir ilişki olduğu tezini ima etmiştir. Bu köklü bir felsefi kopuşu ve Marx'ın devrimci materyalizmine yaptığı geri dönüşü içermektedir. Nitekim sermayenin bir toplumsal ilişki olduğuna dair paradigmatik tezi geliştiren de Marx'tır. Poulantzas yapısalcılığı usulca yıkarken, Foucault'dan etkilenmiştir. Ancak ilişkisellik vurgusuna bu dönüş, esasen onun kendi düşüncesinin dinamiğinden ve siyasal bağlarından kaynaklanır. Nitekim, bu dönüşün nüvelerini devlet kuramına dair ilk çalışmasında dahi görmek mümkündür.

Poulantzas'ın kuramsal ve siyasal konumundaki değişimler, açıkça felsefi yaklaşımındaki dönüşümlerle bağlantılıdır. Dolayısıyla, kendisi asıl olarak felsefi sorulardan çok *siyasi* sorularla ilgiliyse de, ontolojik ve/veya yöntembilimsel varsayımlarındaki değişimlerin, devlet ve siyasal strateji hakkındaki görüşlerinin değişmesine sebep olan hayati bağlantı noktalarını oluşturduğu açıktır. Örneğin, Poulantzas'ın *Siyasal İktidar ve*

Toplumsal Sınıflar adlı kitabı üzerine çalıştığı sıralardaki özel konjonktür içinde geliştirdiği önemli kuramsal yenilikler, Althusserci yapısalcılığın etkisi olmaksızın mümkün olamazdı. Poulantzas'ın yeni yaklaşımındaki bazı kuramsal öğeler ilk dönem hukuk çalışmalarında, bazı "sınıf-kuramsal" öğeler ise hegemonyayla ilgili ilk yorumlarında ortaya çıkmışlardır. Fakat bunlar tam olarak, hukuki-siyasal analizde soyuttan somuta doğru hareketin farklı düzeylerine yerleştirildiklerinde ve ekonomik, hukuki-siyasal ve ideolojik bir bütün olarak kapitalist sistemle ilişkilendirildiklerinde bir araya getirilebilmiş ve başka savlarla bağlantılandırılabilmişlerdir. Fransa'nın 1960'ların ortasındaki entelektüel ve siyasal konjonktüründe, böylesi bir çerçeveyi sunabilecek tek kişi Althusser'di. Bu anlamda nasıl Marx Hegel'in ötesine geçebilmek için Feuerbach'a ihtiyaç duyduysa, Poulantzas da Sartre'ı aşmak için Athusser'e ihtiyaç duymuştur. Ancak Althussercilik bu ilk haliyle, kuramsal ve siyasal gelişim önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu nedenle Poulantzas, devlet kuramını olgunlaştırmak için Althusser'i de aşmak ve yapısalcı olmayan Marx'ı, devrimci materyalizmi (ya da en azından onun 'ilişkisel' özünü) keşfetmek zorunda kalmıştır.

Devrimci materyalizme yapılan bu vurgunun doğru olduğu düşüncesindeyim. Çünkü, her ne kadar Poulantzas'ın sonradan ilişkisel devlet kuramına ve sol kanat Avro-komünist siyasete yönelimi Foucaultcu konumlara doğru yaptığı geçişle özdeşleştirildiyse de, esasen bu konumlar onun yeni fikirlerinin temel önkoşulları olarak değil, en fazla onları ifade etmenin araçları olarak yorumlanabilirler. Poulantzas, yeni sorunlar üzerine düşünce ürettikçe, Foucaultcu dilin ve fikirlerin kendi üzerindeki etkisini açıklıkla teslim etmiştir. Fakat kendisine ilham verenin, epistemolojist ve yöntembilimci Foucault değil de, iktidar analizcisi Foucault olduğunu da eklemiştir. Kısaca Poulantzas'ın felsefi kopuşu kendisine aittir. Bu da, hem Marx'a köklü bir dönüşü hem de kısmen onun ötesine geçişi içerir.

Poulantzas'ın siyasal bağlanmalarının itici gücü

Burada Poulantzas'ı, "varoluşçu-Marksizm" perspektifinden yazılmış bir hukuk felsefesini aşıp, melez bir Althusserci ve Gramscici devlet fikrine ve oradan da sol kanat Avro-komünist konuma itenin ne olduğunu da sorgulamamız gerekiyor. Bu geçişin anahtarı onun Yunan ve Fransız siyasetine dahil olmasıdır. Başka türlü bütün bunların olması mümkün değildi. Fakat, Yunan ve Fransız siyasetine dahil olan her şeyin, Poulantzas'ın kuramsal çerçevesinin gelişimine katkıda bulunmadığı da açıktır. Onun yenilikleri, hem üç farklı kuramsal geleneğe dahil olmuş olması, hem de kuramsal ve siyasal analiz açısından özel bir Marksist yönteme bağlı kalmış olmasıdır. Benzer biçimde bu yenilikler, onun felsefi konumundaki değişimleri gerektirir.

Fakat bu değişimleri harekete geçiren nedir? Bana göre, buradaki gerçek itici gücü sağlayan onun siyasal duyarlılıklarıdır ve bunlar da Poulantzas'ın kontrolünün çok ötesindeki siyasal gelişmelerin seyrine bağlıdır. Nasıl Marx "proletarya diktatörlüğü" üzerine kendi görüşünü geliştirmek için Paris Komünü'nü beklemek zorunda idiyse, benzer biçimde Poulantzas "burjuva diktatörlüğü" ve onun sosyalist stratejiye ilişkin imaları hakkındaki görüşlerini ortaya koyabilmek için, Yunan Cuntası'nın 1974'teki yıkılışını beklemek zorundaydı. Bunun ötesinde, Althusser'in bir keresinde ifade ettiği gibi, Marx'ın kendi bilimsel gelişimini ancak işçi sınıfının siyasi konumunu benimsediği zaman tamamlayabildiği doğruysa eğer, Poulantzas'ın kopuşu için esas etmen onun 'saf' proleter sınıf konumunu kısmen terk etmiş olmasıydı. Onun Marksist-Leninist aşamasını karakterize eden bu "saf" proleter sınıf konumu, modern toplumlardaki siyasetin doğasını kavramasını engellemişti. Bu nedenle Poulantzas öncü parti ve işçi sınıfının sosyalizm mücadelesindeki önderlik rollerini tekrar gözden geçirmeden önce, 1977'de Fransız Komünist Partisi'nin isteği doğrultusunda *de la Gauche* sendikasının çöküşünü beklemek mecburiyetindeydi. Ancak bundan sonradır ki, sınıflar-arası

bir nitelik taşıyan popüler-demokratik mücadeleleri ve yeni toplumsal hareketleri ciddiyetle ele almış ve yine bundan sonra demokratik sosyalizme demokratik yollardan geçiş için önerdiği stratejiyi tam olarak geliştirebilmiştir.

Sonuç olarak Poulantzas'ın özgünlüğü aynı zamanda onun Yunanistan ve Fransa'daki siyasal gelişmelere yönelik sol kanat siyaseti anlama ve etkileme girişimlerine dayanmaktadır. Yunanistan'la ilgili olarak temel meselesi, askeri diktatörlüğü, onun yıkılmasına yol açan koşulları, demokratikleşme sürecinde işçi sınıfının hegemonyasının eksikliğini ve diktatörlük karşıtı ittifaktan anti-emperyalist ve anti-tekelci bir ittifaka geçiş imkânlarını anlamaktır. 1967 Nisan'ındaki Yunan darbesi ve onun daha sonra Mayıs 1974'te kendi iç çelişkilerinin ağırlığıyla yıkılışı, Poulantzas'ın uğraştığı iki temel sorunu oluşturur. Askeri darbe, demokrasiyle diktatörlük arasındaki köklü farkı belirgin bir biçimde ortaya koymuş ve Poulantzas'ı siyasette daha aktif rol almaya itmiştir. Diktatörlüğün yıkılış biçimi ve özellikle devlete cepheden karşı olan kitle mücadelelerinin yokluğu, aynı derecede çarpıcı sorunlardır. Bu, Poulantzas'ın devletin monolitik olmadığı ve sınıf mücadelesinin devletin derinliklerinde her zaman mevcut olduğu yolundaki giderek artan şüphesini haklı çıkarır. Bu ise, devlet düzeninin bütünsel demokratik dönüşümü için uygun zemini kuracak olanın, devlete içkin çelişkileri yoğunlaştırmayı ve devlet dışındaki halk kitlelerini harekete geçirmeyi amaçlayan bir Avro-komünist sol stratejiden başka bir şey olamayacağını ima eder.

İktidar mücadelesinde sol-kanat güçlerinin daha etkili olduğu ilk dönemlerde, Portekiz Devrimi olarak adlandırılan şeyin başarısızlığa uğraması, Poulantzas'ın bu görüşünü doğrular. Çünkü Poulantzas, özellikle, kitle mücadelesini bir kenara bırakıp devletin öncü kadrolarına sızmayı hedefleyen Portekiz'deki reformist girişimleri sorgulamıştır. Aşırı-sol'un sosyalizme ulaşıldığına, bu aşamada devletin basitçe sönümleneceğine ve bu nedenle onun ihmal edilebileceğine dair taşıdıkları yanlış inanç, eleştirdiği bir başka unsurdur. Bunun yerine Poulantzas, devletin demokratikleştirilmesini hedefleyen ve dev-

letten belirli bir mesafede duran özerk taban hareketleri lehine devlet mekanizmasının kullanılmasını mümkün kılacak bir strateji önerir.

Fransa ile ilişkili olarak Poulantzas'ın ortaya attığı sorunlar, otoriter devletçiliğin yükselişinden, anti-tekelci ve demokratik sosyalist bir program etrafında kurulan sol birliğin problemlerine kadar uzanmaktadır. 1968 Mayıs'ı Paris'teki birçok aydın için olduğu gibi Poulantzas için de önemli bir andır. Kendisi takip eden yıllarda solda birlik için verilen ideolojik mücadeleye aktif olarak katılmıştır. Bu dönemdeki çalışmalarının çoğuna, (çalışanlar ile köylüler arasındakilerden çok, özellikle işçi sınıfı ile yeni küçük burjuvalar arasındaki) sınıf ittifaklarını ve daha sonra sınıf mücadeleleri ile toplumsal hareketlerin birleştirilmesini kuramsal olarak savunmak üzere gerçekleştirilmiş girişimler olarak bakmak mümkün. Yunan darbesi ve onun kısa bir süre içinde yıkılışı ne kadar önemliyse, Fransa'da da birlik için mücadele ve onun 1977'de geçici olarak dağılışı farklı nedenlerle de olsa onun için aynı şekilde önemlidir. İşte bu ikinci olay, Poulantzas'ı işçi sınıfı mücadelesine ve öncü komünist partinin liderliğine olan katıksız inançtan uzaklaştırarak daha karmaşık ve daha sorunlu bir birlik stratejisine yöneltmiştir. Sadece çok-sınıflı [pluriclasiste] olmayıp, aynı zamanda çok-partili [pluripartiste] olan bu strateji, işçi sınıfına da komünist partiye de koşulsuz bir öncelik tanımaz ve sınıfsal olmayan toplumsal hareketlerin demokratik sosyalizm mücadelesindeki özerk rolünü vurgular.

Bu şekilde Poulantzas nihai siyasi konumuna ulaşır. Devlet dışındaki, devlet içindeki ve devleti dönüştürmeye dönük mücadeleler arasında bir kombinasyon kurulmasını ister ve Sovyet bloğunda olduğu gibi sosyalizmin devletçi yozlaşmasından kaçınmak için doğrudan ve temsili demokrasi arasında bir sentezin oluşturulmasının en iyi yol olduğunu ileri sürer. Poulantzas bu son konuma, hem Yunanistan hem de Fransa'daki siyasal sınıf mücadelesinde yer almış olduğu için varabilmiştir. Bu ülkelerdeki gelişmelerin hazırladığı sürprizler Poulantzas'ı, siyasal ve kuramsal konumunu ve bunlar arasındaki ilişkileri

tekrar tekrar gözden geçirmeye iter. Bu sürprizleri anlamak için gösterdiği sürekli çaba, onu yeni bir siyasal stratejinin savunusuna yönelttiği gibi, başvurduğu üç kuramsal gelenek arasında yeni bir sentez ortaya koymaya da sürüklemiştir.

Poulantzas'ın mirası

Poulantzas'ın özgünlüğünün önkoşullarıyla ve doğasıyla ilgili ilk soruya verdiğim yanıtın, Poulantzas'ın kuramsal mirasının ne olduğuna dair ikinci soruyu da cevaplandırdığını rahatlıkla düşünülebiliriz. Fakat onun geriye bazı zengin ve özgün kuramsal eserler bıraktığını söyleyerek, bu soruyu tam olarak cevaplandırmamız pek mümkün değil. Çünkü, bir kuramcının mirası onun arkasında bıraktığı eserlerden ibaret değildir: asıl sorun daha ziyade bu eserlerin çağdaşları ve takipçileri tarafından nasıl el alındığı ve kullanıldığıdır. Bu anlamda miras, özgün yapıtlardan çok daha fazlasını içerir (ve hatta, paradoksal olarak, bazılarını önemsizleştirir ya da dışlar). Çünkü miras, takip eden nesiller tarafından gerçekleştirilen, sıklıkla istem dışı veya ters, yapay veya eklektik, tartışmalı veya olumsuz referans noktaları olarak ikincil ya da etkisiz kullanımları da içinde barındırır. Veya Prezzolini'nin ortaya koyduğu gibi, "bir yazarın gerçek hayatı, okuyucularından, hayranlarından, yorumcularından, muarızlarından ve eleştirmenlerinden doğar. Bir yazarın varlığı bundan ibarettir" (1967: 190). Kısaca, kuramcıların iyi ya da kötü etkisi ancak, onların çalışmaları başkalarınınkinde belirgin izler bıraktığı sürece devam eder.

Bu anlamda Poulantzas'ın mirası muğlaktır. Bazı açılardan Poulantzas, devlet kuramına dair 1970'lerdeki kuramsal gündeme büyük bir katkıda bulunmuştur: özellikle devletin "göreli özerkliği" olarak adlandırılan mesele Poulantzas'ın kuramı tarafından güçlü biçimde damgalanmıştır. Hem "görece özerk" Marksist siyaset biliminin bir yer edinmesinde, hem de devlet kapasiteleri ve devlet iktidarının doğasıyla ilgili genel sorunun tanımlanmasında, Poulantzas'ın belirgin bir etkisi olmuştur. Onun etkisi, orta sınıflar, üretken ve üretken olmayan emek,

emperyalizm, sermayenin uluslararasılaşması ve sermayenin fraksiyonlara bölünmesi ve demokratik sosyalizme demokratik yollarla geçişle ilgili tartışmalara yaptığı katkılardan da anlaşılabilir. Başka açılardan Poulantzas'ın etkisi sınırlıdır. Bu nedenle onun kapitalist hukukun özgünlüğü, istisnai rejimlerin doğası ve dinamizmi, ideolojik sınıf mücadelesinin biçimleri ya da Foucaultcu bir kavram olan iktidarın mikro-fiziğiyle ilgili zorluklar üzerine her zaman ilginç ve çoğunlukla keskin olan yorumlarının tümü, genellikle bir kulağımızdan girip diğerinden çıkmış gibidirler. Onun bu sorunlara bulduğu çözümler, kuramsal gündemin belirlenmesine katkıda bulunduğu yerlerde dahi, devlet kuramı ya da sınıf analizinde geleneksel görüş olarak kabul edilmemiş veya siyasal stratejiyle ilgili tartışmaların içeriğini belirlememişlerdir. Dahası, Poulantzas bir zamanlar etkili olduysa bile, son yıllarda etkisinin azaldığı oldukça açıktır.

Bu bağlamda üç genel noktaya temas etmekte fayda var. İlki, pek çok okuyucunun kolaylıkla fark edebileceği, talihsiz bir durumdur. Poulantzas'ın çalışmasını takip etmek pek kolay olmadığı gibi, kendisiyle yapılan mülakatların aksine, kitaplarında çalışmalarının siyasal ve stratejik sonuçlarının ne olduğu da açık değildir. Ancak bu durum, en az Poulantzas kadar ve hatta ondan daha müphem –okuyucular bu şaibeli paye için farklı adaylar önereceklerdir– başka düşünürlerin belirli bir etki yaratmasına engel olmamıştır, ancak yine de bu baştan aşılması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkar. Muhtemelen bu nedenledir ki Poulantzas'ın en öncelikli mirası Miliband-Poulantzas tartışmasından çıkar. Bu tartışmada bahsi geçen meseleler görece nettir ve öne sürülen savlar, polemik uğruna neredeyse çarpıtılacak kadar basitleştirilmiştir. Öte yandan Poulantzas'ın kitap boyutundaki çalışmalarını okumak ve takip etmek daha da zordur. Dahası, Poulantzas'ın yaklaşımına önemli bir çerçeve sunan yapısalcılık ve benzeri entelektüel eğilimler zamanla gücünü yitirdikçe, onun savlarının dolambaçlı akışını takip etmek çağdaş okuyucu için fazlasıyla güçleşir.

İkinci olarak, Poulantzas Anglofon dünyada Miliband ile girdiği tartışma sonucunda dikkat çekmiş olduğu için, daha

sonraki çalışmaları haksız bir biçimde genellikle yapısalcı olarak nitelenerek okunmuştur (daha doğrusu, belki de, hiç okunmamıştır). Bugün Anglofon dünyadaki hakim eğilim hâlâ aynıdır – buna göre Poulantzas'ın çalışmaları 'yapısalcılıkla' suçlanmış ya da en iyisinden 'yapısalcı Marksizm' gibi daha nitelikli bir etiketle paketlenmiştir. Bu damga nedeniyle, Poulantzas'ın çalışmalarına sadece jest olsun diye referans verilmesi ve ciddi bir okumaya çok nadiren tâbi tutulmuş olması hiç şaşırtıcı değildir.

Üçüncü olarak, Poulantzas'ın çalışması Marx'ın sunduğu kuramsal savları (soyuttan somuta doğru hareket açısından) takip ettiğinden, onun incelemelerinde kullandığı kademeli açıklama tarzını anlamak için, bu sunuş biçimine (*Darstellung*) ve onun altında yatan yöntembilimsel savlara belirli bir aşinalık kazanmamız gerekmektedir. Bu tür bir analiz tekniği, pozitivist kuramlara, sistematik ampirisizme ve toplumsal dünyanın ontolojik derinliğine vurgu yapan realist epistemolojiden (karş. Bashkar, 1989) kaynaklanan savlara sempatik bakmayan, hermenetik, yorumsamacı geleneklere eğilim gösteren Anglofon toplum bilimlerinde pek yaygın değildir. Esasen, Poulantzas'ın kitabının İngilizce basımının yayınlandığı yıl, Gerry Cohen'in analitik Marksizmde yol ayrımı sayılan çalışması *Karl Marx'ın Tarih Teorisi* de yayımlanmıştı. Bu eser "analitik felsefe" ile "pozitivist" toplum bilimin tekniklerini kullanıyordu (Roemer 1986: 1-2) ve işi Anglo-Marksizmi 1980'ler Marksist kuramının çekim merkezi olarak tanımlama noktasına getirdi (karş. Anderson, 1983; Callinicos, 1989: 1-6; Hindess, 1988). "Yirminci yüzyılın analitik felsefelerinin ayırt edici özelliği olan açıklık ve kesinlik standartları" denen şeyden farklı olarak (Cohen, 1978: ix), Poulantzas'ın çalışmalarının belirli bir soruna hızla vakıf olmak için kolayca içine dalınabilecek türden kitaplar olmadığı kesindir.

Dolayısıyla, Poulantzas'ın çalışması, genel kuramsal ve siyasal koşullar çok uygunken bile, bu üç nedenden ötürü ona sempatiyle ve takdirle yaklaşabilecek okuyucuya ulaşırken dik bir yokuşla karşılaşır. Sonuç olarak bu durum onun kuramsal

ve siyasal yaklaşımının taşıyıcısı olabilecek bir Poulantzasçı okulun neden oluşmadığını açıklamamızı da kolaylaştırır.

Poulantzas'ın 1970'lerdeki etkisi

Hayattayken dahi, Poulantzas'ın çalışmaları, ülkeden ülkeye değişen karmaşık bir kuramsal ve siyasal çevre içinde ele alındı. Poulantzas'ın farklı alanlarda ve farklı kuramsal bağlamlardaki etkisinin genel bir açıklamasını sunmak açıkça imkânsız olduğundan, zamanında ve ölümünden sonra Avrupa ve Amerika'daki etkileriyle ilgili birkaç yorumla kendimizi sınırlamak zorundayız.

Poulantzas'ın Almanya'da etkili olmuş olduğunu düşünmek mümkün. Çünkü hukuk ve devlet, Almanya'daki temel ilgi alanlarıdır ve devletin Batı Alman Marksistler tarafından yeniden sorunsallaştırılması, Poulantzas'ın Fransa'da bunu yeniden keşfetmesiyle az çok aynı zamana rastlamıştır. Ancak, Poulantzas'ın hukuk felsefesi ve Marksist hukuk kuramı üzerindeki ilk dönem çalışmaları iyi karşılanmış olmasına rağmen, onun devlet kuramına dair çalışmalarının pek etkili olduğu söylenemez. Savaş-sonrası Marksist Leninist tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımının komünist partilere bağlı olanlar arasında genel olarak güçlü olmasıyla[7] ve hatta kapitalist devletin soyut niteliklerine ve bunların kapitalizmin temel özelliklerinden türeyişine dair yerel Batı Alman *Aleitungsdebatte*'nin (devlet türetme tartışması) çok canlı olmasıyla bunu kısmen açılayabiliriz. Kısaca, özellikle dönemin pek çok Alman devlet kuramcısı için, Poulantzas ekonomi-politik eleştirisini geliştirmekle yeterince ilgilenmezken, kapitalist devletin sadece bir biçimiyle, yani burjuva-demokratik cumhuriyetle haddinden fazla ilgiliydi. Bu açıdan Poulantzas, 'seçme eserler' serisi bile hâlâ yayınlanmamış olan Gramsci'nin İngiltere'deki makus talihinin aynısına, Batı Berlin ve Batı Almanya'da maruz kaldı.

7 Bu gelenek, sadece popüler kitlelerin değil, tekelci olmayan sermayenin zararına da olsa, devletin ve tekelci sermayenin, ekonomik sömürünün ve siyasal egemenliğin tekil mekanizması içinde birleşmeleri konusuna vurgu yapar.

Bunun aksine, Poulantzas'ın İtalya'daki etkisini sınırlayansa Gramscici geleneğin İtalya'daki önemi ve canlılığı oldu. Aslında, yukarıda belirttiğim gibi, İtalyan siyasetini etkileyen Poulantzas değil, Poulantzas'ı etkileyen İtalyan siyasetidir.

Buna karşın, devlet kuramının daha zayıf olması nedeniyle, Poulantzas'ın eserlerinin 1960'lar ve 1970'lerde konuya yönelik ilginin artmaya başladığı Anglofon dünyaya girişi daha kolay olur. Hatta, onun (felsefe ve hukuk sosyolojisinin aksine) siyaset kuramıyla ilgili ilk dönem çalışmalarından biri, 1960'ların ortasında *New Left Review* sayfalarında ortaya konduğu haliyle, Büyük Britanya'daki Marksist siyaset kuramına dair bir eleştiridir (Poulantzas, 1967). Bunun sonucunda, 1970'lerde konuya ilişkin ilgiyi harekete geçiren şey, söz konusu dergide iki Marksist bilim adamı, yani Poulantzas ile Miliband arasında geçen tartışma olur. Ancak, bu ilgi bir kez uyanınca, Poulantzas'ın çalışması sadece devlet kuramında değil, toplumsal sınıf üzerine ampirik ve kuramsal çalışmalarda da (bazen olumsuz yönde de olsa) önemli bir referans noktası haline gelir. Aslına bakılırsa, onun sınıf analizler üzerindeki etkisi, devlet kuramı üzerindeki etkisinden daha fazla olmuştur. Sınıfın yapısal belirlenişi ve sınıfın belirli konjonktürlerde sınıf güçlerince benimsenen konumla oluşsal eklemlenişi üzerine başlattığı tartışma yoluyla, doğrudan ya da dolaylı bir etki yaratmıştır. Günümüzde de devam eden bu tartışmada yer alan en önemli çalışmaları aktaracak olursak, Carchedi, Hindess ve Hirst, Laclau, E.O. Wright ve Przeworski'yi belirtebiliriz. Bunun dışında, sınıfsal konum ve sınıf mücadelesi kavramlarıyla ilgili bu ve benzeri kavramları geliştirmek ve uygulamak isteyen pek çok ikinci el analizlerden de söz etmek mümkün.

Öte yandan Poulantzas'ın Fransa'daki etkisi, doğrudan doğruya kendisini ilk başlarda yapısalcı Marksizmle özdeşleştirmiş olmasından kaynaklanmıştır. Hem Fransa hem de Yunanistan'daki kuramsal gelişmelerde oynadığı rol üzerinde, bu ülkelerdeki siyasal tartışmalara ve mücadelelere katılımının etkisi çok önemlidir. Son olarak, 1970'li yıllarda bir süreliğine, Portekiz ve İspanya'da yaşanan siyasal gelişmeler nedeniyle,

Poulantzas'ın etkisi İberya yarımadasında da görülmüştür. Benzer bir biçimde, devlet kuramı üzerine çalıştığı en üretken dönemi boyunca, Latin Amerika'da da Poulantzas'ın yaygınlıkla okunduğu ve tartışıldığı bilinmektedir. Latin Amerika'da *Faşizm ve Diktatörlük* ile emperyalizmin güncel biçimleri üzerine yaptığı çalışmalar, devletle ilgili daha genel çalışmaları kadar etkili olmuştur. Sonuç olarak, savaş-sonrası bir Marksist devlet kuramcısı olarak Poulantzas'ın bireysel etkisi hakkındaki kendi kişisel kanaatimden vazgeçmeksizin, bu etkinin farklı ülkelerde farklı yollardan nasıl dolayımlandığını belirtmek oldukça önemli.

Marksist devlet kuramının krizi ve gerileyişi

Poulantzas'ın ölümünden sonraki yıllarda, bizzat Marksist devlet kuramının önemini kaybettiğini de eklemeliyiz. Bu gerileyişin dört temel nedeni vardır: bunlardan ilki Marksizme içseldir, diğer ikisi ise Marksizm ile diğer kuramlar arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır.

İlk olarak, Poulantzas'ın da fark ettiği gibi, 70'lerde Marksizm siyasal ve kuramsal bir krizin içindeydi: bu kriz özellikle Fransa'da etkili olsa da, bir zamanlar güçlü bir komünist hareketin bulunduğu diğer ülkelerde de görülebilmektedir. İkinci olarak, hem özel olarak Marksizmin hem de genel olarak solun ilgi alanlarında önemli geçişler olmuştur. Siyasal kuramda eski meseleler (örneğin demokrasi) yeniden keşfedilmekte ve yeni konular (yeni toplumsal hareketler, ekoloji ve feminizm gibi) ortaya çıkmaktadır. Devlet-kuramsal bir boyuta sahiplerse de, bunlar sonuçta her zaman devlet kuramıyla doğrudan ilişkili değillerdir. Bu durum, söylem kuramına ve bu kuramın Marksizm ve sosyalist siyasetle ilgili sonuçlarına (örneğin Laclau ve Mouffe, 1985) olan ilgideki artışta da görülebilir. Buna ek olarak, yaklaşık son on yıldır kapitalizmin krizi, Marksist ekonomi-politik alanına (uzun dalga kuramı, emek süreçleri, ekonomik kriz kuramı, düzenleme kuramı, vs.) olan ilgide, devlet kuramı meselelerinin aleyhine bir artışa neden olmuş-

tur. Ne Marksizmin krizi, ne de Marksizmin ilgi alanlarındaki geçişler devlet kuramının artık geçerliliğini yitirdiği anlamına gelir. Devlet kuramcılarının, bu kuramın söz konusu yeni konular ve meselelere verimli bir biçimde yaklaşabileceğini göstermesi gerekmektedir.

Marksist devlet kuramındaki gerilemenin üçüncü sebebi, bir başka yerdeki kuramsal gelişmelerle bağlantılıdır. Çünkü hukuk ve devlet kuramının sorunlarıyla pek çok başka disiplin de ilgilenir hale gelmişlerdir. Bu disiplinler Marksizm dışında, pek çok farklı kuramsal perspektifi kendilerine temel almışlar ve/veya geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda 60'lar ve 70'lerde Marksist siyasal kuramın öncü çalışmalarının günümüz kuramsal çalışmaları için önemi azalmış ve Marksist kuramlar kendilerine yönelik ilginin devamı için diğer yaklaşımlarla yarışmak zorunda kalmıştır. Örneğin, Poulantzas'ın son dönem çalışmalarıyla ilgilenebilecekler arasında Foucault'nun çalışmalarının (bunun yanı sıra Derrida gibi yapı-bozumcu ve "post-modern" kuramcıların) popülaritesinin artmış olması, açıkça Poulantzas'ın etkisinin azalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni sadece Fransız kuramının *fickle afficionado*'su arasında modanın değişmiş olması değildir (bunun da etkisi olduğu inkâr edilemez), fakat aynı zamanda Foucaultcu disipliner incelemelerin ve Derridacı yapı-bozumculuğun, dikkatleri kaçınılmaz olarak devlet ve sınıf mücadelesinden iktidarın mikro-fiziğine ve kimliğin kuruluşu sorununa yöneltmiş olmasıdır. Oysa Poulantzas, etkisini teslim ettiği halde, Foucault'nun iktidarın mikro-fiziğine yaptığı vurgunun, bize siyasal sınıf egemenliğinin karmaşık örüntüleri hakkında ve bu egemenliğin devletin stratejik seçiciliği ve daha global siyasal stratejiler yoluyla işleyişi hakkında kuramsal ya da pratik kazanımlar sunmadığını gösterebilmiştir (Poulantzas, 1978; Jessop, 1985a, 1990). Aynı şekilde, yapı-bozum tarafından ileri sürülen meselelere doğrudan işaret etmediyse de, Poulantzas, devletin birliğinin sorunlu olduğunun, devlet ile toplumdaki diğer kuramsal düzenler arasındaki sınırların belirsiz ve istikrarsız olduğunun da farkındadır. Her iki açıdan da, Poulant-

zas'ın çalışmalarının ölçülü bir şekilde taktir edilmesini engelleyen, Althusserci yapısalcılıkla olan bağı hakkındaki yanlış değerlendirmedir. Gerçekte, başka bir yerde ileri sürdüğüm gibi, Foucault'nun iktidar ilişkilerini açıklama tarzındaki bazı sorunlar, Poulantzas'ın olgunluk dönemlerindeki çalışmalara başvurularak çözülebilecek niteliktedir (Jessop, 1990).

Son olarak, devlet araştırmasının bizzat kendi içinden, "devlet-kuramsal" olarak adlandırabileceğimiz bir konumdan, ortodoks siyaset bilimindeki çoğulcu ve davranışçı geleneklere olduğu kadar, Marksizmdeki "sermaye-kuramsal" ve/veya "sınıf-kuramsal" geleneklere de karşı olan bir konumdan, temel bir itiraz dile getirilmiştir. "Devlet-merkezli" olarak adlandırılan bu yaklaşımı burada dikkate almamız gerekir. Bunun nedeni, alternatif bir devlet kuramı olarak tutarlı oluşundan çok (bunun eksikliği için bkz. Jessop, 1990) Poulantzas'a atfen "toplum-merkezli" olarak adlandırılan yaklaşımın bir eleştirisi biçiminde sunulmuş olmasıdır.

Bu özel kuramsal bağlamda, Poulantzas'ın çalışmaları marjinalleştirilmiştir. Bunun nedeni sadece, artık yaşamıyor olduğundan, Poulantzas'ın günümüzün yeni tartışma ve çatışmalarına, kendi döneminin kuramsal ve siyasal çatışmalarına katıldığı gibi katılamaması değildir. Bu aynı zamanda Poulantzas'ın geriye kendi çalışmalarını devam ettirecek bir okul bırakmamış olmasından ve çalışmasının belirli meseleler için koruduğu geçerliliğinin kaybedilmiş olmasından da kaynaklanmaktadır. Miliband-Poulantzas tartışmasının başlangıçtaki başarısının bu durumla bir ilişkisinin olduğu kesin. Çünkü Poulantzas'ın bu tartışmada benimsediği yapısalcı konum, dönemin moda jargonuna göre onun çalışmalarının "toplum-merkezli" ve katı biçimde yapısal-belirlenimci olduğu izlenimine yol açmıştır. Bugün Poulantzas'ın çalışmaları sık sık rakip kamptaki "devlet-merkezli" yaklaşımı destekleyenler tarafından tam da bu bağlamda alıntılanmaktadır.

Aslında "devleti tekrar gündeme getirmek" yaklaşımı için söylenecek daha çok şey var. Ancak Poulantzas'ın çalışmalarının "devlet-merkezli" kuramcılar tarafından nasıl göründüğü

hakkında söylenecek pek bir şey yok. Poulantzas aslında doğrudan veya dolaylı olarak, "devlet-merkezli" çalışmaların ortaya koyduğu meselelerin çoğuna işaret etmiştir. Bu nedenle daima, toplumsal ve siyasal güçlerin doğasının şekillenmesinde devlet biçimlerinin ve hukuki-siyasal ideolojinin etkisini (bu "izolasyon etkisi" olarak da adlandırılır) vurgulamış ve toplumsal bütünlüğün korunmasında devlet yapılarının ve kapasitelerinin oynadığı rolün altını çizmiştir. Bu vurgu, özellikle kafa emeğinin kafa ve kol emeği arasındaki genel ayrımda vücut bulmasına dair açıklamalarında ve modern devletin hukuki ve kurumsal biçiminin özgünlüğü üzerine yaptığı genel tartışmada çok açıktır. Bunu da kapitalist toplumlarda hegemonya için verilen mücadelelerin belirleyici rolüyle ilişkili olarak açıklamıştır. Ayrıca devlet yöneticilerinin ya da bürokratlarının potansiyel özerkliğinin kaynaklarını, devletin kurumsal ayrışması olgusunda ve devlet aygıtının farklı kollarında ortaya çıkan değişik ideolojiler ve devlet kimliklerinde aramıştır. Poulantzas kapitalist toplumsal düzenin oluşumunda ve yeniden üretiminde devletin yaratıcı kapasitelerini tanımlarken, Michael Mann'ın devletin "altyapısal gücü" olarak tanımladığı (karş. Mann, 1983) mesele üzerinde de durmuştur. Hatta, son kitabı olan *Devlet, İktidar, Sosyalizm*'de Poulantzas, kapitalist toplumların genel uzamsal, zamansal, maddi ve toplumsal düzeninin şekillendirilmesinde devletin oynadığı rol üzerine pek çok gözlemini ortaya koyar.

Bunlardan hiçbiri Poulantzas'ın, devletin "sınıf iktidarından" bağımsız bir "devlet iktidarı" uygulamadığı (ve uygulayamayacağı) yolundaki ilk savını terk ettiği anlamına gelmez (Poulantzas, 1968). Tersine Poulantzas, bu önermeyi iki yolla geliştirmiştir. Bunu da ilk olarak, kurumsal bir bütün olarak devlete içkin olan farklı potansiyel yapısal güçleri (ya da devlet kapasitelerini) tasvir ederek ve ikinci olarak, bu tür güçlerin (ve bunlara bağlı yükümlülüklerin) gerçekleştirilme biçimlerinin, bu karmaşık bütünlük içinde ve ötesinde yer alan belirli toplumsal güçlerin eylemine, tepkisine ve etkileşimine bağlı olduğu konusunda ısrar ederek yapmıştır. Kısaca, devlet

iktidar uygulamaz, onun güçleri ancak belirli bir konjonktürdeki somut siyasal güçler vasıtasıyla harekete geçirilir. İster "altyapısal" ister "despotik" biçimde olsun edimde bulunan devlet değil, fakat devlet sisteminin belirli bölümlerinde yer alan ve devletin ötesindeki belirli güçlerin direnişiyle karşılaşan bir takım siyasetçiler ve devlet memurlarıdır. Belirli kurum ve öznelere ithaf edilmiş somut güçleri ve devlet kapasitelerini hem harekete geçiren hem de sınırlayan şey, bunlar arasındaki etkileşimdir. Bu, Poulantzas'ın devletin bir toplumsal ilişki olduğuna, yani devlet iktidarının değişen güçler dengesinin kurumsal olarak dolayımlanmış ve yoğunlaştırılmış hali olduğuna dair düşüncesini olumlar. Güçler dengesi hiçbir zaman sınıfsal olarak tarafsız olamaz, çünkü hem yapısal seçicilik hem de güçler dengesinin sınıfsal karakteri nedeniyle devlet iktidarı daima sınıfsal anlamda seçicidir (Jessop, 1990).

Ayrıca, bu yapısal güçler ya da kapasiteler ve bunların gerçekleşmeleri sorunu sadece devlete odaklanılarak anlaşılamaz – devletin kurumsal sınırlarının tam olarak tanımlanabileceği varsayılsa bile bu böyledir. Çünkü, gerçek (veya kurgusal) bir özne olarak değil de kurumsal bir bütünlük olarak görüldüğü zaman, devlet, kendi içinde ve dışındaki farklı güçler ve onların farklı siyasal amaçlarına eşit olmayan fırsatlar sunan merkezlerin oluşturduğu bir bütünlük içerir. Devlet sisteminin stratejik seçiciliğinden söz ederken kastedilen tam da budur. Ayrıca, devlet sisteminin kendine has kaynakları ve güçleri olsa da, belirli yükümlülükleri vardır ve aynı çevre içinde kendi dışında bir yerde üretilen bazı kaynaklara da ihtiyaç duyar. Bu da devletin güçlerinin daima koşullara bağlı olduğu ve ilişkisel olduğu anlamına gelir. Poulantzas'ın nihai olarak vardığı devlet fikri, bu düşünceyi öne çıkartır ve böylece onun ilk dönem, daha yapısalcı analizlerinin ötesine geçer. Böyle yaparak Poulantzas, hem daha ortodoks hem de devlet-merkezli çalışmalara kıyasla daha üstün bir alternatif önermiş olur.

O halde, Poulantzas'ın bazı açılardan devlet-merkezli düşünceye yaklaşmış olduğu söylenebilir. Hatta onun çalışması sıklıkla "siyasalcı" [politicist] nitelikte olduğu ve kapitalist ye-

niden üretimi 'devletçi' bir bakış açısından ele aldığı için eleştirilmiştir. Bununla birlikte şurası da açıktır ki, Poulantzas bu düşüncenin partizanları tarafından ona atfedildiği anlamda "devlet-merkezli" bir kuramcı değildir. Bunun nedeni sadece yeni ortaya çıkan "devlet-kuramsal" yaklaşım için merkezi olan pek çok meseleyi (örneğin, ulus-devletlerin uluslararası sistem içinde ve bu yolla kuruluşu ya da devletlerin kuruluşu ve yeniden-kuruluşunda askeri örgütlerin ve savaşın rolü) ihmal etmiş olması değil, aynı zamanda son dönem devlet-kuramsal çalışmaların arkasında yatan temel varsayımı, yani devletin ayırt edici niteliklere sahip özel bir zemin, bir stratejik eylem zemini değil de, bir anlamda bir "özne" olduğu varsayımını reddetmiş olmasıdır. Her şeyin ötesinde, işte tam bu bağlamda, akademik piyasadaki alıcıların ilgisini çekmek için yarışmakta olan pek çok düşünceye göre, Poulantzas'ın yaklaşımının daha üstün olduğu görüşünü savunmak isterim.

Poulantzas'ın güncelliği

Burada Poulantzas'ın güncelliğini tartışmak istiyorum. Etkisinin azalmakta oluşu (buna yukarıda da değinmiştim) onun çalışmasının çağdaş meseleler için geçerliliğini yitirdiği anlamına gelmez. Hatta daha ileri giderek onun çalışmalarının hem güncel siyasal olaylar hem de güncel kuramsal meselelerle akraba olduğunu ileri süreceğim. Ancak, Fransa'da Marksizmin külliyen reddi ve Poulantzas'ın yanlış biçimde yapısalcı olarak damgalanmasıyla ilgili nedenlerden dolayı, onun hâlâ devam eden önemi görmezden gelinmiştir. Buna uygun olarak, Poulantzas'ın dört alandaki "geçerliliği" üzerine konuşmak istiyorum: toplumsal bir ilişki olarak devlet kuramı, ("otoriter devletçilik" kavramı altında) devletin değişen biçimleri üzerine yaptığı analizler, siyasal partiler ve yeni toplumsal hareketler üzerine görüşleri ve demokratik sosyalizme demokratik yollardan geçişle ilgili sorunlar üzerine tartışması.

İlk olarak, bir toplumsal ilişki olarak devlet kavramsallaştırmasının "devlet-merkezli" ve "toplum-merkezli" yaklaşımlar arasında bir orta yol sunduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz. Poulantzas'ın "devlet-merkezli" yaklaşımın bütün sonuçlarını tam olarak geliştirmediği kesin. Her şey bir yana, onun temel başlangıç noktası, bizzat kendisinin ya da daha genel ulusal-devletler sisteminin yeniden üretiminde devletin rolü değil, onun kapitalist üretim biçiminin hakimiyetinin yeniden üretimindeki rolüydü. Buna rağmen bir toplumsal ilişki olarak devlet kavrayışını içeren stratejik-kuramsal yaklaşımının, devlet ve toplum merkezli analizleri ilişkilendirmek için gerekli kuramsal araçları bize sağladığını ileri süreceğim.

Bu nedenle, devletin bir toplumsal ilişki (ya da, daha net söyleyecek olursak, devlet iktidarının değişen güçler dengesinin kurumsal olarak dolayımlanmış tezahürü) olduğunu ileri sürerken Poulantzas, açıkça devlet biçimini kendine özgü ve toplumsal ve siyasal örgütlenme üzerinde ayrıcalıklı bir etkiye sahip bir şey olarak ele almıştır. Devlet sistemlerinin siyasal eylemlerin sonuçlarını (kısmen de olsa) belirleyebilmesini mümkün kılan, onun stratejik seçiciliği ve taşıdığı kendine özgü kapasiteleridir. Ancak devletin kapasiteleri, verili toplumsal formasyon içindeki genel güç dengesinden bağımsız değildir. Devlet yöneticilerini, genelde toplumsal güçlerden soyutlanabilir bütünlüklü bir toplumsal kategori olarak ele almak da mümkün değildir. Hatta Poulantzas'a göre devletin ya da siyasetin sırtından geçinen bir toplumsal kategori olarak yöneticilerin farklı ekonomik-korporatif çıkarları dahi, devlet aygıtının genel yapısı ve işlevleri açısından farklılık gösterebilir. Bu nedenle Poulantzas sıklıkla devlet yöneticileri ile toplumdaki belirli sınıf ya da kesimlerin çıkarları arasındaki bağlantılara ve bunların değişen güç dengeleri yoluyla dolayımlanmalarına vurgu yapar. Bu yaklaşımdaki sınıf-indirgemeci tehlikelerin varlığı açıktır, fakat aynı zamanda devlet yöneticilerinin bağımsız davranışlarının bile sınıfsal bir içeriğe sahip

olduğuna ve bunun hesaba katılması gerektiğine dair yaptığı vurgunun önemi yadsınamaz. Buna rağmen bu önem, Poulantzas'ın, devletin göreli özerkliğinin ancak ve ancak sermayenin egemenliğinin yeniden üretimi için ihtiyaç duyulan özerklik kadar olabileceği konusundaki ısrarını harfiyen kabul etmemiz gerektiği anlamına gelmez. Bunun yerine yapılması gereken, Poulantzas'ın çoğu zaman sınıf-indirgemeci olan çıkarımlarını benimsemek değil, devlete dair geliştirdiği yeni yaklaşımın ruhunu takip etmek olmalıdır.

Konuya böyle yaklaşmazsak "devlet-merkezli" yaklaşımın "toplum-merkezli" yaklaşımları tamamen ters yüz etmesi gibi açık bir tehlike söz konusudur (örneğin bkz. Skocpol, 1985). Devletin ve devlet yöneticileri-mantığının, sermaye-mantığı ve çatışmalı sınıf çıkarları-mantığının yerine geçirilmesi doğru değildir. Toplumu ya da devleti öncelikli kılan yanlış ikilemleri reddetmek zorundayız: bunun yerine devleti bir toplumsal ilişki olarak gören Poulantzas'ı takip etmeliyiz. "Devlet-merkezli" bir yaklaşım, toplumsal yeniden-üretimin "biçim-belirlenimi"nde [form-determination], devletin sahip olduğu "altyapısal güç" ve stratejik seçicilik yoluyla oynadığı role odaklanırken, "toplum-merkezli" bir yaklaşım, daha ziyade farklı devlet yapıları ve işlevlerinin içinde ve bunlar yoluyla yoğunlaşan değişken güçler dengesine (yöneticilerin rolü de dahil olmak üzere) odaklanacaktır. Ancak, (özel kapasiteleri ve zaaflarıyla) devletin kendi kurumsal biçimlerinin, devletin bu kapasitelerini ve zaaflarını kullanmaya çalışan (devletin içinde olduğu kadar, devlete belirli bir mesafede duran) siyasal güçlerin değişken niteliğini nasıl koşulladığı hakkında, (ki bu kapasiteler ve zaaflar da devlet güçlerini kullanmak üzere ortaya çıkan çatışmaların sonucunda ve devletin kendisinin dönüşümü tarafından birbirleriyle etkileşirler ve dönüştürülürler) detaylı çalışmalar olmaksızın bu yaklaşımlardan hiçbiri tam olarak geliştirilemez.

İkinci olarak, Poulantzas özellikle gelişmiş kapitalist devletlerdeki güncel eğilimlerin siyasal sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Buna göre, devletin yeni bir biçiminin ("otoriter devletçilik") ortaya çıkmaya başladığını ileri sürer. Aslında bu tartışma bugün o gün olduğundan daha geçerlidir. Poulantzas'a göre, bu yeni devlet biçimi yönündeki temel eğilimi, "siyasal demokrasi kurumlarının köklü bir biçimde zayıflaması ve 'formel' özgürlükler olarak adlandırılan şeylerin çok-yönlü bir biçimde zalimce iğdiş edilmesiyle birlikte, devlet kontrolünün sosyo-ekonomik hayatın her alanı üzerinde yoğunlaştırılmasıdır" (Poulantzas, 1978a: 203-4).

Genel olarak otoriter devletçilik, yürütme aygıtına egemen devlet-partisine (ki bunun işlevi toplumdan devlete değil, devletten topluma bir aktarım kuşağı olarak hareket etmektir) ve yeni anti-demokratik ideolojiye geniş roller tanır. Bu, kitlelerin zaten sınırlı olan siyasi karar alma sürecine katılımını daha da aşındırırken, parti-sisteminin organik işleyişini (çok partili sistemin olduğu yerlerde dahi) ciddi biçimde zayıflatır ve siyasal söylemin demokratik biçimlerinin canlılığını yok eder. Böylece, otoriter-devletçi biçimlerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına müdahalesinin önündeki engellerin sayısı giderek azalır. Aslında Poulantzas, "günümüzün tüm iktidar biçimlerinin otoriter devlet için işlevsel olduğunu" ileri sürmektedir (1978a: 239). Bütün bunlar aceleyle söylenmiş gibi görülebilir. Şurası kesindir ki ne devletin kapasiteleri ve iktidar teknolojileri fazla abartılmalı, ne de direniş potansiyelleri fazla küçümsenmelidir. Yine de bu, Poulantzas'ın işaret ettiği genel eğilimleri görmezden gelmek için bir sebep değildir.

Bu çıplak tanıma can vermek için, otoriter-devlet biçiminin kendine özgü dokuz niteliğini ortaya koyabiliriz: 1) iktidar, yasamadan yürütmeye devredilir ve yürütme içinde –genellikle kişisel yönetimin ortaya çıkışıyla birlikte başbakanın veya yürütme gücüne sahip cumhurbaşkanının elinde– yoğunlaşır; 2) devletin üç aygıtı –yasama, yürütme ve yargı– arasında bütün-

leşme eğilimi artar ve tekil ve şahsileştirilmiş düzenlemelerin lehine hukuk devleti zayıflar; 3) iktidar bloğu ve halk kitleleriyle bağları zayıfladıkça siyasal partiler, yönetimin temel iletişim birimi ve hegemonyanın örgütlenmesine yön veren güçler olma gibi işlevlerini kaybederler; 4) bu durum partilerin siyasal öneminde meydana gelen kaymada kendini gösterir. Böylece, partilerin bir program etrafında uzlaşmalar ve ittifaklar oluşturmak suretiyle politika geliştirmek ve devlet iktidarını seçim rekabeti yoluyla meşru kılmak yönündeki geleneksel işlevleri, yerini yürütmeye dair kararlar için bir aktarım kuşağı olarak hizmet görmek gibi daha kısıtlı bir role bırakır. Bu da geleneksel olarak siyasal partilerce yerine getirilen meşrulaştırıcı işlevleri hükümetin üstlenmesiyle olur; 5) ideolojik devlet aygıtları alanındaki hakimiyet, okul, üniversite ve yayıncılıktan kitle iletişime geçer. Artık medya siyasal meşruiyet sağlamak ve hareketlilik yaratmak konusunda kilit bir rol oynamaya başlar ve hatta gündemini ve sembolizmini hükümetten devşirir. Medyanın kontrol gücü giderek büyür ve çeşitli biçimler alarak çoğalır; 6) bütün bu dönüşümlere bağlı olarak, yeni teknokratik ve/veya neo-liberal meşruiyet biçimlerinin yanı sıra, yeni plebisiter ve popülist rıza tekniklerinin de güçlendiği görülür; 7) devletin biçimsel örgütlenmesini boydan boya kesen, birbirine paralel iktidar şebekeleri de büyümeye başlar – bu şebekeler devlet faaliyetlerinde önemli bir pay teşkil eder, hakim kitle partisi ile önemli kamu görevlileri arasında büyüyen maddi ve ideolojik çıkar ortaklıklarının oluşumunu teşvik eder ve popüler güçlerin aleyhine devlet aygıtı dışındaki egemen çıkarlarla devlet içindeki güçleri belirli siyasalar etrafında birleştirir; 8) devletin temel aygıtlarına paralel olarak kitlesel mücadeleleri ve burjuva hegemonyasına yönelik diğer tehditleri denetlemeye yarayan yedek, devlet benzeri bir baskı aygıtı da büyür ve 9) 1960'lardan kalan kimi liberal ve özgürlükçü temaların içerilmesi ve ayrıca genel irade ve demokrasi gibi kavramların, araçsal akılcılık ve teknokratik bir mantık lehine anlam kaymalarına uğratılması yoluyla, egemen ideoloji yeniden yapılandırılır (karş. Poulantzas, 1978a, 1979a-d, 1980).

Bu bağlamda Poulantzas'ın farklı analiz düzeyleri arasında bir ayrıma gittiğini belirtmemiz gerekir. Poulantzas otoriter devletçiliği, hem merkezdeki devletleri hem de bağımlı kapitalist devletleri aynı biçimde karakterize eden, kapitalizmin mevcut evresindeki güncel bir kapitalist devlet biçimi olarak ele almıştır. Bu yeni devlet biçimi farklı rejim biçimleriyle ilişkilendirilebilirdi: örneğin Fransa'da daha neo-liberal, Almanya'da daha otoriter olabilirdi (karş. Poulantzas, 1979c). Bu nedenle Poulantzas bu genel eğilimlere dikkat çekerken, bunların gerçekleşme biçimlerinin ve etkilerinin farklılık gösterdiğinin ve otoriter devletçiliğin gücünün, onu ilerletmek için olduğu kadar ona direnmek ve onunla savaşmak için alınan önlemlere de bağlı olduğunun fazlasıyla farkındaydı. Hem bu kuramsal savlar hem de bunların siyasal imaları daha fazla çalışmayı hak etmektedir.

Komünist siyasetteki ve parti biçimindeki krizler

Üçüncü olarak, Poulantzas döneminin siyasal ve devlet krizleri üzerinde düşünürken, açıkça hakim sosyalist ve komünist parti örgütüne içkin sorunları ve bunun yeni sınıf güçleri ve yeni toplumsal hareketlerle ilişkilerini güçlendirmek konusundaki yeteneksizliğini tespit etmişti – Poulantzas bizzat bu biçimi reddetti ve sürekli onun belirginleşen zaaflarından dem vurdu. Böylece Avrupa'daki komünist ve sosyalist partilerin çok uzun zamandır asıl olarak, işçilerin partisi şeklinde örgütlendiğini ve hep üretim aygıtının (fabrika) çelişkilerine ve sanayi devrimi ve Fordist dönem boyunca bu çelişkilere damgasını vuran görece homojen çalışma koşullarına odaklandığını ileri sürdü. Bu, sonuçta parti ile sendikalar, devlet ile girişimci arasında ikili bir ayrımı körüklemişti. Ancak devletin gündelik yaşamın her alanına artan müdahalesi ile ekonomik örgütlenme ve faaliyette meydana gelen köklü değişimler yeni ekonomik krizleri, sivil toplumda devletçiliğin etkisine karşı çıkan yeni hareketleri ve üretim alanı dışında yer alan çapraz-sınıf mücadelelerini harekete geçirdi. Böylece tam

da siyasal eyleme kılavuzluk etmek için ihtiyaç duyulduğu zaman, işçilerin kitle partileri maalesef aynı koşullar nedeniyle zayıfladı ve krize sürüklendi. Poulantzas bu krizin ancak ve ancak yeni bir parti örgütlenmesi, parti içi demokrasi, parti ile kitle örgütleri arasında ve toplumsal hareketlerle yeni bağlantılar kurularak aşılabileceği sonucuna varmıştı.

Bu yeni strateji açıkça bazı ikilemler yaratıyordu. Poulantzas'ın tekrar tekrar vurguladığı gibi, partilerin, değişmeyi reddettikçe kendilerini çökmekte olan birkaç proleter gettosuna hapsedecekleri ne kadar kesinse, bu tür değişimlerin işçi partilerini popülist bir rotaya sokabileceği de bir o kadar kesindi. Benzer biçimde Poulantzas, parti ile toplumsal hareketler arasında çok yakın bir bağ kurulmasının yaratabileceği tehlikelerin (ki bunlar toplumsal hareketlerin kendi özgüllüklerini yitirmeleri ve parti örgütlenmesi tarafından yutulmaları anlamına gelebilirdi) yanı sıra, tekil-mikro ayaklanmaları, dağınık direnişleri ve soyutlanmış deneyleri (ki bu deneyler, partilerin parçalanmasıyla, de-politize ve egoist örgütler haline dönüşerek yozlaşmalarıyla sonuçlanabilirdi) teşvik etmenin yaratacağı risklere de işaret etti. Tek makul çözüm, toplumsal hareketler ve partiler arasındaki giderilemez gerilimi ve doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin kurumlarını korumak gibi görünüyordu. Hatta Poulantzas zaman zaman bu gerilimin demokratik sosyalizme demokratik yollardan geçiş sürecinin kurucu bir öğesi olduğunu vurguladı.

Poulantzas'ın bu sorunları pratik olarak çözdüğünü ya da kuramsal alanda bu konuları tespit eden tek kişi olduğunu savunuyor değilim. Ayrıca, ne Poulantzas'ın bu yeni stratejik yaklaşımı hayatının geç döneminde benimsediği, ne de bunu tam ve uyumlu bir şekilde işlemediği gerçeğini gizleyeceğim. Fakat bu meselelerin güncelliğinin altını çizmek ve süregiden bir öneme sahip olduklarını belirtmek isterim. Dahası Poulantzas, daha genel "stratejik-kuramsal" bir çerçeveye yerleştirerek ve devlet iktidarının ilişkisel karakteri hakkındaki savlarıyla ilişkilendirerek bu sorunların hâlâ hayati olan ancak sıklıkla ihmal edilen yönlerini görünür kılmıştır.

Dördüncü olarak şu söylenebilir. Demokratik sosyalizme demokratik yollardan geçişin yarattığı sorunlara yönelik ilginin yeniden canlandığı göz önüne alındığında da, Poulantzas'ın çalışmalarına bakmakta yarar olduğu görülecektir. Onun bu dönüşüm için sunduğu açıklamalar, siyasal strateji için olduğu kadar, kurumsal değişim için de öneriler içerir. Kurumsal düzenleme ile ilgili olarak Poulantzas'ın önerisi, sadece parlamenter değişime veya doğrudan demokrasiye dayanmayı reddeden üçüncü bir yoldur. Çünkü Poulantzas hem temsili demokraside (devletçi eğilimlerinden dolayı) hem de doğrudan demokraside (egoizm ve parçalanma sonucunda uzmanların diktatörlüğüne veya devletçi despotizme doğru gitme eğilimlerinden dolayı) açık ve belirgin tehlikeler teşhis etmiştir. Bu, Poulantzas'ın iki veya daha fazla siyasal partiyi ve yeni toplumsal hareketleri kapsayan sınıf-üstü Halk cephesine verdiği destekle birleşti. Böyle bir oluşum, üçlü bir stratejiyi takip etmeliydi: a) taban hareketleri, birleşik ve halk cepheleri temelinde kendi öz örgütlerini ve yedeklerini yaratmak ve devlete yönelik sol baskıları artırmak için, devlete belirli bir mesafede duran mücadele ve kampanyalara girişmelidir; b) partiler, devletin inkâr edilemez kapasitelerinin kullanım tarzını etkilemek ve güç dengesini sola doğru keskinleştirecek biçimde devlete içkin olan çelişkilerin yoğunlaşmasına katkıda bulunmak amacıyla, seçmen siyasetine, parlamenter siyasete ve hükümete katılmalıdır – ancak partilerin bu katılımının düzeyi onların halk hareketlerine, örgütlere ve inisiyatiflere altyapısal destek sağlamalarını, bu desteği koruyacak müdahalelerde bulunmalarını engelleyecek kadar zayıflatıcı veya felç edici olmamalıdır ve c) devletin kurumsal yapıları, bir sürü bürokratik ve merkezileştirici yanının yok edilmesini ve halka karşı daha sorumlu olmasını sağlayacak değişimlerden geçirilmelidir (Poulantzas, 1978, 1979a-d). Poulantzas, kurumsal tasarının ve siyasi strateji sorunlarından söz ederken, ilgili çelişkileri ve ikilemleri sürekli vurgulamıştır. Hatta, daha önce baş-

ka bir yerde söylediğim gibi, kendisi bu ikilemler ve çelişkilere işaret etmek konusunda, onlara çözüm üretmekten daha ustadır (karş. Jessop, 1985).

Poulantzas'ın (birçok kitap ve makalede olduğu kadar onunla yapılmış mülakatlarda da ortaya konmuş olan) analizleri, her ne kadar bugüne kadar ihmal edilmişlerse de, bana göre hâlâ geçerliliklerini koruyorlar. Son günlerde sosyalizme geçiş için hazırlanan oldukça detaylı planlara yönelik ilginin artmasına rağmen, içerdikleri ikilemler ve çelişkiler göz ardı edilip, detaylar öne çıkarılıyor. Poulantzas detaylarla pek ilgilenmemiş olabilir, ama tek yönlü siyasi çözümlerin tehlikelerini ortaya koymuştur. Demokrasi ve sivil toplumla ilgili mevcut güncel literatürde, Poulantzas'ın fikirlerinin çoğu (genellikle onun bu temalar üzerinde sürekli çalışmış olduğu belirtilmeksizin) savunulmaktadır. Çok sayıda örnekten yalnızca güncel olan birini verelim. John Keane, demokratik sosyalizm üzerine yaptığı oldukça etkileyici tarihsel, felsefi ve kuramsal çalışmasında, Poulantzas'ın geliştirdiklerini çağrıştıran pek çok görüş sunar. Ancak bu yakınlığı teslim etmez – bunun nedeni muhtemelen, çoğu çağdaş yazar gibi onun da Poulantzas hakkındaki dışlayıcı bakış açısını paylaşıyor olmasıdır (Keane, 1988: 101-151).

Bu bağlamda tartışmayı Batı ile sınırlamak, aslında Poulantzas'ın güncelliğini küçümsemek olur. Çünkü Doğu'daki güncel (ve süregiden) olaylar, Poulantzas'ın bize öğreteceği daha çok şeyin olduğu konusunda bütün şüphe bulutlarını dağıtacak niteliktedir. 1989 ve 1990'da Doğu'da meydana gelen değişimin zamanlaması, ritimleri ve hızı kadar, doğası ve yönü de tamamıyla şaşırtıcı ve beklenmedik nitelikteydi. Sosyal bilimlerde bu kadar hızlı ve alt üst edici bir dönüşümün altında kalmayacak "gerçekten yaşayan" bir iki tane kuram ya vardır ya da yoktur. Bu nedenle Poulantzas'ın erken dönemde geliştirdiği kuramların Güney Avrupa'da askeri diktatörlüklerin ani dağılışı ya da çöküşünü tam olarak açıklayacak olduğu söylenemez.[8] Açıktır ki, dağılışın ya da çöküşün biçimi ve hı-

8 Bu yazı, bu rejimlerin 'askeri' diktatörlükler olarak adlandırılmasının doğru olup olmadığını tartışmak için uygun bir yer değil: burada önemli olan daha

zı, bir zamanlar Sovyet (ya da basitçe Rus?) imparatorluğunun demir pençesindeki Orta ve Doğu Avrupa'da çok daha büyüktü. Hatta daha da açıktır ki, bu değişimler, şimdiye kadar piyasa ideolojilerinin tekrar dirilmesi için çok daha köklü sonuçlar ve uluslararası ve yerli piyasa güçlerinin yeniden işlerlik kazanması için öneriler içermekteydi. Ancak her iki açıdan da, Poulantzas'ın ima ettiği yaklaşım yararlı görünür – geçmiş ve gelecekteki olayları mekanik bir biçimde yorumlamak için ortaya atılan basit bir harita olarak değil, bizi ilgili faktörlere ve mekanizmalara karşı duyarlı kılacak ve olası stratejileri anlamaza yarayacak araştırmacı [heuristik] bir çerçeve olarak. Burada, Poulantzas'ın Doğu Avrupa'daki olayları –başarılı bir biçimde kuramsallaştırmak şöyle dursun– önceden tahmin ettiğini bile ileri sürmüyoruz. Aslında söylenmek istenen basitçe, stratejik-ilişkisel yaklaşımını kullanmasının bu tür bir kuramsallaştırma için mükemmel bir başlangıç noktası olduğudur.

Nitekim, bu rejimlerin çökmesi ya da dağılmasını göz önünde tutarak, devlet iktidarının bir toplumsal ilişki olarak niteliğinin ve her tür –devletten uzak, devlet içinde ve devleti dönüştürmek için verilen– siyasi mücadelenin önemine işaret etmek, Batı'da olduğu kadar Doğu'daki demokratik devrime de uygundur. Özellikle devlete belirli bir mesafede duran mücadelelerin devlet sosyalizmi rejimlerinin yıkılmasındaki rolü (esas itibarıyla barışçıl biçimlere büründükleri ve kitle gösterilerinden ya da sembolik genel grevlerden biraz –bu küçük 'biraz' kelimesi aslında çok şey ifade eder– daha fazlasını kapsadıklarında dahi) devlet aygıtının ve personelinin ne düzeyde içsel olarak parçalanmış ve birbiriyle çatışmalı olduğunu ortaya çıkarır. Bu tür mücadeleler devlet aygıtındaki içsel çatışmaları –devletin parçalanmasına, baskıcı aygıtlarının istikrarsızlaşmasına ve hareketsiz kalmasına sebep olarak, küçük bürokratlar ve komünist parti yöneticilerini kitle talepleri lehine ve aleyhine kutuplaştırarak ve sistemin tümünü, kendini savun-

çok bunların beklenmedik yıkılışına dikkat çekmektir. Poulantzas'ın bu rejimler hakkındaki görüşlerinin eleştirisi için bkz Jessop, 1985.

maya çekilmeye zorlayarak–[9] yoğunlaştırmıştır. Açıktır ki kitle hareketlerinin üzerinde yükselebileceği çatışmaların mevcut olması şarttır ve ekonomik krizler ile parti liderliğinin giderek yaşlanıyor olması burada kilit rolü oynamıştır. Tabii ki, bu etkenlerin bir vakadan ötekine nasıl bir etkileşime girdiklerini göstermek için, her ülkedeki somut (ve sürekli değişken) konjonktürün tam bir analizini yapmak gereklidir.

Benzer biçimde, çöküşün ardından (en azından Sovyetler Birliği dışında) yaşanan neo-liberalizme doğru geçişi dikkate aldığımızda, Poulantzas'ın Yunanistan, Portekiz ve İspanya'daki devrimlerin hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının nedeni olarak, solun demokratikleşme mücadelesinde kendi hegemonyasını kurmak konusundaki başarısızlığına işaret ettiğini hatırlayabiliriz. Güney Avrupa'da toplumsal eylemin acil gündemi sosyalizme değil liberal demokrasiye geçiş olduğu için, Poulantzas sol güçlerin demokratik taleplerin ifade edilmesi konusunda öncülüğü ele almasına duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Bu alandaki başarısızlık, sağ-kanadın ve devletçi güçlerin demokratikleşme sürecini hegemonyaları altına alması ve dolayısıyla demokratik sosyalist geleceğe doğru açılım şansının azalması anlamına geliyordu. Doğu Avrupa ülkelerinde baskıcı bürokratik devletçilik sivil toplumu ciddi bir biçimde zayıflatmış olduğu için, burada demokratik sosyalist güçlerin karşısına çıkan sorunlar daha da büyüktü. Nitekim cılız toplumsal hareketler, kendi içinde bölünmüş olan devletçi-sosyalist rejimleri devirebilirken, demokratikleşme mücadelesi üzerinde hegemonya kurabilmek için gerekli örgütsel ve stratejik kapasiteden yoksundurlar. Bu, GDR'ın, Batı Almanya kapitalizminin hegemonyası altında, birleşik Almanya tarafından hızla yutulmasında özellikle belirgindir; fakat aynı öykü kapitalist çıkarların sağcı ve neo-liberal güçleri destekledikleri diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de kendini açığa vurmaktadır. Poulantzas'ın toplumsal hareketler ile parti örgütünün, doğrudan demokrasi ile temsili kurumların bağlantılandırılması konusunda

9 Hatta öyle ki silahlanmış siviller yolsuzluk hakkında kanıt ararken, gizli polis köşelerine hücum edebilirler.

yapılacak girişimlerle ilgili olarak öngördüğü bütün ikilemler ve güçlükler, Doğu Avrupa'da açıkça ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu güçlükler, geçiş sürecindeki sol dinamiğin sürekliliğini sağlamak için gerekli olan taban inisiyatiflerinin ve devlete mesafeli mücadelelerin muhtemel destek kaynağı olan devlet aygıtının dağılması ile daha da ağırlaşmıştır. Bu nedenle burada da, tıpkı Poulantzas'ın analiz ettiği Güney Avrupa devletlerinde olduğu gibi, siyasal koşullar bürokratik ve otoriter yönetim biçimlerinin yeniden dayatılması için uygun hale gelmiştir.

Sonuç

Bu makalede Poulantzas'ın özgünlüğünü, mirasını ve güncelliğini değerlendirmeye çalıştım. Poulantzas'ın savaş-sonrasının en özgün Batılı Marksist devlet kuramcısı olduğuna inanıyorum. Bu özgünlüğün kaynaklarını, hem üç farklı kuramsal akımın örtüştüğü yerdeki konumu hem de tümüyle kişisel olan siyasi mücadeleleri açısından göstermeye çalıştım. Ayrıca biraz da bu özgünlüğün büyük ölçüde fark edilmemiş olduğundan veya fark edilmişse bile kayıtsızlıkla karşılandığından dem vurdum. Bu olgu, onun kuramsal ve siyasal mirasına da yansır. Poulantzas 1970'lerde devlet kuramının kuramsal gündeminde çok etkili olduysa da, onun tespit ettiği sorunlara getirdiği çözümler çoğu zaman kabul görmemiştir. 1979'daki trajik ölümünden bu yana, onun mirası pek çok alanda kenarda kalmıştır. Bu düşüşe rağmen (ki Marksist kuramın ve komünist siyasi partilerin daha genel kriziyle ve Sovyet bloğundaki Stalinist rejimlerin yıkılışıyla yakından ilgilidir), Poulantzas'ın çalışmalarının saygı, titizlik ve dikkatli bir muameleyi gerektirdiğini, çünkü işaret ettiği sorunların hâlâ güncel olduğunu ve ortaya attığı düşünce ve savların hâlâ geçerli olduğunu ileri sürdüm.

Tam da bu nedenle Poulantzas'ın kuramının hem "klasik" hem de "çağdaş" olduğu sonucuna varıyorum. Açıktır ki Poulantzas'ın yazılarının tümünü olduğu gibi alıp, bunları kutsal kitap gibi eleştiriden uzak ve pasif bir tutumla değerlendiremeyiz. Bu durum, özellikle Poulantzas'ın ekonomi-politik ala-

nındaki meselelere (örneğin günümüzde bu meseleleri ele alanlardan biri düzenleme kuramıdır) veya ideolojiyle ilgili sorunlara (ki bu meseleler Althusserci yapısalcılığın biricik nesnesi olup, günümüzde söylem analizinin etkisiyle yavaş yavaş yapı-bozuma uğratılmıştır) yönelik yaklaşımlarının görece az gelişmiş olduğu göz önüne alındığında, daha da açıklık kazanır. Buna rağmen onun çalışmalarının, devlet sorunuyla ilgili mevcut kuramsal gelenek için önemli bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Poulantzas'a eleştirel yaklaşmak, sadece daha geleneksel olan "toplum-merkezli" incelemeler açısından değil, görece yeni olan "devlet-merkezli" incelemeler açısından da kuramsal gelişme kaydetmek için bize yardımcı olacaktır. Ayrıca siyasal anlamda bir ilham kaynağı olarak da Poulantzas hayatiyetini korumaya devam etmektedir.

Burada derdimiz bir kişilik kültü oluşturmak değil elbette. Sorun daha ziyade, Marksist devlet analizlerinde hâlâ tamamlanmamış olan temel kuramsal devrimi sürdürmekle ilgilidir. Poulantzas kendisinin ve diğerlerinin çalışmalarına nasıl eleştirel yaklaştıysa, biz de onun çalışmalarına öyle yaklaşmalıyız. Bunu, onun çalışmalarındaki kuramsal kırılmaları teşhis etmek, boşlukları doldurmak, onların yeni sorunlara ve kuramsal akımlara uygunluğunu tayin etmek ve onları yeni yönlere doğru geliştirmek için yapmalıyız. Ancak, bunun yanı sıra pek çok Marksist incelemeyi bozan ve ketleyen teorisizmden kaçınmalı ve kuramsal incelemeleri siyasal strateji meseleleriyle ilişkilendirmeliyiz. Poulantzas, Fransa ve Yunanistan'da solun birliği için uzun ve zorlu bir mücadele verdi ve günümüz kapitalizminin koşullarında demokratik sosyalizme demokratik geçişe odaklanmış etkili bir strateji için gerekli kuramsal altyapıyı sağlamaya çalıştı. Bu kesinlikle uğruna mücadele etmeye değecek bir davaydı.

Sonuç olarak, ne yazık ki kuramsal çalışması (Miliband-Poulantzas tartışmasına yapılan jest niteliğindeki göndermeler hariç tutulacak olursa – ki bunun günümüzdeki etkisi neredeyse sıfırlanmıştır) bugün ihmal edilmekteyse de, ben yine de onun halâ çalışılmaya ve geliştirilmeye değer olduğunu id-

dia edeceğim. Kaldı ki modern dünyada olup bitenleri göz önüne alırsak, günümüzdeki siyasal eğilimlere bakıldığında onun stratejisinin hâlâ geçerli olduğundan kim şüphe edebilir? Bu açıdan Poulantzas'ın mirası bugün de geçerli ve hayatidir. Ancak bu miras bütünüyle Poulantzas'a atfedilemez. Nihayetinde, o da sadece sol kanat Avro-komünist siyasal konumlara doğru yönelen daha genel bir hareketin içinde yer aldı. Belki birileri de bu mirası, onun da katkıda bulunduğu ve kendisine de çok şey kazandırmış olan bu genel harekete katılarak başka yönlere doğru götürebilir.

"On the Originality, Legacy, and Actuality of Nicos Poulantzas", *Politics: Surveys and Debates for Students of Politics* içinde, 1983. © Polity.
Çeviren Betül Yarar

KAYNAKÇA

Althusser, L. (1969) *For Marx*, Londra: Allen Lane.

Anderson, P. (1976) *Consideration on Western Marxism*, Londra: Verso. [*Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, çev. Bülent Aksoy, Birikim Yayınları, 2004.]

Anderson, P. (1983) *In the Tracks of Historical Materialism* Londra: Verso. [*Tarihsel Materyalizmin İzinde*, çev. M. Bakırcı-H. Gürvit, Belge Yayınları, 1986.]

Bhaskar, R. (1989) *Reclaiming Reality*, Londra: Verso.

Callinicos, A. (1989) (ed.) *Marxist Theory*, Oxford: Oxford Universitesi Yayınları.

Carchedi, G. (1975) "On the Economic Identification of the New Middle Class", *Economy and Society*, 4(1).

Cohen, G.A. (1978) *Karl Marx's Theory of History*, Londra: Oxford University Press. [*Karl Marx'ın Tarih Teorisi*, çev. Ahmet Fethi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.]

Cutler, A. ve diğerleri (1977) *Marx's Capital and Capitalism Today*, Londra: Routledge ve Kegan Paul.

Evans, P. R., Rueschemeyer, D. ve Skocpol, T., ed., (1985) *Bringing the State Back in*, Cambridge: Cambridge Universitesi Yayınları.

Hindess, B. (1988) *Rationality, Choice, and Action*, Londra: Unwin Hyman.

Jessop, B. (1985a) *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, Londra: Macmillan.

Jessop, B. (1985b) "The non-structuralist Legacy of Nicos Poulantzas", L. Appignanesi, ed. *Ideas from France: The Legacy of French Theory* içinde, Londra: Institute of Contemporary Arts, 38-41.

Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place*, Cambridge: Polity.

Keane, J. (1988) *Democracy and Civil Society*, Londra: Verso. [*Demokrasi ve Sivil Toplum*, çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, 1994.]

Laclau, E. (1978) *Politics and Ideology in Marksist Theory*, Londra: NLB. [*İdeoloji ve Politika*, çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, 1998.]

Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985) *Hegemony and Socialist Politics*, Londra: Verso. [*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. A. Kardam-D. Şahiner, Birikim Yayınları, 1992.]

Luhmann, N. (1982) *The Differentiation of Society*, New York: Columbia Universitesi Yayınları.

Mann, M. (1983) "The Autonomous Power of the State", *Archives Européennes de Sociologie*, 25, 187-213.

Miliband, R. (1970) "The Capitalist State – Reply to Poulantzas", *New Left Review*, 59, 53-60. ["Kapitalist Devlet: Poulantzas'a Cevap", *Kapitalist Devlet Sorunu* içinde, çev. Yasemin Berkman, Birikim Yay., 1977.]

Miliband, R. (1973) "Poulantzas and the Capitalist State", *New Left Review*, 43, 57-74. ["Poulantzas ve Kapitalist Devlet", *Kapitalist Devlet Sorunu* içinde, çev. Yasemin Berkman, Birikim Yay., 1977.]

Poulantzas, N. (1967) "Marxist Political Theory in Great Britain", *New Left Review*, 43, 57-74.

Poulantzas, N. (1968) *Political Power and Social Classes*, Londra: NLB (1973). [*Siyasi İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, çev. L. Topaçoğlu-Ş. Süer, Belge Yayınları, 1992.]

Poulantzas, N. (1969) "The Problem of the Capitalist State", *New Left Review*, 58, 67-78. ["Kapitalist Devlet Sorunu", *Kapitalist Devlet Sorunu* içinde, çev. Yasemin Berkman, Birikim Yayınları, 1977.]

Poulantzas, N. (1970) *Fascism and Dictatorship*, Londra: NLB (1974). [*Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2004.]

Poulantzas, N. (1974) *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra: NLB (1975).

Poulantzas, N. (1976a) *Crisis of the Dictatorships*, 2. baskı, Londra: NLB. ["Kapitalist Devlet: Miliband ve Laclau'ya Cevap", *Kapitalist Devlet Sorunu* içinde, çev. Yasemin Berkman, Birikim Yayınları, 1977.]

Poulantzas, N. (1976b) "The capitalist state", *New Left Review*, 95, 63-83.

Poulantzas, N. (1978a) *State, Power, Socialism*, Londra: Verso.

Poulantzas, N. (1978b) "Les theoriciens doivent retourner sur terre", *Les nouvelles litteraries*, 26 Haziran.

Poulantzas, N. (1979a) "L'etat, les mouvements sociaux, le parti", *Dialectiques*, 28.

Poulantzas, N. (1979b) "La crise des partis", *Le Monde Diplomatique*, 26, Eylül.

Poulantzas, N. (1979c) "Interview with Nicos Poulantzas", *Marxism Today*, Mayıs, 198-205.

Poulantzas, N. (1979d) "Es geht darum mit der Stalinistischen Tradition zu brechen", *Prokla*, 37, 127-140.

Poulantzas, N. (1979e) "Is there a Crisis in Marxism?" *Journal of the Hellenic Diaspora*, 6 (iii), 7-16.

Poulantzas, N. (1980) "La deplacement des procedures de legitimation", in Universite de Vincennes, *Le nouvel ordre intérieur*, Paris: Moureau, 138-143.

Prezzolini, C. (1967) *Machiavelli*, Londra: Robert Hale.

Przeworski, A. (1977) "Proletariat into a Class: the process of class formation from Karl Kautsky's The Class Struggle to recent controversies", *Politics and Society*, 7(4), 343-402.

Roemer, J. (1986) *Analytical Marxism*, Cambridge: Cambridge Universitesi Yayınları.

Skocpol, T. (1978) *States and Social Revolution*, Cambridge: Cambridge Universitesi Yayınları. [*Devletler ve Sosyal Devrimler*, çev. Mete Tunçay, İmge Yayınları, 2004.]

Skocpol, T. (1980), "Political Response to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal", *Politics and Society*, 10, 155-201.

Skocpol, T. (1985), "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", P. B. Evans ve diğerleri ed., *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge Universitesi Yayınları, 3-37.

Woods, E. M. (1985) *The Retreat from Class: a New 'True' Socialism*, Londra: Verso. [*Sınıftan Kaçış: Yeni "Hakiki" Sosyalizm*, çev. Şükrü Alpagut, Akış Yayınları, 1992.]

Wright, E. O. (1978) *Class, Crisis, and the State*, Londra: Verso.

SİYASİ STRATEJİ OLARAK DEVLET

Bu bölüm, devlete ilişkin mevcut Marksist kuramsallaştırmalara dair ciddi sorunlar bulunduğunu ve "stratejik-kuramsal" bir yaklaşımın benimsenmesinin bu sorunların çözümünde yardımcı olacağını savunmaktadır. Birikim rejimlerinin analizinde buna benzer bir yaklaşım daha önce Fransız düzenleme okulunun üyeleri tarafından geliştirilmiş olduğu halde, bu yaklaşım doğrudan devlet konusuna uyarlanmamıştır. Bu tür bir yaklaşımın önemli öğeleri Nicos Poulantzas'ın son çalışmalarında ve Foucault'da bulunabilir, ancak her iki düşünürün de bu yaklaşımın sonuçlarını detaylı olarak geliştirdiği söylenemez. Ayrıca diğer bazı çalışmalarda bu yaklaşımın çeşitli yönleri ele alınmış olsa da, hiçbiri bütünsel bir perspektif ortaya koymamıştır. Yine de, burada henüz başlangıç aşamasında olan yaklaşımımızı sunmadan önce, ilk olarak devlet kuramının bazı temel boyutlarını ve Marksist bir yaklaşımın geliştirilmesi açısından yarattığı ikilemleri gözden geçireceğim. Özellikle "sermaye" – ve "sınıf-kuramsal" analizler arasındaki temel ayrıma bakacağım ve "evre-merkezli" [stage-centred] alternatif yaklaşımı da kısaca yorumlayacağım. Daha sonra Poulantzas ve Foucault'nun, devleti iktidar ilişkilerinin stratejik kodlanmasında temel bir zemin olarak değerlendirerek nasıl

bir çözüme varmaya çalıştıklarını göstereceğim. Bu, benim devleti siyasi bir strateji olarak ele almak yönündeki önerimin arka planını teşkil edecek. Son olarak, "stratejik-kuramsal" yaklaşıma karşı geliştirilebilecek muhtemel itirazlara kısaca yanıt verip, ayrıca bu yaklaşımın nasıl geliştirilebileceğine dair bazı fikirler öne süreceğim.

Devlet kuramına yaklaşımlar

Yakın zamanlarda Marksizme yönelik ilginin yeniden canlanması, devlete dair pek çok farklı yaklaşımın geliştirilmesini kışkırttı. Bunların bazıları bu kitabın önceki bölümlerinde detaylı olarak tartışıldığı için burada tekrarlamak gereksiz olur, yine de daha önce sözü edilmeyen diğer yaklaşımları da içeren kapsayıcı bir liste vererek bu ihmali kısmen de olsa giderebiliriz. Bu liste şunları içerecektir: Poulantzas'ın ilk dönemindeki yapısalcı Marksizmi; Miliband'ın ve diğer Marksist çoğulcuların geliştirdiği rafine araçsalcılık; İtalya hariç olmak üzere Avrupa bazında komünist partilerle ilişkilendirilen çeşitli "tekelci devlet kapitalizmi" analizleri; Batı Almanya'daki devlet-türetme [state-derivation] yaklaşımı; İtalya, Fransa ve İngiltere'de sağ ve sol Avro-komünizm ve Avro-sosyalizm analizlerine zemin hazırlayan Gramscici perspektiflerin yeniden değerlendirilmesi; İtalyan solundaki, sermaye ilişkisini tüm biçimleriyle politik-stratejik bir okumaya tâbi tutan ve özellikle işçi sınıfının 'fabrika olarak toplum'[1] içindeki mücadelelerine odaklanan 'otonom' akımı; Fred Block'un (1977) devlet yöneticileri ile sınıf güçleri arasındaki ikiliğe dayalı Marksist devlet-merkezli yaklaşımı; Claus Offe ile ilişkilendirilen "biçim, işlevi sorunlu hale getirir" şeklindeki görüşü ve "yapısal seçicilik" yaklaşımı ve son olarak son dönem yazılarında Poulantzas'ın geliştirdiği ilişkisel yaklaşım.

Bu tür çalışmaların arz ettiği çeşitlilik ve zenginliğe rağmen, aslında ortada kapitalist devlete dair gerçekten ikna edici ve

1 Bu görüşün temsili örnekleri, Bologna vd. 1972; Negri 1974 ve Tronti 1977'de bulunabilir. Faydalı bir tarama için bkz. Cleaver 1979.

kolayca erişilebilir bir Marksist kuram yoktur. Bu eleştiriyi dile getirirken, tam olarak "güçlü" bir kuramdan söz ediyor değilim. "Güçlü" bir kuram, devlete ilişkin tek bir nedensel mekanizmalar dizisi bağlamında bütünleştirilmiş bir açıklama sunmalıdır. Böyle bir kuram, belirli bir konjonktürde devletin tüm kurumsal ve işleyiş biçimine dair özelliklerini açıklamalıdır. Ancak dünyada var olan en yüksek iradeye sahip olunsa bile, böyle 'güçlü' bir kuram oluşturulamaz. Çünkü yöntemsel olarak, tüm tarihsel özgüllüğü içinde son derece karmaşık bir varlık olan ulus-devlet hakkında tek ve tamamen kapsayıcı bir kuramın geliştirilmesi basitçe olanaksızdır. (karş. Jessop 1982).

Öte yandan gerçek sorun, uygun bir "zayıf" kuramın neden mevcut olmadığını açıklamaktır. "Zayıf" kuram derken, her şeyi belirlenimci bir şekilde açıklamaya girişmeyen, Marksist bir analizi besleyecek yararlı bir dizi kuramsal ilke ya da yönelimden söz ediyorum. Böylesi bir kuram, biraraya geldiklerinde, modern devlet ve devlet iktidarı tarafından belirlenen "çoğul belirlenimlerin karmaşık sentezi"ni şekillendiren en önemli dinamiklere işaret edecektir. Bu tarz "zayıf" bir kuramın şimdiye kadar geliştirilememiş olmasının nedeni, yöntemsel olmaktan çok, kavramsaldır ve sunuş sorunlarına ilişkindir. Bu nedenlerin çoğu asıl olarak Marksist sorunsalın ve onun kilit kavramlarının taşıdığı sınırlılıklardan ve devlete dair Marksist kuramlaştırma biçimlerinin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bazı yaklaşımlar kapsamlarının sınırlılığından, indirgemecilikten ya da açık tutarsızlıklardan muzdaripken, diğerleri bu testi geçseler bile, sadece Marksist kuramın ulvi gizemlerine ermeyi başaranlara açık bir nitelik arz etmektedirler.[2] Marx'ın "gerçek dünya saydam olsaydı, bilime gerek kalmazdı" yolundaki görüşüne katılsak bile, bu durum bilimi bulanık terimlerle açıklamayı haklı çıkarmaz. Asıl sorun, esas-

2 Kendi çalışmamı bu eleştiriden muaf tutmuyorum. *Kapitalist Devlet* adlı kitabımın okunması zordur ve yöntemsel bir yaklaşımı benimsemiştir. Ayrıca 1977 tarihli makalemde önerilen ve daha sonra 1982 tarihli kitabımda geliştirilen ilkeler, birçok okuyucuyu devlet iktidarı ve sınıf iktidarı meselesinde yanıltmış gibi görünüyor.

lı bir tahrifata ve farklı sunuş düzeyleri ve biçimleri arasında bir tutarsızlığa yol açmaksızın, karmaşık konuların çeşitli "hedef" okuyucu kesimlerine en uygun şekilde nasıl ortaya konulabileceğidir.[3] Bu konuyla ilgili sorunların bazıları, Marksist kuramların nasıl üretildiği ve sunulduğu konusunun gözden geçirilmesi yoluyla gösterilebilir.

Devlet kuramının boyutları

Devlet kuramları pek çok farklı şekilde sınıflandırılmıştır ve bu sınıflandırmaların kendisine bakmak bile bize çok şey anlatır. Çünkü bu kategoriler tutarsız ya da ilgisiz oldukları zaman, bu durum tam da yöneltilen soruların yanlış olabileceğine işaret eder. Bu da, devlet kuramlarının neden çoğu zaman bu kadar yetersiz olduğunu açıklayabilir. Üç kilit noktaya işaret etmek amacıyla, burada asla tüketici ya da karşılıklı olarak dışlayıcı olmayan altı sınıflandırıcı ilkeyi ayırt edeceğim: ilk olarak, seçilen ölçüte bağlı olarak değerlendirmeye alınan kuramlar çok farklı dizilere bölünebilirler. Bunlar arasındaki göreli benzerlikler ve farklılıklar duruma göre değişebilir. Bu durum, ikinci olarak bize, dar bir bakış açısıyla tek bir ölçüte saplanıp kalmanın, belirli bir açıdan baktığımızda tamamen zıtmış gibi görünen yaklaşımları birleştirmenin faydalarını nasıl gözden gizleyebileceğini anlatır. Üçüncü olarak, bu kategorilerden bazıları kavramsal olarak kusurlu olduklarından, bunların çevresinde bir kuramın geliştirilmesi hatalı olacaktır. Dolayısıyla bazı ortak sınıflandırma şemalarının incelenmesi, kuramcıların ve eleştirmenlerinin çözmeye çalıştıkları sorunlar ve hatta neden bunu başaramadıkları hakkında bize çok şey söyleyebilir.

İlkin, "yapısalcı" ve "araçsalcı" yaklaşımlar arasındaki geleneksel (ama faydasız) ayrımdan söz edebiliriz. Yapısalcı yaklaşımın, yapıların failler ve onların niyetleri üzerinde nedensel

3 "Hedef" kelimesinin kullanımı, onlara kendilerine ifşa edilen bir gerçeğin kaçınılmaz biçimde "pasif alıcıları" olduğu anlamına gelmez: bilgi çoğu zaman en iyi şekilde tartışma ya da diğer aktif katılma biçimleri yoluyla edinilir.

önceliğe sahip olduğunu vurguladığı söylenir ki bunun en aşırı versiyonunda failler yapıların yeniden-üretiminde basit taşıyıcılar olarak görülür. Araçsalcı yaklaşımların ise, tam tersine, devlet sisteminin yürütülmesinde bireylerin ya da toplumsal güçlerin nedensel önceliğini vurguladığı iddia edilir ki bu, en aşırı durumda devletin tamamen tarafsız bir araç olarak görülmesine kadar varmaktadır. Diğerini mutlak olarak dışlayarak, bu yaklaşımlardan sadece birini benimseyen çok az çalışma vardır. Hatta bu, Miliband ile Poulantzas arasındaki kötü şöhretli tartışma da bile görülebilir. Örneğin, Miliband'ın savı seçkinlerin devşirilmesiyle ilgili meselelerden adım adım uzaklaşarak, sosyal ağırlıkları ne olursa olsun devlet yönetimini üstlenenlerin üzerindeki siyaset-dışı sınırlamalara doğru kaymıştır (Miliband 1968). Poulantzas'ın savı ise son derece soyut yapısal belirlenimlerden, giderek sınıf mücadelesi ve siyasi kadroların özerkliği sorunlarına yaklaşmıştır (Poulantzas 1968). Bu ayrımı benimseyen eleştirmenler, yapı ile fail [agent] arasında, bu ikilemin tutarlığını bozan bir diyalektik olduğunun farkında değildirler. Bu gibiler genellikle, yapısal sınırlamaların sadece belirli zaman dilimleri içinde belirli stratejiler izleyen belirli faillerle ilişkili olarak anlamlı biçimde tanımlanabilir olduğunu görmezden gelmektedirler. Ayrıca, bizzat aktörlerin etkisine açık olan alanın (ve dolayısıyla iktidarın) kendisinin yapılar ve stratejik davranışlar sayesinde oluştuğunu da görmezden gelirler. Bu anlamda yapılar, kolaylaştırıcı olabildikleri gibi sınırlandırıcı da olabilirler ve farklı güçleri farklı şekillerde etkilerler. Benzer şekilde, devletin araçsallığı artık tarafsızlık olarak anlaşılamaz: bu araçsallık zorunlu olarak 'yanlı' ya da 'seçici' olduğu gibi, asla tüm toplumsal güçlerin erişimine eşit derecede açık ve tüm amaçlar için eşit şekilde kullanılmaya elverişli değildir. Bu itirazlar kabul edildiği zaman, yapısalcı ve araçsalcı yaklaşımlar arasında anlamlı bir ayrımı sürdürmek güçleşir. En iyi ihtimalle bu ayrım, kuramsal deformasyonun zıt türlerini tanımlamak için kullanılabilir.

İkinci bir sınıflandırma devlete dair ekonomist [economistic], siyasici [policist], ideolojist [ideologist] ve "ekonomi-po-

litik" merkezli yaklaşımları ayırt etmektedir. Bunların ilk üçünün sırasıyla ekonomik, politik ve ideolojik faktörlere öncelik verdikleri kabul edilir. Dördüncüsünün ise önceliği bir bütün olarak kapitalizme verdiği düşünülür. Kapitalizm de ekonomik, politik ve ideolojik alanların her birinin belirli bir rol oynadığı karmaşık, kendi kendini yeniden üreten bir sistem olarak incelenir. Bu bütünselci görüş, tüm toplumsal ilişkileri sadece sınıfsal ilişkiler olarak değil, aynı zamanda "üretim ilişkileri" olarak ele alır. Bu sınıflandırma, yapısalcılık ile araçsalcılık arasındaki ayrımdan bağımsızdır. Kavramayı kolaylaştırmak amacıyla, bu yaklaşımların birini ya da diğerini bilinçli olarak tek yanlı biçimde kullanmanın pek zararı yoktur. Ancak, bu yaklaşımlardan birisi, herhangi bir nedenle, gerçek dünyanın ve onun tarihsel dinamiklerinin tüketici bir açıklaması olarak ele alınırsa, önemli sorunlar ortaya çıkacaktır. Çünkü bu durumda, indirgemeci ve hatta teleolojik açıklamalardan kaçınmak mümkün olmaz.

Üçüncü sınıflandırma tarzı, yöntemsel olmaktan çok, esasa ilişkindir. Burada kapsamacı [subsumptionist], türetmeci [derivationist] ve eklemleyici [articulatory] yaklaşımlar ayrıştırılır. Bu üç yaklaşım sırasıyla; a) özgül rejimleri, tüm kapitalist devletlere uygulanabilir olan genel ilkelerin salt bir örneği olarak çözümleyen çalışmalar; b) özgül rejimlerin özünü, soyuttan somuta giden mantıksal bir hareket yoluyla türetmeye çalışan çalışmalar; c) somut sistemlerin "olumsal-zorunluluğunu" kabul eden ve bunları çoğul belirlenimlerin karmaşık, mantıksal-olmayan sentezleri olarak yeniden kurmaya girişen çalışmalardır. Sözkonusu yaklaşımlara tipik örnekler vermek istersek; ilki için, tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımının sınıf-kuramsal analizlerini; ikincisinde Batı Alman devlet-türetme yaklaşımını ve sonuncusunda da Poulantsaz'ın devlete toplumsal ilişki olarak bakan yaklaşımını sayabiliriz. Bu yaklaşımlardan kapsamacılık ve türetme, ne epistemolojik ne de kuramsal düzeyde savunulabilir. Çünkü bunlardan ikincisi, öz ile görünüş arasında, analize kısa devre yaptıran ve ciddi ampirik araştırmayı gereksizleştiren bir ayrıma başvurur. Benzer şekilde, katı

bir akılcı türetme de mantıksal olarak imkânsızdır ve bir kuramcının bu yöntemi uyguladığı yolundaki iddiası ya kendi yanılsamasına işaret eder ya da kavramsal eklemleme ile mantıksal çıkarımı birbirine karıştırdığını gösterir. Sahici bir türetme, eklemleyici yöntemi kullanmalı ve soyuttan somuta ve basitten karmaşığa doğru yapılan kavramsal harekette, olumsallık ve süreksizliğe alan tanımalıdır (karş. Jessop 1982).

Dördüncü bir ayrım, farklı kuramların ima ettiği siyasi sonuçlara odaklanmaktadır: nitekim "reformist" ve "devrimci" etiketleri çoğu zaman bu bağlamda kullanılır. Ancak sayıları giderek artan yeni yaklaşımlar, bu ayrımın basitliğini bozmakta ve/veya devlet kuramlarının kesin siyasi sonuçları olduğu fikrini sorgulamaktadır. Reform ile devrim arasında bir ayrımın yapılabileceğini kabul etmekle birlikte, içkin olarak "reformist" ya da "devrimci" devlet kuramlarından söz edilebileceğine inanmıyorum. Varsa bile ancak çok az sayıda Marksist kuram bu açıdan kesin siyasi imalara sahiptir ve üstelik bunların gerçek etkisi, özgül kuramsal ve siyasal konjonktürlere bağlı olacaktır. Dolayısıyla devlete yaklaşım tarzı ile siyasi stratejiler arasında sadece gevşek bir bağ var gibi görünmektedir. Örneğin Altvater, (1983) devlet-türetme kuramlarının radikal, anti-reformist bir çizgiyi desteklediklerini savunmuştur. Benzer şekilde, Gramscici kuramlar sol ya da sağ-kanat Avrokomünizm stratejilerini desteklerken, söylem-analitik yaklaşımlar popülist stratejileri güçlendirme eğiliminde olmuştur. Yine de bu bize, sözkonusu kuramsal yaklaşımların, belirli bir konjonktürdeki reform ya da devrim sürecine yaptıkları pratik katkı hakkında pek az şey söyler.

Beşinci yaklaşım, Marksist devlet kuramlarını iki temel okula ayrıştırır: "sermaye-mantığı" ile "sınıf-mantığı". Bu ikilik, bazı açılardan yapısalcılık ile araçsalcılık arasındaki ayrıma benzese de çok farklı çağrışımları ve sonuçları vardır. Çünkü yapısalcılık ile araçsalcılık arasındaki ayrım, yapı ya da özneye verilen göreli önceliği vurgularken, diğeri daha ziyade bu ikisinin nasıl eklemlendiğiyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla "sermaye-mantığı"na dayalı çalışmalar, ekonomik yeniden-üreti-

min yapılanmasında içkin olan doğal zorunlulukları ortaya çıkarmak yoluyla kapitalist hareket yasalarını vurgular. "Sınıf-mantığı" ise tam tersine, sınıfsal hareketliliğin belirli çıkar ve sorunlar çerçevesinde yapılanmasının çeşitli biçimlerinden kaynaklanan olumsallıkları inceler. Bu yaklaşımda önemli faktörler, sınıfsal kimlikler, bunların yol açtığı çıkarlar ve sınıf örgütlenmesinin, ittifak ve çatışmalarının büründüğü biçimlerdir. Bu anlamda her iki yaklaşımda da "yapı" ve "fail" boy gösterir ancak, bunlar oldukça farklı sonuçlara yol açacak şekilde farklı mekanizmalar etrafında eklemlenmişlerdir.

Altıncı ayrım, bir bütün olarak Marksist yaklaşımlar ile belirli tür Marksist-olmayan yaklaşımları karşı karşıya getirir. Burada hiç kuşkusuz, "devlet-merkezli" kuramcıların tezlerinden sözediyorum. Bunların arasında en çığırtkan olanları, kendi çalışmalarını, tüm Marksistler tarafından benimsendiği iddia edilen "toplum-merkezli" yaklaşımlarla karşıtlık içinde tanımlamaktadırlar. Bence bu iddia, tam olarak ikna edici değildir. Bir yandan "devletçi" kuramcılar, devlet ile toplum arasında yeterli bir ayrım kurmakta başarısız olmuşlardır, öte yandan onlar da toplumdan ziyade devleti analiz ederken benzer bir kutuplaşmayı yeniden üretmektedirler. Dolayısıyla bunların bazılarının, "sermaye-mantığına" benzer bir "devlet-mantığı"nı vurguladıklarını, diğerlerinin ise "sınıf-kuramsal" yaklaşıma benzer bir "devlet yöneticileri-mantığına" başvurduklarını görüyoruz. Devlet ile toplumu ayırdetme sorunu biraz sonra ele alınacağı için, burada sadece bu tür iki-değerli mantıkların geçerliliği sorunuyla uğraşacağım. Böylece bir eleştirel taş ile iki kuramsal kuş vurabileceğimi umut ediyorum.

"Sermaye-kuramsal" yaklaşımlar vs. "sınıf-kuramsal" yaklaşımlar

"Sermaye-kuramsal" yaklaşımlar *Das Kapital*'den ve Marksist ekonomi-politikten ilham alırlar ve KÜT (Kapitalist Üretim Tarzı) ile devlet arasındaki bağlantılar üzerinde odaklanırlar. Kapitalist devleti asıl olarak, kapitalist birikimin gerekleri-

nin siyasi desteği olarak görürler. Devletin biçimi, üretim ilişkilerinin mevcut gelişim evresine; devletin işlevleri ise burjuva sınıf egemenliğinin mevcut ihtiyaçlarına denk düşer. "Sermaye-mantığı" çalışmalarının en gelişkin örnekleri, biçim olarak devletin doğasına (*Staat als Form*) ve hem farklı siyasi rejim tipleri hem de devlet, ekonomi ve sivil toplum arasındaki karmaşık bağlantılara dair önemli kavrayışlar geliştirmiştir. Örneğin artık elimizde, kapitalist devlet biçiminin, temsili demokratik özellikleri de dahil olmak üzere ayırdedici doğası, işlevleri ve etkilerine dair çok iyi temellendirilmiş analizler var. Bu bağlamda farklı çalışmalar, devlet biçiminin toplumsal işbölümü içindeki en soyut temellerinin, farklı temsil biçimleri, parti sistemleri, vergi, hukuk, bürokratik örgütlenme gibi aracı özellikler yoluyla nasıl oluştuğu sorusundan, özgül siyasi rejimlerin en somut yönlerine kadar uzanan geniş bir alandaki çeşitli meselelerle ilgilenmişlerdir. Yine de hepsi ortak bir kaygıyı paylaşırlar: devlet biçimlerinin sermaye birikimi ve burjuva siyasi egemenliği için taşıdığı anlam ve önem nedir?

"Sınıf-kuramsal" yaklaşımlar, Komünist Manifesto'nun "şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadelesi tarihi olmuştur" tezinden ilham almıştır. Bunlar, Marx'ın (ve diğerlerinin) bu tezi açıklamak için gerçekleştirdikleri çeşitli konjonktürel analizlere yönelmişlerdir. Bu çizgide yapılan çalışmalar, kapitalist emek sürecinin doğası ve ulusal-popüler hegemonyanın söylemsel koşullarından, özgül siyasi konjonktürlerin detaylı analizlerine kadar uzanan geniş bir alandaki konuları tartışmaya açarlar. Bu çalışmaların en rafine örnekleri, sınıfsal güçlerin oluşumu, sınıf ilişkilerinin farklı alanlarındaki sınıf mücadelesinin dinamikleri ve ekonomik, politik ve askeri-politik sahalardaki güçler dengesi hakkında bize çok şey anlatır.

Dolayısıyla bu iki yaklaşım, kendi aralarında Marksist devlet analizinin tümünü kapsıyormuş gibi görünebilir. Ancak tam da bu analizin nasıl kapsandığını sorduğumuz anda bazı sorunlarla karşılaşırız. Çünkü "sermaye-mantığı" yaklaşımında benimsenen ilkelerin sınıf-kuramsal yaklaşımındakilerle ne

gibi bir ilişkisinin olduğu (ve bunun tersi) hiç de açık değildir. Sermayenin soyut mantığından sınıf mücadelesinin somut biçimlerine doğru hareket ya hiç gerçekleşmemiş ya da nadir olarak başarılı biçimde tamamlanmıştır. Bunun nedenini sormamız gerekiyor.

Sermaye ile sınıf arasındaki yanlış ikilik

Muhtemel tepkilerden biri, sermaye ve sınıf-kuramsal yaklaşımlar arasında olduğu varsayılan ikiliğin yanıltıcı olduğunu söylemektir. Sermaye-mantığı geleneği çerçevesinde yapılan devlet çalışmaları, çoğu zaman, devletin, sermaye birikimi ve burjuva siyasi egemenliği için *işlevselliğini* veri kabul ederler. Bu anlamda modern devleti özünde kapitalist olarak yani *kapitalist bir devlet* olarak görürler. Dahası, devletin biçimi, sermaye birikimi ya da siyasi meşruiyet açısından sorunlu görüldüğü zamanlarda bile, sık sık kapitalist gelişimin her verili evresinde tek bir sermaye mantığının geçerli olduğu varsayılır. Bu da, sadece tek bir zorunluluklar seti olduğunu ima eder. Bu tür varsayımlar son derece kısıtlayıcıdır ve farklı birikim stratejilerinin izlenmesinin mümkün olduğunu ve farklı sınıf güçlerine elverişli bir manevra alanının mevcudiyetini görmezden gelir.

Sınıf-kuramsal analizciler içinse, devletin biçim ve işlevleri, basitçe sınıf mücadelesi içindeki güçler dengesinde meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır. Bu anlamda modern devleti sadece olumsal olarak "kapitalist", diğer bir deyişle *kapitalist toplumdaki devlet* olarak görürler. Bununla birlikte sınıf mücadelesine dair analizleri çoğu zaman yetersiz ve mekaniktir. Dolayısıyla, sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının analitik sınırlarının tanımlanmasına ilişkin olarak ciddi bir sınıflandırma çabası olmasına karşın, sınıf güçlerinin (eğer varsa) birliğinin nasıl açıklanabileceği meselesine gereken dikkat gösterilmemiştir. Daha da önemlisi, tekil çıkarlarla genel çıkarlar arasındaki karmaşık, diyalektik ilişkilerin analizine yönelik gerçek bir ilgi olduğu söylenemez. Bu nedenle sınıf-kuramsal analizciler ya sınıfsal birliği veri kabul edecek ya da belirli bir toplumsal düze-

nin genel yeniden-üretimini nasıl etkileyeceği sorusunu ele almaksızın özgül mücadeleler üzerinde odaklanacaklardır.

Bu, bizi yanlış bir ikilemle karşı karşıya bırakır. Ya kapitalizmin çelik hareket yasalarını, yani yapısal olarak içkin [structurally inscribed] eğilim ve karşı-eğilimleriyle sermayenin soyut mantığını vurgulayacağız ya da sınıf mücadelesi biçimlerinin açık somut tarzları üzerinde yoğunlaşacak ve bu mücadelelerin sosyalizm ya da barbarlık ikilemine düşmeksizin nasıl olup da kapitalizmin yeniden-üretimine yaradığını açıklayamayacağız. Ne yazık ki bu yaklaşımlar arasında zengin ve detaylı bağlantılar kurma yönünde pek az gayret sarf edilmektedir ve bu başarısızlık, Marksist devlet kuramının sorunlarını ağırlaştırmaktadır. Oysa strateji kavramı bu ikisi arasında ideal bir aracılık yapabilir.

"Stratejik-kuramsal" bir yaklaşıma doğru

Bence, "stratejik-kuramsal" kavramlar "sermaye mantıkçıları" tarafından soyut, tekçi ve özsel olarak inşa edilen sermayenin, hareket yasaları ve ihtiyaçlarının bir dizi daha somut, rakip ve olumsal sermaye mantıklarına dönüştürülmesinde kullanılabilir. Ayrıca bu kavramlar, "sınıf-kuramsal" yaklaşımın, biçimin içerik lehine ihmal edilmesine yol açan bir tarzda sosyo-ekonomik mücadelelerin somut biçimlerine odaklanma eğilimini aşmak için de benimsenebilir. Stratejik-kuramsal kavramların bu faydasını, düzenleme okulu, sınıf mücadelesi üzerine yapılan son çalışmalar ve Poulantzas ve Foucault tarafından öne sürülen iktidar kavrayışı üzerinden örneklendirebiliriz.

Düzenleme okulu

İlk bakışta düzenleme kuramının, "sermaye-mantığı" yaklaşımını benimsediği sanılabilir. Çünkü bu yaklaşım, sermaye birikiminin sürmesi için gerekli koşullarla ilgilenmekte ve bunun hareket yasalarını teşhis etmeye çalışmaktadır. Ancak daha yakından bakıldığında, düzenlemecilerin tek ve evrensel

bir sermaye mantığını ileri sürmedikleri görülecektir. Bunun yerine düzenlemeciler birikimin; muhtelif kurumlar, toplumsal normlar, ağlar ve uzlaşma biçimleri gibi yollarla toplumsal olarak dolayımlanmasını sağlayan çok ve çeşitli biçimleri üzerinde ısrarla dururlar. Birikim sürecinin, temel yasalar ve eğilimler yoluyla otomatik olarak yeniden-üretiminden ziyade, olumsal, sosyo-ekonomik "düzenlenmesi" ile ilgilidirler. Bu bağlamda farklı birikim rejimleri ve buna bağlı düzenleme biçimlerini araştırmışlardır. Emek sürecini, firma ve sektörel stratejilerin farklı biçimlerini, makro ekonomik düzenleme tarzlarını, büyüme tarzlarını ve sermayenin global dolaşımının genel dinamiklerini incelemişlerdir (Düzenleme okuluna dair faydalı çalışmalar için bkz. Vroey 1984; Boyer 1986a; Noel 1987; Mahnkopf 1988; Huebner 1989; Jessop 1990b).

Düzenleme okulunun merkezi temalarından birisi, birikim rejimlerinin, büyüme tarzlarının ve düzenleme tarzlarının çeşitliliği vurgusudur. Dolayısıyla düzenleme kuramcıları, sadece zaman içindeki genel değişimleri vurgulamakla kalmaz (örneğin Fordizmden post-Fordizme geçiş gibi) aynı zamanda, aynı genel rejimin ulusal ve çok-uluslu ekonomik uzamlarda gösterdiği farklılıkları da araştırırlar (örneğin Batı Almanya'nın "esnek-Fordizmi" ya da İspanyol çevresel Fordizmi gibi). Aslında birikimin, benzerlik kadar farklılıklara da bağlı olduğu teması, düzenleme çalışmalarının merkezi temalarından birisidir. Çünkü düzenlemenin dinamizmi, yapısal rejimin genelleşmesi yoluyla olduğu kadar, belirli bir makro ekonomik düzenin tamamlayıcıları olarak kalıcılaşan tesadüfi farklılıklar yoluyla da işlemektedir. Nitekim Aglietta, Almanya'nın düşük enflasyonlu, ihracata yönelik büyüme rejiminin 1950 ve 60'larda Fransa'nın yüksek enflasyon ve iç pazara dönük büyüme rejimi ile nasıl bütünlendiğini göstermiştir. Bu, bilinçli bir iki-taraflı politika kararıyla gerçekleşmemiş, iki ekonomi arasındaki mübadele ilişkileri geliştikçe, tamamlayıcılar [complementarities], yapısal eşleşme yoluyla derinleşebilmiştir.[4] Daha genel

4 "Yapısal eşleşme" kavramı aslen düzenleme kuramından türemiş olmamakla birlikte, bu ilişkinin doğasını çok iyi yakalar.

olarak, hakim küresel kalıbı tamamlamakta başarısız olan bir birikim stratejisinin egemenliği etrafında örgütlenen bir ekonominin, uluslararası ekonomik hiyerarşide alçalacağını söylemek mümkündür. Öte yandan, tamamlayıcı bir strateji izleyen rejimler yukarı doğru hareketlilik yaşayabilir. 1945 sonrası İngiliz ve Japon deneyimleri arasındaki açık karşıtlık buna örnek olarak gösterilebilir (karş. Mistral 1986; Beaud 1987).

Diğer düzenlemeci çalışmalar ise, bölgesel ve yerel birikim rejimleri ile sektör ve işletme düzeyindeki model ve stratejileri incelemişlerdir. Her çalışmada, üretim güçlerinin, üretimin toplumsal ilişkilerini asla bütünüyle belirlemediği ve aynı temel toplumsal biçimlerin farklı ilişki tarzlarıyla eklemlenebileceği vurgulanmıştır. Bu tür argümanlar, sermayenin tek bir mantığının olduğu ve kapitalist üretim ilişkilerinin kendine-yeterliliği yolundaki *a priori* varsayımları çürütmektedir. Bu da, sınıf mücadelesinin biçim ve tarzları açısından önemli sonuçlar doğurur.

Devlet bir toplumsal ilişkidir

Sermaye-kuramsal ve sınıf-kuramsal yaklaşımlar arasındaki ikiliği aşma girişimini, Poulantsaz'ın son dönem çalışmalarında da izlemek mümkün. Daha önceki analizlerinin izinden giderek Poulantzas, önce kapitalist devletin biçimini sermaye ilişkisinin doğasından türetir, sonra da bu biçimin sermaye birikimine uygun bir güçler dengesinin örgütlenmesinde devletin üstlendiği özgül politik rolü hem mümkün hem de sorunlu kıldığını gösterir. Devlet ne doğrudan sermaye mantığına tâbidir ne de sınıf güçlerinin basit bir aracıdır. Öte yandan Poulantzas, devletin, devlet olarak kendine ait bir iktidarının olmadığını da belirtir. Bu da, devlet iktidarının, onun içinde ve onun aracılığıyla eylemde bulunan toplumsal güçlerin iktidarı olarak analiz edilmesi gerektiği anlamına gelir. Buna rağmen Poulantzas, işleri daha da karmaşıklaştırmak için, bir *kurumlar bütünü* [an insitutional ensemble] olarak devletin, bu güçler arasında tarafsız olmadığını da ekler. Tersine devletin ken-

dine mahsus kurumsal biçimi bu toplumsal güçler arasında özgül, sınıf-yanlı [class-biased] bir dengenin oluşmasına yardım eder. Dolayısıyla devlet *iktidarı* (devlet aygıtı olarak değil) siyasi ve siyasi geçerliliği olan mücadelelerde, güç dengesinin *biçim-belirlenimli* yoğunlaşması [form-determined condensation] olarak görülmelidir.

Bu yaklaşım, devlet sisteminin iki boyutuna dikkat çekmektedir. İlk olarak, devlet biçimi, sınıf güçleri arasındaki dengeyi yansıtan ya da dönüştüren bir yapısal (ya da stratejik) seçiciliğe sahiptir. Dolayısıyla farklı devlet türleri ve/veya siyasi rejimlerdeki sınıf iktidarları arasındaki farklar, özgül sınıf çıkarlarının başarılı biçimde kollanması için, her bir devlet biçiminin sunduğu yapısal olarak içkin imkânlar açısından değerlendirilmelidir.[5] İkinci olarak bu yaklaşım, sınıf güçlerinin kuruluşunu vurgular. Bu, sınıfsal (ya da sınıf-bağlantılı [class-relevant]) güçlerin kendini tanımlaması, örgütlemesi ve hareketlendirmesi ve bu güçlerin devlet sistemi tarafından oluşturulan zeminde olduğu kadar, onun ötesinde ve dışında da etkileşimleri gibi konuları işin içine dahil eder. Poulantzas özellikle, devlet sisteminin, devlet yapıları ile toplumsal güçler arasındaki karmaşık diyalektik yoluyla sınıfları nasıl şekillendirdiği sorusuyla ilgiliydi. Bu anlamda onun ilişkisel yaklaşımı, karmaşık bir yapı ve toplumsal güçler diyalektiği içinde devlet yapısı ile siyasal güçlerin etkileşimini vurgulamıştır. Çünkü yapılar toplumsal güçleri, toplumsal güçler de yapıları şekillendirmektedir. Bu yaklaşım böylece, hem araçsalcı hem da yapısalcı yaklaşımları geçersizleştirmiş ve ayrıca sermaye – ve sınıf-kuramsal yaklaşımların karşılıklı dışlayıcılığını da sorgulamıştır.

Bu sorunların incelenmesi yoluyla Poulantzas, Marksist devlet kuramına en önemli katkısını yapmıştır (bkz. Jessop 1982; 1985a). Poulantzas, sınıf çelişkilerinin devlet aygıtı için-

---

5 Poulantzas'ın bizzat kendisi çıkarların, konjonktürel olarak belirlenmiş "eylem ufukları" açısından, yani belirli bir zaman periyodu içinde gerçekleştirilebilecek olan amaçlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve böylece devletin sınıf karakterine ilişkin basit bir analizi dışlamıştır. Ancak bu tür imkânların ancak sınıf ve (sınıf-bağlantılı) güçler tarafından benimsenen strateji ve taktiklerle ilişkili olarak değerlendirilebileceği olgusunu gözardı etmiştir.

de nasıl yeniden-üretildiğini tanımlamış ve devlet aygıtının muhtelif yapısal seçicicilik mekanizmalarını tartışmıştır. Sürekli olarak, devlet siyasalarının [policies] müthiş tutarsızlığına ve kaotik karakterine dikkat çekmiştir. (örneğin Poulantsaz 1987a: 132, 135-6, 229). Bu anlamda her tür basit 'sermaye-mantığı' yaklaşımına karşı çıkmıştır. Buna rağmen, devlet siyasalarının Foucault'nun "iktidarın mikro-fiziği" dediği bakış açısından ele alındığında, sergilediği apaçık tutarsızlık ne olursa olsun, Poulantzas, aynı zamanda devletin stratejik örgütlenmesinin, farklı mikro-siyasalar arasındaki çatışmanın sonucunda, sermayenin hegemonyasını destekleyen genel bir siyasi hattın oluşmasını sağladığını ileri sürmüştür (Poulantzas 1978a: 135-7). Bu da, böylesi bir genel hattın ortaya çıkmasının nasıl mümkün olabildiği sorusunu gündeme getirir.

Bizzat Poulantzas, bu hattın ortaya çıkışının, "yapısal seçiciliğin" kurumsal sisteminin yarattığı etkilerle açıklanamayacağını savunur. Bunun nedeni sözkonusu etkilerin daima sınıf çelişkileri ve çatışmaları ile niteleniyor olmasıdır. Öte yandan, bunun tüm devlet sisteminin tepesinde oluşturulan tutarlı ve global bir stratejinin başarıyla uygulanması yoluyla açıklanması da mümkün değildir (Poulantzas 1978a: 135-6). Aslında, devlet, siyasi sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesi için gerekli strateji ve taktikleri (farklılaşmış bir resmi söylem yoluyla da olsa) açıkça ifade edip dışa vurduğu halde, en uygun stratejinin çoğu zaman ancak birbirini dışlayan taktiklerin çarpışması yoluyla *ex post* biçimde ortaya çıktığı da açıktır. Nitekim Poulantzas, sözkonusu genel hattın, devletin kurumsal matriksi ile belirli strateji ve taktiklerin çarpışması sonucunda karmaşık bir tarzda ortaya çıktığını düşünür. Bu anlamda Poulantzas, devlet siyasasını hesaplayıcı bir özne [a calculating subject] olmaksızın gerçekleşen bir stratejik muhasebe süreci [a process of strategic calculation] olarak açıklayan, *stratejik* nedensellik diye adlandırabileceğimiz bir yaklaşıma başvurur.

Benzer bir yaklaşım Foucault'nun çalışmasında da teşhis edilebilir. Çünkü Foucault, mikro-iktidarların sonsuzluğu fikrinden işe başlamış olmasına rağmen, giderek daha fazla, mikro-iktidarların devlet tarafından global bir sınıf egemenliği stratejisine dönüştürülecek biçimde nasıl kullanıldığı, yeniden eklemlendiği ve bütünleştirildiği sorusunu vurgulamıştır (Foucault 1976: 94; 1980: 99-100, 142, 188-9, 202-3). Benzer şekilde, dağınık haldeki direnişlerin ve mikro-isyanların sonsuzluğunu kutlamış olduğu halde, daha sonraki çalışmalarında global toplumsal dönüşüm stratejileri tarafından direnişlerin yeniden uyarlanmaya, güçlendirilmeye ve değiştirilmeye ihtiyaç duyduklarını da kabul etmiştir. Nasıl egemen sınıf, farklı iktidar ilişkilerindeki *sur-pouvoir*'unu (ya da siyasi üstünlüğünü) sağlamak için stratejilerinin koordinasyonuna ihtiyaç duyuyorsa, direnişler de aynen böyle bir koordinasyona ihtiyaç duyarlar (1976: 96; 1980: 60, 159, 203).

Foucault, egemenlik sistemindeki genel birliğin, iktidar ilişkilerinin stratejik kodlanması olarak açıklanması gerektiğini ileri sürer. Ancak çarpışan mikro-iktidar oyunlarının nihai sonucunun ne olacağına dair tercihte bulunan ya da karar veren bir bireyden ya da kolektif özneden sözedilemez. Çünkü, iktidar bir dizi amaç ve hedef olmaksızın uygulanamadığı halde, mikro-iktidarların çarpışmasının genel sonucunun tek bir öznenin tercih ya da kararına bağlı olarak anlaşılması mümkün değildir (Foucault 1976: 94-5; karş. Poulantsaz 1978a: 32-3, 136).

Hem Foucault hem de Poulantzas, sınıf egemenliğini amaçlarla ilgili ancak öznel-olmayan bir süreç olarak gördüler. Foucault'nun ifadesiyle "mantık oldukça açıktır ve hedefler teşhis edilebilir durumdadır, ancak çoğu durumda ortada bunları icat eden biri yoktur ve bunları ifade ettiklerini söylebileceklerimizin sayısı da çok azdır" (Foucault 1976: 95). Benzer şekilde Poulantzas için, devletin siyasası, tutarlı global bir projenin rasyonel ifadesi olarak değil, stratejik bir muhasebe olarak teşhis edilebilir niteliktedir (Poulantzas 1978a: 33, 136). Her iki

yazar da taktikleri, stratejileri ve stratejik hesaplamaları vurgulamışlardır. Ancak ne yazık ki hiçbiri bu kavramsal alanı geliştirmemiştir ve tezleri sadece metafor düzeyinde kalmıştır.

"Sermaye sınıf mücadelesidir"

Düzenleme okulunun, Poulantzas'ın ve Foucault'nun çalışmalarının her biri "stratejik-kuramsal" yaklaşıma doğru farklı yollardan atılan kısmi adımlara işaret ederler. Benzer bir yaklaşım yüzeysel olarak Sosyalist İktisatçılar Konferansı [Conference of Socialist Economists – CSE] ile bağlantılı olan bir takım İngiliz kuramcılarının son çalışmalarında da bulunabilir. Çünkü bu kuramcılar "sermayenin sınıf mücadelesi" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar, sınıf mücadelesini önceleyen ve bu mücadeleler yoluyla basitçe kendini gerçekleştiren, "nesnel" kapitalist hareket yasaları olduğunu şiddetle reddederler. Bunun yerine sermaye birikiminin seyrinin, sermayenin kendi sınıf egemenliğini tüm toplumsal alanlarda emek üzerine dayatması yolunda süregiden daimi çabasının sonucunda belirlendiği konusunda ısrar ederler (karş. Holloway ve Picciotto 1977; Bonefeld 1987; Clarke 1988; Holloway 1988). Bazı açık benzerliklere rağmen, bu yaklaşım stratejik-kuramsal değildir. Çünkü stratejik-kuramsal yaklaşım, sınıf mücadelesinin biçim-belirlenimi [form-determination] ile bu biçimin sınıf mücadeleleri içinde ve bu mücadeleler yoluyla dönüştürülmesi arasındaki diyalektik etkileşimi ortaya çıkarmaya çalışırken, CSE'nin[6] yaklaşımı sermayeyi sınıf mücadelesinin dolayımsız sonucuna indirgeme eğilimindedir ve bu biçime hiçbir bağımsız etki alanı tanımaz. Öyle ki bazı kuramcılar "saf" bir sömürü, "saf" bir egemenlik ve "saf" bir sınıf mücadelesi olabileceğini ileri sürüyor gibi görünmektedirler. Kısaca, "saf" bir antagonizmanın olduğunu savunuyor gibidirler. Bu antagonizma,

6 Sosyalist İktisatçılar Konferansı terimini bir kısaltma olarak kullanıyorum. Bu Konferansın üyelerinin tümü bu yaklaşımı benimsemiş değildir. Buna rağmen hepsi kendini Konferans ile tanımlar ve kendi yaklaşımlarının özgüllüğünü vurgularlar. karş. Clarke'ın (1990) konuyla ilgili yaptığı bir derlemeye yazdığı giriş.

toplumsal formların, aygıtların, asimetrik olarak dağılmış kaynakların, belirli sömürü ve tahakküm tekniklerinin içinde ve bunlar yoluyla dolayımlanmamış bir antagonizmadır (karş. Balibar 1985: 512). Bu da, "sermaye sınıf mücadelesidir" ifadesini, "sınıf mücadelesi sınıf mücadelesidir" totolojisine indirgemektedir.

Ancak, kendinden menkul bir sınıf mücadelesi yoktur. Sınıf mücadelesi, daha ziyade, daima özgül konjonktürlerde meydana gelen belirli sınıfsal ya da sınıf-bağlantılı mücadelelerin bir toplamıdır. Buna karşılık, belirli mücadeleler kendi özgüllüklerini, somut taleplerinden olduğu kadar biçimlerinden de alırlar. Bu anlamda stratejik-kuramsal yaklaşım, hem sınıf mücadelelerinin sermaye ilişkisinin biçimleri içine nasıl kaydedilmiş olduğunu, hem de bu biçimlerin sınıf mücadelesine ait biçimlerin ve sonuçların belirlenmesine nasıl yardım ettiğini ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla stratejik kuramsal yaklaşım, mütemadiyen "sermaye sınıf mücadelesidir" diye tekrarlayanlara karşı, ısrarla "tüm sınıf mücadeleleri eşit değildir" der. Çünkü mücadelelerin muhtelif zemin ve biçimleri, sermaye birikiminin oluşum halindeki karmaşık eğilim ve karşı-eğilimleri, muhasebe ve stratejik uyarlanma biçimleri ve farklı güçlerin benimsediği tüm örgüt biçimleri sınıf mücadelesinin seyri ve sonucu üzerinde fark yaratır. Sınıfsal ve sınıf-bağlantılı olan mücadeleleri anlayabilmek için bütün bunların araştırılması gerekir. Dahası, sınıf mücadelesinin doğasını ve dinamiklerini analiz edeceksek eğer, öznel olarak sınıfsal kimlikler ve-veya çıkarlar etrafında örgütlenmiş olsun ya da olmasın, toplumsal antagonizmaların ve mücadelelerin sınıf-bağlantısını kuracak olan nesnel bir ölçüte ihtiyaç duymaktayız. Bu da sonuçta, sermaye ilişkisinin doğasından türetilmek zorundadır.

Bu meseleler kolayca gösterilebilir. İlkin, devrimci sendikalizm, kent gerillası, sosyal demokratik seçim siyaseti, toplu pazarlık, kitlesel göç, küçük suçlar ve göçmenler üzerindeki ırkçı saldırıların tümünü tek ve aynı sınıf mücadelesinin farklı dışavurum biçimleri olarak değerlendirmek hiç de faydalı bir yaklaşım değildir. İkinci olarak, sınıf-bağlantılı mücadelelerin

belirli biçimlerle (örneğin, piyasa rasyonalitesi çerçevesindeki sendikal pazarlık ya da burjuva parlementarizmi sınırları içinde kalan seçim rekabeti gibi) sınırlanması, bu biçimlerin burjuva sınıf egemenliğiyle uyum göstermesine yarayabilir. Bu da üçüncü olarak, mücadele biçimlerinin bizzat kendileriyle ilgili mücadelelerin de olabileceğini gösterir. Çünkü bu biçimler farklı sınıf stratejilerini kristalleştirirler ve bunların sınıf mücadelesi içinde ve yoluyla yeniden-üretilmeleri gereklidir. Dördüncü olarak, sınıf-bağlantılı mücadelelerin doğası konusunda, bu mücadeleler içinde olanların kendinden menkul kimlikleri ve çıkarları tarafından yanıltılmak istemiyorsak, farklı kriterlere de ihtiyacımız var. Bu kriterler sadece bahis konusu olan acil ekonomik-korporatif çıkarlarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda belirli sınıf-bilinçli ve/veya sınıf-bağlantılı mücadelelerin, burjuva hegemonyası altında toplumsal bütünlüğü korumakla ilgili daha genel problemlerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu görmemizi gerektirir. Bu tür konuların araştırılması, özgül mücadelelerin ötesine geçerek, belirli çıkar ve kaygıların nasıl olup da canlı bir ulusal-popüler bakış açısı ve programla uyum içinde olmaya zorlandığını ve/veya hegemonik eklemlenmeye dahil edildiğini görmek anlamına gelir.

İlk sonuçlar

Genel olarak stratejik yaklaşımın, sermaye – ile sınıf-kuramsal yaklaşımlar arasındaki boşluğu kapatmak için ihtiyaç duyulan "orta-boy" kavramları üretebileceğini söyleyebiliriz. İlk olarak, stratejik bir yönelim, *sermayenin alternatif mantıklarından* söz edebilmeyi mümkün kılar. İkinci olarak, belirli sınıf mücadeleleri arasındaki oyunun neden 'barbarlığa' geri dönüşle sonuçlanmadığını anlamamıza yardımcı olur. Sermayenin atlernatif mantıkları, rekabet halindeki *birikim stratejileri* ya da *birikim rejimleri* olarak incelenebilir. Bunlar, hem sermaye ilişkisinin temel biçimleri ve bunların zaman içinde büründükleri özgül yapısal örgütlenmelerle hem de ekonomik hesaplama tarzları ve ilgili ekonomik güçlerin stratejik kapasi-

teleriyle ilişkilendirilmelidir. Benzer şekilde sınıf mücadeleleri alanı, çatışan hegemonik projeler ve ittifak stratejileri terimleriyle açıklanmalıdır. Bunlar da hem mücadelelerin gerçekleştiği zemini sağlayan toplumsal biçimler ve yapısal bağlamlar ile hem de projelerin özgül içerikleri ve onları izleyen aktörlerin kapasiteleri ile ilişkilendirilmek zorundadır. Sadece, bu zemini ve özgül hedeflerin gerçekleşebilirliği sorusunu hesaba katan proje ve ittifaklar, istikrarlı bir toplumsal düzen içinde "organik" momentler haline gelebilirler.

Sermaye ve sınıfla ilgili tüm olgular bunların *yapısal belirlenmesi* ile çatışan *stratejik konumlar* ile ilişkisi şeklindeki ikili perspektif açısından değerlendirilmelidir. Bu perspektifler diyalektik olarak birbirine bağlıdır. Dolayısıyla yapısal belirlenme momenti geçmişteki stratejilerin (başarılı ya da başarısız) kristalleşmesi ya da maddi yoğunlaşması olarak görülmelidir. Öte yandan sınıf stratejilerinin (ya da "sınıf konumlarının") değerlendirilmesi ise, mevcut sınıf egemenliğin biçimleri ve hakim güçler dengesi tarafından dayatılan sınırlamalarla ilişkilendirilmelidir. Stratejiler, ancak böyle sınırlamalar ile bağlantılandırıldığında, "keyfi, rasyonalist ve iradeci" stratejiler ile hakim toplumsal düzeni yeniden üretmeye yarayan ya da yeni bir düzene doğru bir harekete önderlik eden stratejiler arasında geçerli bir ayrım yapılabilir.

Siyasi strateji olarak devlet

Devlete dair kuramların çoğu, devlete yönelik belirli stratejiler ile bağlantılandırılmıştır. Bu noktayı, türetmeci, neo-Gramscici ve söylem-analitik kuramların imaları hakkındaki ilk değerlendirmelerimizi sunarken tartışmıştık.* Devleti bir strateji olarak ele almak ise tamamen farklı bir şeydir. Bu yaklaşımın Poulantzas ve Foucault'nun son dönem çalışmalarında zımni olarak mevcut olduğunu gördük. Ancak hatırlarsanız, onlar stratejik-kuramsal yaklaşımı daha çok metafor düzeyinde bı-

(*) Burada, bu makalenin alındığı Jessop'un *State Theory* adlı kitabının önceki bölümleri kastediliyor – ç.n.

rakmışlardı. Peki bu yaklaşımı daha ileri götürmek mümkün mü? Bu bölümde devletin, stratejilerin zemini, kaynağı ve ürünü olarak analiz edilebilecek bir toplumsal ilişki olduğunu savunacağım. Bu üç ayrı tezi aşağıda sırayla tartışacağım.

İlk olarak, devlet sistemi stratejik bir zemindir. Devlet bir *stratejik seçicilik* sistemi olarak, yani yapısı ve *modus operandi*si [hareket tarzı] belirli tür siyasi stratejilere diğerlerinden daha fazla açık olan bir sistem olarak analiz edilebilir. Dolayısıyla verili bir devlet türü, verili bir devlet biçimi, verili bir rejim biçimi, devlet iktidarını ele geçirme stratejilerine bağlı olarak, bazı güçlerin erişimine, diğerlerinden daha fazla açık olacaktır. Ayrıca, sistemi niteleyen müdahale tarzları ve kaynakları nedeniyle, belirli tür ekonomik ve politik stratejilerin izlenmesine daha uygun olacaktır. Sözkonusu seçiciliğin *ilişkisel* vasfını daha fazla öne çıkardığı için stratejik seçicilik kavramının yapısal seçicilik kavramından daha verimli olduğunu düşünüyorum. Çünkü devlet sisteminin, farklı sınıf (ya da sınıf-bağlantılı) güçlerin belirli bir zaman ufku içinde kendi çıkarlarını farklı stratejiler yoluyla izleme kapasiteleri üzerindeki etkisi, kendinden menkul [as such] bir devlet sistemi içinde değil, devlet yapıları ile farklı güçlerin devlete karşı kullandıkları stratejiler arasındaki ilişkinin içinde kayıtlıdır.

Nitekim örneğin, kendini işçi sınıfının yükselişine adamış siyasi güçler, devlet iktidarını umdukları gibi etkilemekte başarısız oluyorlarsa, bunun nedeni burjuva devletin bu tür bir etkiye karşı mutlak ve koşulsuz direnci olmayabilir. Daha ziyade bu durum, sözkonusu güçlerin mevcut konjonktürdeki çıkar oluşumunu hesaplamakta ve/veya sözkonusu özgül devlet biçiminin maruz kalabileceği türden siyasi stratejileri geliştirmekte başarısız olmalarından kaynaklanmış olabilir. Ancak ve ancak bu tür bir yaklaşım benimsendiğinde, örneğin işçi sınıfı güçlerinin refah devletini güçlendirme ve savunmaya dair ayırdedici kapasitelerini açıklayabiliriz (Esping-Andersen 1985; Therborn 1986). Ya da, başka bir örnek vermek gerekirse, Doğu Avrupa'daki devletçi sosyalist sistemler aniden kitlesel siyasi hareketliliğin etkisine açık hale geldilerse, bunun ne-

deni devlet biçimindeki değişikliklerde mi, yoksa stratejik değişiklikler ile yeni ekonomik ve politik konjonktürün birleşik etkisinde mi aranmalıdır?

İkinci olarak, devlet aynı zamanda stratejilerin geliştirildiği bir zemindir. Aslında ne devlet sisteminin birliği ne de devletin faaliyetleri, siyasi stratejilere gönderme yapılmadan anlaşılabilir. Marksistler çoğu zaman kapitalist devletin özsel bir kurumsal ve/veya sınıfsal birliği olduğunu savunmuşlarsa da, bunu açıklamak için öne sürdükleri nedenlerin hiçbiri ikna edici olmamıştır. Bu kuramcılar en fazlasından, devlet sisteminin formel birliğini (yani, merkezi komuta hiyerarşisine sahip bir egemen devlet olarak birliğini) gösterirler, ama bu devletin gerçek operasyonel birliğini garanti etmez. Çünkü devlet, sınıfsal (ve sınıf-bağlantılı) mücadele ve çelişkilerin zemini olduğu gibi, devletin farklı dalları arasındaki mücadele ve rekabetin de zeminidir. Bu da, devletin nasıl olup da birleşik bir siyasi güç olarak davranabildiği (eğer bunu gerçekten yapıyorsa) sorusunu gündeme getirir. Devlet yöneticilerinin (hem siyasetçiler hem de memurlar) rolü, tam da burada, devletin çeşitli faaliyet(sizlik)leri üzerine göreli bir birliğin nasıl dayatıldığını ve bu faaliyetlerin sivil toplumdaki çatışan baskılar karşısında nasıl bir göreli özerklik kazandığını anlamamız noktasında önem kazanır. Bu nedenle, devlet yöneticilerinin, devletin faaliyetlerine bir miktar tutarlılık kazandırmak için geliştirdikleri strateji ve taktikleri incelememiz gerekiyor.

Aynı sorun devletin, kendi kurumsal sınırları dışındaki çeşitli toplumsal ilişkiler alanına yönelik muhtelif eylemlerinin (eğer varsa) tutarlılığı konusunda da ortaya çıkar. Eğer devlet asıl olarak toplumsal bütünlüğün sağlanmasından sorumluysa, o halde toplumsallaştırma (*Vergesellschaftung*) projeleri nasıl geliştirilmekte ve bu projeler devletin eylemlerinde nasıl yansımaktadır? Eğer devlet, *metaforik* olarak sınıf tahakkümünün stratejik kodlanması için bir zemin olarak anlaşılabilirse, global bir hesaplayıcı özne olmaksızın yürüyen bu kodlama sürecine tam olarak hangi mekanizmalar dahil edilmiştir? Literal anlamda ne gibi hesaplayıcı özneler sözkonusudur, farklı

stratejileri birbiriyle bağlantılı kılan ne gibi mekanizmalar vardır ve farklı stratejilerin izlenmesi, toplumsal formasyonun yeniden üretimine nasıl yol açmaktadır? Bu soruların yanıtları, bir toplumsal ilişki olarak devlet iktidarının niteliğinin, yani güç dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşmasının araştırılmasına bağlıdır.

Üçüncü olarak, devlet sisteminin yapısı ve *modus operandi*si [hareket tarzı], bu yapıların geçmişten gelen siyasi stratejiler ve mücadeleler içinde ve onlar yoluyla üretilmeleri temelinde anlaşılabilir. Bu strateji ve mücadeleler, devlet sisteminin içinde ve/veya uzağında üretilmiş olabildikleri gibi; bu sistemi devam ettirmek ve/veya dönüştürmekle de ilgili olabilirler. Bu anlamda devletin mevcut *stratejik seçiciliği*, kısmen de olsa, geçmişteki *stratejik seçicilik* kalıpları ile bunun dönüştürülmesi için yürütülen stratejilerin etkileşiminin görünür bir sonucudur.[7] Devlet tarafından oluşturulan stratejik zeminde hareket eden hesaplayıcı özneler [calculating subjects] de kısmen, devlet sisteminin ve geçmişteki müdahalelerinin stratejik seçiciliği sonucunda kurulmuşlardır.

Stratejik-kuramsal yaklaşıma yönelik itirazlar

Burada yukarıdaki tezleri geliştirmekten ziyade, stratejik-kuramsal bir yaklaşıma yönelik birtakım muhtemel itirazları gözden geçirmek istiyorum. Kekin kanıtı, yenilmesinde olabilir, ben de yaptığım kekin az-pişmiş olmadığını umut ediyor, öte yandan onun tam olarak pişmediğini de açıkça görüyorum. Yine de en azından bu reçetenin mevcut ve potansiyel eleştirilerine göz atabiliriz. Bunlardan beşi önemli görünüyor. Bunlar sırasıyla, devlete dair farklı Marksist yaklaşımlar arasındaki ilişki; genel bir strateji kuramının olanaklılığı; devlet ve top-

7 Bu, kesinlikle devlet sistemine dair önemli değişikliklerin sadece stratejik müdahalelerden ve/veya bunların öngörülmeyen sonuçlarından kaynaklandığı anlamına gelmez. Değişikliklerin farklı kaynakları da vardır ancak bunların da bir aşamada, devlet sistemi içinde ve/veya ötesinde stratejik olarak değerlendirilmeleri gerekir.

lumların global bir stratejiden bakıp deşifre edilip edilemeyeceği; stratejik-kuramsal yaklaşıma karşı sık yöneltilen bir itiraz olarak idealizm suçlaması ve nihayet bu tür bir yaklaşımın yapısal sorunları ihmal ettiği eleştirisi gibi meselelerdir.

Stratejik-kuramsal yaklaşım bir ilave değildir

İlk olarak, stratejik-kuramsal yaklaşımın diğer kuramlara faydalı bir ilave olduğu, ancak onlara yönelik ciddi bir meydan okuma sergilemediği savunulabilir. Yanıt olarak, bu yaklaşımın basitçe sermaye – ve sınıf-kuramsal analizlerin mevcut biçimlerine eklenemeyeceğini söyleyeceğim. Çünkü ikisi arasında kurulan bu köprü, köprünün iki ayağını da değişime uğratmıştır. Çünkü eğer ciddi ve ısrarlı biçimde izlenirse, stratejik-kuramsal yaklaşım, hem sınıfsal kimliklerin, sınıf çıkarlarının, sınıf antagonizmalarının ve sınıf mücadelelerinin doğasını yeniden düşünmemizi; hem de "sermayenin mantığı" ve "hareket yasaları" denen şeyin yeniden tanımlanmasını gerektirecektir.

Dolayısıyla, en soyut analiz düzeyinde bile, sermayenin mantığı denen şeyin yeniden ele alınması gerekir. Bu analiz düzeyinde, sermayenin kendiliğinden M-C-M' biçiminde genişlemesine dair, tekil bir sermaye mantığı rahatça ortaya konabilir.[8] Ama sermayenin bu dolaşımı çelişkilidir ve bu çelişki sermaye ilişkisine ve onun varoluş koşullarına içkin olan stratejik ikilemler temelinde anlaşılabilir. Dahası, bu çelişkiler stratejik ikilemler olarak tezahür ettikleri için asla bir ve son kereliğine çözüme kavuşmazlar. Tersine sürekli yeniden-üretilirler ve sürekli olarak yeniden-karşı durulmak zorundadırlar. Öte yandan bu tür ikilemlerin analizini, sadece sermaye dolaşımı ile de sınırlamak mümkün değildir. Bunlar diğer kurumsal düzen ve sistemlerde de bolca bulunurlar. Aslında nerede çelişkili yeniden üretici ya da düzenleyici gerekirlikler bulu-

8 Bu özet formül, sermaye olarak para (M), artı-değeri içeren metanın üretimi (C) ve bu metanın, bu artı-değeri gerçekleştirecek bir fiyat ile mübadelesi (M') ne gönderme yapar.

nuyorsa, orada stratejik ikilemler olacaktır. Ayrıca birtakım belirli söylemsel oluşumlardan olumsal olarak kaynaklanmaktan ziyade, bu ikilemler toplumsal ilişkilere içkindir.

Paradokslar da benzer sorunlara yol açar.[9] Bunlar çoğunlukla, örgütler ya da kurumsal düzenler, kendi faaliyetleri üzerine, kendi hesaplama ve meşrulaştırma tarzları temelinde düşünmeye zorlandıkları zaman ortaya çıkarlar. Bir örnek vermek gerekirse, güvenlik güçleri tarafından benimsenen öldürmek-için-vur politikasını ele alalım. Bir devlet, kendi yasallığının sınırlarını ihlal ettiği zaman, kendi organlarının rutin eylemlerine karşı nasıl bir tepki gösterir? Bu tür paradokslar nasıl görünmez kılınır ya da zararsızlaştırılır? Stratejik ikilemler gibi paradokslar da daima bizimledir (karş. Luhmann 1988b) Bu da dolayısıyla, paradoksları idare edecek strateji (strategems) ve süreçlere sürekli ihtiyaç duyulduğunu gösterir.[10]

Sınıf-kuramsal analizler konusunda, Poulantzas'ın kendisi stratejik kavramları kullanmanın, sınıf çıkarları, sınıf mücadelesi ve sınıf iktidarına dair ortodoks kavramları dönüştürdüğünü belirtmiştir (Poulantzas 1974: 24). Sınıf çıkarlarının, genel olarak, uzamsal, mekânsal, maddi ve toplumsal olarak tanımlanması gereken belirli eylem ufukları temelinde tarif edilebileceğini söyleyebiliriz.[11] Çünkü çıkarlar ancak uygulanabilir alternatifler temelinde tanımlanabilirler ve bunların uygulanabilirlikleri daima hem toplumsal hem de "doğal" belirlemelere bağlıdır. Ayrıca stratejik-kuramsal bir yaklaşımın benimsenmesi sınıf bilincine dayalı eylem ile eylemlerin sınıfsal bağlantısı [class relevance] arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmemizi de sağlar. Bununla birlikte, *a fortiori* olarak, sınıf iktidarı-

9 Paradokslar, yapısal çelişkilerin semantik muadilleridir ve benzer problemlere yol açarlar.

10 Luhmann, bu tür strateji ve süreçleri 'paradoks-çözücü' [de-paradoxification] olarak değerlendirir.

11 Uzay ve zaman, elbette, kendi başlarına birer toplumsal kuruluştur. Bir eylem ufkunun maddi boyutları derken, hem eylemin oluştuğu toplumsal zeminin özgül formel ve yapısal özelliklerini hem de sürece dahil olan özgül kaynakları ve kapasiteleri kastediyorum.

nı analiz etmeye yarayacak yeni kavramların geliştirmesine de yol açar. Çünkü, hem sınıf-bağlantılı olma meselesi hem de sınıf iktidarı, sınıfsal çıkarlar üzerindeki etkisi temelinde tanımlanmalıdır (karş. Jessop 1982).

Stratejik-kuramsal yaklaşım yeterli değildir

İkinci olarak, diğer açıklamaların stratejik-ilişkisel akıl yürütmenin ışığında dönüştürülmesi gerektiğini savunmuş olmama rağmen, bu, hiçbir şekilde bu yaklaşımın yalnız başına uygulandığı zaman yeterli olacağı anlamına gelmez. Çünkü, nasıl sermaye-mantığı ve sınıf-kuramsal yaklaşımlar doğrudan sermaye ve sınıfla ilgili olmayan kavramları da içeriyorlarsa, stratejik-kuramsal bir yaklaşım da strateji kavramından daha fazlasını içerir. Bu yaklaşımın stratejik-kuramsal olarak adlandırılmasının tek sebebi, onu sınıf – ve sermaye-kuramsal yaklaşımlardan ayırdetmektir. Dolayısıyla strateji kavramlarıyla tam olarak tüketilemez. Bunun yerine, diğer kavramları stratejik kavramlarla eklemleyerek dönüştürmeyi amaçlar. Ne gibi kavramların dahil edileceği, belirli bir zamanda ne gibi kuramsal ve araştırma amaçlarının hedeflendiğine bağlı olacaktır.

Genel bir stratejik ilişkiler kuramına karşı

Üçüncü olarak, stratejik-kuramsal bir yaklaşımı önerirken genel bir strateji kuramı öneriyor değilim. Bu, genel bir ekonomi kuramından ya da devlet, ideoloji ve sınıf kuramından daha makul ya da mümkün değildir. Bunun yerine bu tür bir yaklaşım, stratejik muhasebenin ve pratiklerin iyi temellendirilmiş bir analizini ve bunların genel olarak toplumsal ilişkileri nasıl üstbelirlediğini kuramsal olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu anlamda "güçlü" bir belirlemeci kuram için zemin sunmaktan ziyade, genel analitik ya da "zayıf" kuramın bir parçası olacaktır.

Esas strateji diye bir şey yoktur

Dördüncü olarak, bir yandan toplumsal analiz için stratejik kavramlar önermekle birlikte, esas tahakküm ya da hegemonya stratejilerinin tüm toplumsal ilişkileri kapsayabileceğini kabul etmiyorum. Bu noktada hem Foucault'dan hem de Poulantzas'dan ayrılıyorum. Çünkü onların her ikisi de toplumların hesaplayan bir özne olmaksızın işleyen bir global stratejik süreci içeriyormuş "gibi" analiz edilmesi gerektiğini ima ederler. Ancak, *global bir hesaplayan öznenin* yokluğunda, *global bir stratejiden* ve/veya stratejik muhasebe *için global bir zeminden* söz etmek mümkün olabilir mi? Bana göre, ne önceden verili bir global stratejik zemin, ne de bunu esas kılabilecek global bir strateji sözkonusudur. Her toplumsal formasyon (ya da diğer stratejik muhasebe "zemini") farklı toplumsal sınırlar etrafında çatışan bütünleştirme stratejilerinin eğilimsel bir sonucudur.

Global bir strateji kavramı, bu stratejinin etkilerini gösterdiği belirli bir toplumsal mekânı varsayar. Ama toplumsal formasyonun sınırları, devlet sisteminin sınırlarına göre çok daha çoğul, heterojen ve örtüşmez mahiyettedir. Ulus-devlet hâlâ global stratejiler için ayrıcalıklı bir zemin olsa da, ulusal uzamların bizzat kendileri, geçmiş strateji ve mücadelelerin kristalleşmesidir. Daha genel olarak, ekonomik, siyasi ve ideolojik ilişkilerin eşitsiz gelişimi, global stratejilerin içinde iş göreceği homojen bir uzanın (ulus-altı, ulusal ya da ulus-üstü) mevcut olmadığı anlamına gelir. Bu, toplumsal ilişkilerin hem uzamsal hem de zamansal örgütlenmesi için geçerlidir. Dolayısıyla her toplumsal formasyon farklı toplumsal sınırlar etrafında çatışan birleştirme stratejilerinin eğilimsel bir sonucudur.

Bu anlamda global stratejilerin belirli operasyonel hedeflere yönelik özgül örtüşmeler olarak anlaşılması gerektiğini savunan Gary Wickham'ı izliyorum. Bu stratejiler, sistematik olarak idare etmek ya da etkilemek istedikleri diğer zeminlerin sayısı nedeniyle "global" olarak tanımlanırlar. Bu zeminler hiçbir şekilde tamamen içerilmiş ya da kapsanmış değillerdir,

global zeminler ile zorunlu bir bağlantıları yoktur ve ayrı olarak var olmaya devam ederler –sözkonusu daha global zeminlerin belirli bazı boyutlarına sonradan yönelseler bile– (Wickham 1984: 481). Bu görüşün çok benzeri, Niklas Luhmann tarafından söylem-kuramsal bir bakışla değil de sistem-kuramsal bir bakışla ifade edilmiştir. Luhmann, "üretim" ile "nedensellik" arasında şöyle bir ayrım yapar: "üretim", bir toplumsal güç, özgül bir olaylar alanını üretecek şekilde bazı nedensel mekanizmaları kontrol ettiği ve aralarında bir eşgüdüm yarattığı zaman ortaya çıkar. "Nedensellik" ise, belirli "üretimlerin" gerçekleştiği nedensel bağlantıların bütününe işaret eder (karş. Luhmann 1984d: 60-5). Bu yaklaşım aynı zamanda "global" üretimin imkânsız olduğunu ima eder. Her üretken müdahale, nedensel mekanizmaların özgül alt-bütünlüklerine göre anlam kazanır ve az ya da çok kapsayıcı olabilmesine rağmen, ilgili tüm olayları ve etkilerini asla kontrol edemez ya da eşgüdümlü kılamaz.

Dolayısıyla bir "global stratejinin", belirli sayıda daha küçük iktidar ilişkileri zeminini kendi yörüngesinde birleştirmeye ve eklemlemeye çalışan bir strateji olduğunu söyleyebiliriz. Yine de bu daha küçük zeminler, bağımsız varlıklarını sürdürmeye (kendi "göreli özerkliklerinden" faydalanmak üzere) ve yapısal direnç ve/veya "global stratejiye" potansiyel direnç zeminleri oluşturmaya devam ederler. Aslında eğer daha küçük zeminlerin bizzat kendileri karmaşık iseler, bunların daha yüksek örgütlenme düzeylerinde koordinasyonu daima sorunlu olacak demektir (karş. Grande 1989: 394-405). Farklı global stratejiler, farklı küçük zeminler yaratmayı isteyecek, böylece bu stratejilerin üzerinde iş gördükleri global zeminler de farklılaşacaktır. Dahası, "global" kavramı "göreli" anlaşılmak zorunda olduğu için, bir strateji sadece kendi daha küçük zeminlerine göre globaldir. Global bir strateji, çok daha iddialı bir strateji karşısında "daha küçük" bir zemin oluşturabilir.

Bu, toplumsal ilişkilerde makro-zorunluluk gibi bir şeyin olmadığı anlamına gelir. Mevcut olan sadece olumsal olarak zorunlu global sistemleri, farklı zeminler üzerinde ve çeşitli

daha küçük iktidar ilişkileri setleriyle bağlantılı olarak oluşturmaya çalışan gayretlerdir. Alternatif global stratejiler farklı bir dizi çatışma ve çelişkileri, karşılaştığı sorunlara göre niteliği farklılaşan bir devlet sistemi içinden ve onun yoluyla yoğunlaştıracak ve dönüştüreceklerdir. Bu, devletin tek bütünleştirme öğesi olduğu ya da bu bütünlüğü sağlamak için gerekli kapasiteye sahip olduğu anlamına gelmez. Marx'ın yüzyıl önce gördüğü gibi, *tek bir* "mevcut devlet" diye bir şey yoktur, sadece "mevcut devletlerin karmakarışık çeşitliliği" vardır (karş. Marx 1875). Kısaca, tek bir ulusal devlet çerçevesinde bile, muhtemel global stratejilerin çoğulluğundan sözetmek zorundayız – ki bunların niteliği, toplumsal sınırları, bütünleştirici kapasiteleri ve dinamikleri, hangi (eğer varsa) global stratejinin hakim olacağına bağlı olarak farklılaşacaktır.

Stratejik-kuramsal yaklaşım materyalisttir

Devlet analizinde stratejik-kuramsal yaklaşımı vurguladığımızda, idealizm, ideolojizm, iradecilik ya da kararcılık suçlamalarıyla karşılaşma riski vardır. İdealizm, strateji geliştirmenin tamamen zihinsel bir olgu olduğunu savunmayı gerektirir. İdeolojizm, stratejik hakimiyetin kalpler ve zihinler üzerindeki mücadeleyi kazanmaya bağlı olduğunu söylemeyi içerir. İradecilik, toplumsal güçlerin stratejileri kendi iradelerine göre seçmekte özgür olduklarını vurgular. Kararcılık ise bir strateji bir kez seçildiğinde, onun gerçekleşmesinin irade meselesi olduğu yanılsamasını içerir. Bu tür ithamlar, basitçe "mış gibi" açıklamalar yapılarak ya da hesaplayan bir özne olmaksızın stratejik bir muhasebe kavramı benimsenerek görmezden gelinemez. Çünkü stratejik-kuramsal yaklaşım, gerçek stratejilere, hesaplamalara ve hesaplayıcı öznelere gönderme yapmalıdır.

İdealizm ithamına karşılık olarak, stratejilerin amaç ve fikirlere indirgenemeyeceğini belirtmek gerekir. Daha ziyade, stratejiler, yapısal belirlenmeleri ve maddi destekleriyle birlikte belirli örgütlenmeler, güçler, taktikler, ödünler içinde maddileşmeleri temelinde anlaşılmalıdırlar. Dahası, ideolojizm itha-

mına karşı, strateji metaforunun askeri alandan alınmış olduğunu söylemek yeterli olacaktır. Clausewitz askeri stratejide psikolojik unsurun öneminde ısrar etmiş olabilir ama, bırakın Clausewitz'i hiç kimse askeri başarının kalplar ve zihinlere indirgenebileceğini düşünmemiştir. Gramsci de, Batı'da devrimci stratejinin sadece hegemonya mücadelesine değil, (ki bunu asla saf ideolojik terimlerle düşünmemiştir) aynı zamanda siyasi liderlik ve nihai olarak siyasi-askeri çözüme dayandığını ısrarla vurgulamıştır. Clausewitz ve Gramsci bir yana, burada basitçe stratejinin genel bir kavram olarak kullanıldığını belirtelim. Dolayısıyla nasıl tanımlanırsa tanımlansın ideolojik alanla sınırlanmamalıdır.

İradecilik ithamı ise, stratejik-ilişkisel yaklaşımın kendisi öznelerin özgür iradeye sahip olmadıklarını savunduğu için oldukça yersizdir. Özneler daima belirli pratikler içinde ve bu pratikler yoluyla şekillendirilirler. Ayrıca faillerin hesaplayabilmesi, fail olmanın koşulu olmasına rağmen, muhasebe ölçütleri ve tarzları konusunda sonsuz bir tercihler arası seçim olamaz. Belirli bir noktada (ki bu failden faile değişiklik gösterir) özneler bir tercihte bulunmaksızın sadece hesap yaparlar.

Son olarak, kararcılık ithamına karşılık olarak, "üretim" ile "nedensellik" arasındaki ayrımı hatırlamalıyız. Eylemin daima farkına varılmayan koşulları ve etkili olmasının da gerekli ama kontrol edilemeyen koşulları vardır. Stratejilerin çoğu zaman yanlışlanmasının ve/veya beklenen başarıyı sağlayamamasının nedeni budur. Hiçbir strateji (isterse global olsun) birtakım güçler ya da başkaları onu istiyor diye uygulanamaz. Bunun yerine, belirli bir başarı şansı olan "organik" stratejiler ile "keyfi", "rasyonalist ve iradeye dayalı" stratejileri birbirinden ayırdetmek gerekir. Başarılı bir strateji, verili koşullardaki yapısal sınırlamalar ve konjonktürel fırsatlara ve burada içerilen belirli toplumsal ilişki zeminlerini yaratma, dönüştürme ya da devam ettirme şansına uyumlu hale getirilmelidir. Strateji ne kadar global olursa, gerçekçi imkânlar da o kadar az olacaktır.

Strateji yapıya ihtiyaç duyar

Şimdi de son bir itiraza yanıt verelim. Eleştirmenler stratejik-kuramsal yaklaşımın idealist vb. olmadığını kabul etseler bile, yine de tek taraflı olduğunu savunabilirler. Belki de bu yaklaşım, strateji konularıyla çok fazla, toplumsal egemenliğin yapısal belirlenmesiyle çok az ilgileniyor olabilir. Stratejik-kuramsal yaklaşımın ilke olarak böyle konularla uğraşmasını önleyen bir şey olmasa bile, bunu henüz yapmamış olabilir. Bu, yöneltmesi kolay, yanlışlanması zor bir ithamdır. Çünkü bu yaklaşım henüz yolun başındadır. Ben burada, bu yaklaşımın ekonomi politik ve devlet kuramı alanında bazı yakın dönem çalışmalarda zımni olarak var olduğunu ve bunun kapitalist ekonomi ve devlete dair geliştirilen daha ortodoks analizler için önemli sonuçlar doğurduğunu savunuyorum. Buna rağmen bunlar tam olarak işlenmiş değildir ve çözümlenmemiş birçok konu vardır.

Yine de bu muhtemel eleştiri hattının abartılmış olduğunu düşünüyorum. En erken stratejik-ilişkisel çalışmalar bile yapı ile strateji diyalektiğiyle ilgilenmişlerdir. Bu çalışmalar, toplumsal ilişkilerin yeni gelişen yapısal özelliklerini, toplumsal biçimlerin etkisini, belirli tür toplumsal örgütlenme kalıplarının kurumsal mantıklarını ve ilgili diğer konuları araştırmışlardır. Aslında ister Marx'ın sermayenin bir toplumsal ilişki olduğu yolundaki savını, ister Poulantzas'ın devletin bir toplumsal ilişki olduğu yolundaki tezini stratejik-ilişkisel bir yaklaşım oluşturmaya yönelik açık bir aidiyet olarak alalım, her ikisi de yapı ile stratejiler arasındaki karmaşık diyalektiğe bakmamızı gerektirir. Her iki ifade de biçim-belirlenmiş toplumsal alanın olumsal etkileşimini ve güçler dengesinin maddi yoğunlaşmasını araştırmayı zorunlu kılar. Buna rağmen, ciddi bir stratejik-kuramsal yaklaşım her iki açıklama tarzını da iki temel açıdan dönüştürecektir. Biçim-belirlenimini, benim "stratejik seçicilik" [strategic selectivity] olarak adlandırdığım temelde, daha tutarlı olarak analiz edecektir. Ayrıca güçler dengesinin hem stratejik olarak hesaplayan öznelerle hem de

verili bir durumdaki yapısal sınırlamalarla ilişkilendirilmesinin önemini vurgular.

Stratejik-kuramsal yaklaşımın içerimleri

Bazı muhtemel eleştirilere böylece yanıt verdikten sonra, artık stratejik-kuramsal yaklaşımın temel sonuçlarını açıklamaya geçebiliriz. Şu anda bu sonuçların, önerme ve ilke düzeyinde kalması zorunludur, yine de devlet kuramı oluşturma yönündeki Marksist çabalar kabul görmüş birçok inancı sorgulayacaktır. Daha fazla uzatmadan hemen temel sonuçları sıralayalım:

1. Devlet çoğul sınırları olan, kurumsal bir sabitlik ve önceden verili formel ya da gerçek bir birlik taşımayan özgül bir kurumsal bütündür.

2. Kapitalist devletin formel birliği hukuk, para, zaman ve uzam gibi soyut ve formel normlar etrafında kurulabilir.[12] Ancak bu soyut ölçütler net bir sınır oluşturamazlar. Biçim olarak ne hukuk ve paranın, ne de zaman ve uzamın belirli bir içeriği yoktur. Hatta maddi hukuk devleti (yani yasaların evrensellik, alenilik, geriye yürümezlik ve tarafsızlık gibi normları ihlal etmeyeceği ilkesi) bile yasanın içeriğini ancak sınırlı olarak belirler. Dolayısıyla formel hukuk egemenliği ilkesi (yani hükümet tasarruflarının yasal yetkeye sahip olması gerektiği şeklindeki sınırlı ilke) devletin eylemleri ve bunların iç tutarlığı üzerinde çok daha az bir sınırlama getirir. Benzer değerlendirmeler mali denetimler için de geçerlidir. Paranın ekonomi içindeki işlevselliği onun esnekliğidir: yapısının olmayışı, onun başka yerde vuku bulan olaylara yanıt vermesini sağlar. Dolayısıyla parasal akışların devlet içinde ve devlet yoluyla nasıl örgütlendiği, para olarak paranın doğasından ziyade, ger-

---

12 Dolayısıyla, bu devletin formel birliği, *Rechtsstaat* (ya da tekil bir egemenlik kaynağı tarafından belirlenen hukukun üstünlüğüne dayalı anayasal devlet) olarak genel yasal normlar çevresinde; *Steuerstaat* (ya da gelirlerini vergiden toplayan ve açık mali kurallara uygun biçimde harcama yapan vergi-devleti) olarak parasal normlar çevresinde; ulus-devlet olarak belirli bir mekânsal örgütlenme ya da ülkesellik çevresinde ve belki de eş-zamanlı bir siyasi döngüye dayanan zamansal normlar çevresinde kurulabilir.

çek örgütsel ilke ve hedeflere bağlıdır. Zaman ve uzam da devlet içinde etkin maddi güçler olmak için benzer şekilde örgütlenmelidir.

3. Dolayısıyla devletin formel birliği daima onun gerçek birliği sorusuyla ilişkili olarak ele alınmalıdır. Yasal sistem her zaman boşluklar ve çatlaklar içerir ve adli-siyasi söylem göreli olarak açıktır; finansal normlar, cari harcama ve bunların ekonomik etkileriyle sadece dolaylı olarak ilgilidir; ülkesellik [territoriality] hiçbir zaman bir haritadaki ülkesel sınırlar kadar açık ve net değildir; devletin zamansal ritimleri senkronik olmaktan uzaktır. Devletin sınırlarının formel olarak çevrelenişi, ancak maddi normlarla eklemlenmeleri sayesinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla çok önem taşıyan sınırlarda, biçimsel olan birlik ile gerçek birlik arasındaki ayrım muğlaklaşır.

4. Herhangi bir devlet sisteminin sahip olabileceği gerçek birlik, sisteme birlik ve tutarlılık dayatmak isteyen özgül siyasi proje ve mücadelelerden kaynaklanır. Kurumsal bir bütün olarak devlet, devletin farklı dallarının bireysel ya da kollektif faaliyetlerine belirli bir stratejik yönelim kazandırmak isteyen farklı siyasi güçlerin üzerinde devinecekleri bir alan oluşturur.

5. Kurumsal sabitliğe ya da önceden verili birliğe sahip olmayan bir bütün olarak farklı potansiyel devlet sistemleri vardır. Dolayısıyla en iyi ihtimalle, aktüel ve potansiyel devlet biçimleri alemi arasında hakim olan bazı kurumsal birlik eksenlerinden sözedebiliriz. Uygun/mevcut kurumsal unsurların birleşiminden farklı devlet biçimleri oluşabilir (örneğin Britanya'da daha parlamenter ve daha korporatist devlet biçimleri arasındaki salınmada olduğu gibi). Bu anlamda devlet-inşası bir kez olup biten bir süreç değil, belirli fakat değişken kurumsal sınırlar içinde sürekli olarak yenilenmesi gereken bir süreçtir. Dolayısıyla devlet, sorunsuz bir özne ya da araç olarak değerlendirilemez: her durumda siyasi eylem içinde ve siyasal eylem yoluyla hangi "devlet sisteminin" oluşturulduğu ve harekete geçirildiği belirtilmelidir.

6. Değişken bir kurumsal birlik olarak devlet sistemi, asla tarafsız olarak değerlendirilemez. Çünkü zorunlu bir yapısal

seçiciliğe sahiptir. Ancak bu seçiciliğin rasgele bir kargaşadan farklı olarak, ne tür ve düzeyde sınıfsal, toplumsal cinsiyete dair ya da farklı türden bir seçicilik olduğu sorusunun yanıtı verili kabul edilmeyip her seferinde yeniden yanıtlanmalıdır. Dolayısıyla her durumda devlet eyleminin, sermayenin özgül mantığı, ataerkil tahakküm biçimleri ve benzerlerinin üzerindeki etkilerini incelemek zorundayız.

7. Ancak bu durum, bir sunuş sorunu doğurur. Eğer devlet, farklı siyasi güçler arasında tarafsız değilse (ve asla tarafsız olamazsa) bu tarafsız olmama vasfının gerçek sonuçları nasıl oluşturulacaktır? Çünkü özgül siyasi sistemlerin yol açtığı yanlılığı ölçmemizi sağlayacak, "bozulmamış" çıkarlar mevcut değildir. "Saf" ve "acil" çıkarların mevcut olmadığı bir durumda, temsil sorununun çözümü yeniden gözden geçirilmelidir. Bu sorunun, stratejik-kuramsal modele uygun olarak belirli evrelerde çözülmesi gerektiğini öneriyorum: Çıkarlar ancak belirli stratejilerle ilişkili olarak konumlanabilir. Buna ek olarak, devlet sistemlerinin seçiciliği, belirli stratejiler izleyen, kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan farklı siyasi güçlere sundukları farklı olanaklar temelinde tanımlanmalıdır. Bu anlamda seçicililikten mutlak değil, sadece ilişkisel olarak sözedebiliriz, diğer bir deyişle, belirli bir zaman diliminde özgül siyasi stratejiler izleyen belirli güçlerin belirli çıkarlarıyla ilişkili olarak.

8. Devletin sınıfsal vasfı, sınıfsal stratejiler için doğurduğu sonuçlara bağlıdır. Bu sınıfsal karakter devlet biçimine içkin/kayıtlı [inscribed] değildir. Örneğin, temsili parlamenter demokrasinin sermaye için en iyi siyasi kabuk olup olmadığı, değerlendirmeye katılan siyasi stratejilerin kapsamını belirlemeksizin değerlendirilemez. Eğer anti-kapitalist güçler, sosyal demokratik reformizm parametreleri içinde sınırlandırılabiliyorlarsa ya da seçim sandığı değil, kurşunlara dayalı bir isyan stratejisi izlemeye zorlanıyorlarsa, bu devlet biçimi en iyi kabuk olarak iş görebilir. Öte yandan eğer bu güçler, yeni toplumsal hareketleri ücretlileri ve işçi sınıfının siyasi güçlerini kucaklayan Avro-Komünist bir strateji benimsemiş iseler, hiç

de en iyi kabuk olmayacaktır. Aynı şekilde, kapitalizm taraftarı güçler, parlamentoyu denetim altında tutabilecek hegemonik bir parti içinden ve onun sayesinde örgütlenebiliyorlarsa, en iyi kabuk olacak; parlamenter ve/veya temsil krizi sözkonusu ise olmayacaktır.

9. Bu, Poulantzas'ın, "devlet bir toplumsal ilişkidir" şeklindeki vurgusunu, yani devlet iktidarının, güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olduğu tezini doğrulamaktadır. Ama aynı zamanda Poulantzas'ın çoğu zaman görmezden geldiği bir noktayı da aydınlatır: devletin biçimi, hem geçmiş stratejilerin kristalleşmesi hem de mevcut stratejilerden bazılarının ayrıcalıklı kılınmasıdır. Stratejik bir alan olarak devlet, yapı ile stratejilerin karmaşık diyalektiği içinde konumlanmıştır.

10. Bu diyalektik, devlet sistemlerinin sınıfsal seçiciliği nasıl özgül sınıf stratejileri ve buna bağlı çıkarlara gönderme yapmaksızın tanımlanamıyorsa, sınıf çıkarlarının da özgül siyasi sistemler bağlamı dışında değerlendirilemeyeceği olgusunda açığa çıkar. Örneğin, işçi sınıfının çıkarları, eğer devlet sistemi parlamenter biçim dışında korporatist temsil biçimlerinin hakimiyeti altında örgütlenmişse farklı olacaktır. Bu, devlete stratejik yaklaşımın ilişkisel vasfını pekiştirir.

11. Sınıfsal güç ve çıkarların devletteki güç ve çıkarların kapsamını tüketmediği vurgulanmalıdır. Tamamıyla ya da büyük ölçüde devlet sistemi dışında oluşan diğer güç ve çıkarların yanısıra, devlet sisteminin bizzat kendisi *sui generis* siyasi çıkarlar üretir. Bunlar sadece devlet yöneticilerinin (başka bir yerde bunu memurlar sınıfı olarak adlandırmıştım) devlet dışındaki güçlere karşı konumlanan çıkarlarıyla ilgili değil, aynı zamanda devlet biçimleri konusunda (belirli siyaset-dışı çıkarların gerçekleşmesi için hangi devlet biçiminin en uygun olduğu konusunda) ve devlet tarafından izlenen siyasalar üzerindeki (kolektif tüketiciler ya da diğer siyasa toplulukları gibi siyasa yapıcıların çıkarları gibi) çıkarlarla da ilgilidir. Bu çıkarların hepsi stratejik olarak değerlendirilmelidir.

12. Çıkarların neler olduğunun tayin edilmesi, belirli alternatifleri karşılaştırmamızı gerektirir. Bir durumun, olayın vb,

başka bir durum ve olaya kıyasla özgül aktör(ler)in çıkarına daha uygun olduğu söylenebilir, ama bu aktörlerin mutlak ve koşulsuz olarak çıkarına olduğu söylenemez. Bu bağlamda Poulantzas, çıkarları, farklı sınıfsal güçlerin eylem ufku ile ilişkilendirmenin önemini vurgulamıştır, diğer bir deyişle verili bir konjonktürde gerçekleşebilir hedeflerin maksimum düzeyi ile çıkarların değerlendirilmesinde çok geniş bir muhtemel kısıtlayıcılar kümesi sözkonusudur ve bu nedenle çıkarların hesaplanmasında muhtemel tüm alternatiflerin ele alınması asla mümkün değildir.

13. Devlet iktidarı ancak ilişkisel olarak değerlendirilebilir. Kendi içinde [as such] devlet, iktidar sahibi değildir. Sadece kurumsal bir bütündür ve bu iktidarı dolayımlayan bir takım kurumsal kapasitelere ve yetkilere sahiptir. Devletin iktidarı, devletin içinde ve onun sayesinde eylemde bulunan güçlerin iktidarıdır. Bu güçler, devlet yöneticilerini olduğu gibi, sınıfsal güçler, toplumsal cinsiyet grupları ve bölgesel çıkarlar ve benzerlerini de içerir. Devlet iktidarı aynı zamanda devlet müdahalesine karşı direnişin biçim ve içeriğine de bağlıdır – hem doğrudan hem de devletten belirli bir mesafede gerçekleşen direnişlerin.

Sonuç değerlendirmeleri

Marksistler öteden beri devleti, kendisine yönelik strateji geliştirilmesi gereken bir şey olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Bu strateji, devleti cepheden bir saldırı yoluyla yok etmek olabileceği gibi, Gramscici bir mevzi savaşı ile onu kuşatmak; devletin, bir sosyalleşme aracı olarak "iyi" tarafını alıp, bir siyasi tahakküm aygıtı olarak "kötü" tarafını terk etmek; sınıfsal olarak nötr bir araç olarak devletin denetimini ele geçirip onu iyicil amaçlara koşmak ya da devleti, sendikalist ya da benzer bir apolitik strateji adına görmezden gelmek gibi farklı şekiller alabilir. Ancak bu stratejilerin tümünde, stratejik bir zemin olarak devlet meselesi, diğer bir deyişle, siyasi stratejilerin kristalleşmesi olarak, tüm siyasal stratejilere değil sadece bazı-

larına yapısal avantajlar sunan özgül bir siyasal biçim olarak devlet meselesi çoğu zaman ihmal edilmiştir. Oysa ki ancak bu boyut açıklandığı zaman, devlet en iyi şekilde yorumlanabilir ve dönüştürülebilir.

Stratejik-ilişkisel bir yaklaşımı savunurken, bu konudaki çalışma ve araştırmaların alabileceği yeni doğrultu hakkında sadece bazı soyut ve formel işaretler sunmayı başarabildim. Marksist devlet kuramının bazı değerli bölümlerini ihmal ederek, geriye kalan bazı temel sorunların altını çizdim ve müstakbel araştırmalar için bazı taze yönelimleri işaret etmeye çalıştım. Stratejik-ilişkisel bir yaklaşımın bütünsel bir açıklamasında bu boşlukların tümünün doldurulması gerekecektir. Burada yapılan analizlerin özgün olduğuna dair hiçbir iddiam yok: stratejik-ilişkisel yaklaşımın kökenleri yakın zamanlardaki birçok kuramın içinde bulunabilir. Ancak bunların yeterli bir Marksist devlet kuramının geliştirilmesi açısından sonuçları yeterince ortaya konmuş değildir. Eğer bu bölüm, bu yaklaşımı daha açık olarak ortaya sermeye çalışmış ve en azından okuyuculardan bazılarını ikna etmeyi başarmışsa amacına ulaşmış demektir.

Sonuç olarak, bu bölümde devlete karşı benimsenmesi gereken strateji sorusu da ihmal edilmiştir. Bu ihmalin nedeni, Poulantzas'ın, stratejik-ilişkisel bir yaklaşımın stratejik sonuçlarını çoktan ortaya koymuş olduğuna inanmamdır. Bu strateji üçlü bir siyasi mücadele vermeye dayanır. (a) stratejik bir zemin olarak devletin kalbinde zorunlu olarak yeniden üretilen çelişkileri ve gerilimleri, devletin sol-kanat bir hükümetin elinde etkili bir siyasi araç olarak etkinliğini tahrip etmeksizin derinleştirmek; (b) güçler dengesini dönüştürmek ve böylece devletin üzerindeki halk baskısını artırmak amacıyla, devlete belirli bir mesafede yeralan, ekonomi ve sivil toplum içindeki çeşitli iktidar ilişkilerinin mikro zeminleri üzerinde mücadele vermek; (c) demokratik biçimlerin ve denetimlerin genişletileceği ve derinleştirileceği biçimde devleti dönüştürmek. Sonuçta, bu, sosyal demokrasiye benzer bir "ikili iktidar" stratejisine son vermek anlamına gelir. Bu yeni, sol Avro-komünist ya da

Austro-Marksist stratejinin tam olarak nasıl bir biçim alacağı sorusu hâlâ belirsizdir. Ancak bu konuda Doğu Avrupa'daki 1989 devrimci hareketlerinden bazı ilginç ve değerli dersler çıkarılabilir.

"The State as Political Strategy", *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place* içinde, Polity Press, 1990, s. 248-273. © Polity.
Çev. ALEV ÖZKAZANÇ

KAYNAKÇA

Altvater, E. (1983) "Form order Formen des States? Zum Problem der transformation des bürgerlichen Staates", West Berlin: yayınlanmamış makale.

Beaud, M. (1987) *Le systeme national mondial hierarchise*, Paris: La Decouverte.

Block, F. (1977) "The Ruling Class does not Rule", *Socialist Revolution*, 7, s. 6-28.

Bologna, S. Et al (1972) *Operai e Stato*, Milan: Feltrinelli.

Bonefeld, W. (1987) "Reformulation of the State Theory", *Capital and Class*, 33, s. 96-127.

Boyer, S (ed) (1986) *La Theorie de la Regulation: un bilan critique*, Paris: Maspero-La Decouverte.

Clarke, S. (1988) "Overaccumulation, class Struggle and the Regulation Approach", *Capital and Class*, 38, s. 50-92.

Cleaver, H. (1979) *Reading Capital Politically*, Brighton: Wheatsheaf.

Esping-Andersen, G. (1985) *Politics against Markets*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Foucault, M. (1976) *History of Sexuality*, vol. 1, Will to Know, Harmondsworth: Penguin (1976) (WK).

Grande, E. (1989) Vom Monohol zum Wettbewerb? Die neokonservative Revolution der Telekommunikation in Grossbritannien und der Bundesrepublic Deutschland, Konttanzz: Habilitation.

Holloway, J. ve Picciotto, S. (1977) "Capital, Crisis and the State", *Capital and Class* 2, s. 76-101.

Holloway, J. (1988) "The Great Bear, PostFordism and Class Struggle: A comment on Bonefeld and Jessop", *Capital and Class*, 36, s. 93-104.

Huebner, K. (1989) *Theorie der Regulation: eine kritische Rekonstruktion eines neuen Ansatzes der Politischen Oekonomie*, Berlin: Edition Sigma.

Jessop, B. (1977) "Recent Theories of the Capitalist State", *Cambridge Journal of Economics*, 1 (4) s. 353-73.

Jessop, B. (1985) *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, Londra: Macmillan.

Jessop, B. (1982) *The Capitalist State*, Oxford, Blackwell.

Jessop, B. (1990) "Regulation theories in Retrospect and Prospect", *Economy and*

Society, 19, (2), s. 153-216.

Marx, K. (1875) *The Critique of the Gotha Program*, içinde, K. Marx, *The First International and After*, ed. D. Fernbach, Harmondsworth: Penguin (1974).

Mahnkopf, B. (1988) *Der gewendete Kapitalismus: Kritische Beitraege zu einer Theorie der Reglutation*, Muenster: Westfalischer Dampfboot.

Miliband, R. (1968) *The State in Capitalist Society*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Mistral, J. (1986) "Regime international et trajectories nationales", içinde, R. Boyer, ed., *Capitalismes fin de siecle*, Paris: PUF, s. 167-202.

Negri, A. (1974) *La Crisi dello Stato-piano*, Milan: Feltrinelli.

Poulantsaz, N. (1968) *Political Power and Social Classes*, Londra: NLB (1973).

Poulantzas, N. (1974) *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra: NLB (1975).

Poulantzas, N. (1978) *State, Power, Socialism*, Londra: Verso.

Therborn, G. (1986) "Karl Marx Returning: The Welfare states and neo-Marxist, Corporatist and Statist Theories", *International Political Science Review*, 7, (2) s. 131-64.

Tronti, M. (1977) *Sull'Autonomia del Politico*, Milan: Feltrinelli.

De Vroey, M. (1984) "A Regulation Approach Interpretation of the Comtemporary Crisis", *Capital and Class*, 23, s. 45-56.

Wickham, G. (1984) "Power and Power Analysis: Beyond Foucault?" *Economy and Society*, 12, (4) s. 468-90.

Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonik Projeler

Kapitalist toplumlarda devlet konusunda yapılan çalışmaların giderek artmasına rağmen, bazı temel kuramsal sorunlarla baş etmek için hâlâ yeterli donanıma sahip değiliz. Bu doğrultuda gelişen çözüm arayışları, Marksistleri, Marksizm-dışı kavram ve yaklaşımları uygun biçimde kullanmaya yönlendirirken, sözkonusu yöneliş bazen de, Marksist incelemelerin özgünlüğünün, devlete dair genel bir çoğulcu ve eklektik yaklaşım içinde dağılması riskini doğurmaktadır.[1] Devlet kuramının daha problemli konuları arasında, devletin iddia edilen "göreli özerkliği", devlet iktidarının sınıfsal bütünlüğünün kaynağı, devletin dönemlendirilmesi, devletin toplumsal tabanı, hegemonyanın tam doğası, hegemonyanın zor ile eklemlenmesi ve değişen dünya sisteminde ulusal devletin işlevi sıralanabilir. Pek tabii ki bu liste uzatılabilir de; ancak, sıralanan konular bile, bu çalışmada ele alabilmek için yeterince fazladır. Ben, bu konulara, daha genel bir başlık olan biçim-analizi [form analysis] ve biçim-analizinin, kapitalist toplumun ekonomik ve siyasi alanları için doğurduğu sonuçlar üzerinden yaklaşacağım.

1 Bu bir derecede, kendi kendimin eleştirisi olacak. Kendi güncel çalışmamın sonuçları Marksist analizde değer biçiminin önemini ihmal etme eğilimi ve eklektisizm tehlikesi taşımaktadır. Karş. Jessop, 1982, / passim.

Özellikle, değer-biçiminin [value-form] ve devlet-biçiminin [state form] belirsiz olduğunu ve bunların, devletin, aksi takdirde formel kalacak olan "birliğine" gerçek/maddi [substantive] bir mahiyet kazandıracak stratejiler ile tamamlanması gerektiğini iddia edeceğim. İşte bu bağlamda, birikim stratejisi ve hegemonik proje kavramlarının ayrıntılarına girmiş olacağım.[2] Şimdi, değer biçiminin sonuçları üzerinde durarak, herhangi bir ciddi Marksist iktisat analizinin temel kavramı ile başlamış olalım.

Sermaye ilişkisi ve değer-biçimi

Sermaye bir "şey" değildir. Bir toplumsal ilişkidir. Bu kadarını zaten Marx'tan biliyoruz. Peki ama bir toplumsal ilişki olarak sermayeden sözetmek ne anlama gelmektedir? Burada, Marx'ın bu tezinin, fazlaca kısa biçimde ifade edilmiş olduğu için, ne anlama geldiğini çözmenin biraz güç olduğunu savunacağım. Bu tezin daha bütünsel bir versiyonu, sermayeyi biçim-belirlenimli [form-determined] bir toplumsal ilişki olarak tanımlamalıdır. Bu da, şu ifade ile daha da açıklığa kavuşabilir: Sermaye birikimi, değer-biçim tarafından belirlenen çerçeve içinde gerçekleşen mücadelede sürecinde değişen sınıf güçleri dengesinin karmaşık bir sonucudur. İzleyen sayfalarda bu ifadeyi açacak ve bunun iktisadi ve siyasi analiz için ne gibi sonuçları olduğunu araştıracağım. Daha sonra da benzer bir argümantasyonu devlet üzerinden geliştirerek, devletin de bir toplumsal ilişki olarak yorumlanabileceğini göstereceğim.

Değer-biçimi ve değer yasası

Değer-biçimi, kapitalist gelişme matrisini tanımlayan temel toplumsal ilişkidir.[3] Değer biçimi, sermaye ilişkisinin bütün

2 Burada sunulan tartışma başka bir çalışmadan yararlanılarak geliştirilmiş ancak, bazı noktalarda değişiklikler yapılmıştır: bkz. Jessop 1983.

3 Değer-biçimine dair takip eden yorumlar özellikle iki çalışmaya çok şey borçludur: Elson, ed., 1979 (özellikle "Emeğin Değer Kuramı" adlı çalışması Elson

olarak yeniden-üretiminde, farklı uğraklar biçiminde birbirine organik olarak bağlanmış birtakım ilişkili unsurları kapsar. Sermayenin çevrimi alanında bu unsurlar, üzerlerinden mal ve hizmet mübadelesinin gerçekleştiği meta, fiyat ve para biçimlerini içerir. Üretim alanında değer-biçimi, değerin gerçekleşme, katma değer süreci olarak emek sürecinin örgütlenmesine ve onun rekabet baskısı altında tâbi olduğu maliyet düşürme ve/veya çıktıyı arttırma gereksinimlerine gömülüdür. Değer-biçimi, iş gücüyle ilişkisi açısından emek-gücünün metalaşması, emek sürecinde sermayenin kontrolüne bağımlı hale gelmesi, ücret biçimi yolu ile yeniden-üretimi ve ücretlendirilmesi ile ilişkilendirilir.

Değer-biçimi, daha genel olarak, değer yasasıyla ilişkilidir. Bu, emek-zamanın farklı üretken faaliyetler arasında dağılımını yönlendiren mekanizmadır; emek-zaman, farklı metalarda içselleşmiş gerekli toplumsal emek zamanını yansıtan üretim fiyatı etrafında, piyasa fiyatlarının dalgalanmasına göre dağılır. Kapitalist ekonomilerde bu mekanizma, kârlardaki (piyasa fiyatı ile maliyet arasındaki fark olarak tanımlı) dalgalanmalar ve rekabet halindeki sermayelerin, farklı üretim ve yatırım örüntüleriyle ilgili kâr olanaklarına dair verdikleri koordine edilmemiş kararlar üzerinden gerçekleşir. Değer-biçiminin birbirine bağlı bu unsurları, birikimin gerçekleşebileceği parametreleri tanımlamakta ve kapitalizm içinde gelişebilecek ekonomik kriz türlerini sınırlamaktadır.

Kapitalizmin tarihsel özgüllüklerini, değer-biçiminin karmaşık sonuçlarına referans vermeden anlamak olanaksızdır; ancak değer biçimi, birikimin akışını tamamen tek başına da belirlemez. Gerçekten, değerin bütün özü (metalarda gömülü, toplumsal olarak gerekli emek-zaman) büyük oranda, sermayenin, üretim sürecinde ücretli emeği kontrol edebilme yeteneğine bağlıdır. Bu ise, ekonomik sınıf mücadelesinin sonuçla-

s. 115-180) ve Itoh 1980. Yine de, bu çalışmada yazarların iddialarının toparlanması ve basitleştirilmesi için, dillerinde kimi değişikliklere gittim ve bazı yorum farklılıkları getirdim. Tartışmaları daha derinlemesine takip etmek için, okuyucunun yukarda belirtilen çalışmalara başvurması gerekir.

rına göre değişmektedir, ki burada, güçler dengesi değer-biçiminin kendisi dışında pek çok faktör tarafından şekillenmektedir. Üstelik, değer-biçiminin farklı uğrakları arasındaki karmaşık içsel ilişkiler, sadece biçimsel bir birlik taşımaktadır, yani sadece, genelleştirilmiş meta üretiminin ifade biçimleri olarak birleştirilmişlerdir. Sermaye çevriminin gerçek/maddi birliği ve kesintisiz yeniden-üretimi, değer-biçiminin sınırları içindeki bu farklı uğrakların başarılı biçimde koordinasyonuna bağlıdır. Ancak bu koordinasyon, zorunlu olarak anarşiktir (çünkü, özel ekonomik kararların ve faaliyetlerin toplumsal olarak geçerliliği, istenmeyen sonuçları ile birlikte, sadece piyasa güçlerinin rekabetçi mantığı dolayımıyla gerçekleşebilmektedir) ve devrenin kesilip ekonomik krizin patlak verebileceği pek çok nokta vardır. Ayrıca, krizler ve kırılmaların daima ihtimal dahilinde olması ve bunların alacağı biçimler sermaye çevrimine içkin iken bunların ortaya çıkması, zamanlaması ve içeriği değer-biçiminin tanımladığı matrisin ötesine geçen pek çok diğer faktöre bağlıdır. Bu faktörler, sadece bireysel sermayeler arasındaki rekabetin dengesizliklerine ve ekonomik sınıf mücadelelerinin değişen bağlamına değil, kapitalist üretimin ve piyasa güçlerinin işleyebilmesi için gerekli çeşitli dışsal koşulların (hukuksal ve siyasi sistem gibi) olumsal olarak sağlanmasına da bağlıdır. Kısaca, kapitalizmin temel parametresi değer-biçim ile tanımlanıyor olsa bile, tek başına biçim, bu yapının doğasını ve dinamiklerini anlamakta yetersiz bir yol gösterici olarak kalmaktadır.

Bunun anlamı, sermaye çevriminin zorunlu bir gerçek/maddi birliğe ve önceden belirlenmiş bir birikim kalıbına sahip olmadığıdır. Değer-biçimi tarafından kurulan matris içinde, kapitalist gelişimin ritm ve yönü büyük bir çeşitlilik gösterebilir. Bu anlamda değer-biçimi sermaye ilişkisinin yeniden-üretimi için girişilen çabalara bir zemin oluşturur ve birikimin doğası, bu çabaların başarılı olup olmamasına bağlıdır. Bu çabaları ele alabilmek için ekonomik stratejinin analizine dair kavramlar geliştirmek zorundayız. Şimdiye kadarki Marksist analizler, ya farklı birikim kalıplarını genel ekonomik "yasalar" altında

kapsayan "sermaye-mantığı" yaklaşımını benimseme ya da bu farklı kalıpları, çeşitli sınıf ve fraksiyonlar arasındaki özgül "ekonomik-korporatif" mücadelelerine indirgeme eğiliminde olmuşlardır. Birikim kalıbındaki bu farklılaşmayı tam olarak anlayabilmek için, değer-biçiminin soyut "sermaye-kuramsal" yasaları ile, biçimi içerik lehine göz ardı eden "sınıf-kuramsal" yaklaşımlarca analiz edilen toplumsal ekonomik mücadelelerin somut kipleri arasında anlamlı ilişkiler kurabilecek "stratejik-kuramsal" kavramlara ihtiyaç duymaktayız.[4] Birikim stratejisi kavramı, özellikle bu noktada yararlıdır ve bu nedenle anlamı ve kapsamı üzerinde derinleşmeyi hak eder.[5]

Birikim stratejileri üzerine

"Birikim stratejisi", çeşitli ekonomi-dışı önkoşulları ile birlikte bir bütün olan belirli bir ekonomik "büyüme modelini" tanımlar ve bunun gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan genel stratejinin sınırlarını çizer. Başarılı olabilmesi için bu tür bir modelin sermaye çevriminin farklı uğraklarını (para ve banka sermayesi, endüstriyel sermaye, ticari sermaye gibi), belli bir fraksiyonun hegemonyası altında (ki bunun bileşimi, başka şeylerin yanısıra kapitalist gelişmenin aşamalarına bağlı olarak değişecektir) birleştirmesi gerekmektedir. Böylesi bir stratejinin başarılı biçimde ayrıntılandırılması yoluyla gerçekleşen "ekonomik hegemonya"nın icrası, basit bir "ekonomik egemenlik"ten ve sanayi sermayesi çevrimi tarafından son kertede "ekonomik belirlenim"den ayrıştırılmalıdır. Bu, üretken (sanayi) sermayesinin performansının birikim sürecinin nihai ekonomik belirleyicisi olduğu ve ayrıca para (kredi de dahil olmak üzere) ve ticari sermayenin gerçek getirisinin bir bütün olarak (ve böylece rekabetten soyutlanarak) uzun vadede,

4 "Sermaye-kuramsal" ve "sınıf-kuramsal" yaklaşımlar arasındaki farkların daha detaylı analizi için Jessop 1982'ye başvurulabilir.

5 Günümüz Marksist analizlerinde yaşanan en ilgi çekici gelişmeler, tam olarak sosyalist stratejinin sorunlarına dairdir; kapitalist stratejiler alanı hâlâ bir şekilde ihmal edilmektedir.

üretken (ya da sanayi) sermayesinin sürekli gerçekleşmesine bağlı olduğu anlamına gelir. Ekonomik egemenlik, sermayenin çeşitli fraksiyonları tarafından kurulabilir ve diğer fraksiyonların çıkarlarını gözetmeksizin ve /veya çıkarları aleyhine olarak bu fraksiyonların, diğerleri üzerinde, kendi özel çıkarlarını dayatmaya muktedir olduğu zaman gerçekleşir. Bu tür egemenlik, sözkonusu fraksiyonun, belirli bir ekonomik konjonktürde sermaye toplam çevriminde aldığı konum yoluyla doğrudan ya da ekonomi-dışı zor biçimlerinin kullanılması yoluyla (devlet iktidarının uygulanması da dahil olmak üzere) dolaylı olarak türetilebilir.

Buna zıt olarak, ekonomik hegemonya, belirli bir birikim stratejisinin genel olarak benimsenmesiyle elde edilen ekonomik önderlikten kaynaklanır. Böylesi bir strateji, bir yandan sermaye çevrimini bütünleştirmek yoluyla diğer fraksiyonların acil çıkarlarını geliştirirken, bir yandan da para sermayenin (hegemonik fraksiyon ve/veya fraksiyonların) lehine olan farklı yatırım alanlarına dağıtılmasını kontrol ederek, hegemonik kesimin uzun vadeli çıkarlarını güvenceye almalıdır.[6] Dolayısıyla, ekonomik egemenlik, total toplumsal sermayenin kesintisiz bütünleşmesi süreciyle uyumsuzluk gösterebilmesine rağmen, (bütün çevrimde nihai belirleyici olan sanayi sermayesi üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı) ekonomik hegemonya, çevrimin bütünleşmesi ve sanayi-dışı fraksiyonlar hegemonik olsa bile sanayi sermayesinin genişlemesinin sürdürülmesi yoluyla kazanılır. Kapitalist ekonominin karmaşık dinamiklerinin anlaşılabilmesi, son kertede ekonomik belirlenme, ekonomik egemenlik ve ekonomik hegemonyanın karmaşık eklemlenme ve çözülme biçimlerinin sistematik analizi ile mümkün olabilecektir.

6 Para sermaye, genel olarak sermayenin en temel dışavurumudur; değer yasasına göre, ortalama kâr oranı etrafında dalgalanmaya göre farklı yatırım alanlarına dağılmaktadır; fakat, bu dağılma sürecinin, tercihleri piyasa güçleri üzerinden post hoc ve anarşik tarzda toplumsal onaya konu olan belirli sermayelerin kararlarına bağlı olduğunu anlamak da önemlidir. Para sermayenin dağılımı üzerindeki (doğrudan ya da dolaylı) güç ekonomik egemenlik ve ekonomik hegemonyanın önemli bir niteleyicisidir.

Ekonomik hegemonyanın bu tanımını sunarken, verili bir birikim stratejisinin benimsenmesinin sermayeler veya sermaye fraksiyonları arasındaki çıkar çatışmalarını ve rekabeti ortadan kaldıracağını iddia etmiyorum. Yine de, belirli bir stratejinin benimsenmesi, rekabetin ve çatışan çıkarların, sermaye çevriminin genel bütünlüğünü bozmaksızın yaşanabileceği istikrarlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu da hegemonik fraksiyonun, farklı fraksiyonlar arasındaki uzlaşma dengesini güvence altına almak için kendi acil "ekonomik-korporatif" çıkarlarını feda etme gönüllülüğüne bağlıdır, ki bu da para-sermayenin, kazancın belirli biçimlerinin maksimize edildiği yatırım alanlarına dağılımını sağlayarak kendi uzun vadeli çıkarını güçlendirecektir.[7] Hegemonik fraksiyonun bu tür bir ödün (nesnel ve/veya öznel sınırlar nedeniyle) vermeye hazır olmadığı durumda, hegemonya krizi gündeme gelmekte ve birikim sürecinde *ekonomik egemenliğin* rolü artmaktadır.

Hegemonik olanın hangi fraksiyon olacağı konusunda büyük farklılıklar olabilir. Hegemonik fraksiyon, sermaye çevrimindeki asli işlevine (banka, sanayi, ticari), birikim tarzlarına (rekabetçi, tekelci ve devlet tekelci)[8] ve uluslararası ekonomideki konumuna bağlı olarak (ulusal, komprador, uluslararası ve dahili) farklılaşabilir.[9] Ancak bu farklılaşmaların tamamı, birikim sürecinin bütününde sanayi sermayesinin belirleyici rolü tarafından koşullanmaktadır. Böylece, banka ya da ticaret sermayesi hegemonyayı kursa ve/veya ekonomik egemenliği ele geçirse bile, bu, sanayi sermayesinin kesintisiz gerçekleş-

---

7 Sermayenin bütün fraksiyonlari üretici (ya da sanayi) sermayenin devirlerinde üretilen toplam artı değerden pay alsa da, [bunlar] fraksiyonların devre içindeki konumuna göre farklı biçimlerde tahsis edilir: girişim kârı, rant, faiz, vb.

8 Birikim biçimleri arasındaki farklara ilişkin daha detaylı inceleme Fine ve Harris 1979 ve Jessop 1982 s. 32-62'de bulunabilir

9 "Dahili" burjuvazi ["interior" bourgeoisie] kavramı N. Poulantzas tarafından geliştirilmişti: Kavram, (komprador burjuvazi gibi) doğrudan yabancı sermayeye tâbi olmayan ancak (ulusal burjuvazi gibi) tamamen bağımsız da olmayan büyük ölçüde yerli sanayi burjuvazisine referans vermektedir. Bunlar bağımlı sanayileşme çerçevesinde (tipik olarak Amerika sermayesinin kalkanında) bağımsız gelişim için cüzi derecede manevra şansına sahiptir. bkz. N. Poulantzas 1975, s 69-76 ve passim.

mesi ile nihai olarak uyumlu olmak zorundadır. Sermayenin bu tarzda gerçekleşmesi, uygun ulusal ya da uluslararası ölçekte oluşmazsa, sermayeler arasında yeniden dağılacak artı değer kitlesinde azalma yaşanacaktır. Bu ise, sermaye birikiminin genel krizini tetikleyecek ve/veya sadece yeni bir birikim stratejisinin gelişimiyle kapitalist bir çerçevede çözülebilecek olan, uzun dönemli bir çöküşü gündeme getirecektir. İngiltere bu duruma örnek gösterilebilir. Uluslararası kredilerin "dünyanın en önemli atölyesinde" üretilen malların satışının finansmanında kullanılabildiği 19. yüzyıl Londra'sının hegemonyası ile sanayiinin büyümesi arasında bir uyum sağlanmış olmasına rağmen, Amerikan ve Alman sanayi sermayesinin yükselişi, bu ikisi arasındaki çıkar birliğini dağıtmıştır. Bunun ardından banka sermayesinin "ekonomik-korporatif" çıkarlarının kollanmaya başlanması ise, İngiliz ekonomisinin adım adım sanayisizleşmesine katkıda bulunmuştur.[10]

Genel anlamda ifade edersek, "keyfi, rasyonalist ve iradeci"[11] olmaması için bir birikim stratejisinin, sermaye çevriminin hakim biçimini (liberal, tekelci, devlet tekelci); ticari, banka ve sanayi sermayesinin hakim uluslararasılaşma biçimini; belirli ulusal sermayelerin karşı karşıya oldukları özgül uluslararası koşulları; ülke içi ve dışındaki toplumsal, ekonomik ve siyasi güç dengesini ve yurtiçi ekonominin ve onun yabancı şubelerinin üretim potansiyellerinin gerektirdiği hareket sınırlarını dikkate almak zorunda olduğu söylenebilir. Sıralanan bu kısıtlar kapsamında, tipik olarak, çeşitli ekonomik stratejiler izlenebilir (özellikle daha genel siyasi ve ideolojik konulardan soyutlanıldığı takdirde) ki bunlar farklı sermaye fraksiyonları ve bağımlı sınıflar için karşıt sonuçlar doğuracaktır. Ekonomik hegemonya ve/veya ekonomik egemenlik üzerinde bu tür bir mücadele uzamı, sadece ulusal ekonomiler için değil (bunun tamamen dünya ekonomisinden yalıtıldığını varsaysak bi-

---

10 Tartışma için Pollard 1982'ye bakılabilir.

11 Gramsci tarihsel olarak organik ideolojiler ile "tesadüfi, akılcı ve, istenilen" ideolojiler arasında dünya kadar fark olduğunu belirtir, aynı tez, birikim stratejilerine de uygulanabilir. Bkz. Gramsci 1971, sayfa 376-377.

le), sermayenin küresel çevriminin, sermayenin tek bir (ya da daha fazla) ulusal sermaye kesiminin önderliği altında bütünleşmesi olgusu için de geçerlidir. Çeşitli ulusal stratejiler küresel hegemonik strateji ile bağdaştırıldıkları zaman, dünya ölçeğinde birikim için gerekli koşullar sağlanmış olacaktır.[12]

Bu çerçevede, ekonomik hegemonyanın ancak ekonomik egemenlik konumu ile desteklendiğinde sağlam şekilde güvenceye alınacağı da vurgulanmalıdır. Devlet iktidarı, tam da Gramsci'nin düşündüğü gibi, "zor ile kuşanmış hegemonya" olarak en doğru biçimde yorumlanır; genişleyen yeniden-üretim ise "ekonomik egemenlik ile kuşanmış ekonomik hegemonya" olarak görülür. Para-sermayenin dağılımı yoluyla ekonomik egemenliğin ustalıklı kullanımı, dik kafalı sermayeleri hizaya getirebilir ve/veya sermaye çevriminin genişlemesi ve genel olarak bütünleşmesi için faydalı faaliyetleri teşvik edebilir. Liberal kapitalizmden, tekelci ya da devlet tekelci kapitalist biçimlere geçişle birlikte, devletin burada önemli bir rol oynamaya başladığını görüyoruz. Özellikle kamu sektörünün, artıdeğerin yeniden dağılım mekanizması olarak verginin ve hem yatırım sermayesi hem de kolektif tüketim için gelir sıfatıyla paranın dağılım mekanizması olarak devlet kredilerinin rolünün genişlediğini görürüz. Daha genel olarak, birikim stratejisinin çeşitli önkoşullarının güvenceye alınmasında, ekonomidışı zorun (devlet iktidarının uygulanması yoluyla yerine getirilen) işlevinin de not edilmesi gerekir.

Son olarak, birikim stratejisinin, sadece sermayenin farklı fraksiyonları arasındaki karmaşık ilişkiyi ele almakla yetinmemesi, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki güç dengesini de hesaba katması gerektiği vurgulanmalıdır. Bir strateji, sadece bağımlı ekonomik sınıflarca değil aynı zamanda iktidar bloğundaki hegemonik-olmayan sınıf ve fraksiyonlar tarafından da kabul edildiğinde tam olarak hegemonik bir mahiyet kazanır. Bununla birlikte, "ekonomik-korporatif" imtiyazlar ile marjinalleştirme ve zor unsurunun bileşiminin, bağımlı sınıf-

12 Ulusal birikim stratejileri arasındaki tamamlayıcılığa dair Aglietta 1982'ye başvurulabilir.

ların rızasını kazanmaya yettiği durumlarda, birikim stratejisinin başarısında en önemli faktör sermaye çevriminin bütünleştirilmesi ve dolayısıyla egemen sınıf ve fraksiyonların desteğinin pekiştirilmesi olacaktır. Hegemonik projenin anlamlandırılmasıyla da ilgili olduğu için ilerleyen bölümlerde bu konuya tekrar dönülecektir.

Birikim stratejisi kavramının bazı içerimleri

Bu genel değerlendirmeler, çeşitli biçimlerde örneklendirilebilir. Saf kapitalist üretim biçimi düzeyinde, tekelci ya da devlet-tekelci aşamada, "Fordizm"in birikim stratejisi olarak rolü pek fazla açıklamaya ihtiyaç göstermez (Fordizm'in farklı merkez formasyonlar ve çevredeki uygulamalarında kesinlikle önemli farklılıklar olmasına rağmen). Belki de, ulusal düzeydeki birikim stratejilerinin en iyi bilinen örneği, Latin Amerika'da geliştirilen, "ithal ikameci" ve "ihracata dayalı" büyüme modelleri ile günümüzde bunların yerini alan "ihraç ikameci" modelleri olsa gerektir.[13] Diğer ulusal örnekler, faşist Grossraumwirtschaft kavrayışı, (karş. Japonya'nın Asya Eş-Refah Alanı - Asian Co-Prosperity Sphere), Batı Almanya'nın savaş-sonrası Sozialmarktwirtschaft stratejisi, Batı Almanya'nın daha güncel Modell Deutschland stratejisi, İngiliz banka sermayesinin 1945 sonrasında Londra'nın uzun vadeli uluslararası ekonomik egemenlik stratejisini sanayi sermayesi üzerinde kurma girişimi, Japonya'nın Meiji Restorasyonu'ndan 1945'teki askeri yenilgisine kadar, "zengin ülke, güçlü ordu" stratejisi, savaş sonrası dönemde Japonya'nın devlet destekli finans sermaye tröstlerinin hamiliğinde ihracata dayalı barışçı büyüme stratejisi ve savaş sonrası Fransa'sının ulusalcı yolgösterici planlama ve modernizasyon stratejilerini içermektedir. Uluslararası düzeyde, pax-Britannica, pax-Americana ve günümüzde Kuzey-Güney problemi için geliştirilen umutsuz önerilere referans verebiliriz. Bu ve diğer stratejiler daha ayrıntılı olarak tartışıl-

13 "İhraç ikamesi" için bkz. Lipietz 1982.

maya ihtiyaç duymakla birlikte, şimdilik birikim stratejisi kavramının bazı teorik sonuçlarını ortaya koymakla yetineceğim.

Sermayenin çıkarları

İlk olarak, "eğer sermaye çevrimi zorunlu olarak gerçek/maddi birliğe sahip değilse ve sermayenin takip edeceği önceden saptanmış bir birikim örüntüsü de yoksa, o halde "sermayenin çıkarları" nasıl tanımlanabilir" sorusu ile ilgileneceğim. En soyut düzeyde, sermayenin çıkarlarının, hukuk, para ve devlet gibi çeşitli varoluş koşullarıyla birlikte değer-biçiminin yeniden-üretilmesine dayandığını söyleyebiliriz. Bu, kapitalizm tanımında açıkça içerilmektedir ve dolayısıyla saf bir totoloji olarak görülebilir. Ancak, bu soyutlama düzeyinde bile, çeşitli anlam belirsizliklerinin ve ikilemlerin olduğu aşikardır. Belirli bir sermayenin kendi genişletilmiş yeniden-üretimindeki çıkarlarının, sermayenin genel olarak yeniden-üretiminin koşulları ile nasıl örtüştüğü hiç açık değildir ve herkesin çıkarı ile genel çıkar olarak adlandırılabilecek şey arasında geniş bir çatışma alanı vardır. Aynı zamanda, hem genel olarak sermaye hem de tekil sermayelerin karşı karşıya kaldığı daimi ve çözümsüz bir stratejik ikilem sözkonusudur. Bu ikilem, değer-biçiminin yeniden-üretiminin değer-dışı biçimlerin yani piyasa-dışı ilişkilerin genişlemesine bağlı olmasından kaynaklanır. Bu ikilem sadece üretimin maddi koşullarının sağlanmasında (ekonomik altyapı gibi) değil, emek-gücünün ücret dışı formlarda yeniden-üretiminin önkoşullarında da geçerlidir.

Bu anlamda, en soyut düzeyde dahi "sermayenin çıkarları", değer-biçimi ile ve değer-dışı biçimler arasındaki çelişkili ve kararsız bağıntının yeniden üretilmesine bağlıdır ki sermaye birikimini sürdüren de tam da bu ikisi arasındaki karşılıklı etkilerdir. Bu biçimler arasındaki denge pek çok farklı biçimde sarsılabilir ve bu denge, tipik olarak istikrarsız ve geçicidir. Bu anlamda, sermaye ilişkisi, gerçekte, belirli farklı sermaye gruplarının kendi özel çıkarlarını sermayenin genel çıkarı ile başarılı biçimde eklemlediği, birikimin akış yönünü belirle-

mek için verdikleri mücadeleden oluşmaktadır. Kısaca, sermayenin kolektif çıkarı bir bütün olarak verili değildir ve tekil sermayeler arasındaki çıkar birliğinin olumsallığını kuran belirli bir birikim stratejisi içinde ve dolayımıyla eklemlenmelidir. Böylece, belirli sermaye gruplarının çıkarları ve genel olarak sermayenin çıkarlarının ne olduğu, izlenmekte olan belirli birikim stratejisine göre şekillenir. Ekonomik çıkarların nasıl kavranması gerektiğine dair bu konjonktürel ve ilişkisel yaklaşımın mümkün bütün çıkarımlarını ortaya sererek, sermaye-mantığı ile sınıf-kuramsal yaklaşımlar arasındaki bildik kuramsal ikilemden radikal bir kopuş gerçekleştirebiliriz.

Birikim stratejileri ve dönemlendirme

Kapitalizmin Marksist tahlilinde hâlâ geçerli olan ikinci bir problem ise dönemlendirme sorununda ve bunun kapitalizmin temel hareket yasasının işleyişine dair sonuçlarında ortaya çıkar. Bugün genel olarak kabul edilmektedir ki, kapitalizmi dönemlendirme çabaları, zorunlu olarak aşamalar arasında doğrusallık bulunduğu, yani aşamaların geriye çevrilemez olduğu ya da bütün ulusal ekonomilerin aynı kapitalist gelişmişlik aşamasını zorunlu olarak kat edecekleri anlamına gelmemektedir. Benzer şekilde, "belirli eğilimlerin aşamalı birikimi" yaklaşımından farklı olarak, kapitalizmin kesin kırılmalar etrafında dönemlere ayrıştırılabileceği de tartışmalıdır. Bu sorun, sadece farklı sermaye gruplarının varlığından soyutlanmış saf kapitalist üretim biçimi düzeyinde değil, uluslararası boyutuyla ve/veya toplumsal ve özel emeğin biçimlerine ve diğer üretim biçimlerine eklemlenme biçimiyle somutlanan sermaye çevrimi düzeyinde de geçerlidir.

Bu noktada, aşamalandırma ve eğilimlerle ilgili sorunu ele alırken en azından dört olası çözüm belirmektedir.[14] Dönemlendirme çabalarının kuramsal geçerliliği reddedilerek, sadece, sermaye çevriminin farklı eklemlenme biçimlerinden ve kaçı-

14 Saf kapitalist üretim biçiminin özellikle yararlı bir dönemlendirmesi ve sermayenin uluslararasılaşması, Fine ve Harris 1979'da bulunabilir.

nılmaz olmayan ama tarihsel olan ardıllıklarından bahsedilebilir. Alternatif biçimde, genel bir dönemlendirmenin zorunlu olarak belirsiz (ya da alt-belirlenmiş) olduğu ve bunun, sermaye ilişkisi biçiminde, varlık koşullarında ve birikime dair sonuçlarında olası değişimlerin tanımlanmasıyla sınırlandırılması gerektiği iddia edilebilir. Tersine, zamanlamayı, başarıyı ve herhangi bir dönüşümün mahiyetini (kırılmanın aşamaları ve keskinliği de dahil olmak üzere) etkileyen faktörler, daha somut ve karmaşık analiz düzeylerinde tanımlanmalıdır. Üçüncü olarak, zamanlama sorununa dair bazı açıklama ilkeleri getirilecekse, bu, potansiyel değişimler, kriz kuramı ya da kapitalist gelişmenin uzun dalgaları kuramları ile ilişkilendirilebilir. Bunun gibi bir kriz ya da uzun dalga teorisi, sürekli birikim için belirli engelleri tanımlayacak ve genişleyen yeniden-üretimin yeniden kurulması için sermaye çevriminin ve/veya önkoşullarının yeniden örgütlenmesi gereken alanlarını hesaba katacaktır.[15] Dördüncü ve son olarak, sermaye birikiminin dönemlendirmesinde devlet aygıtının yeniden yapılandırılmasına daha çok ağırlık verilebilir. Çünkü, ister belirli bir eğilimin güçlenmesine isterse de periyodik uzun dönem dalga krizleriyle ilişkili kesintilere vurgu yapılsın, devlet müdahalelerinin biçim ve içeriğindeki değişimlere, tipik olarak, ardıl aşamaların baskın özelliklerini sağlamlaştırmak için gerek duyulur. Devletin yeniden yapılanmasına ilişkin siyasi kopuşlar, sadece kapitalist devletin dönemlendirilmesi için değil, kapitalist ekonominin dönemlendirilmesi için de bir zemin yaratacaktır.

Bu son üç önermede belirgin nokta, değişen birikim stratejisinin dönemlendirmelerde oynadığı kritik roldür. Vurgu ister geçişlerin zamanlaması, mahiyeti ve başarısı gibi genel sorunlara dair, ister uzun dalga krizlerine yanıt olarak sermaye çevriminin yeniden yapılanması üzerinden, isterse de devlet aygıtının yeniden yapılandırılması üzerine yapılsın, birikim stratejisindeki kaymalara işaret edilmeksizin yeterli bir açıklama ge-

15 Bu yaklaşımın teknolojik çeşitlemesi Mandel 1975'te bulunabilir (ayrıca Itoh 1980'e bakılabilir).

liştirilmesi çok zordur. Özellikle dönemlendirme çabası için bu tür bir dönüşüm analizi yerinde olacaktır, çünkü bu bizim, hem katı bir sermaye-mantığı determinizminden hem de sermaye ilişkisinin doğasındaki belirgin değişimlerin safça inkâr edilmesinden kaçınmamızı sağlayacaktır.

Bununla birlikte, dönemlendirme sorununu bu kavramlar etrafında ortaya koymak, soyutlama düzeyine ilişkin şu hususları gündeme getirmektedir. Özellikle hakim birikim stratejisinde yaşanan kayma nasıl tanımlanacaktır? Örneğin, yakın bir zamanda Martin, Keynesci tam istihdam politikalarının, daha önceki politikaların yol açtığı stagflasyonist eğilimleri gidermeye yönelik özgül bir dinamiğe sahip olduğunu iddia etmiştir. Nitekim, örneğin İsveç'te basit makro talep yönetiminden, gelir ve insan-kaynağı politikalarına ve daha sonra da yatırım fonlarının toplumsallaşmasına doğru bir kaymanın gerçekleştiğini görürüz ki benzer bir gelişme tam istihdam politikasına bağlı diğer ülkelerde de yaşanmıştır.[16] Keynesciliğin bir aşamasından diğerine geçiş, kapitalizmin doğasında bir dönüşüm anlamına mı gelmektedir? Bu soruya vereceğimiz yanıt, kapitalizm tanımımızın soyutlama düzeyine ve karmaşıklığına bağlı olarak değişecektir. Belirli bir düzeyde Keynescilik çeşitli kapitalist ekonomilerde gözlemlenen ve 1930'lardan 1970'lere kadarki birikim dalgalarını tanımlayan genel bir birikim stratejisidir. Bu nedenle, Keynescilik, her bir ekonomideki belirli güç dengelerini yansıtan ulusal farklılaşmaların (İngiltere'deki Butskellism'e veya İsviçre'deki sosyal demokrat Keynesciliğe karşı olarak ABD'deki askeri Keynescilik gibi), daha detaylı incelenmesi ile daha da özgülleştirilebilir. Ayrıca, Keynesciliğin bizzat kendisinin dönemlendirilmesini mümkün kılan aşamaların saptanmasıyla yoluyla da özgülleştirilebilir. Ancak bütün bu durumlar için, Keynesci ve Keynesci-öncesi dönemler arasında belirgin bir kopuş vardır ki bu, "eğilimlerin basitçe belirginleşmesi" yaklaşımının ötesine geçerek, kesin aşamaları birbirinden ayrıştırmamızı mümkün kılar.

16 Karş. Martin, 1979.

Strateji ve taktikler

Bu konuyla ilgili daha genel bir problem, verili bir birikim stratejisi içindeki taktiklerin çeşitliliği ve verili bir konjonktürdeki mümkün stratejilerin çoğulluğu konusudur. Belli bir dönemde sadece bir birikim stratejisinin takip edileceğini ve onu gerçekleştirebilmek için sadece belli bir taktiğin denenebileceğini düşünmek yanlış olacaktır. Sermaye fraksiyonları içinde ve arasında farklı derecelerde destek gören çeşitli olası stratejilerin varlığının farkında olmamız gerekir. Bu yapı, sermaye çevrimindeki farklı konumları ve/veya ekonomik hesaplamaların farklı biçimlerini yansıtır. Hakim bir birikim stratejisi mevcut olsa bile, tamamlayıcı ya da zıt stratejilerin de var olması beklenebilir. Bu bağlamda, yapısal olarak beliren *ekonomik egemenliğe* müracaat yoluyla *ekonomik hegemonyayı* güçlendirme kapasitesi önem kazanır. Aynı zamanda, verili bir stratejinin güdülmesinde çeşitli taktiklerin ortaya çıkacağının da farkında olunması gerekir. Alternatif taktiklerin imkân dahilinde olması (hepsi eşit derecede tercih edilebilir olmamakla birlikte) birikim rejiminin esnek biçimde uygulanabilmesi için gereklidir. Gerçekten, genişleyen yeniden-üretim için gerekli koşullar kararsız ve birbirine karşıt olsa bile, ekonomik faaliyetlerin toplumsal geçerliliği anarşik ve çoğunlukla *post hoc* karakterli olduğu sürece, deneme-yanılma yöntemine dayalı taktik alternatiflere sahip olabilmek zorunludur. Dahası, alternatif taktikler, çeşitli sermayelerin, fraksiyonların ve egemen sınıfların konumları üzerinde farklı etkilere sahip olduğu sürece, güç dengelerini güvenceye almak ve birikimin bağlı olduğu geçici ve kararsız güven dengesini kontrol edebilmek için böyle bir alternatifler yelpazesinin mevcut olması yine zorunludur.

Taktiklerin bu çoğulluğu, hegemonik olmayan fraksiyonlar ve egemen sınıfların kendi "ekonomik-korporatif" talepleri için manevra alanı yaratmaktadır.[17] Bu, hakim birikim stratejisinin

17 Strateji ve taktiklerin incelemesinde, N. Poulantzas'ın çalışmasına çok şey borçluyum: bkz. özellikle Poulantzas 1976, sayfa 34-39, benzer tezler M. Foucault'da da özellikle Foucault 1981'de bulunabilir.

başarılı biçimde uygulanmasına engel oluşturabilir. Ancak, çıkar kollamaları, hakim bir strateji çerçevesinde yönlendirilebildiğinde (böylece herkesin talepleri ılımlı hale getirilmiş olur) bu, büyük olasılıkla, uzlaşma dengesine katkı yapacaktır.

Sonuç olarak, kapitalist ekonominin dinamikleri kapsamında birikim stratejisine atfettiğimiz önemin, iradeci bir yaklaşımı mı yoksa idealist bir yaklaşımımı mı ima ettiği sorulmaya değer bir sorudur. Kapitalist birikimin, güç ilişkilerinin biçim-belirlenimini içerdiğini vurguladık ve birikim stratejilerini değer-biçimi ile ilişkilendirdik. Yapısal süper-belirlenime ve idealist yaklaşımlara karşıt olarak, sermaye birikimini, yapılar ve stratejiler diyalektiğinin olumsal sonucu olarak tahlil etme konusunda ısrar etmekteyiz. Yapılar, değer-biçiminin çeşitli uğrakları ve toplumsal etkileşimin özellikleri üzerinden belirlenmekte iken, birikim stratejisinin izlenmesi ve geliştirilmesi bu yapıları belirli yapısal sınırlar içinde yeniden-üretmekte ve dönüştürmektedir. Burada karmaşık bir diyalektik ilişki geçerlidir. Stratejilerin etkinliği, bunların hakim yapılarda içkin olan manevra sınırlarına uyarlanmasına ve bunların güç dengesindeki yansımalarına bağlıdır. Fakat, toplumsal güç ve yapı dengelerinin kendileri, bu manevra sınırlarının zorlanması yoluyla orta ve uzun vadede dönüştürülebilecektir. Bu nedenle, sınıfsal (ve sınıf-bağlantılı) güç dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olarak sermayenin analizinde ilişkisel, konjonktürel yaklaşım üzerinde ısrar ediyoruz.[18] Bu açıdan sadece değer-biçimini ve doğrudan ekonomik güçleri değil, siyasi ve ideolojik yapıyı, toplumsal güçleri ve stratejileri de ele almak önemlidir. Bunun için, şimdi devlet biçimi ve siyasi pratikler sorununu ele alacağız.

Devlet biçimi üzerine

Devlet iktidarı da biçim-belirlenimli bir ilişkidir. Yani kapitalist devletin doğru olarak analiz edilebilmesi için, sadece devletin özgül kurumsal biçimlerinin değil, siyasi güçler dengesi-

18 Sınıf güçleri [class forces] ve sınıf-bağlantılı güçler [class-relevant forces] arasındaki ayrım için Jessop 1982, sayfa 242-244.

nin devlet biçimi ötesinde konuşlanan güçler tarafından nasıl belirlendiğinin de ele alınması gerekmektedir. Kapitalist devlet biçiminin en önemli genel özelliği onun ayrışmışlığıdır [particularisation] (sermaye çevriminden kurumsal olarak ayrışmış olması). Bu ayrışma, kapitalist üretim ilişkileri ekonomi-dışı zoru sermayenin çevriminden dışladığı (ya da bu tür ilişkileri değer yasasının maddi ifadesi olarak piyasa mantığının boyunduruğuna soktuğu) için değer-biçimi tarafından mümkün kılınmıştır. Sermaye çevriminin, piyasa-dışı ve piyasa-ötesinde yer alan tarafsız bir organ yolu ile güvenceye alınacak ekonomi-dışı önemli önkoşulları varolduğu sürece değer-biçimi, devlete gereksinim duyar.

Aynı zamanda, bu ayrışmış devlet biçimi, kapitalist devletin sermaye için işlevselliğini sorunlu hale getirir. Çünkü, bazı Marksist kuramcılar abartılı biçimde ve sıkça, devletin, ideal kolektif bir kapitalist olduğunu iddia etseler de, sözkonusu kurumsal ayrışmanın, devletin faaliyetleri ile sermayenin ihtiyaçları arasında bir yarılmayı mümkün kıldığı da açıktır. Tersine, Hindess ve Hirst gibi bazı kuramcıların, ekonomi alanı ile devlet arasında zorunlu bir örtüşmezlik olduğunu iddia etmelerine karşın, bu örtüşme mümkündür; ancak, bunun, sonucu daima olumsal olan bir mücadele sürecinde kurulması gereklidir. Bu sonuç, hem kapitalist üretim tarzının değer-biçiminin hem de ayrışmış devlet-biçiminin belirli açılardan kararsız olduğu; aralarındaki herhangi bir örtüşme ya da yarılmanın veya bunların maddi içeriğinin, saf biçimsel mekanizmalardan öte pek çok etkene bağlı olacağı gerçeğinden çıkmaktadır. Şimdi, daha ileri çalışmalar için bu sorunun nasıl ayrıntılandırılacağı üzerine yoğunlaşalım.

Devletin biçimsel ve maddi boyutları

Kapitalist devletin en önemli genel özelliği ayrışmışlık olmakla birlikte, devletin yeterli bir tanımı başka noktaların da hesaba katılmasını gerektirir. Biçim-olarak-devlet üç önemli yönüyle incelenmeye değer: temsil biçimleri, müdahale biçim-

leri, kurumsal bütünlük olarak devletin eklemlenme biçimleri. Bu üç boyut, sermaye egemenliğinin dolayımlanmasında hayati bir öneme sahiptir. Siyasi temsil biçimleri, verili birikim stratejisi içinde sermaye çıkarlarının eklemlenme yollarını biçimlendirir ve bu biçimlerin içinde tanımlı "yapısal seçicilik" üzerinden bazı stratejileri diğerleri aleyhine ayrıcalıklı kılabilir. Müdahalenin farklı biçimleri, belirli birikim stratejilerinin izlenmesinde farklı sonuçlar yaratır. Son olarak, devlet aygıtındaki güçlerin hiyerarşik ve yatay dağılımı ile devletin belirli kollarının göreli bir hakimiyete sahip olması, devlet iktidarının birikimin yararına uygulanması açısından önemli etkiler yaratır. Biçim-belirlenim alanında hâlâ incelenecek çok şey vardır ve bu noktada, Marksist kuramcılar, daha ortodoks siyasi analizlerden çok şey öğrenebilirler.

Devlet sisteminin bu biçimsel boyutlarına ek olarak, gerçek/maddi yönlerini de ele almalıyız. Devlet aygıtı tarafından izlenen özgül politikalara ek olarak, daha genel anlamda iki belirleyenden söz edilebilir: birincisi devlete yönelik destek ve direnişin toplumsal tabanı; ikincisi, devlet iktidarının icrasının onun çevresinde odaklandığı hegemonik projenin (eğer varsa) doğası. Devletin toplumsal tabanı deyimi ile, özneler olarak tanımlanan ve siyasi güçler olarak örgütlenen (ya da çözülen), toplumsal güçlerin özgül biçimlenişini anlamaktayız, ki bu yapı, devlet sisteminin temel yapısını, işleyiş biçimini ve amaçlarını desteklemektedir. Çatışmalar, mutabakata varılan bir kurumsal çerçeve içinde ve kamusal tercihlerin parametrelerini kuran bir "siyasa paradigması" dahilinde yaşandığı sürece, sözkonusu toplumsal destek, belirli politikalar üzerinde çatışmaların sürmesi olgusuyla hiçbir şekilde çelişmemektedir. Bu tür bir siyasi destek, basit bir mutabakat sorununa indirgenemez. Bu desteğin, talepleri yönlendiren, dönüştüren ve öncelikli kılan ve istikrarsız uzlaşma dengesinin korunabilmesi için gerekli maddi tavizlerin akışını yönlendiren belirli bir kitlesel katılım biçimine bağlı olduğu unutulmamalıdır.[19] Not

19 "Kitlesel eklemlenme biçimi" [mode of mass integration] kavramı Joachim Hirsch tarafından geliştirilmiştir: bkz. Hirsch 1978b.

edilmesi gereken bir başka nokta da, devletin toplumsal tabanının heterojen oluşu ve farklı toplumsal güçlerin devlete bağlılık düzeylerinin farklılaşmasıdır. Ayrıca, devletin farklı toplumsal güçlere karşı yönlendirdiği maddi tavizler, sembolik ödüller ve zorun kompozisyonunda önemli farklılaşmalar yaşanacaktır. Destek ve yararlanma konusunda ortaya çıkan bu farklılıklar tipik olarak, (eğer varsa) mevcut hegemonik projeyle ve onun siyasetin biçim ve içeriğine dair doğurduğu sonuçlarla ilişkilidir.

Hegemonya ve hegemonik projeler

Genel bir ifade ile, hegemonya, farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf-bilinçli değil) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da fraksiyonların) "siyasi, entelektüel ve ahlaki önderliği" altında ya da daha kesin biçimde onun siyasi, entelektüel ve ahlaki sözcülüğünde çağrılması/adlandırılması ve örgütlenmesini içerir. Bu tarz bir liderliğin uygulanmasının anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek belirli bir "hegemonik projenin" geliştirilmesidir. Bu çatışma, herhangi bir genel çıkar tanımına zıt düşmesi muhtemel olan özel çıkarların potansiyel sınırsızlığı nedeniyle, soyut düzeyde çözümsüzdür. Ancak, bu çatışmayı daha az soyut düzeyde, belirli siyasi, entelektüel ve ahlaki pratikler üzerinden çözmek, hegemonik liderliğin görevidir. Bu, hegemonik sınıfın (ya da kesimin) uzun vadeli çıkarlarına açık ya da örtük olarak hizmet edecek amaçların güdülmesinde genel çıkar geliştiren ve programla uyumlu belirli "ekonomik-korporatif" çıkarları ayrıcalıklı kılan somut bir ulusal-popüler eylem programına yönelik desteğin yaratılmasını içerir. Buna karşılık, proje ile tutarsız olan özel çıkarlar, ahlak dışı ve/veya akıldışı sayılacak ve uzlaşmanın dışındaki gruplar ısrar etmeyi sürdürdükleri sürece de, yaptırıma tâbi tutulacaktır. Hegemonya, normal olarak, hegemonik sınıfın (ve fraksiyonların) kısa-vadeli çıkarlarının feda edilmesini ve projenin ardında seferber edilen diğer toplumsal güçlere tavizler verilmesini de kapsa-

maktadır. Bu anlamda, hegemonya, birikim süreci tarafından koşullandırılmış ve sınırlandırılmıştır.

Ancak burada, hegemonik proje ve birikim stratejisinin bir derece örtüşmekle ve/veya karşılıklı olarak birbirlerinin koşulu olmakla birlikte, birbirlerinin tam bir benzeri olmadıklarını da vurgulamak gerekir. Birikim stratejisi, doğrudan ulusal veya uluslararası ölçekte ekonomik genişlemeyle ilgiliyken, hegemonik proje, (ekonomik olarak koşullanmakla ve ekonomiyle alakalı olmakla birlikte) çeşitli ekonomi-dışı amaçlarla ilişkilendirilebilmektedir. Bu nedenle, hegemonik proje, askeri başarıyı, toplumsal reformu, siyasi istikrarı, ahlaki yenilenmeyi içerebilir. Bununla birlikte, birikim stratejisi, temel olarak üretim ilişkilerine ve dolayısıyla sınıfsal güç dengelerine doğru yönelirken, hegemonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilerle değil sivil toplum ve devlet alanlarınca temellendirilen noktalara yönlendirilir. Bu yüzden, hegemonik projeler, ilgili bütün toplumsal güçler arasındaki dengeyi dikkate almak zorundadır. Tam da bu anlamda, hegemonik proje, basitçe sınıf ilişkileriyle ilgili değil "ulusal-popüler" kavramı ile ilişkilendirilmelidir. Son olarak, değer-biçimi ile devlet-biçimi arasındaki farklılaşmanın yanısıra, birikim stratejisi ile hegemonik projenin kapsam ve içeriği arasında da bir farklılık olacağı verili kabul edildiğinde, belirli bir konjonktürde bunlar arasında bir ayrışma ve tutarsızlık olması da kuşkusuz mümkündür. Belirli strateji ve projeler arasında büyük oranda bir uyumun geçerli olduğu durumlarda hegemonya ve birikimin güvencede olduğu da kabul edilebilir. Ancak bu, birikimin, hegemonik projenin başat amacı olması gerektiği anlamına gelmemektedir. İncelenmeye değer diğer durumlar ise şu şekilde sıralanabilir: belirli bir birikim stratejisinin, hegemonya kurulmaksızın başarılı biçimde geliştiği durumlar; "keyfi, rasyonalist ve iradeci" bir hegemonik projenin uygulanması nedeniyle birikimin koşullarını zedelendiği durumlar ve belirli bir stratejiyle ilişkili birikimin kesintisiz sürmesi için gerekli olan mevcut hegemonik projenin gerekirliklerini aştığı durumlar.

Başarılı bir hegemonyanın üç koşulu

Hegemonik projenin başarısı tam olarak neleri kapsar? Hegemonik projenin gerçekleştirilebilmesini sağlayan üç kilit unsurun, hegemonyanın yapısal belirlenimi, stratejik yönelimi ve birikim ile ilişkisi olduğunu iddia edeceğim. Hegemonyanın yapısal belirlenimi, verili bir devlet biçiminde (temsil, müdahale ve içsel eklemlenme biçimleri dahil olmak üzere), bazı toplumsal güçler ve çıkarların lehine, diğer güçler ve çıkarların aleyhine olacak şekilde içkinleşmiş yapısal ayrıcalıkları kapsar. Zaman zaman bu özellik, devletin "yapısal seçiciliği" [structural selectivity] olarak adlandırılmaktadır. Benim tercihim ise bunu 'stratejik seçicilik' olarak adlandırmak yönündedir. Burada problem, siyasi mücadelelerin biçimi ve devlet biçiminin farklı siyasi güçler arasındaki stratejik ilişkiler açısından doğurduğu sonuçlardır. Yine de bu nesnel sınırlar içinde, siyasi pratikler düzeyinde hegemonyada kısa-dönemli değişimlerin oluşması mümkündür. Bunlar, hegemonyanın istikrarsız olduğu dönemleri, iktidar bloğu üzerinde uygulanan hegemonya ile geniş halk kitleleri üzerinde uygulanan hegemonyanın ayrıştığı durumları, hegemonya krizlerini ve hatta, küçük burjuvazi ya da işçi sınıfı gibi bağımlı sınıflar (ya da askeriye, bürokrasi ve entelektüeller gibi toplumsal kategoriler) lehine olacak şekilde gelişen kısa dönemli hegemonik kaymaları kapsayabilir. Ancak, devlet biçiminin yapısal seçiciliğinin anlamı, bu dönüşümlerin esas olarak kısa soluklu olduğu ve birikimle kurduğu ilişki ve stratejik yöneliminin uygun olması koşuluna bağlı olarak, hegemonyanın uzun vadede yapısal olarak ayrıcalıklı sınıfa (ya da sınıf fraksiyonuna) geri döneceğidir. Bu koşul çok önemlidir. Çünkü, istikrarlı bir hegemonik konum, devletin biçim-belirlenimine bağlı olmakla birlikte bu, hegemonyanın yapısal belirlenimine indirgenemez.

Yapısal belirlenim unsurlarına ek olarak, bağımlı konumdaki toplumsal güçlerin belirli özgül çıkarlarının gerçekleşmesini, hegemonik gücün uzun dönemli çıkarını destekleyen bir ulusal-popüler programın takip edilmesine başarıyla bağlantılandı-

ran bir hegemonik projenin oluşumuna da dikkat çekilmelidir. Hegemonyanın ele geçirilmesi, siyasi, entelektüel ve ahlaki olmak üzere üç alanı içerir. İlk olarak, stratejik öneme sahip çeşitli güçlerin özgül "çıkarları" olan özneler olarak birleştirilmesini, onlara alternatif çıkarlar atfedilmesini ve bu çıkarların alternatif biçimlerde çağrılmasının önlenmesini içerir.[20] İkinci olarak, gerçekleştirilmesi sayesinde bağımlı toplumsal güçlerin "ekonomik-korporatif" çıkarlarını da geliştirecek olan, "ulusal-popüler" genel bir projenin geliştirilmesini içerir. Son olarak, belirli bir "siyasa paradigmasının" tanımlanmasını içerir; ki bu paradigma içinde rakip çıkar ve talepler, projenin bütünlüğünü tehdit etmeksizin müzakere edilebilecektir.

Bağımlı sınıfların ve/veya sınıf-dışı ilişkilerde temellenen toplumsal kategorilerin, alternatif hegemonik projeler geliştirmesi olasıdır. Ancak, geliştirilen projeyi uygulama çabaları, mevcut ekonomik ve siyasi biçimlerin yarattığı engellerle karşılaştıkça, hegemonya çözülme riskini taşıyacaktır. Bu nedenle ideolojik hegemonyanın ele geçirilmesi, uzun vadede, hegemonik güç için yapısal ayrıcalıklar sunan yeni bir devlet biçiminin yapılandırılmasıyla birleştirilmelidir. Daha genel olarak, belirli bir hegemonik projenin arkasında seferber olan toplumsal güçlerin, doğrudan sınıfsal güçler olarak adlandırılmalarının hiç de zorunlu olmadığı vurgulanmalıdır (kesin bir sınıfsal aidiyetleri ve/veya açık bir sınıf-bağlantıları olsa bile). Aslına bakılırsa, hegemonyanın, antagonist bir sınıfsal söylemin yadsınması ve toplumsal örgütlenmenin bireysel ve/veya çoğulcu terimlerle açıklanması üzerinde ısrar edilmesiyle özdeşleştirilmesi normaldir. Bu anlamda "çoğulculuğun", içinde hegemonya mücadelesinin sürdüğü bir matris olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü olarak, hegemonik projenin doğrudan ekonomik bir mahiyeti olacağını veya ekonomik amaçlara öncelik vereceğini ummak için hiçbir ikna edici neden yoktur. Ancak, he-

20 Çağırma [interpellation] öznelerin belirli kimlikler, toplumsal pozisyonlar ve çıkarlarla donandıkları ideolojik mekanizmalardır. Kavram, ideoloji analizine Louis Althusser tarafından sokulmuştur: bkz. "İdeoloji ve İdeolojik Devlet Aygıtı" denemesi, Althusser 1971 içinde.

hegemonik projenin başarılı olabilmesinin, bağımlı toplumsal güçlere maddi ödünlerin verilmesine, yani ekonominin üretkenliğine bağlı olduğunun fark edilmesi de önemlidir. Buradan kalkarak, diğer değişkenler sabitken, uygun birikim stratejileri ile –ya da sosyalist hegemonik projelerde olduğu gibi uygun bir alternatif ekonomik strateji ile– yakından ilişkili olan hegemonik projelerin başarı şansının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Son olarak, hegemonik projenin, karmaşık bir kurumsal birlik olarak devlet aygıtının yapısal bütünlüğünü sağlamakta önemli işlevlere sahip olduğu da not edilmelidir. Devlet sistemindeki yetki ve işlevlerin açıkça tanımlanmış bir dağılımının yapıldığı ve bunun formel ve "rasyonel-yasal" biçimde örgütlenmiş olduğu durumlarda bile, bu biçimsel birliğin, gerçek/maddi birliğe dönüştürülmesi hâlâ gereklidir. Hegemonik proje üzerinde mutabakat, devlet aygıtının çeşitli kolları arasındaki ve içindeki çatışmaları sınırlayabilir ve siyasi tahakküm sisteminin yeniden-üretiminde göreli bir birlik ve tutunum için gerekli olan ideolojik ve maddi zemini hazırlayabilir. Belirli tekil çıkarları sermaye lehine genel çıkarlara eklemleme sorunu (ve diğer tekil çıkarların kendilerini ifade etmesine engel olunması) sivil toplum ve ekonomi alanında olduğu gibi devlet aygıtı içinde de belirir. Böylece bu, ekonomik ve toplumsal çıkarların devlette temsil edilmesinin yanısıra, bürokrasi, milletvekilleri, polis ve yargıçlar gibi siyasi kategorilerin *sui generis* çıkarlarını da etkiler. Gerçekten, rakip ve çelişik "ekonomik-korporatif" çıkarların basitçe tekilci biçimde yeniden-üretilmesi riskinden kaçınılması ve devlet aygıtının koordinasyon ve bütünlüğünün güvenceye alınması sorunu, devlet aygıtının giderek genişlemesi ve faaliyetlerinin sermaye birikiminin biçimsel olarak kolaylaştırılmasının ötesine geçerek, toplumsal yeniden-üretim ve yönlendirici faaliyetlerle ilgili geniş bir kapsama yayılmasıyla birlikte daha da ağırlaşmıştır. Ancak, az da olsa maddi ve biçimsel birlik yoksa devlet, birikim ilişkisinde "ideal kolektif kapitalist" olarak davranması için ve/veya ulusal-popüler amaçların teşvikinde genel olarak

toplumsal birliğin sağlanması için gerekli olan göreli özerklikten mahrum kalır. Bu anlamda, devletin göreli özerkliğinin, maddi birliğine (sınıf birliği kavramına tercih edilebilir bir kavram) bağlı olduğu ve her ikisinin de belirli bir hegemonik proje bağlamında devlet iktidarının kullanılmasına bağlı olduklar iddia edilebilir.

Hegemonik projelerin bazı içerimleri

Buraya kadar hegemonyanın, kapitalist toplumlarda karakteristik ya da normal olduğunu, hegemonik projelerin, bir şekilde belli başlı tüm toplumsal güçlerin desteğini sağlamayı başardığını, hegemonik gücün kendisinin, uzun vadede bağımlı sınıftan veya sınıf-dışı güçlerden ziyade, ekonomik olarak egemen sınıf ya da sınıf fraksiyonlarına bağlı olduğunu iddia ettik. Bu iddiaların her birinde, yanıltıcı veya yanlış sonuçlara kayma riski taşıyan bir yan vardır. Bu yüzden, bu bölümde, bu iddiaları daha dikkatli bir biçimde açıklamaya çalışarak, hegemonyayı hegemonik proje terimleriyle analiz ederken karşılaşılan temel kuramsal problemleri ortaya koyacağız. İlk olarak, bu tür projelerin belli başlı bütün önemli toplumsal güçlerin desteğini alıp almadığı sorusuyla başlayalım.

Tek ulusa karşı iki ulus

Hegemonyanın, toplumun tümünün desteğini alacağı iddiası yanıltıcı olacaktır. Alternatif olarak, bu formülasyon, hegemonya krizinin karakteristik olduğu devletleri içeren oldukça geniş bir kategoriyi bütünüyle dışarıda bırakır (ve hegemonyanın kapitalist toplumlar için hiç de tipik olmadığını ima eder). Bu probleme, "tek-ulus" ve "iki-ulus"lu hegemonik proje kavramlarının ayrıştırılması yoluyla açıklık getirilebilir. Tek-uluslu stratejiler, bütün toplumun desteğinin maddi ödünler ve sembolik mükafatlar yolu ile kazanılmaya çalışıldığı genişlemeci bir hegemonyayı hedeflerken (toplumsal emperyalizm ve "Keynesci refah devleti" projelerinde olduğu gi-

bi), iki-uluslu projeler, nüfusun stratejik olarak önemli fraksiyonlarının desteğini kazanmak ve projenin maliyetlerini diğer fraksiyonlara yıkmakla ilgilenen daha sınırlı bir hegemonyayı hedeflemektedir (faşizm ve Thatcherizm'de olduğu gibi). Ekonomik kriz dönemlerinde ve/veya maddi tavizler için imkânların kısıtlı olduğu durumlarda, tek-uluslu projenin gerçekleşme ihtimali sınırlıyken (elbette ki bu, fedakarlıkların eşit paylaşımı algısının mevcut olmaması koşuluna bağlıdır) iki-uluslu stratejilerin geliştirilmesi daha muhtemel olacaktır. Bununla birlikte, tek-ulus stratejileri, güç dengeleri izin verirse, genişleme dönemlerinde de izlenebilmekte ve gerçekten de birikimin başarısının önkoşulu olabilmektedirler. Her iki durumda da iki-uluslu projelerin, bir yandan kayırılan "ulus"a belirli tavizler verilmesini ve seçici erişim sağlanmasını kapsarken, öte yandan da "öteki ulus"un dizginlenmesini ve hatta bastırılmasını gerektirdiği not edilmelidir. *Modell Deutschland* üzerine yapılan güncel bir çalışma, iki-uluslu strateji için özellikle dikkat çekici örnekler sunmaktadır (karş. Hirsch, 1983).

Bir kez, "tek-uluslu" ve "iki-uluslu" hegemonik projeleri ayrıştırdığımızda, hegemonyanın kapitalist toplumlar için normalliğini sorgulamak için pek fazla neden kalmaz. Ancak, hâlâ bir takım sorunlar geçerlidir. İlk olarak, bu iki proje arasındaki fark pek çok açıdan kuram-öncesidir, yani, temel olarak betimsel bir mahiyeti vardır ve farklı boyut ve önkoşullarının daha kesin biçimde tanımlanmasına ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan, daha genel bir kavram olarak "hegemonya" ve bu kavramın "hegemonik proje" kavramıyla açıklanmaya çalışılmasına ilişkin olarak da önemli bir sorun vardır çünkü bu tanımlayıcı çaba, uygun kuramsal soyutlama ve basitleştirme düzeyinin ne olduğuna ilişkin ciddi zorlukları gündeme getirmektedir. "Biçim"le ilgili sorunların özgül tarihsel durumlardan soyutlanarak tartışılması mümkünken, (meta biçimi, para biçimi ve ücret biçimi tartışmalarında olduğu gibi) hegemonya, hegemonik proje ya da tek-uluslu stratejilerin özel örneklere, belirli siyasi, entelektüel ve ahlaki söylemlerin varlığına referans vermeksizin tartışılması güçtür. Bu sorunun çözümü, söylemsel strateji-

lerin *biçimsel* analizi (dilbilim ve benzer disiplinler aracılığı ile)[21] ile belirli hegemonik projelerin somut farklılık ve benzerliklerine (ve bunların, ittifak, uzlaşma, ateşkes, baskı ve bunun gibi ilgili örüntülerine) yapılan özgül referansların birleştirilmesindedir. Kısacası, genel teorik düzeyde hegemonyanın dinamiklerine ve doğasına dair bazı göstergeler ortaya konabilirse de, bu konuda ciddi bir ilerleme kaydetmek için mutlaka özgül hegemonik projelere referans yapılması zorunludur.

Pasif devrim ve manevra savaşları

Bu bağlamda, tek-uluslu ya da iki-uluslu projeleri, hegemonik bir mahiyet taşımayan siyasi, entelektüel ve ahlaki programlardan ayıran noktaların ne olduğu önemli bir soru olarak belirir. Gramsci'nin çalışması özellikle bu noktada kullanılabilir. Gramsci, "genişlemeci hegemonya" (ya da "tek-uluslu" proje) ile "pasif devrimin" çeşitli biçimlerinden, halk kitlelerine karşı izlenen açık "manevra savaşına" kadar uzanan bir süreklilik olduğunu ileri sürer. Genişlemeci proje, işçi sınıfı (bu şekilde adlandırılsın ya da adlandırılmasın) da dahil olmak üzere halk kitlesinin (bütünü olmasa bile) önemli bir çoğunluğunun aktif desteğini alabilme ve bu desteği genişletmekle ilgilidir. Bunun başarılması, maddi ve sembolik ödüllerin aynı anda verilmesini gerektirir ki bu da, bütün ulusun çıkarını geliştirmeyi hedefleyen ulusal-popüler bir programın başarıyla izlenmesine bağlıdır.

"Pasif devrimin" çeşitli biçimlerinde de genişlemeci hegemonya sözkonusu değildir. Pasif devrim, bir yandan toplumsal ilişkiler yeniden örgütlenirken ("devrim") bir yandan da siyasi liderliğin tahakkümünün sürmesi için kitlesel inisiyatiflerin etkisizleştirilmesi ve başka kanallara aktarılmasını ("pasif") içerir.[22] Gramsci için "pasif devrimlerin" kritik unsuru, top-

---

21 Bu tarz bir yaklaşıma bir örnek olarak, bkz. E. Laclau'nun çalışmaları: 1977, 1980a, 1980b.

22 Gramsci'nin "pasif devrim" analizi için bkz. Buci-Glucksmann, 1979, s. 207-236; Sassoon, 1980, s. 204-217 ve passim; Sassoon, 1982, s. 127-149.

lumsal ilişkilerin yeniden-örgütlenmesi ya da yeniden-yapılandırılmasının "devletleştirilmesi"dir ki bunun hedefi, tabandan gelen halk inisiyatifinin bastırılması ya da tahrip edilmesi ve yöneten-yönetilen ilişkisinin süreklilik kazanması ya da yeniden dayatılmasıdır. Tam bir "genişlemeci hegemonya" ile karşılaştırıldığında "pasif devrimde" eksik olan şey, egemen sınıf güçlerinin yararına olduğu gibi kitlelerin de yararına olan ulusal-popüler amaçların takibi sürecine kitlelerin katılımı için gerekli görünen dürtü ve fırsatları geliştiren bir mutabakat programıdır. Bunun yerine, "pasif devrim", belirli kitlesel çıkarları, "ulusal-popüler" projeye organik olarak bütünleştirmek yoluyla değil de, mekanik bir uzlaşma oyunu yoluyla geliştiren (tabii eğer en azından bunu başarıyorsa) bir pozisyon savaşı yoluyla egemen güçlerin çıkarlarını halk kitlelerine dayatmaktadır. Kabul edilmelidir ki, bu tür bir liderlik konusunda Gramsci'nin analizleri, kesinlik taşımaktan ziyade yol göstericidir. Dolayısıyla bu analizler, "pasif devrimin" farklı biçimlerinin daha detaylı analizi yoluyla genişletilebilir. Bu farklı biçimlere örnek olarak; hegenomik olan ile olmayan biçimler arasında bir geçiş mahiyeti taşıyan iki-uluslu projelerden, (ki bu tür projeler, genişlemeci hegemonya ile "pasif devrimin" çeşitli yönlerini birleştirir ancak her bir "ulus"a bunları farklı şekilde yönlendirir), "pasif devrimin" normal biçimlerine (yukarda tanımlandığı üzere) ve oradan da, bir toplumsal denetim bir aracı olarak zor, korkutma ve yozlaşmanın kullanıldığı durumlara (ki bu da, "pasif devrim" ile "manevra savaşı" arasındaki bir geçiş biçimi olarak değerlendirilebilir) kadar değişen örnekler sıralanabilir.[23] Genel olarak değerlendirirsek, mevcut somut toplumlarda bu farklı biçimlerin özgül bir bileşimi geçerli olacaktır ve her somut durumda bu özgül bileşimin ne olduğunu tanımlamak önemlidir.

Genişlemeci hegemonik projelerin öteki uç noktasında, halk kitlelerinin örgütlerine; bunlar arasında da özellikle işçi sınıfı ile yakın ilişkileri olanlara (birikimin tehdit altında oldu-

23 *Zor, korkutma ve yozlaşma için* bkz. Gramsci, 1971, s. 80, 95 ve passim.

ğu durumlarda) ve/veya temel popüler demokratik sorunlar konusunda yaygın bir destek sağladıkları için siyasi ve ideolojik egemenlik sistemini tehdit edenlere (örneğin, "yeni toplumsal hareketler") karşı verilen açık "manevra savaşı" yeralır. Bu tür açık manevra savaşları, bir hegemonya krizine işaret etmekle birlikte, buna denk düşen bir birikim stratejisi kriziyle ilişkili olmak zorunda değildir. Açık manevra savaşları bazen yıllarca sürebilirken (özellikle bağımlı kapitalist toplumlarda) bunların çoğunlukla geçiş sürecini tanımladığı ve yeni bir hegemonya döneminin koşullarını yarattığı da kaydedilmelidir. Bu anlamda bir manevra savaşı kısa ömürlü olabilir (en azından yönetici sınıf stratejisinin hakim özelliği olmaktan çıkabilir) ve halk kitlelerinin ilişkilerini ve "çıkarlarını" yeniden tanımlamayı ve bunları (tipik olarak "iki-uluslu") yeni bir proje ile ilişkilendirmeyi hedefleyen ideolojik bir saldırı ile birleşebilir. Ya da "pasif devrim" yoluyla normalleştirilme yoluna gidilebilir. Faşizm, askeri diktatörlük veya Bonapartizm gibi "istisnai" devlet biçimlerinin oluşması ve sağlamlaşması, manevra savaşından siyasi tahakkümün daha istikrarlı (ancak demokrasi-dışı) biçimlerine geçişe dair birçok örnek sunar.

Hegemonya ve tarihsel blok

Başarılı hegemonik projeler, altyapı ile üstyapı arasında organik ilişkiyi içeren bir "tarihsel blok" kurma yetileri ile öne çıkarlar.[24] Bu anlamda, ekonomi ile ekonomi-dışı olan arasında olumsal bir örtüşme kurarak sermaye birikimini güçlendirirler. Peki bu, hegemonik gücün her zaman ve kaçınılmaz olarak egemen sınıf veya sınıf fraksiyonu olacağı anlamına mı gelmektedir? Eğer hegemonya, sadece hegemonik projenin tanımlanmasında öncü rol oynayanlarca kullanılıyorsa, yanıt olumsuz olmalıdır. Çünkü, hegemonik projeyi ayrıntılandırmak, hazırlamak, ekonomik olarak egemen sınıfın ya da sınıf fraksiyonunun üyelerinin değil, tipik olarak organik entelek-

24 "Tarihsel blok" kavramı üzerine bkz. Gramsci, 1971, s. 137, 168, 360, 366, 377 ve 418.

tüellerin (finans medyası, siyasetçiler, filozoflar, mühendisler ve sosyologlar gibi) işidir. Devlet biçimine içkin/kayıtlı olan yapısal-belirlenimin çizdiği sınırlar çerçevesinde hegemonyanın kısa-vadeli dalgalanmalar yaşadığı durumlarda, belirli bir hegemonik projenin öncülerinin çeşitliliği daha da artmaktadır. Öte yandan, eğer hegemonik konum, hegemonik projenin, sınıf (ya da fraksiyon) çıkarlarının güçlendirilmesi üzerindeki net etkisi yoluyla ortaya çıkıyorsa, yanıt olumlu olabilir. Gerçekten kapitalizm, sosyalizm ya da barbarlık ikilemine düşmeden yeniden üretilebildiği sürece, ekonomik olarak egemen bir sınıf (ki hegemonya kuran sınıf olması zorunlu değildir) salt tanım itibariyle, varolmak zorundadır. Ancak, hâlâ egemen sınıf içinde egemen bir fraksiyonun varolup olmadığı, sermayenin (ya da bir fraksiyonunun) ekonomik hegemonyasının olup olmadığı ve sermayenin (ya da bir fraksiyonunun) siyasi, entelektüel ve ahlaki hegemonyasının olup olmadığı gibi soruları yanıtlamak zorundayız. Ekonomik egemenlik ve/veya ekonomik hegemonya ile daha geniş anlamıyla hegemonya arasında yarılmaların mümkün olduğu gözönüne alındığında bu sorun, ancak özgül üstbelirlenmiş konjonktürlerin analizi ışığında çözülebilir. Açıkçası, bu sorunlar, sadece somut durumun somut analizleri yoluyla çözülebilecektir.

Hegemonya ve dönemlendirme

Son olarak, hegemonyanın devletin dönemlendirilmesi sorunu açısından doğurduğu sonuçları ele alalım. Daha önce, kapitalizmin dönemlendirilmesinde, değişen birikim stratejilerinin ve buna bağlı olarak devlet müdahalelerindeki değişimlerin rollerini vurgulamıştık. Ancak bu yaklaşım, devletin dönemlendirilmesi için uygun zemini sunma konusunda fazlasıyla tek taraflı kalmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, devlet müdahalesinin değişen biçimlerine, yasama ve yürütmedeki değişimlere odaklanırken, temsil biçimlerindeki, toplumsal tabandaki ve hegemonik projedeki değişimleri gözden kaçırmaktadır. Kuramsal düzeyde, müdahale biçimlerinin, devletin yasa-

ma ve yürütme organlarının, sermaye çevriminin farklı eklemlenme biçimlerindeki değişimle denk düşecek şekilde nasıl değişmesi gerektiğini göreceli soyut kavramlarla açıklamak zor değildir. Daha az açık olan, bunların, belirli birikim stratejileri ile ilişkili olarak özgül ulusal ekonomiler düzeyinde nasıl değişeceği sorusudur.

Bunlardan daha da sorunlu olan ise, devletin temsil biçimlerinin ve toplumsal tabanının, sermaye çevrimindeki dönüşüme uyum sağlayacak şekilde değişmesinin zorunlu olup olmadığıdır. Elbette, son zamanlardaki korporatizm analizlerinin, modern devlet biçimlerinin, korporatist kurum ve programların gelişme ve istikrarındaki farklılıklar yoluyla gelişmesine dair getirdiği açıklamalar oldukça zayıf kalmıştır. Benzer biçimde, Poulantzas'ın "otoriter devlet" üzerine çalışması, bu yeni devlet biçimiyle ilişkili temsil biçimleri ve bunun toplumsal tabanı konusunda belirsiz kalmaktadır (Poulantzas 1978a: 203-49). Bu kuramsal problemler, devlet biçiminin değer-biçimi tarafından alt-belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.[25] Bununla birlikte, devlet, saf kapitalist üretim biçimi ya da soyut uluslararası sermaye çevriminden ziyade, gerçekte varolan toplumlar düzeyinde konumlandığı için, zorunlu olarak, ekonomi ve sınıf meselelerinin ötesine de taşan çeşitli mücadelelerin hedefi ve alanı olmaktadır. Bu argümanlar, devletin dönemlendirilmesinin ekonomi ve sınıf meseleleri dışındaki kriterleri de kapsaması gerektiğini iddia etmektedir.

Buna bağlı olarak, devletin herhangi bir kuramsal dönemlendirmesinin, çeşitli soyutlama düzeylerinde ve farklı tekyanlılık ya da karmaşıklık derecelerinde yapılması gerektiği düşünülebilir. Nasıl sermaye çevriminin dönemlendirilmesini, değişen "birikim stratejilerine" referansla somutlaştırmak zorundaysak, benzer şekilde, ideal kolektif kapitalist olma kapasitesi açısından devleti de, hegemonik projelerin değişimi ve/veya hegemonya krizlerine referansla somutlamalıyız. (Ör-

25 "Otoriter devletcilik" kavramı için bkz. Poulantzas 1978, s. 203-249.

neğin, liberal devlet, müdahaleci devlet, otoriter devlet gibi.) Bu bağlamda, hegemonyanın üç unsuru olduğu hatırlanmalıdır: hegemonyanın yapısal belirlenimi ki bu, ikinci olarak, devletin toplumsal temellerinin de çalışılması gerektiğinin altını çizer ve hegemonyanın hakim birikim stratejisi ile ilişkisi. Belirli bir dönemde, bu farklı boyutların göreli ağırlığında bazı değişiklikler olacağı açıktır. Örneğin "normal" devletlerin ele alınmasında, hakim siyasi temsil biçimlerine daha fazla önem verilirken "istisnai" devlet sistemlerinin analizinde devlet sisteminin farklı organlarının göreli güçlerine daha fazla önem verilecektir. Buna karşılık, tam bir açıklama, demokratik ve demokratik-olmayan devletlerle ilgili olarak her iki unsuru da ele alacaktır.

Sonuç değerlendirmeleri

Sonuç bölümünde, yeterince aşikar olmayan ve daha fazla açıklama gerektirebilecek bazı çıkarımlara işaret edeceğim. İlk olarak, Japonya'da Itoh, İngiltere'de Elson tarafından önerilen değer-biçimi analizini benimseyip uyarlarken, ekonomik indirgemeciliğe düşmeksizin ekonomik belirlenime bir yer açmaya çalışıyorum. Burada üç mesele sözkonusu: biçim-analitik yaklaşım, emek-değer kuramının (yani emek gücünün gerçek bir meta olduğu ve değerinin, kendi yeniden-üretiminde tüketilen metaların değeriyle tanımlandığı yolundaki görüş) reddini içerir. Bunun yerine, emek gücü, birikim sürecindeki dolaşımı değer-biçiminin egemenliğinde örgütlenen kurgusal bir meta olarak görülür. Bu, sadece, emek sürecinin değer-biçiminin egemenliği altında örgütlenmesine değil, aynı zamanda ücret-biçimin işgücü piyasası, çalışma ilişkileri, kolektif tüketimin işleyişini şekillendirmekteki rolüne de işaret eder. Dolayısıyla biçim-analitik yaklaşım, değer-biçimin sermaye birikimi için doğurduğu sonuçların analizinde *Das Kapital*'in ekonomi-politiğin eleştirisine yaptığı katkıyı sürdürür. Bu, son dönemde öne çıkarılan, kapitalist üretim tarzının özgüllüğünü bir çeşit evrensel ama her şeyi düzleyici "söylem-kuramsal"

yaklaşım içinde eritme çabalarının reddedilmesi anlamına gelir. Ayrıca bu yaklaşım, değer-biçiminin ya da sermaye çevriminin zorunlu bir maddi birliği olmadığını ve varolan her tür birliğin (saf ekonomik düzeyde olsa dahi) uygun bir birikim stratejisinin izlenmesindeki başarıya bağlı olduğunu göstermeye yarar. Bu yaklaşım, özgül bir konjonktürdeki birikim için gerekli karmaşık ekonomik, siyasi ve ideolojik koşulların tümüne yönelik olmalıdır.

İkinci olarak, değer-biçimi ve değerin mahiyetine dair bu yaklaşımı benimserken, devlet-biçimi ve devlet iktidarı için paralel bir yaklaşıma zemin hazırlamaya çalıştım. *Staatsableitungdebatte*'nin katkılarını ıskalamamaya çalışarak, biçimin işlevi nasıl sorunlu hale getirdiği sorusunun önemini kabul ettim ve bu içeriği daha iyi nasıl irdeleyebileceğimize dair öneriler geliştirdim. Ancak, devlet biçiminin üç farklı boyutuna işaret eder ve bunların her birinin devletin işlevlerini sorunlu kılacağını söylerken, devletin incelenmesi gereken iki maddi boyutu daha olduğunu belirttim. "Hegemonik proje" fikrinin kritik önem taşıdığı nokta tam da burasıdır. Çünkü, bir hegemonik projenin başarıyla uygulanması, hem devlet iktidarı için toplumsal bir temel sağlar hem de devletin biçimsel birliğini tamamlamak için, devlet aygıtına belirli bir düzeyde maddi birlik dayatır.

Üçüncü olarak, "birikim stratejisi" ile "hegemonik proje" arasında bir farklılaştırmaya giderek, bildik "birikim"-"meşruiyet" ikilisi çerçevesinde geliştirilen devlet açıklamalarının (örneğin O'Connor 1973) ötesine geçmeye çalıştım. Bu kavram çifti hem yüzeysel hem de tek-taraflı kullanılmak eğilimindedir. Ancak birikimi destekleyen devlet eylemi, acil ekonomik sorunlarla sınırlı olmayıp sermaye çevriminin çok uzağındaki siyasi ve ideolojik meseleleri kapsar. Benzer şekilde, "meşruiyet", devletin özgül olarak siyasi ve/veya ideolojik boyutlarına (hukuk devleti, yöneticilerin hesap verebilirliği ya da ulusal-popüler destek gibi) referans yapar gibi görünmesine karşılık, aynı zamanda, uzun dönemli istikrarı birikimin sürmesine bağlı olan maddi ödünlerin teminine de bağlıdır. Bu

tür sorunlara işaret ederken, "birikim" ile "meşruiyetin" asla çatışmadığını ya da devletin çelişkili davranmasına yol açmadığını ima ediyor değilim. Bunun yerine, bu tür çatışma ve çelişkileri "birikim stratejileri" ve "hegemonik projeler" gibi daha karmaşık kategoriler yoluyla düşünürsek daha iyi analiz edebileceğimizi savunuyorum. Bildik kavram çiftinin her iki terimi de çoğunlukla ihmal edilen "stratejik" boyutlara (maddi, toplumsal ve zamansal) sahip olduğu ölçüde, bu öneri özel bir önem kazanır. Aslına bakılırsa, birikim ile meşruiyet arasında olduğu iddia edilen çelişki, dinamik ve stratejik bir yaklaşımla ele alındığı zaman, bu çelişkinin bazen nasıl "hegemonik projeler" yoluyla çözüme kavuştuğunu da görebiliriz. Bu projeler, birikimle ilgili genel çıkarları kollarken aynı zamanda bağımlı toplumsal güçlerin tekil çıkarlarını da gözetirler. Bunun imkân dahilinde olması da özneleri adlandıran, onlara belirli çıkarlar yükleyen ve onları konjonktürel olarak özgül şekillerde örgütleyen belirli siyasi ve ideolojik faaliyetlere bağlıdır. Bu şekilde iktidar ilişkilerinin, çıkarların ve öznelliklerin "ilişkisel", olumsal mahiyetini ortaya koyduğunu ve özsel ve soyut bir tarzda "nesnel" çıkarlardan sözetmenin zorluklarını açığa çıkardığımı umut ediyorum.

Dördüncüsü, hegemonyayı özgül hegemonik projeler bağlamında tanımlayarak, hegemonyayı daha ziyade, statik bir uzlaşma ve/veya daha genel olarak tanımlanan sağduyuya indirgeyen Gramsci yorumlarında içkin olan bir eğilimi aşmayı denedim. Bunun yerine, siyasi liderliğin, belirli konjonktürlerde belirli amaçlara yönelen dinamik hareketini vurguladım. Bu yaklaşım, hegemonik krizlerin doğasını kavramak açısından daha yararlıymış gibi görünmektedir ve bunları ideolojik krizlerden daha kesin biçimde ayırmamızı sağlamaktadır. Çünkü, her hegemonik kriz belirli bir hegemonik projenin krizidir ve yine aynı temel ideolojik matris içinde, amaç ve taktiklerin yeniden tanımlanması yoluyla pekala çözülebilir. Oysa, ideolojik bir kriz, biçimsel olarak daha genel bir mahiyettedir ve pratik ahlâk, sağduyu ve temel değerlerin radikal biçimde yenidenifadelendirilmesini gerektirir.

Beşinci olarak, Poulantzas ve Gramsci'ye dayanarak, hegemonyanın yapısal belirlenimi ile sınıfsal liderlik boyutları arasında bir ayrıma gittim. Bu ayrım, çoğu zaman hegemonya analizlerine eşlik eden idealizm ya da kararcılık eğilimlerini sınırlamak için zorunludur. Çünkü hegemonya, değerler üzerinde bir konsensüse ya da kalpler ve zihinler üzerindeki savaşı kazanmaya indirgenemez. Ayrıca basitçe farklı kimlikleri ve/veya çıkar ve amaçları birbirine bağlayan bir projeye karar vermek yoluyla da sağlanamaz. Hegemonya mücadelesi daima oldukça özgül ve stratejik olarak seçici zeminlerde gerçekleşir. Bu da, hegemonik projelerin başarısının, hem bu projelerin üretimi ve kabullenilmesini etkileyen yapısal koşullara hem de özgül içerik ve çekiciliklerine bağlı olduğunu gösterir.

Altıncı olarak, hegemonik proje kavramını toplumsal olan düzeyine konumlandırmak ve "ulusal-popüler" ile ilişkilendirmek yoluyla, egemen sınıfın hegemonyasının güvence altına alınmasında sınıf dışı-güçlerin önemine işaret ettim. Verili bir hegemonik projenin sınıf karakteri, hegemonya unsurlarının *a priori* sınıfsal aidiyetlerine veya yandaşlarının kendilerine atfettikleri bir sınıfsal kimliğe bağlı değildir. Daha ziyade, belirli bir konjonktürde bu projenin izlenmesinin yol açtığı etkilere bağlıdır. Pek çok durumda, bir burjuva hegemonik projesi sınıf antagonizmalarını reddeder (hatta bazen sınıfların varlığını bile inkâr eder) ve /veya ekonomi-dışı, sınıf-dışı amaçların güdülmesini vurgular. Buna rağmen, projenin amaçlarının gerçekleşmesi hâlâ birikim sürecine (başka şeylerin yanısıra) bağlı kalacaktır. Bu anlamda hâlâ ekonomiyle alakalı ve ekonomi tarafından koşullanmıştır.

Son olarak, eğer sınıflar sınıf-dışı terimlerle adlandırılıyorsa, sınıf-dışı çıkar ve taleplerin temsili ve tatmini için hazırlık yapılması da gereklidir. Bu anlamda, parlamenter ve korporatist biçimler yeni toplumsal hareketleri, kapitalist devletin toplumsal temeliyle bütünleştirecek araçlar sunamadıkları sürece, bu tür hareketlerin gelişmesi mevcut hegemonik projeler açısından sorunlar yaratacaktır. Ancak, bu tür sorunların varlığına işaret etmek, zaten çok daha detaylı araştırılması gereken

meselelere önceden işaret etmiş olmak anlamına gelir. Umarım, şimdiye kadar söylenenler, bazılarını benzer doğrultuda çalışmalar yapmaya kışkırtabilmek için yeterli olmuştur.

"Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects", *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place* içinde, Polity Press, 1990, s. 96-220. © Polity.
Çev. YİĞİT KARAHANOĞULLARI

KAYNAKÇA

Aglietta, M. (1982) "World Capitalism in the Eighties", *New Left Review*, 136, s. 25-35.

Althusser, L. (1971) "Ideology and Ideological State Apparatuses", içinde, L. Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays*, Londra: NLB.

Buci-Glucksmann, C. (1979) "State Transition and Passive Revolution", içinde, C. Mouffe, ed. *Gramsci and Marxist Theory*, Londra: Routledge and Kegan Paul, s. 207-236.

Elson, D. Ed. (1979) "The Value Theory of Labour", içinde, D. Elson ed. Valur: *The Representation of Labour in Capitalism*, Londra: CSE Books, s. 15-180.

Fine, Ben ve Haris L. (1979) *Re-Reading Capital*, Londra: Maçmillan.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.

Hirsch, J. (1978b) "The State Apparatus and Social Reproduction", içinde, J. Holloway ve S. Picciotto, eds. *State and Capital*, Londra: Arnold, s. 57-107.

Hirsch, J. (1983) "The Fordist Security State and New Social Movements", *Kapitalistate*, 10/11, s. 75-84.

Itoh, M. (1980) *Value and Crisis: Essays on Marxian Economics in Japan*, Londra: Pluto.

Jessop, B. (1982) *The Capitalist State*, Oxford: Martin Robertson.

Jessop, B. (1983) "Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects", *Kapitalistate*, 10, s. 89-111.

Laclau, E. (1977) "Fascism and Ideology", E. Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, Londra: NewLeft Books. (*İdeoloji ve Politika* içinde, çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, 1998.)

Laclau, E. (1980a) "Populist Rupture and Discourse" Screen Education, 34, s. 87-93.

Laclau, E. (1980b) "Togliatti and Politics" *Politics and Power* 2, Londra: Routledge and Kegan Paul, s. 251-258.

Mandel, E. (1975) *Late Capitalism*, Londra: NLB.

Martin, A. (1979) "The Dynamics of Change in a Keynesian Political Economy", içinde, C. Crouch, ed. *State and Economy in Contemporary Capitalism*, Londra: Croom Helm, s. 88-121.

O'Connor, J. (!973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St Martin's Pres.

Pollard, S. (1982) *The Wasting of the British Economy*, Londra: Croom Helm.

Poulantzas, N. (1978) *State, Power and Socialism*, Londra: Verso.

Poulantzas, N. (1976) *Crisis of the Dictatorships*, İkinci Baskı, Londra: NLB. [*Portehiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*, Belge Yayınları, 1981.]

Poulantzas, N. (1978a) *State, Power, Socialism*, Londra: Verso.

Sassoon, A. S. (1980) *Gramsci's Politics*, Londra: Croom Helm.

DÜZENLEME YAKLAŞIMININ 20 YILI: ZAHMETE DEĞDİ Mİ?[1]

Düzenleme Yaklaşımı (bundan sonra DY olarak kısaltılacaktır), kurumcu ve evrimci iktisadın yeniden canlanmasında ve daha genel olarak "yeni siyasal iktisadın" gelişmesinde öncü paradigma olma iddiasını yaklaşık 20 yıldır sürdürüyor. Bu yaklaşımı benimseyen pek çok okul, sermaye birikimine dair heterodoks açıklama tarzını benimser ve sermaye birikiminin toplumsala gömülü olan [socially embedded] ve toplumsal olarak düzenlenen [socially regularized] doğasını vurgular. Bu okullar, kapitalizmin yarattığı temel çelişkilere, kriz eğilimlerine ve çatışmalara rağmen, sermaye birikim süreçlerinin, görece uzun dönemler boyunca görece istikrarlı kalmasını mümkün kılan, birbirini tamamlayıcı ekonomik ve *ekonomi-dışı* [extra-economic] mekanizmaların ve pratiklerin tarihsel olarak olumsal bütünselliğine odaklanırlar (farklı okullar için Jessop 1990'a bakılabilir). Bu fikirler, yaygın olarak "Fordizm" ve "post-Fordizm" tartışmalarına uygulanmıştır ve 1980'lerin or-

1 Bu çalışmaya pek çok düzenlemeciyle yaptığım tartışmaların katkısı olduğu için, burada sadece birkaçının ismini vermem haksızlık olur. Metnin daha önceki biçimleri Manchester Üniversitesi'nde ve Wessex Coğrafyacıları Araştırma Atölyesi'nde sunulmuştur. Çalışma ESRC Yerel Yönetişim Programı bursuyla (L 31125302) kısmen finanse edilmiştir. Elbette ki bu çalışmaya yapılabilecek tüm itirazlar hâlâ geçerlidir.

talarından 1990'ların ortalarına kadar konuya gösterilen yoğun ilgi, DY'nin popülerliğine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Ancak, Paris kökenli ilk çalışmalar başka konulara da işaret etmiş, sonraki çalışmalar ise düzenleme yaklaşımının, Fordizm ve/veya post-Fordizm konularının çok ötesinde gerçek bir derinleşme ve genişleme süreci yaşadığının kanıtı olmuştur.

Bu çalışmamın asıl konusu sözü edilen güncel yönelimlerdir. Kısa bir araştırmanın konuyla ilgili bütün materyali toparlaması mümkün olamadığından, burada sadece DY'nin artarda gelen başarılı kuşaklarının ve bunların gelişme yörüngelerinin genel bir değerlendirmesini sunmakla yetineceğim. Daha sonra bu değerlendirmeyi, Parisli "ustaların" ve diğer kuramcıların öne sürdüğü kuramsal yenilikleri gözden geçirirken örneklemeye çalışacağım. Ayrıca DY'nin, başlangıçta geliştirdiği alternatif iktisadi stratejinin başarısızlığa uğraması (bu başarısızlığın sonradan uygulamada ortaya çıkan bir başarısızlık olmadığını, daha çok uyarlama eksikliğinden kaynaklandığını belirtelim) karşısında gösterdiği tepkiyi ve ana-akım iktisat içindeki görece yalıtılmışlığını değerlendireceğim; bir de DY'nin mesajının iktisat disiplini dışında nasıl algılandığını ve anlaşıldığını inceleyeceğim. Çalışmayı, DY'ye adanmış olan 20 yıllık araştırma, çalışma ve açıklamanın bütün bu zahmete değip değmediğini sorarak tamamlayacağım (DY için standart bir tarama makalesi Boyer 1990'dır, daha yeni bir çalışma olarak Boyer ve Saillard 1995b'e de bakılabilir).

Düzenleme yaklaşımının doğuşu ve gündemi

DY, zaman zaman hatalı biçimde, sadece Aglietta, Boyer ve Lipietz gibi Parisli *école de la régulation* iktisatçılarından ibaretmiş gibi tanımlanmaktadır. Bu okulun ilk çalışması 1974'te yayımlanmış, 1976'da gözden geçirilerek yeniden basılmış ve 1979'da da İngilizce'ye çevrilmiştir (Aglietta 1974, 1979). Bu tarihten itibaren, Paris kökenli çalışmalar kesintisiz biçimde devam etmiş ve bu yaklaşım çeşitli disiplinlerce benimsenmiştir. Şimdi, pek çok araştırmacı "birikim rejimi" ve "düzenleme

biçimi" gibi Paris kökenli temel kavramları kullanmakta ya da en azından, (post-)Fordizm gibi düzenlemeci olduğu iddia edilen kavramlara referans vermektedir. Elbette, başka düzenleme "okulları" de mevcuttur, ancak bunlar pek de etkili olamamışlardır. Düzenleme yaklaşımını Paris okuluna indirgeme hatasını sürdürme riskine rağmen, bu okulu makalemin odağına koyacağım.

Bu okul, başlangıçta, akademisyenlerden ziyade, devletin planlama aygıtıyla ilişkili bir grup 'politeknisyen'den oluşmuştu. Grubun üyeleri profesyonel iktisatçılar olarak, kuramsal açıdan radikal iktisattan (özellikle Marx, Keynes, Kalecki) ilham almışlardı; '*soixante-huitards*',* yani 1968 Mayıs'ının şekillendirdiği aydınlar olarak ideolojik açıdan örgütlü işçi sınıfına ve komünistlerin, maocuların ya da aşırı solcu akımların radikal siyasetlerine sempati duyuyorlardı ve devletin teknokratik siyasa danışmanları olarak dile getirdikleri tercihler sosyalist planlama, demokratik katılımcılık ve ilerlemeci sınıf uzlaşmasına dayanan ekonomik ve toplumsal modernizasyondan yanaydı. Düzenlemeci yaklaşımın ilk gündemi, 1970'lerin ortalarında beliren ekonomik krizin ışığında neo-klasik iktisadın ve yapısal marksizmin eleştirisi oldu. Bu şekilde Atlantik Fordizmi ve onun ekonomik krizi ile devlet planlamacılığı ve Keynesci refah politikalarının açmazlarıyla ilgili alternatif bir yorum için uygun bir zemin hazırlamaya çalıştılar. Bu kuramsal gündem siyasal ifadesini Fransa için önerilen alternatif bir iktisat stratejisinde buldu. Bu, yeni bir sınıf uzlaşmasını ve güncel ekonomik koşullara uygun yeni yapısal üretim ve tüketim biçimlerini ve normlarını yaygınlaştırmak için, görece özerk bir devlet tarafından izlenebilecek bir stratejiydi. (Dosse 1992a: 201-202; 1992b: 334-348; Aglietta 1994; Coriat 1994; Lipietz 1993, 1994; Vercellone 1994). Orijinal haliyle düzenlemeci projenin başarılarını değerlendirebilmemiz için önemli olduğundan, şimdi de bu ikiyönlü eleştiriyi sunmak istiyorum.

(*) Altmış sekizliler – ç.n.

İlk cephede, Parisli düzenlemeciler, heteredoks bir azınlık olarak, ortodoks iktisadın ekonominin gerçek işleyişini anlamadığı konusunda, Fransa'daki (ve diğer yerlerdeki) iktisatçı meslektaşlarının çoğunu ikna etmeye çalıştılar. Parisli düzenlemeciler ortodoks iktisadı üç temel noktada eleştiriyorlardı. Sınırları kesin olarak belirli, toplumdan kopuk, genel denge yönelimli bir ekonomik ilişkiler alanının varolduğu yönündeki temel varsayımını reddettiler. Bu alanın rasyonalitesinin ve dinamiğinin, (bütünüyle olmasa bile en azından) ilk kertede tam rekabetçi piyasa içinde yer alan saf mübadele ilişkileri üzerinden tam olarak analiz edilebileceği görüşünü de reddettiler. Mübadele ilişkilerinin, tanımlanmış ve sabit tercih fonksiyonlarına sahip olan ve böylece faaliyetlerini tamamen fiyat mekanizmasına göre ayarlayan, doğuştan rasyonel bireyin tasarruf edici ve optimizasyon tutumu tarafından yönlendirildiği tezini de tartışmaya açtılar.

Bu tür fikirlere karşı, düzenlemecilerin ileri sürdüğü tez, iktisadi ilişkilerin daima toplumsalın içine gömülü olduğuydu. Bu iddia, ücret ilişkisi ya da fiyat mekanizması gibi ekonomik biçimlerin incelenmesini dışlamaz; tam tersine, bunları toplumsal bağlamlarına yerleştirmeyi gerektirir. Bu nedenle, düzenlemecilerin öncüsü olan Aglietta, "genel denge kuramına bütünüyle alternatif olarak bir toplumsal düzenleme kuramı" önermiştir (1979: 13). Buradan kalkarak Aglietta düzenlemeyi, "toplumsal ilişkilerin, yeni biçimler yarattıkça, –ki bu biçimler hem ekonomik hem de ekonomi dışıdır, hem yapılar şeklinde örgütlenirler hem de belirleyici yapıyı yani üretim tarzını bizzat yeniden üretirler– dönüşümü" olarak ele almayı önermiştir (1979: 13, 16). Düzenlemeciler, neo-klasiklerin, zaman kavramının kolaylıkla hesaba katılmayabileceği ya da ihmal edilebileceği[2] ve zamansal bir gelişmenin aslında tersine çevrilebilir olduğu[3] yönündeki görüşlerini de reddettiler. Bunun yerine, ekonomik gelişimin büyük oranda önceden izle-

2 Bunun sebebi bütün bireylerin, geleceğe dair tam bilgiye sahip olmaları ve bireysel edimlerin piyasanın toplam gelişimini etkileyemediği tezidir.

3 Çünkü, piyasa mekanizması daha önceki konumlara dönüşe izin verir.

nen güzergâha-bağımlı [path-dependent] ve tersine çevrilemez olduğunu iddia ettiler. Ayrıca ortodoksiye karşı, ekonomik, siyasi ve toplumsal kurumların hayati önemde olduğunu ve bu nedenle de bunların ekonomiye içsel faktörler olarak görülmeleri gerektiğini savundular.[4] Çünkü bu kurumlar ekonomik özneleri biçimlendiriyor, üretim biçimlerini birbirinden farklılaştırıyor ve kapitalizmin dinamiklerini, kriz eğilimlerini ve zamansal değişimlerini dönüştürüyordu. Bu kurumları, aksi takdirde kusursuz biçimde işleyecek olan ve toplumdan kopuk bir piyasa ekonomisine –bu doğru olsaydı, elbette, neo-liberallerin altın (ama mitsel) laissez-faire çağına geri dönüş çağrısı gerçek olurdu– tamamen dışsal olan katılık ve engel kaynakları gibi görmemek gerekiyordu. Üçüncü olarak, atomistik ve tarih-ötesi *homo economicus* yerine, üretimin ve tüketimin paylaşılan, değişen normlarına ve ekonomik muhasebelerin değişen biçimlerine odaklandılar. Bu durum, Atlantik Fordist modelin oluşumunda kitlesel üretim ve tüketim kalıplarının nasıl nüfuz ettiği ve esnekliği arttırmayı hedefleyen post-Fordist mücadeleler gibi meselelere gösterdikleri ilgide de görünüyordu.

İkinci cephede, Parisli düzenlemeciler, "yapısal Marksizmi" kapitalizmi anlamak için tümüyle yetersiz bir çerçeve sunmakla eleştirdiler. Althusser'in, kapitalist üretim tarzının (kısaca KÜT) görece özerk ekonomik, siyasi ve ideolojik bölgeleri olduğu ve birikimin bunların karmaşık eklemlenmeleriyle "üst-belirlenmiş" olduğu tezlerine bağlı kalmakla birlikte, üç ana eleştiriyi de gündeme getirdiler. İlk olarak, yapısalcıların KÜT'ün yarı-otomatik yeniden-üretimine dayanan anlayışı reddettiler. Althusser, KÜT bir kez pekiştirildiğinde, "son kertede" ekonominin belirleyici rolü nedeniyle, kapitalist yeniden-üretimin neredeyse tamamen güvence altına alındığını belirtmişti (Althusser ve Balibar 1977). Marx'ın çalışmalarında rastlanmayan aslen felsefi bu argüman, ekonomik öznelerin niyet ve edimleri ne olursa olsun, 'üreticiler farkına var-

4 Bunlar, Keynesci alternatife karşı, araçsal anlamlardan daha fazlasını içerir (Dosse 1992: 336).

maksızın' kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretilmekte olduğunu ima eder. Düzenlemeciler, bu mekanist anlayışa karşı çıkarak, kapitalist yeniden-üretimin zorunlu olmadığını [improbability] vurgularlar ve kapitalizmin farklı aşamalarında üretim ve tüketimin birikimin usta döngüsüyle geçici olarak birleşmesini mümkün kılan değişken koşulları incelerler. Böylece özneleri yeniden öykünün içine dahil etmeyi de amaçlamışlardır. Ekonomik faillerin toplumsal üretim ilişkilerinin salt pasif "destekçileri" *(Träger)* olduklarını reddetmiş; bunun yerine toplumsal süreçleri ve mücadeleleri ele almışlardır. Bunlar, ekonomik muhasebe biçimlerini ve ekonomik davranış normlarını tanımlayan ve istikrarını sağlayan şeylerdir. Gerçekten de, yapıların taşıyıcıları olarak davranan özneleri hesaba katmaksızın, çelişkilerin geçici de olsa nasıl istikrara kavuşturulduğunu kuramsallaştırmak neredeyse imkânsızdır (karş. Lipietz 1973).

İkinci olarak, kurumların önemli olduğunu ve zaman içinde değiştiğini öne sürmüşlerdir. Yapısal Marksizmin kapitalizmi ebedi ve değişmez olarak görme eğilimine karşın, düzenlemeciler kapitalizmi krizlere açık ve kesintili olarak görürler. Kapitalizm, her biri kendine özgü kurumsal bir çerçeveye ve kriz eğilimlerine sahip farklı aşamalar içinde gerçekleşmekte, bir aşamadan diğerine geçiş zorunlu olmanın ötesinde, tesadüfi keşiflere dayanmakta ve her seferinde açık uçlu sınıf mücadeleleri tarafından dolayımlanmaktadır. Üçüncü olarak, düzenlemeciler, sermaye ilişkilerinin genel mantığı ve yapısal biçimleri ile özgül toplumsal güçler tarafından kullanılan stratejileri birbirinden ayırmışlardır (karş. Boyer 1990: 32; Dosse 1992b: 340-1). Bu, özellikle, düzenlemecilerin genel anlamda ücret ilişkisine dair vurgularında görülür. Bu bağlamda düzenlemeciler, ekonomik sınıf mücadelesinin değişen biçim ve kiplerini öne çıkarmışlardır.

Bu çatışmalar, aynı kuramsal düşmanın iki cephesine birden yapılan bir taarruz gibidir. Ortodoks iktisat ile yapısal Marksizm arasında işaret edilen bu farklara rağmen, her ikisi de (kapitalist) iktisadın ve onun ataletinin, esas olarak statik ve

özcü bir yorumunu sunmaktadırlar. Düzenlemeciler, kapitalizmin yarattığı çatışmalara, çelişkilere, krizlere ve kapitalizmin sınıf savaşımı içinde ve onun üzerinden kesintili olarak nasıl geliştiğine dikkatleri çekmişlerdir. Böylece, neo-klasik iktisadın ve yapısal Marksizmin öne sürdüğü, *yeniden-üretimin* mekanist açıklamalarına karşı, Aglietta ve meslektaşları dinamik *régulation* kavramını ortaya atarlar. Bu kavram, ekonomik failleri belirli koşullar altında, kapitalist yeniden-üretimin düzensizce değişen, nesnel gereklilikleriyle uyumlu davranmaya yönlendiren, tarihsel olarak olumsal ekonomik ve ekonomi-dışı mekanizmalara vurgu yapar.

DY, düzenleme meselesini tartışırken, piyasa güçleri ile piyasa-dışı güçlerin rollerini ayrıştırır. Ortodoks iktisadın, üretim fonksiyonlarına, optimizasyon varsayımına ve saf piyasa güçlerine odaklanan dar ilgi alanının çok ötesine geçer. Birikimle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili, geniş bir kurumsal faktörler ve toplumsal güçler kümesini ele alır. DY özellikle, kapitalist yeniden-üretimi dolayımlayan mübadele ilişkilerinin (piyasa güçlerinin) esas olarak anarşik rolünü unutmaksızın, diğer mekanizmaların (kurumların, normların, geleneklerin, şebekelerin, prosedürlerin ve muhasebe biçimlerinin) birikimi yapılandırmada, kolaylaştırmada ve ona kılavuzluk etmede (kısaca "düzenleme"de) oynadığı, tamamlayıcı işlevleri vurgulamaktadır. Yapısal Marksizmin tersine –ki yapısal Marksizm "son kertede ekonominin belirleyiciliğine" dair retorikteki tüm ısrarına rağmen, nihai belirleyici rolü garantilediği iddia edilen somut mekanizmalara pek ilgi göstermemiştir– öncü düzenlemeciler ekonomik biçimleri ve kurumları ciddiye almışlardır. Böylece DY, bu iki cephede birden mücadeleyi sürdürürken, sermaye ilişkisinin istikrar kazanmasında ekonomik ve ekonomi-dışı faktörlerin nasıl etkileştiğini göstermek amacıyla, radikal siyasal iktisadı devlet ve sivil toplum analizleriyle bütünleştirme vazifesini üstlenmiştir. Kısaca, *ekonomik* düzenlemenin *ekonomik* (piyasa dolayımlı) biçimi ile "ekonomik düzenlemenin toplumsal (ya da ekonomi-dışı) biçimi"ne eşit derecede ilgi göstermişlerdir.

Düzenleme yaklaşımını yeniden canlandırmak

Doğuşundan beri DY, oldukça yaygınlaşmış ve bazı kuramsal değişimler geçirmiştir. Bu değişimleri, birbirini takip eden kuşaklar bağlamında incelemek mümkün. Bu olasılık, Boyer'in "ikinci kuşak" çalışmalar kavramını kullanmasıyla (1990a, 1990b) gündeme gelmiştir. Ancak, burada "kuşak" kavramıyla anlatılmak istenen, Eleştirel Frankfurt Kuramı'nın birinci, ikinci ve üçüncü kuşağında olduğu gibi, birbirinden kopuk üyelerden oluşan farklı entelektüel kümeler değildir. Bu daha çok, giderek genişleyen ve dönüşen bir düzenlemeciler topluluğunun, gelişmekte olan bir araştırma paradigması çerçevesinde attıkları birbirini takip eden adımlara işaret etmektedir. Kimi 'ilk kuşak' Parisli araştırmacılar ikinci ve üçüncü kuşak çalışmalara doğru ilerleme kaydederken, kimileri DY sorunsalını kısmen ya da tamamen terk etmişlerdir. Kimi yeni üyeler DY'yi genişletirken ve derinleştirirken, kimileri hâlâ birinci kuşak fikirlerden hoşnut biçimde çalışmaya devam etmektedirler. Bu nedenle, kuşakları basitçe tarihsel sıraya koyup farklılaştırmak güçtür. Ancak bu durum, DY'nin düzensiz gelişimine, diğer disiplinlerle karşılıklı birbirini besleme ilişkisine ve Fransa'nın değişen ekonomik ve/veya siyasi koşullarının etkisine dair daha kapsamlı çözümlemeleri dışlamaz – ki tüm bunlar DY'nin gündemini, kuramsal olduğu kadar alternatif iktisadi politikalar ve siyasi stratejiler anlamında da şekillendirmektedir.

Bu kriterleri benimseyip, DY içinde gerçekleşen üç tür kuramsal geçişi ayırt edebiliriz. Şu şekilde; a) basit düzeyde, DY'nin, yeni ampirik araştırma alanlarına doğru aşamalı olarak genişlemesi –özellikle, ABD ve Fransa dışında kalan diğer ulusal ekonomilere, çalışmalarda makro-düzeyde kalmak yerine, sektör ve branşların mikro– ve mezo –düzeydeki analizlerine, ulusalın üstünde ya da altında kalan çeşitli uzamsal ölçeklere doğru kayış– b) daha karmaşık olarak, mevcut inceleme konularının somut ve karmaşık dolayımlanmaları, üst-belirlenimleri ve somut oluşumlarıyla daha detaylı ilgilenmek

suretiyle, DY'nin kavramsal derinleştirilmesi ve ilerletilmesi c) önceki sorgulanmamış varsayım, kavram ve iddiaları çürüterek, eski çalışmalardan uzaklaşmak suretiyle, DY'nin eski temalarının kopuş yaratacak biçimde kuramsal olarak yeniden-tanımlanması. Yeni alanlara doğru genişleme ve derinleşme,[5] Aglietta, Boyer, Delorme, Lipietz, and Mistral'inkiler gibi ilk kuşağın sonraki çalışmalarıyla ya da ikinci kuşağın Coriat gibi daha kıdemli üyelerinin çalışmalarıyla yakından ilintilidir. Kopuş mahiyetindeki kuramsal yeniden-tanımlamalar ise, genellikle, (coğrafyacılar, devlet kuramcıları, söylem analistleri, feministler gibi) yeni dalga kuramcılarının düzenlemeci fikirleri, kavramları ve iddiaları sahip oldukları eski ve yeni ilgi alanlarıyla ilişkilendirerek –ve yeniden-düşünerek– gerçekleştirdikleri katkılara işaret eder.

Bu örüntüler çeşitli biçimlerde birbirleriyle bağlantılıdırlar. Örneğin, devlet kuramı açısından baktığımızda, ilk kuşak DY çalışmaları, devleti büyük oranda göz ardı etmiştir; ikinci kuşak çalışmalar, düzenlemecilerin temel iddialarıyla tamamlayıcı olup olmadıklarına bakmaksızın varolan devlet kavrayışlarını DY içine taşımışlardır; üçüncü kuşak ise devlete dair tutarlı ve kesin biçimde düzenlemeci bir bakış açısı geliştirmeye ve bunu DY ile bütünleştirmeye başlamıştır. Öte yandan, ilk kuşak kuramcılarından bazıları (özellikle Aglietta ve Lipietz) uzam ve yerellik tartışmalarını ciddi biçimde ele aldılarsa da, ikinci kuşağa ait çalışmalar ulusal ekonomi ve ulusal devleti düzenlemenin başlıca (ve veri kabul edilen) uzamı olarak ele alma eğiliminde olmuşlardır. Bu sapma, Atlantik Fordizmi altında –ki bu çoğu düzenlemeci çözümlemelerin odağıdır– ulusal ekonomilerin ve devletlerin sahip oldukları gerçek öncelikten kaynaklanmış olabilir. Son olarak üçüncü kuşak, uzamsal çeşitliliği yakın zamanlarda yeniden-keşfedip, mikro-makro sorunları açıklamaya çalışmış ve "uzanıın" ve "ölçeğin" düzenleme ve yönetişimin içinde ve onlar aracılığıyla nasıl üretilir ve yeniden-üretilir hale geldiğini sorgulamıştır. Üçüncü bir

5 Boyer ve Saillard (1995)'da, her iki husus "*approfondissement*" (derinleşme) başlığı altında tartışılmaktadır.

yönelim, DY'yi bütünüyle özcülükten ve sınıf indirgemeciliğinden kurtarmak ve ekonomik hegemonya ve tahakküm çalışmalarıyla ilişkilendirmek için, söylem kuramcılarının bu yaklaşımın temel kavramlarını yapı-bozuma tâbi tutma çabalarından ortaya çıkar.

Aşamalı genişlemenin en belirgin örneği, Paris okulunun günümüzdeki duayeni Robert Boyer'in çalışmalarında görülür. Boyer, orijinal yaklaşımın temel kavramlarına sadık kalırken, bunların en faal ve en verimli geliştiricisi de olmuştur. Boyer'in kuramsal ve ampirik araştırması, mikrodan makroya çeşitli analiz düzeylerine uzanan, farklı uzamsal ölçekleri kapsayan, tarihsel ve geleceğe dönük konularla olduğu kadar güncel konularla da ilgili, ekonometri, oyun kuramı ve kurumsalcılıktan senaryo analizine kadar değişik yöntemleri uyarlayan, sadece çeşitli ileri kapitalist ekonomileri değil, sosyalist ve eski Sovyet bloğunun post-sosyalist ekonomilerini de araştıran pek çok temel meseleyi irdeler. Entelektüel açıdan böylesine kapsamlı bir projeye soyunan Boyer, pek çok yönden DY'nin genişlemesini de sağlamıştır. Belirli sektörleri, Japon kapitalizminin özelliklerini, Sovyet bloğunun yaşadığı büyük krizin kökenlerini, Fordist ücret ilişkisindeki gelişmeleri, alternatif post-Fordist senaryoları, ekonomik geleneklerin ortaya çıkışını ve daha pek çok konuyu incelerken, DY'nin nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Ayrıca Boyer'in farklı yaklaşımların varsayım, kavram ve hipotezlerini de yaratıcı biçimde kullanmış olması bir tesadüf değildir. Bunlar, "yeni Fransız toplum bilimlerini" (Wagner, 1994), rasyonel tercih ve işlem maliyeti yaklaşımını, yönetişim çalışmalarını, kurumsalcılığı ve karşılaştırmalı siyasal iktisadı kapsar. Hepsini oldukça becerikli bir biçimde DY ile ilişkilendirerek, onun ilerlemesi ve derinleşmesine de katkıda bulunmuştur.

Parisli düzenlemecilerin bu şekilde farklı yaklaşımları kısmen benimsemesinin dışında, DY'nin ilerleyip derinleşmesi sürecini besleyen şey genel olarak DY'nın hem heterodoks hem de ana-akım iktisadın dışında konumlanan araştırmacılar tarafından benimsenmesi ve dönüştürülmesi olmuştur. Bu

araştırmacılar, DY'nin kendi disiplinlerinin sorunlarına ışık tutma potansiyelini ciddiye alıp, onu kendi kavramsal çerçevelerine ve uzmanlık alanlarına eklemlemişlerdir. Bu şekilde yapısal biçimlerin ve ekonomik düzenleme biçimlerinin somut ve karmaşık dolayımlarını araştırmışlar; bunların diğer kurumsal düzenler ve/veya daha geniş "yaşamdünyası" tarafından nasıl üstbelirlendiğini ve bu kurumsal düzenler ve "yaşamdünyası"yla yapısal olarak nasıl eşleştiklerini ele almışlar ve düzenleme biçimlerinin belirli bağlamlarda nasıl oluştuğunu araştırmışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, DY'nin etkisinin ekonomi dışındaki alanlara genişlemesi açısından bu özellikle önemlidir. Çünkü, (birikim rejimlerini ve bunların toplumsal ve ekonomik düzenleme biçimlerini içerecek şekilde) oldukça genişletilmiş bir ekonomi tanımına ve hatta kurumcu ve evrimci analize bağlılığına rağmen, Paris kökenli DY'nin temelleri hâlâ iktisat disiplinine sıkı sıkıya bağlıdır. Onun "bütünselleştirici" bakış açısı, geniş manada anlaşılan sermaye birikimi kavramına dayanmaktadır. Bu nedenle, farklı kurumsal düzenleri (devlet, yasa, bilim, teknoloji, eğitim, askeriye ve kitle iletişimi gibi) ve sivil toplumun toplumsal dinamiklerini, kamusal alanı, kimlik siyasetini, toplumsal hareketleri ve yaşam dünyasını ele alabilmek için gerekli birçok temel kavramdan da yoksundur. Bu eksiklik, iktisatçı olmayanlar için, düzenlemenin ekonomidışı faktörlerce üstbelirlenimini araştırmak ve kapitalizmin düzenlenmesinin toplumsal formasyonun diğer alanları üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu incelemek için zemin hazırlar.

Son olarak, nasıl aşamalı genişleme ve ilerlemeci derinleşme öncelikle DY'nin kavramlarının diğer disiplinlerin tamamlayıcı kavramlarıyla ilişkilendirilmesi yoluyla gerçekleşmişse, kopuş mahiyeti taşıyan yeniden-tanımlama da diğer yaklaşımların genel analitik ve açıklayıcı potansiyellerini arttırmak için DY'nin alet çantasındaki temel kavramları yapı-bozuma tâbi tutmalarıyla ortaya çıkacaktır. Kuramsal gelişimin bu üçüncü biçiminin en aşikar olduğu alan, söylem analizinin birikim rejimi (karş. Scherrer 1995, Torfing 1997) veya ekonomik fail (karş. Jenson 1990, 1995) gibi temel kavramlara yönelttiği

eleştiridir. Ayrıca, açıkça çok daha sınırlı biçimde de olsa aynı eğilim, DY'nin kendi içinde de, bazı Parislilerin ana-akım iktisattan, rasyonel tercih kuramlarından ve ekonomik geleneklerin analizinden kaynaklanan karşı saldırıya yanıt olarak daha sağlam mikro-temeller geliştirme çabalarında ortaya çıkmıştır. Ancak böyle yaparken, en azından bazı amaçlara yönelik olarak, sermaye-emek ilişkisinin çatışmalı doğası ve sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı vurgusuyla birlikte orijinal DY'nin bazı temel radikal varsayımlarını da dışladıkları görülmektedir (karş. Coriat 1994, Lipietz 1993, 1994 1995b, daha geniş bir tartışma için Jessop 1997a).

Farklı DY kuşaklarına dair alternatif bir yaklaşım, Paris okulunun içinde geliştiği ekonomik ve siyasi ortamdaki değişimlerin yarattığı etkilerin incelenmesiyle oluşturulabilir. İlk kuşak çalışmalar, Fordizmin doğuş halindeki kriziyle, bu krizin özelliklerini anlama çabasıyla ve yeni bir "post-Fordist Uzlaşma"[6] öneren alternatif bir ekonomik strateji arayışıyla şekillenmişti. Union de la Gauche'nin 1981 Fransa seçimlerindeki zaferi, bazı düzenleme kuramcılarına (özellikle Aglietta, Boyer, Coriat, Lipietz ve Mistral), Jacques Attali'nin ricası üzerine, Sosyalist hükümetin danışmanları olma fırsatı verdi. Düzenlemeciler, bu zaferin işaret ettiği şeyin devlet içinde olduğu kadar toplumdaki güç dengesinde oluşan bir kayma olmasını ve bu kaymanın da sermayeden ziyade emeğin lehine "saldırgan esneklik stratejisi" çerçevesinde yeni bir kurumsallaşmış uzlaşmayı teşvik etmek konusunda devleti harekete geçirmesini umut ediyorlardı. Ancak önerileri reddedildi. Başlangıçta sosyalist rejim, (ücret ilişkisini yeniden kurma ihtiyacını dikkate almaksızın) teknolojik modernleşme temelinde Fransız sanayisini daha rekabetçi kılacak daha üretimci bir yenidenyapılanma programıyla birlikte, (çoktan tükenmiş bir düzenleme biçimine geri dönüş yaparak) eski tarz "tek ülkede Keynescilik" modelini izledi. Keynesci yaklaşım (tam da Paris kökenli DY'nin tahmin ettiği gibi) başarısız olduğu zaman, hü-

6 Bu kavram Vercellone (1994)'ten gelir.

kümet neo-liberal kemer sıkma programını ve "savunmacı esneKliği" gündeme getirdi (düzenlemecilere göre bu da, 1930'ların ekonomik bunalımını yaratan politikalara geri dönüştü). Düzenlemeci stratejinin hükümet tarafından reddedilmesinin üstüne, Paris okulu bir de örgütlü iş çevresi ve parçalanmış emek hareketi tarafından da kabaca reddedildi.

Bütün bu gelişmeler, Paris kökenli DY'nin, yukarıda sözü edilen aşamalı genişleme ve ilerlemeci derinleşmede somutlanan, yeni bir yönelime girmesini teşvik etmiştir. Vercellone (1994), neo-liberal dönüşümün Paris kökenli DY'nin çalışmasında keskin bir dönüm noktasına işaret ettiğini söyler. Bu, DY'nin ilk başlardaki siyasi projesinin tükenmesine işaret etmiş; üyelerinin farklı siyasi stratejilere yönelmesiyle okulun siyasi bütünlüğünün aşınmasını hızlandırmış ve (ilerlemeci bir post-Fordizme zemin sağlayacak olan yeni uzlaşmalar bulmayı umanlar da dahil olmak üzere) kurumsallaşmış sınıf uzlaşımının düzenlemedeki rolünü incelemeye devam eden araştırmacılar ile düzenleme yaklaşımı için alternatif mikro temeller arayan (ve böylece sınıf savaşımına duyulan ilgiden uzaklaşmaya başlayan) araştırmacılar arasında hem siyasi hem de kuramsal açıdan bir ayrımın oluşmasını teşvik etmiştir (Vercellone 1994: 6, 24-28). Bu tespitte belirli bir haklılık payı vardır, nitekim bunu Paris okulunun birçok öncü üyesi de teslim etmiştir. Yine de burada ortaya çıkan ayrışmanın büyüklüğü abartılmamalıdır, çünkü bazı öncü kuramcılar ayrışmanın her iki yakasında da yer alabilmekte ve şu ya da bu tarafı açıkça destekleyenler bile hâlâ okulu bir bütün olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte bu ayrım, ilk kuşak kuramcıların farklı yönelimlerine de yansımıştır. Örneğin, ulusal düzenleme biçimi üzerindeki uluslararası kısıtlara dair mevcut ilgisini arttıran ve derinleştiren Aglietta, daha çok para sorunuyla ilgilenir hale gelmiş ve Avrupa ekonomi alanının gelişimini yeniden düzenlenmenin zemini olarak desteklemiştir; buna karşın Lipietz, başlangıçta daha ulusalcı ve Avrupa karşıtıyken, Yeşiller hareketi ve politik ekolojiye ilgi göstermeye başlamıştır ve şimdilerde mevcut krize dair Avrupa çapında bir

çözümü desteklemektedir. Bu farklar, DY gündeminin siyasi ve kuramsal olarak içinde geliştiği Fransa'nın çok ötesine uzanan stratejik bağlamın değişimini de yansıtır. Çünkü, Coriat'un (1994: 131-3) belirttiği gibi, 1980'ler, Anglo-Amerikan neo-liberalizminin doğuş halindeki hegemonyasına, uluslararası ekonomik hiyerarşinin (özellikle kendi farklı birikim rejimi ve düzenleme biçimiyle Japonya'nın artan önemiyle) yeniden şekillenmesine ve savunmacı neo-liberal esneklik stratejisiyle bütünleşmiş yeni bir ekonomik olguya tanıklık etmiştir. DY'nin inceleme alanının üçüncü dünyayı, post-sosyalizmi ve Doğu Asya'nın yeni sanayileşen ekonomilerini kapsayacak şekilde genişlemesi, bu genel yönelimin bir başka yansımasıdır (ayrıca bkz. Lipietz 1987, 1994).

DY'nin ustalık evresi

DY'nin, başlangıçtaki araştırma programına esas itibariyle sadık kalarak evrilişinin üç biçimini tanımladık. Şimdi de düzenlemecilerin ustalık evresini ele alalım. Bu kapsamlı işi basitleştirmek için, önce Boyer ve Saillard (1995a) tarafından hazırlanan güncel bir derlemede sergilenen bazı yeni temaları özetleyeceğim. Parisli bir bakışla günümüzdeki bilgi birikimini açıkça ortaya koyan bu derlemenin sadece bir özetini aktaracak olmam, söz konusu derlemenin çok kapsayıcı olması nedeniyle mazur görülebilir (zira, bu derleme 568 sayfaya yayılan 54 bölümden oluşan, –çoğunluğu iktisatçı– 36 Fransız sosyal bilimcinin katkılarını ve doğrudan Paris kökenli okulun içinde yer alan ya da ona sempati besleyen tarihçilerin yorumlarını içerecek ölçüde geniştir). Ardından, Paris okuluna yakın olduğunu belirten diğer araştırmacıların yaptığı kuramsal katkılara değineceğim. Araştırmacıların ve konuların seçimi açısından bu bölüm ilk bölüm kadar meşru görülmeyebilir, ancak yine de Paris dışında yapılan bir dizi yaratıcı çalışmanın –ki bunların çoğu Boyer ve Saillard'ın oldukça Fransız merkezli olan derlemelerinde göz ardı edilmişlerdir– örneklendirilmesine hizmet edeceğinden eminim.

Bilgi birikimine Paris kökenli bakış

Paris kökenli DY'nin aşamalı genişlemesi ve ilerlemeci derinleşmesi, özellikle Boyer ve Saillard'ın yazdığı bölümlerde (1995a) oldukça belirgindir. Bu yazarlar yirmi yılın birikimi üzerine yaptıkları değerlendirmede, ulusal farklılaşmaları ve/veya Atlantik Fordizminin henüz çözülemeyen kriziyle ilgili güncel gelişmeleri ele almak üzere, orijinal DY'nin nasıl genişletildiğine atıf yaparlar. Ancak bunların dışındaki diğer geçişleri de göstermişlerdir. Bunu resmetmek için, önce birikim rejiminin ve düzenleme biçiminin irdeleniş şeklinde ortaya çıkan değişiklikleri, sonra da 'düzenleme biçiminin' her bir yapısal biçimini –ki Boyer (1990) bunları, ücret ilişkisi, para biçimi, rekabet, devlet ve uluslararası rejimler olarak tanımlar– değerlendireceğim.

Birikim Rejimleri: Önceleri, birikim rejimleriyle ilgili olarak, krizler tarafından dolayımlanmış üç-aşamalı bir sıralama (Eski Rejim, yaygın ya da liberal ve yoğun ya da tekelci olmak üzere) öneren ve dördüncü aşamanın (neo-versus post-Fordism) niteliği konusunda kararsız kalmış olan Paris okulu, daha sonraları çok sayıda birikim rejimi saptamış, bunların düzenli, doğrusal bir örüntü sergilemediğini kabul etmiş ve zaman ve mekâna göre nasıl çeşitlilik arz ettiklerini göstermişlerdir. Parisliler ayrıca, iktisatçı kimlikleriyle, istatistiksel olarak makro ekonomik ve sektörel düzeyde birikim rejimlerini incelemişler ve ekonometrik modeller üretmişlerdir. Daha güncel çalışmalar, birikim rejimlerinde istikrarsızlığa neden olan (ve dönüşümü körükleyen) teknolojik değişikliklerin farklı kaynaklarına, bunların uluslararası işbölümünde farklı biçimlerde nasıl konumlandırıldıklarına (örneğin rantiyer rejimi, kanlı Taylorizm, çevresel Fordizm, küçük açık ekonomiler, yeni sanayileşen ekonomiler, post-sosyalist ekonomiler gibi) yoğun ilgi göstermişlerdir. Bu yaklaşım, sosyalist toplumlara, bunların krizlerine ve kapitalizme geçiş sorunsalına da yaratıcı biçimde uyarlanmıştır (Andreff 1993, Chavance 1994, Boyer 1995c). Birikim rejimleri ile düzenleme biçimlerinin or-

tak evrimi olarak adlandırılabilecek olguya yönelik ilgi, ücret ilişkisinin (ve aynı zamanda düzenleme biçimlerinin diğer veçheleri veya kurumsallık kazanmış uzlaşımlarla) farklı birikim rejimleriyle (örneğin Almanya'da esnek Fordizm, İngiltere'de defolu Fordizm [flawed Fordism] ve Japonya modeliyle) eklemlenişine ilişkin karşılaştırmalı analizler yoluyla giderek artmaktadır. Son olarak, Fordizmin krizinin hâlâ çözülememiş oluşu giderek daha aşikar hale geldikçe ve post-Fordizmin akıbeti konusunda halihazırdaki varsayımlar suya düştükçe, küreselleşme ve bölgeselleşmeyle nitelenen bir çağda alternatif post-Fordist senaryolar üzerine daha rafine çalışmalar ortaya çıkmaktadır.

Düzenleme Biçimi: Paris kökenli DY, önceleri ulusal birikim rejimleri içinde düzenlemenin sergilediği yapısal bütünlük meselesiyle ilgilenirken, daha sonra araştırma gündemini bunun çok ötesine taşıdı ve onu belirli sektörlerin (örneğin, tarım, hizmetler), farklı branşların (otomobil, inşaat, finans) ve ulus-altı ve/veya ulus-ötesi bölgelerin analizini (kır, kent, Avrupalı) içerecek şekilde genişletti. Bu da daha sonra hem yönetişim meselesiyle hem de sektörlerin, branşların ve uzamsal ölçeklerin düzenlenmesi meselesiyle ilişkilendirildi. Paris okulu bütün bunların dışında, uluslararasılaşma, finansallaşma, üçüzleşme, teknolojik değişim ve informel sektörün genişlemesinin vs. etkisiyle ulusal düzenleme biçimlerinin bütünlüğünü yitirmesi sorunu üzerine de çalıştı. Bununla birlikte yapısal biçimlerin, kurumların ve düzenlemelerin analizine biçim kazandırmaya ve/veya bu analizi daha sağlam mikro temeller üzerine oturtmaya da girişti. Ayrıca post-Fordist senaryolara dair çalışmalar, hem karşılaştırmalı çalışmalara hem de modelleme ve senaryo analizlerine dayanan alternatif düzenleme biçimleri hakkındaki çalışmalarla bağlantılandırıldı.

Araştırma konularına farklı yapısal biçimler de dahil edildi. Para-biçimi ve ücret ilişkisi Paris kökenli DY için iki temel başlangıç noktası oldu (Aglietta 1974). Para, önceleri, farklı dönemlerde farklı biçimler alan ve böylece birikim dinamiklerini dönüştüren kurgusal bir meta olarak görülür ve Fordiz-

min ayırdedici stagflasyonist krizleri kredi-paranın rolüyle ve onun Fordist ücret ilişkisine (toplu sözleşme, Keynescilik, kitlesel tüketim ve sosyal güvenlik) eklemlenişiyle açıklanırdı. Ancak Aglietta'nın çalışması, para-biçiminin merkezi rolünü (artık Marksist değer-kuramsal anlamıyla anlaşılmasa bile) ve modern toplumda ücret biçiminin sıkıştırılamazlığını (ki bunu '*societe salariale*' olarak niteliyordu) daha fazla vurgulamıştır. Aglietta, yapısal bir biçim olarak paranın, ulusal para ve uluslararası para birimi olarak iki farklı işlevi arasındaki çelişkide ifadesini bulan, iki yönlü karakterine ilişkin düzenlemeci bir tanım geliştirdi. Birinci işlevi, egemen ulusal-devletlerle ilişkili olan *unicite* ile nitelendirilirken, ikincisi kur piyasasının çoğulculuğu ve anarşisiyle ilişkiliydi. Bu çelişki, çok-uluslu kur blokları yoluyla ya da bir bütün olarak dünya kapitalizminde tek bir ulusal paranın uluslararası hegemonik paraya dönüşmesiyle bir süreliğine çözülebilmekteydi (Aglietta 1986). Lipietz de, para üzerine önemli çalışmalar yapmış, ancak aynı konuyu daha değer-kuramsal bir bakış açısıyla ele almıştır. Paranın, değerin "gizemli" dünyası ile gündelik iktisadi hayatın "apaçık"' dünyasını dolayımlamadaki işlevini ele almış, Fordist dönemde kredi-paranın sahip olduğu sözde-geçerliliğin enflasyonist potansiyelini araştırmıştır (Lipietz 1985). Uluslararasılaşmanın artan önemiyle birlikte, genel olarak DY içinde, paranın finansal arbitrajın tahakkümü altına girmesi, neo-liberalizmin enflasyonist eğilimlere getirilen kısıtlamalar konusunda oynadığı rol ve monetarizmin ücret ilişkisi açısından sonuçları hakkında çalışmalar yapılmıştır.

Ücret ilişkisinin kendisine gelince, Paris kökenli DY, Fordist uzlaşmanın çöküşünden sonra, vurguyu ücret ilişkisi ile birikim rejimlerinin farklı biçimleri arasında (özellikle en parlak dönemindeki Fordist ücret ilişkisi ve tekelci düzenlemenin doğası arasında) varolan denklik meselesinden, sektörel ve ulusal farklılaşmaların doğasına, ücret ilişkisinin yeni biçimlerine ve emek gücünün yeniden parçalanması sorununa kaydırmıştır. Ücret ilişkisinin toplumsal kökenlerine ve bunun farklı tarihsel dönemlerde ve/veya farklı sektör ve branşlarda

nasıl kurumsallaştığına yönelik artan bir ilgi söz konusudur. Bu, DY'nin birikim ve düzenlemeye zemin sağlayan mikro-düzenliliklere yönelik ilgisiyle tutarlıdır. Bu anlamda güncel çalışmaların, mikro ve makro düzeyli alternatif post-Fordist ücret ilişkilerine ve bunların kapitalizmin yeniden istikrara kavuşmasına ve/veya daha çevre dostu, daha sürdürülebilir bir kalkınma modeline geçişteki potansiyel katkılarına odaklanıyor olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Rekabet Biçimleri: Bu konuyla ilgili olarak, dikkatler Fordist düzenlemenin belirleyicisi olan büyük firmalardan ve finansal yoğunlaşmayla ilişkili oligapolistik rekabetten, uluslararasılaşmanın ve ürün çeşitlenmesinin etkilerine doğru kaymıştır. Nitekim firmalar-arası, bölgeler-arası ve uluslararası rekabet biçimlerindeki çeşitliliği; yatay ve dikey bütünleşmenin etkisi, yarı-bütünleşmenin (stratejik ortaklıklar ve şebekeler gibi) yeni biçimleri ve piyasa ve hiyerarşi mekanizmalarından farklı olarak ortaya çıkan yönetişim mekanizmalarının işlevleri gibi konuların bugün giderek daha fazla algılandığını görüyoruz.

Devlet ve Uluslararası Rejim: Başından beri, devlet ve uluslararası rejimler, herhangi bir düzenleme biçiminin temel yapısal biçimleri arasına dahil edilmiştir. Bu açıdan devlete üç işlev atfedilir: sermayenin kârlı faaliyetleri için belirli ekonomik ve ekonomi-dışı önkoşulların güvence altına alınması; işgücünün yeniden-üretimi için ekonomik ve ekonomi-dışı koşulların sağlanması ve sermayenin küresel hareketlerinin ulusal emek piyasalarıyla eşgüdümlü hale getirilmesi ve sonuçta ortaya çıkan çelişkilerle uğraşılması. Devletin bu işlevleri yerine getiriş biçiminin ve belirli iktisat politikalarını üstleniş tarzının, siyasi olarak son kertede onun "göreli özerk" rolü tarafından belirlendiği düşünülür ki bu da kurumsallaşmış uzlaşmanın bir ifadesidir. Öyleyse, bu anlamda, devletin toplumsala gömülü olarak görülmesi gerekir; devlet ne rasyonel bir planlamacıya ne de tekelci sermayenin bir aracına indirgenebilir. Devletin Fordizmin krizi karşısında yüklendiği işlev, doğuş halindeki birikim rejimi ile onun düzenleme biçimi arasında yeni ve dinamik bir 'yapısal bütünlüğü' desteklemek üzere, ye-

ni bir kurumsallaşmış uzlaşma yaratmakla ilgiliydi. Aynı şekilde uluslararası rejimler de (her ne kadar İngiliz ya da Amerikan hegemonyası altında oligopolist biçimde örgütlenmişlerse de) farklı ulusal ekonomiler ile devletler arasındaki ilişkilerin istikrar kazanmasını sağlayan ve uluslararasılaşmanın değişen biçimlerini (her ne kadar eşitsiz gelişmeyle nitelenmiş olsa da) düzenleyen rejimler olarak görülüyordu. İkinci kuşak çalışmalar, ulusal düzenlemelere dayatılan uluslararası sınırlamalara daha çok ilgi göstermişlerdir (Aglietta 1994). Günümüzde, Bretton Woods-sonrası uluslararası rejimin bir süper devlete ihtiyaç duyup duymadığı, uluslararası istikrarsızlığın ulusal düzenleme biçimleri üzerindeki etkileri ve uluslararası işbölümünde yeni dengesizlik biçimlerinin ortaya çıkışı gibi konulara yönelik ilgi önemli ölçüde artmıştır.

Ancak, Paris merkezli bu çalışmalar, büyük ölçüde iktisatçılar tarafından yürütülegelmiştir ve bu da genel olarak devlet meselesine gösterilen ilginin görece zayıf kalmasına yol açmıştır. Delorme, bu konuda en tutarlı yaklaşımı sergileyen yazardır ve devlet konusunu düzenleme yaklaşımına dahil etmek için epey çaba sarf etmiştir. Kendisinin ikinci kuşak olarak geliştirdiği, ilişkisel, karmaşık, bütüncül bir varlık olarak devlet[7] yaklaşımı, özellikle kamunun ekonomideki varoluş biçimini irdeler. Bu, esas olarak kuramsal bir matrikstir ve devletin ekonomiye hangi yollardan geçerek veya hangi yollar aracılığıyla müdahale edebileceğine dair üç yol ve dört temel zemin tanımlar (Delorme 1991, 1992, 1995). Diğer Parisli kuramcılar da ekonomi siyasalarına yeni tür bir ilgi geliştirmeye başlamışlardır (Lordon 1995). Devlete dair en ayırt edici düzenlemeci tanım, Théret tarafından geliştirilmiştir. Bu tanım, Paris kökenli DY içinde genelde yapılandan farklı olarak, devletin göreli özerkliğini daha çok vurgulamaktadır; devletin siyasal düzen olarak sahip olduğu özgüllüğün yanı sıra, devletin ekonomik düzeninin özgüllüğünü bir mali rejim olarak araştırmakta ve kurumsallaşmış ekonomik ve siyasi düzenler ile eko-

7 Delorme, bu yaklaşımı adlandırmak için 'ERIC' (L'Etat relationel integral complexe) kısaltmasını kullanmaktadır.

nomik ve siyasi pratikler arasındaki diyalektiği ortaya çıkarmaktadır. İlginç biçimde bu üçüncü kuşak yaklaşım, Paris kökenli DY'den olduğu kadar toplumsal topoloji ve 'autopoiesis' (kendinden-örgütlülük) yaklaşımından da esinlenmiştir (Théret 1990, 1992, daha detaylı bir özet için bkz. Jessop 1997a)

Paris'in dışında ve ötesinde

Paris'in dışında yapılan çalışmaların çoğu, büyük ölçüde birinci kuşak DY'nin tezlerini izlerken, sonraki gelişmeleri gözardı etmiş veya daha da kötüsü, bu tezleri 'yanlış çevirmiş' ya da kabalaştırmıştır. Buna rağmen, kimi önemli yenilikler de kaydedilmiştir. Bunlar, düzenlemenin ekonomik boyutlarından çok toplumsal boyutlarına ilişkindir. Bu çalışmada tümünü ele alamayacağım için, kendimi bunların üçü ile sınırlayacağım: a) uzam, b) hükümet ve yönetişim, c) söylem ve kimlik.

Düzenleme yaklaşımı uzamın tanımlanmasında iki önemli kayma yaşamıştır. İlki, ilgi odağının verili uzamın düzenlenmesinden, düzenlemenin uzamının aktif üretimine doğru kaymasıdır (Low 1995, Tickell ve Peck 1993). Buna bağlı olarak ikincisi, ilgi odağının, düzenleme alanı olarak ulusal ölçeğin verili kabul edilmesinden, düzenlemenin çok-ölçekli doğasına ve aslında Fordist dönem sonrasında 'ölçeğin göreliliği' vurgusuna doğru kaymasıdır (karş. Moulaert 1994; Swyngedouw 1996, 1997; Benko and Lipietz 1995; Collinge 1996).

İlk kaymaya ilişkin olarak Nick Low, ilk dönemdeki DY'nin düzenleme coğrafyasını birikim rejimine önceden-kayıtlıymış gibi gördüğünü ve bir rejimden diğerine geçerken onun da sorunsuz bir biçimde değişebileceğini varsayma eğiliminde olduğunu öne sürer. Şunları vurgular:

> "Düzenlemenin coğrafyası önceleri 'düzenlemenin uzamı' olarak, yani küresel düzeyden kaynaklanan ve ulusal düzeyin dolayımından geçen düzenleme biçimi tarafından, şehirlere ve bölgelere dayatılan değişen uzam ekonomisi olarak ele alındı. Küresel ekonomilerin yerel gelişmeler üzerindeki etki-

si tartışma götürmez. Ama henüz açık olmayan, yerel düzeyde düzenleyici yapılarda ne düzeyde bir çeşitliliğin mümkün olduğu ve toplumsal-uzamsal kutuplaşma ile yatırımların yanlış dağılımı gibi yeni problemlerin ne ölçüde özgül yerel dolayımlar nedeniyle, ne ölçüde küresel kapitalizm ve onun düzenleme biçiminin kaçınılmaz etkisi nedeniyle olduğudur" (Low 1995: 10).

Şimdi görülmektedir ki, ölçek/uzam [scale/space], birikim rejiminin ve onun düzenleme biçiminin zorunlu bir öğesi değil, kapitalizmin siyasi kurumları ile ekonomisi arasındaki gevşek ve farklılaşabilir eşleşmenin olumsal bir sonucudur (Low 1995: 9-20). Aslında ekonomik ve siyasi uzamın söylemsel inşasına ve bu uzamların adlandırılıp eşleştirilmesi üzerinde yürütülen mücadelelere yönelik bir ilgi de olmuştur (Jenson 1995). Nitekim, bazıları, (daha önceki çoğul-ulusal imparatorluklara ya da küresel-yerel ilişkisiyle ilgili daha güncel tartışmalara karşılık olarak) görece kapalı bir ulusal ekonominin, Atlantik Fordizmindeki asıl ekonomik düzenleme nesnesi olarak hem söylemsel hem de kurumsal biçimde nasıl doğallaştırıldığını sorgulamışlardır. Bu konu, farklı "hayali" ulusal ekonomilerin farklı ulusal Keynesci refah devletleriyle ortak oluşumunu içeren sürecin incelenmesiyle somutlaştırılabilir (Jessop 1997b, c). Kimileri de, esnek sanayi bölgelerinin, birikimin ve düzenlemenin temel uzamı haline gelme kapasitelerini sorgulamış ve ikna edici bir yanıt bulunamayınca post-Fordizm için uygun bir uzamsal sabitlik bulma problemleri üzerinde odaklanmışlardır (Tickell ve Peck 1993).

İkinci kaymada, Paris kökenli DY hâlâ ulusal düzeye öncelik verme eğilimindedir. Bu nedenle, ilk çalışmalarda ilginin başka noktalara yönelmiş olması, farklı ekonomilerin birbirlerini nasıl tamamladıklarını ele almak ve/veya uluslararası rejimlerin ulusal birikim rejimleri için gerekli dışsal koşulları nasıl daha istikrarlı hale getirdiğini araştırmak içindir.[8] Ulusal

8 Örneğin, Aglietta, düşük enflasyonlu, ihracata dayalı Alman ekonomisinin, nasıl yüksek enflasyonlu Fransız ekonomisiyle –ki Almanya'dan mal ithal etmek-

ekonominin ve ulusal devletin bu önceliği, başlangıçta DY'nin düzenlemenin yerel, kentsel ve bölgesel uzamlarıyla ya da ulus-ötesi ekonomik uzamlarla, *grenoblois* okulu haricinde, niye daha az ilgilendiğini açıklar. Gerçekten, Lipietz yerel ve bölgesel devletlerin, bir düzenleme uğrağı olarak ulus-devletlerin kullanabileceği güçlerden yoksun olduğunu belirtmiştir ve hem Lipietz hem de Boyer aynı iddiayı ulus-ötesi otoriteler için yinelemişlerdir (Lipietz 1994, 27-8; Boyer 1990: 39-40).

Ulusal ölçek dışındaki diğer ölçeklere karşı görece daha ilgisiz kalınması, Tickell ve Peck'in (1993) DY eleştirisinde işaret ettikleri "gözden kaçırılmış altı bağlantıdan" birisidir. Düzenlemenin ulus-altı düzeylerinin daha geç keşfedilmiş olması, Atlantik Fordizminin krizi, yerel ve bölgesel ölçeklerin eşitsiz gelişim alanları olarak yeniden canlanışı, esnek sanayi bölgelerine, yenilikçi ortamlara vb. yönelik ilginin artışı ve yerel ortaklıklar yoluyla uygulanan arz-yönlü politikalara dönüş gibi olgularla ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, ulus-ötesi ölçeğe ağırlık verilmesine, Avrupa Birliği'nin ve diğer ulus-ötesi blokların öneminin artmasıyla ve küreselleşmeyle ilgili tartışmalar sebep olmuştur. Farklı düzenleme ölçekleri arasındaki bağıntılara ve belirli bir ekonomik uzama ait herhangi bir düzenleme biçiminin çok-ölçekli doğasına gösterilen ilgi ise daha günceldir ve hâlâ artarak devam etmektedir (karş. Moulaert 1994, 14; Swyngedouw 1996, 1997; Jessop 1997).

İlk kuşak kuramcılar arasında, uzam ve eşitsiz gelişim meseleleri üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirmiş olan kişi Lipietz olmuştur (Lipietz 1978, 1980, 1988, 1994). Lipietz daha güncel çalışmalarında uzamın, "kendinde" ve "kendi için" uzam olarak belirebileceğine işaret ederek, bunun ekonomik düzenlemenin kilit veçhesi olduğunu iddia etmiştir. Her iki durum için de uzamın ulusal sınırlarla çakışma zorunluluğu olmadığını vurgulamıştır. "Kendinde uzam", bir "ekonomik

---

te ve çevrimsel devalüasyonlarla enflasyonla mücadele etmekte olan bir ekonomidir– yapısal olarak eşleştiğini vurgular. (1982). Benzer şekilde, Mistral "uluslararası rejim istikrarının, uluslararası işbölümüyle düzenleme biçimlerinin örtüşmesine bağlı olduğunu" belirtir. (1986: 188).

bölgeden" ibarettir; yani, "üretim tarzları ve biçimlerinin eklemlenmesinden oluşan homojen bir alandır". Tipik olarak, farklı uzamsal ölçeklerde (içsel farklılaşmaları olmakla birlikte, kent-kır ayrımı ve kentsel hiyerarşiler gibi) örgütlenmiştir, fakat aynı zamanda kendisine ait "birikimin belirli alt rejimlerine" de sahiptir, öyle ki kapitalizmin genişlemiş yeniden-üretimi kendi sınırları içinde gerçekleşebilir. Buna karşılık, "kendi için uzam", o uzamdaki, toplumsal güçler, ekonomik bölgenin kimliğini ve çıkarlarını eklemleyebilen ve bunları (kısmen devlet kontrolü aracılığıyla) savunabilen bir "tarihsel blok" (sınıf koalisyonu) oluşturabildiği sürece varolur. Lipietz, Atlantik Fordizminin altın çağının, sermaye birikiminin uzamları ile ulus devletlerle ilişkili uzamlar arasındaki örtüşmeye tanıklık ettiğini ekler. Buna karşın, Atlantik Fordizminin krizi de, vasıfsızlaşan fabrika işleri çevresel Fordist ekonomilere ihraç edilirken, farklı ulusal uzamları birbirine bağlayan, kapsamlı bir bölgeler-arası işbölümünü gündeme getirmiştir (1994: 26-30).

Devletin, DY'nin yumuşak karnı olduğu çok geçmeden fark edilmiştir. Aslında Boyer (1990), ikinci kuşağın görevleri arasında daha başka işler de sıralamıştı. Yeni görevlerin ileri sürülmesi, 1981-1983 döneminde Parisli kuramcılar için sosyalist hükümetin, büyüsünün bozulmasıyla değilse de, en azından bu konuda uğranan hayal kırıklığıyla ve devletin göreli özerkliğinin ve kurumsallaşmış uzlaşımdaki işlevinin mahiyetini yeniden düşünmeye duyulan ihtiyaçla ilgiliydi. Yine de devlet üzerine yaratıcı DY çalışmalarının pek çoğu Parisli olmayan kuramcılar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Düzenleme yaklaşımına asli katkı yapan iki Marksist devlet kuramcısı Joachim Hirsch ve Bob Jessop olmuştur ki, her ikisi de, doğuş halindeki post-Fordist birikim rejiminin düzenlenmesine katkı yapacak olan devletin biçim ve işlevlerindeki değişimleri tanımlamaya çabalamıştır. Aralarındaki diğer farkların yanı sıra, Hirsch'in analizi, esas olarak Almanya örneğinden kaynaklanırken, Jessop'unki İngiliz ve diğer Atlantik Fordist ekonomiler arasındaki karşılaştırmaya dayanmaktadır. Ayrıca,

Hirsch daha çok ulus-devletle, Jessop ise farklı örgütlenme ölçekleri sorunuyla ilgilenmektedir. Buna karşın her ikisi de Atlantik Fordizmiyle bağlantılı olan Keynesci refah devletinin krizde olduğu ve yeni bir devlet biçiminin doğmakta olduğu konusunda hemfikirdirler. Hirsch, Fordist *Sicherheitsstaat* (güvenlik devleti)[9] ile ulusal *Wettbewerbsstaa*t (ya da "rekabet devleti"ni)[10] karşılaştırmaktadır. Hirsch'in belirttiği üzere, birincisi esas olarak, Alman renklerine bürünmüş Keynesci refaha dayalı bir ulus-devlet iken, diğeri, iç siyasetin *Standortpolitik*'e (mekân rekabetini özendirmek için tasarlanan siyasete) tâbi oluşuyla –şu günlerde, ileri kapitalist devletlerde yaygın olan bir şey– ve totaliter bir sivil toplumun yükselme eğilimiyle (bunun daha ziyade Almanya'ya özgü olduğu söylenebilir) belirlenir. Benzer şekilde, Jessop, Atlantik Fordizminin düzenlenmesinde kilit bir işlev gören Keynesci refaha dayalı ulusal-devlet ile (üç ideal-tipik alt-türüyle birlikte) doğuş halindeki post-Fordizmi tamamladığı iddia edilen Schumpeterci çalıştırma rejimini* [workfare rejime] (yine üç ideal tipik alt türüyle birlikte) birbirinden ayırır. Jessop ayrıca, birinci devlet biçiminin asıl olarak ulusal düzeyde kurumsallaştığını, ikincisininse devletin ulusallığının ortadan kalkması eğilimi ve siyasetin devletsizleşmesiyle [destatization of politics] nitelendiğini belirtir.[11]

Daha genel olarak Jessop'un çalışması, devlete "stratejik-ilişkisel yaklaşım" ile DY'nin neo-Gramscici bir yorumunu birleştirir (karş. Jessop 1985, 1990, 1993, 1995). Buradaki amaç kapitalizm içinde devlet sisteminin kurumsal olarak yeniden yapılanmasının ve stratejik olarak yeni bir yönelim kazanmasının düzenlemeci bir açıklamasını geliştirebilmektir. Onun çalışması, düzenleme yaklaşımı ile (neo)Gramscici devlet kuramı arasındaki asli tamamlayıcılığı, bunların her biri

9 Burada *Sicherheit*, hem sosyal güvenlik, hem de refah devleti anlamına gelir ve ulusal güvenliği sağlamak için devletin toplumu gözetimine [*disciplinary surveillance*] işaret eder. (Hirsch 1984; 1995).

10 "Rekabet devleti" kavramı Cerny (1992)'den gelir.

(*) Çalıştırma terimi için 289. sayfadaki çevirenin notuna bakınız.

11 Üçüncü bir eğilim, siyasa rejiminin uluslararasılaşmasıdır.

bütüncül anlamları çerçevesinde ekonomi ya da devletle ilgilendikleri ölçüde açığa çıkarır. Ayrıca, bu çalışma, düzenlemenin öznesi olduğu kadar nesnesi de olan devlet konusunda genel bir bakış geliştirmekte ve genel ekonomik ve toplumsal işlevleri bakımından, Atlantik Fordizmine ve doğuş halindeki post-Fordizme karşılık gelen politik rejimleri saptamaktadır.

Düzenleme kuramı sık sık, ekonomizm ve yapısalcılıkla suçlanmış, tanım ve açıklamalarında "kültüre" çok az yer verdiği iddia edilmiştir. Bu iddia, yeni üretim ve tüketim normlarıyla ve toplumsal paradigmalar üzerindeki mücadelelerle ilgilenmiş olan ilk kuşak kuramcılar açısından kısmen geçerlidir. "Geleneklere" yönelik ilginin son zamanlarda artmış olması, Paris kökenli DY'nin kültürün önemini tekrar fark ettiğini gösterir – ancak yine de diğer Parisli düzenlemeciler bu nedenle bu yaklaşımları eleştirmişlerdir. Öte yandan, söz konusu ithamın, Paris dışındaki güncel çalışmalar açısından geçerliliği daha da azdır. Çünkü şimdilerde, düzenleme biçimlerinin, bizzat düzenleme süreci içinde ve düzenleme yoluyla kendi nesnelerini oluşturmaya ve doğallaştırmaya nasıl yardımcı olduğu meselesine giderek daha fazla önem verilmektedir. Bu meseleye gösterilen ilgi, kriz halindeki Fordizm ve/veya post-Fordizm üzerine yapılan çalışmalarda belirgindir –özellikle de Jenson'un, teşvik edici ve özgün çalışmasında– (1989, 1990, 1993). Ayrıca, kimlik ve özne oluşumunun özgül biçimleri, düzenleme yaklaşımının sınıf-dışı hareketleri ve güçleri dahil edecek şekilde genişlemesi (karş. Steinmetz 1996), ücret ilişkisinin ve düzenlemenin diğer veçhelerinin toplumsal cinsiyet, ırk ve etniklik tarafından üst-belirlenmesi gibi meselelere yönelik ilgi de giderek artmaktadır (örneğin, Bakshi vd., 1995).

Jenson, belirli bir büyüme biçimi ve daha geniş "toplumsal paradigmalar"ın aktüel düzenleyici mekanizmalarını sağlayan, tarihsel olarak geliştirilmiş pratikler *ve anlamlar* kümesinin incelenmesi gerektiğini savunur. Bu tutum, ekonomik krizlerin, önceden verili yapısal sınırlarla nihai bir karşılaşmadan daha fazlasını içerdiği anlamına gelir. Ekonomik krizler, toplumsal güçlerin kendi kimliklerini ve çıkarlarını beyan ettikleri söy-

lemlerarası bir alanda açığa vurulur ve çözümlenirler. Yeni görünürlük kazanmış etkin güçler kriz durumunda ortaya çıkarlar ve siyasal söylemin genişleyen evrenine dahil olurlar; alternatif düzenleme biçimleri ve toplumsal paradigmalar sunar ve yeni bir uzlaşmayı kurumsallaştırmak için mücadele ederler. Yeni bir "kalkınma modeli", ancak hegemonik olduğu zaman aktörlerin tanınması ve çıkarların tanımlanması için yeni kurallar koyabilir (Jenson 1990: 666). Bu gibi yorumlar, yeni toplumsal öznelerin işin içine dahil olmasıyla yeni paradigmaların nasıl inşa edileceğini göstermek suretiyle, düzenlemenin nesnelerinin söylemsel olarak kurulmuş olduğunun altını çizmektedir.

Eleştiri ve karşı eleştiri

Eksiksiz bir DY derlemesi olan kitaplarının önsözünde, Boyer ve Saillard (1995a: 15) şunu söylerler: "düzenleme kuramının değerlendirilmesi hâlâ, eski ve çoktan aşılmış olan kurucu çalışmalara dayandığı ölçüde, pek çok yenilik gözden kaçmıştır". Bu uyarı ciddiye alınmalıdır. Gerçekten, bu okulun ve onun takipçilerinin ortaya koyduğu külliyat ortadayken, pek çok eleştirmenin referanslarının birkaç öncü metin ve bazı standart (ve çoğunlukla eskimiş) ikincil kaynaklarla sınırlı kalmış olması üzücüdür. Bu tespit, DY'nin anlamlı eleştirilerden mahrum kaldığını ve daha dengeli ve güncel yorumlara ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Bunu, DY'ye yönelik bazı standart eleştirileri inceleyerek ortaya koyabiliriz.

DY pek çok noktada eleştirilmektedir. İlk olarak, işlevselcilikle, yani düzenleme biçimlerinin, verili birikim rejimlerinin gereksindiği belirli işlevleri yerine getirmek için ortaya çıktığını varsaymakla suçlanmaktadır. Bu eleştiri, kuramın yerli-yersiz uygulanılmış ve/veya DY'nin siyasal olarak kabalaştırılmış halleri için geçerli olsa da öncü metinler için asla geçerli değildir. Bu metinler, birikim rejimlerindeki süreksizlikleri ve düzenleme biçimlerinin deneysel süreçler ve sınıf mücadeleleri yoluyla nasıl sorunlu bir biçimde ortaya çıktıklarını vurgula-

mışlardır. Bu konuyla ilgili sonraki kuramsal çalışmalar, oldukça geliştirilmiş yanıtlar sunmuşlardır. Düzenleme biçimleri esasında birikim rejimleriyle ortak-evrilen ve bu nedenle de ortak-belirlenen "tesadüfi buluşlardır". Bu görüş, hem düzenleme biçimlerinin varolan birikim rejimlerini güçlendirmek amacıyla ortaya çıktığını iddia eden ereksel anlayışları, hem de verili bir birikim rejiminin ancak uygun düzenleme biçimi keşfedilip kurumsallaştırılabilirse sağlamlaşacağını iddia eden *ex post* işlevselci anlayışları dışlar. Bu meseleye üçüncü kuşağın vermiş olduğu anti-işlevselci yanıtsa, birikim rejimlerinin bizzat düzenleme çabaları aracılığıyla ve onlarla eşzamanlı-üretildiğidir. Birikim rejimleri, düzenleme biçimlerinden önce verili değildir. Aksine, birikim rejimlerinin üzerinde hareket ettikleri uzam ve ölçekler, bunların geçici ritimleri, kriz eğilimleri, vs., kısaca bu rejimlerin temel özellikleri ve yapısal biçimleri, az çok tutarlı ve idare edilebilir bir ekonomik ilişkiler ve ekonomi-dışı varlık koşulları kümesini tasavvur etme, oluşturma ve sağlamlaştırma çabalarının ürünleri olarak ortaya çıkarlar (karş. Jessop 1995b, 1997b; Lipietz 1987).

İkinci olarak, bazı eleştiriler DY'nin yapısalcı olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre DY, kapitalizme çelik hareket yasaları atfetmekte ve yapılara aktörler üzerinde öncelik tanımaktadır. Varsayımsal olarak, kapitalizmin "üreticiler farkına varmadan işleyen" nesnel ve değişmez yasalarının olduğuna inanmakta ve bu nedenle sınıf mücadelesini ya ihmal etmekte ya da kapitalizmin öz-gelişimi tarafından hazırlanan bir entrika olarak görmektedir. Oysa başlangıçtan itibaren, hemen hemen bütün düzenlemeciler, ekonomik yasaların belirli kurumlar ve pratikler içinde ve bunlar yoluyla dolayımlandığını düşünmüş ve hiçbir düzenleme biçiminin sınıf mücadelesini sonsuza kadar soğuramayacağını iddia etmişlerdir. Şunu da hatırlayalım ki, düzenleme yaklaşımı, Fordizmin ABD'de ve Fransa'da doğuşunu ve krizini açıklama çabalarıyla ortaya çıkmıştır ve bu yaklaşımın öncüleri, kapitalist kriz eğiliminin tarihsel değişkenliğini vurgulamışlardır. Sonraki kuramsal çalışmalar da göstermiştir ki, kapitalizmin anılan "yasaları" esasın-

da iki farklı anlamda "eğilimseldir" [doubly tendential]. Bunlar sadece belirli koşullarda gerçekleşen eğilimler ve karşı-eğilimler olarak işlemekle kalmazlar; bizzat kendileri eğilimseldirler, yani bunlar ancak olumsal varlıklar şeklinde kayıtlı[12] oldukları toplumsal ilişkiler, karmaşık bir toplumsal pratikler ağı aracılığıyla 'yeniden üretilip-düzenlendiği' sürece eğilimler olarak işlerlik gösterirler (karş. Jessop 1990a; Lipietz 1993, 1997). Bu yanıt, tabii ki, işlevselcilik suçlamalarına verilen yanıtla tamamen tutarlıdır.

Bu iki yönlü eleştiri, diğer açıdan da yanlıştır. Çünkü kapitalizmin "yasalarının" temeli, üretimin toplumsal ilişkilerinin genişlemiş düzenlemesinde bulunur. Üstelik, bu düzenlemenin mikro-temellerini açıklamak ve toplumsal fail olmanın ne anlama geldiğini en iyi biçimde tanımlamak çabası giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Aglietta, ilk çalışmalarında Bourdieu'nun sosyolojisinden ve Foucault'un iktidarın mikro-fiziği kavramlarından esinlendiğini belirttiği zamandan bu yana (bkz. Dosse 1992b: 338), güncel Paris kökenli DY çalışmalarının bu tür sosyolojik ilgilerden uzaklaştığını görüyoruz. Buna rağmen bazı Fransız düzenlemeciler, rasyonel tercih, oyun teorisi, işlem maliyeti ve gelenekselci yaklaşımlardan elde edilen 'metodolojik bireyci' mikro temellerin kuramsal açıdan ne derecede uygun olduğu üzerine canlı bir tartışma ortaya koymuşlardır (bkz. Jessop 1997a). Fail sorununun metodolojik olarak bireyci olmayan, toplumsal bir değerlendirmesinin düzenleme sorunuyla nasıl ilişkilendirileceği konusunda da bazı öneriler vardır. Fail meselesine dair toplumsal açıklama tarzları; "yapı-fail ikiliğini" vurgulayan Giddensci bir yapısallaşma yaklaşımı; (örneğin, Esser vd., 1994) Bourdieu'nun "habitus" kavramının yine bu ikilik üzerinden değerlendirilmesi; (karş. Painter 1997), Jessop'ın stratejik-ilişkisel yaklaşımı (karş. Jessop 1990) ve tamamlanmamış kapitalist üretim ilişkilerinin eksik taşıyıcıları olarak faillerin *'assujettissement'*[13] ile ilişkili

12 Ya da eleştirel gerçekçi kavramlarla açıklayacak olursak, "doğal zorunluluklar" olarak kayıtlı.

13 'Assujettissement', öznelerin şekillenişini içeren karmaşık sürece işaret eder.

konuların analizi (Scherrer 1995) ve birikim krizi içinde ve bu kriz süresince kimlik mücadelelerinin incelenmesi gibi farklı yaklaşımları kapsar. (Jenson 1990, 1991). Hatta bu tür toplumsal açıklama tarzlarından birisi toplumsal fail meselesini ele alırken, toplumsallık vurgusunu, düzenlemenin bedenlerin dönüşümü yoluyla kendini somutlaştırdığını ileri sürecek kadar genişletmiştir (Wark 1994).

Üçüncü olarak, bazıları düzenlemeciliği, savaş-sonrası tarihi istikrarlı bir Fordizmden istikrarlı bir post-Fordizme kaçınılmaz geçişin hikâyesine indirgeyen, basit bir yaklaşım olmakla eleştirir. Oysa bu eleştirinin, DY'nin kendisinden çok, onun yüzeysel alımlanmasına yöneltilmesi daha doğru olurdu. Bu eleştiri, DY'nin tarihsel özgünlük meselesine yaptığı vurguyu ve güncel düzenlemeci yaklaşımların ampirik kapsamının giderek genişlediğini göz ardı etmektedir. Nitekim, ikinci ve üçüncü kuşak çalışmalar, hem Atlantik Fordizminin yörüngesinde eşzamanlı olarak varolmuş birikim rejimlerinin geniş yelpazesini hem de "*les trente glorieuses*" dönemlerinde bu rejimler istikrara kavuşturulurken karşılaşılan ve aşılan çok çeşitli engelleri ortaya koymuşlardır. Ayrıca, Atlantik Fordizminin ana yörüngesi dışında kalan diğer birikim rejimleri ve çevresel Fordizmler üzerine yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır ve yerel ve/veya bölgesel birikim rejimlerinin üzerinde örgütlendiği diğer ölçeklere yönelik ilgide de bir artış söz konusudur. Dahası, yukarıda belirtildiği gibi, Fordizmin ötesine geçen alternatif yönelimler ve bunların başarılmasının önündeki karmaşık problemler de giderek daha fazla ilgi konusu olmaktadır. Aslına bakılırsa son 20 yıl boyunca DY'nin çıkardığı en önemli derslerden birisi, (elbette bu ders, Fordist krize ve ardından gelen sorunlara denk düşmüştür) kapitalizmi yeniden-düzenlemenin basit bir yolunun olmadığıdır. Kesinlikle artık hiç kimse, bir zamanlar Boyer'in (1970b: 111) DY'yi eleştirel biçimde değerlendirerek ikinci-kuşak çalışma başlatma önerisini getirdiği zaman belirtmiş olduğu gibi, krizin-çözümünü "gerçek zamanlı" bir gözleme tâbi tutmanın [real time observation of crisis-resolution] mümkün olduğunu iddia etmemektedir!

Dördüncü olarak, bizzat "düzenleme" fikrinin, bilinçli edimlerin (ki bunların en önemlisi devlet müdahalesidir) kapitalist çelişkileri bir şekilde sona erdireceğini ve birikimi krizlere sokmadan yönlendirebileceğini ima ettiği söylenir. Bu ithama yol açan şey, Fransızcada iki farklı anlama gelen *régulation* (toplumsal düzeni sağlama [social regularization]) ile hukuki düzenleme ya da devlet düzenlemesi (Fransızcada *réglementation* terimiyle ifade edilir) kelimelerinin Anglofon dünyada birbirine karıştırılmasıdır. Öte yandan, ilk kuşak DY'nin teknokratik bir temele yaslanmış olduğu ve ilk inceleme konusu olarak herhangi bir birikim rejimi için gerekli kurumsal uzlaşmanın kodlanmasında devletin oynadığı asli rolle ilgilenmiş olduğu düşünüldüğünde, söz konusu itham biraz daha anlaşılır hale gelebilir. Bu da, pek çok DY'cinin gerçekte, ekonomik siyasa ya da devlet müdahalesinin detaylarına çok az ilgi göstermiş olmasının yarattığı paradoksu ağırlaştırır. Bu, DY'nin kuramsal ilgisinin başlangıçta siyasa-destekli ya da devlet-mühendisliğine dayanan politikalar yoluyla krizden nasıl çıkılacağı sorusundan ziyade, krizin kaynakları sorununa yönelmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. (Loron 1995). Ne var ki, daha güncel çalışmalar bu açığı, kamunun ekonomide varoluş biçimi, iktisat politikası ve ekonomik yönetişim gibi konularla, yani birbirine bağlı ekonomik faaliyetlerin stratejik koordinasyonunun çeşitli biçimleriyle ilgili kuramsal ve ampirik araştırmalar yapmak yoluyla kapatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında düzenleme biçimleri, yönetişimin içinde işlediği parametreleri tanımlar. Yapısal biçimler, rutin davranışların basit tekrarını sağlayan mekanizmalar olarak anlaşılmamalıdır, bunun yerine, kaotik ve krize açık bir ortam üzerinde kısmi, yerelleştirilmiş ve geçici bir denetim sağlayabilecek bir yanıtlar repertuarı sunan görece tutarlı çerçeveler olarak görülmelidirler. Boyer ve Saillard'ın belirttiği gibi, "gelişme tarzı" kavramı, tıpatıp yeniden-üretim anlamına gelmez, tarihsel zaman içine kaydedilmek anlamına gelir: bu da beklenmeyen olaylar karşısında hayatta kalmak, döngülerin içinden geçmek, ilerletici biçimde kuramsal yapıları dönüştür-

mek (ve hatta) patlayıcıya benzeyen son derece çelişkili evrimlerin kapısını açmak demektir" (Boyer ve Saillard 1995a: 64; karş. çeşitli düzenlemeci pratiklerin med ceziri üzerine, Painter ve Goodwin 1995). Ve eğer yarı-otomatik bir yeniden-üretim yoksa, edimler fark yaratacaktır. *En régulation* dönemlerinde, düzenleme ve yönetişim, kurumsallaşmış yapısal biçimler tarafından tanımlanan parametrelerin içinde gerçekleşirken, yapısal kriz dönemlerinde daha deneyimsel, deneme-yanılmaya dayalı ve kaotik olacaktır. Bu arayış süreci kurumsal ve davranışsal çeşitliliğin kaynağıdır; daha başarılı olan deneyimler *ex post* biçimde seçilir ve ortak-evrim yoluyla yönetişim mekanizmalarının yeni repertuarının temeli olacak biçimde yeniden-kurumsallaştırılıp sürdürülürler. Ancak, toplumsal fail sorununa yönelik bu ilgi, düzenlemenin açık, devlet-merkezli, yukarıdan aşağıya tanımıyla karıştırılmamalıdır. Aksine bu, karmaşık ekonomik ve ekonomi-dışı süreçleri düzenleme ve yönetme çabalarının hem zorunlu hem de kırılgan olduğunu vurgular.

Son olarak, düzenleme kuramcıları, post-Fordist bir kapitalizmi istikrara kavuşturmaya yardım edecek olan yeni uzlaşma biçimleri konusunda fikir yürüttükleri için onların salt siyasi reformcular olduğu iddia edilmiştir. Ne var ki, DY'nin gerektirdiği kesin ve tek bir siyasal mesaj yoktur; düzenlemeci konumlar sosyal demokrasiden, politik ekolojiye, radikal reformizmden öz-yönetime, Keynesci refahçılığın savunusundan "ilerlemeci rekabetçiliğe", ekonomik milliyetçilikten, sosyal Avrupa taraftarlığına kadar uzanan bir çeşitlilik gösterir. Gerçekten, DY aşamalı olarak genişledikçe, ilerleyerek derinleştikçe ve radikal biçimde yeniden inşa edildikçe, siyasi sonuçları açısından daha belirsiz hale gelmektedir. Buna rağmen, DY'nin siyasi konuları daha iyi anlamamızı sağlamakta gösterdiği büyük potansiyeli, bu konulara ilişkin ikincil uzlaşmazlıklara feda etmek yanlış olacaktır.

Sonuç değerlendirmeleri

DY'nin yarattığı etkiye dair bir paradoks söz konusudur. Sosyal bilimin pek çok disiplininde kuramsal açıdan etkin olagelmiş ve pek çok alanda yapılan araştırmaların gündemleri üzerinde ağırlık kazanmış olmasına rağmen, kendi özgün bilimsel ve siyasi gündeminin kilit unsurlarını gerçekleştirmeyi başarmamıştır. "Standart" modelin temel varsayımlarına doğrudan saldırı yoluyla, iktisat biliminin alanını dönüştürmeyi ve evrimsel, kurumsal ve sosyolojik doğrultuda yeniden yönlendirmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda, yapısal marksizme getirdiği eleştiriler temelinde Paris okulu, ekonomik ve ekonomi-dışı uğrakları bütünleştirme yoluyla kapitalizme dair sosyolojik kavrayışı dönüştürmek arzusu olarak da yorumlanabilir. Ancak her iki açıdan da hayal kırıklığına uğramıştır. Hem kendisini ana-akım iktisat tarafından yalıtılmış halde bulmuş hem de diğer sosyal bilimleri yapısal ekonomik biçim ve mekanizmaları ciddiye alma konusunda ikna edememiştir. Dahası, siyasi koşulların elverişli göründüğü dönemlerde dahi Fransa'da devlet siyasası üzerinde önemli bir etki yaratamamıştır.

Paris okulu, ana-akım iktisat tarafından yalıtılmışlığına üç biçimde karşılık verdi. İlkin, kendine bir meşruiyet sağlamak için diğer sosyal bilimlerden destek aldı. Ancak ana-akım ikna olmamakta diretti. İkinci olarak, DY için *homo economicus*'un yerini alabilecek mikro-ekonomik temeller bulmaya çalıştı. Burada özel bir öneme sahip olan, işlem maliyeti analizi ve gelenek sosyolojisiydi. Nihayet üçüncü olarak, kurumsal ve evrimci iktisadın diğer biçimleriyle uzlaşmaya çabaladı. Tüm bunlara rağmen DY, nüfuz edilemeyecek şekilde kapalı olan "standart" kuramın savunma mekanizmalarını kıramadı. Standart kuram, bunu olduğu gibi diğer pek çok saldırıyı da atlatmayı başardı (DY için Cartelier ve de Vroey 1990 tarafından tahmin edildiği gibi). Bu kuram, varsayımlarını ve ekonomik modellemesini diğer alanlara taşıyarak, farklı disiplinler üzerindeki "iktisadi emperyalizmini" sürdürürken bile, hâlâ ekonomiyi dar ekonomik terimlerle tanımlamayı tercih etmektedir. DY, ekonomi

alanındaki savaşı kazanamamıştır – dolayısıyla bu alan büyük ölçüde, ekonomiyi dar ve anti-kurumsalcı bir çerçevede tanımlama konusunda kararlı bir tutum sergileyen ve bu çerçeveyi diğer sosyal bilimlere ihraç etmeyi de beceren mevcut haliyle kalmıştır. Nitekim Boyer, açık bir hayal kırıklığı içinde, bu paradoksa dair şöyle bir yorumu yapmak zorunda kalmıştır: "her ne kadar neo-klasik metodoloji, [iktisat disiplininde] sürekli çoğalan bir araştırma gündemi üretmesi beklenen bir hegemonya kurmuş olsa da, bu hegemonyanın sonuçları gerçekte eskisinden çok daha çelişkilidir. Oysa düzenleme kuramı, yöntemsel araçlarını çoğaltmakta –ki bu nedenle parçalanmış izlenimi de uyandırmaktadır– ve aynı zamanda 1970'li yıllardaki ilk çalışmalardan çok daha incelikli ve birbirini destekleyen bir dizi sonuç üretmektedir. (Boyer 1995b: 23).

Aynı zamanda, Paris kökenli DY, en başarılıymış gibi göründüğü yerlerde bile amacına ulaşamamıştır. Çünkü diğer sosyal bilimlere gönderdiği mesaj yanlış okunmuş, reddedilmiş ya da bulandırılmıştır. Başkalarını kendi dinine döndürme çabaları, tipik olarak diğer sosyal bilimler tarafından tek-taraflı biçimde benimsenmiştir. Bu noktada, DY'nın ana-akım iktisadın tek taraflılığını, ekonomik yeniden-üretim mekanizmasıyla ilgili çalışmaların, düzenlemenin ekonomi-dışı mekanizmalarıyla tamamlanması gerektiği vurgusu yoluyla düzeltmeye çalıştığı hatırlanmalıdır. Ana-akım iktisat büyük oranda, düzenlemenin işlevini göz ardı ederken, diğer sosyal bilimler de piyasa-dolayımlı yeniden-üretimin rolünü göz ardı etmişlerdir. Başlangıçta, DY daha çok "stagflasyon"un özgüllüğüyle ve paranın doğasıyla ilgilenmiştir. Fordizm sonrasında o kadar belirgin olmasa da, Atlantik Fordizminin krizinin bu özel semptomu, ekonomik biçimleri ve bunların işlevleri meselelerinin diğer sosyal bilimler tarafından yok sayılmasını haklı çıkarmaz.[14] Öte yandan, sosyal bilimcilerin çoğunun gözünde DY, toplumsalın içine gömülü olma meselesiyle ve düzenleme bi-

14 Düzenlemeci olmayan bir iktisatçıdan karşıt bir örnek için Gough'un, DY'nin temel bazı temalarını son derece iyi biçimde işlediği değer-kuramsal çalışmasına bakılabilir (1992a, 1992b, 1996a, 1996b).

çimlerinin toplumsal boyutları ve kapitalizmin ekonomi-dışı boyutlarının analiziyle özdeşleşmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimciler genelde, bu tür meta, ücret ilişkisi, para, kredi, vergileme, fiyat mekanizması, rekabetin değişen biçimleri ve bunun gibi yapısal biçimlerin özellikle ekonomik yönlerini –yani, "yumuşak" iktisat sosyolojisinden ziyade "sert" siyasal iktisadın alanına giren konuları– göz ardı ederler.

DY'nin ana-akım iktisat dışında giriştiği başkalarını kendi dinine döndürme çabalarının başarısızlığa uğradığı iki alan daha olduğu söylenebilir. DY'nin neo-klasik paradigmaya alternatif olarak önerdiği mikro-temeller, başka tür tanımlardan yana olan sosyal bilimciler tarafından reddedilmiştir. Bu, yapılaşma kuramı, söylem analizi, stratejik-ilişkisel yaklaşım gibi kuramlarda *'régulation'ın* farklı biçimde temellendirilmesi çabalarında görülmektedir. Yakın zamanda Paris okulu tarafından geliştirilen mikro-temellendirme önerilerinin, ilk başlarda Marksist-esinli olan analizleri, metodolojik bireycilik lehine radikallikten uzaklaştırmış ve oyun teorisi ve işlem maliyeti gibi yaklaşımlara geri çekilmeyi teşvik etmiş olduğu düşünüldüğünde, bu hiç de şaşırtıcı olmayan bir gelişmedir. Nihayet son olarak, kurumcu ve evrimci iktisadın diğer biçimleri de aynı anda gelişirken, DY'nin ayırt edici yönünün ne olduğunu anlamak zorlaşmıştır. DY'nin mesajı, kurumsal ve evrimci yaklaşımların iktisattaki öneminin genel olarak takdir edilmesi bağlamında algılanmakta ve böylece kaybolmaktadır. DY'nin diğer yaklaşımlarla yakınlaşma çabaları da bu konuda ona iyi gelmemiştir.

Bu değerlendirmeler, DY'nin çifte başarısızlığa uğradığı anlamına gelmektedir. Şu sonuca varılabilir: ne ana-akım iktisatçıları ekonomi-dışı olguları bağlam dışı, marjinal, *ceteris paribus* öğeler olarak görmekten vazgeçirebilmişler ne de ana-akım sosyal bilimcileri, birikimin, ekonominin yanı sıra ekonomi-dışı mekanizmalara da referans vermeden açıklanamayacağı konusunda ikna edebilmişlerdir. Ancak bunlar, DY'nin 20 yılının zahmete değmediği anlamına gelmez. Akademik tartışmaların kendisi toplumsala gömülüdür ve bu nedenle DY'nin, devamlı-

lığını sağlayan bunca yerleşik çıkar söz konusuyken, standart teoriyi yerinden etmesini beklemek gayet mantıksız olur. Ayrıca, orijinal projenin bu iki kilit bileşeni açısından çifte hayal kırıklığı yaşanmış olmasına rağmen, aynı zamanda birçok başarı da söz konusudur. Orijinal Paris okulunun diyalektik mesajı, kendisinin dışında tek-taraflı olarak alımlanmış olsa da bu okul, ekonomik ve ekonomi-dışı mekanizmalara dair orijinal bir yaklaşım geliştirme kapasitesine sahip olduğunu ispatlamıştır. Sosyal bilimlerde toplumsal ve ekonomik analizin yeniden-yönlendirilmesinde çok ciddi bir hızlandırıcı etki yaratmıştır – her ne kadar başlangıçta niyet edilen şekliyle gerçekleşmiş olmasa da bu böyledir. Birikimin, genel olarak toplumsala gömülü, toplumsal tarafından düzenlenen bir süreç olarak incelenmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Takipçileri, kapitalizmin olumsal dönemselleştirilmesini gündeme getirmiş; Atlantik Fordizmi'nin krizini ve post-Fordist yeni yönelimleri vurgulamış; farklı kriz biçimlerini (stagflasyon vb.) açıklamış; devletin ekonomik rolünü daha açık hale getirmiş; uluslararasılaşmanın değişen biçimleri ve farklı birikim rejimlerinin ve düzenleme biçimlerinin yerleşikliği meselesi üzerine çalışmış; uzamın ve ölçeğin üretiminin önemini ortaya çıkarmış; DY'yi post-sosyalizme ve Doğu Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkelerine yaratıcı biçimde uyarlamış; Japonya, emek süreci vb. konular üzerine çalışmalar üretmişlerdir. Makul olmak gerekirse, bu hiç de azımsanmayacak bir başarıdır. Daha da önemlisi DY, hâlâ araştırılmayı bekleyen çok sayıda temasıyla birlikte ilerici bir araştırma paradigması olmayı sürdürmektedir.

"Twenty Years of the Regulation Approach: Has it been worth it?", *New Political Economy*, 2(3), 1997, s. 499-522. © Taylor and Francis.
Çev. Yiğit Karahanoğulları - Duygu Türk

KAYNAKÇA

Aglietta, Michel (1974) *Accumulation et régulation du capitalisme en longue periode. Exemple des États-Unis (1870-1970)*, Paris: Institut National de la Statistique et des Études Économiques.

Aglietta, Michel (1979) *A Theory of Capitalist Regulation: the U.S. Experience*, Londra: Verso (Fransızca ilk baskı 1976).

Aglietta, Michel (1986) *La fin de devises clés*, Paris: La Découverte.

Aglietta, Michel (1994) "De 'Régulation et crises du capitalisme' à la 'Violence de la monnaie' et au-delà. Interview" içinde, Michel Aglietta vd., *École de la Régulation et critique de la raison économique*, Paris: L'Harmattan, 47-70.

Althusser, Louis and Balibar, Etienne (1977) *Reading "Capital"*, Londra: New Left Books.

Andreff, Wladimir (1993) *La Crise des économies socialistes: la rupture d'un système*, Paris: Presses Universitaires de Grenoble.

Benko, Georges ve Lipietz, Alain (1995) "De la régulation des espaces aux espaces de régulation" içinde, Robert Boyer ve Yves Saillard, (der.) *Théorie de la régulation*, Paris: La Découverte, 293-303.

Boyer, Robert (1990) *The Regulation School: a Critical Introduction*, New York: Columbia University Press (Fransızca ilk baskı 1986).

Boyer, Robert (1995a) "La théorie de la régulation dans les années 1990", *Actuel Marx*, 17, 19-38.

Boyer, Robert (1995b) "Aux origines de la théorie de la régulation" içinde, Robert Boyer ve Yves Saillard, (der.) *Théorie de la Régulation*, Paris: La Découverte, 21-29.

Boyer, Robert (1995c) "The Great transformation of Eastern Europe: a 'regulationist perspective'", *Emergo*, 2 (4), 25-41.

Boyer, Robert, ve J. Rogers Hollingsworth (1997) "From National Embeddedness to Spatial and Institutional Nestedness" içinde, Robert Boyer ve J. Rogers Hollingsworth, (der.) The Embeddedness of Capitalist Institutions, Cambridge: Cambridge University Press.

Boyer, Robert ve Orléan, André (1991) "Les transformations des conventions salariales entre théorie et histoire: d'Henry Ford au Fordisme", *Revue Économique*, Mart, 233-272.

Boyer, Robert ve Saillard, Yves, (der.) (1995a) *Théorie de la Régulation. L'État Des Savoirs*, Paris: La Découverte.

Boyer, Robert ve Saillard, Yves (1995b) "Un précis de la régulation" *a.g.e.*, (der.) *Théorie de la Régulation*, Paris: La Découverte, 58-68.

Boyer, Robert ve Saillard, Yves (1995c) "La théorie de la régulation a 20 ans: piétinement ou affirmation d'un programme de recherche?" *a.g.e.*, (der.) *La Théorie de la Régulation*, Paris: La Découverte, 69-81.

Cartelier, Jean ve de Vroey, Michel (1989) "L'approche de la régulation: un nouveau paradigme", *Économies et sociétés*, 22 (11), 63-88.

Cerny, Philip G. (1992) *The Changing Architecture of the State*, Londra: Sage.

Chavance, Bernard (1994) *The Transformation of communist systems: economic reform since the 1950s*, Boulder: Westview.

Coriat, Benjamin (1994) "La théorie de la régulation. Origines, specificités et perspectives" içinde, Michel Aglietta vd., *École de la Régulation et critique de la raison économique*, Paris: L'Harmattan, 101-152.

Delorme, Robert (1991) "État et Hétérogénéité: ERIC et le MPPE", *Cahiers de Recherche Sociologique*, 17, 153-83.

Dosse, François (1992a) *Histoire du structuralisme: I. Le champ du signe, 1945-1966*, Paris: Éditions la Découverte.

Dosse, François (1992b) *Histoire du structuralisme: II. Le chant dy cygne, 1967 à nos jours*, Paris: Éditions la Découverte.

Esser, Josef, Görg, Christoph ve Hirsch, Joachim (1994) *Politik, Institutionen und Staat. Zur Kritik der Regulationstheorie*, Hamburg: VSA.

Gibson-Graham, Julie-Katherine (1996) *The End of Capitalism (as we know it): a Feminist Critique of Political Economy*, Oxford: Blackwell.

Gough, Jamie (1992) "Where's the value in post-Fordism?" içinde, Nigel, Gilbert, Roger Burrows ve Anna Pollert, (der.) *Fordism and flexibility: divisions and change*, Basingstoke: Macmillan, 31-45.

Gough, Jamie (1996a) "Not flexible accumulation – contradictions of value in contemporary economic geography: 1. Workplace and interfirm relations", *Environment and Planning A*, 28 (11), 2063-2079.

Gough, Jamie (1996b) "Not flexible accumulation – contradictions of value in contemporary economic geography: 2. Regional regimes, national regulation, and political strategy", *Environment and Planning A*, 28 (12), 2099-2278.

Graham, Julie (1991) "Fordism/post-Fordism, Marxism/post-Marxism: the second cultural divide?", *Rethinking MARXISM*, 4 (1), 39-58.

Hirsch, Joachim (1980) *Der Sicherheitsstaat*, Frankfurt: EVA.

Hirsch, Joachim (1995) *Der nationale Wettbewerbstaat. Staat, Demokratie und Politik im globalen Kapitalismus*, Berlin: Edition ID-Archiv.

Jenson, Jane (1990) "Representations in crisis: the roots of Canada's permeable fordism", *Canadian Journal of Political Science*, 24 (3), 653-683.

Jenson, Jane (1995) "Mapping, Naming and Remembering: Globalisation at the End of the Twentieth Century", *Review of International Political Economy*, 2 (1), 96-116.

Jessop, Bob (1990) "Regulation Theories in Retrospect and Prospect", *Economy and Society*, 19 (2), 153-216.

Jessop, Bob (1993) "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy", *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.

Jessop, Bob (1995b) "Die Zukunft des Nationalstaats: Erosion oder Reorganisation?" içinde, Frank Deppe ve Wolfram Burkhardt, (der.) *Europäische Integration und politische Regulierung – Aspekte, Dimensionen, Perspektiven*, Marburg an der Lahn: FEG Studien 5, 9-48.

Jessop, Bob (1997a) "Survey Article: the Regulation Approach", *Journal of Political Philosophy*, 5 (3), 00-00.

Jessop, Bob (1997b) "The Entrepreneurial City: Re-Imaging Localities, Redesigning Economic Governance, or Restructuring Capital?" içinde, N. Jewson ve S. MacGregor, (der.) *Realising Cities: New Spatial Divisions and Social Transformation*, Londra: Routledge, 00-00.

Jessop, Bob (1997c) "A neo-Gramscian approach to the regulation of urban regimes" içinde, M. Lauria, (der.) *Reconstructing Urban Regime Theory*, Londra: Sage, 51-73.

Jones, Martin (1997) "Spatial selectivity of the state? The regulationist enigma and local struggles over economic governance", *Environment and Planning A*, 29, 831-864.

Lipietz, Alain (1985) *The Enchanted World: Inflation, Credit and the World Crisis*, Londra: Verso.

Lipietz, Alain (1987) *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*, Londra: Verso.

Lipietz, Alain (1993) "From Althusserianism to 'Regulation Theory'" içinde, E. Ann Kaplan ve Michael Sprinker, (der.) *The Althusserian Legacy*, Londra: Verso, 99-138.

Lipietz, Alain (1994a) "The national and the regional: their autonomy vis-à-vis the capitalist world crisis" içinde, Ronan P. Palan ve Barry Gills, (der.) Transcending the state-global divide: a neo-structuralist agenda in international relations, Boulder: Lynne Rienner, 23-44.

Lipietz, Alain (1994b) "De l'approche de la régulation à l'écologie politique: une mise en perspective historique. Interview" içinde, Michel Aglietta vd., *École de la Régulation et critique de la raison économique*, Paris: L'Harmattan, 71-99.

Lipietz, Alain (1995a) *Green hopes: the future of political ecology*, Cambridge: Polity.

Lipietz, Alain (1995b) "De la régulation aux conventions: le grand bond en arrière?", *Actuel Marx*, 17, 39-48.

Lipietz, Alain (1997) "Warp, woof and regulation: a tool for social science" içinde, Georges Benko ve Ulf Strohmayer, (der.) *Space and Social Theory: interpreting modernity and postmodernity*, Oxford: Blackwell, 250-284.

Lordon, Frédéric (1995) "Théorie de la régulation et politique économique" içinde, Robert Boyer ve Yves Saillard, (der.) *Théorie de la régulation*, Paris: La Découverte, 198-206.

Low, Nicholas P. (1995) "From the space of regulation to the politics of space production: the potential of a 'regulationist' framework for understanding and acting on problems of global-local relationships", Melbourne: School of Environmental Planning, University of Melbourne, working paper.

MacLeod, Gordon (1998) "Generalizing Parisian Thoughtwaves: recent advances in the study of social regulation, discourse, politics, and space", *Progress in Human Geography*, [2001, *The Regulation Approach: An Anthology*, (der.) Bob Jessop, Edward Elgar: 533-553].

Painter, Joe (1997) "Regulation, regime and practice in urban politics" içinde, (2001) *Regulation, Theory and the Crisis of Capitalism*, (der.) Bob Jessop, Edward Elgar: 122-143.

Scherrer, Christoph (1995) "Eine Diskursanalytische Kritik der Regulationstheorie", Prokla, 100, 457-82.

Steinmetz, George (1994) "Regulation Theory, Post-Marxism, and the New Social Movements", *Comparative Studies in Society and History*, 36 (1), 176-212.

Théret, Bruno (1990) "La place de l'état dans les théories économiques françaises de la régulation: éléments critiques et repositionnement à la lumière de l'histoire", *Économie Appliquée*, 63 (2), 43-81.

Théret, Bruno (1992) *Régimes économiques de l'ordre politique. Esquisse d'une théorie régulationniste des limites de l'État*, Paris: Presses Universitaires de France.

Tickell, Adam ve Peck, Jamie (1992) "Accumulation, regulation and the geographies of post-Fordism: missing links in regulation theory", *Progress in Human Geography*, 16 (2), 190-218.

Torfing, Jacob (1997) *Politics, Regulation, and the Modern Welfare State*, Basingstoke: Macmillan.

Vercellone, Carlo (1994) "L'approche en termes de régulation: richesse et difficultés" içinde, Michel Aglietta vd., École de la Régulation et critique de la raison économique, Paris: L'Harmattan, 5-44.

Wagner, Peter (1995) "Dispute, uncertainty and institution in recent French debates", Journal of Political Philosophy, 2 (3), 270-289.

THATCHERİZM'E VEDA MI? NEO-LİBERALİZM VE "YENİ ZAMANLAR"*

Yaklaşık bir yıldır Thatcher hükümetinin kamusal bir güven krizi içinde olduğuna hiç şüphe yok. Hatta bazıları Thatcherizm'in sonunun çok yakın olduğu inancında.[1] Aslında, Thatcherizm'in on yılı üzerine yapılan bir ulusal referandum gibi görülen 1989 Haziran'ındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Muhafazakâr Parti, o zamana kadar aldığı ilk yenilgiyle sarsılınca, kıyamet gününün belirtileri çoktan görünür hale gelmişti. Haziran 1989'un akabinde gerçekleştirilen, bütün Thatcher hükümetleri dönemindeki en kapsamlı Kabine değişikliği ise ön saflardaki muhafazakârların sayısını daha da artırdı. Bu süreç öyle kötü idare edildi ki, bunun partinin moralini daha da zayıflattığı iddia edildi. Bunu, 1987'deki seçim patlamasının ve partiye çok şey vaat eden 1988 vergi indirimi bütçesinin mimarı olarak bilinen Nigel Lawson'un kasım ayındaki sarsıcı istifası takip etti. Ayrıca bazı yorumcular, geçtiğimiz aralık ayında Bayan Thatcher parti liderliğine yönelik ilk itirazı kolaylıkla atlatmış olmasına rağmen, sorunlar bu şekilde birikmeye devam ederse, aynı şeyi bu yıl tekrar yapamaya-

(*) 1990'da Kevin Bonnett ve Simon Bromley ile birlikte yazılmıştır.

1 Tom Ling elinizdeki bu makalenin ortak yazarı olamadı. Ancak kendisinin bu inceleme üzerinde süregelen etkisini belirtmeyi borç biliyoruz.

cağına inanıyorlar. Diğerleri ise, bunu başarsa bile, onun yeni bir dönem için seçilmemiş, idareten çalışan bir başbakan olduğunu; onunla devam etmenin bedelinin radikal Thatcherizm'den tamamen vazgeçilmesi veya en azından ılımlı hale getirilmesi olacağını ileri sürüyorlar. İşçi Partisi'nin sandıklarda önde gitmesi ise, Thatcher'lı veya Thatcher'sız Muhafazakârların bir sonraki seçimde mağlup edilebilecekleri umudunu güçlendiriyor. Her koşulda ve her ne sebeple olursa olsun, ister mutlu ister hüzünlü, isterse bir parça sadist bir tavırla, hem soldaki hem de sağdaki güçler tarafından Thatcherizm'in "öldüğü" ilan edildi ve yeni on yılla birlikte Thatchercılık-sonrası dönemin başlayacağı duyuruldu. Bu makalenin amacı, (a) Thatcherizm'in sonu hakkında yaygınlaşan (açıkça ortaya atılan veya ima edilen) açıklamaları eleştirmek; (b) şu an içine düştüğü kriz hakkında kendi açıklamamızın taslağını çıkarmak; (c) krizin yerel ve uluslararası boyutlardaki ekonomik içeriğini daha bütünlüklü olarak tartışmak ve (d) Thatcherizm'in bugüne kadarki etkisinin ne ölçüde ve hangi açılardan tersine çevrilebileceğini ve bunun Thatcher-sonrası siyasalar için ne ifade ettiğini düşünmektir.

Thatcherizm'in sonu mu?

Son on beş yıldır siyaset sahnesinin sabit figürleri olsalar da, Bayan Thatcher'ın ve Thatcherizm'in bu süre içinde hiç değişmedikleri söylenemez. Daha önceki çalışmalarda dörtlü bir dönemlendirme sunmuştuk: (a) toplumsal bir hareket olarak Thatcherizm'in yükselişi; (b) 1979-82 güçlenme dönemi; (c) 1982-86 güçlenmiş Thatcherizm; (d) 1986 yılındaki parti konferansından sonraki radikal Thatcherizm.[2] Her bir dönem sonunda birileri, Thatcherizm'e veda etme eğilimine kapılabi-

2 1988 tarihli kitabımızda üç dönem tespit etmiştik: geçtiğimiz günlerde, içimizden biri ayrı bir dönem olarak radikal Thatcherizm'i tartıştı. Bkz. B. Jessop vd., *Thatcherizm: A Tale of Two Nations*, Cambridge ve B. Jessop, "Thatcherizm: The British Road to Post-Fordism?", Essex Papers in Politics and Government, 1989.

liyor – fakat her seferinde belirli bir versiyonu veya aşaması sonlanırken, bir yenisi veya yeniden güç kazanarak şekillenmiş versiyonu onun yerini alıyor. Bu nedenle kendimize "bugün krizde olan sadece radikal ya da neo-liberal Thatcherizm mi; yoksa Thatchercı proje tamamen tükendi mi ve yenilenme ihtimali taşımıyor mu?" gibi sorular sormalıyız. Bunun da ötesinde, Bayan Thatcher kendi ismini taşıyan projesiyle oldukça fazla özdeşleştirilmiş olmasına rağmen, bu, Thatcherizm'in Thatcher'sız düşünülemeyeceği anlamına gelmez. Bununla birlikte Britanya'nın, tıpkı bir zamanlar ondördüncü Kont Home veya "ondördüncü Wilson" tarafından yönetildiği gibi, "bilmem kaçıncı Bayan Thatcher" tarafından yönetilme olasılığını da dışarıda bırakamayız.[3] Aslında, Avam Kamarası'ndaki oturumlar televizyonda yayınlanmaya başlandığından bu yana, yeni bir Bayan Thatcher –daha az keskin, daha "yeşilci" ve daha şefkatli birisi– "popüler tezahürata" çoktan sunuldu bile.

Odak noktası ideolojiden iktisada kaymış olmasına rağmen, "Thatcherizm"i kuramsallaştırma girişiminde bulunan en önemli dergi *Marxism Today* oldu. Katılımcılar ilk olarak Thactherizm'in "otoriter popülist" projeyi kurmaktaki başarısını açıklamaya giriştiler ve İşçi Partisi'nin sosyalist bir karşı-hegemonya geliştirme konusundaki başarısızlığı üzerine umutsuzluğa kapıldılar. Daha sonra, "hegemonya projesi"nin hiçbir zaman gerçekten hegemonik olmadığına dair kanıtlar üst üste yığıldıkça, Thatcherizm'in kendisini ekonomik ve siyasi olarak Post-Fordizme geçişe eşlik eden "Yeni Zamanlar" ile özdeşleştirme konusundaki sözde yeteneğine yönelik hayranlık dolu bir onay yükseldi. Bu da sonuçta, solda yeni, radikal ve esnek bir alternatifin üretilmesini talep eden canhıraş bir çağrıya neden oldu. Fakat şimdilerde kriz belirginleştikçe,

3 Erken 1960'ların düzen karşıtlığı salgınında İşçi Partisi, 1963'te Muhafazakâr başbakan olabilmek için kontluk unvanını bırakan Sir Alec Douglas Home'un aileden devraldığı asalet ünvanına saldırdı. Buna karşı Sir Alec'i savunanlar da –Harold Wilson'un çok iyi bilinen pragmatik oportünizmine olduğu kadar, bunların İşçi Partisi'nin dahi ataları olduğu gerçeğini ima ederek– "on dördüncü Wilson" tarafından yönetilmektense, onun tarafından yönetilmeyi tercih ettiklerini belirttiler.

derginin yayın çizgisi, sadece İşçi Partisi'nin "Yeni Zamanlar"ın mizacına uygun olarak çalışabileceğini ileri sürüyor.

Eğer "Thatcherizm'in sonu" gündeme alındıysa, bunun nedeni, hegemonyasını kaybetmiş olması veya solun alternatif bir radikal demokratik proje tanımlamış ve onu hegemonik kılmış olması değildir. Thatcherizm'in hegemonik olduğuna dair çok az kanıt bulunmaktadır ve elde edilen bütün kanıtlar ani bir çöküşten ziyade, popüler desteğin yavaşça düşmekte olduğunu göstermektedir.[4] Daha uzun bir zaman dilimi açısından bakıldığında Britanya'nın tam olarak Fordist olduğu da aynı derecede şüphelidir.[5] Savaş sonrası Keynesyen refah devleti ile İngiliz tipi büyümenin içine düştüğü krizin Thactherizm'in iktidara gelişine yardım ettiği kesin. Fakat, aşağıda ileri sürdüğümüz gibi, güçlenmiş Thacherizm'in post-Fordizme radikal geçiş sürecine nezaret ettiğine dair göstergelerin sayısı oldukça az. Hatta, bu geçişi engellediğini ileri sürmek için daha fazla neden var.

Marxism Today'in siyasi mesajı, Thatcherizm'in kendi ekonomik çelişkilerinin ve buradan kaynaklanan sınıf mücadelelerinin ağırlığı altında çökeceğine dair tahminlerin reddedilmesine dayanıyordu. Dolayısıyla, Thatcherizm'in sonuna dair ekonomik açıklamaların ideolojik yorumlara kıyasla daha "iyi iş becermiş" olması oldukça ironiktir – gerçekten de bugünkü krizi yoğunlaştıran şey, iktisadi stratejideki güçlükler ve çelişkilermiş gibi görünüyor. Ancak ekonomik kriz, sendikal ya da emek siyasetinde sola doğru radikal bir hareketlenmeye yol açmamış, en iyi ihtimalle (enflasyonun ve konut giderlerinin artışını karşılamak için) ücret artışı taleplerinin yoğunlaşmasına ve hükümetin ekonomi yönetimiyle ilgili kitlesel tatminsizliğin artmasına neden olmuştur. Nitekim İşçi Partisi'ne göste-

4 Thatcherizm hakkındaki görüşlerin genel sorunu "hegemonya" ve "hegemonik proje" kavramlarının bol kullanımıdır. Daha önceki çalışmalarda bunu eleştirmiş olmamıza rağmen, kendimiz de bu suçu kabul etmek zorundayız.

5 İngiliz Fordizminin rüzgara göre yön değiştiren karakteri, B. Jessop, "Neo-Conservative Regimes and the Transition to post-Fordism: Britain and West Germany", M. Gottdiener ve N. Komninos (der.), *Capitalist Development and Crisis Theory* (içinde), Londra, 1989 makalesinde tartışılmıştır.

rilen desteğin bu biçim altında yükselişi, ekonomik krizin siyasal radikalizm yaratacağına dair ortodoks beklentilerin güçlenmesine hiç de neden olmamıştır. Ancak, aşağıda görüleceği üzere, bu krizin Thatcherizm'in çözülüşünde oynadığı rol daha detaylı bir incelemeyi gerektirmektedir.

Krizin sıklıkla vurgulanan bir diğer yönü, Thatcherizm'in yükselişine neden olan siyasi önkoşulların zayıflamakta olduğu gerçeğidir. İşçi Partisi'ndeki kriz Kinnock'un "kırmızı gül" işçiciliği etrafında çaresizce gerçekleştirilen *yeniden toparlanış* yoluyla çözülmüştür; ayrıca İşçi Parti"si, hain Sosyal Demokrat Parti'nin ve daha sonra da SDP ve liberaller arasında kurulan ittifakın, yeni bir "adsız parti" ile "Doktorun Şahsi Partisi"ne (Dr. Dawid Owen'ın başkanlık ettiği SDP'den geri kalan parça) bölünmesinden gördükleri zarardan faydalanmıştır. Artık sendikalar, İngiliz işadamlarından daha fazla kamusal saygı görüyor olmanın keyfini çıkarmakta ve artık İngiliz iktisadının sorunlarından sorumlu tutulmamaktadırlar. Bununla birlikte bu tür gözlemler son günlerdeki siyasi olayları tarif etmenin ötesinde bir işe yaramazlar ve Thatcherizm'in içinde bulunduğu krizin nedenini açıklayamazlar. Bunun için, Thatcherizm'in içsel çelişkilerine dönmemiz gerekiyor.

Thatcherizm'in çözülüşü

Thatcherizm'in sonu henüz gelmedi. En iyi ihtimalle, Thatcherizm'in çözülmeye yüz tutmasıyla birlikte, sonun başlangıcına tanıklık ediyor olabiliriz. Thatcherizm'in ana öğeleri Bayan Thatcher ile birlikte yok olacaktır, ancak başka bazı öğeleri bozulmadan kalacak, yeni biçimler edinecek ya da yeni ekonomik ve siyasi stratejilere dahil edilecektir. Örneğin "Heseltinizm" tarafından önerilen, Thatcherizm'in daha devletçi, Avrupacı ve sosyal duyarlılığı daha yüksek versiyonunun verdiği mesaj tam olarak budur; ayrıca bu, son zamanlarda Norman Tebbit tarafından ifade edilen bir çeşit mukabeleci Thatcherizmin taşıdığı çekicilikte görülebilir. Muhafazakâr Parti'de benzer bölünmelerin artması beklenebilir. Thatcherizm'deki gün-

cel krizin dört temel yönü bulunmaktadır: Thatcher'ın liderlik tarzına dair huzursuzluk arttıkça kişisel otoritesinin ve liderlik biçiminin istikrarlı olarak erozyona uğraması; ekonomik siyasanın –özellikle enflasyon ve Avrupa'yla ilgili olarak– krizi; Thatcher'ın neo-liberal ekonomi stratejisinin bütünsel çöküşü ve bununla ilgili olarak "iki-ulus" stratejisinin Thatcherizmin toplumsal tabanını güçlendirme konusundaki başarısızlığı.

Aslında Bayan Thatcher otorite krizine hiç yabancı biri değildir. Kendisi 1981'deki kamuoyu yoklamalarında o güne kadar bir İngiliz başbakanının aldığı en düşük oranı almış ve bundan sonra da sorunlar hiç peşini bırakmamıştır. Burada özellikle 1985-86 Westlands olayını ve 1986 başlarında Amerika'nın Libya'ya hava saldırısı düzenleyebilmesi için İngiltere'deki Amerikan hava üslerinin kullanımını kabul etmesini not edebiliriz.[6] Fakat her iki durumda da Thatcher'ın popülerlik oranı Muhafazakâr Parti'ninkinin hâlâ üzerindeydi ve yaşanan kişisel kriz, kararlı bir görünüm ve erdem retoriğinin ardında gerçekleştirilen pragmatik geçişlerle ve iktisadın kısa vadeli performansını geliştirecek önlemlerle atlatıldı. Kriz bugün daha yoğunsa bunun nedeni başka alanlarda da önemli sorunların yaşanıyor olmasıdır. Thatcher'ın destekçileri için bugünkü en endişe verici gelişmelerden biri, Başbakan oluşundan bu yana ilk kez şimdi, kamuoyu yoklamalarında Muhafazakâr Parti'nin arkasından geliyor olmasıdır – bu da halkın öfkesinin özellikle Bayan Thatcher'ın şahsına yönelmiş olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca 1990'lara girerken, siyasi gündem tekrar sosyal kaygılara ve çevre sorunlarına doğru kaymıştır. Thatcher'ın "demir leydi"den vefakar "ulus annesi"ne ve çevre sorunlarına duyarlı bir biliminsanına dönüşmesinin ikna edici olup olmayacağı şüphelidir. Bir yandan belirli

6 Westlands helikopter şirketi için rakip ihale teklifleri üzerine tartışma iki Kabine bakanının istifasıyla sonuçlandı: Bayan Thatcher için günah keçisi olan Leon Brittan ve Bayan Thatcher'a ve onun liderlik tarzına kızgınlıkla istifa eden Michael Heseltien. Bu tartışma farklı kişiliklerden daha fazlasını içeriyordu: esas mesele Avrupa ve Atlantik stratejilerinin öncelikleriydi. Bk. H. Overbeek, "The Westland Affair: Collision over the Future of British Capitalism", *Capital and Class*, 29, 1986.

hükümet siyasalarına –kelle vergisinin [poll tax] yürürlüğe konulması, suyun özelleştirilmesi ve ambulans sürücülerine yapılan muamele ilk akla gelen olaylardır– karşı kamusal tepkiler ortaya çıkmışken, hükümetin üzerinde durduğu zemini en fazla sarsan gelişmeler, yüksek faiz oranları, konut fiyatlarının düşüşü, tüketici fiyatlarının yükselişi ve iktisat politikasının diğer sonuçları olmuştur.

İktisat politikasının krizi, Maliye Bakanı Lawson ve Bayan Thatcher'ın kişisel ekonomi danışmanı Sir Alan Walters arasındaki uzun süren çatışmada belirginlik kazandı. Kriz, Ekim 1989'da Lawson ve Thatcher arasında geçen ve Maliye Bakanı'nın istifasıyla sonuçlanan tartışmada en son noktasına ulaştı. Anlaşmazlıklar çoğunlukla gizleniyor ve genellikle kamusal alanlarda olduğu kadar kapalı Şehir* kapıları ardında ve kapalı resmi toplantılarda yürütülüyordu. Teknik detaylar bir yana, ekonomi yöneticisi olarak hükümetin güvenilirliğinin sorgulandığı iki temel alan şunlardı: İngiltere'nin Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'na (ERM) girmesinin cazipliği, zamanlaması ve koşulları ve faiz oranları, diğer parasal kısıtlama biçimleri ve döviz kuru istikrarı arasında uygun bir dengenin sağlanması. Ancak kısa-vadeli siyasi hasarın etkileri bir kez başarıyla sınırlandırılınca, Lawson'un istifasının, artık işlendiği itiraf edilecek olan uygulama hataları için bir günah keçisi halini aldığı ve yeni Maliye Bakanı John Major'a siyasaya yeniden yön vermesi için bir manevra alanı sağlamış olduğu açığa çıktı. Siyasa değişikliği daha şimdiden, sterlinin güçlü Alman Markı karşısında efektif devalüasyonu, faiz oranlarındaki hızlı düşüş sağlamak için yapılan sıkı bütçeyle ilgili şifreli konuşmalar (hatta belki de Lawson döneminde düşünülemeyecek olan vergi indirimleri) ve ERM'ye acilen giriş gibi alanlarda gündeme gelmektedir.

(*) Burada kastedilen Londra'dır. Londra İngiltere için bir başkent olmanın ötesinde bir finans ve kültür merkezidir. Londra'nın ekonomik ve kültürel olarak merkezileşmesi İngiliz hükümetlerinin İngiliz ekonomisini küresel ekonomiyle bütünleştirirken kullandığı neo-liberal stratejilerden biridir. Böylece Londra sadece ulusal merkez olmaktan çıkıp, küresel bir kent halini almıştır. Tüm bu özelliklerini vurgulamak için yazar makalede sürekli olarak "Londra" yerine "City" kavramını kullanmıştır – ç.n.

Ancak, esasen iktisat politikasının krizinin kökleri daha derinlere gider ve İngiliz iktisadının yapısal evriminden ayrılamaz. Hükümetin genel stratejisi ve belirli siyasalar –ki bunlar parasal kontrol, mali ince ayar ya da döviz kuruyla ilgilidir– İngiliz iktisadındaki bazı temel yapısal sorunları daha da şiddetlendirmiş ve yeni bozulma öğeleri eklemiştir. Bunlar da stratejik ikilemleri ve savaş-sonrasının bildik "dur-git" döngüsünün yeni biçimlerini yaratan neo-liberal stratejinin ve siyasaların amacını karmaşıklaştırmıştır. Fakat hatalı siyasalardan kaçınılsa dahi, köklü yapısal sorunlar yerinde kalacaktır. Üstelik bunlar Thatcherizm siyaset sahnesinden kalktıktan sonra da varolmayı sürdürecektir.

1986 Muhafazakâr Parti Konferansı'nda kamuya ilan edilen radikal Thatchercı projenin karşılaştığı sorunları ancak bu genel bağlam içinde anlayabiliriz. Dizginlerinden boşanmış "piyasa güçleri" radikalizmi ile Thatcherizm'i Westminister'da ve seçmenler nezninde zayıflatmak için "piyasa araştırması" sosyalizminin [market research socialism] ortaya çıkışı birleşmiştir. Radikal Thatcherizm'in umutları, "herkese iş" ve "sosyal demokrasi"ye dayanan Keynesyen refah devletine karşı hegemonik bir alternatif olarak, "girişimciler toplum"u ve "popüler kapitalizm"i geliştirmeye ve güçlendirmeye bağlıdır.[7] Bu ikiz hedeflerin, Thatcherizm'in ilk aşamalarında başlayan ve İngiliz toplumunun "iki-ulus" olarak kutuplaşmasına yol açan siyaseti meşrulaştıracağı düşünülmüştür.[8] Ancak Thatchercı neo-liberalizmin bu dinamiği, kendi toplumsal tabanının altını oymaktadır. İki-ulus kesinlikle mevcuttur ancak ayrıcalıklı ulus bile Thatchercı proje hakkında giderek büyüyen şüphelere sahiptir. İktisadi güçlükler önümüzdeki birkaç yıl içinde derinleştikçe, hükümetin manevra yapabileceği alan daha da daralacak. Özellikle reel iktisadı kurtarmak için ihtiyaç duyulan önlemlerle, kısa vadede seçim desteğini korumak için zo-

7 Thatchercı toplumun bu iki ayağına doğru gösterilen ilerleme üzerine raporlar düzenli olarak H. M. Treasury'nin Economic Progress Reports'unda yayınlanır.

8 *Marxism Today*'in yorumcuları aynı olguyu şimdi "üçte iki / üçte bir" toplumu kavramıyla tanımlamaktadırlar.

runlu görülen uygulamaların yarattığı çelişkili talepler daha akut bir hal alacak ve Thatcher hükümetinin ekonomi yönetiminden anladığı her neyse, ona uygun olarak kendi toplumsal zeminini idare etmenin zorlaştığını görecek.

Thatcherizm'in bugün karşılaştığı kriz, Muhafazakâr Parti içindeki "küçük lokal güçlükler"e veya İşçi Partisi'nin seçmen desteğinin canlanmasına indirgenemez, yine de bütün bunlar bu krizin daha sonra nasıl çözüleceğini etkileyecek olan parti siyasetine dair öğelerdir. Bayan Thatcher, savaş-sonrası uzlaşım döneminden, zayıf bir ekonomi ve zayıf devlet kapasiteleri devraldı. Ayrıca, kendisi her ne kadar ekonomik bir mucizeye nezaret ettiğini ve sınırlı ama güçlü bir devlet kurduğunu iddia etse de, Thatcher yıllarının gerçek mirası, uluslararası ekonomik hiyerarşide daha da gerilemek oldu. Bu meseleleri ortaya koyarken, ilk olarak arz-yanlı ekonomik mucize hakkındaki iddiaları sorgulayacak, daha sonra da Thatcher hükümetinin İngiliz iktisadının bütünü ile ilgili siyasalarının genel etkisini tespit edeceğiz.

"Arz-yanlı devrim"

Arz-yanlı sözde devrim ne kadar gerçektir? Bağımlı gruplar tarafından kazanılmış ekonomik ve siyasi kazanımların budandığını veya geriletildiğini kimse inkâr etmeyecektir. Bu, Thatcherizm'in açık hedefiydi ve "iki-ulus" etkisini her yerde gösterdi. Örgütsel ve stratejik zeminlerin, örgütlü emek güçleri ile çeşitli bağımlı, yoksun ve dezavantajlı kesimlerin aleyhine geliştiğini de kimse inkâr edemez. Bu da, Thatcherizm'in –serbest piyasa ve fırsatlar toplumu adı altında meşrulaştırılmış– amaçlarından biriydi. Asıl çarpıcı gelişmenin, rekabet, piyasanın düzenlemelerden-arındırılması, devlete ait ve diğer kamusal ekonomik faaliyetlerin özelleştirilmesi ve kamudan geriye kalanların içine piyasa-benzeri ve ticari değerlerin sokulması hususlarında kaydedilmiş olduğunu da kimse reddedemez. Buna rağmen eğer İngiliz ekonomisini yeniden canlandırmak ve bir fırsatlar toplumu yaratmak için piyasa güçlerini serbest bırakmanın yeterli olduğu görüşündeysek, ancak o za-

man, bu tür değişimleri arz-yanlı devrimin kanıtları olarak ele alabiliriz. Şimdi de elde hazır bulunan bazı kanıtları kısaca gözden geçirelim.

İlkin, ticari açığın artması ve enflasyonun canlanmasının ardında, imalat sektöründeki temel başarısızlık yatar. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana İngiliz ithalatının hacmi (GDP – Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın belirli bir yüzdesi olarak ifade edilmiştir) ihracat hacminden çok daha hızlı büyüme eğilimi göstermiştir. Thatcherizm zamanında değişen pek bir şey olmamış ve bu eğilim çizgisi son yirmi yılda aynı kalmıştır. 1970'ten bu yana, ihracat sadece yüzde 1 artış gösterirken, ithalat hacmi yıllık yüzde 3.5 dolayında büyümüştür. Bu, geçtiğimiz yıl ödemeler dengesinde 20 milyar sterlini aşan bir açığa neden olmuştur: Bunun yüzde 70'inden fazlası Avrupa Topluluğu [European Community] ile, yüzde 20'si de Japonya ile yapılan ticaretten kaynaklanmıştır. Kuzey Denizi petrol gelirleri ve görülmeyen *net* kazançlar da düşmeye başladıkça, imalat sektöründeki giderek artan ticari açık, yüksek faiz oranlarının dürtüklediği "sıcak para" akışı tarafından finanse edilmek zorunda kalmıştır. Önümüzdeki uzun ekonomik yayılma dalgasına destek olması beklenen yüksek-teknoloji ve araştırma-yoğun sektörlerde gösterilen performansın aynı oranda zayıf olması, ithalat ve ihracat performansındaki genel bozulmanın temelini teşkil eden şeydir. Thatcher zamanında, kimyasal ürünler ve uzay araçları donanımları bile düşüş göstermektedir ve otomobil, tüketim cihazları, yarı-iletkenler, bilgisayar ve ofis donanımları alanlarındaysa durum tam bir felakettir.

İkinci olarak, hükümetin sermaye mallarında gerçekleştiğini iddia ettiği sözde yatırım "patlaması" hakkındaki "heyecanı"na rağmen, ticaret açığının sekizde birinden daha azının temel ve ara mallara ait olduğu söylenebilir. Bu, İngiliz sermaye malları endüstrisinin göreli gücünü değil (ki bu da ciddi bir düşüş içindedir), imalata dönük yatırımlardaki genel eksikliği yansıtır. Bu nedenle, 1981'deki sarsıntıdan bu yana, reel yatırımlar yılda yüzde 7 dolayında artış göstermiş olmasına rağmen, imalata ait pay düşük kalmış ve sadece 1979-81'de yaşa-

nan gerilemenin yarattığı açığı karşılayabilmiştir. Böylece, 1979-88 dönemi boyunca, toplam yatırım yüzde 37.4 büyüme göstermiş, endüstri ve tarıma yapılan büyük yatırımlar yüzde 8.4 düşmüş, hizmetlere yapılan yatırım ise yüzde 93.1 yükselmiştir. Sonuncusu, ağırlıklı olarak banka, finans ve hizmetlere dönüktür ve Thatcher patlamasının özünü yansıtır.

Üçüncü olarak, yükselmekte olan üretkenlik ve kâra rağmen endüstriyel yatırımın neden bu kadar zayıf olduğunu incelerken, kârların finans, hizmet ve emlak sektörlerine gittiğini ve İngiliz imalatına dair beklentilerle ilgili genel bir güven eksikliğinin söz konusu olduğunu görürüz. Öte yandan gümrük kontrollerinin kalkması birçok firmanın ülke dışında yatırım yapmasına olanak tanımıştır. Böylece, 1979-86 arasında ülkenin 40 en büyük imalat firması, İngiltere-merkezli istihdamlarını 415.000 kadar azaltarak, deniz-aşırı istihdamı 125.000 dolayında artırdı.[9]

Dördüncü olarak, imalat yatırımı ülke topraklarında gerçekleştirildiğinde ise, genellikle bunlar düşük kalitede olmuştur. İmalattaki üretkenlik 1981'den bu yana yıllık olarak gerçekten etkileyici artışlar kaydetmiştir (yıllık yüzde 5 civarında), fakat bu temelde üç etkenden kaynaklanır: (a) 1979-81'de yaşanan gerilemeden sonra, üretimdeki düzelmeyle birlikte, 1970'lerde aşırı iyimser firmalar tarafından stoklanan iş gücü fazlasının sürekli atılması; (b) örgütlü iş gücünün zayıflaması, çalıştır-ve-at yöntemi [hire-and-fire] ve esnek-ücret siyasalarına rağbetin artması ve (c) genellikle işçilerin vasıflarını artırmak ve değer katmak yerine, yavaş ve küçük adımlarla daha çok iş sürecini hızlandırmaya ve yoğunlaştırmaya dönük yeni yatırımlara doğru yönelme. Bu, İngiliz endüstrisinde devam eden ve çok şikâyet edilen "vasıf açığı" sorununu hem yansıtır hem de güçlendirir. Buna rağmen, yüksek-teknoloji alanlarındaki rekabet gücünü azaltan ve Thatcher'ın sendika-karşıtı yasalarına rağmen özel sektörde beceri sahibi işçilerin reel ücretlerinin artmasını mümkün kılan, tam da bu "açıktır". Gerçekten de

9 P. Wintour, "Manufacturers shift spending to overseas jobs", *The Guardian*, 5 Mayıs 1987.

1979-88 arasında İngiltere'deki reel kazançlar yüzde 28, başka bir deyişle Japonya, Almanya veya Fransa'daki oranın iki katı kadar artmış; Amerika'da ise kazançlar yüzde 6.5 düşmüştür. Bu eğilimler gerçek bir mucizenin göstergesi olamaz ve deniz aşırı yatırımla ilişkilendirildiğinde ülkedeki sabit kapasite ve üretkenliğe bağlı olarak yükselen imalat kârları konusundaki belirgin paradoksu açıklamaktan uzaktırlar.

Beşinci olarak, iç ve dış yatırım ile küresel finans sisteminin ulusal kontrolün ötesinde büyümesini teşvik eden Thatcherizm, İngiliz iktisadında bir başka paradoksa daha yol açmıştır. Çünkü, İngiltere'de endüstrisizleşme hız kazanırken, Britanya-merkezli çokuluslu şirketler, küresel ekonomik güçlerini korudular. 1980'lerin başında, İngiliz doğrudan yabancı yatırımlarının Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla'daki oranı, diğer bütün büyük ekonomiler olduğundan çok daha yüksekti ve aynı dönemde İngiltere'nin toplam doğrudan yabancı yatırımındaki payı Amerika'nınkinden daha büyük ve Japonya'nınkinin ise neredeyse iki katıydı. Londra Borsası hâlâ büyük bir farkla Avrupa'daki kamusal olarak kote edilmiş sermaye için en geniş piyasa olmaya devam ediyor. En tepedeki 500 Avrupa şirketi arasında, İngiltere'nin sermayeleştirme oranı, en yakın rakibi olan Batı Almanya'nınkinin üç katından fazladır. En büyük 100 firmanın (bunlar yıllık cirolarına göre ölçülmüştür) 29'u İngiltere, 27'si Batı Almanya ve 17'si Fransız merkezlidir. Ancak imalat sanayi göz önüne alındığında en üstlerde yer alan firmalar arasında Almanya'nın firma sayısı dokuzu, Fransa'nın firma sayısı beşi bulurken, İngiltere sadece üç firmaya sahiptir. Diğer etkenler arasında ikisi, yani ulus-ötesi üretken sermaye ile düzenlenmemiş küresel finans piyasalarının etkileşimi, İngiliz ekonomisini en çok iki açıdan baltalamıştır. İlkin, İngiliz endüstrisinin çekirdeğinin bütünlüğü ve tekil sermayeler arasındaki ulusal bağların önemi azalmıştır. Ayrıca, neo-liberalizme geri dönüş yaşanmasa bile, ulusal iktisadın yönetimi daha karmaşık ve takip edilmesi güç bir hal almıştır.[10]

---

10 Cf. G. Radice, "British Capitalism in a Changing Global Economy", (der.) A. MacEwan ve W.K. Tabb, *Instability and Change in the World Economy* içinde,

Altıncı olarak, İngiliz sermayesinin uluslararasılaşması özgün bir biçimde şizofreniktir. İngiliz denizaşırı yatırımının büyük bir kısmı, güncel olduğu kadar geleneksel yatırım şekillerini yansıtacak biçimde Amerika'dadır. Ticaret açığının büyük bir kısmı gibi İngiliz ihracatının büyük bir bölümünü de Batı Avrupa ile olan ticaret oluşturur. Bu durum Avrupa Topluluğu içinde yaşanan gelişmelere dönük Thatchercı husumeti açıklamamıza yardımcı olur. Avrupa korumacılığını teşvik edebilecek ya da sosyal amaçlı yasaları öne sürebilecek siyasalar, çokuluslu sermayeyi İngiltere'ye çeken çıkarları tehdit edecektir. Komisyonun kararı doğrultusunda devletin ekonomik müdahalesinin her türden genişlemesine karşı direniş, –ister İngiliz ister dış kaynaklı olsun– İngiliz ekonomik uzamından hareket eden sermayelerin, uzun vadeli çıkarları hakkında yapılmış ciddi hesapların varlığına işaret ediyor olabilir.

Son olarak, devlet sübvansiyonları ve 1992'deki beklentilere bağlı olarak, yabancı çokuluslu şirketler İngiltere'deki yatırımlarını artırmış olsa da, bunu oldukça özel yollardan yapmışlardır. Bu hususta Nolan (diğer pek çokları gibi) şuna değinir: "çokuluslu şirketler ... İngiltere'yi yüksek vasıflı, yüksek katma değerli üretim için bir üs olarak değil, emek-yoğun montaj ve ara-montaj işinin gerçekleştirilmesi için ideal bir yer olarak görmüştür".[11] Dolayısıyla bu şirketler, (en azından kısa vadede) fabrikanın ve teçhizatın, çalışanların vasıflarının, iş örgütlenmesinin ve işletme tekniklerinin gelişimiyle pek ilgilenmemişlerdir.[12] Japonlar dahi kendi Avrupalı Ar-Ge merkezlerini ve yüksek-teknoloji fabrikalarını İngiltere'den ziyade Batı Almanya'da kurmak konusunda duyarlıydılar. Bu konuda, Avrupa'daki çok sayıda Amerikan çokuluslu şirketinin benimsemiş olduğu yerleşik modeli takip ettiler.

New York, 1989 ve B. Jessop, "The Mid-Life Crisis of Thatcherism", *New Socialist*, Mart 1986.

11 P. Nolan, "The Productivity Miracle?", (der.) F. Green, *The Restructuring of the UK Economy* içinde, Hemel Hempstead, 1989, s 113.

12 Ibid., s. 111.

Bu açılardan, basitçe Thatcherizm'in İngiliz kapitalizminin özgün yanlarının muhafazakâr siyasette kendini en son ifade ediş biçimi olduğunu ileri sürebiliriz. Onun iktisadi stratejisi neo-liberaldir ve en son siyasi stratejisi popüler kapitalizmdir. Neo-liberalizmin en temel hatları şunları kapsar: (a) devlet sektörünün özelleştirilmesi, düzenlemelerden-arındırılması ve ticarileştirilmesi; (b) uluslararası finans sermayesinin uluslararası merkezi olarak Şehir'in desteklenmesi ve geliştirilmesi; (c) piyasa güçlerinin iç ve dış yatırımlar yoluyla kuvvetlendirilmesi ve küçük işletme sektörünün desteklenmesi ve (d) sendikalara getirilen yasal kısıtlamalar, artan zorunlu "eğitim" programları, piyasa-merkezli toplumsal güvenlik programları ve işadamlarının sorunlarını kendi başlarına çözebilmesini amaçlayan çeşitli düşük-maliyet planları yoluyla kapitalist "esnekliğin" genişletilmesi.[13] Piyasa-güdümlü canlanmayı hedefleyen bu stratejide, bugüne kadar sadece sınırlı ve kısmi bir başarı gösterilmiştir. Kendi kavramları çerçevesinde düşünüldüğünde bile, bunun İngiltere'nin ekonomik gerileyişini tersine çevirdiği de söylenemez. Çünkü İngiltere'de aktif olan pek çok firma, tutarlı bir *ulusal* birikim stratejisinin uygulanmasına ters düşen dar piyasa çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Ayrıca ekonomik canlanma için gerekli olan piyasa-dışı koşulları düşündüğümüzde, "laissez-faire" yaklaşımının tamamen uygunsuz olduğu ve daha yönlendirici ve/veya korporatist önlemler tarafından takviye edilmesi gerektiği görülmektedir.

Bu genel çelişki Thatchercı iktisat politikasının taşıdığı bir dizi gerilime ve riske de yansır. İlk olarak, hem bankacılığın düzenlemelerden-arındırılmasını hem de monetarist karşı-enflasyon stratejisini güderken Thatcherizm, 'reel' iktisada yatırım yapma cesaretini kıracak koşullar yaratmıştır. Bankacılık kârları kredi vermekten kaynaklanır ve mali kurumlar, yeni mali

13 İngiltere'de esnekliğin geliştirilmesi için yapılan girişimler hakkında, bkz., (der.) R. Boyer, *Flexibilité du Travail en Europe*, Paris, 1986 ve J. Rubery, "Labour Market Flexibility in Britain", *Restructuring* içinde.

araçlar icat ederek birbirleriyle rekabet ederler. Bankacılık sermayesini düzenlemelerden-arındırmak ve liberalleştirmek bu rekabeti artırır ve bankaların parasal kısıtlamaları aşmasına yardımcı olur. Sonuç olarak bu da, ekonomik yönetimin sıkı para siyasasına ihtiyaç duyduğu durumlarda hükümetin para arzını kontrol etmesini giderek güçleştirir. Çünkü mali yenilenme, faiz oranı ve banka rezervinin her düzeyinde daha fazla kredinin geliştirilebilmesi anlamına gelir. Düzenlemelerden-arındırma, Thatcherizm'in karşı-enflasyoncu stratejisini engellemiş ve daha sıkı kontrol edilen bir banka sisteminde gerekli olandan daha yüksek faiz oranlarına yol açmıştır. Böylece, diğer her şeyin eşit olduğu koşullarda, sıkı paranın her başarılı devresi, daha yüksek düzeyde işsizlik, daha fazla iflas ve üretimdeki ciddi düşüşle birleşir. Bu da, reel iktisadın kendini yeniden toparlamasına engel olur ve talepteki artışı karşılamak için ithalatın büyümesini körükler. Buna rağmen parasal hedeflerin aşılması yönünde artan bir eğilim olmuştur.[14]

İkinci olarak, neo-liberal strateji mali sektörde yayılmayı teşvik ederek, "reel" ekonomi üzerindeki mali hakları arttırmıştır. Küresel menkul kıymet piyasalarına yapılan küresel mali yatırımların giderek daha fazla likidite-güdümlü[15] olduğu bir dönemde, imalattaki üretkenliğin ve endüstriyel kârların artan mali haklara ayak uyduramaması gibi bir tehlike baş gösterir. Bu durum, özellikle diğer hükümet siyasaları endüstriyel yatırım ve büyümeyi önemsemediği zaman daha fazla endişe verici bir hal alır. Bunun üç şekilde sonuçlanması oldukça muhtemeldir: spekülatif balonlar patladıkça sıklaşan iflaslar, ücretler ve endüstriyel kârlar mali sektörün yükselen talepleri-

14 Bu iddiayı destekleyen incelemeler için, bkz. E. Miller, *Micro-Economic Effects of Monetary Policy*, Oxford, 1978; B. Jessop, "Prospects for a Corporatist Monetarism", (der.) H. Kastendiek vd. *Economic Crisis, Trade Unions, and the State* içinde, Londra, 1985 ve J. Toprowski, "The Financial System and capital accumulation in the 1980s", *Restructuring* içinde.

15 Bu durum Japonya'nın mali artık değerlerinden ve Amerikan ve Japon yatırım müesseselerinin düzenlemelerden-arındırılmasından kaynaklanır; Thatcher rejimi bunu emeklilik fonlarını ve sözleşmeye dayalı tasarrufları teşvik eden çeşitli girişimler yoluyla güçlendirmiştir.

ni telafi etmeye uğraştıkça ortaya çıkan enflasyon ya da daha yüksek kazanç arayışıyla dış tahvil yatırımı. Ekim 1987 çöküşü ve onun 1989'daki daha küçük versiyonu; konut piyasasındaki çöküş; ücret baskısıyla ortaya çıkan enflasyonu kontrol etmek için uygulanan yüksek faiz oranları ve denizaşırı yatırımların yurt içi yatırımlardan –hem doğrudan ve hem de tahvil olarak– daima daha yüksek olan oranı gibi sorunlara daha önce işaret etmiştik.[16] Bunların hiçbiri İngiliz ekonomisinin akıbeti için iyi şeylere işaret etmiyor.

Üçüncü olarak, hükümet kendini ekonomiden uzaklaştırma siyasası güderken, eğitimdeki rolünü sistemli olarak yavaşlatmış ve eğitim ve Ar-Ge aktivitelerini piyasaya aktarmaya çalışmıştır. Ancak hükümetin 1979-1981'de yönettiği ekonomik durgunluk, cesaretlendirdiği küçük işletmelerin ve serbest meslek sahiplerinin çoğalması ve iktisadi stratejide önemli bir rolü olan yüksek faiz oranlarının her biri, özel sektörün eğitim alanındaki girişimlerinin iflasına katkıda bulunmuştur. Yüksek-esnekliğin çok-yönlü vasfa dayalı olduğu bir zamanda hükümet, esnekliği, endüstriyel ilişkileri çalıştır-ve-at kanunları yoluyla düzenleyen bir yasama yoluyla desteklemiş ve düşük-maliyetli, düşük-vasıflı bir beceri eğitimi siyasasını benimsemiştir. Bu, İngiliz iktisadının düşük-vasıflı, düşük-ücretli, düşük-üretkenliğe dayalı karakterini güçlendirmiştir. Üstelik, önceki İngiliz hükümetlerinin geleneksel olarak sergilediği, sivil Ar-Ge'den ziyade askeri ve nükleer Ar-Ge'nin kayırılmasını sürdüren ve onu da piyasaya doğru zorlayan Thatcher rejimi, böylece modernizasyonun geciktirilmesine katkıda bulunmuş ve yüksek teknoloji alanlarındaki rekabeti engellemiştir. Doğrusu, 1980'lerde hem hükümet hem de özel Ar-Ge harcamaları duraklarken, İngiltere'nin gelişmiş büyük endüstriyel rakipleri bu konudaki kararlılıklarını arttırmışlardır. Eğer soğuk savaşın sonu gerçekten askeri-endüstriyel komplekse yapılan harcamaların düşmesine neden oluyorsa, bu durum Batı Alman ve Japon rakiplerine göre, İngiliz ve Amerikan ekonomilerini

16 Cf. Toporowski'nin *Restructuring*'deki analizi.

daha fazla olumsuz yönde etkileyecektir. Gerçekten de Avrupa çapında Ar-Ge projelerine İngiliz katılımı, daha cılız ve etkisiz olma eğilimindedir. Teknolojik yeniliğin hızı arttıkça ve iş gücüne yeni talepler yüklendikçe, bu sorun daha da ciddi bir boyut kazanacaktır. Ayrıca, Freeman'ın belirttiği gibi, Thatcher hükümetinin teknoloji merkezli bir siyasa güttüğü alanda bile, buna uygun endüstriyel ya da eğitim (ve beceri eğitimi) siyasalarının olmaması, etkilerinin sınırlı olacağı anlamına gelir.[17]

Dördüncü olarak, Thatcher rejimi popüler kapitalizmi yayma güdüsüyle, sadece ekonomik olarak değil siyasi olarak da irrasyonel davranmıştır. Bu rejim, hisse sahipleri demokrasisini Kamu Sektörü Borç Gereksinimi'nde kozmetik indirimlerin ve vergi indirimlerinin –ki bunların tümü rekabet ve endüstriyel performanstaki uzun vadeli iyileşmelerin sağlanmasının aleyhine gerçekleştirilmiştir– korumak adına, kamu sektörünü soyup soğana çevirecek kısa vadeli varlıkların takipçisi olmuştur. Tekelleri bölerek rekabeti yükseltmek yerine, onları satarak devlet gelirlerini arttırmayı amaçlamıştır. Popüler kapitalizmi, satılan varlıklar için en uygun değeri koruyarak değil, hisseleri aşırı ucuzlatarak geliştirmeyi hedeflemiştir.[18] Ayrıca, performans göstergelerine yakından baktığımızda, 1979-81 ekonomik durgunluk döneminden sonra kârlardaki daha genel büyümeyi hesaba katarsak eğer, özel sektöre dışardan gelip yerleşen firmaların performanslarını geliştirdiklerine dair çok az kanıt olduğunu görürüz.[19]

Beşinci olarak, hükümet seçim desteği ümidiyle mülk sahipliğine ayrıcalık tanıyarak, en büyük ivmeyi kesinlikle fi-

17 1979-88 yıllarında "kuzey"de 1.386m, "güney"de ise yalnızca 726k iş kaybı oldu: bu veriler kuzeyin yüzde 34.3'lük, güneyinse yüzde 23.2'lik imalat sanayine dayalı iş gücüne uygundur. Bk. R. Martin, "Regional Imbalance as consequences and Constrain in national economic renewal", *Restructuring* içinde, s. 85.

18 Özel sektörde yeni hisse için ortalama olarak 3 sentlik bir indirim uygulanırken, British Steel'den önce özelleştirmede ortalama indirim 14 sent olarak uygulandı: cf. Labour Research Department, "Privitisation does nothing for performance", *Labour Research*, Mayıs 1989.

19 Karş. M.W. Bishop ve J. A. Kay, "Privitazation in the United Kingdom: Lessons from Experience", *World Development*, 17, 1989.

nans hizmetleri sektörüne kazandırmıştır. Ancak, aynı zamanda konut sertifikası temelinde bir tüketici patlamasını körüklemiş, konut sektörü borç gereksiniminin diğer verimli yatırımlar üzerindeki dışlayıcı etkilerini artırmış ve yüksek iş gücü olan bölgelerden iş gücü sıkıntısı çeken bölgelere bölgesel işçi göçünü teşvik etmiştir. Buna ek olarak konut mülkiyetini özendirerek, konut piyasasında daralma ortaya çıktığında dalgalanabilecek büyük bir çıkar kümesi yaratmıştır. Bunun, Thatcher rejimi tarafından geliştirilen daha yaygın (ancak henüz yeterince derin olmayan) hisse senedi sahipliği siyasasından ziyade, popüler kapitalizm stratejisinin Aşil topuğu olduğu ortaya çıkabilir. Zira, Londra ve güneydoğuda konut mülkiyetinin, değerli mülklerin ve ilgili borçların daha yüksek oranlarda olduğu düşünülürse, çoktan başlamış olan daralmanın özellikle Thatcherizm'in bu temel coğrafi ve toplumsal tabanını etkileyeceği açıktır. Bunun dışında, yükselen konut fiyatlarının, Thatcherizm'in henüz yenilgiye uğratamadığı ücret-fiyat sarmalının önemli bir noktası olması da mümkündür.

Altıncı olarak, neo-liberal stratejinin açık başarısının önemli bir kısmı güneydoğudaki eğilimlere dayanır. Neo-liberal strateji, "kuzey"deki imalat sektöründe "doğu"da olduğundan daha fazla iş kaybını (hem mutlak hem de göreli terimlerle) tetiklemiştir.[20] Bu durum genel makro-ekonomik siyasaların (örneğin sıkı para ve yüksek kur oranları) ve ulusal endüstrileri (ki bunlar "Kuzey"de aşırı-temsil edilmektedirler) yeniden yapılandıracak olan özel mikro-ekonomik önlemlerin bileşik etkisiyle ortaya çıkmıştır. Buna karşın uluslararasılaşma, düzenlemelerden-arındırma, liberalizasyon, özelleştirme ve vergi indirimleri gibi hükümet siyasaları, özellikle "Şehir"e ve daha çok Londra ve güneydoğuda konumlanan rantiye ve hizmet

20 1979-88 arasında "kuzey"deki iş kaybı/kaybedilen iş 1.386m iken, "güney"de kayıp sadece 726k dır: bu göstergeler kuzey bölgesinin imalattaki yüzde 34.3'lük ve güney bölgesinin sadece yüzde 23.2'lük işgücüyle uyumludur. Bkz. R. Martin, "Regional Imbalance as consequence and Constraint in national economic renewal", *Restructuring* içinde, s. 85.

sektörünün çıkarlarına avantaj sağlamıştır. Ayrıca, tekrar imalata dönecek olursak, güneydeki (hava alanları, araştırma kurumları, savunma endüstrileri ve oto yollar türünden) düşükprofilli hükümet desteklerinin oynadığı merkezi rol, neo-liberalizmin tek başına gerçek bir verimlilik artışını dürtükleyeceği iddiasını boşa çıkarmıştır. Bu durum güneydoğuda ekonomi için düşünülen "yumuşak geçiş"i yönlendirmek üzere yapılan deflasyonist girişimi cesaretlendirmiştir. Bunun genel olarak müstakbel yatırımlar ve özel olarak daha durgun bölgelerdeki büyüme üzerindeki muhtemel zararı henüz hesaplanmış değildir. İmalatın kuzeyde aynı seviyede iyileşme gösterip göstermeyeceği –özellikle 1992'nin ve Kanal Tüneli'nin büyümeyi güneye doğru daha fazla kutuplaştırmasının kuvvetli bir ihtimal olduğunu düşünecek olursak– oldukça şüphelidir.[21]

Bütün bu farklı parçaları bir araya getirince, makro-ekonomik terimlerle Thatcher yıllarının epeyce kendine özgü olduğunu söyleyebiliriz. İktisadi büyüme, borçlanma ile temettü ödemeleri, faiz gelirleri, kıdem tazminatları ve devlet yardımlarına (işsizlik yardımları, emeklilik aylıkları) ayrılan bütçenin artırılmasıyla finanse edilen bir tüketim patlaması biçimini almıştır. Bu da satılabilir mallarla uğraşan sektörlerden çok, tüketim patlamasına hizmet eden sektörlere (perakende satış, dağıtım, kişisel finans hizmetleri ve kredi) doğru kaymış bir yatırım şekliyle ilişkilidir. Bu, 1981'den beri düzenlenmiş olan endüstriyel sektörlerde yükselen üretkenlik tarafından kısmen gizlenmiştir. Fakat imalatın önemini düşündüğümüzde, bunun ekonominin canlanması için sürdürülebilir bir temel oluşturduğu söylenemez. Lawson ve Major tarafından umulan "yumuşak iniş" ise bunu pek güvence altına alacak gibi görünmüyor.[22]

21 Karş. D. Smith, *The North-South Divide*, Harmondsworth 1989 ve Martin, *Restructuring* içinde.

22 Karş. A. Glyn, "The Macro-economy of the Thatcher years", *Restructuring* içinde, s. 77.

Thatcherizm'in etkileri ne ölçüde tersine çevrilebilir?

Thatcherizm'in başarısızlığı onun, İngiliz devletinin sınırlı kapasitelerini, kamu sektörünün büyüyen sefaletini ve refah devletinin krizinden kaynaklanan toplumsal çöküntüyü anlamlandırma biçimlerinde de belirginlik kazanmıştır. Her üç durumda da Thatcherizm, bu sorunların kendilerini ifade ediş biçimlerini değiştirmenin ötesinde çok az şey yapmış ve sadece bunların toplumsal ve ekonomik maliyetlerinin topluma yeniden-dağılımını sağlamış gibi görünür. Buradan kaynaklanan sorunlar, sadece Thatcher-sonrası bir hükümetin gelip bunları çözmesini beklemekle kalmıyor, aynı zamanda giderek ağırlaşarak Thatcher rejiminin üstüne yıkılıyorlar. Bayan Thatcher muhtemelen bu sorunların tersine çevrilip çevrilemeyeceği konusunda endişeleniyordur. Aynı soruyu biz de sormalıyız. Bu soruyu yanıtlamak, muhtemelen Thatcher'ın makamından ayrılmasının ya da kişisel siyaset tarzının tekrar gözden geçirilmesinin koşullarını belirlemenin çok ötesine gitmemizi gerektirir. Ayrıca sorun basitçe bir takım siyasaların veya genel stratejik hattın dönüştürülmesi sorunu da değildir. Her durumda Thatcherizm'in hızlı vefatını tasavvur etmek çok zor bir iş değil. En zorlu sorun, Thatcherizm'in ekonomi, devlet ve sivil topluma uzun vadede vermiş olduğu zararla yüzleştiğimizde başlar.

Açıktır ki devlet ve sivil toplumdaki önemli maddi değişimlerin tümü Thatcherizm'e yüklenemez. Sonuç olarak, onun ortaya koyduğu amaç, (sosyal demokrat) devletin sınırlarını geriletmek ve halkı kendi tarihini yapmak üzere –gerçi Bayan Thatcher'ın yaptığı tercihin koşulları içinde ve kendilerini daima iyi girişimciler gibi düşünmeleri ve davranmaları beklentisine uygun olarak– özgürleştirmektir. Fakat, toplumun genel gelişimi için devlet gücünün inanılmaz büyüklükteki önemi ve dizginlerinden kurtulmuş piyasa güçlerinin dinamizmi göz önünde tutulduğunda, değişim halindeki Thatcher projesinin giderek yayılan dalgalarının toplumsal yaşamın pek çok alanında maddi izler bıraktığı açıktır. Bu değişimlerin en önemli

boyutlarıyla bile uğraşmak için yeterli yerimiz bulunmadığından, burada ilgili bazı meseleleri örneklemekle yetineceğiz.

Thatcherizm'in mirasının en fazla tersine çevrilebilir unsurları temelde "Demir Leydi"nin kendisinden kaynaklananlar olacaktır. Başbakanın yerini alacak herhangi biri –ister Muhafazakâr isterse İşçi Partisi'nden olsun– kendisini[23] Bayan Thatcher'ın siyasi liderlik tarzından farklı kılmayı deneyecektir. Ayrıca, devlet aklının keyfi ve otoriter bir tarzda işletilmesinin ve başbakanlık yetkisinin siyasi motivasyonlarla kullanılmasının sınırlanmasına, kararları kolektif olarak almaya, hatta tekrar tam bir Kabine hükümetine geri dönüş yapmaya dönük çağrılar yapılacaktır. Aynı nedenle, hem siyasa karara bağlanmadan önce hem de uygulama sürecinde, siyasa topluluklarıyla, işlevsel birimlerle ve etkilenmeye açık diğer çıkarlarla yapılacak daha etkili müzakerelere tanık olmamız mümkün. Bu, ne liberal parlamentarizme, ne de hükümet ile sendikalar ve iş çevrelerini temsil eden örgütler arasındaki üç-taraflı müzakerenin önceki biçimlerine geri dönmek anlamına gelir. Fakat bu durum daha çok, farklı işlevsel alanlarda olduğu kadar, merkezi ve yerel düzeylerde de yüksek siyasi katılıma dayanan, daha sorumlu bir devlet anlayışını yaratacaktır. Böylece, çoğu zaman, Thatchercıların önlemleri yukarıdan dogmatik olarak dayatmalarından –bunlar ekonomik zararları ve/veya siyasi hasarları kriz yönetiminin konusu yapan kararlardır– kaynaklanan siyasa felaketlerinden ve ham kararlardan kaçınmak da kolaylaşacaktır. Kelle vergisi ve tek-tip ticari oran, 1989-90'nın ambulans sürücüleri tartışması ve nükleer enerjiyi özelleştirmek için sunulan gülünç önerilerin tamamen geri çekilmesi gösterilebilecek örneklerden sadece üçüdür. Bu türden gelişmeler memnuniyetle karşılanacaktır.

Birçok yorumcu, Thatcherizm'in iki kalıcı yönünün, siyasi

---

23 Burada bilerek "himself" (eril) kullandık. İngiliz siyasi sistemi uzun zamandır kadınlara karşı ayrımcı olmuştur ve Thatcher'ın yerini almak için mücadele eden bütün başrol oyuncuları erkektir. Fakat, bunların arasında kadın adaylar olsaydı bile, değişime duyulan arzu bu durumun onlar açısından dezavantaj yaratacağını doğrulayabilirdi.

gündemde gerçekleştirdiği köklü sağa kayışla birlikte kalpleri ve zihinleri sosyal demokrat değerlerden koparmak konusundaki başarılı kampanyası olduğunu ileri sürdü. Fakat, bugünkü (ve hatta çok daha öncesine ait) verilerin gösterdiği gibi, tepeden otoriter popülist tarzda bir hitabın aşağıdaki insanlar üzerinde oluşturduğu etki güçlü değilse eğer, genel toplumsal ve siyasi değerlerdeki değişimler Thatcher devriminin özellikle zayıf olan boyutu olarak görünecektir.[24] Gerçekten de bu durum, önde gelen Thatchercılar tarafından çoktan fark edilmiştir. Bunlar, 1988'de Lawson'un herkese-ver-gitsin bütçesine [give-away budget] karşı gelişen popüler tepkiden etkilenerek, Thatcherizm'e dinsel bir anlam vermek, "aktif vatandaşlık" kavramının büyülü içeriğine katkıda bulunmak ve yeni zenginleri merhametli kimseler olarak davranmaya teşvik etmek için kampanyalar yürütmüşlerdir. Tüm bu kampanyaların şimdiye kadar pek başarılı oldukları söylenemez, ancak bu durum büyük ideolojik etkileri olan gündelik pratik ve rutinlerde değişiklikler olabileceği ihtimalini dışlamaz.

Ayrıca Thatcherizm, özellikle 1986'dan sonraki radikal aşaması boyunca, –sanki Gramsci'nin, eğer devletin çözülmesi riskiyle karşılaşılmak istenmiyorsa, devrimin ekonomik-korporatif aşamasını aşarak içinde bütün üstyapıların geliştirilmesi gereken etik-politik aşamaya geçilmesi yönündeki bilge öğüdünü dikkate almış gibi– sivil toplumu yeniden tesis etme stratejisi gütmüştür.[25] Tek sorun, bu konuda ciddi bir riske girmiş olmaları ve şimdi devlet çözüldükçe kaybetmeye başlamalarıdır. Radikal stratejinin ideolojik bütünlüğü, bazen doğal bir temkinlilik ve siyasi hüner ile yumuşatılmış olsa da, 1987'deki seçim başarısının ve 1988 bütçesinin yarattığı ilk heyecanla her şey mümkün görünmüştü. Hedeflerden birisi, devlet yapısındaki değişimleri, yeni güçlere, sınırlamalara ve devlet dışındaki toplumsal pratiklere bağlayarak desteklemek

24 En son inceleme için bkz: I. Crewe, "Values: the Crusade that Failed", (der.) D. Kavanagh ve A. Seldon içinde, *The Thatcher Effect: A Decade of Change*, Oxford, 1989.

25 A. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Londra, 1971.

oldu. Böylece devlet geri çekildikçe, Thatcherizm'e karşıt güçler tarafından doldurulabilecek bir siyasi vakum yaratmaktan kaçınıldı. Eğer yönetim sistemleri, işleyiş tarzları ve benimsenen hedefler, devlet tarafından işletilen kontrol, destek ve teşviklerin yeni biçimlerine sıkıca bağlanıp, sivil toplum ve ekonomi bu şekilde yeniden örgütlenebilirse, bunlar çözülmesi zor yeni ve güçlü pratik bütünlükler ve toplumsal ağlar oluşturacaklardır. Bunun üzerine, devlet müdahalesinin genel yasama, bürokrasi, amaçlı eylem ya da merkezi planlama yoluyla doğrudan gerçekleştirilmesi yerine, dolaylı yollardan ve uzaktan işlemeye başladığını gördük. Gerçekte devlet, yeniden çizilmiş sınırlarının ötesindeki mikro-iktidar ve toplumsal ittifak alanlarını –ki bu alanlar, Thatcherizm kendisi merkezi devletten çekildikten uzun bir süre sonra dahi rahatça varlıklarını sürdürebileceklerdi– güçlendirmekte ve geliştirmekteydi.

Örneğin eğitim ve sağlık gibi kimi temel alanlarda, hükümet emek sürecini "parasal değer" kriterine indirgeyecek ve birbirleriyle müşteri için rekabet edecek finans-güdümlü işletmeleri harekete geçirecek ve güçlendirecek reformları maddi olarak destekledi. Böylece her okul kendi bütçesine sahip olacak ve öğrencileri için geliştirdikleri eğitim hedeflerini yayınlamak zorunda kalacaktır. Benzer şekilde politeknikler anonim şirket planlamasına dönüştüler ve daha çok öğrenci kazanmak için her bir harcama hakkında daha dikkatli oldular; yeni işletme sistemlerini uyarlamaları ve yeni hizmetler sunmaları için genel tıp pratisyenlerine maddi teşvikler sağlandı; hastane işletmeleri, yerel yönetimlerin denetiminden vazgeçmeye ve kendilerini özerk tıbbi hizmet sunan özerk birimlere dönüştürmeye teşvik edildiler. Bu değişimler, sunulan hizmetlerin tüketicileri ile müşterileri arasında keskin ayrımların oluşmasını körükleyebilir, zira bazıları böylesi bir metalaşmayı destekleyen güçlü yerleşik çıkarlara sahipken, ötekiler de bu süreçten eşit ölçüde zarar görmektedirler. Girişimci işletmeciler ile tüketicilerin öz-çıkarlarını birbirine bağlamak, kolektivizmin toplumsal temellerini zedeleyerek, sağlığımızı (ve eği-

timi) ciddi biçimde bozacaktır. Devlet ve piyasalar arasında bir yerde duran "üçüncü sektör"e dayalı çözümlerin, bu konuda marjinal alternatiflerin ötesinde bir şey sunması pek mümkün değil. Çünkü bu sistemi işletmek için gerekli parasal kaynaklara en fazla erişim sağlayabilenler, vergi devleti ile piyasa güçleri olacaktır.

Belirli şirketleri, sektörleri ve bir bütün olarak ekonomiyi küresel rekabetin sert rüzgarlarına bırakmayı hedefleyen özelleştirmenin ve ilgili diğer önlemlerin tersine çevrilmesini tasavvur etmek oldukça güç. Özelleştirmeden bu yana, örneğin *British Telecom* bilgi teknolojisinde öncü aktör oldu ve şimdi de uluslararası sermaye çevrimiyle geniş ölçüde ve sıkıca bütünleştirildi. 1992'nin yaklaşımıyla kambiyo denetimlerinin yeniden yürürlüğe sokulabileceğini ya da finans hizmetlerinin etkili ulusal denetimlere kavuşturulabileceğini hayal bile etmek zor. Bu devletin, bazı özelleştirilmiş firmaları yeniden kamuya veya "toplumsal" mülkiyete dahil edemeyeceği ya da etkili düzenleme biçimleri tasarlayamayacağı anlamına gelmez. Fakat esneklik ve küreselleşmenin güçlü eğilimler olduğu bir zamanda, genel olarak devlete geri-dönüş yönündeki beklentileri fazla abartmamak gerekir.

Bu liste uzatılabilirdi, ancak bunu yapmamız değişimlerin tümünün eşit oranda tersine çevrilebilir olmadığı yönündeki genel hükmümüzü değiştirmeyecektir. Yenilgiyi kabul etmek pek yerinde olmaz. Fakat Thatcherizm'in etkisiyle gerçekleşen dönüşümlerin tersine çevrilmesi için yürütme yetkisini ele geçirmenin yeterli koşul olduğunu varsaymanın da sola yardımı olmayacaktır. Devlet sistemi içinde dahi –İngiliz toplumunda çoktan yer etmiş ve onun değişen küresel düzen içindeki yerini köklü bir biçimde değişime uğratmış olan sonuçları bir yana bırakın– tersine çevrilmesi çok güç değişimler gerçekleşmiştir. Bu nedenle devletin yeniden örgütlenmesi, onun siyasi sınırlarını yeniden tanımlamayı, hem sivil toplum hem de ekonomi içinde yer alan farklı birçok alanla eşleşme tarzlarını dönüştürmeyi gerektirir.

Thatcherizm'in toplumsal temeli

1960'ların sonlarına gelindiğinde, savaş-sonrası uzlaşımın toplumsal temeli çoktan kırılganlaşmıştı ve Thatcherizm 1979'dan beri ona nihai bir darbe indirmeyi denemekle meşguldü.[26] "Herkese iş" ve "sosyal demokrasi"yi içeren "tekulus" yaklaşımından, toplumsal temeli, girişimciler toplumu ve popüler kapitalizminden yararlananlardan oluşan (en çok da, İngiltere'deki en zengin grupları ya da Rentoul'un adlandırdığı gibi, "çok şeyi olanları") "iki-ulus" stratejisine geçmeyi denedi.[27] Sadece Lawson'un büyük vergi indirimi bütçesi yılı olan 1988-89 içinde, vergi birimlerinin en yukarıdaki yüzde 1'lik dilimi (ki 210,000 vergi mükellefini içerir) vergi borçlarında 4.7 milyar sterlinlik indirimden faydalandılar. Ayrıca en yukarıdaki yüzde 1'lik dilimde yer alan bu kişiler, vergi-öncesi gelirlerinin toplam gelirin yüzde 4.9'undan yüzde 7.0'sine yükseldiğini gördüler.[28] Rakamsal olarak bakıldığında, temelde en fazla yarar gören gruplar, yeni hizmetler sınıfı (özellikle finans, iş hizmetleri, mülkiyet ve tüketim ürünleri ve hizmetleri tasarımıyla ilgilenen özel sektörün uzman ve yönetici tabakası) ve büyüme hızı yüksek endüstrilerin ana bölümlerindeki vasıflı ve yarı-vasıflı özel sektör kol emekçileridir. Her iki grubun da güneyde, özellikle Londra'da ve Cambridge, Bristol ve Southampton'ı birbirine bağlayan büyüme hızı yüksek üçgende güçlü (ancak tamamen ona ait olmayan) bölgesel temelleri bulunur.[29]

26 Toplumsal temeller, bir ya da daha çok uygulanabilir alternatife göre belirli bir rejimin sürmesinden doğrudan maddi ve/veya sembolik kazanç beklentisi içinde olan toplumsal güçlerin toplamına karşılık gelir. Bunlar sabit ve verili değildirler, fakat alternatifler değiştikçe hızla çekilebilir ya da kayma gösterebilirler. Toplumsal temelleri saf sınıf güçlerinin toplamına indirgememek ya da bir toplumsal temelin karakterinden doğrudan siyasi sonuçlar çıkarmamak önemlidir.

27 J. Rentoul, *The Right Get Richer*, Londra, 1987.

28 F. Field, *Losing Out: the Emergence of Britain's Underclass*, Oxford, 1989, s. 70-71.

29 Bu görüş sosyal konut satışları üzerine toplanan son verilerle desteklenmektedir: Almayanlar daha yıllık geliri 8000'den daha az olan, düzenli bir gelir karşılığı çalışmayan ve Scotland, Wales ya da İngiltere'nin kuzeyinde yaşayan işçi

Buna karşın, –çoğunlukla ücret oranlarını aşağıya çekmek veya refah yardımlarını kesmek ve/veya bunlara erişimi sınırlamak için düzenlenmiş siyasalar yüzünden– Thatchercı "patlamadan" dışlanan insanların sayısı (bunlar birbirlerinden tamamen farklı ve parçalanmış da olsalar) giderek artmaktadır. Bu gruplar, uzun süredir işsiz olanları, temelde devlet yardımıyla geçinen yeni yoksulları (özellikle düşük gelirli emeklileri ve tek ebeveynli aileleri) ve iktisadın daha çok yarı-zamanlı ve/veya geçici, esnek-ücretli, çalıştır-ve-at sektörlerinde sayıları giderek artan çevresel işçi ordusunu içerir. Bu gruplara yapılan yardımlardaki kesintiler 1988-89'da toplam 5 milyar sterlindir – ki bu neredeyse zenginler için yapılan vergi indirimlerini karşılayacak miktardadır.[30] "Defolu Fordizm" [flawed Fordism] çağında da "yoksul daima bizimle beraberdi", ancak bu dönemde ne Thatchercı dönemde olduğu kadar kenara itilmiş, ikincilleştirilmiş ve damgalanmış ne de bu derece siyasa nesnesi haline getirilmişlerdi. Toplumsal temel açısından "tekulus"tan "iki-ulus"a geçişin, seçimlerdeki daha önceki tekdüze ulusal salınımlardan, şimdilerde seçmenlerin Scotland ve kuzeyde İşçi Partisi'ne, Midlands ve güneyde ise Muhafazakârlara doğru hareketiyle ortaya çıkan bir kutuplaşmaya doğru kayış olgusunda yansıdığını belirtmekte fayda var.[31]

Oluşum halindeki bu toplumsal taban iki açıdan incelenebilir: parti siyaseti için doğurduğu sonuçlar ve Thatcherizm-sonrası hükümet siyasası için doğurduğu sonuçlar. Muhafazakâr Parti, "ayrıcalıklı ulus"tan elde ettiği çekirdek desteğin tutarlılığından faydalanırken, İşçi Partisi "daha az ayrıcalıklı olanlar" arasındaki çeşitli kategori ve güçleri bir araya getirmek gibi te-

---

sınıfındandır. Bu da sosyal konutların gitgide toplumun avantajsız üyelerine kapatıldığı anlamına gelir. Sosyal konut alımının ve/veya özelleştirme hisse senetlerinin, İşçi Partisi'ne oy verenleri Thatchercılara dönüştürdüğü yönünde çok az kanıt bulunmaktadır. Bkz. A. Healt ve diğerleri, "The Extension of Popular Capitalism", Political Studies Association konferansında sunulan tebliğ, Warwick, 4-6 Nisan 1989.

30 Field, *Losing Out*, s. 14.

31 Karş. J. Curtice, "North and South: The Growing Divide", *Contemporary Record*, Kış, 1988, s. 8.

mel bir sorunla yüzleşmekteydi. Oysa "iki-ulus"un çözücü etkileri belirginleştikçe, söz konusu çekirdek grubun güven ve aidiyeti de kaybolmaktadır. Sınırsız "radikal Thatcherizm" evresinde uygulanan birçok siyasa, ekonomik, toplumsal ve siyasi olarak kendi tabanını sarsmaya başlamıştır. Bu bağlamda sadece kelle vergisi, tek ticari oran, ulaşım siyasası, Ulusal Sağlık Hizmetleri reformu planı, okullar üzerindeki yerel yönetimlerin denetimini kaldırmak için geliştirilen öneriler ve konut piyasasının çöküşüne değinmemiz yeterli olacaktır. Bütün bunlardan sonra Thatcherizm tehlike içine girmiştir. Ayrıca, "iki-ulus" projesinin etkileri inkâr edilemez olsa da, istikrarlı olmaktan çok uzaktır. Bunun seçim sonuçlarına ne ölçüde yansıyacağını tayin etmek ise çok daha güç.

"İki-ulus"un toplumsal ve siyasi sonuçlarının çoğu, Thatcher ve Thatcherizm siyaset sahnesinden uzaklaştıktan uzun bir süre sonra dahi bizimle birlikte olacak. Siyasi desteğin inşasına verilen abartılı önem, tüketim mallarında, sürdürülemez bir ithalat patlamasına yol açmıştır – ki bu iç talebi yavaşlatacak ve ticari mallar ve hizmetleri ihracata yönlendirecek etkili bir eylemi gerekli kılar. Bu durum –Bayan Thatcher'ın "doğal" destekçileri de dahil– herkesi olumsuz yönde etkileyecektir. Düşmekte olan konut fiyatlarında, tüketim kredisi üzerindeki baskıda ve ulusun ekonomik ve toplumsal altyapısındaki süregiden kötüleşmede bu durum açıkça kendini gösterir. Bunun sonuçları, artan kamusal sefalet sorununda giderek netleştikçe, vergi indirimlerinin ve özel sektördeki zenginliğin hikmeti hakkındaki şüpheler de büyümektedir. Bu, 1990'ların neden "şefkat on yılı" olarak ilan edildiğini ve bakanların neden düşük maliyetli ama siyasi olarak sembolik –savaş dulları için daha yüksek emeklilik, Barlow Clowes yatırım işletmesinin çöküşünü takiben küçük yatırımcılara sağlanan tazminat ve benzeri– ödünler vermek için birbirleriyle yarıştıklarını iyi açıklar.

Fakat, Thatcherizm için kötü haber şudur ki, ekonomik ve toplumsal altyapı üzerindeki on yılı aşan tahribatı tersine çevirmek için gerekli olan, sembolik değil gerçek bir eylemin parasal maliyeti, ancak ve ancak vergi kazançlarına ve orta sınıfa

verilen desteklere doğrudan saldırmak yoluyla karşılanabilir. Bu nedenle, imalat sektörünü yeniden inşa etmek ve ticaret açığını ve enflasyonist baskıları tersine çevirmek için gerek duyulan yatırım, kişisel tüketimin büyüme oranında etkili bir düşüş gerçekleşmeksizin imkânsızdır. Yeniden-bölüşüme dair bu tür sonuçlar dışında, ekonomide de temel yapısal değişimler gerçekleştirilmek zorundadır. Thatcherizm'in toplumsal tabanının hoşuna giden imtiyazlar o kadar uzun süreden beridir devam etmektedir ki, temel dönüşümler, şirketler "iki-ulus" toplumunun sunduğu imkânlara uyum gösterdikçe ortaya çıkmıştır. Ayrıca, İngiltere'de eğitim ve beceri geliştirmenin genel olarak ihmal edilmiş olması, Ar-Ge önceliklerinin askeri sektör tarafından sürekli çarpıtılması ve kamunun finanse ettiği sermaye giderlerinin birikmiş rezervinin [the accumulated backlog of publicly financed capital expenditure] büyümesi gibi sorunlara bakarsak, herhangi bir yatırımın üretkenliğini artırmak için gerekli altyapının yerleştirilmesinin uzun yıllar alacağını söyleyebiliriz.

Neo-liberalizmden yeni zamanlara mı?

Marxism Today'in editoryal odağının ilgisinin, Thatcherizm'in ideolojik boyutundan, "Yeni Zamanlar" açısından taşıdığı ekonomik ve siyasi öneme doğru kaydığını daha önce belirtmiştik. Şimdilerde dergi, savaş-sonrası gerçekleşen bir dizi uzlaşım, Fordizmin muhteşem patlama yıllarının toplumsal ve siyasi çerçevesini nasıl sağladıysa, şimdi de içinde "post-Fordist" tipte birikim ve düzenlemenin sağlamlaştırılacağı yeni bir gerileme-sonrası uzlaşımın [post-recession settlement] doğmakta olduğunu öne sürmektedir. Savaş-sonrası sosyal demokratik uzlaşımla bağını koparmak ve çok az düzenlenmiş fırsatlar toplumunda daha fazla esnekliği teşvik etmek amacıyla, Thatcherizm'in post-Fordizmden destek almış olduğu iddia edilmektedir. Ancak tam bu noktada Thatcherizm'in, yeni toplumsal hareketlerin önem verdiği hususlara dair beceriksizliğinden ve otoriter tarzından kaynaklanan belirgin sınırları

vardır. Aynı zamanda, uluslararası düzlemde, Gorbaçov'un öne çıkması ve artan küreselleşme eğiliminin yeni bir "karşılıklı bağımlılık siyaseti"ne yol açtığı varsayılır. Bu yeni siyasetin köşe taşlarının, Avrupa Topluluğu'nun 1992'de tamamlanacak olan tek Avrupa piyasası projesi, Doğu Avrupa'daki çarpıcı dönüşümler ve Doğu-Batı arasındaki yumuşama olduğu söylenir. Sahne böylece, yurtta ve dışarıdaki "Yeni Zamanlar"a uyum gösteremediğini ve bizi daha demokratik bir geleceğe taşımasının mümkün olmadığını kanıtlayan Thatcherizm'in, yerini başka bir şeye bırakması için hazırlanmış olur.

Biz bu görüşlere karşı, Thatcherizm'in gücünü fazla abarttığı yanıtını vereceğiz. Çünkü Thatcherizm tarafından ideolojik bir maskeyle gizlenmeye çalışılsa da, aslında tercih edilen neoliberal strateji, post-Fordist "Yeni Zamanlar" anlayışıyla pek de uyuşmamaktadır. Bayan Thatcher, savaş-sonrası uzlaşıma dönük artan düş kırıklığı üzerinden iktidara yol alırken "günü kurtarmış", fakat iktidara geldikten sonraki etkisi olumlu değil, olumsuz olmuştur. O ve neo-liberal çalışma arkadaşları, sosyal demokrat devletin sınırlarını ve savaş-sonrası uzlaşımın kazanımlarını geriletmek konusunda, uluslararası post-Fordist modernleşme yarışına dahil olabilecek ve istikrarlı bir "gerileme-sonrası uzlaşım" başlatabilecek yeni bir devlet biçimini oluşturmaya kıyasla, daha hünerli olduklarını kanıtladılar.

Thatcherizm'in tadını çıkardığı tek hegemonya, onun katılaşmış ve bürokratik savaş-sonrası uzlaşımdan ve ekonomik düşüşün etkilerinden kaynaklanan hoşnutsuzluğu seslendirmiş olmasından kaynaklanır. Daha sonraları ise, parti siyaseti ve işlevsel temsilin çifte krizinden kaynaklanan geniş bir karar alma özerkliğinden yararlanmış ve böylece uzlaşma yaratma ihtiyacı duymadan istediği önlemleri dayatabilmiştir.[32] İngiliz seçim sisteminin özgünlükleri ve hükümetin ekonomik konjonktürü sürekli yönlendirme yeteneği, Muhafazakârların iki genel seçimi daha kazanmalarına izin vermiştir. Fakat karar alma özerkliği, Thatchercıların post-Fordizmin ihtiyaç duydu-

32 Çifte kriz üzerine bkz. Jessop ve diğerleri, Thatcherism.

ğu türden devlet kapasitelerini geliştirebildikleri anlamına gelmez. Ayrıca bu, tam istihdam ve yükselen yaşam seviyesini sürdürecek şekilde, İngiliz ekonomisinin giderek daha fazla post-Fordist ve daha önce hiç olmadığı kadar küresel ekonomiye dahil edilebilmesi için, temel ekonomik yapıları yeniden düzenleyebildikleri anlamına da gelmez. Aslına bakılırsa, önerdikleri siyasaların herhangi bir İngiliz *prestroyka*sı için ne kadar irrasyonel olduğu gerçeğinin, hem kendileri hem de en azından bazı rakipleri tarafından görmezden gelinmesinin arkasında, Thatchercıların, siyasi güç dengesini idare etmekte sürekli şanslı olmaları yatar.

Bütün bunlar *Marxism Today*'in "Yeni Zamanlar" analizinin, daha önce Thatcherizm'in hegemonik potansiyeli hakkında ileri sürdüğü görüş kadar hatalı olduğunu göstermektedir. Bu iki hata arasındaki bağlantı, Thatcherizm ile "Yeni Zamanlar" kavramlarının, dergi çevresinin de teslim ettiği üzere, birbirine karıştırılmasından kaynaklanır. *Yeni Zamanlar* derlemesini tanıtırken Hall ve Jacques şöyle yazar: "Solun önemli bir kısmı ... Thatcherizm ile dünyanın değişim yönü arasındaki –ya da bir başka ifadeyle, Thatcherizm ve Thatcherizm'in temsil ettiğini iddia ettiği ve yönlendirmek için can attığı dünya arasındaki– farkı tam olarak ortaya koymakta başarılı olamamışlardır. Bu ikisi kolaylıkla birbiriyle karıştırılmıştır – ki bu konuda Thatcherizm analizlerini başlatan *Marxism Today*'in dergisinin de suçunu itiraf etmesi gerekir. Bunun sonucunda, sol yeni zemini fark etmekte ya da kurulmakta olan dünyayı anlamakta başarısız oldu. İşte bu yeni dünya ile Thatcherizm, tek ve aynı şey olarak görüldü. Dolayısıyla Thatcherizm her şeye muktedir gibi göründü, sanki tarihten o sorumluymuş gibi".[33]

Fakat Hall ve Jacques bu hatayı kabul ederlerken, diğer iki hatayı fark etmeyi başaramadılar. İlk olarak, pek çok yorumcu post-Fordizme doğru yönelen küresel eğilimler ile ekonomik yeniden yapılanmanın belirli ulusal büyüme tarzlarında aldığı

33 (Der.) S. Hall ve M. Jacques, "Introduction", aynı, *New Times: the Changing Face of Politics in the 1990s* içinde, Londra, 1989, s. 15.

özgül biçimleri hâlâ birbirine karıştırmaktadır. Oysa ki Fordizmin altın döneminde bile, ekonomilerin bizzat kendileri ağırlıklı olarak Fordist değillerdi. Diğerleri ise, hakim Fordist dinamikle bazen çelişen, bazen onunla tamamlanan, Fordist-olmayan kovuklar oluşturuyorlardı. Hatta asıl olarak Fordist büyüme biçimine dayalı olan ulusal ekonomiler dahi, oldukça zıt düzenleme biçimleri sergilemekteydi. Çünkü Fordizm, çeşitli biçimlerde liberal, korporatist ve yönlendirici devlet müdahalesi biçimleriyle ve oldukça farklı toplumsal yapılarla bağlantılandırılmıştı. Benzer argümanlar post-Fordizm hakkında da ileri sürülebilir, ama ek ve önemsiz sayılmayacak bir sorunla birlikte: Bu da kapitalizmin farklı bir aşaması olan post-Fordizme geçişe dair argümanların bugün spekülasyondan öteye geçememesi sorunudur. Yeni bir evrenin mümkün olduğuna dair kuşkularımızı bir kenara bırakalım –hadi bu gerçekten sadece bize kalsın–[34] ve Fordist dönemin bize bu yeni evre hakkında ne öğretebileceğini düşünelim. Geçmiş deneyimlerimiz bize post-Fordist çağdaki ekonomilerin hepsinin ağırlıklı olarak post-Fordist olmadıklarını (kavramın basit kronolojik kullanımı hariç) ya da büyüme biçimi ağırlıklı olarak post-Fordist olanların (bu ne anlama geliyorsa) da aynı genel toplumsal düzenleme biçimine bürünmeyeceğini göstermektedir.

Bu şematik yorumlar önemli sonuçlar doğurur. Çünkü bunlar İngiliz ekonomisinin "defolu Fordizm"le aynı derecede defolu bir geleceğe doğru yönelmekte olabileceğini öne sürmektedir. Thatcherizm, İngiltere'nin savaş-sonrası büyüme biçiminin pek çok öğesinin çözülmesine yardımcı oldu. Ancak bu, yeni ve değişen küresel ekonomik hiyerarşide daha fazla alçalmayı durduracak olan istikrarlı bir büyüme biçiminin koşullarını korumak için gereken "yaratıcı yıkım"a pek benzemiyor. Neo-liberal birikim stratejisi, daha ziyade İngiliz eko-

34 Post-Fordizm kavramının yararı hakkındaki kuşkular için bkz. Jessop ve diğerleri, *Thatcherism*, s. 127-31 ve P. Q. Hirst, "After Henry", *New Times* içinde. Ayrıca, Simon Bromley, post-Fordist biçim hakkında özellikle şüpheli olan yazarlardan biridir.

nomik alanında ve bu alandan hareketle iş gören belirli sermaye fraksiyonlarının küresel post-Fordizmle bütünleşmeleri için gerekli koşulları yaratmış görünüyor. Bu durum, İngiliz ekonomisinin düşük-ücretli, düşük-teknikli ve düşük-yatırımlı yapısını sömürmekle (ve böylece pekiştirmekle) ilgilenen çokuluslu-şirketler için İngiltere'nin taşıdığı cazibe açısından olduğu kadar, hiç olmadığı kadar uluslararasılaşan "Şehir" ve küresel sermayeye hizmet eden "üretim hizmetleri" sektörü açısından da aşikardır. Bu durumun İngiliz ekonomik uzamının çekiciliğini belirli firmalar ve girişimler için artırmanın ötesinde, 1990'larda istikrarlı bir İngiliz ekonomisi için gerekli koşulların yaratılmasına yol açması çok zor. Çünkü pek çok diğer yönden, neo-liberal strateji bu koşulları tahrip etmektedir.

Düzeltilmemiş olan ikinci yanlış, "Yeni Zamanlar"ın büründüğü toplumsal biçimlerle ilgilidir. Thatcherizm ile "Yeni Zamanlar"ı birbirinden ayrıştıran yorumcular dahi post-modern toplumda yaşanan çeşitli ve çok sayıdaki değişimlerin tümünü çoğu zaman aynı kapsayıcı slogan altında topluyor gibiler. İngiltere ve diğer gelişmiş kapitalist toplumların hepsinin, modern kitle toplumunu belirleyen homojenlik, standartlaşma ve büyük ölçekli ekonomiler ve örgütler yerine, "her gün biraz daha fazla çeşitlilik, farklılık ve parçalanma tarafından şekillendiriliyor oldukları" doğru olabilir.[35] Fakat bu değişimlerin tümü, özsel bir post-modern dinamiğe atfedilemez. Çünkü bu, sadece bu eğilimlerin yeniliğinin ve süreksizliğin abartılmasına neden olmakla kalmaz, (oysa ki gerçek sorun, bunların önceki dönemlerin hakim söylemlerinde ne kadar yeterli biçimde *ifade edildikleri*dir) aynı zamanda bunların ya post-Fordizm ya da post-modernizm gibi ortak bir kökeni olduğunu öne sürer. Hall ve Jacques şimdi okuyucularını "Yeni Zamanlar"ın yeniliğinin abartılmasının tehlikeleri hakkında uyarıyorlar, fakat bu uyarının diğerleri tarafından dikkate alındığı hiç de açık değildir. Onlar aynı zamanda post-Marksizm konusunda

35 Hall ve Jaques, "Introduction", s. 11.

oldukça bilgili oldukları için post-modern toplumun karmaşıklıklarının ortak bir temele sahip olmadığı ve farklı oluşumlar arasındaki denkliklerin ancak belirli söylemler içinde ve bu söylemler yoluyla kurulabileceğini iyi bilirler. Fakat toplumsal hareketlerin yenilik ve denkliklerini vurgulamak ve sınıf toplumunun ve onun kapitalist dinamiğinin şu "sıkıcı ve eski" kalıntılarını ihmal etmek gerçekten faydalı mıdır?

Sonuç

Bu yazıyı kötümser bir notla ya da ekonomi-politiğin sürekli eleştirisine duyulan gereksinime dair inatçı Marksist bir ısrarla bitirmek istemiyoruz. Fakat Thatcherizm'in içinde bulunduğu krizi açıklamak üzere yapılan tüm girişimlerin eninde sonunda bu eleştiriyle meşgul olmak zorunda kalacakları konusunda ısrar edeceğiz. Böyle bir girişim özellikle Thatcherizm'in İngiliz toplumuna verdiği ciddi ekonomik ve toplumsal hasarı ve bir yandan merkezileşen "seçilmiş diktatörlük" öğelerini güçlendirirken, bir yandan da merkezi devletin altyapısal kapasitelerini zayıflatmasının ardından ortaya çıkan siyasi hasarı hesaba katmak zorundadır.[36] Thatcherizm ve uygulamalarına yönelik "sol" ve "merkez" eleştiriler, çoğu zaman onun ekonomik başarısızlıklarıyla ve/veya yurttaş hak ve özgürlükleri ve siyasi sorumluluğa yönelik saldırılarıyla uğraşmış; ekonomik modernleşmeyi yönlendiren ve planlayan devlet kapasitelerinin düzenli olarak tahrip edilmesiyle aynı düzeyde ilgilenmemişlerdir.[37] Ancak, yerel, bölgesel ve Avrupa düzeyindeki güç merkezlerini ve siyasaları güçlendirmeye yarayacak merkezi devlet kapasitelerini radikal olarak yeniden canlandırmaksızın, modernleştirme için gerekli ekonomik

---

36 Michael Mann'ın belirttiği gibi, "altyapısal" ve "despotik" gücü birbirlerinden ayırmak önemlidir: İlki devletin toplum içinde örgütsel kapasitelerine, ikincisi ise onun toplum üzerindeki baskınlığına [dominance] göndermede bulunur. Bu ikisi genellikle çatışır. Bkz. M. Mann, "The Autonomous Power of the State", *European Journal of Sociology*, 1983.

37 Thatcherizm zamanında devlet kapasitelerinde gerçekleşen temel değişimler üzerine, bkz. Jessop, "Thatcherizm: The British Road to Post-Frodizm?".

program ve planlara harcanan zaman bir kez daha boşa çıkacaktır.

Bütün bu sebeplerle, günümüzde yaşanan güçlükleri anlamak için, değişen siyasi sahneye veya Bayan Thatcher, onun hükümeti ve siyasaları konusunda kamuoyunda oluşan değişimlere odaklanmak yeterli değildir. Thatchercı birikim stratejisi ve onunla bağlantılı hegemonik proje, daima "keyfi, rasyonalist ve iradeci" olma eğiliminde olmuştur ve devamlılıklarının nedeni dünya çapında meydana gelen temel yapısal dönüşümlerle ancak dolaylı olarak ilgilidirler. Mevcut güçler dengesini değiştirmek yeterli değildir, onun temelini teşkil eden yapısal belirleyenlerin de dönüştürülmesi gerekir.

Günümüzde tek tek devletler, Fordist çağın ölüm döşeğinde daha çok ekonomik kriz-yönetimiyle ilgilendikleri bir dönemden, "post-Fordist" modernizasyon yarışını kazanmak için ulusal ve bölgesel mücadelenin arttığı bir döneme doğru ilerledikçe, Thatchercı proje için "kesin bir ekonomik çekirdeğin" yokluğu her gün daha fazla görünür hale gelmektedir. Bunun İngiliz ekonomisinin gelecekteki dinamizmi için ve "iki-ulus" stratejisinin çözücü karakteri açısından taşıdığı sonuçlar, Bayan Thatcher siyaset sahnesinden düştükten (ya da itildikten) çok sonra da bizimle olacak. Önümüzdeki seçimlerden sonraki ekonomik konjonktürün ne olacağı hakkında, yani işsizlik, enflasyon, üretkenlik, döviz kuru ve diğerlerinin düzey ve eğilimlerinin ne yönde seyredeceği hakkında tahminde bulunmak için henüz çok erken. Fakat, siyasette bir hafta bile çok uzun bir zamanken ve ekonomide üç aylık göstergeler dalgalanma gösteriyorken, büyüme biçiminin yapısal dönüşümü için iki veya üç yıl çok kısa bir süre. Bu da gösteriyor ki (İşçi Partisi yönetiminde veya Heseltine gibi Muhafazakâr bir lider altında) müstakbel bir hükümetin orta vadeli öncelikleri üretkenlik merkezli olmak zorundadır: yani ekonomik modernizasyon için gerekli karmaşık koşullarla ve bu modernizasyonu destekleyecek devlet kapasiteleri ve kitlesel mobilizasyonla ilgili olmak zorundadır. Bu, bırakın sosyal ve ekonomik adalet ve refah önlemlerinin istenmeyeceğini, imkânsız olacağı anla-

mına bile gelmez. İşçi Partisi'nin siyasa revizyonu "arz-yanlı sosyalizm"e doğru uzanan yolda bir mesafe kat etmiştir, fakat bu tür bir ekonomik programı tamamlamak için gerekli olan siyasi modernleşme konusuna yeterli ilgi henüz gösterilmemiştir. Ayrıca Bayan Thatcher'ın Bonapartçı diktatörlüğü altında çoktan ortaya çıkmış olan yerel ve moleküler değişimleri de görmezden gelmemeliyiz. Pek çok yerel girişimler, ortaklıklar ve arz-yanlı stratejiler var ki bunlar, içinde gerçekleşmek zorunda oldukları neo-liberal çerçeve tarafından zayıflatılmakta ve hatta altedilmektedirler. Bu girişimler ve bunların dayandıkları deneyimler, ancak yeniden biçimlendirilmiş merkezi bir devletin köstegi değil, desteği sayesinde ekonomik büyümeye ve toplumsal üretkenliğe hız kazandırabilirler. Bu, uzun vadede, Thatcherizm döneminde üretkenliğin kazandığı sahte ve kısa süreli hızdan çok daha önemli olacaktır.

Sonuç olarak, radikal Thatcherizm'in çözülmekte olduğunu ve Thatcherizm'in yeni bir aşamasına girdiğimizi iddia ediyoruz. Fakat bu, yeniden toparlanmış ve saldırgan bir biçim olmaktan çok tükenmiş ve savunmacı bir biçim. Thatcherizm'in sağlamlaştırılmasının yeni bir aşamasına –fakat bu seferki hükümetin ekonomik manevra alanının daha dar olduğu ve suçu başkasına atmak için çok az fırsatın olduğu bir aşama– girmekteyiz.[38] Eğer neo-liberaller Ekim 1986'dan Mayıs 1989'a kadar duruma hakim oldularsa, şu anda içinden geçtiğimiz aşamada güçler dengesinin daha eşit olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu göreli eşitlik görüntüsünün arkasında ortaya çıkan kriz, Muhafazakâr Parti içindeki daha devletçi güçlere zemin sağlıyor gibi görünüyor. Fakat bunların, gelecek seçimden hemen önce Bayan Thatcher'ı görevden alma şansları seçim yaklaştıkça giderek azalıyor. Bu durumda dahi, seçim sisteminin yapısı, partilere yönelik seçmen desteğinin dağılımı ve hükümetin kısa-vadeli seçim patlaması yaratma konusundaki sürekli başarısı, İşçi Partisi'nin önümüzdeki seçimde çoğunluğu

38 Bu konuyla ilgili olarak, bkz. Jessop ve diğerleri, *Thatcherism*, s. 63-4, 129, 180-2.

kazanmasının hâlâ zor olduğunu göstermektedir. Bunu başarsa bile, Thatcherizm'in yapısal mirası hâlâ zehirli bir kadeh olarak kalmaya devam edecektir. Bu nedenle, siyasi güçler dengesi Sol'un lehine değişiyor gibi görünse de, henüz Thatcherizm'e "veda" edemeyiz.

"Farewell to Thatcherism: Neo-liberalism and 'New Times'",
Kevin Bonnett ve Simon Bromley ile birlikte, *New Left Review*, 179, 1990,
s. 81-102.
Çev. Betül Yarar

İKİNCİ BÖLÜM

Küreselleşme, Post-Fordizm ve Yönetişim

KÜRESELLEŞME VE MANTIK(SIZLIK)LARI* ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Bu bölüm küreselleşmeyi dört yoldan eleştirel olarak ele alacaktır: a) Küreselleşmenin özgül yapısal bağlamlarda işleyen çok ölçekli, çok zamanlı ve çok merkezli süreçler dizisinin karmaşık, kaotik ve üstbelirlenmiş bir sonucu olmaktan çok, tutarlı bir nedensel mekanizmadan veya mekanizmalar kümesinden müteşekkil olduğu zımni varsayıma karşı çıkılacaktır. b) Atlantik Fordizmi devrelerindeki otuz yıllık savaş-sonrası büyüme sürecinde ulusal ölçeğin taşıdığı önceliğe benzer şekilde kurgulanan, –küresel, üçlü [triad],** ulusal, bölgesel veya kentsel düzeyde olsun,– şimdiki dünya ekonomisinin etra-

(*) B. Jessop, burada (Il)logic(s) kelimesi ile bir sözcük oyunu yapmaktadır. Buradaki parantezler işlendiğinde kelime, mantığı/mantıksızlığı/mantıkları/mantıksızlıkları gibi dört farklı anlamı birden temsil etmektedir. Hem, Türkçe'deki hece bölünmeleri ve eklerin kelimelerle birleşme özellikleri dikkate alındığında bu dört anlamı temsil edecek tek bir kavram türetmenin güçlüğü, hem de metin boyunca Jessop'ın sözcüğün çoğul yanının analitik önemini vurgulaması yüzünden bu sözcüğü bu şekilde çevirmek daha uygun gibi gözüküyor – ç.n.

(**) Üçlü kelimesi, dünyanın ekonomik faaliyetinin yoğunlaştığı üç büyük bölgeyi vurgulamak amacıyla kullanılan İngilizce'deki triad kelimesini karşılıyor. Dar anlamıyla ABD, Almanya ve Japonya üçlüsünü vurgulayan bu kelime, geniş anlamıyla Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'dan oluşan üçlüyü kastetmektedir. Jessop, kelimeyi daha çok bu geniş anlamıyla kullanmaktadır – ç.n.

fında örgütlendiği bir öncelikli ölçek bulma yönündeki entelektüel ve pratik arayış sorgulanacaktır. c) "Ölçeğin görelilesmesi", yani ölçekler arası ilişkilerin yönetimini belirleyecek bir bağlantı noktasının yokluğu ile kapitalizmin bazı temel çelişkileri ve ikilemleri, birikimin değişen temelleri, ekonomik ve siyasi olan arasındaki ilişkinin değişmesi ve ekonomik faaliyetin toplumsala gömülü olmasının rekabet gücü açısından artan önemi ilişkilendirilecektir. d) Bu sorunları ele elen ekonomik ve toplumsal projelerin farklı ölçeklere göre ayarlanmış olmasına rağmen, projeler ve ölçeklerin birbiriyle nasıl uzlaştırılabileceği konusunda çok az oydaşma olduğuna işaret edilecektir.

Küreselleşme: "Kaotik kavram"

Küreselleşme, kendi başına özel bir nedensel mekanizma olarak değil de, birçok farklı sürecin karmaşık bir sonucu olarak ele alındığında genellikle daha iyi anlaşılmaktadır. Belirli olay ve olguları, bir "küreselleşme sürecine bağlı olarak açıklamak yanıltıcı, herhangi bir şeyi veya her şeyi "küreselleşme" şemsiyesi altında toplamak anlamsız ve herhangi bir şeyi veya her şeyi, sanki "küreselleşme" başlığı diğer başlıklardan herhalükarda daha çok açıklayıcılık taşırmış gibi, "küreselleşme" ile ilişkilendirmek ise yararsızdır. Aslında burada kapsanan birçok olgu, uluslararasılaşma veya liberalleşme (bkz. Scholte 1997) gibi başka tasarımlarla ele alındığında daha uygun ve açık bir şekilde çözümlenebilir. Bu kaosa bir düzen verme çabası, dikkatli kavramsal analizler kadar gerçek nedensel mekanizmalar ve bu mekanizmaların belli koşullar altında nasıl gerçekleştiği ile de ilgilenmeyi gerekli kılmaktadır.

Burada kendi çözümümü sunmadan önce diğer iki yaklaşımı ele alacağım. Birincisi, şimdiki küreselleşme (veya uluslararasılaşma) düzeyiyle 1913'tekinin (veya o civardakilerin) benzer olduğunu gösterdiği iddia edilen istatistiklere gönderme yapmakta ve/veya son yirmi yıldaki hiçbir ekonomik eğilimin, kapitalist gelişmede önemli bir kopuş gerçekleştiği iddiasını haklı kılmadığını söylemektedir. İkincisi ise, şayet gerçekten küresel

olan şirketler varsa bile, bunların sayısının çok az olduğunu iddia etmektedir. Özellikle esas faaliyetleri söz konusu olduğunda, büyük şirketlerin bile gerçekte açıkça tanımlanmış bir ulusal tabanı vardır ve yurtdışında etkin olduklarında da, şirketler (özellikle de küçük ulusaşırılar) çoğunlukla bir üçlü bölgede faaliyet göstermektedirler. Bu verilerin ise, haklı olarak küreselleşme diye adlandırılabilecek nitel açıdan farklı bir aşamaya geçildiğini değil, olsa olsa şirket faaliyetlerinin uluslararasılaşması açısından atılan bir adımı işaret ettiği söylenmektedir.

Her ne kadar bu yaklaşımların küreselleşme kavramının çözümlenmesine ve gizeminden arındırılmasına şüphe götürmez bir yardımı dokunuyorsa da, bu açıdan bakınca bazı sorunlar halen çözülmeden kalmaktadır. Nitekim 1913-1990'lar kıyaslamasını yaptığımızda şunlar görülmektedir: a) 1913'ten beri küresel ekonomideki çok daha fazla alan metalaşmıştır; dolayısıyla aynı resmi istatistikler, muhtemelen farklı oranlarda resmi ve gayrıresmi ekonomi bileşimlerini ihtiva etmektedir. b) 1913'ten önceki uluslararası emek hareketliliği, günümüzdekinden daha fazla olduğu için, "hareketsiz" işgücü ile "hareketli" sermaye arasında daha az asimetri vardı (Rodrik 1997: 35). c) 1913 öncesi devletler evrensel toplumsal refah ve kolektif tüketim sağlamadığı için uluslararası üretim mahiyetindeki "toplumsal ücret" üzerinde daha az baskı vardı. d) Avrupa'da 1913 öncesi hanedan imparatorlukları ve 1945'e kadarki ve sonraki Avrupalı denizaşırı sömürge imparatorlukları, günümüzün üçlü veya sınırlar-arası [cross-border] bölgelerinden fazlasıyla farklı olan çok uluslu uzam biçimleridir. e) Tacir Doğu Asya ekonomilerinin ortaya çıkışı ve bunun da ötesinde bölge içi bütünleşme seviyelerinin artması, 1913'e kıyasla kapitalizmi daha fazla çok merkezli yapmıştır. f) Ticaretin, finansın, dolaylı ve doğrudan yatırımların, hizmetlerin ve ARGE'nin temel uluslararasılaşma biçimleri, bu alanların topyekun küresel akışlar içindeki nisbi ağırlığı değiştikçe değişim göstermiştir.[1] g) Şirketlerin ve dev-

1 Nitekim 1913 öncesinde aynı veya benzer ürünlerde daha az uluslararası rekabet vardı ve ticaret büyük oranda, mamul mallar için mübadele edilen temel ürünler gibi rekabetçi olmayan ürünleri içeriyordu (Rodrik 1997: 35). Doğru-

letlerin uluslararasılaşmasındaki artışın etkisi, bir yandan bu artışın hegemonik çevrimlerin dışa açıklığın artışıyla bağlı olan yükseliş aşamasında mı yoksa (himayeciliğin destek kazandığı) düşüş aşamasında mı gerçekleştiğine, diğer yandan dünya ekonomisindeki belli ekonomik ve siyasi uzamlardaki ekonomik genişleme veya daralma ile bağlantılı olup olmamasına bağlıdır. Nitekim 1913'e kadarki dönemde İngiliz hegemonyası altında ekonomik genişleme görülürken, ABD hegemonyasının 1980'ler ve 1990'ların başlarında krizi sırasında farklı ekonomilerin talihleri de farklı olmuştur.[2] h) İki dönemdeki hakim şirket örgütlenmesi biçimi, teknolojik, örgütsel ve diğer değişimlere bağlı olarak farklılaşmıştır. i) İki dönemdeki rekabet biçimleri, dinamiği ve stratejilerinin taşıdığı düşünümsellik derecesi, uzamsal ve zamansal ufukları birbirinden farklıdır. j) Ekonomik ve siyasi aktörler 1990'ları genellikle 1913 ile değil, gerçekten yaşadıkları dönemlerle kıyaslarlar. Nitekim uluslararasılaşma düzeyi, sadece bu durum yeni bir şeymiş gibi hissedildiği ölçüde yeni bir şey olabilir. Bu aktörlerin, en azından Atlantik Fordizmi'nin dorukta olduğu döneme nispetle bir yenilik algılamakta tümüyle yanılmadıkları söylenebilir.[3]

Topyekün küreselleşme ile nispeten daha sınırlı bir doğaya sahip olan uluslararasılaşmanın ideal tipler olarak kıyaslanmasına gelince, şirketlerin gerçek mekânsal sınırlılıklarıyla uzamsal ve zamansal eylem ufuklarının muhtemel genişliği arasında ayrım gözetmek gerekir. Şirketler, maddi üretim ve toplumsal yeniden-üretim açısından çoğunlukla bir yerde kökleşmiş olabilirler; ama buna rağmen çok daha geniş olan "piyasanın

dan yabancı yatırımlarının portföy yatırımlarına göre rolü ise çok fazladır; şimdilerde küresel toptan finans piyasaları ulusal finans piyasaları kadar önemlidir ve portföy yatırımları da giderek daha çok gizemli hale gelmektedir.

2 Aslında daha iyi bir kıyaslama, 1980-90'lar ile ekonomik ve hegemonik krizlerin himayeciliğe yol açtığı savaş arası dönem için yapılabilir.

3 Atlantik Fordizmi devrelerine dahil olan küçük açık ekonomilerin deneyimi bu bakımdan, tabii ki, ABD, Fransa ve Almanya gibi daha büyük ulusal ekonomilerinkinden farklıdır. Bu durum, onlarda devletin ekonomik müdahale biçimleri ve müdahalelerin refah politikalarına eklemlenmesi olgusunda zaten yansıtılıyordu.

koşulları"nı hesaba katmaları gerekebilir. Aynı zamanda, ekonomik faaliyetlerin ritmindeki artış hızı, rekabetçi olmak isteyen şirketlerin çok daha kısa zamana bağlı olarak tepki vermelerini gerektirmektedir. Bazı durumlarda, bir şirketin tepkileri ne kadar süratli olursa, şirket o ölçüde kökleşmiş hale gelebilir (aşağıya bakınız). Buna benzer biçimde, finans kurumlarının küresel işlem kapasitesi, asıl faaliyetlerinin bazılarının bir yerde kökleşmesine bağlıdır (Sassen 1996, Storper 1997).

Bu fikirler bizi gizemlileştirici ve kafa karıştırıcı küreselleşme çözümlemelerinden uzağa götürürler. İzleyen yorumlarla bu doğrultuda bir adım daha atılmak amaçlanmaktadır. Eğer uygun bir şekilde yeniden teşhis edilirse, küreselleşme doğrultusundaki eğilimler, hiç şüphe yok ki, ekonomik kurumlar, örgütler ve stratejilerin uzamsal ölçeğindeki mevcut değişiklileri konumlandırmaya ve yorumlamaya yardımcı olabilirler. Her ne kadar burada küreselleşmeyi incelemek için genel bir çerçeve oluşturacak olsam da, aşağıdaki hedefim ekonomik küreselleşme doğrultusundaki genel eğilimler üzerine eğilmek olacak.

Yapısal olarak küreselleşme, sadece birbiriyle ilgili faaliyetlerin ortak değişimi boyut olarak daha küresel olduğu ve/veya bu ortak değişimin hızı küresel ölçekte arttığı ölçüde varolabilecektir. Böyle tanımlanırsa küresel karşılıklı bağımlılıklar, tipik olarak değişik uzamsal ölçeklerdeki süreçlerden kaynaklanacak; her işlevsel alt sistemde farklı şekillerde işleyecek; basit ve tek yönlü bir şekilde aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya hareket etmekten çok, karmaşık ve dolaşık olan nedensel mekanizmaları içerecek ve sık sık toplumsal örgütlenmenin farklı ölçeklerine ilginç bir biçimde "yuvalanma" veya nüfuz etme özelliği sergileyecektir. Çeşitlilik gösteren bu süreçlerden kaynaklanan bir sonuç olduğu halde, bu süreçlere tepki vererek onların sonraki gelişimini de etkileyen bir özellik olarak küreselleşme hem yapısal olan hem de yapılaştıran bir olgudur. Bunların aksine, küresel ortak-değişim [covariation] (belki de nispeten özerk birikim rejimlerine sahip olan ve iç uyumu olan bölgelerin ortaya çıkması veya yeniden dirilmesi nedeniyle) zayıfladıkça ve/veya küreselleşmenin hızı (belki de

küresel bütünleşmenin etkilerini bozan veya tersine çeviren direniş biçimleri veya yapısal çelişkiler nedeniyle) şiddetini kaybettikçe, küreselleşmeye karşı eğilimlerden de söz edilebilecektir.

Bu yaklaşım, açıkça, küreselleşmenin uzay ve zamanda eşitsiz bir şekilde geliştiğini belirtmektedir. Aslında küreselleşmenin hem "zaman-uzay uzaklaşması"nı hem de "zaman-uzay sıkışmasını" içerdiği söylenebilir. Zaman-uzay uzaklaşması toplumsal ilişkileri gererek zaman ve uzay içinde yayılmalarını sağlamakta ve böylelikle toplumsal ilişkilerin daha uzun (ve çok uzak bir geleceği de kapsayan) zaman aralıkları, daha büyük mesafeler, daha büyük alanlar veya daha fazla sayıda faaliyet ölçeği üzerinden denetlenebilmelerini veya koordinasyonlarını olanaklı kılmaktadır. Bu bakımdan küreselleşme bir yandan değişik alanlardaki işbölümünün uzamsal menzilindeki genişlemede yansıyan uzamsal uzaklaşmadaki bu artıştan kaynaklanmakta, diğer yandan taşımacılık, iletişim, kumanda etme, denetim ve istihbarat alanındaki yeni maddi ve toplumsal teknolojiler tarafından olanaklı kılınmaktadır. Bunların aksine zaman-uzay sıkışması gerçek zamanda "ayrık" olan olayların yoğunlaşmasını[4] ve/veya belli bir mesafedeki maddi veya gayrımaddi akışların süratinin artmasını içermektedir. Bu ise, kısalan eylem müddetleri üzerinde daha kesin bir denetim kurmayı olduğu kadar "zamanın uzay tarafından fethini" de mümkün kılan maddi ve toplumsal teknolojilerle bağlantılıdır. Zaman ve uzayı germe ve/veya sıkıştırma konusundaki kabiliyet farklılıkları, yükselmekte olan küresel düzendeki iktidar ve direnişin şekillenmesine yardımcı olurlar. Mali sermayenin aşırı hareketli biçimlerinin gücü, kendi küresel menzillerini genişletmeye ve pekiştirmeye devam ederken, karar verme süreleri (örneğin, anlık bilgisayarlı ticaret üzerinden) sıkıştırma

4 Bu, belli bir uzamsal eylem çerçevesi içinde, ya veri bir "olay"ın üretilmesi için gereken zamanı azaltarak veya bir "olay"ı oluşturan basamak sayılarını ayrıntılandırma kabiliyetini artırmak ve böylelikle olay gerçekleşirken müdahale ederek onun izlediği yolu veya sonucu değiştirme fırsatlarını çoğaltarak gerçekleşebilir.

konusundaki özgün kapasitelerinin ne olduğuna bağlı olacaktır. Kısa vadeli mali işlemler üzerinden alınması önerilen "Tobin vergisi", aşırı hareketli mali sermayeyi daha uzun vadeli eylem doğrultuları benimsemeye yönelterek bu gücü kısıtlamanın bir yolu olabilir. Bu, aynı zamanda, mali ve üretken sermaye hareketleri arasında daha fazla uyum oluşmasını sağlayabilir. Bu açıklamalar ise bizi küreselleşmenin stratejik boyutuna getirecektir.

Stratejik olarak küreselleşme, aktörlerin farklı kurumsal düzenler ve işlevsel sistemler içinde gerçekleşen (arasında gerçekleşmesi zorunlu olmayan) faaliyetlerinin küresel eşgüdümünü süreklilik temelinde geliştirme amaçlı girişimlerine atıfta bulunmaktadır. Bu tip girişimler, kişiler arası, örgütler arası, kurumlar arası veya sistemler arası düzeylerdeki farklı maddi ve toplumsal teknolojilere dayanarak gerçekleştirilebilir. Örnek olarak, (Çin diasporasında olduğu gibi) kişiler arası şebekeleşme; ulusaşırı girişimler tarafından düzenlenen (ve daha yerel veya bölgesel tabanlı şirketler kadar kâr amacı gütmeyen örgütleri de kapsayabilecek olan) stratejik ittifaklar; belli eylem alanlarını yönetmek üzere geliştirilen "uluslararası rejimler"in kurumsal tasarımı; dünyanın yönetimi veya küresel yönetişim için hazırlanan projeleri sayabiliriz. Küreselleşme için önerilen eşgüdüm biçimleri fazla çeşitlidir ve hiçbirinin başarı garantisi yoktur: Dünya Bankası tarafından öne çıkarılan piyasa güdümlü küreselleşme, uluslararası rejimlerin yandaşları (özellikle STK'lar) tarafından öne çıkarılan yatay "küresel yönetişim", daha yukarıdan işleyecek bir devletler arası hükümet (hatta dünya hükümeti) için hazırlanan planlar buna şahittir.

Böyle bakıldığında, şimdilerde ekonomik küreselleşme olarak anılan şey, şayet dünya çapında gerçekleşecek tam bir yapısal uyum ve stratejik eşgüdüme ulaşabilecekse bile bunu nadiren gerçekleştirebilecektir. Bu sorun bağlamında adı geçen şeylerin gerçekte kapsadıkları şunlardır: a) Ulusal ekonomik uzamların nüfuz olunma (içe akışlar) ve dışadönüklük [extraversion] özelliklerindeki artış yoluyla uluslararasılaşması. b) Birkaç ulusal ekonomiyi içeren bölgesel ekonomik blokların

oluşması (bunların en dikkat çekici olanları arasında, Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'nın üçlü bölgelerinde resmen örgütlenmiş olan blokları sayabiliriz) ve bu bloklar arasında resmi bağlantıların gelişmesi (özellikle Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, Yeni Trans-Atlantik Gündemi ve Asya-Avrupa Toplantılarını sayabiliriz). c) Farklı ulusal ekonomilerdeki bitişik veya bitişik olmayan yerel ve bölgesel otoriteler arasındaki ekonomik bağların gelişmesi aracılığıyla "yerel uluslararasılaşma"nın veya "sanal bölgeler"in büyümesi: Bu bağlar çoğunlukla ulusal devlet düzeyinin üzerinden atlayan, ama onun tarafından desteklenebilen bağlardır. d) Çokuluslu şirketlerin ve ulus-aşırı bankaların yurtdışındaki sınırlı ekonomik faaliyetlerinden daha kapsamlı ve dünya çapında etkili stratejilere geçmesi, bazen de şirketlerin yerel farklılıkları istismar etmek ve/veya uyum sağlamak üzerine kurulu bir küresel strateji izledikleri "küresel yerelleşme"ye doğru açılmasıyla beraber çokuluslulaşmanın genişlemesi ve derinleşmesi. e) Ekonomik ve ekonomiyle ilgili olan meseleleri kapsayan uluslararası rejimlerin genişlemesi ve derinleşmesi. f) Küresel normlar ve ölçülerin getirilmesi ve kabulüyle asıl küreselleşmesin doğuşu, küresel olarak bütünleşmiş piyasalarla küresel yönelimli stratejilerin gelişmesi ve açık bir ulusal faaliyet tabanı olmayan "kökünden sökülmüş" şirketler. Sayılan bu durumların her birinde bu süreçlerin – ekonominin küresel ölçekte gerçekleşen yapısal bütünleşmesi ve/veya stratejik eşgüdümünü geliştirdiği söylenebilir. Fakat onların dağınık, parçalı, fazlasıyla dolayımlı ve kısmi dinamiği, aynı zamanda onların türdeşleşmiş ve eşit olarak gelişen bir dünya ekonomisi üretmenin çok uzağında olduğu anlamına gelmektedir. Tam tersine, küreselleşmenin içerdiği farklı süreçler, yere bağlı farklılıkları ve tamamlayıcılıkları gerçekte dinamik mukayeseli üstünlükler için bir temel olarak (farklı uzamsal ölçeklerdeki ekonomik uzamlar arasında) yeniden düzenler.

Bu bağlamda, eğer küreselleşmeyi diğer ekonomik ölçeklerin tanımlandığı ve birbiriyle ilişkilendirildiği en kapsayıcı yapısal bağlam ve/veya birikim stratejileri ve ekonomik projele-

rin kendisine yöneltilebileceği en geniş eylem doğrultusu olarak yorumlarsak, daha iyi anlaşılacağı sonucuna ulaşacağım. Yapısal bağlam olarak yorumlandığında, küreselleşme kendi başına özel bir nedensel mekanizma olmaktan çok, birçok ölçekteki ekonomik süreçlerden kaynaklanan bir sonuç ve evrimsel bir olgu olarak görülmelidir. Böylelikle onun doğası asıl olarak küresel-altı süreçlere bağlı olacaktır. Bu doğa, kendini yerel, kentsel, sınırlar arası, ulusal ve makro bölgesel olanın gerçek ekonomik faaliyetlerinin temel mekânları olarak devam edegelen (ve sık sık da dönüştürülen) öneminde kendini hissettirmektedir. Kü-yerelleşme [glocalization], "küre-kentleşme"[5] [glurbanization] veya uluslararası yerelleşme gibi yere bağlı [teritorial] yeni rekabetçi stratejilerde ise bu durum kendini diğer ölçekleri küresel olana eklemleyerek yerel üstünlükleri maksimize etmek olarak göstermektedir. Daha küçük ölçekler, aynı zamanda, küreselleşmeye karşı direniş ve karşı-eğilimlerin de en önemli mekânlarıdır.[6] Keza, küreselleşme bir eylem doğrultusu olarak ele alındığında, kentsel, bölgesel veya üçlü ölçek gibi yerel bir ölçekte davranıp küresel düşünmek anlamına gelmektedir. Küresel işbölümüne uygun bir şekilde dahil olabilmek için, kişinin heryerde hazır ve nazır olması gerekmez. Buna rağmen, küreselleşme süreçlerinin uzam ve ölçek açısından ifade ettikleri üzerinde düşünmek gereklidir. Porter (1990) ve Ohmae (1995) gibi inançlı küreselleşmecilerin, ulusların veya bölgelerin taşıyor olduğu mukayeseli üstünlükleri iyileştirmenin küreselleşmenin yararlarını maksimize etmek için gerekli olduğunu vurgulamalarının nedeni budur. Buna rağmen, hem yapısal hem de stratejik anlamda küreselleştirici eğilimlerin varlığı kesin olsa da, bu eğilimler tümüyle küresel bir dünya doğurmayacaktır ve ben, aslında, do-

5 "Kü-yerelleşme" bir şirket düzeyi stratejisiyken, "küre-kentleşme" kent stratejilerini (veya kent için üretilen stratejileri) giderek daha çok onların küresel kent hiyerarşisi içindeki yerlerine yönlendirmeyi içerir.

6 Yerelcilik, çeşitli "kabilecilikler" veya yeniden yükselen milliyetçilik kadar küreselleşmeye farklı yollardan direnen hareketlerde (bazen öncekilerle aynı hareketlerdir) de bu durum açıkça görülmektedir.

ğuramayacaklarını da iddia edeceğim. Bu, küreselleşmenin mantıksızlık(lar)ına (yani onun iç çelişkilerine), küreselleşmenin bazı dışsal sınırlarına (onun diğer eylem ölçekleriyle olan ilişkisi de dahil) ve çeşitli direniş biçimlerine bağlıdır. Ancak küreselleşmenin sınırlarını ele almadan önce, "ölçeğin göreli̇leşmesi" ile arasındaki ilişkinin bazı yönlerini ele almak istiyorum.

Ölçeğin görelileşmesi

Savaş-sonrası genişlemenin "otuz şanlı yılın"nda büyüyen kapitalist ekonomilerdeki hakim örgütlenme ölçeği ulusaldı. Bu yüzden ulusal ekonomiler, Atlantik Fordizmi'nde, Doğu Asya'nın "tacir ulusları"nda ve Latin Amerika'nın ithal ikameci stratejilerinde verili nesneler olarak kabul edilirler. Bu veri kabul edilme ise, veri kabul edilemeyecek ve tümüyle özel olan maddi ve ideolojik temellere dayanmaktaydı. Nitekim, ulusal ekonomilerin, devletlerin ve toplumların yapısal uygunluğunun (veya uzay-zamansal çakışmasının) "doğallaştırılması", Avrupa'da savaş-sonrası yeniden inşa süreci, Doğu Asya'da ulusal güvenlik devleti ve Latin Amerika'daki bağımlılık eleştirileri üzerine oturtulmuştu. Her bir örnekte ulusal çerçeve çeşitli (tipik olarak asimetrik) uluslararası rejimler ve yerine getirilmesi gereken ittifaklarla desteklenmişti. Yapılanmış tamamlayıcılığın bu farklı biçimlerinin süregelen yeniden-üretimi, sırasıyla sermaye ilişkisinin çelişki ve ikilemlerinin en azından kısmen halledilebileceği bir "uzay-zamansal" çözüm sağlayabilecek olan bir ekonomi yönetimi, düzenlemesi ve yönetişim biçimlerinin keşfedilmesine bağlıdır. Bununla beraber, birikimin çelişkili dinamiği ve ondan kaynaklanan çatışmalar, uzay-zamansal olarak sabitlenmiş belli bir kurumsal çerçeve içinde onları çözebilecek her girişimden kaçındıkları için, bu türlü çözümlerin tek tek her birinin ve bütünün istikrarsız ve geçici olması kaçınılmazdır. Bu, savaş-sonrası ekonomik genişlemenin örgütlenmesinde belirleyici olan ulusal ölçek söz konusu olduğu zaman özellikle çok açıktır; çünkü "küresel-

leşmeye" katkı yapan çeşitli çok ölçekli ve çok zamanlı süreçlerin de dahil olduğu birçok farklı yoldan ulusal ölçeğin altı oyulmuştur.

Bu değişimlere tepki olarak, neyin "doğal" olduğuna dair görüşlerin, "ulusal" olandan küresel ekonomi ve farklı tipteki ulus-altı ekonomilere doğru çatallanmaya başladığı görülmektedir. Bu özellik, "her daim-zaten-burada" varolan yerel, kentsel ve bölgesel ekonomilerin keşfinde olduğu kadar "küresel"in ekonomik örgütlenmenin "doğal" ölçeği olarak belirginleşen önemi hakkındaki yeni söylemlerde de fazlasıyla açıktır. "Üçlüler" hakkındaki fikirler, bazen onlar bölgesel ölçeğin "doğal" sonucu ve uzantısıymış gibi ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, (ister dünyevi ve mekânsal, isterse telematik* nitelikli) uzamsal ölçeklerin çoğaldığına, (ölçeklerin basitçe içiçe sokulmasından çok) karmaşık ve dolaşık hiyerarşilere bağlı olarak ayrıştırıldıklarına, değişik ekonomik ve siyasi güçlerin değişen uluslararası düzene dahil olmak için en uygun koşulları aramasından ileri gelen ölçekler arası stratejilerin helezonik bir karışımının oluştuğuna tanıklık ediyoruz. En azından Atlantik Fordizmi'nin atılım dönemlerine kıyasla, bu olgunun "ölçeğin görelileşmesi" şeklinde betimlenmesi yararlı olabilir. Her ne kadar ulusal ölçek Atlantik Fordizmi'nin ekonomik ve siyasi örgütlenmesi açısından veri kabul edilen başat olma niteliğini yitirdiyse de, halihazırdaki "Fordizm-sonrası" dönemde (ne "küresel", ne "yerel", ne "kentsel" ve ne de "üçlü" düzeydeki) başka hiçbir ekonomik ve siyasi örgütlenme ölçeği benzer bir başatlık özelliği kazanamamıştır. Ölçekler içinde ve arasındaki yapısal tutarlılığı güvenceye almak amacıyla diğer düzeylerin şimdi etrafında örgütlenebileceği yeni bir ayrıcalıklı ölçek yoktur. Tam tersine, farklı ekonomik örgütlenme ölçekleri yapısal olarak birleştirildikçe ve/veya bu ölçeklere stra-

(*) Telematik [*telematique-fr.*] Alain Minc ve Simon Nora tarafından 1978 yılında yayınlanan "Rapport au Président de la République: l'infonnatisation de la société" isimli çalışmada önerilen bir kavram. Bu kavram, iletişim ve bilişim teknolojilerinin içiçe girmesini anlatmak üzere öneriliyordu. Kavram İngilizce'ye *telematics* olarak uyarlanmıştır – ç.n.

tejik ekonomik yönetim, düzenleme ve yönetişimin stratejik olarak birbirine rakip olan çok sayıdaki hedefi gibi yaklaşılınca düzensizleştirici bir karmaşanın giderek büyüdüğünü görmekteyiz. Bu durum, Atlantik Fordizmi'nin eski merkezlerinde, yarı çevresi olan Güney Avrupa'da ve onun üretim platformu haline gelmiş daha çeperdeki bölgelerde de görülmektedir. İleri gelen Doğu Asya ekonomileri de, teknopollerin, megalopolislerin, büyüme üçgeni ve çokgenlerinin ve ulusal planların yanında diğer eylem ölçeklerinin rolünü veya, Hong Kong örneğinde olduğu gibi, yarı egemen bir kent devletinde "pozitif müdahale yokluğunun" görünüşteki kolaylıklarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Latin Amerika'da da yarı küresel bütünleşme girişimleri kadar bölgeselleşme eğilimleri de görülmektedir.

Bazı kuramcılar, yeni oluşan bölgelerin, ekonomik olduğu kadar siyasi bir "güç deposu" olan ulus devletin düşüşü yüzünden yeniden ortaya çıkmasına veya gelişmesine izin verilen "doğal ekonomik bölgeler" (DEB'ler) üzerinde temellendiği açıklamasını sunuyorlar. Şüphesiz, eski sınırlar arası ticaret bloklarının Soğuk Savaş-sonrasında yeniden ortaya çıkması dikkate değerdir. "Büyük Çin"in yükselişi veya "Büyük Şangay"ı inşa etme girişimleri de bu bağlamda açıklanabilir. Ama "doğal ekonomik bölgeler", ekonomik ve siyasi olarak inşa edilmekle birlikte, söylemsel olarak "doğallaştırılırlar". Herhangi bir yerin doğal olarak görülüp görülemeyeceği, örnek verilecek olursa, ekonomik rekabetin hakim tarzları ve yapısal rekabet gücünü geliştiren faktörler hakkındaki görüşlere bağlıdır. (Açık ekonomilerde faktör tabanlı büyümeye dayanan) Ricardocu bir yorum, (ekonomik ve askeri-siyasi güvenliğini düşünen bir ulus devletçe geliştirilen himayeci "yakalama" [catch-up] yatırımı dinamiklerine dayalı) "Listçi" bir yaklaşımın belirleyeceğinden daha farklı "DEB'ler" ve ekonomik stratejiler belirlenmesine yol açacaktır. Benzer bir şekilde, (kitlesel üretime bağlı ölçek ekonomileri ve kitlesel tüketimin karşılıklı bağımlılık koşullarının güvenceye alınmasına dayalı olan) bir Keynesci yorum, (sistemik rekabet gücü ve sürekli yenilik

için gerekli koşulların güvenceye alınmasına dayalı olan) Schumpeterci bir yaklaşımın belirleyeceğinden daha farklı "DEB'ler" ve ekonomik stratejiler belirlenmesine yol açacaktır.

Bu durum farklı uzamsal ölçeklerin yeniden eklemlenme süreçlerinin nasıl çözümleneceğini etkilemektedir. Basitçe düzenlenmeyi bekleyen, önceden belirlenmiş bir yerler, uzamlar ve ölçekler kümesi yoktur. Aksine, yeni yerler oluşmakta, yeni uzamlar yaratılmakta, yeni örgütlenme ölçekleri geliştirilmekte ve yeni eylem doğrultuları tasavvur edilmektedir ve bunların tümü yeni rekabet (anlayışı) biçimleri ışığında gerçekleşmektedir. Uzamsal ölçeklerin Atlantik Fordizmi'nin atılım yıllarına göre merkezsizleşmesi veya "sınırsızlaşması" ile durum daha da karmaşıklaşmaktadır.[7] Böylelikle daha büyük mekân birimleri, daha küçük mekân birimlerinin azalan bir oranını kapsar hale gelmiş ve küçük birimler daha büyük birimler içinde, tıpkı birbirinin içine yerleştirilen matruşkalar gibi, "yuvalanmış" gibi görülemez olmuştur. Bu ise özellikle ortaya çıkan küresel şehirler şebekesinin, şebeke olma mahiyetiyle hiçbir ulusal bölge tarafından kapsanmaması durumunda açıkça görülmektedir. Bir başka örnek ise sınırlar arası bölgelerin büyümesidir. Kısaca, eski ölçek çözümleri, tıpkı eski uzam sabitleri gibi istikrarsız hale gelmiştir.

Şimdiki "ölçek görelileşmesi"nin ekonomik, siyasi ve toplumsal güçlere sunduğu fırsat ve tehlikeler, ulusal ölçeğin önceliğinin veri olduğu döneme kıyasla çok farklıdır. Ölçeğin görelileşmesi, hem küreselleşmeyi üreten süreçleri istismar eden, hem de onlara direnen eylemlerle ilişkilidir. Bu yüzden, ekonomik aktörler küresel menzillerini genişletmek için stratejik ittifaklar oluşturabilir veya bazı koruyucu engellerin arkasına geçip korunmaya çalışabilirler. Benzer bir şekilde, bu karmaşık ve çelişkili süreçler belirginleştikçe çeşitli seviyedeki devletler, küresel yeniden yapılanmanın yurtiçindeki etkilerinden kurtulmak için, halihazırda "küreselleşme" olarak tanımlanan şeye katkı yapan birçok farklı sürecin tanımlanması ve yöne-

7 Bu niteleme, uluslararasılaşmanın veya küreselleşmenin başlangıç seviyeleri hakkında yukarıda değinilen tartışmalardan ötürü önem taşımaktadır.

tilmesine müdahil olmaktadır. Bu nedenle, ölçekler arası ilişkilerin idaresinde düğüm noktası olarak hizmet verebilecek yeni bir öncelikli ölçeğin yokluğundaki hakim eğilim, sermaye birikiminin farklı uzamsal ölçeklerde ve ölçekler arasında yeniden düzenlenmesi değil, sürekli bir "küresel-yerel" düzensizliktir. (Karş. Peck ve Tickell 1990.)

Sermaye birikiminin çelişkileri

Sermaye birikimi, özsel olarak ücretli emeğin piyasa dolayımıyla sömürüsüne dayanır; çünkü piyasalar bir katma değer arayışına aracılık edebilirlerse de, bu katma değeri kendi başlarına üretemezler. Bunun da ötesinde, kökü piyasa mekanizmasının genişlemesinde olan metalaşma süreci, bu mekanizma tarafından çözülemeyecek çelişkiler yaratır. Örneğin, meta hem bir değişim değeri, hem de kullanım değeridir; işçi hem benzeri birimler (ya da aslında diğer üretim faktörleri) tarafından ikame edilebilecek soyut bir işgücü birimi, hem de özel becerileri, bilgisi ve yaratıcılığı olan somut bir bireydir; ücret hem bir üretim maliyeti, hem de bir talep kaynağıdır; para hem bir uluslararası para olarak işlev görür, hem de ulusal para olarak; üretken sermaye hem hareket halindeki (ve özellikle yeniden yatırım yapmaya elverişli olan gerçekleşmiş kârlar biçimdeki) soyut değer, hem de somut bir zaman stoğu ve değere dönüştürülebilecek [valorized] olan mekâna bağımlı bir kıymettir; vs... Bu yapısal çelişkiler sermaye çelişkisi içinde her zaman mevcuttur; ama farklı bağlamlarda farklı biçimler kazanırlar. Aynı zamanda, özgül "uzay-zamansal çözümlere" ve zaman zaman ilişkilendirilmiş oldukları kurumlaşmış sınıf uzlaşmalarına göre az veya çok idare edilebilir niteliktedirler. Neo-liberal küreselleşme biçimlerinin, diğerleri bir yana, birçok kapitalist çıkar için bu ölçüde tehditkâr gözükmesinin nedeni ise geçmiş çözüm ve uzlaşmalar bir kenara atılırken, sürekli sermaye birikimi için yeni bir yapısal tutarlılığın sağlanamamasıdır.

Bunun aksine, Keynesci ulusal refah devletinin (KURD) Atlantik Fordist rejimine en önemli katkısı bu gibi çelişkileri, en

azından bir müddet için yönetebilmesiydi. Bu ise ulusal ekonomi, ulusal devlet, ulusal yurttaşlık ve ulusal toplum arasındaki örtüşmeye dayalı olan bir uzay-zamansal matristen ve tam istihdam, ekonomik büyümeyi sağlama görevleriyle ulusal seçim devrelerini yönetme görevlerine nispeten iyi uyum sağlamış olan kurumlardan faydalanarak gerçekleştirilmişti. Bu uzay-zamansal çözüm; Fordizm koşullarında ifade edildiği haliyle sermaye birikiminin çelişkilerinin özel bir çözüm tarzını olanaklı kılmıştı. Böylelikle, ekonomi yönetiminin başlıca hedefi olan ve kurumsal-söylemsel olarak tesis edilmiş nispeten kapalı ulusal ekonomiler içindeki ulusal devletler, ücretleri asıl olarak (yurtiçi) talebin kaynağı olarak kabul ederek tam istihdama erişmeyi hedeflemiş ve bütçelerini dolaşımdaki paranın asıl olarak ulusal olduğu varsayımına dayanarak idare etmişlerdi. Büyüyen Fordist şirketler aracılığıyla kitlesel üretimin (ve bu üretimin sağladığı ölçek ekonomilerinin) yayılması kadar üretkenlik ve fiyatlara endekslenmiş olan toplu pazarlığın gelişmesi de bir üretim maliyeti olarak ücretlerin denetim altına alınmasını sağlayan başlıca araçlardı. Bretton-Woods para rejimi ve GATT'ın ticaret rejiminin birleşmesi, (halen sınırlı sayıda olan ve) serbestçe dalgalanan uluslararası paraların dolaşımının, ulusal para üzerindeki devlet kontrolü ile gerçekleşen Keynesci ekonomi yönetimi ile ciddi bir şeklide çatışmayacağı anlamına geliyordu. Ulusal yurttaşlığa dayalı refah hakları, kitlesel tüketim normlarını genelleştirerek talebin tam istihdam düzeylerinde seyretmesine katkı yapmışlar ve buna mukabil, Fordist sendikalar ve Fordist şirketleri kapsayan kurumlaşmış bir uzmanlaşma ile desteklenmişlerdi. Tam istihdamı garantiye almak ve refah haklarını genişletmek, sırasıyla partiler arası rekabetin önemli eksenleri oldular. Son olarak, bunların bedeli, bizzat Fordist toplum içindeki küçük ve orta büyüklükteki şirketlerin nispeten azalması ile Fordist uzlaşma ve KURD'un parçalanmış işgücü piyasalarının dezavantajlı kısmında çalışan işçiler tarafından ve hem ücretli çalışma hem de ev içi emek gibi çifte yük altındaki kadınlar tarafından ödendi. Diğer maliyetler ise, Atlantik Fordizmi'nin sürekli bü-

yümesi için gerekli olan (ucuz petrol veya göçmen emeği gibi) uluslararası rejimlerle bütünleşen ekonomik ve toplumsal uzantıları aracılığıyla Fordist toplumun ötesine taşındılar.

Kapitalist gelişme, devlet yönetiminin bir hedefi olan ulusal ekonominin (özellikle ticaret, yatırım ve finansın uluslararasılaşması yoluyla) altını oydukça, kapitalizmin belirleyici çelişkilerinin bazı bildik ifadeleri yeniden güçlenerek ortaya çıktı. Böylelikle, (hem bireysel hem toplumsal) ücret, yurtiçi talebin kaynağı olarak görülmektense giderek daha çok uluslararası üretim maliyeti gibi görülmeye başlandı. Para ise giderek daha çok uluslararası para olarak dolaşmaya başladı ve bu yüzden ulusal düzeydeki Keynesci ekonomik talep yönetimini zayıflattı. Para biçimindeki çelişkinin asıl yönündeki bu kayma, sanayi sermayesinin dinamiğinin finans kapitalin aşırı hareketli mantığına tâbi kılınması eğilimi ve para sermayenin sanayi sermayesinin getirilerini aşması eğilimi ile ilişkiliydi. Aynı zamanda, Atlantik Fordist büyüme dinamiğinin nisbi yokoluşu, üretkenlik büyümesi ve (devletin oluşmakta olan mali krizini yoğunlaştırmak üzere öncekiyle birleşen) piyasa doyumu sorunları ile (devletin ekonomik müdahalesinin zamansal ufuklarında ve böylelikle de bu tip bir müdahalenin biçimleri ve mekanizmalarında bir değişim icap ettiren) bir sonraki uzun ekonomik genişleme dalgasına geçişin nasıl idare edileceği ile ilgili sorunları açığa çıkarmıştı. Diğer yandan, ABD hegemonyasının krizi, yeni uluslararası rejimlerin şekillenmesi ve bu rejimlerin kapitalizmin genel çıkarlarındansa Amerika'nın özel çıkarlarına ne ölçüde hizmet edeceği konusundaki mücadelelerde kendini gösterdi.[8] Ek olarak, mevcut yapısal biçimler içinde istikrara kavuşmaktan kaçınan yeni çatışma ve/veya mücadele biçimleri açığa çıktı: Bunun iki büyük örneği, korporatizmin krizi ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca, kirlilik ve eski biçimler içinde kolaylıkla idare edilemeyen, düzenlenemeyen ve hükmedilemeyen yeni risk

8 Bu durum, Amerikan hegemonyası altında kurulan yeni uluslararası rejimlerin sermaye birikiminin daha geniş çıkarlarına hizmet ettiği savaş-sonrası uluslararası yeniden inşa dönemi ile zıtlık oluşturur.

kategorileri gibi sorunlar da ortaya çıktı. Son olarak, Atlantik Fordizmi'nin büyüme aşamasına göre bazı çelişkilerin daha çok önem kazandığını ve/veya yeni biçimler kazandığını belirtebiliriz.

Küreselleşmenin mantıksızlık(lar)ı

Kapitalizmin bütünsel mantığı içinde ele alındığında, küreselleşmenin hem mantıklı hem de mantıksız bir yanı vardır. Bundan 150 yıl önce, Marx ve Engels *Komünist Parti Manifesto-su*'nda (1848) kapitalizmin tek bir dünya pazarı oluşturmaya yöneldiğini belirtiyorlardı. Ama yine onların eseri, kapitalizmin temel çelişkilerinin küreselleşmenin tam olarak gerçekleştirilmesini önleyebileceğini işaret ediyor ve bu doğrultuda hareket etme yönündeki her girişimin içsel olarak istikrarsız olacağını temin ediyordu. Bu, özellikle neo-liberal küreselleşme biçiminin sermaye birikimine içkin yapısal çelişkilerinin ve stratejik ikilemlerinin ortaya çıkan biçimleri üzerindeki etkisinde açıkça görülmektedir. Neo-liberalizmi pekala ekonomik küreselleşmenin hegemonik stratejisi olarak tanımlayabiliriz. Bunun nedenleri arasında neo-liberalizmin (OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi) öncü uluslararası ekonomik kurumlardan destek görmesini, (halen tartışmasız hegemonik olan) Birleşik Devletler'de ve (Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi) İngilizce konuşulan diğer ülkelerdeki birincil pozisyonunu, diğer gelişmiş kapitalist ekonomilerin çoğunda (daha radikal bir neo-liberal düzen değişikliğinin yokluğunda bile) gerçekleştirilen önemli neo-liberal siyasa uyumlulaştırmalarını ve post-sosyalist ekonomilerin yeniden yapılandırılmasında ve onların küresel ekonomiyle bütünleştirilmesinde neo-liberalizmin sahip olduğu paradigmatik statüyü sayabiliriz. Ama, hegemonik bir strateji bile akıldışı olabilir ve genel çıkarı temsil ediyormuş gibi yapmasına rağmen, at gözlüğüyle bakan, kısa vadeci bir tarzda sadece özel ve tek taraflı çıkarlara hizmet edebilir.

Bu nokta küreselleşmedeki mevcut neo-liberal eğilimlerin, önceki bölümde işaret edilen çelişkilerin her birinin ilk yanı-

nın önemini nasıl artırdığı ele alınarak işlenebilir. Sözkonusu eğilimler, bu yapısal biçimlerdeki soyut-biçimsel değişim değeri uğrağını tözsel-maddi kullanım değeri uğrağı pahasına güçlendirmektedir; çünkü, bu soyut uğraklar arasından, belli yerlerden en kolay sökülen ve böylelikle uzay ve zamanda serbestçe "akacak" şekilde kurtarılan şey sermayedir.[9] Bununla beraber, sermaye, içinde bulunduğu her somut uğrakta kendine özgü üretim ve yeniden-üretim gereksinmelerine sahiptir. Bunlar ise çoğunlukla özel tipte uzay-zamansal konumlar sayesinde vücut bulabilir. Bu durum ise, neo-liberalizmin soyut (para) sermayenin uzamdan artan bir oranda sökülmesi yoluyla akışının hızlandırılması talebi ile sermayenin daha somut biçimlerinin zaman ve yerde sabitlenmesi ve bunun yanında bizzat bu biçimlerin değerlenmesinin koşulu olarak onların özgül toplumsal ilişkiler içine gömülmesi gereksinimi arasında genel bir gerilime yol açmaktadır. Brenner bu durumu güzel açıklamıştır:

> "Devir süreleri ne kadar hızlanırsa hızlansın, yerselleşme [territorialization] uğrağı sermayeye özgü bir şey, onun dolaşımının yapısal bir özelliği olarak kalmaya devam eder. Sermaye, teknolojinin, üretim araçlarının, endüstriyel örgütlenme biçimlerinin ve işgücünün, artı değer yaratmak ve çekmek üzere üretken bir şekilde bir araya geldiği, nispeten sabit ve yerle bağlı olan teknolojik-kurumsal bütünlere her zamanki kadar bağımlı olmaya devam edecektir. Bu yüzden, 1980'lerin başından beri gördüğümüz ekonomik küreselleşme ve finans kapitalin muazzam büyüyüşüne eşlik eden gözle görülür yersizleşme [deterritorialization] içinde kentlerin ve devletlerin yeniden yerselleştirilmelerinin kurucu bir rol üstlendiği küresel çaptaki sosyo-uzamsal yeniden yapılanmanın daha karmaşık, eşitsiz eklemlenen süreçlerinin sadece bir boyutudur." (Brenner 1997: 11-12).

Gerçekte, iki biçimin sermayenin ayrı kısımları olarak ayrıştırıldıkları durumlarda bile, sökülmüş sermayenin daha kolay

9 Akışın zamansal boyutu, "likidite" ve "katılık" gibi eğretilemeler aracılığıyla yakalanmış durumdadır.

akabilmesi için halen somut bir "uzay-zamansal çözüme" ihtiyaç bulunmaktadır (Harvey 1982). Küresel finans kapital söz konusu olduğunda, küresel kentlerin kesişim hatları (Sassen 1996) bu çözümü sağlamaktadır. Bunun da ötesinde, soyut sermaye ve "genel olarak sermaye" en azından bazı özel sermayelerin sürekli değerlenmesi (kadar, belki de, diğer sermayelerin rekabet, eşitsiz gelişim ve "yaratıcı yıkımın fırtınaları" aracılığıyla değersizleşmeleri) olamadan değerlenemeyeceği için, bu genel gerilim kaçınılmaz olan bir çelişkiler ve ikilemler dizisi yaratmaktadır.

Bu çelişkilerin bir kısmını zaten Atlantik Fordizmi ve KURD'un krizi bağlamında ele aldım ve "Asya krizi" olarak adlandırılan krizdeki tezahürlerini de aşağıda kısaca yorumlayacağım. Ama şimdi, günümüz "Fordist-sonrası" birikim döneminde ortaya çıkan çelişki ve ikilemlerin iki özgül yeni biçimini ele almak istiyorum. İlk sorun, Veltz (1996: 12) tarafından belirtilen "en gelişkin ekonomiler giderek daha fazla ekonomi dışı koşullara bağlı olarak işlemektedir" paradoksunda görülmektedir. Paradoks, yapısal veya sistemik bir rekabetçilik oluşturmaya yönelen ekonomik olan ile ekonomi-dışı olan arasında artan karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır; çünkü bu, birikimin uzamsal ve zamansal örgütlenmesini etkileyen yeni büyük çelişkiler yaratmaktadır. Bu yüzden, (özellikle finansal akışlardaki) kısa vadeli hesaplar ile yaratılması, istikrar kazandırılması ve yeniden üretilmesi yıllar alan (beceriler, güven, teknikler üzerindeki hakimiyet, yığılma [agglomeration] ve ölçek ekonomileri gibi) kaynaklardan doğacak uzun vadeli "reel rekabet" dinamiği arasında zamansal açıdan büyük bir çelişki mevcuttur. Buna karşın, uzamsal açıdan, saf bir akışlar uzamı olarak düşünülen ekonomi ile ekonomik ve ekonomi dışı kaynak ve kabiliyetlerin mekâna ve/veya toplumsalın içine gömülü olduğu bir sistem olarak ekonomi arasında temel bir çelişki vardır. Bu, zaman ufuklarının ölçeklerin alanının genişlemesi ve eylemin sıkıştırılması ölçüsünde genişletilmesi üzerinden sermaye ilişkisine istikrar kazandırılmasıyla ilgili yeni ikilemler ortaya koyar.

Fordist-sonrası (veya en azından sanayi-sonrası) birikim rejiminde açığa çıkan bir başka büyük çelişki ise bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu arasındaki çelişkidir. Birincisi tekel kazançlarının ve uluslararası rekabet gücünün temeli olabilmek için (ve böylelikle "bilgi iktisadı" dalındaki çalışmalarda çoktandır tanınan piyasa başarısızlığı eğilimlerine tâbi olarak) bilginin "fikri mülkiyet hakları" biçiminde temellük edilmesiyle ilgilenirken, ikincisi bir kişisel gelişim ve kamusal alanın genişlemesi kaynağı olarak bilgiye kamusal erişim olanaklarının genişletilmesiyle ilgilenmektedir.

Sermaye ilişkisindeki temel çelişkilerin yeniden oluşturulması ve dönüştürülmesi temel kolektif eylem sorunları yarattığı kadar, ekonomik ve siyasi aktör olarak davranan bireyler için de az ya da çok keskin sayılabilecek ikilemler yaratmaktadır. Bu ikilemlerden biri niteliksizleştirme, işe al-işten at [hire-and-fire] ve yerel olmaktan çıkarma stratejileriyle yeniden-vasıf kazandırma, beşeri sermayeye yatırım ve belli yerelliklerde bulunan zımni toplumsal bilgiyi seferber etme stratejileri arasındaki dengeyle ilgilidir. Birçok şirket için, sermaye ilişkisinin çelişkili doğasınca yaratılan bu veya başka ikilemleri tek bir şirket düzeyinde çözmek, bu şirketlerin girdilerinin, ürünlerinin ve piyasalarının tabiatı gereği nispeten daha kolay olmaktadır (örneğin Storper 1997). Ama, piyasa mekanizmasının üstünlüğü iddialarının aksine, tek tek şirketler için çözüm arayışlarının, uzun dönemde bile, tutarlı bir kolektif çözüm üretmesi zorunlu değildir.

Buna benzer şekilde, KURD'un krizi derinleştikçe siyasi aktörler ilk başta, bir üretim maliyeti olarak kabul edilen ücretlere tek yanlı olarak yüklenmek veya milli ekonomik talebin kaynağı olarak kabul edilen ücretlere destek sağlamak üzerinden tanımlanan yanlış bir ikilem ile karşı karşıya kaldılar. Bu bağlamda karşılaşılan benzer bir ikilem de, (ulusal veya uluslararası) monetarizm yararına talep yönetiminden vazgeçmek veya buna eşit ölçüde, tek yanlı bir şekilde "tek ülkede Keynescilik" ve krizden etkilenen sübvansiyon görüşüne sarılmak şeklinde ortaya çıkmıştı. Bu durum ise, finansal sermayenin

sanayi sermayesinden ayrılmasını yeniden kuvvetlendirecek olan ekonomilerin (ve özellikle de finans piyasalarının) tek taraflı liberalizasyonu ile sermayenin bu iki kesimini daha fazla işbirliğine zorlayan neo-merkantilist veya himayeci stratejiler izlenmesi arasında seçim yapma meselesi ile bağlantılıydı. KURD çerçevesiyle ilgili bir başka ikilem ise refah devleti uygulamalarının kısılması ve toplumsal ücreti uluslararası bir maliyet öğesi gibi kabul ederek ona saldırmak ile refah istihdamını, kamu hizmetlerini ve uluslararası rekabet gücü üzerindeki etkilerini ihmal ederek transferleri savunmak arasındaydı. Birbirine zıt ama eşit ölçüde yanlış olan bu çözümleri Atlantik Fordizmi ve KURD'un kriziyle birleştiren şey ise onların farklı yapısal biçimlerdeki çelişkilerin bir veya diğer uğrağını çözmek yönündeki tek yanlı vurgularıydı. Sadece, ekonomik ve siyasi örgütlenmenin ulusal ölçeğini yeniden canlandırma veya kısıtlanmamış bir küresel hareket içindeki soyut sermayenin mantıksızlığını koşulsuz desteklemek (veya ona teslim olmak) gibi tek taraflı taahhütler arasında seçim yapma konusunda farklıydılar. Yapısal çelişkiler ve stratejik ikilemlerin uygun bir uzay-zamansal çözüm ve uzun dönemli bir kurumsal uzlaşma üzerinden tekrar uyumlulaştırılabilmelerini sağlayacak başka bir ölçek arayışı yoğunlaştığından beri, siyasa tartışması bu küresel-ulusal çerçevesinin ötesine geçmiştir.

Burası, ekonomik ve siyasi alanlardaki genel kolektif eylem sorunlarının önem kazandığı yerdir. Sorunlar, ekonomik açıdan "genel olarak sermayenin" gereksinimleriyle kısmi sermayelerin çıkarları arasındaki çatışmada kendini göstermektedir. Bu çatışma, her zaman için belli birikim stratejileri üzerine verilen hegemonik mücadelelere tâbi; her zaman için garanti edilemeyecek özel uzay-zamansal çözümlere dayalı; sık sık da, genel olarak sermayenin gereksinimlerini sürdürülebilir başarılar kazanarak değil, sürekli başarısızlığa uğrayarak açığa vuran deneme ve yanılma süreçlerine bağlı bir pratik tarafından güvenceye alınmıştır (bkz. Jessop 1990). Siyasi açıdan ise, kolektif eylem sorunları, devletin ekonomik işlevleri (özellikle sermayenin değerlenmesi ve emek gücünün top-

lumsal yeniden-üretim için gereken belli koşulları sağlama alan işlevleri) ile toplumsal olarak bölünmüş, çoğulcu bir toplumsal biçimlenmedeki uyumu sağlamakla ilgili olan bütünsel siyasi sorumluluğu arasındaki çatışmada ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların hepsi bir arada, bir yandan ekonomik yönetim, düzenleme ve yönetişim biçimleri uygularken bir "mecburi çeşitliliği" garantilemek ile ilgili olan, diğer yandan bu farklı biçimleri, –ekonomik yönetim, düzenleme ve yönetişim girişimlerinin çoğunun başarısız olduğu, fakat müdahale yokluğunun kendisinin sınırlılıkları ve kendine özgü başarısızlıkları olan bir müdahale olduğunu kabul eden– bir "mecburi ironi" ile tadil etmekle ilgili olan devasa meta-yönetişim sorunları yaratmaktadır.

Asya krizi üzerine bir arasöz

Çözümlememi "Asya krizi" ile ilişkilendirmem anlamlı olabilir. Bu kavramın kendisi, tıpkı küreselleşme kavramı gibi çok fazla yapı-bozuma ve gizemsizleştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Ama burada bu görevi yerine getirmektense sadece önceden yaptığım yorumlarla aydınlatılabilecek bazı yönleri vurgulamakla yetineceğim.

Bu sözümona "kriz"in bazı önemli yönleri "küreselleşmenin mantıksızlık(lar)ı" tarafından yaratılmıştır. Yerinden sökülmüş sermayenin küresel akışlarını teşvik etmek yönündeki neo-liberal vurgu özellikle krizin biçim ve dinamiğine önemli bir katkı yapmıştır. Bu vurgu, özellikle, Doğu Asya'nın ihracata dayalı ekonomileri, kalkınmacı ulusal güvenlik devletleri ve Soğuk Savaş dönemindeki bölgesel jeopolitiği arasında varolan "yapısallaşmış bütünlüğün" altının oyulmasına yardımcı olmuştur. İhracata dayalı büyümede, ücretin bir uluslararası üretim maliyeti olma rolüne, yurtiçi talep yaratma rolü pahasına bir öncelik tanınır. Bu yaklaşım, ücret ilişkisinin, işçilerin ekonomik, siyasi ve toplumsal hakları yararına örgütlenme imkânlarını da kısıtlayan güçlü bir ulusal güvenlik devleti aracılığıyla, ihracatçı ve (refah sağlayıcı olmaktansa) çalıştırmacı

[workfare]* olan bir mantığa tâbi kılınmasıyla yeniden güçlendirdi. Birçok Doğu Asya ekonomisini yakalama dinamiği, kredilerin uzun vadeli büyümenin önceliklerine göre tahsis edilmesine ayrıcalık tanınmasını ve böylelikle ulusal paranın (ve uluslararası destek ve borçların) tüketim yerine yatırıma tâbi kılınmasını sağlamaktadır. Bu da, gene, güçlü bir kalkınmacı devleti ve/veya uluslararası birikim stratejisine bağlı olarak seferber edilen banka ve sanayi sermayelerinin sıkı bir eşgüdümünü gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, Doğu Asya'lı yeni sanayileşen ekonomilerin birçoğundaki düzenleme tarzını, bir ideal tip oluşturma yaklaşımıyla, "Listci Ulusal Çalışma Devleti" (veya LUÇD) olarak niteleyebiliriz; tabii ki, benzetme yoluyla, Hong Kong'daki "Ricardocu Sömürgeci Çalıştırma Rejimi" olarak adlandırılabilecek düzenleme rejimini bir istisna kabul etmek kaydıyla.[10]

Bununla birlikte LUÇD'de ihracata dayalı büyüme sürdükçe, ulusal ölçek etrafında şekillenen nisbi "yapılaşmış tutarlılığa" sahip olan başlangıçtaki ekonomik, siyasi ve kurumsal çözümü sürdürebilmek daha güç hale gelmiştir. Böylelikle daha Schumpeterci (yenilik ve rekabet gücü odaklı) ekonomik müdahale ve çalıştırma biçimlerine geçiş yönünde olduğu kadar, yurtiçi talep ve toplumsal refah meselelerini de çözme yönünde baskılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu baskılarla baş edebilmek için ise devlete ve ekonomiye hakim olan bazı seçkinlerin belli kesimlerini kaçınılmaz olarak tehdit edecek olan büyük kurumsal değişiklikler yapmak gerekli hale gelecektir.

(*) Çalıştırma kelimesi Jessop'ın kullandığı workfare kelimesini karşılamak üzere tercih edildi. Workfare, uygulaması, asıl olarak refah yardımlarından yararlanma hakkının belirli zorunlu çalışma biçimlerine (park, bahçe gibi kamu hizmeti verilen alanlarda çalışma veya bir meslek kursuna katılma gibi) şartına bağlı kılınmasını anlatmaktadır. Refah mantığının aksine, burada öncelik yararlananın sosyal haklarından çok, yardımların karşılığının ödetilmesi ilkesine dayalıdır. Bu yüzden, workfare kelimesini karşılamak için kullanılagelen "çalışma refahı" yerine, hem refah yerine bedel ödetmeyi öne çıkaran yönü, hem de çalışmaya zorlayıcı yönü vurgulaması açısından çalıştırma kelimesinin kullanılması daha uygun gibi gözükmektedir – ç.n.

10 Ricardocu Çalıştırma Rejimi'nin Hong Kong ile ilişkili olarak ele alındığı bir tartışma için bkz. Sum (1998).

Bu yaklaşım ise devlet biçimleri ve siyasi tahakküm biçiminde ortaya çıkan krize katkı yapmıştır. Bu gibi sorunlar, çok daha hızlı bir yakalama sürecinde bulunan, gelişmekte olan bölgesel ve küresel işbölümüyle daha büyük bir hızla bütünleşmesi gereken ve eşitsiz gelişimden kaynaklanan daha büyük ekonomik, toplumsal ve siyasi baskılara maruz kalan Doğu Asya'nın ikinci etap YSÜ'lerinde (Yeni Sanayileşen Ülkeler'inde) özellikle daha vahim bir hale gelmiştir.

Bu kısa açıklama küreselleşmenin Doğu Asya ekonomileri üzerindeki farklılaşmış etkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. İki nokta özellikle vurgulanmaya değerdir: İlk olarak, Doğu Asya ekonomilerinin birbirleriyle ve hatta (Çin ve Vietnam gibi) daha yeni YSÜ'ler ile pazar payı için rekabet etmelerinden, yeni yatırım ve teknolojik yenilik aşamalarında ortaya çıkan maliyetleri karşılama arayışından, ulusal paralarını endeksledikleri dolardaki değer artışıyla baş etmeye çalışmalarından ve işçilerin daha yüksek ücret ve toplumsal refah ödemeleri yönündeki talepleri karşılamalarından ötürü artan maliyet baskılarının vurgulanması gerekmektedir. İkinci olarak, bu ekonomilerde liberalleşme ve deregülasyonun küresel olarak dayatılması girişimlerinden, uzun vadeli yatırım finansmanı için dolar üzerinden kısa vadeli spekülatif "sıcak para" girişinden, sanayi üretimine kıyasla toprak, gayrimenkul ve borsa spekülasyonları (ve yoğunlaşan siyasi yozlaşmayı vurgulamaya bile gerek yok) aracılığıyla daha kolay kazanç arayışlarından ötürü ulusal kredi tahsisat sisteminin istikrarsızlaşmasından bahsetmek gerekmektedir. Her ikisi de özel sektörden çok kamu kesimine daha yakından bağlı olan bu iki etmenler kümesi, Doğu Asya ekonomilerini (ve özellikle de ikinci etap YSÜ'leri) ortodoks iktisatçıların güçlü destekleyici "temeller" demekten haz aldığı, yüksek yurtiçi tasarruflarına, bütçe fazlasına, düşük bir enflasyona ve iyi büyüme hedeflerine sahip olmalarına rağmen artan oranda parasal spekülasyonlara maruz hale getirmiştir. O halde, krizin uzun vadeli ticari dengeler sorunu tarafından değil de (tabii ki bazı yerel ekonomik ve siyasi kuvvetler tarafından desteklenen ve azmettirilen) aşırı hare-

ketli spekülatif sermaye tarafından önceden yaratılan finansal balonların patlaması tarafından tetiklenmesinde şaşıracak hiçbir şey yoktur.

En sağlam ticari hesaplara ve döviz rezervlerine sahip olan üç birinci etap Doğu Asya ekonomisi olan Hong Kong, Singapur ve Tayvan, kökleri daha derin olan kurumsal krize ve kısa vadeli borç sorunlarına sahip olan kardeş-ejderha Güney Kore'ye göre krizden daha az etkilendi. İkinci etap YSÜ'ler (özellikle Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler) ise daha keskin bir dış borç ve yurtiçi krizler bileşimine bağlı olarak krizden daha fazla etkilenmişlerdir. Etkilenen Doğu Asya ekonomilerinden "IMF 3'leri" olarak adlandırılan (Güney Kore, Tayland ve Endonezya), IMF ve Dünya Bankası'nın "neo-liberal" koşullandırmaları ve yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak küreselleşmenin "mantıksızlığı" içine daha çok sürüklendiler. "Dolarsızlaştırılmış" bir bölgesel para rejimi ile başlayan, bölge içi iş bölümünün derinleştirilmesi ve bölge içi ticaret ile ilişkilendirilmesiyle olanaklı olan farklı bir krizden çıkış yolu inşa edilinceye kadar bu durum sürdü. Böyle bir çözüm şüphesiz IMF ve Birleşik Devletler için kabul edilemezdir. Ama, buna rağmen Batılı ekonomik ve siyasi seçkinler arasında da IMF'nin neo-liberal borç rejiminin, küresel talep ve bundan kaynaklanan Batı ekonomilerindeki büyüme üzerindeki ters etkileri konusunda bazı kaygıların ortaya çıkması kaydetmeye değer bir olgudur.

Küreselleşmenin mantıksızlık(lar)ı ve ölçeğin ekonomi-politiği

Bu arasöz, ölçeğin ekonomi-politiğindeki bazı problemlerin gösterilmesine hizmet edecektir. Ölçeğin ekonomi politiği kavramı, ölçekler arası işbölümündeki stratejik seçiciliğe ve bu seçiciliği şekillendirecek olan mücadelelere atıfta bulunmaktadır. Şimdiki hedefler açısından sermaye ve devlet arasındaki ilişkiler en önemli olanlardır. Bu ilişkiler sermayenin yere bağımlılığını azaltma arayışı ile devletin onu kendi ülkesinde

sabitleme arayışı arasındaki zıtlıktan çok daha fazlasını içermektedir. Artık açık ekonomi olmak, giderek daha çok ulusal devletlerin temel görevi sanki kendi "ulusal ekonomilerini" yönetmek ve savunmakmış gibi davranmayacakları anlamına gelmektedir. Bunun yerine, artık "ölçeğin göreliliеşmesi" tarafından belirlenen bir dönemde, ölçeklerin yeniden eklemlenmesini yönetmek giderek daha zorunlu hale gelmektedir. Her ne kadar süreklilik kazanan dalgalanmalar, piyasa başarısızlıkları ve ekonomik (ve diğer) çatışmalar yüzünden göreli, kısmi ve geçici tarzda olursa olsun, belli ekonomik uzamların istikrara kavuşturulmasında rol üstlenen kurumsal biçimler ve yönetişim mekanizmalarının değişen oranlı karışımında sermaye ve devletin ihtiyaçları sırasıyla kendini yansıtmaktadır. Daha da ötesi, bu bakımdan gereken ekonomik yönetişimde, devlet sistemine çeşitli sebeplerden dolayı halen önemli rol düşmektedir. Aslında, (bir bütün olarak küresel ekonomi şöyle dursun) üçlülerde dahi ulus devletin gücüne eşdeğer güçte bir ulus-üstü devletin olmaması halinde, ulus devletleri farklı ekonomik ve siyasi örgütlenme ölçekleri arasındaki ilişkileri yöneterek kendileri için iktidar isteme girişimlerini sürekli tekrar ederken buluyoruz. Bu sadece üçlülerin oluşumunda değil, tüm diğer ölçeklerin oluşumunda da kendini göstermektedir.

Küresel ekonomik hiyerarşi yeniden tanımlanırken, dünyanın önemli bölgelerini dışarıda bırakan üç ulus-üstü büyüme kutbuna fazlaca vurgu yapıldığını görüyoruz. Bu kutuplar ABD, Japonya ve Almanya'nın bölgesel hegemonyaları temelinde gelişmekte ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Avrupa Ekonomik Uzamı ve bir çeşit Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği yaratma girişimlerinde kendini göstermektedir. Buna karşın, bu girişimlerin her biri uzamsal ve ölçeksel işbölümüne ve bununla ilişkili olan dolaşık bir uzam ve yer hiyerarşisine sahiptir. Bu tip üçlü gelişmelerin elbette bir maddi temeli vardır; tabii ki bu temel, blok içi ticaretin (özellikle Avrupa Birliği'nde dikkati çeken ama diğer iki üçlüde de görülen) yoğunluğunun artması ve/veya her bloktaki bölgeler-arası işbö-

lümünün daha da derinleştirilmesiyle nitelendirilmektedir. Bu gelişme, üzerinde sermaye birikiminin yeniden düzenlenebileceği ve böylelikle neo-liberal küreselleşme biçimlerinin mantıksızlığının sınırlanabileceği ayrıcalıklı yeni bir ölçeği er geç sağlayacaktır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için, neo-liberalizmin bu üçlülerin ikisindeki (Amerika ve Avrupa) hakimiyetinin tersine çevrilmesi ve yeni uzay-zamansal çözüm biçimlerinin geliştirilmesi gerekir.

Bununla birlikte, son dönemlerde "üçlü gücün" varlığının ilan edilmesi bizi önemli üç başka eğilim karşısında kör etmemelidir: a) Üçlü güçlerin belli tamamlayıcılıkları geliştirmek ve derinleştirmek istemelerinden ve her bir üçlüde merkezi olan çok uluslulann diğerlerindeki eşleriyle stratejik ittifaklar oluşturmalarından ötürü üçlü güçler olarak adlandırılan güçlerin nüfuz etme oranının büyümesi eğilimi. b) Eşitsiz gelişime bağlı olarak her üçlüdeki uzamsal hiyerarşilerde kayma eğilimleri: Bu eşitsiz gelişim sadece "ulusal ekonomiler" arasındaki kaymalarda değil, bölgelerin yükseliş ve düşüşünde de, "kuzey-güney" ayrımının yeni biçimlerinde ve bunun gibi şeylerde kendini göstermektedir. c) Bazı ulusal ekonomilerde veya bazı durumlarda ulusal sınırları çapraz kesen ekonomilerde bölgesel veya yerel ekonomilerin yeniden oluşması (bu yeniden doğuş bütünsel küreselleşme sürecinin bir parçası olabilir ve/veya ona bir tepki olarak ortaya çıkmış olabilir) eğilimi. Tüm değişimler kendi maddi ve/veya stratejik temellerine sahiptirler ve böylelikle küresel-bölgesel-ulusal-yerel ekonomilerin karmaşık yeniden eklemlenmesi sürecine hizmet ederler.

Buna karşın mevcut karmaşıklıklar, yapısal rekabet gücü kuralları kendini küresel ölçekte hissettirirken iktisaden ve siyaseten hayatta kalmanın temelini güvenceye almak için benzer veya farklı bölgesel ölçekler arasında (örneğin, ister ulus devletlerin hükümetler arası örgütü, isterse "bölgelerin Avrupası" olsun, Avrupa Birliği gibi) ittifak stratejileri potansiyelini işaret ediyor. Başkaları ise, ("Avrupa Kalesi"nden [Fortress Europe] "yeni yerelciliklere", Sao Paulo Forumu'ndan veya Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Halkın Planı'ndan gecekondu bölgelerinin

gayrıresmi ekonomik öz örgütlenmelerine kadar uzanan) geçmiş bölgesel ve yerel büyüme tarzlarından kopulurken, değişik ölçeklerde himayecilik çağrısı yapılabilir. Bununla birlikte, Mittelman tarafından belirtildiği üzere "1990'lardaki bölgecilik, 1930'lardaki kendi kendine yeterli bölgeler oluşturma hareketi gibi düşünülmemelidir. Daha çok, küresel ekonomideki çoklu bölgeler-arası ve bölge içi akışlarla rekabet ekonomik ve siyasi güç yoğunlaşmasını temsil etmektedir" (Mittelman 1996: 190).

Bu ittifaklar, ilgili ekonominin küresel hiyerarşideki durumu değiştikçe değişecektir. Bundan dolayı, (ister kapitalist, post-sosyalist, isterse sosyalist olsun) küçük bir açık ekonomi doğrudan kendi üçlü büyüme kutbundaki hakim ekonomik güç ile daha yakından bütünleşme arayışına girse bile, hakim güç sadece komşu ekonomileri kendi stratejik ekonomik yörüngesine seçici olarak bağlamakla kalmaz, diğer hakim üçlü güçlerle de ittifaklara girme arayışlarında olabilir. Küçük bir açık ekonomi için alternatif strateji, küresel ekonomide (belki de her üçlü bölgesindeki önemli şirketler ile stratejik ittifakların teşvik edilmesi aracılığıyla) küçük piyasalar aramak veya diğer küçük ekonomilerle (ister ortak sınırları olsun ister olmasın) bölgesel ittifaklar kurarak ekonomik kapasitelerini ve güçlerini artırmak olabilir.

Buna ek olarak, oluşmakta (veya yeniden oluşmakta) olan bir eylem ölçeği de geleneksel jeo-ekonomik ve jeopolitik hiyerarşileri de kat ediyor gibi gözükmektedir. Bu ölçek kent ölçeğidir. Burada meydana gelen üç önemli değişiklik vardır: a) Kentsel hiyerarşilerde öncü olan kentlerin boyut ve ölçeklerinde büyük bir genişleme meydana gelmiş ve böylelikle bunlar birkaç merkezi olan daha büyük metropoliten veya bölgesel birliklere dönmüşlerdir (Pasifik Asya'daki genişletilmiş metropoliten bölgeler ve şehir koridorları hakkında bkz., Forbes 1999). b) Kentlerin ulusal uzamın ötesindeki faaliyetleri yapısal olarak bütünleşmiş ve kentlerin stratejik yönelimi buna göre gerçekleştirilmiştir. Bazı şehirler, yurtdışındaki şehirlere ve ekonomik uzamlarla olan bağlarına göre kendi ulusal

arka planlarına ("bağlantı noktası" ve "şebeke" eğretilemelerinin artarak kullanılması da buna tanık olduğu üzere) daha az yöneldikçe potansiyel "bölgesel devletler"e dönüşmekte ve bu stratejik yönelim ulus devlet ile potansiyel çatışmalar yaratmaktadır. c) Paradoksal olarak, yoğunlaşan uluslararası rekabette (şimdiye kadar olduğu gibi belli şirketler veya sektörlerin değil) bazı öncü şehirlerin devlet destekli ve himayesindeki "ulusal şampiyonlar" olarak üstlendikleri rolde bir artış gözlenmektedir.

Bu son bağlamda, "kü-yerelleşme"ye benzer bir eğilim olarak, "küre-kentleşme"den söz edebiliriz. İlki tekil firmaların yerel farklılıkları kullanarak küresel bir üstünlük oluşturma stratejisine atıfta bulunurken, ikincisi yerel veya ulusal bir devletin uluslararası rekabet gücünü artırmak için kentsel uzamları yeniden yapılandırarak küresel bir üstünlük oluşturma stratejisine atıfta bulunmaktadır. Bunun da ötesinde, dinamik mukayeseli üstünlükler ve yapısal ve/veya sistemik rekabet gücünün temellerine dönük ilgideki artışla beraber, kentlerin ekonomik olmayan boyutları da kentsel girişim stratejilerinde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Sözümona "doğal" olan faktör donanımları (yerlerin kentsel hiyerarşilerdeki konumlarını belirlemede halen önceden girilmiş olan patikaya bağımlı [path dependent] yanlar sürüyorsa da) daha az önemli hale gelmeye başlamıştır. Buna karşın, toplumsal olarak inşa edilen ve düzenlenen ve toplumsala gömülü olan faktörler rekabet gücü açısından daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu yüzden, "girişimci kentler" sadece ekonomik katmanda değil, etkin bir yapısal ve sistemik rekabet için günümüzde önemli olan ekonomi dışı katmanlarda da mevzilenmelidir. Böyle yapmakla, bunun da ötesinde, ulus-aşırı şirketlerin kendi "kü-yerelleşme" stratejilerini izlemelerine olanak tanıyan yerel farklılıkları da yeniden üretmeye devam etmektedirler. Benzer bir süreç bölgesel ve sınırlar-arası düzeyde de bulunabilir.

Bu farklı uzamsal ölçek stratejilerinin her birinin önemli bir yanı, ilgili uzamsal ölçeğin ötesindeki daha etkin bir rekabetin

temeli olan piyasa yönelimli işbirliği aracılığıyla bölge içindeki rekabeti sınırlandırarak (yapılanmış tutarlılık) ile ilgili olmalarıdır. Bu uzlaşmaların üzerine bina edileceği uzamsal ölçek kısmen meta zincirleri ve ekonomik kümeleşmelerin doğası, ilişkili olan (yığılma ekonomilerindeki mıntıka, yakınlık ve sinerji gibi yanların da dahil olduğu) uzamsal dışsallıklar ve ekonomik ilişkiler ile öğrenme süreçlerinin toplumsala gömülmüşlüğünün varolan biçimleri tarafından şekillendirilmektedir (bkz. Porter 1990, Camagani 1995, Messner 1996, Smith 1988).

Bölgesel projelerin varlığı, "yapılanmış tutarlılık" sahibi gerçek ekonomik uzamların ve sürdürülebilir rekabet üstünlüklerinin oluşacağına, tabii ki, bir garanti teşkil etmez. Şimdiki problem, kendine özgü durumlardan ileri gelen şüpheler bir yana, Avrupa'da (Balkan, Baltık veya Tuna havzası bölgelerinde) öne çıkan çeşitli bölgesel federasyon önerilerinin birbirinden uzaklaşan ekonomik ve/veya siyasi çıkarlar yüzünden başarısızlığa uğraması, gelişmekte olan ülkeler arasında (serbest ticaret bölgelerinden ekonomik birliklere kadar uzanan) bölgesel işbirliği anlaşmalarının güçlüklerle dolu tarihi, ASEAN ve APEC gibi bazı kuruluşların gelişme sürecindeki sorunlar da bu projeler karşısında şüpheci olmayı gerektiriyorlar. Yeni bölgesel bloklar başlatma ve birleştirmedeki bu güçlükler, her bölgesel bloğun içerdiği karmaşık işbirliği-rekabet-çatışma ilişkilerini ve bunların yol açtığı "jeo-yönetişim" gerilimlerini yansıtmaktadır. Kısaca, verili bir uzay-zamansal birikim stratejisinin görüş açısından yönetilebilir olarak tanımlanan ekonomik uzamların içinde ve bu stratejiyi desteklemek için işbirliğine gerek duyulan ilgili ekonomik aktörler ve ekonomi-dışı güçler arasında ekonomik eşgüdüm sağlamakla ilgili sorunları açığa çıkarmaktadırlar. Başarılı bir bölgesel veya yerel strateji için gereken etmenlerin tümünün, o stratejinin asıl yeri olan ekonomik uzamın sınırları içinde bulunabileceğini beklemek için hiçbir neden bulunmamaktadır.

Sonuçlar

Küreselleşmenin tek bir nedensel mekanizma olmadığını birçok nedensel süreçten kaynaklanan karmaşık ve hatta çelişkili bir eğilim olduğunu iddia etmiştim. Ne birçok farklı alanda küresel ölçekteki karşılıklı yapısal bağımlılığın arttığını gösteren kanıtları, ne de küreselin her zamankinden daha fazla sayıda aktör için en geniş stratejik eylem ufku olarak öneminin arttığını gösteren kanıtları inkâr ediyorum. Ama küreselleşmeyi onu oluşturan çeşitli süreçlere ayrıştırmalı ve onun tam olarak gerçekleşmesini engelleyen karşı eğilimleri de dikkate almalıyız. Sermaye sadece ekonomik ilişkileri onların eski toplumsal kabuğundan sökmeye ihtiyaç duymayıp, aynı zamanda onları destekleyici toplumsal biçimler içine yeniden gömmeye de ihtiyaç duyduğu için küreselleşmenin nesnel sınırları vardır. Aslında, Veltz'in (1996: 16) son zamanlarda iddia ettiği gibi, "sert" ekonomik muhasebe, ekonomik olana indirgenemeyecek ve böyle bir muhasebeye direnç gösterecek olan "yumuşak" toplumsal güçlerin seferber edilmesine giderek daha çok bağımlı hale gelmektedir.

Ekonomik küreselleşme, desteği olarak bir akışlar uzamını, düşmanı olarak da yerin önemini, nesnel ve öznel bir direniş kaynağını zorunlu olarak üreten çelişkili bir süreçtir. Halihazırda hakim olan (ama hiçbir şekilde hegemonik olmayan) neo-liberal küreselleşme biçimi, küresel birikimin soyut-biçimsel uğrakları ile somut-maddi uğrakları arasındaki dengeyi idare etmeyi özellikle güç bulmaktadır. Bizzat bu uğrakları küresel ölçekte uzlaştırma konusundaki yetersizlik, bir "uzay-zamansal çözüm" ve değişen küresel ekonomik hiyerarşilere avantajlı biçimde dahil olmak ve ilgili ekonomik, siyasi ve toplumsal uzamlar içinde toplumsal uyum için gerekli temeli sağlayabilecek daha az kapsamlı ölçeklerde kurumlaşmış bir uzlaşma bulma yönünde sürekli bir arayış doğurmaktadır. Birçok kişinin bu "çözüm" ve onunla ilişkili uzlaşmanın er geç üçlü seviyede bulunabileceğine inanmış olmasına rağmen, bu sonucun gerçekleşmesi için gerekli söylemsel ve kurumsal ko-

şullar halen oluşturulabilmiş değildir. Ayrıca neo-liberal strateji küresel düzeyde ve üçlü bölgelerin ikisinde hüküm sürdüğü müddetçe de gerçekleşebilecekmiş gibi durmamaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmeye katkı yapan çeşitli süreçlerin ulusal ölçeğin kendinden menkul kabul edilişine yönelik meydan okumasına rağmen, ulus devletler halen en önemli oyuncular olarak var olmaya devam etmektedir. Nitekim ulus devletler, devam eden küreselleşme-bölgeselleşme sürecinin gelişimini örgütleme ve onun ulusal düzeydeki yan etkileriyle baş etmek için birbirinden farklı, birbirine rakip ve birbiriyle çatışan yollar izlemektedir. Bu bağlamda bölgeler, alt bölgeler ve sınırlar arası bölgeler hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olabilirler. Ulusal ekonomilerin gelişmekte olan küresel ekonomiye avantajlı bir biçimde dahil olabilmeleri için (ve bu sebepten dolayı ortaya çıkan "ulusal şampiyonlar" rolleri gibi) önemli araçlar sağlamaktadır. Ancak bizzat bu ekonomiye dahil olmaları, ulusal ekonomileri ve toplumları daha çok parçalayarak alternatif kimlik ve siyasi meşruiyet odakları yaratabilir. Bu münasebetle ortaya çıkan paradokslar, ikilemler, çelişkiler ve kimlik çatışmaları ise, bizzat küreselleşmenin mantık(lar)ı ve mantıksızlık(lar)ının çözümlenmesini bu denli zengin bir araştırma konusu haline getiren öğelerdir.

"Reflections on Globalization and its (Il)logics", Peter Dicken, Philip Kelley, Kris Olds ve Henry Yeung der., *Globalisation and the Asia Pasific: Contested Territories* içinde, Londra, Routledge, 1999, s. 19-38.

Çev. AHMET MURAT AYTAÇ

KAYNAKÇA

Altvater, Elmar ve Mahnkopf, Birgit (1997) *Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft*, Münster: Westfälisches Dampfboot.

Brenner, Neil (1997) "Trial By Space: Global City Formation, State Territorial Restructuring and the Politics of Scale", Cities in Transition konferansında sunulan tebliğ, Humboldt University, Berlin, Temmuz 20-22.

Camagni, Robert (1995) "The concept of *innovative mileu* and its relevance for public policies in European lagging regions", *Papers in Regional Science*, 74 (4), 317-340.

Harvey, David (1982) *The Limits to Capital*, Oxford: Blackwell.

Jessop, Bob (1993) "Towards a Schumpeterian Workfare State", *Studies in Political Economy*, 43, 7-39.

Jessop, Bob (1990) *State Theory: Putting Capitalist States in their Place*, Cambridge: Polity.

Messner, Dirk (1996) *Die Netzwerkgesellschaft*, Köln: Weltforum Verlag.

Mittelman, James H. (1996) "Rethinking the 'New Regionalism' in the Context of Globalization", *Global Governance*, 2 (2), 189-213.

Ohmae, Kenichi (1995) *The End of the Nation State: the Rise of Regional Economies*. New York: Harper Collins.

Peck, Jamie A. ve Tickell, Adam (1994) "Searching for a new institutional fix: the after Fordist crisis and global-local disorder", (der.) Ash Amin, *PostFordism: a Reader* içinde, Oxford: Blackwell, 280-316.

Porter, Michael (1990) *The Competitive Advantage of Nations*, Basingstoke: Macmillan.

Rodrik, Dani (1997) "Has Globalization gone too far?", *California Management Review*, 39 (3), 29-53.

Sassen, Saskia (1996) "The State and the Global City: Notes towards a Conception of Place-Centered Governance", *Competition and Change*, 1 (1), 31-50.

Scholte, Jan A. (1997) "Global Capitalism and the State", *International Affairs*, 73 (3), 427-452.

Smith, Neil J. (1988) "The Region is dead! Long live the region!", *Political Geography Quarterly*, 7 (2), 141-152.

Storper, Michael J. (1996) 'The Resurgence of Regional Economies: Ten Years Later', *European Urban and Regional Studies*, 2 (3), 191-221.

Storper, Michael J. (1997) 'Territories, Flows, and Hierarchies in the Global Economy", (der.) Kevin R. Cox, *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local* içinde, New York: Guilford, 19-44.

Sum, Ngai-Ling (1998) "Theorizing Export-Oriented Economic Development in East Asian Newly Industrializing Countries: A Regulationist Perspective", (der.) Ian Cook, Markus Doel, Rex Li ve Y. Yang, *Dynamic Asia* içinde, Aldershot: Avebury, 41-77.

Veltz, Pierre (1996) *Mondialisation: villes et territoires: l'économie archipel*, Paris: Economica.

Williamson, Jeffrey (1996) "Globalization and inequality then and now: the late 19th and early 20th centuries", National Bureau of Economic Research, Working paper 5491.

Zysman, John, Doherty, Eileen ve Schwartz, Andrew (1997) "Tales from the 'Global' Economy: Cross-National Production Networks and the Reorganization of the European Economy", *Structural Change and Economic Dynamics*, 8 (1), 45-85.

ULUSLA EKONOMİ VE ULUSAL DEVLETİN GELECEĞİNİ ANLATILAMAK? DÜZENLEMENİN YENİDEN HARİTALANDIRILMASI VE YÖNETİŞİMİN YENİDEN İCADI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Bu denemede, ekonomik ve siyasi olanın çağdaş kapitalizmde değişen eklemlenişlerini ele alıyorum.[1] Bu konu çoğunlukla piyasalar ile devletin değişen ilişkisine indirgenir. Ben ise buradaki yaklaşımla piyasa ve devletin kültürel ve sosyal açıdan toplumsala gömülmüşlüğünü, söylemselliğini, söylemsel ve söylem dışı yollardan nasıl eklemlendiklerini inceleyerek bu gibi analizleri genişleteceğim. Bu iddiayı aydınlatmak için asıl olarak Atlantik Fordizmi ile ilişkilendirilen devlet biçimindeki değişimlere dayanacağım.

Yaklaşımım kuramsal olarak, ekonomik ve siyasi olguların söylemsel yanlarını olduğu kadar söylem dışı yanlarını da farklı yollardan ele alan üç tamamlayıcı yaklaşıma dayanmaktadır.[2]

---

1 Bu çalışma ağırlıklı olarak devlet ve düzenleme kuramı ile ilgili olan daha önceki çalışmalarıma dayanmaktadır. Entelektüel açıdan borçlu olduklarımın sayısı da bununla orantılı olarak, oldukça fazladır. Buna rağmen, Chicago'daki atölye çalışmasında bulunan tüm katılımcılara ve özellikle de George Steinmetz'le birlikte Frank Deppe ve Ngai-Ling Sum'a teşekkür etmek isterim. Bu çalışmayı, (Birleşik Krallık) Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi'nden (L311253032 No'lu) bir burs aldıktan sonra yazdım ve Manchester Üniversitesi'nde Hallsworth Fellow olarak çalıştığım sırada yeniden elden geçirdim.

2 Toplumsal ve kültürel olgular arasındaki ayrım analitiktir ve karşılıklı olarak ortaya çıkan özelliklerini temel almaktadır. "Toplumsal", toplumsal etkileşimlerin konfigürasyonu ile ilgiliyken, "kültürel" hem anlatısal hem de anlatısal

İlk olarak, düzenleme yaklaşımı piyasa güçlerinin kapitalist genişlemeye katkı yapan güçlerden sadece biri olduğunu ileri sürmektedir. En geniş anlamıyla ekonomi, hem ekonomik hem de ekonomi – dışı etmenleri kapsar. Ekonomi, toplumsala gömülmüş, toplumsal olarak düzenlenmiş ve stratejik olarak seçilmiş[3] olan kurumların, örgütlerin, toplumsal güçlerin ve toplumsal bir ilişki olarak sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi etrafında örgütlenen (veya en azından bu yeniden üretime müdahil olan) eylemlerin toplamıdır. Bu anlamda, düzenleme yaklaşımı *l'economia integrale*'nin (kapsayıcı [inclusive] anlamıyla ekonomi) neo-Gramscici bir analizini (en azından örtük olarak) sağlayan ve hatta bizzat Gramsci'nin Amerikanizm, Fordizm, piyasalar ve ekonomik failler gibi temaları birer kültürel olgu olarak ele alan düşünceleriyle ilişkili bir yaklaşım olarak görülebilir (bkz. Jessop 1997b). İkinci olarak, neo-Gramscici siyasi analiz *lo stato integrale*'yi (kapsayıcı anlamıyla devlet) toplumsala gömülmüş, toplumsal olarak düzenlenmiş ve stratejik olarak seçilmiş olan kurumların, örgütlerin, toplumsal güçlerin ve bir hayali siyasal cemaati bağlayıcı kararları kolektif olarak almak etrafında örgütlenmiş (veya en azından bu sürece müdahil olan) etkinliklerin toplamı olarak ele alır. Gramsci'nin devleti "siyasal toplum+sivil toplum" olarak tanımladığı ünlü tanımını yorumlamanın bir yolu da, onu yönetim ve yönetişimin devlet iktidarının güvencesi altındaki karmaşık ve değişken eklemlenişini belirgin kılan bir şey olarak görmektir. Şüphesiz bu tanım ve bununla ilişkili olarak Grams-

---

olmayan söylemsel biçimlenişlerin özelliklerine atıfta bulunmaktadır. Toplumsal ilişkiler söylemsel olarak inşa edildikleri ve anlamlı oldukları ölçüde kültürel bir boyuta sahip olurlar; buna karşın, kültürel olgular da toplumsal ilişkiler içinde ve bu ilişkiler aracılığıyla gerçekleştikleri ölçüde toplumsal bir boyuta sahip olurlar.

3 Düzenlemeci terimlerle stratejik seçicilik, özgül bir ekonomik stratejiyi verili bir zaman ufku ve ekonomik uzam üzerinde başarıyla izleyebilmek üzere özel yollardan örgütlenmiş olan ve diğer güçlerin rekabeti, yarışması veya muhalefetine bağlı olarak tek başına veya diğer güçlerle birarada hareket eden güçlerin nisbi kapasiteleriyle ilgili olan bir emek süreci, birikim rejimi veya düzenleme tarzının (uzam-zamansal özellikleri de dahil) çekirdek yapısal özelliklerinin farklılaşan etkilerine atıfta bulunmaktadır.

ci'nin devlet iktidarının "zor ile silahlanmış hegemonya" içerdiği iddiası, devlet sisteminin hukuki-siyasi kurumlardan daha fazlasını içerdiği ve devletin önemli sosyo-kültürel yanları olduğunu anlatmaktadır (Gramsci 1971).

Üçüncü olarak, eleştirel söylem analizi ve toplumsal anlatısallık ile ilgili daha yeni çalışmalardan hareketle,[4] hem kapitalist ekonominin hem de ulusal devletin hayali varlıklar olarak söylemsel olarak inşa edilmiş ve düzenlenmiş olduklarına, kültüre ve aynı ölçüde toplumsala gömülmüş olduklarına da işaret edeceğim. Böylelikle ekonomi, özgül sınırlarını, varoluş koşullarını, tipik ekonomik faillerini, eğilim ve karşı eğilimlerini ve diğerlerinden ayrı bir varlığı olan genel dinamiğini uyumlulaştıran, hayali olarak anlatılanan bir sistem gibi görülecektir (Daly 1994; Barnes ve Ledubur 1991; Miller ve Rose 1993). İlgili olgular arasında teknoekonomik olgular, üretim ve tüketim ölçüleri, özgül kalkınma modelleri, birikim stratejileri, toplumsal paradigmalar ve bütün bunları içinde anlam kazandığı genel bağlamı (veya "konuşma[interlocution] ağını") oluşturan daha geniş örgütsel ve kurumsal anlatılar ve/veya büyük anlatılar bulunmaktadır (bkz. Jessop 1982; Jenson 1990; Somers 1994; Jessop 1995a). Aynı şekilde devlet sistemi de kendine özgü sınırları, varoluş koşulları, siyasi özneleri, gelişme eğilimleri, meşruiyet kaynakları ve devlet projeleri olan hayali bir siyasi cemaat olarak ele alınabilir (bkz. Jessop 1990; Kratochwil 1986; Mitchell 1991 ve Steinmetz 1999).[5] Bu üç yaklaşımı birleştirmek, ekonomiyi diğerlerinden ayrı bir düzenleme hedefi olarak kuran söylemsel haritalandırmayı analiz etmeme, savaş-sonrası ulusal devletin sadece hayali bir siyasi cemaat biçimi olduğunu iddia etmeme ve Atlantik Fordizmi'nin sürekli birikim karşıtı engellerin belirmesiyle nitelenen

---

4 Eleştirel söylem analizini aşağıdaki kullanış biçimim, aralarındaki ayrımı belirtmek bir önem taşımadığı müddetçe, anlatısallıkla ilgili olan yeni çalışmaları da kapsamaktadır.

5 Söylem analizi, bağımsız bir araştırma alanı olmaktan çok genel bir yöntembilimdir; bundan dolayı, siyasi ve ekonomik araştırmayla olduğu kadar ideoloji ve diğer toplumsal ilişki biçimleri üzerine çalışmakla da ilgilidir.

paradigmatik krizi veriliyken, çağdaş kapitalizmde ekonomik ve siyasi olanın genel eklemlenişinde ortaya çıkan bazı önemli değişiklikleri belirtmeme imkân tanıyacaktır.

Aşağıdaki yorumlar, kültürü devlet analizine sokma açısından bakılınca, tarafımdan ortaya konan yeni bir çaba sayılmaz.[6] Bunun yerine, eleştirel ekonomi-politik incelemelerinde geniş kabul gören üç kuramsal perspektifin her birinin, sık sık ihmal edilmesine rağmen, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin kültürele ve toplumsala gömülmüşlüğü ile sıkı bir alakası olduğunu gösterdim. Bu yüzden, son dönemlerdeki neo-Marksist kuramlaştırmanın kültürel ilgilerini daha belirgin kılmak ve bu ilgilerin eleştirel söylem analizinde bulunan daha öz bilinçli inşacılık [constructivism] ile uyumlu olduğunu vurgulamak gibi bir niyet güderek ekonomik ve siyasi analizlerde "kültürü gündeme yeniden sokmak" meselesiyle çok fazla uğraşmadım. Bazı Marksist kuramcılar ekonomik ve siyasi olan arasındaki ayrımın, en az sermaye ilişkisinin "birlik içinde ayrılık" olarak yansıması kadar yanıltıcı ve fetişleştirilmiş olduğunu düşünüyorlar (örneğin, Holloway ve Picciotto 1978; Wood 1981). Her ne kadar bu yaklaşımın özcü pozisyonunu reddetsem de, ekonomik ve siyasi olan arasındaki sınırın kültürel ve siyasi inşasının, kapitalizmin "yeniden üretimi-düzenlenmesi" sürecinde piyasa güçleri ile devlet müdahalesinin eklemlenme biçimleri ve eklemlenmelerinin etkinliği açısından önemli imalarda bulunduğu yönündeki anlayışını paylaşıyorum. Bu kavrayışın alternatif bir yorumunu sunarak, düzenleme yaklaşımı, neo-Gramscici devlet kuramı ve eleştirel söylem analizinin bazı tartışmalarını, siyasi ekonomik gerçekliklerin söylemsel (veya sosyo-kültürel) olarak inşa edildiklerini vurgulamak amacıyla bir araya getiriyorum.

Savaş-sonrası ulusal devletin bazı önemli özellikleri

Bu tartışmalar, Atlantik Fordist ekonominin süregelen dönüşümüyle ilişkili olarak geliştirildi. Bu durum asıl olarak, kitle

6 Ancak önceki fikirlerin eleştirel söylem analizi ve toplumsal anlatısallık kuramlarının ışığında yeniden çalışıldığının kabul edilmesi gerekir.

üretimi ve tüketimince üretilen usta bir makroekonomik döngüye en azından paradigmatik olarak dayalı olan bir büyüme tarzının Kuzey Amerika ve Kuzeybatı Avrupa'da savaş-sonrası dönemdeki hakimiyetinin ekonomik olarak tesis edilmesi aracılığıyla tanımlandı. Bu da (özgül ölçüleri, beklentileri ve özel yapısal biçimler kadar hesaplama biçimlerini de içeren) ayrı bir ekonomik düzenlemenin sosyal tarzı ve geniş toplum için ayrı bir toplumsallaşma [soceitalization] tarzı (veya "toplumsal paradigma") ile bağlantılıdır (Fordizm'in tanımları konusunda bir değerlendirme için bkz. Jessop 1992a). Bu kitabın "devlet/kültür" konusuyla ilgili olması veri olmasına rağmen, Atlantik Fordizmi'nin sürdürülmesini destekleyen devlet biçimi üzerinde odaklandım.[7] Bu devlet biçimi "Keynesci ulusal refah devleti" (bundan sonra KURD) olarak adlandırılabilir. Fordist ekonominin süren yeniden yapılandırılması ile bağlantılı olarak bu özgül siyasi konfigürasyon biçimi de önemli değişiklikler geçirmektedir. Bu değişimler, düzenlemeci açıdan birikim rejimlerinin yeniden haritalandırılması ve farklı uzamsal ölçeklerde "yeniden üretimi-düzenlenmesi" açısından veya neo-Gramscici bir açıdan, yani "yönetim-yönetişim" ilişkilerinin yeniden icat edilmesini konu alan daha devlet merkezli bir bakış açısından analiz edilebilir. İlk bakış açısına göre, bu değişimler bir "rekabet devleti" (bkz. Cerny 1989; Hirsch 1994) veya "Schumpeterci çalıştırma rejimi" (bundan sonra SÇR) (Jessop 1993) ile karakterize edilmiştir. Burada sözkonusu değişimleri daha devlet-kuramsal bir bakışla ele alacağım ve bundan dolayı da "kapsayıcı anlamıyla devletin" yeniden yapılandırılmasını inceleyeceğim. KURD'un, en azından 1980'lerden itibaren, ulusal vasfını yitirme, devletsizleştirme ve uluslararasılaşma gibi üç genel eğilimin gösterdiği üzere, büyük yeniden örgütlenmeler ve stratejik yeniden yönlendirmeler geçirdiğini özellikle iddia edeceğim. Ancak bu değişimleri ayrıntılandırmadan önce, (ulus devlete karşıt olarak) "ulusal dev-

---

7 Fordizm ve post-Fordizm'in emek süreçleri, birikim rejimi, ekonomik düzenlemenin sosyal tarzı, toplumsallaşma tarzı açısından ele alındığı daha geniş ve yuvarlak bir tartışma için bkz. Jessop 1992a.

let" fikrini ileri sürecek ve ideal tipik bir Keynesci ulusal refah devletinin önemli özelliklerini tanımlayacağım.

Tüm gelişmiş kapitalist devletler *Volksnation*'a dayanan etnik-ulusal devletler olma anlamında "ulus-devlet" olarak karakterize edilemezler. Bazıları anayasa ve temsili hükümete karşı ortak taahhütlerden müteşekkil bir yurttaşlar ulusuna (*Staatsnation*) dayalıyken, diğerleri ahlaki bir devletin, yurttaşları ulusal kültür ve uygarlığın ortak bir anlayışı üzerinden fiili olarak tanımasına dayalı olan daha kültürel bir ulusallık (*Kulturnation*) durumuna eğilimlidirler. Bununla birlikte, benzer ulusallık biçimlerinden de bağımsız olarak, bu devletlerin tümü ulusal devletler, yani "ulusal" toprakları yöneten biçimsel olarak egemen ülke devletleri olarak tanımlanabilirler. Bunun da ötesinde, Atlantik Fordizmi bağlamında bu devletler Keynesci ulusal refah devleti olarak da karakterize edilebilirler. Bu açıdan, bu devletlerin tümü farklı işlevsel bölgelerde ortaya çıkan küreselleşme ve bölgeselleşme dinamiğine bağlı olan benzer değişim baskılarına tâbi olmuşlardır. Bu denemede, ulusal ülke devletinin bu özel çeşidinin savaş-sonrası dünyadaki ekonomik ve siyasi gerçekliklerle ilgili özel büyük anlatılar içinde ve gene bu anlatılar aracılığıyla nasıl kurulduğunu ve savaş-sonrası kapitalizmin kurumsal tasarımı için ima ettiklerini tartışacağım. Aynı zamanda, savaş-sonrası dünyadaki ekonomik ve siyasi gerçekliklerle ilgili olan özel büyük anlatılar aracılığıyla bu devlet biçimini değiştirmeye yönelik maddi baskıların nasıl kurulduğunu da ele alacağım.

Keynesci ulusal refah devleti

Her ne kadar birçok ulusal ekonomi çoktan, önemli bazı kent ekonomileri etrafında örgütlenmiş ve (sömürge sistemleri veya ticaret blokları gibi) çokuluslu üretim sistemleriyle bütünleşmişse de, Atlantik Fordizmi'yle ilişkili çeşitli kentsel ve çokuluslu ekonomi, asıl olarak ulusal devletler içinde ve ulusal devletler aracılığıyla yönetiliyordu. Bu yüzden, ekonomik ilişkilerin karmaşık uzamı, bir siyasi yönetim hedefi haline

geldiğinde, sanki nispeten kapalı bir dizi ulusal ekonomiye bölünmüş gibi ele alınıyordu. Burada ayrı Keynesci ulusal refah devletlerinin hiçbir zaman bu haliyle gerçekten varolmadığı, bunun sadece ABD'nin hegemonyası ile örgütlenen çokuluslu Atlantik Fordizmi içinde ve onun aracılığıyla kurulan hayali, söylemsel bir durum olduğu iddia edilebilir.[8] Ancak, bu yaklaşım ulusal ekonomiler ve KURD'un bu örgütsel ilkelerin doğallaştırılması aracılığıyla ne dereceye kadar yapısal olarak eşleştirildiğini ve bir o kadar da stratejik olarak eşgüdümlendiğini ihmal etmekte, böylelikle bizzat KURD ile gerçekleştirilen ekonomik düzenlemenin, ulusal ekonomilerin maddi olduğu kadar söylemsel açıdan da bir düzenleme hedefi olarak inşa edilmesine ne düzeyde katkı yaptığını görememektedir. Bu önceden izlenen güzergâha bağımlı ulusal yapısal eşleşme ve ortak evrim, Fordizm'in farklı ulusal çeşitleri arasındaki zıtlıkları kısmen açıklayabilir (bkz., örneğin, Boyer 1988; Boyer ve Saillard 1995; Tickell ve Peck 1992). Bu zıtlıklar hiçbir şekilde ekonomilerin bir düzenleme hedefi olarak hayali uzamsal kuruluşlarının ihmal edilmesi veya ulusal ekonomilerin pekiştirilmesinde ulusal siyasi rejimlerin rolünün inkâr edilmesiyle açıklanamaz.

Hiç kuşkusuz, uluslararası politikaların olduğu kadar kentsel ve bölgesel siyasaların da bu itibarla destekleyici rolleri vardı; ancak onlar sözkonusu "hayali" ulusal ekonomiler ve bu ekonomilerin içinde yerleştiği ulusal devletlere göre haritalandırılmış ve bunların etrafında örgütlenmişlerdi. Bu yüzden iktisat politikası, ulusal ekonomilerin pürüzsüz işleyişini garantileyebilmek için işbirliğini teşvik ediyor ve ulusal ekonomilerin ilgasından veya herhangi bir üst emperyalist sistemle bütünleşmesini mümkün olduğunca sağlamaktan çok, tamamlayıcılıklarını güvenceye almayı ve kuvvetlendirmeyi he-

---

8 Tim Mitchell, bu yazının ilk taslağı hakkında yorum yaparken bu noktayı belirtti. Şüphesiz görüşü onun yaklaşımıyla tutarlılık arz ediyor; ama, bana kalırsa, bu yaklaşım Keynesci refahın önemli kurumsal maddiliğini, ulusal ekonomilerin dinamiği üzerindeki yola bağımlı etkilerini, ulusal olduğu kadar da uluslararası seviyede ortaya çıkan krizlerinin özgül biçimlerini ihmal etmektedir.

defliyordu. Buna benzer bir şekilde, kentsel ve bölgesel siyasalar da asıl olarak, yeniden bölüşümcü şekilde, ulusal devlet yönetiminde yukarıdan aşağıya uygulanan ve esas olarak bu gibi ulusal ekonomiler içindeki ekonomik ve toplumsal koşulları eşitlemeyi amaçlayan politikalardı. Bu siyasalar, dolayısıyla, kitle üretimi, kitle dağıtımı, kitle tüketimi için gerekli koşulları güvenceye almaya ve büyük oranda kendini merkeze alan bir ekonominin yerel olarak çok ısınmasından kaynaklanan enflasyonist baskıları azaltmaya yardımcı oldular.

KURD'un bu ve diğer özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Biçimsel siyasi örgütlenmenin çeşitli ölçekleri arasında egemen devlet düzeyi asıl ölçek kabul edildi. Yerel ve bölgesel yönetimler asıl olarak ulusal ekonomik ve sosyal politikalar için aktarım kayışı işlevi gördüler. Tipik olarak ABD hegemonyası altında örgütlenen başlıca ulusüstü kurumlar çeşitli uluslararası ve hükümetler-arası kuruluşlardan oluşmaktaydı ve Avrupa'da savaş-sonrası ekonomik ve siyasi yenilenme[9] ve Kuzey Amerika'da sürekli ekonomik genişleme için gerekli bazı önemli koşulların güvenceye alınmasıyla ulusal devletler arasında işbirliğini teşvik etmek üzere tasarlanmışlardı.
- Devletin ekonomik stratejileri ve ekonomik düzenleme, nispeten kapalı bir ulusal ekonomiyi varsayıyordu. Uluslararası ekonomi asıl olarak çeşitli ulusal ekonomiler arasındaki mali ve ticari akışlardan ibaret bir şey olarak anlaşılıyordu.
- Ekonomik örgütlenmenin çeşitli uzamsal ölçeklerinden biri olan ulusal ekonomi, ulusal toplamlar açısından tanımlanan ve asıl olarak bu toplamlarda hedeflenen değişimlere göre yönetilen devlet eyleminin esas kabul edilişiyle uyumlu hale getirildi (Barnes ve Ledubur 1991: 130). Yerel ve bölgesel ekonomiler ulusal ekonomilerin alt birimleri olarak ele alındı ve bölgeler-arası farklılıklar önemsiz kabul edildi.

---

9 Bu konu için bkz. Milward ve diğerleri, 1992. Daha genel olarak, tüm ekonomik ve siyasi süreçlerin ulusal devletlerce oluşturulan "iktidar depoları"nın sınırları içine kapatıldığını iddia etmenin çok uzağındayım: Uluslararası temelde örgütlenen birçok ekonomik ve siyasi sürecin, savaş-sonrası yeniden inşa aşamasının ilk başlarında ulusal devletin altını oyduğunu iddia ediyorum.

• Refah ve toplumsal yeniden üretim politikalarının temel hedefi, yerleşik ulusal nüfus ve onun bileşenleri olan hanehalkları ile bireysel yurttaşlar olarak görüldü. Bu politikaların çoğu erkeğin "aile ücreti" aldığı ve hayat boyu istihdam bekleyebileceği istikrarlı ve iki-ebeveynli ailelerin hakim olduğunu varsayıyordu.[10]

• Devletin toplumsal temelindeki temel birimler, ulusal devletin yurttaşları olarak çeşitli yasal, siyasi ve toplumsal haklarla donatılmış olan (sendikalar ve işveren dernekleri gibi) ekonomik-maddi örgütler etrafında örgütlenmiş ve/veya sorumlu siyasi partilerin destekleyicileri olan bireysel siyasi öznelerdi.

• Siyasi hegemonya için yurtiçinde verilen mücadelenin eksenini "ulusal-popüler" eksen ile kalkınma, genişleme ve "ekonomik-maddi" siyasi süreçlerdeki hakların koruması oluşturuyordu.

Kısacası, ulusal devlet biçimi ve Keynesci refahçılık arasında yakın ve birbirini karşılıklı olarak kuvvetlendiren bir bağ vardı. Bu yüzden, KURD'un ulusal devletin doruğu olduğunu söylemekte, onun birçok önemli özelliği sanki ulusal devletin "iktidar deposu" içine kapatılmış gibi örgütlenen özellikler olduğu müddetçe cezbedici bir yan olacaktır. Muhtemelen, KURD, resmi olarak imparatorluk olmaktan kaçınması ve ulusüstü bloklarla bütünleşme konusundaki sınırlı ilgisi nedeniyle ulusal devletin örgütsel ve toplumsal imkânlarının tam anlamıyla gerçekleşmesine zemin sağlamıştır. Bu sonuç, potansiyelini gerçekleştiren bir tür teleolojik gelişmeye değil, ABD hegemonyası altında örgütlenen Atlantik Fordizmi'yle ilgili özgül ekonomik ve siyasi koşullara bağlıydı. Nitekim, olgular şimdiki gibi sonuçlanacağına, eğer Nazi Almanya'sı tasarladığı "Yeni Düzen" için gereken koşulları ekonomik ve askeri emperyalizm aracılığıyla sağlayabilmiş olsaydı, Avrupa'da çokuluslululuk açısından çok daha kuvvetli ve çok daha fazla kutuplaşmış bir ekonomik düzenleme kurulabilecekti. Ancak, Mihver güçlerinin Müttefik devletler tarafından yenilmesi ulusal devletin ör-

---

10 Hayat boyu istihdam, hayat boyunca aynı işte çalışmakla karıştırılmamalıdır.

gütsel ilkesinin paradoksal olarak yeniden onaylanması aracılığıyla Amerikan Yeni Düzeni'nin Avrupa'ya da genellenmesini sağladı. Ulusal ekonominin diğer her şeyden ayrı bir "hayali" ekonomik uzam olarak düzenlenebilmesi ulusal devlet aracılığıyla oldu ve siyaseten sağ veya sol kanat aşırılıklara kaçmak yerine, ulusal üretim ve tüketimin birbirini tamamlayarak genişlemesi temelinde ortaya çıkan bir refah siyaseti yönünde çaba sarf edildi (bkz. Siegel 1988; Maier 1978; Hall 1989; van der Pijl 1984; Milward, Brennan ve Romero 1992).

Bu anlamda, savaş-sonrası ulusal devlet, her biri kendine özgü hayali bir ulusal uzama ve çok uluslu ekonomik düzenler sistemine farklı bir katılma biçimine sahip olan merkantilist, liberal anayasal veya emperyalist devlet gibi önceki biçimlerden ayırtedilebilir. Ulusal devlet, aynı zamanda, şimdilerde ortaya çıkan ve sınırlar arası bağlantılar da dahil olmak kaydıyla çeşitli ulus-altı ve üstü ölçeklerde yeniden keşfedilen veya yeni oluşturulan bölgesel ekonomilerin yönetimine ve onların ortaya çıkan küresel-bölgesel dinamiklere eklemlenmesine odaklanan "ulus-sonrası" devlet biçiminden de ayırtedilebilir. Kısaca, savaş-sonrası dönemde ulusal ekonomi ve onunla ilintili olan ulusal devletin inşası kapitalizmin "yeniden üretimi-düzenlenmesi" sürecinin genel haritalandırılması ve örgütlenmesindeki özgül bir tarihsel uğraktı. Buna karşın sözkonusu durum, ulusal ekonomi ve onunla ilintili olan ulusal devletteki son dönemlerdeki dönüşümün, değişen birikim biçimleri ve bu değişimlerin ekonomik ilişkilerin esas biçimi olarak ulusal biçimi kabul etmenin sürekli uygulanabilirliği ve/veya istenilirliği üzerinde yarattığı etki ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ulusal devlet ne anlamda aşınmaktadır?

KURD'un gelişim sürecinde 1970'lerin ortalarına kadar reformcu bir iyimserlik göze çarpmaktadır. Daha sonra ise uzman görüşleri ve kamuoyu daha eleştirel hale geldi ve ulusal devletin önemi farklı yollardan anlatılanmaya ve tartışılmaya

başlandı. Bu yüzden, modern devletin beklendiği gibi işlemediği ile ilgili ilk başlardaki iddiaların ardından, devletin krizini yönetmek ve hatta halletmek üzere öneriler ortaya çıkmaya başladı: Devlet işlevlerinin, aşırı genişlemiş bir devlet aygıtının üzerindeki fazla yükün azaltılması amacıyla devlet dışı kurumlarla paylaşılması ve/veya bu işlevlerin liberal gece bekçisi devlete geri dönerek azaltılması önerisi öne sürüldü. Teşhis, başarısızlık ve kriz anlatısı ve bir dereceye kadar müdahale edilmesi için yapılan çağrılar bu dönemdeki önemli mücadele alanlarıydı; tabii ki, bu mücadelenin sonucuna bağlı olarak, farklı siyasi çözümler ileri sürüldü. Bundan başka, KURD'un diğer devlet biçimlerinden ayrı olduğu çoğunlukla görülemediğinden, başarısızlıkları ve/veya krizleri de çoğunlukla bizzat "modern devletin" kendisine atfedildi. 1970'lerin sonları ve 1980'ler sırasında yaşanan (her zaman krizli olmasa da) çatışmalı deneyim döneminden sonra, KURD'daki değişimlerin önceden veri kabul edilen işlevlerin basitçe sınırlandırılmasıyla veya azaltılmasıyla kısıtlı olmadığı (ve hiçbir zaman da olamayacağı) konusunda giderek artan bir hassasiyet kendini göstermeye başladı. Bu yüzden dikkatler, niteliksel açıdan yeni bir devlet biçiminin ortaya çıkışına ve onun daha geniş bir siyasi sisteme nasıl sokulacağı konularına çevrildi. Bu konular arasında en çok ilgiye değer olanları, KURD'un, analitik açıdan diğerlerinden ayrı olan, birkaç önemli kriz eğilimidir:

- Bizzat egemen devletin merkeziliği meselesinin kendisi, aşırı yüklü "büyük hükümet" iddiasının gelişmesine; devletin, tam istihdam ve ekonomik büyümeyi garanti etmemesiyle ortaya çıkan meşruiyet krizine ve refah devletinin altını oyma tehdidi taşıyan bir mali krizin ortaya çıkışına bağlı olarak sorgulanmaya başlandı. Bu kriz eğilimleri, yerel devletler* [local states] ile merkezi hükümet arasındaki çatışmalar tarafından

(*) Yerel devlet, yerel yönetim, merkezi hükümetin taşra teşkilatı ve yerel düzeyde faaliyet gösteren yasal kuruluşların bir araya gelmesiyle oluşan siyasi yapıyı anlatmaktadır. Bir süredir sosyal bilimler literatüründe kullanılan bu terim, küreselleşme süreci ile birlikte ulus-altı sosyal ve siyasal birimlerin öneminin artmasına paralel olarak daha güçlü anlamlar kazanmaya başladı – ç.n.

daha da ağırlaştırıldı. ABD hegemonyasında örgütlenen uluslararası rejimlerin krizi ise, bu rejimlerin ulusal devletlerin etkin bir ekonomik ve siyasi performans sergilemesini kolaylaştırma yeteneklerini zayıflattı. Daha genel olarak, (sırasıyla *Volksnation*, *Kulturnation* ve *Staatsnation*'a dayalı olan) ulusal devletin üç biçiminin tümü de küreselleşme tarafından meydan okunan Atlantik Fordizmi'nin uzamında bulunuyordu. Sonraki eğilimler, göç yüzünden etnik türdeşliğin azalmasına, etnik ve kültürel grupların çoğulluğu ve hatta çok kültürlülüğün (özellikle büyük şehirlerde) kucaklanması yüzünden kültürel türdeşliğin azalmasına, ulusal devletin Atlantik Fordizmi ve KURD tarafından yaratılan ekonomik ve toplumsal beklentiler konusunda hayal kırıklığı yaratıyor görünmesi yüzünden meşruiyetinin azalmasına katkıda bulundular.

• Tam istihdam, istikrarlı hedefler, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ödemeler dengesi gibi resmi ulusal ekonomik hedefleri yakalamak giderek zor hale geldi. Bu durum da ulusal ekonominin, ekonomi yönetiminin temel hedefi olmasının veri kabul edilişinin altını oymaya destek oldu. Bu konular ulusal ekonomiyi (veya en azından sözde yeni doğan sektörleri ve onlarla ilgili işleri) savunma amacıyla öne çıkan himayeci çağrıların yapılmasına ve/veya "yeniden üretim-düzenleme" işlevinin (çoğunlukla neo-liberal bir siyasa bağlamında) yenilenebileceği daha geniş bir ekonomi uzamı yaratma girişimlerine yol açtı.

• Bölgesel ve yerel ekonomilerin, ulusal makro-ekonomik politikalar veya tek tip meso – veya mikro-ekonomik politikalar aracılığıyla çözülemeyecek, kendilerine özgü sorulara sahip olduğu giderek daha çok kabul görmeye başladı. Bu durum aşağıdan uygulanacak özel olarak tasarlanan ve hedeflenen kentsel ve bölgesel politikalar oluşturulması taleplerinin öne çıkmasını teşvik etti.

• Uluslararasılaşma, toplumsal yeniden üretim alanındaki çelişkinin büyümesine yol açtı. Gelişmiş Avrupa ekonomileri, Atlantik Fordist rejim ilerledikçe sömürgelerinden, Güney Avrupa'dan veya Kuzey Afrika'dan işgücü ithal etmeye başladı

(Kofman 1995). İlk başta yurttaşlar için varılan Fordist sınıf uzlaşmasının korunması ile ucuz işgücü ihtiyacını uzlaştırma niyetiyle başvurulan göç, sonradan gerilimlerin kaynağı olmaya başladı. Bu gerilimler özellikle "kapalı refah devletiyle yabancı emeğin ülke sınırları arasındaki açık hareketi arasındaki uzamsal ayrımın, yabancı göçmen işçilerin gittikleri devlette sürekli kalmak ve (yasal veya yasadışı yollardan) aileleriyle yeniden birleşmek eğilimi göstermesi tarafından tersyüz edilmesiyle" (Klein-Beekman 1996: 451) daha da keskin bir hal aldı. Sözkonusu kayma, ulusal yurttaşlığın ve onunla bağlantılı Fordist sermaye-emek uzlaşmalarının ve refah haklarının sınırlarını denetleme yönündeki kaygıların artmasına yol açtı.[11] 1970'lerin ortasından itibaren göç, ulusal uyum, tam istihdam ve refah devletine yönelik bir tehdit olarak kurgulanmaya başlandı. Yurttaşlık hakları etrafında örgütlenen refah devletini istikrarsızlaştıran diğer etmenler ise iki-ebeveynli istikrarlı ailenin gerileyişi, ücretli işgücünün kadınlaştırılması ve uzun vadeli işsizliğin ortaya çıkmasıydı. Bu etmenler, ataerkil çekirdek aileyi çağdışı bir konuma sürükledi (Pringle 1995: 208).

- "Yönetici partiler", "işveren sendikacılığı" ve kapitalist birliklere dayalı siyasi temsil, seçmen davranışlarındaki dalgalanmaların ve partilerden duyulan hoşnutsuzluğun artmasında, bazen de savaş-sonrası sermaye-emek uzlaşmasının militanca reddedilmesinde kendini gösteren bir kriz yaşanmıştı. Böylece Atlantik Fordizmi'nin endüstriyel mantığına ve Keynesci refahçılığın devletçi mantığına, alternatif bir ekonomik ve siyasi örgütlenme ile anti-bürokratik, özerk ve siyasileşmiş bir sivil toplum adına meydan okuyan "yeni toplumsal hareketler" ortaya çıktı (bkz. Offe 1985; Hirsch ve Roth 1985).
- Hegemonik mücadelelerin "ulusal-popüler" sorunsalı, bolluk ve refah haklarının genişletilmesinden uzaklaşarak, da-

11 Birleşik Devletler'de önce Derin Güney'den [ABD'nin Mississippi, Tennessee, Louisiana gibi eyaletlerden oluşan güneybatı bölgesi – ç.n.] ve sonra yurtdışından (özellikle Meksika'dan) gerçekleşen göç benzer amaçlara hizmet etti. Siyah Amerikalıları Fordist sınıf uzlaşması içine alma mücadelesi özellikle şiddetliydi; çünkü onlar zaten ismen ABD vatandaşlarıydı.

ha ulusçu, halkçı ve otoriter bir söyleme ve/veya daha açık bir ekonomide "daha çok piyasa, daha az devlet" fikrini işleyen daha kozmopolit, neo-liberal bir talebe doğru kaydı.

Farklı kriz eğilimlerinin kendine özgü dinamikleri olmakla birlikte bunlar çoğunlukla KURD'un genel "organik krizi"nde billurlaşan meseleler olarak kabul gördü. Bu tema bazı ekonomilerde ve siyasi sistemlerde diğerlerine göre daha çok yankı buldu. Ancak yurtiçi kriz söylemine daha az eğilimli olanlar bile bu söylemle, ikinci elden, yani ABD ve ulusaşırı mali sermayenin etkisiyle kriz söylemini ve krizin neo-liberal çözümünü benimseyen OECD gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla karşılaştılar. Bununla birlikte, KURD derhal parçalanmadı. İlk başta, onu kuvvetlendirmek ve eksiklerini tamamlamak aracılığıyla özelliklerini güçlendirmek ve onu korporatist yoğunlaşma ve/veya yukarıdan aşağıya önlemler aracılığıyla kurtarmak yönünde çaba sarf edildi. Bu yolla, KURD özgül konjonktürel dönüşümler geçirdi. Savaş-sonrası büyüme koşullarının yeniden oluşturulması konusundaki bu başarısız girişimin ilk aşamasında, sorun KURD'*un* krizi olarak (yani sadece KURD *içinde* yaşanan bir kriz olarak değil) yorumlandı. Ekonomik ve siyasi güçler, Atlantik Fordist birikimde derinleşen çelişkiler ve krizleri çözmeye ve devlet sistemine yeniden istikrar kazandırmaya yetenekli yeni bir devlet biçimi (veya biçimleri) arayışını başlattılar. Bu arayış sürecinden çıkışın ilk adımı, savaş-sonrası ulusal devletin ülkesel ve işlevsel dayanaklarının yeniden haritalandırılması ve yeniden eklemlenmesi ve buna ek olarak Schumpeterci çalıştırma doğrultusuna yönlendirilen "yönetim-yönetişim" işlevinin yeniden icadı ile yakından bağlantılı olarak kapitalist devlet tipinin temel yapısal dönüşümü ve stratejik yeniden yönlendirilmesi oldu.

KURD'un yeniden örgütlenmesindeki üç eğilim

Bu dönüşüm başlıca üç eğilimde kendini gösterdi: Ulusal vasfını yitirme, devletsizleştirme ve uluslararasılaşma. Bunlardan ilk ikisi ulusal devletin temel yapısal özelliklerini etkilemekte,

üçüncüsü ise siyasa yapımının stratejik yönlendirilmesi ve değişen doğası ile ilgilenmekteydi. Şimdi bunları kısaca ve genel hatlarıyla tartışacağım (daha fazla ayrıntı için, bkz. Jessop 1995a); dolayısıyla bunların duruma göre değişen bireysel ve birleşik gerçekleşme biçimlerini dikkate almayacağım. Bu yüzden, devletin "ulusal vasfını yitirmesini" açıklarken anayasal güçlerin devlet örgütlenmesinin ulusal ve bölgesel düzeyleri arasında açıkça paylaştırıldığı federal devletler ile yerel devletlerin cari olarak gerekli olan veya merkezi devlet tarafından izin verilen güçleri kullanabildiği Britanya gibi üniter devletleri ihmal edeceğim. Benzer bir şekilde, yönetimden yönetişime geçişi ele alırken, bazı KURD rejimlerinin devlet, işverenler ve sendikalara dayanan üç ayaklı bir makroekonomik yönetişime ne ölçüde sahip olduğunu ve/veya toplumsal refah temin etmek için ne derecede düzenlenmiş kendini düzenleme anlayışı biçimlerini benimsediklerini ihmal edeceğim. Bununla birlikte, burada da tarafların kapsamı değiştikçe yönetişimin rolünün de artırıldığını belirteceğim. Diğer yandan, çeşitli yönetişim mekanizmalarının farklılaşan önemlerini de (örneğin, Danimarka'da neo-korporatist "pazarlık ekonomisi"nin güçlendirilmesiyle, Britanya'da yarı kamusal [parastatal] neo-liberal örgütlerin ortaya çıkması arasındaki zıtlığı da) ele almayacağım. Son olarak, uluslararasılaşma ile ilgilenirken, "ulus-sonrası" olarak tanımlanabilecekleri ölçüye kadar, SÇR ve onların özel durumlarda ortaya çıkan bileşimleri arasındaki farkları da ihmal edeceğim (SÇR ve özel bileşimleri hakkında bir tartışma için bkz. Jessop 1992b, 1993, 1994b, 1994c). Aynı zamanda, farklı devletlerin uluslararası siyasa rejimini tanımlamada az ya da çok ölçüde hegemonik olmaları meselesini de ele almayacağım.

"Devlet'in ulusal vasfını yitirmesi"

Ulusal devletin yeniden örgütlenmesi, kısmen aynı örgütsel düzeydeki ilişkilerde meydana gelen büyük değişimleri içermektedir. Bu yüzden, yürütme, yasama ve yargının nisbi güç-

lerinde meydana gelen kaymalardan başka, devletin mali, eğitsel, teknolojik, çevresel ve sosyal güvenlik sağlayıcı organlarının nisbi ağırlığında da kaymalar meydana gelmiştir (Britanya için, bkz. Jessop 1992b, 1994a). Ancak yeniden örgütlenme, farklı siyasi katlar arasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesine kadar gitmektedir. Bazen devletin "içinin boşalması" olarak adlandırılan bu konu, belki daha az metaforik olan "ulusal vasfını yitirme" başlığı altında daha iyi tartışılabilir.

Bu süreç, ulusal devletin çeşitli işlevlerinin fiilen yeniden eklemlenmesini içermektedir. Ulusal devlet, özellikle ulusal devletlerin sürekli birbirini karşılıklı tanıması nedeniyle biçimsel ulusal egemenliğinin büyük bir kısmını korumaya ve siyasi mücadeleler (mücadelenin ne üzerine verildiği için, bkz. aşağısı) için önemli bir mevki olmaya devam etse de, devletin, iktidarını (sınırlarının ötesi şöyle dursun) kendi içinde uygulama kapasitesi bile, hem daha uluslararasılaşmış, esnek (ancak gene de bölgesel) üretim sistemlerine geçiş hem de küresel çevreden kaynaklanan risklerin meydan okuyuşundaki artış yüzünden zayıflamaktadır. Bununla birlikte, bu özerklik kaybı ulusal devletin basitçe "sönümlenmesine" veya bir "iktidar deposu" olarak sınırlarının istikrarlı ve tekyönlü bir şekilde aşınmasına yol açmamaktadır.[12] Aksine özerklik kaybı, ulus-üstü eşgüdüm ihtiyacı ve ulus-altı yeniden diriliş için gerekli uzamı yaratarak ulusal devletin ulus-üstü ve altı arasında aracılık yapabileceği alanı genişletmektedir. Bu yüzden, devlet kapasitelerinin bazısı sayıları giderek artan ve daha geniş yetkilere sahip olan bölge çaplı çok-uluslu veya uluslararası kuruluşlara devredilmekte, bazısı ulusal devlet içinde yeniden yapılandırılmış yerel veya bölgesel seviyedeki yönetişimin üstüne kalmakta, bazısı ise yerel ve bölgesel düzeyde ortaya çıkan ve merkezi devletleri pas geçip birkaç ulustaki yerel alanları veya bölgeyi birbirine bağlayan yatay iktidar şebekeleri tarafından gasp edilmektedir.

---

12 Bu bağlamda sınırların yenden eklemlenmesi için, bkz. Taylor 1994.

Ulus-üstü rejimlerin büyümesi

İlk olarak, ulus-üstü devlet aygıtlarının ve uluslararası siyasi rejimlerin sorumlulukları, hem sayıca hem de kapsam açısından büyümeye devam etmektedir. Bu büyüme, bir yandan işlem alanlarının genişlediği ve derinleştiği, diğer yandan örgütsel karmaşıklığın arttığı Avrupa Birliği'nde çok açık olarak görülmektedir. Bu durum, ayrıca, ülkesel ve/veya işlevsel hatlardaki ekonomik faaliyetleri düzenlemek, kılavuzluk etmek ve yönetmekle görevli diğer ulus-üstü, bölgesel ve ulus aşırı birliklerin hızla çoğalmaya ve/veya işlemlerinin genişlemeye devam etmesinden de açıkça görülmektedir. Bu faaliyetlerin bir kısmına sonraki alt bölümde değinilecektir. Burada, devlet aygıtlarının işlevsel sorumluluklarındaki başlıca genişleme alanına, yani devletlerin çıkar sahibi oldukları çeşitli ulus-üstü ekonomik uzamdaki "yapısal rekabet gücü" ile ilgili olan alana odaklanacağım. Bu "hayali" uzamlar, sınırlar arası büyüme üçgenlerinden, çeşitli çok uluslu üretim uzamı ve "üçlü" olarak adlandırılan büyüme kutuplarına, oradan da yarım-küresel [hemispheric], üçlüler arası ve küresel düzeydeki ekonomik ilişkilere kadar uzanmaktadır. Devletlerin "yapısal rekabet gücü" konusundaki kaygısı, uluslararası parasal ilişkileri, yabancı yatırımları veya ticareti yönetmenin ötesine geçerek, nitelik olarak hem ekonomik hem de ekonomi dışı olan geniş bir arz-yanlı etmenler grubunu kapsamaya yönelmektedir. Bu değişimler ise, küresel ekonomiyi, özellikle de Pasifik Asya, Avrupa Ekonomik Uzamı ve Kuzey Amerika'da oluşan üç büyüme kutbunun yapısını fiili olarak şekillendirmektedir.

Bölgesel ve yerel yönetişimin yeniden dirilişi

"İçini boşaltmak", ekonomik akışlar ve uzamların uluslararasılaşmasındaki artış kadar ulusal devletin ekonomik geri çekilişini de gösteren bir şekilde, ulusal düzeyin altındaki bölgesel veya yerel devletlerin rolünün güçlenmesini de içermektedir. Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, "hiçbir yerel ekono-

minin küresel ekonomik şebekedeki bir düğüm noktası olmaktan fazla bir şey olarak görülemeyeceği ve bu bağlam dışında hiçbir anlamlı varoluş sergilemeyeceği" (Amin ve Robins 1990: 28) anlamına gelmektedir. Bu yüzden, üçlü bölgelerin ortaya çıkmasıyla aynı zamanda, ulusal ekonomileri geliştirmek yerine ulus-altı bölgesel ve yerel ekonomilerin geliştirilmesiyle ilgili kaygılar ortaya çıktı. Bu eğilimin birçok nedeni arasında ekolojik, teknolojik, ekonomik ve siyasi nedenler sayılabilir. Bazı ekolojik sorunlar küresel, kıtasal veya sınırlar arası yanıtları gerektirirken, diğerleriyle en iyi yerel ve bölgesel düzeyde baş edilebilmektedir (bkz. Meinhardt 1992; Hay 1994). Yeni teknolojiler uluslararası siyasalar kadar belediye politikalarının da yeniden önem kazanmasını sağladı. Daha genel ekonomik terimlerle ifade edersek, ulusal rekabet gücü için arz yanı giderek daha çok önemli kabul edilmektedir. Bu da, altyapı, insan kaynakları, yenilik sitemleri ve bunun gibi alanlarda ihtiyaç duyulan iyileştirmelerin hangi seviyeye uygun olduklarının tanımlanması ve tek tip bir ulusal politika aracılığıyla değil de, bölgesel, sektörel ve yerel olarak uygulanması yönündeki baskıların artmasına yol açtı.[13] Siyasi terimlerle ifade etmek istersek, ulusal devletler fiili güçlerini uluslararası olarak kaybedip ulusal düzeyde iş yaratma ve büyüme sağlama konusunda kabiliyetsizlik gösterdikçe, ekonomik talepleri karşılayabilecek daha etkili yerel ve bölgesel yönetim yönündeki baskıların arttığını söyleyebiliriz. Tabii ki, tüm bu etmenler kentler, birleşik kentler ve metropollerin, içinde bulunulan ekonomik uzamın rekabet gücü ve/veya büyüme potansiyeli üzerinde büyük yan etkileri olan hayati önemdeki ekonomik yerler olarak yeniden keşfedilmeleriyle yakından bağlantılıdır.

13 Boisot, Porter'ın ulusların rekabet üstünlüğü konusunda yaptığı çalışmaya, ulusal devletin kendini oluşturan bileşenlerin rekabet gücünü geliştirme kapasitesi ile ilgili abartılı kaygıları (ve ciddi bir şekilde olduğundan az göstermesi) yüzünden etkili bir eleştiri yöneltmektedir. Yazar, birçok bileşenin bölgesel düzeyde yoğunlaştığına ve bu durumun etkin bölgesel politikalarla ilişkili olduğuna dikkat çekiyor (Boisot 1993).

Yerel-aşırı bağlantılar yönündeki eğilim

Yerel devletler arasında artan bağlar, yabancı ortak bulmak için ulusal sınırların ötesine de geçmektedir. Bu bağlantılar 1970'lerde ortaya çıkmış ve 1980'lerin sonlarında ve 1990'larda hızla genişlemiştir. Üçlüyü oluşturan parçaların her birinde, farklı ulusal devletlerde olup da komşusu olan yerel ve bölgesel devletler arasındaki sınırlar-arası işbirliğinin arttığı çok sayıda durum göze çarpmaktadır. Örneğin, aynı "hayali" ekonomik bölgeye ait olduklarında ve ortak sorunları paylaştıklarında, tek tek Birleşik Devletler'deki eyaletler arasındaki işbirliğinin artmasına ek olarak, ABD-Kanada sınırı boyunca olduğu gibi Meksika ve ABD arasında artan sayıdaki sınır-aşırı metropolitan bölgede bulunan kentler arasındaki bağların da arttığı görülmektedir (bkz. Fosler 1988: 312-326). Aynı şekilde, Avrupa Birliği de, özellikle merkezi ve Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünden sonra hem kendi sınırları içinde hem de ötesindeki bölgeler arasındaki yerel-aşırı bağları desteklemeye etkin olarak müdahil olmaktadır. Bu yüzden, AB kurumlarıyla, özellikle de Avrupa Komisyonu'yla dikey ilişkilere giren bölgesel veya yerel otoriteler olduğu ve/veya üye devletlerin aralarında yakınlık bulunmayan yerel ve bölgesel otoriteleri arasında doğrudan bağlantılar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Doğu Asya'daki bölgesel ve yerel otoriteleri içeren sınırlar arası "büyüme üçgenlerine" yönelik ilgi de giderek artmaktadır. Sonra Japon yerel otoriteleri, genel bir çeşitlendirme ve merkezsizleştirme politikasının bir parçası olarak, Doğu Asya'nın herhangi bir yerindeki ulus-altı bölgelerde ulus-aşırı bağlantılar kurma yönünde teşvik edilmişlerdir.

Siyasetin "devletsizleştirilmesi"

"Kapsayıcı anlamıyla devletin" yeniden icat edilişindeki ikinci genel eğilim ise yönetimin merkeziliğinden yönetişimin daha merkezsizleşmiş biçimlerine kayıştır. Bu eğilim, devletin faaliyet gösterdiği ülkesel ölçek ne olursa olsun, daha geniş bir

siyasal sistem içindeki faaliyetlerin yeniden örgütlenmesini anlatan ulusal devlet faaliyetlerinin mekânsal dağılımıyla ilgili değildir. Bu gelişme, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yönetiminde resmi (ve tipik olarak da ulusal) devlet aygıtlarının önceliğini veri kabul eden bir anlayıştan, resmi, yarı – kamusal ve hükümet-dışı örgütler arasında değişik biçim ve düzeylerde ortaklık kurulması gerekliliğini veri kabul eden anlayışa geçişi içermektedir.[14] Bu, aynı zamanda, egemen devletlerde tipik olan yukarıdan aşağı hiyerarşik siyasi örgütlenmelerden, örgütler arası ilişkilerin kendi kendini örgütlemesini teşvik etmek ve/veya yönlendirmek üzerine vurgu yapmaya başlamayı da kapsamaktadır. Şebekelerin, ortaklıkların ve diğer ekonomik ve siyasi yönetişim modellerinin geniş alanında, resmi aygıtlar en fazla *primus inter pares* olabilecektir. Her ne kadar kamu parası ve yasa onların faaliyetini desteklemekteki önemini koruyacaksa da, (özel para, bilgi ve uzmanlık gibi) diğer kaynaklar da başarı için çok önemli olacaklardır. Bu anlamda, devlet müdahalesi tabiatı gereği daha az hiyerarşik, daha az merkeziyetçi ve daha az ekonomik nitelikli müdahale özelliği taşıma eğiliminde olacaktır. Bu hareket, post-Fordizm'in gelişimindeki diğer söylemsel kaymaları paralelleştiren örgütsel paradigmadaki değişimde (tabii ki bu kaymalara indirgenmemek koşuluyla) yansımaktadır. Özellikle, "yönetişim" konusuna yönelik ilginin akademik ve mesleki disiplinler alanında ve toplumsal eylem alanında büyümesini, şirket ve bölge yönetişiminde şebekelere ve/veya ortaklık düzenlemelerine yeni bir önem atfedilmesini (bkz. Cooke ve Morgan 1993) ve "yönetişimin yönetişimi" üzerine stratejik düşüncenin doğuşunu da (bkz. Jessop 1995b) not edebiliriz.

Bu genel eğilim, egemen devlet tarafından yukarıdan aşağı-

---

14 Devletin bu yüzyıldaki genişlemesinden önce de devlet ve devlet dışı kurumlar arasında çeşitli ortaklık biçimleri vardı. Ancak, bu durumun post-Fordist durum açısından iki temel farklılığı bulunmaktaydı: a) Biçim bakımından daha yassı ve yatay olan post-Fordist devlete göre önceki devlet daha hiyerarşikti, b) Önceden ortaklık üzerine (tabii ki söylemsel düzeyde) daha az vurgu vardı ve devlet ile sivil toplum arasında veri kabul edilen bir işbölümü ve birbirine karşı kayıtsız kalma durumu sözkonusuydu.

ya dayatılan zorunlu koordinasyondan, karşılıklı bağımlılık ve bilginin bölüşülmesine ve düşünülmüş pazarlıklar ve karşılıklı öğrenmeye dönüş ile bağlantılıdır. Yerine göre sübvansiyon ilkesinin olumsuzlanmasında, "düzenlenmiş kendini düzenleme" gibi genişleme mekanizmalarında ve resmen kabul gören "özel çıkar yönetiminde" (bkz. Streeck ve Schmitter 1985) veya enformel sektörün (özellikle refah ve kolektif tüketim sunulmasında) öneminin artmasında, ulusal ve ulus-üstü devletlerin, merkezsizleşmiş bağlam yönlendiriciliği geliştirilmesi ve kendini örgütlemeyi kolaylaştırmasında (bkz. Matzner 1994; Willke 1992) bu durum yansımaktadır.[15]

Bu gibi kaymalar, devlet örgütlenmesinin tüm ülkesel ölçeklerinde ve de geniş bir işlevsel alanda görülmektedir. Ulusal devletin "içini boşaltma" ve KURD'un başlıca ekonomik ve toplumsal işlevlerinin yapısal olarak dönüştürülmesi ve stratejik açıdan yeniden yönlendirilmesiyle bu kaymalar yakından bağlantılıdır. Yönetişimin ulusal yönetim pahasına gelişmesinde bölgesel-yerel, ulus-üstü, yerel-aşırı ve sınırlar-arası bağlantıların genişlemesi büyük bir rol oynamıştır. Giderek daha çok dışa açılan ekonomilerde devletin arz yanlı işlevlerinin rolünün güçlenmesi de bu doğrultuyu işaret ediyor. Ne var ki, şu an için, yönetişim mekanizmalarının değişken işlevsel geometrisi yerine çok katmanlı doğası üzerinde durmak istiyorum.

Her ne kadar Avrupa Birliği'nin geleceği konusundaki tartışmanın (özellikle Britanya'da yürütüldüğü haliyle) önemli bir kısmı fazlasıyla devlet merkezli olsa da, genel devletsizleştirme eğiliminin özellikle dikkat çekici olduğu yer de bizzat Avrupa düzeyi olmaktadır. Bu iki olgu ilişkisiz olmanın çok uzağındadır ve yönetimden yönetişime geçişi öne çıkaran nedenler, Avrupa devlet inşası ve Avrupa ekonomisindeki değişiklikler ile ilgili güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Ulus-üstü Avru-

15 Bu kitabın kaynağı olan konferanstaki tartışmalarda, Julia Adams bunun ekonomik ve siyasi olanın farksızlaştırılmasına varacağını iddia etti. Bu iddianın inandırıcılığı, ekonomi ve siyasetin önceki farklılığını, piyasa ve devlet arasında doğallaştırılan karşıtlığa indirgemeye bağlıdır. Hem düzenlemeci hem de neo-Gramscici yaklaşımlar bunu reddederler.

pa yönetişiminin şimdiki gelişimi, federal, konfederal veya hükümetler-arası aygıtların ortaya çıkmasından daha fazlasını içermektedir. Bu gelişme, diğer ulus-üstü örgütlenmiş ve/veya ülkesel veya işlevsel açından yönlendirilmiş ekonomik ve sosyal ortaklıkların fiilen oluşturulması ve özel iletişim, pazarlık ve karar verme kanalları üzerinden gevşek bir şekilde eşleşen, esnek siyasa yapma şebekeleriyle bütünleştirilmesini de anlatmaktadır (bkz. Tömmel 1994: 14).[16] Aslında, "Avrupa Komisyonu, Avrupa'da bütünleşme ve ... uyum sağlama biçimindeki zor hedefe ulaşmada teşvik edici bir araç olacak şebekeler oluşturmaya büyük önem vermektedir" (Cooke ve Morgan 1993: 554). Bu bakımdan özellikle ilgi çekici olan yan ise, hem ülkesel hem de işlevsel aktörlerin bulunduğu çok katmanlı şebekelere gösterilen bağlılıktır.

Aynı yönetişim eğilimi, ulusal, bölgesel-yerel ve yerel-aşırı (veya 'ulusal-uluslararası' [intermestic]*) düzeylerde de bulunmaktadır. Bununla birlikte, iddiayı genel çerçevede oluşturmak ve onu ulus-üstü düzeyde açıklamakla, sadece bölgesel ve yerel yönetişimin ve onun, güçlendirilmiş yapısal rekabet gücüne dayalı bir "karma ürün" olan içsel ekonomik büyümenin öne çıkmasında oynadığı rolle ilgili geniş literatüre atıfta bulunmuş oldum. Yerel ve bölgesel yönetişimin güçlenmesi, yerel kaynaklar gelişmesine kılavuzluk edecek ve bu gelişmeyi kolaylaştıracak yeni yerel ortaklık biçimlerinin çıkmasına bağlı olarak yerel devletlerin yeniden örgütlendirilmesiyle bağlantılıdır. Örneğin, yerel sendikalar, yerel ticaret odaları, yerel risk sermayesi, yerel eğitim kurumları, yerel araştırma merkezleri ve yerel devletler, yerel bir ekonomiyi yeniden yaratmak için bazı ortak düzenlemeler yapabilirler. Bu eğilim,

16 Aşağıdaki düşünce, fazlasıyla Tömmel'in Avrupa Topluluğu hakkındaki çığır açıcı çalışmasına dayanmaktadır (1992, 1994); bunu yanında Schmitter (1992), Scharpf (1994) ve Streeck ve Schmitter (1999) tarafından yapılan yeni çalışmalardan da etkilenmiştir.

(*) Burada Jessop, İngilizce'de son dönemlerde kullanıma giren "intermestic" kelimesine atıfta bulunuyor. Bu kelime, aynı anda hem uluslararası hem de yurtiçi bir özellik taşıyan konuları anlatmak üzere, international ve domestic kelimelerinin birleştirilmesi ile üretilmiş yeni bir sözcük – ç.n.

merkezi devletin belli yerel alanlara özgü sorunları çözecek çeşitlendirilmiş ve duyarlı programları gereğince icra etmede yetersizlik göstermesinden dolayı daha da güçlenmektedir. Dolayısıyla, bu gibi görevler yerel devletlere devredilmekte ve böylelikle onu genel bir destek ve kaynaklarla donatmaktadır.

Siyasa rejimlerinin uluslararasılaşması

Bu eğilim, yurtiçi devlet eyleminin uluslararası bağlamının stratejik öneminin artmasına ve geniş bir ülke-dışı veya ulus-aşırı etmen ve süreçler kümesinin kapsamına kaymasına atıfta bulunmaktadır. Bu durum, hem farklı siyasal eylem ölçülerine göre oluşan devlet yönelimlerinin stratejik dengesinde, hem de ulusal ve uluslararası siyasanın nisbi öneminde meydana gelen bir değişimi içermektedir. Bu kayma, iç ve dış siyaset arasındaki ayrımı muğlaklaştırmakta ve karar verme süreçlerine doğrudan katılan aktörler ve/veya kanaatleri ve tepkileri dikkate alınan aktörlerin ülkesel temellerini genişletmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve uluslararası rejim inşası bu bakımdan özellikle önem taşımaktadır. Bu eğilim, sadece ulus devletle sınırlı değildir ve devletlerin üzerinde örgütlendiği tüm ülkesel ölçeklere uymaktadır.

Bu eğilim ekonomik ve sosyal politika alanına da yansımıştır. Örneğin Kuzey Amerika ve AB'deki ulusal devletlerin ekonomik ve toplumsal müdahalelerinde gözettikleri temel hedef, "ulusal ekonominin" yurtiçinde dengeli performans göstermesinden uzaklaşarak, en geniş anlamıyla "uluslararası rekabet gücünün" artırılmasına doğru yönelmektedir.

Bu durum, savaş-sonrası Avrupa devletlerinin Keynesci refah kaygılarından uzaklaşarak, "ulus-sonrası" veya "çok-ölçekli" siyasi rejimlerin çıkışına bağlı olan daha az devlet merkezli Schumpeterci çalıştırma kaygılarına doğru yönelmelerinde görülebilir. Ekonomik olarak, bu kaygılar açık ekonomilerde ürün, işlem, örgüt ve piyasa yenilikleri üzerinden gerçekleştirilen arz yanlı müdahalelerle ulusal ekonominin rekabet gücünü olabildiğince artırmayı içermektedir. Bu gibi kaygılar,

yerel, bölgesel ve ulus-üstü düzeylerde ve ulusal devlet düzeyinde ortaya çıkan yerel alanlar-arası ve bölgeler-arası rekabette de kendini göstermektedir. Toplumsal olarak, politikayı işgücü pazarının esnekliğine ve/veya uluslararası rekabet kısıtının yarattığı gereksinimlere tâbi kılmayı içermektedir. Her iki bakımdan da, bu kaygılar ekonomik ve sosyal politikanın uluslararası bağlamı bilincini, Keynesci refah devletinin zirvede olduğu günlere kıyasla çok daha fazla yansıtmaktadırlar.

Schumpeterci çalıştırma rejimi, şu dönüşümler yüzünden Keynesci refah rejiminden bir kopuşu işaret etmektedir: 1) Yurtiçinde tam istihdamın önceliği, uluslararası rekabet lehine önceliğini kaybetmiştir. 2) Sosyal politikanın üretim yanlı yeniden düzenlenmesine kıyasla bölüşümcü refah hakları ikincil konuma geçmiştir. 3) Ulusal devletin birincil rolü, çeşitli düzeylerde faaliyet gösteren yönetişim mekanizmalarına göre ayrıcalıklı konumunu yitirmiştir (bkz. yukarda). Siyasa rejimlerinin uluslararasılaşması eğiliminin büyümesi, aynı zamanda, ekonomik ve sosyal eylem ölçekleri boyunca siyasa ve siyasa bağlamlarının koordinasyonu ihtiyacının da algılanmış olduğunu göstermektedir.

İlk kopuşa bakılacak olursa, tam istihdamın siyasetin gündeminde olmaya devam ettiğini kabul ediyorum; ama artık bu hedef devlet müdahalesinin doğrudan hedefi olarak kabul görmemektedir. İş yaratma, ulusal talebin etkin bir yönetiminden yarı otomatik olarak doğacak bir sonuç olmaktan çok, arz yanının fiili yönetimi ve iş gücünün esnekliğine bağımlı bir süreç olarak gözükmektedir (örneğin, bkz. büyüme, rekabet gücü ve istihdam hakkında AT tarafından hazırlanan Beyaz Rapor). Tabii ki, küçük açık ekonomiler Atlantik Fordizmi döneminde de bu sorunla bazı bakımlardan karşı karşıya kalmışlardı. Bu ekonomilerin işleyişinde, SÇR'nin öncüsü olan bazı nitelikleri, örneğin etkin işgücü pazarı politikaları gibi uygulamaları görebiliyorduk. Ancak, bu küçük ekonomiler bile, uluslararası rekabetin değişen koşullarına uymaya zorlandı ve şimdi uluslararası rekabet gücünü belirleyen çok daha geniş ve derin bir etmenler kümesi dikkate alınmak durumundadır. Bunun gibi,

ikinci kopuşa bakıldığında ise, "çalıştırma-refah" karışımında meydana gelen bir değişime, yani vergi ve/veya hizmetlerin katkı payına dayalı olarak tüketilmesi ile bağlantılı olan refah haklarının öneminde, yeniden üretimin (yarı)-kamusal kurumlar tarafından denetlenen bir "disiplinci normalizasyon" sürecine tâbi kılındığı "çalıştırma" anlayışına bağımlı olma yönündeki süregiden bir kaymaya işaret etmek istiyorum (bkz. Fraser 1987; Rose 1993). Refah haklarından geriye sadece bazı kırıntılar bırakılmakta; üstelik yaş ve yetersizlik gibi nedenlerle işgücü piyasasından dışlanmış olan kişilere bu hakların tanınması ise talep üzerindeki kısıtlamalara ve maliyet baskılarının azaltılmasına tâbi kılınmaktadır. Çalıştırma ise giderek daha çok çeşitlenmekte, arz yanlı ölçütler ve piyasa ölçütlerine tâbi kılınmakta ve daha yakından denetime maruz bırakılmaktadır. Her iki durumda da, refah ve çalıştırmanın anlattığı şeyler, onların uluslararası rekabet gücü üzerindeki etkileriyle yakından bağlantılıdır. Son olarak, beni önceden yaptığım gibi Schumpeterci çalıştırma "devleti" yerine Schumpeterci çalıştırma "rejiminden" söz etmeye iten neden ise, değişen "çalıştırma-refah" karışımının sunulmasında yönetişim mekanizmasının öneminin artmasıdır. KURD, "refah karışımı"ndaki bazı ulus-ötesi ve/veya siyasa nitelikli farklılaşmalar hariç, önemli ölçüde ulusal devlet içinde örgütlenmişti; Schumpeterci çalıştırma devleti ise, sermayenin değerlenmesi konusundaki kaygıları bir yana, işgücünün yeniden üretimi konusundaki kaygıları konusunda bile daha az devlet merkezli durumdadır. Yeni ortaya çıkan refah-çalıştırma karışımında ve bunun durumdan duruma sunuluş biçimlerinde önemli bir farklılaşma olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, genel eğilim şüphe götürmeyecek ölçüde belirgindir ve giderek de daha çok kuvvetlenmektedir.

Ulusal devletin halen bir rolü var mı?

Çağdaş devlette ulusal devletin belirleyici bir etmen olarak oynadığı roldeki muhtemel aşınma konusuna gelindiğinde ise, "aşınma" iddiasının iki ortaya konma biçimini reddetmek gere-

kir. Aşınma, ulusal devletin ne aşamalı olarak sönümlenmesiyle ne de basitçe yerini "daha çok piyasa, daha az devlet" anlayışına bırakmasıyla karıştırılmamalıdır. Bunun aksine, aşınma, devletin etkin birliğinin artan oranda kaybolmasına bağlı olan bir çözülme süreci olarak anlaşıldığında en iyi şekilde kavranabilir. Bu birlik kaybı, zorunlu olarak bazı devlet aygıtlarının ortadan kaybolma eğilimini (her ne kadar bu eğilimin mevcut duruma katkı yapan bir etmen olduğu söylenebilirse de) anlatmaz; bunun yerine, devlet aygıtlarının özel devlet projelerine bağlı devlet işlerinin güvenceye alınmasında gösterdiği tutarlılığın azalmasına işaret eder. Bu gibi bir aşınma, ilk olarak, devlet aygıtlarının (farklı örgütsel düzeylerdeki dikey tutarlılığı ve/veya devlet faaliyetinin farklı alanlarındaki "yatay" eşgüdümü bakımından) *içsel eklemlenişinin çözülmesinden* (yani kurumsal krizinden) ve sonra da, hakim devlet projesiyle bağlantılı olarak ilan edilen devlet işlevlerinin güvenceye alınmasındaki *etkinlik düşüşünden* (veya Habermascı açıdan bakınca ortaya çıkan "rasyonalite" krizinden) hareketle anlaşılabilir. Bununla ilgili olgular ise, hegemonik bloğun (tabii ki böyle bir blok varsa eğer) ve bu blokla ilişkili olan devlet yöneticilerinin örgütsüzleşmesi ve yönsüzleşmesinde kanıtlarını gördüğümüz devletin stratejik seçiciliğindeki başarısızlık ve/veya bu devletin ve projelerinin sahip olduğu toplumsal desteğin ortadan kalkması olabilir. Buna karşın, zayıflayan bu seçicilik, (devletin yönetici partilerine ve diğer "kitle bütünleştirme aygıtları"na verilen destekteki dalgalanmanın artması veya bu desteğin mutlak açıdan yok olması ya da iktidar bloğundaki kurumlaşmış uzlaşmanın artan oranda istikrarsızlaşması veya çözülmesi gibi olgularda görülen devletin kitle temeli veya 'ulusal-popüler' toplumsal temelinde yaşanan) *temsil kriziyle* ve/veya bir *meşruiyet kriziyle* (yani, bu devlet biçiminin varolan haliyle siyasi meşruiyet, ki bu durumda devletin ekonomik büyüme ve genel bolluk sağlamaya muktedir olduğu yönündeki iddialarına duyulan inanç kaybolur) bağlantılandırılabilir.

Ulus devletin aşınmasından bu yorumlar çerçevesinde söz edilebilir. Ancak sözkonusu aşınma, sadece Keynesci ulusal

refah devleti açısından oluşmaktadır; dolayısıyla muhtemel tüm ulusal devlet biçimleri için ileri sürülemez. Avrupalı birçok ulusal devlet 1970'lerde kurumsal krizler yaşamış ve içsel yeniden örgütlenme ve devlet sınırlarının yeniden çizilmesi aracılığıyla mevcut krizin çözülmesi yönünde büyük girişimler gerçekleştirilmişti. Aynı zamanda, devletlerin büyüme, iş, dengeli ticaret ve istikrarlı fiyatlar sağlamak ve toplumsal refah yönünde büyüyen beklentileri karşılamak gibi konulardaki kapasitelerinde de açık bir kriz ortaya çıkmıştı. Avrupalı birkaç ulusal devlette, temsil ve/veya meşruiyet kriziyle birarada ortaya çıkan büyük kurumsal ve hegemonik krizler de görülmüştü. Bu krizlerin ispatı ise her şeyden önce yeni toplumsal hareketlerin ve "Yeni Sağ"ın ortaya çıkmasıyla neo-liberalizme geri dönüşte bulunabilir.[17] Ancak, ulusal devletin bir biçiminin aşınmasıyla devletin genel olarak geri çekilmesi birbirine karıştırılmamalıdır. (Özellikle kriz yönetimi sırasında büyümüş olan bazı) KURD'ların sınırları geri çekiliyorken, pekala ulus devletin sınırları başka bakımlardan genişliyor ve/veya siyasetin diğer biçimleri daha anlamlı hale geliyor olabilir.

Bu bakımdan yukarıda belirtilen üç eğilimin (yani ulusal vasfını yitirme, devletsizleştirme ve uluslararasılaşma) aksine, ulusal devletin halen önemli bir rolü olmaya devam etmektedir. Bu iddia, Poulantzas'ın *özel* devlet işlevleri ile devletin *genel* (veya "küresel") işlevleri arasında gözettiği ayrım aracılığıyla daha açık hale getirilebilir. Poulantzas üç tane özel etkinlik kümesi tanımladı: Üretim güçleri ve ilişkileri ile ilgili olan teknoekonomik işlevler; devletin temel askeri, polisiye ve idari faaliyetlerinin kendini korumasıyla ilgili olan (örneğin vergilendirme, güvenlik hizmetleri, savunma, yasama ve resmi denetim gibi) siyasi işlevleri; son olarak da (eğitim, yurtsever ve ulusal ritüeller ve kitle iletişimi gibi) ideolojik işlevler. Poulantzas, genel işlevi ise sınıflara bölünmüş bir toplumda top-

---

17 Bu durum, en düşük seviyede, (İskandinavya ekonomilerinde olduğu gibi) büyük neo-liberal siyasa uyarlamalarını, daha üst düzeylerdeyse bütün siyasal rejimlerin neo-liberal doğrultuda (tabii ki, Thatcher Britanya'sında en dikkat çekici şekilde) dönüştürülme girişimlerini içermektedir.

lumsal uyumun güvenceye alınması olarak tanımlamıştı (Poulantzas 1973). Bu yüzden, ulusal devletin yeniden örgütlenmesiyle, asıl olarak KURD'un devlet projesiyle ilgili olan önemli "özel" işlevlerdeki aşınmaya ve SÇR'nin devlet projesinin ortaya çıkması yüzünden bazı önemli "özel" işlevlerin yer değiştirmesine atıfta bulunuyorum. Ancak bu yeniden örgütlenme, ulusal devletin genel siyasi işlevini yerine getirme sürecinde üstlendiği önemli rolü kaybettiği anlamına gelmemektedir. Ulusal devlet, bu hayati önemdeki genel işlev için başlıca alan olmaya devam etmekte ve esasında ulusal devletin yöneticileri daha özel işlevleri teslim etseler bile bu rolü kıskançlıkla korumaktadırlar. Bu yüzden ulusal devlet halen birbirine rakip olan küresel, üçlü, ulus-üstü, ulusal, bölgesel ve yerel güçler arasındaki mücadelenin en önemli alanıdır. Tıpkı "içi boş şirketlerin" çeşitli işlevlerini yurtdışına aktarırken temel kumanda, denetim ve iletişim işlevlerini yurtiçi ekonomide tutması gibi, "içi boşaltılmış" ulusal devlet de öteki faaliyetlerini siyasi örgütlenme düzeylerine aktarırken hayati önemdeki genel siyasi işlevlerini elinde tutmaktadır. Özellikle, farklı ülkesel ölçekleri kateden siyasi bağlantıları yönetmede ulusal devletin rolü devam etmekte ve meşruiyeti, toplumsal temelinin algılanan çıkarları yararına bu yönetimi gerçekleştirmesine dayanmaktadır (bkz. Kazancıgil 1993: 128). Bundan başka, tıpkı çok-uluslu şirketlerin kumanda, iletişim ve denetim işlevlerinin sürekli olarak yeni bilgi ve iletişim imkânlarıyla yeni şebekeleşme, pazarlık ve görüşme biçimlerinin gelişmesi aracılığıyla dönüştürülmesi gibi, "içi boşaltılmış" devletlerin iktidarlarını icra etme ve yansıtma biçimlerinin nasıl olacağı da yeni imkânların ortaya çıkmasıyla değişikliğe uğramaktadır (örneğin, Willke 1997).

Ziebura, (1992) ulusal devletin genel siyasi işlevinin devam eden önemine dikkat çekmektedir. O, küreselleşme ve ulusaşırı bölgeselleşme eğilimlerinin, şeffaflık, demokratik sorumluluk ve yakınlık talep eden popüler bir arayış yönündeki karşı eğilimi de tahrik ettiğini iddia eder. Ayrıca yazar, yerel, bölgesel veya (en çok) ulusal kimlik arzusunun, özellikle küçük

ulusal devletlerin güçlü komşu devletlerden gelen tehditleri ve/veya gerçek anlamda bir demokratik sorumluluk anlayışından uzak olan ulus-üstü kurumların ortaya çıkmasını tazmin etme niyetindeki güçlü güdüleri yansıttığını iddia etmektedir. Bu nokta, ulusal devletin toplumsal çatışmalar ve yeniden bölüşüm politikaları, toplumsal bütünleşme ve uyum sorunlarıyla ilgilenebilecek olanlar arasında şu an en iyi konumu işgal etmesiyle de kuvvet kazanmaktadır. Ulus-üstü kurumlar, sermayenin uluslararasılaşması ve üçlü bölgeler ile bu bölgelerdeki çeşitli ulusal ekonomilerin yapısal rekabet gücünün geliştirilmesi (veya sınırlandırılması) ile ilgili gibi gözükseler de, toplumsal çatışmalar ve yeniden bölüşüm politikalarıyla daha az ilgidirler. Bu meseleler halen ulusal çerçeve içinde tutulmaktadırlar; işte bu yüzden, onları anlamlı bir şekilde değiştirecek potansiyel mali tabana sahip olan asıl aktör de ulusal devlettir. Aslında, merkezi hükümetin desteği olmadan yerel ve bölgesel devletlerin bu konuda çok fazla iş başarmaları zordur. Bu durum, ulusal devleti bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır. Ulus devletin, bir yandan uluslararasılaşma sürecinin yönetimine etkin bir şekilde katılması gerekli hale gelirken, diğer yandan küresel piyasa dinamikleri ile kurumsal bütünleşme ve toplumsal uyumun koşulları arasındaki ayrılığın büyümesini durdurma şansının çok olduğu düzey ise siyasi kerteye kaymaktadır.[18]

Kısacası, ulusal devletin halen merkezi bir siyasi rolü vardır. Ancak, bu rol, ekonomik örgütlenme düzeyinin yerel, bölgesel, ulusal ve ulus-üstü düzeylerinin genel açıdan yeniden eklemlendirilmesine bağlı olarak yeniden tanımlanmıştır. Ulus-üstü siyasi örgütlenme, yönetimsel güçlerine ek olarak popüler demokratik bir meşruiyet kazanmadığı sürece ya da kazanıncaya kadar, ulusal devlet demokratik siyasi sorumluluğun en üst aşamasını temsil ettiğinden önemli bir siyasi etmen olmaya da devam edecektir. Bu rolü nasıl yerine getireceği ise, küreselleşme, üçlüleşme, bölgeselleşme ve yerel yönetimin ye-

18 Buradaki tartışma kısmen (Jessop 1994b)'den kaynaklanmaktadır.

niden doğuş sürecinin hızla ilerlemesi yüzünden, sadece kurumsal matris ve güçler dengesindeki kaymalara dayanan bir şey değildir.

Kültürü daha görünür kılmak

Buradaki analizim düzenleme yaklaşımı, neo-Gramscici devlet kuramı ve eleştirel söylem analizine ait kategorilere dayanmaktadır. Bazı okurlar, analizimin ekonomist ve/veya siyasici [politicistic] olduğu yönünde hüküm verip, bu yüzden yapılan betimleme ve açıklamalarda "kültür"e çok az yer verildiğini iddia edebilir. Bu nedenle, bu bölümde kendi yaklaşımımı, düzenlemeci ve neo-Gramscici kategorilerin nasıl derin bir şekilde kökleri kültürel analizde olan varsayımlar, kavramlar ve açıklayıcı ilkeler olduğunu göstermek amacıyla "yeniden-sunmayı" amaçlıyorum. Böyle yapmakla, eleştirel söylem analizi (ve "yeni" anlatı kuramı) anlayışına da başvuruyor ve örtük olarak birbirlerini tamamladıklarını ve genel ekonomik ve siyasi analizlere yaptıkları katkıyı da vurgulamış oluyorum.

Jenson'ın, düzenlemeciliği, söylem kuramı ve yapı-fail diyalektiğini kapsayacak şekilde genişletmesi yararlı bir başlangıç noktasıdır (1989; 1990; 1995). Yazar, üretim alanının ötesindeki geniş toplumsal ilişkiler alanını yöneten özel büyüme tarzına ve/veya özel "toplumsal paradigmalara" özgü gerçek düzenleme mekanizmaları sağlayan, tarihsel olarak oluşmuş pratikler *ve anlamların* somut analizi için çağrı yapmaktadır. Buna göre, ekonomik krizler önceden belirli olan yapısal sınırlara nihai olarak ulaşılmasından daha fazlasını içermektedir. Krizler, toplumsal güçlerin kimliklerini ve çıkarlarını kendisi aracılığıyla dile getirdiği söylemler-arası bir alanda (veya temsili bir sistemde) ortaya çıkar ve çözüm bulurlar. Bu yüzden, Jenson'a göre, yeni görünür ve etkin güçler bir kriz sırasında ortaya çıkar ve siyasetin genişleyen söylemsel evrenine katılırlar. Bu güçler, alternatif düzenleme tarzları ve toplumsal paradigmalar sunar ve yeni bir uzlaşmanın koşulları üzerine siyasi mücadelelere girerler. Yeni yapısal ilişkiler kurmaya yönelmiş

siyasi söylem evreninde yeni bir "kalkınma modeli" hegemonik olursa, aktörleri tanımak ve çıkarları tanımlamak için yeni kurallar da koyar (bkz. Jenson 1990: 666).

Bu tip açıklamalar, yönetişim kuramlarında ve düzenlemeci yaklaşımlarda bir düzenleme hedefi şeklinde örtük olarak varolan inşacılığı yorumlamamıza ve açıklamamıza yardımcı olur. Bunlar, yeni paradigmaların yeni toplumsal öznelerin girişiyle nasıl kurulabileceği hakkındaki açıklamalarıyla düzenleme ve/veya yönetişimin hedeflerinin söylemsel olarak kurulduğu iddialarını güçlendirirler. Tıpkı ulusal devletlerin sadece bir hayali cemaat biçimi olarak görülmeleri gibi, "ulusal ekonomi" de ekonomik faaliyetin muhtemel hayali uzamlarından sadece biri olarak kabul edilebilir. Buna göre, ekonomik uzamın (hangi ülkesel veya işlevsel ölçekte olursa olsun) zorunlu sınırlarını tanımlayacak nesnel bir ölçek aramaktansa, bu sorunu ekonominin hayali kuruluşu (ve doğallaştırılması) bakımından ortaya koymak daha verimli olacaktır. Aynı zamanda, ekonomik düzenlemenin toplumsal biçimleri, bizzat bu düzenleme süreci içinde ve bu süreç aracılığıyla kendi hedeflerini oluşturmakta ve doğallaştırmaktadır (bkz. Jessop 1990: 310-11). Elbette ki, söylemsel biçimlenişlerin ve özel düzenleyici pratiklerin doğallaştırıldığı iddiası ciddi bir itiraza yol açabilir. Özgül ekonomileri rekabetin özneleri, mekânları ve eksenleri ve/veya düzenlemenin hedefleri olarak tanımlama mücadeleleri tipik olarak iktidar ve bilgi manipülasyonunu içermektedir. Ekonomik uzamların özgül kavranışlarının bu kamusal anlatılarda doğallaştırılması ve düzenlenmesinin etkinliği, kısmen bir "konuşma ağı" sağlayan daha geniş kültürel ve kurumsal biçimlenmeler ile olan bağlarına bağlıdır (Somers 1994: 614). Ancak yankıları, aynı zamanda, ekonomik düzenleme ve/veya yönetişimin varolan biçimlerindeki maddi çelişkiler ve gerilimlere olduğu kadar kişisel ve örgütsel anlatıların üzerindeki etkilerine de bağlıdır. Buna karşın, onların genel kabul edilebilirliği, geniş bir etkileşimler, örgütler ve kurumlar alanı arasındaki bağlantıları açığa çıkaran veya bütün çağlara anlam vermeye yardımcı olan büyük anlatılara bağlı olmakta-

dır (bkz. Somers 1994: 619). Tabii ki düzenlemenin eğilimsel, geçici ve istikrarsız doğası her zaman cari olarak hegemonik olan teknoekonomik paradigmaların, sınırlı birikim stratejilerinin ve toplumsal paradigmaların istenilirliğinin devam etmesine tehdit oluşturur (bu konuda bkz. Jessop 1990).

Bu perspektiften bakınca, nispeten kapalı ulusal ekonominin, savaş-sonrası ekonomik düzenlemenin veri kabul edilen hedefi olarak "doğallaştırılması", savaş-sonrası Avrupa ve Kuzey Amerika'da karşılaşılan önemli ekonomik ve siyasi değişimlerin doğası hakkında birbirine yaklaşan kamusal anlatıların bir sonucu olarak görülebilir. Bu yaklaşım, tahayyül ve toplumsal seferberlik gibi eylemleri olduğu kadar kurumsal yenilenmeyi de içermektedir. Bu, kısmen, yurtiçi refah ve komünizme karşı direniş bakımından ortak çıkarları olan toplumsal güçlerin "hayali ekonomik çıkar cemaati" ve "hayali ekonomik uzamı" üzerinde kurulmuş olan bir 'hayali ekonomik cemaat' tanımına dayalıdır. Bu ekonomik uzam, ulusal ekonominin Atlantik Fordist büyüme tarzına başarıyla dahil edilmesinin ekonomik ve ekonomi dışı koşullarını güvenceye alma amacındaki ulusal birikim stratejilerinin yeri ve ekseni haline geldi. Aynı zamanda, Atlantik Fordizmi'nin gelişmesi ve sağlamlaştırılması da bu birikim stratejilerinin ekonomik hegemonyasının kurulması ve onların farklı devlet projelerine ve ulusal-popüler hegemonik projelere eklemlenmesi için verilen mücadeleleri kapsıyordu (birikim stratejileri ve hegemonik projeler hakkında bkz. Jessop 1982 ve 1990: 155-60). Ayrıca, ekonomik, siyasi ve entelektüel güçler tarafından yeni üretim ve tüketim ölçülerini genelleştirmek için büyük bir çaba sarf edilmekteydi. Ulusal ekonomi ve ulusal büyüme tarzlarının bu kuruluşu her ne kadar ulusal devlet aracılığıyla oluşmuşsa da, ABD hegemonyasındaki "Atlantik egemen sınıfının oluşumuna" da yakından bağlıydı (bkz. Van der Pijl 1984; Rupert 1994; Maier 1978). Bundan başka, bir kez kurulduktan sonra, bu hayali ulusal ekonomiler, tek tek Keynesci ulusal refah devletleri içinde ve onlar aracılığıyla verilen mücadeleler tarafından şekillendirilen ulusal siyaset dinamiğiyle bağlantılı or-

tak bir evrime uğradılar (örneğin bkz., Scharpf 1988; Keman, Paloheimo ve Whiteley 1987; Hall 1988).

Bu yüzden, yeni bir birikim rejimi ve düzenleme tarzının ortaya çıkması, radikal bir kurumsal yenilenme kadar hakiki bir "kültürel devrim"i de kapsamaktadır. Öncelikle, teknoekonomik paradigmalar dönüştürüldü. Böylelikle ekonomik ve siyasi planlama söylemi ve Atlantik Fordizmi'ndeki ölçek ekonomilerine dayalı üretkenlik söylemi ile yeni ortaya çıkan girişim ve piyasa güçleri söylemi ve post-Fordizm'e geçişteki esneklik söylemi arasındaki zıtlığa tanık olundu. Sonra, örgütsel paradigmalarda değişiklikler meydana geldi ve böylelikle ekonomik ve siyasi katmanlarda şebekeler, ortaklıklar, hissedarlık ve yönetişim üzerine yeni bir vurgunun yapıldığına tanık olundu. Yeni yapısal biçimler ve toplumsal pratikleri tamamlayacak yeni ölçüler ve beklentiler tanımlandı ve böylelikle yeni birikim rejimlerine geçiş tipik olarak yeni beden, üretim ve tüketim pratiklerini benimsemek ve Gramsci'nin Amerikanizm ve Fordizm üzerine klasik notlarına ek olarak yeni ekonomik, siyasi ve toplumsal hayat görüşlerini paylaşmak anlamına geldi (ayrıca bir örnek olay incelemesi için, bkz. Banta, 1993 ve neo-liberalizm hakkında daha Foucault'cu bir perspektif için bkz. Miller ve Rose 1993). Ekonomik stratejiler ve uzam-zamansal ufuklar, büyüme tarzlarının yapısal nitelikli stratejik seçiciliğinde ve onlarla ilgili siyasal rejimlerde meydana gelen değişikliklere göre yeniden düzenlenmeliydi. Bu gelişme de girişim kültürü, öğrenme bölgesi ve bilgi toplumu retoriğinde kendini göstermekteydi.

Bunun gibi, KURD'un yerini Schumpeterci çalıştırma rejiminin alması eğilimi de yeni bir uzlaşmanın ürünüydü. Burada merkezi bir öneme sahip olan yan ise "küreselleşme" ile ilgili olarak ortaya çıkan jeoekonomik büyük anlatı ve bu anlatıyı çeşitli ülkesel ölçeklerdeki "yapısal rekabet gücüne" öncelik kazandıracak bir baskı gücüne dönüştürme işlemidir. Bu büyük anlatı, uluslar, bölgeler ve kentler ile onların çeşitli ekonomik uzantılarının şimdi karşı karşıya olduğu ekonomik ve siyasi güçlükleri açıklayan, sayısı sınırlı olsa da geniş bir kabul gören teşhis ve reçeteleri güçlendirmek üzere, (herhangi bir

amaca zorunlu olarak bağlı olmasa da) ikna edici bir şekilde birleşmiş olan diğer anlatılarla bağlantılanmıştır. Bu bağlamdaki önemli söylemler arasında girişim kültürü, girişim toplumu, yenilikçi bir ortam, şebekeler, stratejik ittifaklar, ortaklıklar, yönetişim ve diğerleri yer almaktadır. İkinci bir büyük anlatılar kümesi nitelik olarak daha jeopolitiktir ve soğuk savaşın sonu, komünizmin çöküşü ve ulusun bekasına yönelik olarak Doğu Asya'dan gelen ekonomik tehditlerle ilgilidir. Bunlar ve diğer anlatılar, ulusal devletin sınırlarının ulusal devleti çağdışı kılacak ölçüde zayıflatıldığı, tüm ulusal ekonomilerin şimdi karşı konulması güç bir rekabete tâbi olduğu ve böylelikle "üretken olmayan" kamu harcamalarının aşağı çekilmesi yönünde baskı uyguladığı ve "dibe doğru yarış"* [race to the bottom] başlattıkları iddialarını güçlendirmek için birleşmektedirler. Savaş-sonrası iktisat politikasının (tam istihdam, istikrarlı fiyatlar, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ödemeler dengesi gibi) hedefleri artık ulusal devletler içinde ve bu devletler kullanarak sağlanamamaktadır. Bu gelişme ise ulusal devletin yeniden bölüşümcü toplumsal refah sunma ve sosyal dışlamanın derecesini sınırlama kapasitesinin altını oymaktadır. Savaş-sonrası ekonomik ve siyasi rejim bu anlamda başarısızlığa uğramıştır ve eğer ekonomik güçler bu başarısızlığın sonuçlarından sakınmak istiyorsa, ekonomik stratejilerini, kurumlarını, yönetişim tarzlarını ve devlet biçimlerini değiştirmeleri kaçınılmaz olur. Bunların hepsi, uluslararası, bölgeler-arası, bölge-içi rekabet, sürekli toplumsal yeniden bölüşüm ve refahın öncelikli koşulu olduğu için, "zenginlik yaratılmasını" öncelikli kılmak üzere yeniden tasarlanmalıdır. Bu gibi anlatılar, üçlü bölgeler, "bölge devleti", "ulus-aşırı ülke", "girişimci kent" gibi olguların normatif olmasa da, pratik zeminlerde yeni olgular olarak keşfedilmesine ve doğallaştırılmasına varmaktadır (bkz. Horsman ve Marshall 1994; Kennedy 1993; Luttwak 1990; Ohmae 1991; Sassen 1994).

(*) Sonuna kadar yarış, ulusal ekonomilerin rekabet üstünlüğü elde etmek için sosyal ve yasal düzenlemeleri kaldırmalarını anlatmak üzere kullanılmaktadır – ç.n.

Bu son paradigma kaymaları, akademik söylem, siyasi pratik ve değişen ekonomik gerçeklikle arasındaki yakın ve karşılıklı kurucu bağlantıları iyi bir şekilde aydınlatmaktadır. Şebekeler ve yönetişimin akademik açıdan keşfi, büyük işletme ve hükümetleri ekonomik ve siyasi örgütlenme açısından verimsiz hale getiren ekonomik dönüşümlerle çakışmaktadır. Bu biraradalık, ister yeniden keşfedilmiş, ister yeniden icat edilmiş olsun, alternatif yönetişim biçimlerine duyulan hayranlığın izah edilmesine yardımcı olabilir. Bu nokta, "yapısal rekabet gücünün" geniş bir ekonomik, siyasi ve toplumsal aktörler hattı boyunca etkin bir işbirliğini gerekli kılan bir "karma ürün" olarak söylemsel açıdan kurulması ölçüsüne kadar genişletilebilir. Güçlendirilmiş ekonomik performans arayışına yönelik düzenlemelerin çoğalması için gerekli ortam ise sonradan oluşturuldu.

Bu gibi büyük değişiklikler devleti ne pas geçebilmekte ne de çaresiz bırakabilmektedir. Bu yüzden devlet, etkin bir şekilde, küreselleşme ve yapısal rekabet gücü söylemlerine dayalı olan yeni birikim stratejileri, devlet projeleri ve hegemonik projeler geliştirme sürecine katılmaktadır. Ayrıca, yönetim ve yönetişimin değişen eklemlenişini sürdürebilmek için de yeni yönetim mantıkları ve yönetişim konuları gerekli olmaya başladı. Devletler, özelleştirme, girişim ve yatırım için verilen mali teşvikler, esnekleşme ve kamu kesiminde piyasa benzeri oluşumlar, sosyal yurttaşlık hakları yerine çalıştırma ve mecburi iş öğretimi [learnfare] ve kamu-özel ortaklıklarını geliştirme gibi önlemlerle üretim ve tüketim ölçülerini geliştirme sürecine etkin bir şekilde katıldı. Bu arada, siyasi rejimlerin hayali sınırları ve toplumsal destek dayanakları da değişmektedir. Ulus-üstü ölçekte, bir Avrupa kültürü, Batı'ya "hayır demek" için temel olabilecek bir ASEAN veya Doğu Asya kimliği yaratma girişimleri bulunmaktadır; bölgesel ölçekte ise, yer pazarlama ve imaj geliştirmenin temeli olabilecek bölgesel kimlikler ile "kabile" kimliklerinin yüceltilmesiyle ilgili yeni bir durum görülmektedir.

Aslında, çatışmalı bir toplumda sosyal uyumu güvenceye almak olarak tanımlanan devletin genel işlevine dair görüşleri

veri kabul etsek de, bu büyüklükteki değişikliklerin devlet ve onun iktidar uygulaması açısından çok esaslı anlamları olmalıdır. Bunun devletin ulusal vasfını yitirmesi ve siyasetin devletsizleştirilmesi gibi otomatik olmaktan uzak ve her zaman paradigma kaymaları ve toplumsal mücadeleler tarafından dolayımlanan süreçlerde yansıdığını görüyoruz. Bunun yanısıra, siyaset, Lenin'in ileri sürdüğü gibi "yoğunlaşmış ekonomi" olmadığından, bu değişimler "kapsayıcı anlamıyla devletin" nisbi özerkliğini de yansıtmaktadır. Bu yüzden, yukarıda işaret edilen her eğilim, ulusal devletin genel rolünü kuvvetlendiren bir karşı eğilim ile bağlantılandırılabilir. Bu değişim, ulusal devletin, devlet örgütlenmesinin farklı düzeyleri ve bunlara tekabül eden ölçek siyasetinin toplumsal uyum yararına yönetilmesindeki öneminin artmasında (bkz. Brenner 1997; Collinge 1996; Ziebura 1992); (çeşitli ülkesel ölçeklerde ve özellikle de ulusal düzeydeki) meta yönetişimde, yani yönetişim biçimlerinin idaresinde ve yönetişim başarısızlığı durumunda müdahale etmede devletin rolünün kuvvetlenmesinde (bkz., Jessop 1995b); devletlerin (ve özellikle de ulusal devletlerin) uluslararası rejimi şekillendirmek üzere verdikleri mücadelede görülmektedir.

Sonuçlar

Şimdi Keynesci ulusal refah devletinin devam eden yeniden yapılandırılması ve yeniden yönlendirilmesi konusuna dönüyoruz. Şimdiye kadar üç eğilim tanımlandı. İlk olarak, ulusal devletin özel teknoekonomik, siyasi ve ideolojik işlevlerinin bazıları devlet örgütlenmesinin diğer seviyelerinde yeniden tanımlandı. İkinci olarak, önceden veya yeni olarak ulusal devlet tarafından icra edilen özerk teknoekonomik, siyasi ve ideolojik işlevler, giderek artan bir oranda öteki (yani yarı-kamusal veya özel nitelikli) siyasi aktörler, kurumsal düzenlemeler veya rejimlerle paylaşılmakta veya bütünüyle onlara kaydırılmaktadır. Üçüncü olarak, devletin yurtiçi eyleminin uluslararası bağlamı, yurtiçi amaçlar geniş bir ülke-dışı ve ulus-aşırı

etmenler ve süreçler alanını kapsayacak ölçüde genişlediği için, ulusal, bölgesel ve yerel devletler için daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu üç eğilimin tamamı, devletin özel işlevlerinin kısmen yeniden tanımlanmasıyla ilişkilidir.

Çoğu araştırmacı bu eğilimlerin birini veya birkaçını, bazen burada ortaya konuldukları biçime benzer bir şekilde tartıştı; ancak bunların çok azı üçünü birden dikkate aldı. Halbuki bu eğilimler birbirinden ayrı ele alınırsa, çok ciddi kuramsal ve ampirik sorunlar ortaya çıkar. Hele bu kavramlar eleştirel olmayan ve tek yönlü bir doğrultuda geleceğe taşındığında, örneğin post-Fordizmi daha şimdiden ulaşılmış veya sağlamlaştırılmış bir durum, hatta daha da beteri, kapitalizmin şimdiki ekonomik ve siyasi dönüşünün ereği olarak kabul ettiğimizde, bu sorunlar daha da belirgin hale gelir. Bunun kadar yanlış olan bir başka şimdiki eğilimleri geleceğe taşıma işlemi de, küreselleşmedeki artışın, üretimin dünya ölçeğindeki koşullarını örgütleyecek bir dünya devletini zorunlu kılacağı iddiasıdır. Bu görüş, karmaşık küresel-bölgesel-yerel diyalektiğini ve onun yapısal rekabet gücünü güvenceye almak için ima ettiklerini inkâr etmekte ve çeşitli ulusal devlet biçimlerini ve/veya devletin sınırlar arası yeniden yapılandırılması sürecini ihmal etmektedir. Yeni kurumsalcılığın, işlevsel açıdan özgül ve hükümet-dışı olan "uluslararası rejimlerin" çoğalmasının, ülkesel temelde örgütlenen ulusal devletler ve hükümetler arası düzenlemeler pahasına gelişen bir "ulus-sonrası devlet" sistemi ürettiği yönündeki yanlış iddiası da bir başka yanıltıcı perspektifi oluşturmaktadır (bkz. Keohane 1992). Bu iddia, sadece tek yanlı bir şekilde yönetişim ölçekleri pahasına uluslararası yönetişimi vurgulamakta, devlete duyulan gereksinimin de bir şekilde üstesinden gelindiği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak ulusal devlet, sadece birçok yönetişim mekanizmasındaki temel oyuncu olmakla kalmamakta, örgütler arası ilişkilerin kendini örgütlemesinde, kendini düzenlemenin düzenlemesi, farklı alanlardaki rejimlerin tutarlılığının sağlanması ve yönetişim başarısızlığının yan etkilerinin giderilmesinde de büyük bir role sahip bulunmaktadır (ulusal devletin geleceği ile ilgili

alternatif perspektiflerin daha geniş bir karşılaştırılması için bkz. Jessop 1995a).

Bu üç eğilimden varmış olduğum sonuç, eski Atlantik Fordizmi ekonomik uzamındaki yeniden üretim-düzenleme işlevinin, değer-biçimi ve değer-dışı biçimlerin eklemlenmesinin artık siyasi olarak KURD ve onun yerel uzantıları, korporatist eğilimi ve uluslararası destekleriyle bağlantılı olmadığı yönündedir. Bu işlev artık ulus sonrası bir SÇR içinde yeniden konumlandırılmıştır. Bu rejimin özel işlevleri, ülkesel örgütlenmenin birkaç katmanı arasında dağıtılmış ve işlevsel bakımdan önemli hissedarların genişletilmiş ve kurumlaştırılmış alanıyla paylaşılmıştır. Bu değişim, ölçek siyasetinin yönetimi bakımından ciddi sorunlar yaratır; çünkü ulusal düzey ve yurtiçi aktörlerin esas kabul edilmesi artık güçlü devletler için bile veri kabul edilecek bir durum değildir. Ancak, siyasi-ekonomik rejim ve stratejik bağlamı köklü bir değişime uğramış olsa da devam eden toplumsal uyumu koruma yönündeki genel siyasi işlev, halen ulusal devlet tarafından yerine getirilmektedir. Ulusal devlet, kapitalist devletin "genel" siyasi işlevlerinin ifası için asıl olmaya, ulus-üstü rejimler sınıflara bölünmüş bir bölgesel blok veya dünya sistemindeki toplumsal uyum sorunlarını yönetebilecek kapasiteye ulaşacağı zamana kadar devam edecektir. Bu yüzden, ulusal devletin geniş anlamıyla ekonomik düzeydeki Keynesci refah özelliklerinde kriz ve aşınma eğilimleri olsa da savaş-sonrası ulusal devlet, yeni ekonomik ve toplumsal işlevler kazanmakta ve genel bir siyasi güç olarak önemli olmaya devam etmektedir.

"Narrating the Future of National Economy and the National State? Remarks on Remapping Regulation and Reinventing Governance", G. Steinmetz der., *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn* içinde, Ithaca, Cornell University Press, 1999, s. 378-405.
Çev. Ahmet Murat Aytaç

KAYNAKÇA

Amin, A. ve Robbins, K. (1990) "The Re-emergence of Regional Economies? The Mythical Geography of Flexible Accumulation", *Environment and Planning D: Society and Space* 8, s. 7-34.

Banta, M. (1993) *Taylored Lives: Narrative Production in the Age of Taylor*, Veblen, and Ford. Chicago: Chicago University Press.

Barnes, W.R. ve Ledubur, L.C. (1991) "Toward a New Political Economy of Metropolitan Regions", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 9 (2), 127-141.

Boisot, M. (1993) "Is a Diamond a Region's Best Friend? Towards an Analysis of Interregional Competition", (der.) J. Child, M. Crozier ve R. Mayntz, *Societal Change between Market and Organization* içinde, Aldershot: Avebury, 163-185.

Boyer, R., (der.) (1988) *The Search for Labour Market Flexibility: the European Economies in Transition*, Oxford: Clarendon Press.

Boyer, R. ve Saillard, Y., (der.) (1995) *Théorie de la régulation. L'état des savoirs*, Paris: La Découverte.

Brenner, N. (1997) "Trial by Space: Global City Formation, State Territorial Restructuring, and the Politics of Scale", Cities in Transition konferansına sunulan tebliğ, Humboldt University, Berlin, 20-22 July.

Cerny, P. (1989) *The Changing Architecture of the State*, Londra: Sage.

Collinge, Chris (1996) "Spatial Articulation of the State: Reworking Social Relations and Social Regulation Theory". Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies.

Cooke, P. ve Morgan, K. (1993) "The Network Paradigm: new Departures in Corporate and Regional Development", *Environment and Planning D: Society and Space*, 11 (4), 543-564.

Daly, G. (1994) "The Discursive Construction of Economic Space", *Economy and Society*, 20 (1), 79-102.

Dyson, K., (der.) (1988) *Local Authorities and New Technologies: the European dimension*, Londra: Croom Helm.

European Commission (1993) Growth, Competitiveness, Employment – The Challenges and Ways Forward into the 21st Century (White Paper), Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Evers, T. (1994) "Supranationale Staatlichkeit am Beispiel der Europäischen Union: Civitas civitatum oder Monstrum?", *Leviathan*, 1, 115-134.

Fosler, R.S., (der.) (1988) *The New Economic Role of American States*, New York: Oxford University Press.

Fraser, N. (1987) "Women, Welfare, and the Politics of Need Interpretation", *Hypatia*, 2 (1), 103-21.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.

Hall, P.A., (der.) (1989) *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*, Princeton: Princeton University Press.

Hay, C. (1994) "Environmental Security and State Legitimacy", (der.) M. O'Connor, *Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology* içinde, New York: Guilford Press.

Hirsch, J. (1994) "Vom 'Sicherheits-' zum 'nationalen Wettbewerbsstaat'", *Links*, 287, 32-33.

Hirsch, J. ve Roth, R. (1985) *Das neue Gesicht des Kapitalismus*, Frankfurt: EVA.

Holloway, J. ve Picciotto, S., (der.) (1978) *Capital and the State*, Londra: Edward Arnold.

Horsman, M. ve Marshall, A. (1994) *After the Nation-State: citizens, tribalism, and the new world disorder*, Londra: Harper-Collins.

Jenson, J. (1989) "'Different' but not 'Exceptional': Canada's Permeable Fordism", *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 26 (1), 69-94.

Jenson, Jane (1990) "Representations in Crisis: the Roots of Canada's Permeable Fordism", *Canadian Journal of Political Science*, 24 (3), 653-683.

Jenson, J. (1995) "Mapping, Naming and Remembering: Globalisation at the End of the Twentieth Century", *Review of International Political Economy*, 2 (1), 96-116.

Jessop, B. (1982) "Accumulation Strategies, State Forms, and Hegemonic Projects", *Kapitalistate* 10/11, 89-112.

Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge: Polity.

Jessop, B. (1992a) "Fordism and Post-Fordism: Critique and Reformulation", (der.) A.J. Scott ve M.J. Storper, *Pathways to Regionalism and Industrial Development* içinde, Londra: Routledge, 43-65.

Jessop, B. (1992b) "Thatcherismus und die Neustrukturierung der Sozialpolitik – Neo-Liberalismus und die Zukunft des Wohlfahrtsstaates", *Zeitschrift für Sozialreform*, 38 (11-12), 709-33.

Jessop, B. (1993) "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy", *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.

Jessop, B. (1994a) "Politik in der Ära Thatcher: die defekte Wirtschaft und der schwache Staat", (der.) D. Grimm, *Staatsaufgaben* içinde, Baden: Nomos Verlag, 353-389.

Jessop, B. (1994b) "Post-Fordism and the State", (der.) A. Amin, *Post-Fordism* içinde, Oxford: Blackwell, 251-279.

Jessop, B. (1995a) "The Nation-State: Erosion or Reorganization?", Lancaster Regionalism Group Working Paper, 50.

Jessop, B. (1995b) "The Regulation Approach and Governance Theory: Alternative Perspectives on economic and political change?", *Economy and Society*, 24 (3), 307-333.

Jessop, B. (1997a) "The Entrepreneurial City: Re-Imaging Localities, Redesigning Economic Governance, or Restructuring Capital?", (der.) N. Jewson ve S. MacGregor, *Realising Cities: New Spatial Divisions and Social Transformation*, Londra: Routledge, 28-41.

Jessop, B. (1997b) "A Neo-Gramsian Approach to the Regulation of Urban Regimes", (der.) M. Lauria, *Reconstructing Urban Regime Theory*, Londra: Sage, 51-73.

Jessop, B. (1997c) "Capitalism and its Future: Remarks on Regulation, Government, and Governance", *Review of International Political Economy*, 4 (3), 561-800.

Kazancigil, Ali (1993) "A prospective view on the European nation state", (der.) J. Iivonen, *The Future of the Nation State in Europe*, Aldershot: Edward Elgar, 117-129.

Keman, H., Paloheimo, H. ve Whitely, P.F., (der.) (1987) *Coping with the Economic Crisis: alternative responses to economic recession in advanced industrial societies*, Londra: SAGE.

Kennedy, P.M. (1993) *Preparing for the Twenty-First Century*, New York: Random House.

Keohane, R.O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.

Kofman, E. (1995) "Citizenship for Some but not for Others: Spaces of Citizenship in Contemporary Europe", *Political Geography*, 15 (2), 121-138.

Klein-Beekman, C. (1996) "International Migration and Spatiality in the World Economy: Remapping Economic Space in an Era of Expanding Transnational Flows", *Alternatives*, 21 (4), 439-472.

Kratochwil, F. (1986) "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: an Inquiry into the Formation of the State System", *World Politics*, 39 (1), 27-52.

Luttwak, E.N. (1990) "From Geopolitics to Geo-economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", *National Interest*, 20, 17-23.

Maier, C.S. (1978) "The Politics of Productivity: Foundations of American Economic Policy after World War II", (der.) P.J. Katzenstein içinde, *Between Power and Plenty*, Madison: University of Wisconsin Press.

Matzner, E. (1994) "Instrument-targeting or context-making? A new look at the theory of economic policy", *Journal of Economic Issues*, 28 (2), 461-476.

Meinecke, F. (1928) *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationastaates Staatsnation*, München: Oldenbourg.

Meinhardt, U. (1992) "Wiedergeburt des Leviathan? Zu Uwe Kremers 'Entwicklungsagentur Staat'", *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10 (Oct), 1243-1249.

Miller, P. ve Rose, N. (1993) "Governing Economic Life", *Economy and Society*, 19 (1), 1-31.

Milward, A.S., Brennan, G., ve Romero, F. (1992) *The European Rescue of the Nation State*, Londra: Routledge.

Mitchell, T. (1991) "The limits of the state: beyond statist approaches and their critics", *American Political Science Review*, 85 (1), 77-96.

Offe, C. (1985) "New social movements: challenging the boundaries of institutional politics", *Social Research*, 54 (2), 817-868.

Ohmae, K. (1991) "The Rise of the Region State", *Foreign Affairs*, 72, Spring, 78-87.

Porter, M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*, Londra: Macmillan.

Poulantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, Londra: New Left Books.

Pringle, R. (1995) "Destabilizing Patriarchy", (der.) B. Caine ve R. Pringle içinde, *Transitions: New Australian Feminisms*, St. Leonards, NSW: Allen and Unwin.

Rose, N. (1993) "Government, Authority and Expertise in Advanced Liberalism", *Economy and Society*, 22 (3), 283-299.

Rupert, M. (1994) *Producing Hegemony: the Politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sassen, S. (1994) *Global Cities*, New York: Oxford University Press.

Scharpf, F.W. (1987) *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa*, Frankfurt: Campus Verlag.

Scharpf, F.W. (1994) "Community and autonomy. Multilevel policy-making in the European Union", Florence: European University Institute, Robert Schumann Centre, EUI Working Paper RSC No. 94/1.

Schmitter, P.C. (1992) "Representation and the Future Euro-Polity", *Staatswissenschaften und Staatspraxis*, 3, 379-405.

Siegel, T. (1988). "Introduction (to Fordism and Fascism)", *International Journal of Political Economy*, 18 (1), 2-9.

Somers, M. (1994) "The Narrative Constitution of Identity: a Relational and Network Approach", *Theory and Society*, 23 (4), 605-649.

Streeck, W. ve Schmitter, P.C. (1983) "Community, Market, State – and Associations? The Prospective Contribution of Interest Governance to Social Order", *Private Interest Government*, Londra: Sage, 1983.

Streeck, W. and Schmitter, P.C. (1988) "From National Corporatism to Transnational Pluralism: Organized Interests in the Single European Market", *Politics and Society*, 19 (1), 109-132.

Stöhr, W. (1989) "Regional policy at the cross-roads: an overview", (der.) L. Albrechts vd. içinde, *Regional Policy at the Cross-Roads: European Perspectives*, Londra: Jessica Kingsley.

Taylor, Peter J. (1994) "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System", *Progress in Human Geography*, 18 (2), 151-162.

Tickell, A. ve Peck, J. (1992) "Accumulation regimes and the geographies of post-Fordism: missing links in regulationist theory", *Progress in Human Geography*, 16 (2), 190-218.

Tömmel, I. (1992) "System-Entwicklung and Politikgestaltung in der Europäischen Gemeinschaft am Beispiel der Regionalpolitik", (der.) M. Kreile içinde, *Die Integration Europas*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 185-208.

Tömmel, I. (1994) "Interessenartikulation und transnationale Politik-kooperation im Rahmen der EU", Europäische Integration und verbandliche Regulierung içinde, Marburg: Metropolis.

Willke, H. (1992) *Die Ironie des Staates*, Frankfurt: Campus Verlag.

Willke, H. (1997) *Supervision des Staates*, Frankfurt: Campus Verlag.

Wood, Ellen Meiksin (1981) "The separation of the economic and the political in capitalism", *New Left Review*, 127, 66-93.

van der Pijl, K. (1984) *The Making of an Atlantic Ruling Class*, Londra: New Left Books.

Ziebura, G. (1992) "Über den Nationalstaat", *Leviathan*, 4, 1992, 467-489.

KENTSEL YÖNETİMLERİN DÜZENLENMESİNE NEO-GRAMSCICI BİR YAKLAŞIM: BİRİKİM STRATEJİLERİ, HEGEMONİK PROJELER VE YÖNETİŞİM[1]

Kentsel yönetimlere dair burada sunulan yaklaşım, düzenleme yaklaşımının neo-Gramscici okumasına ve devlet ile sivil toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin klasik Gramscici yorumuna dayanıyor. Bu çalışmada temel olarak, kentsel yönetimlerin; siyasal toplum ile sivil toplum, yönetim ile yönetişim ve "zor ile silahlanmış hegemonya" kavramlarının stratejik kombinasyonları ile verimli biçimde analiz edilebileceğini savunuyorum. Ayrıca, kentsel yönetimlerin, yerel hegemonik bloğun oluşumu (ya da iktidar bloğu) ve tarihsel blok (ya da birikim rejimi ve onun düzenleme biçimi) ile bağlantılandırılabileceğini iddia ediyorum. Bu önermeleri desteklemek için, Gramsci'nin devleti ve devlet iktidarını incelerken ele aldığı temel kavramlarla birlikte, ekonomik altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkiye dair bazı fikirlerini de kullanacağım. Bu perspektif, devletin Gramscici analizi ile sermaye ilişkisine dair düzenlemeci analiz arasındaki belirgin benzerlikleri göstermemi sağla-

1 Bu makale, yerel yönetişim üzerine yürütülen bir ESRC araştırma programından kaynağını alıyor (GRANT NUMARASI L311253032). Araştırma sorumlum Gordon MacLeod'un, ESRC programının diğer katılımcılarının, bu kitabın editörünün ve katkı sunanların yorumlarından faydalanıldı. Yine de bu çalışmaya yapılabilecek tüm itirazlar geçerlidir.

yacak. Söz konusu benzerlikler ışığında, neo-Gramscici düzenleme yaklaşımından esinlenerek kentsel rejimlerin açıklanmasına yönelik sekiz temel tezi irdeliyorum ve düzenleme yaklaşımının daha güncel çalışmalarından hareketle, kentsel rejimlerde yaşanan yakın zamanlı dönüşümlerin kimi yansımalarına dikkat çekiyorum. Bu tezler, Avrupa deneyimine dayanıyor, ancak neo-Gramscici yöntemin diğer örneklerde de başarılı biçimde kullanılabileceğini düşünüyorum.

Kentsel rejimler üzerine kuramsal yaklaşımlar

Kentsel rejimlere dair alternatif bir inceleme gündemi için üç kuramsal yaklaşım sunacağım. Siyasetin Gramscici kavranışı ve Fransız düzenleme yönteminin anahtar kavramlarını kısaca özetledikten sonra, Gramsci'nin ekonomik rejimlerin etik-siyasal ayrımına dair fikirlerine değineceğim. Bu, Gramscici ve düzenlemeci ekonomi-politik yaklaşımları arasındaki kimi koşutlukları göstermemi sağlayacak. Ayrıca, yönetişim kuramının, her iki yaklaşımla ilişkisini de ele alacağım.

Gramsci ve "bütüncül siyaset"

Gramsci, devleti "bütüncül [integral] anlamıyla" analiz eder. Yani devleti, "yöneten sınıfın sadece kendi üstünlüğünü meşrulaştırmasına ve sürekliliğini sağlamasına değil aynı zamanda yönetilenlerin aktif rızasını kazanmasına da olanak veren, pratik ve kuramsal edimler bileşkesinin tümü" olarak tanımlar (1971: 244). Bu yaklaşım, Gramsci'nin devletin "siyasal toplum + sivil toplum"a eşit olduğu ve Batı'daki devlet iktidarının "zor ile silahlanmış hegemonya"ya dayandığı (1971: 261-3) tezi ile bağlantılıdır. Gramsci, hükümetin anayasal, kurumsal araçlarıyla, yasal karar alma prosedürleriyle ya da genel siyasalarla (yani, devletin dar anlamda kavramsallaştırılmasıyla diyebiliriz) ilgilenmez; bunun yerine, siyasi, entelektüel ve ahlaki liderliğin, hukuki-siyasal devlet aygıtının içinde, bu aygıta uzanan ya da aygıttan belli bir mesafede faaliyet gös-

teren kurumlar, örgütler ve diğer güçler yoluyla nasıl dolayımlandığını açıklar. Böylece siyasi alan, hem hayalî bir siyasal topluluk[2] için "kolektif irade"nin (yeniden) tanımlanmasına yönelik hem de yönetim ve yönetişimin çeşitli mekanizma ve pratiklerinin bu kolektif iradeye hizmet ettiği düşünülen projelerin peşine düşerek (yeniden) eklemlenmesine yönelik çabaların sarf edildiği alan olarak görülebilir. Hapishane notları esas olarak ulusal devletlerdeki (özellikle İtalya ve Fransa) "ulusal-popüler" [national-popular] siyaseti ele alsa da, buradaki tezlerin kentsel siyasete uyarlanmasının önünde bir engel yoktur. Bu, Gramsci'nin ortaçağ İtalyası'nın cemaat siyasetine dair yazdıklarında olduğu gibi, Turin, Roma ve Napoli gibi çağdaş kentlere ilişkin kaleme aldığı küçük notlarında da görülebilir. Daha genel bir değerlendirmeyle, Gramsci'nin yaklaşımının, esasında yerel siyasetle oldukça yakından ilişkili olduğu iddia edilebilir; zira egemen devletleri ve onların zor üzerindeki tekellerini daha az önemsemiş; siyasi iktidarın kullanımında diğer aygıtlara, örgütlere ve pratiklere daha fazla ağırlık vermiştir.

Düzenleme yaklaşımı ve "bütüncül iktisat"

Düzenleme Okulu, iktisadı bütüncül [integral] anlamıyla inceler. Gramsci'nin genişlemiş devlet yaklaşımını (lo stato integrale ya da "bütüncül devlet") anımsatır biçimde, l'economica integrale (ya da "bütüncül iktisat") olarak adlandırabilecek şeyi araştırırlar. Bir başka deyişle, düzenleme kuramcıları, sermaye ilişkisinin kendisince yaratılan çelişki ve çatışmalara rağmen sermaye birikiminin uzun dönemler boyunca göreli olarak istikrarlı biçimde sürmesini sağlayan, birbirini tamamlayıcı ekonomik ve ekonomi-dışı mekanizma ve pratiklerin tarihsel olumsal bütünlüğünü inceler (karş. Aglietta 1979; Boyer 1990; Lipietz 1987). Kapitalist yeniden-üretimi dolayımlamada değişim ilişkilerinin oynadığı özü itibariyle anarşik rolü

2 Anderson (1991) ulusları "hayali cemaatlar" olarak görür; devletler, bölgeler, kentler vs. de benzer biçimde "hayali" varlıklardır.

de reddetmeden, düzenleme kuramcıları özellikle diğer mekanizmaların (kurumlar, normlar, resmi anlaşmalar, ağlar, prosedürler ve hesaplama biçimleri) sermaye birikiminin yapılandırılmasında, kolaylaştırılmasında ve yönlendirilmesinde (kısaca, düzenlenmesinde) oynadıkları bütünleyici role vurgu yapmaya meyillidirler. Onlara göre, herhangi bir zaman dilimine yayılmış görece istikrarlı kapitalist genişleme, yalnızca iktisadi kuramlara ve pratiklere değil, aynı zamanda verili alınamayacak kritik ekonomi-dışı koşullara da bağlıdır. Bu bağlamda, sermaye birikim sürecinde (doğrudan ya da dolaylı biçimde) yer alan kurumsal faktörlerin ve toplumsal güçlerin geniş kapsamını ele almak için, üretim fonksiyonlarının, iktisadi davranışın ve salt piyasa güçlerinin hesaba katıldığı sınırlı yaklaşımın ötesine geçmek gerekir.

Aglietta, düzenleme yaklaşımına öncülük eden analizinde düzenlemenin, nasıl "hem ekonomik hem ekonomi-dışı ve (hem) kendileri yapılar içinde örgütlenmiş (hem de) belirleyici yapıyı, yani üretim biçimini yeniden üreten biçimler ürettiğini", (1979: 13, 16) sorgular. Dolayısıyla, öncelikle, iktisadi düzenlemenin hem ekonomik hem de toplumsal biçimleri olarak adlandırılabilecek şeyle ilgilenmiştir. İktisadi biçim, kapitalizmin öz-örgütlenişinde, iktisadi değişim ve piyasa güçlerinin anahtar rolüne; toplumsal biçim ise "ekonomi-dışı" olanın ekonomik faaliyetleri düzenlemedeki rolüne gönderme yapacaktır. Düzenleme kuramcılarının bu minvalde sıkça değindikleri diğer faktörler şunlardır: ücret ilişkisinin yasal ve toplumsal düzenlenmesi, finansal ve endüstriyel sermayenin eklemlenmesi, şirketlerin örgütlenme biçimleri, ekonomik hesaplama biçimleri, devletin rolü, eğitim-öğretim ve uluslararası rejimler. İlginç olan, Aglietta'nın bu öncü çalışmasından sonra, birçok düzenlemecinin, ekonomik biçimi göz ardı ederek iktisadi düzenlemenin "toplumsal" biçimlerine giderek daha fazla vurgu yapıyor olmasıdır. Üstü kapalı bir biçimde de olsa, bu onları, sermaye ilişkisinin genişlemiş yeniden-üretimi/düzenlenmesine dair Gramscici bir perspektife daha da yakınlaştırmış görünüyor. Bu etki, kimi önemli düzenleme ku-

ramcılarının devlet analizlerini güçlendirme amacıyla (ki bu konunun, Fransız düzenleme yaklaşımı içinde zayıf kaldığını düşünüyorlar) Gramscici ve neo-Gramscici fikirlere referans vermeleriyle, bu kez oldukça açık bir biçimde, kuvvetleniyor (örneğin, Aglietta 1979; Hâusler ve Hirsch 1987; Jenson 1990; Lipietz 1987, 1994; Lordon 1995; Noël 1988; daha detaylı bilgi için bkz. Jessop 1990: 311-319).

Bir kez daha Gramsci üzerine

Şimdi bu noktaları desteklemek için, Gramsci'nin ekonomi ve siyaset yaklaşımına tekrar dönüyorum. Düzenleme kuramcılarının temel ilgisi, sermaye ilişkisinin toplumsalın derinine gömülmüş ve toplumsal olarak düzenlenmiş doğasının, bu ilişkinin göreli istikrarı kadar kriz eğilimini ve dönüşümünü de anlamak adına, kapsamlı bir iktisadi analize tabî tutulmasıdır. Gramsci'nin temel kaygısı ise kapitalist toplumlarda özerk bir Marksist siyaset bilimi geliştirmek ve böylece, devrimci güçlerin nihayet kapitalizmi alaşağı edebileceği en olası koşulları saptamak olmuştur. İlgi noktalarının kuramsal düzeyde (pratiğe zıt anlamda) görünürdeki karşıtlığı hiçbir şekilde çelişik değildir. Aslında, araştırmanın ve bilginin farklı biçimlerini ele alırken, Gramsci şunu gözlemler:

> Ekonomide temel birim değerdir, bir başka deyişle işçi ve endüstriyel üretici güçler arasındaki ilişki ... Felsefede [bu], praksistir; yani, insan iradesi (üstyapı) ile ekonomik yapı arasındaki ilişkidir. Siyasette ise, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkidir; yani, devletin (merkezi iradenin) eğitimciyi eğitmek için müdahalesidir, genel olarak toplumsal çevredir (Gramsci 1971: 402-3; karş. ekonomik ve siyasi çıkar ve hesapların farklılığı üzerine notlar, 140).

Gramsci, hapishane yıllarının çoğunu felsefe ve siyaset üzerine çalışarak geçirmesine rağmen, düzenleme yaklaşımını önceleyen çeşitli yorumlarda da bulunur. Bu en açık biçimde, Amerikancılık ve Fordizm üzerine ön açıcı notlarında ve bun-

ları farklı bir tarihsellik ve uygarlık çerçevesinde Avrupa'ya uyarlama öngörülerinde belirgindir (1971: 277-318; 1995: 256-257). Aynı zamanda, iktisadi analiz üzerine önemli yöntemsel önermeler de sunmuştur. Özellikle, Ricardo'nun "belirlenmiş pazar" (mercato determinato)[3] kavramını "üretici aygıtların belirlenmiş yapısında toplumsal güçlerin belirlenmiş bir ilişkisi" biçiminde yeniden tanımlayışını belirtebiliriz; ki bu ilişki, "belirlenmiş bir siyasi, ahlaki ve hukuki üstyapı tarafından garanti altına alınır (yani, sürekli kılınır)" (1971: 410). Gramsci şöyle devam eder: klasik iktisatçılar, belirlenmiş pazarı keyfi bir soyutlama biçiminde algılayıp onun çeşitli bileşenleri ve kurallarını "sonsuz" ve "doğal" addederek somutlaştırırken, Marksist ekonomi-politik, "belirlenmiş Pazar"ın tarihsel karakterinden ve onun toplumsal "otomatikliğinden" işe başladı ve bu olguları "belirlenmiş bir toplumsal biçimin somut iktisadi edimler bütünü" (1971: 400n, 411; karş. 1975: 172, 427) açısından analiz etti. Böylelikle, Gramsci'ye göre, iktisadi yasalar (gereklilikler, "otomatiklik") tarihsel olarak yer edinen, belirli maddi koşullarca temellenen ve belirli bir homo economicus tipinin oluşumuyla bağlantılanan, sonrasında da "popüler inançlar" biçiminde ve kültürün belli bir düzeyinde yansıyan eğilimler olarak anlaşılmalıdır (1971: 279-318, 412, 400n, 413; 1975: 167). Bir ya da daha fazla entelektüel tabakanın faaliyetleri, egemen sınıfa belli bir homojenlik ve ekonomik alanda olduğu kadar toplumsal ve siyasi alanlardaki işlevselliğine dair farkındalık sağladığı sürece, iktisadi yasalar ya da "düzenlemeler" güvendedir (1971: 410-414). Çünkü bu, girişimcilerin "işin kendisine dışsal olan genel ilişkiler sistemini" (1971: 6) örgütleyebilmeleri için elzemdir. İşte bu çerçevede, Gramsci "iktidarın ele geçirilmesi ile yeni bir üretici dünya kurulmasının birbirinden ayrıştırılamayacağını, birinin propagandasının aynı zamanda diğerinin propagandası olduğunu ve gerçekte egemen sınıfın –ekonomik ve politik– birliğinin yal-

3 Her ne kadar Gramsci "belirlenmiş piyasa" [determined market] fikrini muhtemelen bir yanlışlık yaparak Ricardo'yla bağlantılandırsa da bu, buradaki amacımız çerçevesinde önemli değil.

nızca bu uyumda gerçekleşeceğini" (1971: 116, vurgu eklendi) belirtir.[4]

Bu düşünceler, diğer iki kavramsallaştırmayı göz önünde bulundurarak geliştirilebilir. İlki, Gramsci'nin tarihsel blok ve iktidar bloğu arasında yaptığı temel analitik ayrımdır. Bu kavramsal dizenin ilk terimi, düzenleme yaklaşımı için önemli etkilere sahiptir; ikincisi de büyüme koalisyonları için işlevseldir. Diğer kavram, hegemonik projelerin uzun dönemli başarıları için gerekli olan, Gramsci'nin "belirleyici ekonomik öz" ifadesidir. Bu anlayış aynı zamanda kentsel rejimler söz konusu olduğunda, özellikle de farklı büyüme koalisyonlarının toplumsal ve ekonomik altyapıları anlamında, önemli etkilere sahiptir.

Gramsci, tarihsel blok kavramını, ekonomik "altyapı" ile onun siyasal-ideolojik "üstyapı"sı arasındaki karşılıklı ilişkiye dair Marksist problemi çözmek için kullanır. Söz konusu probleme "karmaşık, çelişik ve uyumsuz üstyapı kümesinin nasıl üretimin toplumsal ilişkileri kümesinin yansıması olduğu" sorusu bağlamında yanıt arar. Bu soru, tarihsel bloğun "altyapı ve üstyapı arasındaki zorunlu karşılıklılığı" (1971: 366) nasıl yansıttığı anlamında diyalektik olarak analiz edilir. Bu karşılıklılık, Gramsci'ye göre, dar sektörel, profesyonel ya da yerel (kısaca, Gramscici terimlerle, "ekonomik-korporatif") çıkarları, daha geniş "etik-siyasal" çıkarlara dönüştüren belirli entelektüel, ahlaki ve siyasal pratikler aracılığıyla gerçeklenir. Ancak böylelikle, ekonomik yapı dışsal ve kısıtlayıcı bir güç olmaktan çıkar ve inisiyatifin ve sübjektif özgürlüğün kaynağı haline gelir (1971: 366-7). Bu bağlamda, etik-siyasal [olan], yalnızca ekonomik yapıları birlikte-kurmakla kalmaz [co-constitute], aynı zamanda onlara rasyonellik ve meşruluk kazandırır. Gramsci, "her ne kadar öz ve biçim arasındaki ayrım sadece pedagojik bir değere sahipse de" tarihsel bloğu analiz etmenin, "nasıl maddi güçlerin öz, ideolojilerin de biçim oldu-

4 Muhafazakâr hükümet ve the establishment (kurulu düzen) içindeki son ayrışmalar, Major hükümetinin, yeni üretici bir dünya kurma pahasına devlet mevkiini korumak istemesindeki dar ufukluluğunu yansıtıyor.

ğunu" (1971: 377) gösterebildiğini belirtir. Bu çerçevede, Gramsci "endüstriyel paradigmalar", "gelişme modelleri" (Lipietz 1987), "birikim stratejileri" (Jessop 1983) ya da "toplumsal paradigmalar" (Jenson 1990, 1993) gibi düzenleme kavramlarını bizzat kullanmış olmasa da böylesi kavramlar tarihsel bloğun "etik-siyasal" momentinin aydınlatılmasında son derece faydalıdır. Zira, bu kavramlar, belirli üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin [gerçekleşmesinin] şekillenmesinde değerlerin, normların, görüşlerin, söylemlerin, dilsel formların, popüler inançların vs. önemini ortaya çıkarır.

Bu temelde, tarihsel blok, toplumsal oluşumun ekonomik altyapısı ve siyasal-ideolojik üstyapıları arasında, tarihsel olarak kurulan ve toplumsal olarak yeniden üretilen örtüşme olarak tanımlanabilir. Bu kavram, tarihsel materyalist "altyapı-üstyapı" jargonundan sıyrıldığı taktirde, Paris düzenleme okulu terimleriyle kolaylıkla yeniden tanımlanabilir. Böylece, tarihsel blok, birikim rejimi (ya da büyüme biçimi) ve onun iktisadi düzenleme biçiminin karmaşık, çelişkili ve uyumsuz birliği olarak anlaşılabilir.[5] Böylelikle biçim ve öz arasındaki diyalektik ilişki de şu yorumla geliştirilebilir: birikim rejimi, bir düzenleme nesnesi olarak, kendisine uygun bir düzenleme biçimi içinde ve bu biçimle birlikte/eş zamanlı oluşur. (karş. Jessop 1990: 310; Painter, 1997). Ya da Gramsci'nin devlet ve devlet iktidarına dair yorumlarını uyarlayacak olursak, ekonominin kapsayıcı anlamında (in inclusive sense), "birikim rejimi + düzenleme biçimi"nden oluştuğu ve birikimin, "sermayenin düzenleme içinde ve düzenleme aracılığıyla kendi kendini gerçekleştirmesi" yoluyla sağlandığı söylenebilir.

Hegemonik blok kavramı, Gramsci'nin, belli bir hegemonik projenin desteklenmesinde seferber olan sınıf ittifaklarına ve/veya ulusal-popüler güçlere ilişkin yürüttüğü tartışma bağlamında kullanılmıştır. Hegemonik blok, (tarihsel blok özelinde olduğu gibi) yapıların değil, toplumsal güçlerin (ki Grams-

5 Birikimin toplumsal yapıları üzerine çalışan Amerikan radikal siyasal iktisatçılar bile, Gramscici tarihsel blok kavramına yaklaşmaktadırlar (bkz. örneğin: Kotz, McDonough ve Reich, 1994).

ci bu güçleri, yönetici sınıflar, destek veren sınıflar, kitlesel hareketler ve entelektüeller temelinde inceler), tarihsel birliği anlamındadır. Bir hegemonik blok, hem egemen sınıflar hem halk kitleleri üzerinde siyasal, entelektüel ve ahlakî liderlik kurabilme kapasitesini ispatlamış sınıf (ya da sınıf fraksiyonu) tarafından örgütlenen sınıf güçlerinin dayanıklı bir ittifakıdır. Bu nedenle Gramsci, "yönetici sınıfların tarihsel birliği ... Devlet ya da siyasal toplum ve "sivil toplum" arasındaki organik ilişkilerden kaynaklanır" (Gramsci 1971: 52) notunu düşer. Bu argüman esas olarak ulusal devlete uygulansa da ulus-üstü ve ulus-altı rejimleri analiz ederken de kullanılabilir (bkz., örneğin, Atlantik Fordizminde Atlantik-aşırı yönetici sınıf üzerine, Van der Pijl 1982 ve Fransız bölgeleri ve komünlerinde yerel devlet ve hegemonya üzerine, Dulong 1978).

Gramsci'nin, siyasal yönetimin –hepsi tamamen hegemonik olmayan– farklı derece ve biçimlerini tarif ettiğinin altı çizilmelidir. Bunlar, tüm sınıfların çoğunluğunun aktif rızasını elde eden kapsayıcı hegemonyadan; hegemonyanın, sınırlı ölçüde maddi ("ekonomik-korporatif") tavizler ile bağımlı sınıfların (ya da en azından liderlerinin) özel bileşimine dayalı, daha sınırlı biçimlerine ve istisnai durumlarda da genelleştirilmiş baskıdan yararlanma biçimlerine dek uzanır (1971: 105-106). Gramsci, örneğin, İtalya'nın ortaçağ komünlerindeki egemen ekonomik sınıfın kendi entelektüeller kategorisini yaratamadığını ve bu yüzden de sağlam bir hegemonya inşa edemediğini söyler. Bu komünlerin daha çok konfederal, "sendikalist" bir doğası vardı: hegemonik bir bloktan ziyade, toplumsal grupların mekanik bloğuna dayanıyorlardı – toplumsal gruplar çoğunlukla farklı ırklardan, kendi devletimsi [para-statal] kurumsallıklarına sahip, baskıcı polis güçlerinin koyduğu ama yine de geniş sınırlılıklar içinde, dikkate değer bir özerkliğe sahip kimi alt gruplardan müteşekkildi (1971: 54n, 56n). Başka bir yerde, Gramsci, esas olarak bölgesel yönetimin üretici olmayan merkezleri olarak işlev gören Napoli gibi, endüstriyelleşmemiş kentlerdeki kentsel siyaseti parazit sınıf ve toplumsal tabakaların tüketimini eleştirir. Söz konusu grupların

hakim entelektüel tabakası da, kuzeydeki endüstriyel kentlerde olduğu gibi teknokratlar değil, daha ziyade "düzenbaz avukatlar"dır (1971: 90-94, 98-100).

Burada açıklanması gereken son görüş, Gramsci'nin şu gözlemi olacaktır: "hegemonya her ne kadar etik-siyasal olsa da, aynı zamanda ekonomik de olmalıdır; ekonomik faaliyetin en belirleyici çekirdeğinde hakim grupça uygulanan belirleyici fonksiyona dayanması gereklidir" (1971: 161). Bu iddia, türlü yorumlara açık gibi görünür. Örneğin, şunu demeye gelebilir; bir kez kapitalizm ortaya çıktıktan sonra, yalnızca burjuvazi (ya da onun hakim fraksiyonu) gerçekten hegemonya uygulayabilir ve organik bir karşı-hegemonya geliştirebilecek pozisyonda olan da yalnızca proletaryadır. Oysa, organik entelektüellerin aracı rolü düşünüldüğünde (ki bu iki temel sınıftan birinin üyesi olmak zorunda değillerdir), bu yorum sınıf indirgemecilikten ve araçsalcılıktan oldukça uzak kalacaktır. Bu nedenle, Gramsci'nin iddiasını, (bütüncül) iktisadi açıdan okumak, hegemonik projenin asli işlevinin hakim büyüme biçiminin (bütüncül) ekonomik altyapısını güvence altına almak olduğu ve bunu, tüm toplumsal ilişkilerin, hakim büyüme biçiminin ekonomik (ve ekonomi-dışı) ihtiyaçlarıyla doğrudan ve aktif biçimde uyumlulaştırılması yoluyla sağladığı şeklinde yorumlamak daha anlamlı olacaktır. Zaten bu nedenle Gramsci, "bir Devlet, en önemli işlevlerinden biri nüfusun büyük kitlelerini belli bir kültürel ve moral düzeye yükseltmek, –ki o düzey (ya da tip) gelişmenin üretici güçlerinin ihtiyaçlarına, böylece de yönetici sınıfların çıkarlarına, tekabül eder– olduğu ölçüde ahlakîdir" der (1971: 258). Böylesi bir okuma ilkinden daha iyidir, ama yine de (bütüncül olsa da) bir ekonomizm bakiyesi barındırmaktadır.[6]

Üçüncü bir yorum bütüncül siyaset terimleri çerçevesinde düşünülebilir. Burada, Gramsci'nin yorumu, gerçekleştirilebilir tüm hegemonik projelerin, "son kertede ekonominin belirleyiciliğini" göz önünde bulundurmak (ya da hesaba katmak)

6 Bizzat Gramsci de, her durumda basit iktisadi açıklamalara başvuran cep-dahilerini sıkça eleştirir (Gramsci 1971: 167).

ihtiyacında olduğu biçiminde anlaşılacaktır. Gramsci, ekonominin, "son tahlilde tarihin baş etkeni"nden (1971: 162) başka bir şey olmadığını iddia eder. Ancak bilinçlilik biçimlerini ve bilgi yöntemlerini düşünerek, ekonominin daha geniş anlamda toplum içerisinde, özellikle doğrudan olmayan etki ve yansımalarını deşifre etmek mümkündür (1971: 162, 164, 167, 365). Böylelikle, "güçler dengesinin –her düzeyde– analizi, ancak hegemonya ve etik-siyasal ilişkiler alanı içerisinde ileri bir düzeye ulaşabilir" (1971: 167). Bu anlamda, siyasal güçlerin, hem siyasal kaynakları yaratan hem de maddi tavizlerin kapsamını tarif eden ekonomik altyapının üretici potansiyelini güvence altına almak konusunda öncelikli hakkı vardır. Zenginlik, dağıtılabilir olmadan önce üretilmelidir. Bütüncül siyaset bakış açısından bu, ekonomik büyümenin değişmez bir biçimde en yüksek siyasal öncelikle bağdaştırıldığı anlamına gelmez – bu büyüme bütüncül olarak anlaşılsa bile. Bu sadece şu demektir; siyasal aktörler hukuki-siyasal ve/veya siyasi-askeri gücün ekonomik koşullarıyla ilgili ve ekonomik gelişmelerin siyasal etkilerine karşı duyarlı olmalıdır. Bu nedenle, burjuvazinin (fraksiyonlarının) kimi ekonomik-korporatif çıkarları gözden çıkarılabilirse de, kapitalizmin öz dayanaklarına riayet edilmek durumundadır. Hegemonyanın doğrudan ya da dolaylı olarak birikim rejimine dayanmasına ek olarak, demek ki, hegemonya, sermaye birikiminin temel koşulları geri döndürülemez biçimde aşındırılmadığı sürece, diğer öncelikleri de tayin edebilir.

Yönetişim teorisi

Burada ele alınacak olan son kavram, yönetişim. Bu kavram, hem toplumsal ilişkilerin koordinasyonunun sağlanmasının tüm biçimleri için kullanılan bir şemsiye kavram olarak ("davranışların idaresi") hem de piyasa güçleri ve resmi hiyerarşi barındırmayan farklı eşgüdüm biçimlerine gönderme yapan daha özgül (ama hâlâ oldukça genel) bir terim olarak gittikçe popülerleşiyor. İktisadi analizciler genellikle, kavramın bu

ikinci anlamına, yani ilişkisel sözleşme [relational contracting], "düzenlenmiş piyasalar"da grup girişimleri, klanlar, ağlar, iş veya ticaret birlikleri, stratejik ittifaklar ve çeşitli uluslararası rejimler gibi ekonomik koordinasyonun yeni biçimlerine referans veriyorlar. Benzer biçimde, siyaset biliminde, siyasetin devlet-merkezli analizlerinin katı kamu-özel ayrımına ve bununla ilintili olarak devlet iktidarının kullanılmasının yukarıdan aşağıya sunumuna duyulan hoşnutsuzluğun artmasıyla, siyasal koordinasyonun çeşitli biçimlerinin oynadığı role artan bir ilgi doğdu. Ki bu biçimler, sadece geleneksel kamu-özel ayrımını değil aynı zamanda "karmakarışık hiyerarşiler"i, paralel güç ağlarını ya da hükümet bağlantılarının ve/veya farklı işlevsel alanların karşılıklı bağımlı ve karmaşık biçimlerini de içermektedir. Tüm bu biçimleri kapsayacak genel bir tanım şudur; yönetişim "örgütlenmeler-arası ilişkilerin öz-örgütlenmesi" anlamına gelir (karş. Jessop 1995b).

Yönetişim, hem neo-Gramscici siyasal analiz hem de düzenleme yaklaşımı için son derece önemlidir. İktidarın "mikro-fiziği" ile, yani, çeşitli devlet projelerinin ve birikim stratejilerinin sürdürüldüğü ve aslında, uygulanmaları sırasında bir ölçüde de değiştirildiği kanallar ile doğrudan ilgilidir. Devlet iktidarı, kaçınılmaz biçimde topluma yansıyışı ve de iktidarın diğer biçimleri ile koordinasyonu yoluyla gerçekleştiği için, resmi hükümet kurumlarının ötesinde yönetişim mekanizmalarının ve pratiklerinin geniş kapsamına bakılması gerekir. Ayrıca, yönetişim, gündelik pratiklerle ilişkilidir; düzenlemenin çeşitli yapısal biçimleri, bu pratikler içinde ve onların dolayımıyla hazır edilir ve yeniden üretilir. Düzenleme kuramcıları, tipik olarak, özgül pratikleri ve oluşan çatışmaları göz ardı ederek, bu biçimleri kurumsal terimlerle tanımlarlar (yapısalcıların onlara karşı yaygın saldırısı bu yüzdendir). Bu ikilik, ekonomik yönetişimi; beklentilerin belirli bir yapısal bağlam içerisinde nasıl istikrara kavuşturulduğu ve davranışın resmi anlaşmalar, uzlaşma ve iktidarın kullanımı yoluyla nasıl düzenlendiği anlamında değerlendirmekle giderilebilir (bu konuda kimi düzenlemecilerin öncü niteliğindeki çalışmaları

için, bkz. Lipietz 1993; Benko ve Lipietz 1994; Boyer ve Hollingsworth 1995 ve bir değerlendirme için, Jessop 1995b). Kentsel rejimlere dair erken dönemli çalışmalar da yönetişimin doğasına dair kimi önemli görüşler içerir; yakın dönemli çalışmalarda kavramın araştırma mevzularını içeren daha açık kullanımları mevcuttur (yakın zamanlı bir değerlendirme için, bkz. Stoker 1995). Kısacası, kentsel yönetişim, neo-Gramscici düzenleme yaklaşımının potansiyellerini değerlendirmek için önemli bir alandır.

Kentsel rejimlerin değerlendirilmesi üzerine

Kentsel rejimlerin bu minvalde verimli bir test alanı olacağına dair saptamaya, Stoker'in, rejim kuramının "ekonomik ve toplumsal tehditlerle karşılaşıldığında hükümet ve hükümet-dışı güçlerin karşılıklı bağımlılığına" (1995: 54; karş. Stone 1993) vurgu yaptığı yolundaki yorumu tarafından da dikkat çekilmektedir. Dahası, neo-Gramscici düzenleme yaklaşımının, ekonomiyle kapsayıcı anlamıyla ilgilendiğini düşünürsek, çağdaş iktisadi tehditleri ifade ederken yönetimin ve yönetişimin rolünü ele almak daha da uygun görünecektir. Bu anlamda, yerel ekonomik yönetişimin incelenmesinde sekiz noktaya dikkat çekeceğim. Bunlar, büyük ölçüde önceki bölümün kuramsal değerlendirmelerinden çıkarsanmışlardır (kısmen daha önceki bir çalışmamın argümanlarıyla tamamlandılar) ve araştırma hipotezleri olmaktan çok analitik rehber işlevi taşımaktadırlar. Ancak bu yol gösterici noktaları sunmadan önce, iki genel uyarıya ihtiyaç var. İzleyen bölümler, tekrarlarsak, ekonomik yönetişimle ilgileniyor; ama bu, tüm kentsel rejimlerin bu konuya en üst düzeyde öncelik tanıdığı anlamına gelmiyor. Ayrıca, bu bağlamda başarıya ulaşmak için önerdikleri sıkı koşulları düşünürsek, bu rehber ilkeler en doğru biçimde, tersinden bir iz sürücülüğün araçları olarak anlaşılabilir. Zira, bunlar, pek çok örnek çalışmada, yönetişimin başarılarından ziyade başarısızlık nedenlerini ortaya koymaya yarıyor.

İlk çıkarsama, yönetişimin nesneleriyle ilgili. İşlevselci iddi-

alara karşı çıkan düzenleme kuramcıları, düzenleme biçimlerini, düzenledikleri nesnelerin kurucusu addederler: nesneler ve düzenleme biçimleri yapısal olarak birleştirilmiş (aslında, genellikle, stratejik olarak uyumlulaştırılmış) şekilde birlikte evrilirler (buna dair, Jessop 1990 ve Painter, 1997). Bu nedenle, yerel ekonominin nasıl ekonomik ve ekonomi-dışı düzenlemenin bir nesnesi olarak oluşturulduğunun çalışılması gerekir. Bu, birbiriyle bağlantılı iki ayrımı gözönüne almayı içerir: (a) yerel ekonomi versus yerel üstü ekonomik çevre ve (b) yerel ekonomi versus ekonomi-dışı yerel çevre (cemaat, siyasal sistem, refah devleti, eğitim sistemi, dini kurumlar vs.). İlk ayrım, "global ölçekte ekonomik gelişmenin beklenmedik hareketleri ve olumsallığı ne olursa olsun, yerel ekonomik gelişimle bağlantılı olan en azından kimi koşulların içselleştirilip kontrol altına alınması mümkündür" düşüncesinden bir çıkarsamadır. Burada kritik olan, yerel ekonominin sınırlarının söylemsel olarak nasıl kurulduğu ve nasıl somutlandığıdır. İkinci ayrım, bütüncül bir iktisadi perspektifle yerelci stratejiler geliştirme çabalarının içerdiği araç-amaç ilişkilerine bir göndermedir ve verili bir iktisadi gelişme stratejisini gerçekleştirmek için uyumlulaştırılması gereken faaliyetlerin kapsamıyla ilgilidir.

İkinci çıkarsama, düzenleme yaklaşımından ve karmaşıklığın yönetişimi üzerine çalışmalardan kaynaklanır. Hem yerel-üstü ekonomik çevre hem de ekonomi-dışı yerel çevre, yerel iktisadi aktörlerin (özellikle, o anda) kavrayabileceğinden daha karmaşıktırlar ve bu aktörlerin kontrol edebileceğinden çok daha karmaşık bir nedensellik ağına sahiptirler (zira, yeterli kontrol, yerel iktisadi aktörlerin, nedensel mekanizmaların zaman ve mekân üzerinden karşılıklı ilişkilerini etkileyecek çeşitli araçlara –bu mekanizmaların karmaşıklığına denk düşer biçimde– hükmetmelerini gerektirir). Ayrıca, ekonomik ve ekonomiyle ilintili faaliyetler giderek daha büyük mekânsal ölçeklere yayılırken, global olandan daha küçük ölçeklerde görece özerk ekonomik alanların sınırlarını belirlemek daha da zorlaşmaktadır. Bu yüzden, değişken global-bölgesel-ulusal-yerel eksenin dikişsiz ağından bir yerel ekonomik alanın

hayali bir iktisadi çıkarlar bütünü ile birlikte sınırlarının ayrıştırılmasında, mekânsalın kurgulanışının ve iktisadi anlatının ve/veya söylemlerin rolüne dikkat kesilmek gerekir. Elbette, iktisadi ilişkilerin böylesi bir altkümesinin verili bir siyasal bölgeyle uyumlu olmasını gerektiren bir neden yoktur. Benzer şekilde, ekonomideki geçici eğilimlerin, yönetimin ve yönetişimin yerelleşmiş biçimlerinin iniş çıkışlarıyla ya da ritmiyle ya da onların dışsal güçler tarafından belirlenişleriyle bağdaşması için de *a priori* bir neden yoktur. Bu nedenle, verili bir zaman diliminde söz konusu ortak çıkarları gerçekleştirme kaygısıyla, bunu (bir yerel ekonomik alanı) düzenlemeye ve/veya yönetişime elverişli bir gerçek mekâna dönüştürme eğilimi gösteren belirli pratikleri de, şayet varsa bu tür pratikler, düşünmek durumundayız. Ki bu da, çok tipik olarak, yerel yönetişimi yerel yönetimin kapsamını aşan ölçeklerde örgütlemeyi içerir. Gramsci'nin altyapı ile üstyapı arasındaki karşılıklı gerekliliğe dair fikirlerini hatırlarsak, her iki açıdan da bu kilit rol, ilgili tarihsel bloğun "etik-siyasal" yönlerini değerlendiren (geniş anlamıyla) entelektüel güçlere düşecektir. Bunu başarıp başaramadıkları, elbette, tamamen başka bir tartışmadır.

Üçüncü çıkarsama, yönetilebilir ekonomik alanın ve onun ekonomi-dışı koşullarının çifte sınırlarının belirlenmesi üzerine inşa edilecek olan neo-Gramscici birikim stratejisi kavramının işin içine sokulmasıdır. İktisadi düzenlemenin ekonomik ve toplumsal biçimleri üzerindeki çatışma, büyümenin ulus-üstü, ulusal, bölgesel ve yerel anlamda farklı biçimlerini şekillendirme ve birleştirmede kilit rol oynar. Kapitalist ekonominin farklı yapısal biçimleri (meta, para, ücret, fiyat, vergi, şirket biçimleri) tüm kapitalist ekonomi ilişkilerinin türsel özellikleri olduğuna ve ancak genelleştirilmiş meta üretiminin ifade biçimleri olarak birleştirilebileceğine göre, belli bir ekonomik alanda belli bir kapitalist rejimi niteleyen maddi birlik [substantive unity] başka bir yerden kaynaklanıyor olmalı. Bu kaynaklardan biri birikim stratejileridir. Birikim stratejileri, belli bir ekonomik alan için belirli bir iktisadi "büyüme modelini", bu modelin çeşitli ekonomi-dışı önkoşullarını ve mode-

lin gerçeklenmesi amacına uyan genel stratejinin çerçevesini tanımlar. Yukarıda değinildiği üzere, burada, egemen sınıfla bağlantılı organik aydınların kilit bir rolü vardır. Kabul edilmeli ki, Gramsci, Fordizm ile ilgili olarak, iki savaş arası dönem Avrupası'nda (ki burada Birleşik Devletler'de olduğundan daha karmaşık bir sınıfsal ve toplumsal yapı söz konusuydu) aydınların rolünün daha önemli olacağını iddia etmişti; Birleşik Devletler'de ise Fordizmin doğmakta olan hegemonyası çok daha net olarak fabrika kökenliydi ve profesyonel siyasal ve entelektüel aracılara çok daha az ihtiyaç duyuyordu (Gramsci 1971: 285). Gramsci'nin Atlantik'in iki yakasında Fordizmin doğuşu ve sağlamlaşmasına dair savına ne derecede önem atfedilirse edilsin, en önemli siyasal, entelektüel ve ahlaki çatışmalar, açıktır ki, yeni ve daha esnek homo economicus, yeni üretim ve tüketim biçimleri, yeni söylemler ve toplumsal paradigmalar, yeni yapısal biçimler ve kurumsal destekler ve yeni yönetim ve yönetişim biçimleri ile birlikte ortaya çıkmakta olan post-Fordist düzenleme biçimlerinin şekillendirilmesinde yaşandı. Birikim stratejileri, uluslararası rejimlerden ulus-üstü bloklar aracılığıyla, ulusal ve bölgesel ekonomilere, oradan da yerel ölçeğe kadar, farklı mekânsal ölçeklerde tanımlanabilir. Terimin kendisi genellikle ulusal düzeye uyarlanmış olsa da (ki bu da ulusal ekonomilerin ve ulus devletlerin Fordist dönemdeki hakimiyetlerinin bir yansımasıdır), bölgesel ve yerel ölçek için de uygundur. Aslında, Fordizmin krizi bunu çok daha mümkün kılmıştır.

Dördüncü çıkarsama, yerel birikim stratejileriyle hakim hegemonik projeler arasındaki ilişkinin incelenmesi gereğine işaret eder. Ekonomiler (en kapsayıcı anlamında bile) daima daha geniş etik-siyasal bağlamın içine gömülüdür ve bu bağlamın istikrarı da incelenmeye değerdir. Burada kilit rol, çeşitli toplumsal güçlerin göreli birliğini korumaya yardımcı olan hegemonya projelerince oynanabilir. Hegemonik proje bunu, tekil çıkarlarla genel çıkar arasındaki çatışmaların yarattığı soyut problemi çözerek sağlar. Hegemonik proje, hegemonik sınıfın (fraksiyonun) uzun dönemli çıkarını doğrudan ya da do-

laylı olarak geliştiren hedefleri izleyen genel olumsal çıkarı beyan eden somut eylem planına desteği harekete geçirir. Dolayısıyla, proje, söz konusu programla uyumlu kimi kısmi ekonomik-korporatif çıkarları kayırırken, programla uyumsuz olan kısmi çıkarları eler. Dahası, hegemonik proje egemen sınıfın (ya da sınıf fraksiyonunun) uzun dönemli çıkarlarına hizmet ederken, egemen sınıf, tipik olarak, hegemonya projesinin meşru kılınmasına katkı amacıyla kısa dönemli ekonomik-korporatif çıkarlarından, fedakarlık etmek zorunda kalacaktır. Gramsci'ye göre, hegemonya genellikle "ulusal-popüler" düzeyde gerçeklenir ve ulusal devletin örgütlenişi içinde ifade bulurdu; daha yakın dönemli çalışmalar (ise) Gramscici anlamda uluslararası hegemonyayı keşfettiler. Ancak, (bugün için) eğer çağdaş kapitalizmin en temel özelliklerinden birisi, ulusal devletlerin "içini boşaltmak" ve bölgelerin ve kentlerin yeniden güç kazanmasıysa, hegemonyanın ulus altı düzeyde de ne ölçüde yeniden yer edinebildiğini (bir kez daha, belki) irdelemek önemlidir. Bu özellikle daha federal ya da merkezi olmayan rejimlerde böyledir, ancak üniter devletlerde de belediye yönetişimlerinin canlandığının net göstergeleri mevcuttur. Yine de şunu belirtmeliyiz ki, tıpkı ulusal hegemonya gibi, yerel hegemonyalar da göreli kapsayıcılıklarında, aktif rıza, sahtekarlık-yozlaşma ve baskı arasındaki denge konusunda ve yönetişime karşı yönetimin göreli ağırlığı noktasında çeşitlilik gösterebilirler. Kentsel rejimler arasındaki farklılıkları incelemek, örneğin büyüme bölgelerinin ihracat-odaklı esnek endüstriyel alanları ile krize meyilli Fordist kentlerin mülk-odaklı kentsel yenilenmesini kıyaslamak ilginç olacaktır.

Beşinci çıkarsama, kurumsal kümelerin oldukça özgül bir stratejik seçicilik içerdiğini öne süren devlet-kuramsal (ve daha genişleterek, "stratejik-ilişkisel") iddialardan kaynaklanır. Gramsci'nin hegemonya analizindeki başat problem, toplumsal güçler arasındaki dengenin, özgül yapılara işlenmiş altta yatan güç dengesi pahasına, değişimi noktasına yaptığı vurguydu. Gramsci bunu, daha ziyade, mevzi savaşı ve manevra savaşı gibi metaforlar bağlamında tartışmıştır. Ama kurumla-

rın ve aygıtların, ne ölçüde ve hangi şekillerde, stratejik olarak seçici olduklarını, yani, yapısal olarak işlenmiş bir stratejik eğilim mobilizasyonu içerdiklerini değerlendirmek önemlidir.[7] Ekonomik ve siyasal sistemin belli biçimleri, kimi stratejilere, kimi güçlere, kimi çıkarlara, kimi hareket alanı düzeylerine, kimi zaman ufuklarına ve koalisyon olasılıklarına diğerlerine göre ayrıcalık tanır (karş. devlet üzerine, Jessop, 1990: 260 ve diğer pek çok yerde). Yapısal kısıtlar daima seçici biçimde işler: mutlak ve koşulsuz değildirler, ama daima, zamansal, mekânsal olarak, aktörler açısından ve stratejik anlamda özgüldürler. Bunun, hem kapitalist ekonomilerin ekonomik ve ekonomi-dışı düzenlenmesi üzerindeki genel çatışmalara dair hem de belirli bir birikim stratejisinin hegemonyasını güvence altına almadaki özel çatışmalara dair sonuçları vardır. Stratejik seçicilik (ve onun habercisi olan yapısal seçicilik) düşüncesi esas olarak devlet analizlerinde geliştirilmiş olsa da, büyüme modelleri incelemelerinde gözle görülür biçimde etkileri olmuştur. Bu noktada, emek sürecinin temel yapısal (zaman-mekânsalı da kapsayan) özelliklerinin, birikim rejiminin ya da düzenleme biçiminin; belli bir zaman eriminde ve ekonomik alanda özgül bir ekonomik stratejiyi başarılı biçimde izleme yolları geliştirecek biçimde, tek başına ya da diğer güçlerle işbirliği içinde ama yine de onlara karşı yarışmacı, rekabetçi ya da karşıt olarak örgütlenmiş kimi güçlerin göreli kapasitesi üzerindeki etkisine gönderme yapar.

Bu yaklaşımı yönetişim rejimlerinin stratejik seçiciliği ile birleştirmek kentsel rejimlerin analizinde güçlü araçlar sunacaktır. Çünkü, bütün iktisadi ve siyasal güçler, belirli büyüme ve/veya yönetişim modellerinden aynı avantajları elde edemez. Böylesi asimetrik durumları konumlandırmak, kentsel rejimlerin doğasını tarif etmekte önemli bir rol oynar – özellikle de yerel kurumların stratejik seçiciliği onların uzun dönemli istikrarlarını etkilediği için. Gerçekten de kentsel rejimlerin da-

7 Zihinsel eğilimin hareketlenişine dair, bkz. Schattschneider (1970). Benzer fikirlere, iktidarın üç yüzü üzerine pluralistler ve elit kuramcıları arasında yürütülen tartışmada da rastlanabilir.

yanıklılığı sadece destekledikleri stratejilerin genel tutarlılığına ve ekonomik olanaklılığına değil, aynı zamanda yerel kurumsal yapıların ve örgütlenmelerin temelindeki stratejik kapasitelere de bağlıdır. Bu söylendikten sonra, elbette, stratejik-ilişkisel yaklaşımın bir diğer çıkarımı olan, aktörlerin kendi üzerlerine düşünüyor oldukları ve kendi kimlikleri ile çıkarlarını belirli sınırlar içerisinde yeniden ifade etme ve verili pozisyonlarına dair stratejik hesaplamaya girişme kapasitesine sahip oldukları tezi gündeme gelir (bkz. Jessop 1982, 1996a). Bu da, mevcut rejimlerin stratejik seçiciliğini dönüştüren stratejik davranışların olabilirliğini beraberinde getirir. Örneğin, Britanya'da yerel devletin otonomisine karşı yapılan Thatcherist saldırının büyük kısmı ve buna bağlı olarak yerel otoritenin işlevlerinde meydana gelen dönüşüm, yerel güce ulaşımın yeniden tanımlanması ve de "girişimci kültürü" nün desteklenmesi çabasının bir ürünüydü.

Altıncı çıkarsama, çok daha net olarak neo-Gramscicidir ve iktidar yapılarının kapsamıyla ilgilidir. Kentsel rejimlerin, nasıl da siyasal toplumun ve sivil toplumun, yönetimin ve yönetişimin, "partilerin" ve ortaklıkların stratejik olarak seçilmiş kombinasyonları aracılığıyla işlediğini irdelemek önemlidir. Bu yolla, kimi kentsel rejimlerin nasıl yerel hegemonik blok (ya da "iktidar bloğu") ve onunla ilişkili tarihsel blok ile bağlantılandırılabileceği gösterilebilir. Yine de şu hatırlanmalıdır ki, Gramsci'nin kendisi, iktidar yapılarının ve hükmetme biçimlerinin geniş kapsamlılığını kabul eder – ki bunların tümü de hegemonyanın, aktif rızaya dayalı kapsayıcı biçimini içeriyor değildir. Aynı zamanda, siyasetin mekanik biçimde ekonomik altyapı üzerinden okunamayacağına dikkat çeker ve ekler; siyasetin birçok öğesi (özellikle de kısa erimde) siyasi yanlış hesaplarla, belirli siyasal konjonktürlerin etkisiyle ya da [ekonomik temelle, varsa bile, çok az oranda doğrudan bağlantısı olan] farklı türlerdeki örgütsel gerekliliklerle ilgilidir (1971: 408-409). Buna karşın Gramsci, uygulanabilir hegemonik stratejilerin (birikim stratejileri de buna eklenebilir) uzun dönemde, hakim büyüme modeliyle organik bağlantısının ol-

ması gerektiğine işaret eder. Hegemonik stratejiler basitçe "keyfi, rasyonalist ve iradeci" değildirler, belirli bir tarihsel bloğu oluşturma ve sağlamlaştırma olasılığını taşımaları gerekir (bkz. Gramsci 1971: 376-377).

Yedinci çıkarsama şudur; bir kentsel rejimde, her ne kadar belirli yapısal biçimler ve siyasal projeler yönetici bloğu güçlendirse ya da en azından ona ayrıcalık tanısa da, çalkantılı bir ortamda ve istikrarsız uzlaşım dengesini tehdit edecek biçimde ortaya çıkan çatışmalarda rejimin sürekliliğini sağlayacak düzeyde bir yönetişim mekanizması ve pratiği dağarcığına da ihtiyaç vardır. Yönetişimin aksaması, belirli kentsel rejimlerin göreli istikrarı ve farklı yerel ekonomik stratejilerin başarısı üzerinde ciddi etkilere sahip olacaktır.

Sekizinci çıkarsama uyarıcı niteliktedir. Yerel büyüme modelinin, yerel düzenleme biçiminin ya da bir kentsel rejimin kendi ortamından bağımsız olarak varolabileceğini varsaymak son derece yanlıştır. Bu yorum, yerel büyüme modellerini düşününce önemsiz görülebilirse de, düzenleme biçimleri üzerine yürütülen tartışmalar, her bir mekânsallaşmış düzenleme nesnesi için, düzenlemenin toplumsal ve ekonomik yönlerinin her ikisinin de, birbirine karışmış hiyerarşilerin içine ne denli yuvalanmış olduğunu yadsıma eğilimi göstermektedir. Tıpkı savaş-sonrası Atlantik Fordist ulusal ekonomik büyüme biçiminin, uluslararası ve bölgesel/yerel desteğe sahip olması gibi, bölgesel ya da yerel ekonomilerin büyüme modelleri de çevreleyici ekonomik tamamlayıcılara, yapısal biçimlere, yönetişim biçimlerine vs. bağlıdır. Tam anlamıyla ifade edersek, biraz dolambaçlı olsa da, yerel ekonomileri düzenlemenin çoğul-mekânsal, çoklu-zamansal ve çoğul-bağlamsal [pluri-spatial, multi-temporal and poly-contextual] biçimlerinden ve (yerel ekonomilerin) daha kapsayıcı ekonomik alanlara göreli entegrasyonundan söz etmek daha uygun olacaktır. Kimi açılardan benzer problemler, kentsel büyüme koalisyonu teorilerinin eleştirilerinde zaten ele alınmaktadır (karş. Harding 1995).

Yerel ekonomiler ve ekonomik stratejiler

Yerel birikim rejimlerini betimlerken, sadece gözlemciler için değil, yerel katılımcılar için de geçerli olan tanımsal bir problemle karşı karşıyayız. Bu, yerel bir ekonomiyle onun ekonomik ve ekonomi-dışı varoluş koşullarının sınırlarının nasıl çizileceği ve bu temelde, yerel ekonomik gelişmeyle ilintili olarak yerel birikim stratejisinin nasıl formüle edileceği, problemidir. Söz konusu stratejiler, (hem teritoryal hem işlevsellik anlamında) çeşitli ekonomik birimler için tanımlanabilir; ama ben burada belirli kentsel rejimlerle bağlantılı olarak yerel birikim stratejilerinin olası öğeleriyle ilgileniyorum. Ekonomik ve siyasal sınırların değişken geometrileri, yerel siyasal güçlerin hukuki-siyasal anlamda yerel ekonomiyi idare edecek ya da yönetecek kapasitelerinin olup olmadığıyla ilgili ciddi sorunlar yaratır. Bu tespit özellikle ABD için yapılmaktadır ama aynı zamanda diğer yerler için de geçerlidir. Herhangi bir çözüm, mekânsal kurguya ve devlet sivil toplum arasındaki bağlantılara olduğu kadar, resmi sınır belirlemelere ve resmi hukuksal ve siyasal güçlerin yeniden-dağılımına bağlıdır. Bir kez, kapsayıcı ekonomik ve kapsayıcı siyasal yaklaşım yerel ekonomik gelişmeye uyarlandığında, yerel ekonomilerin ve yerel rejimlerin, sınırların ötesinde nasıl örgütlenebileceğini görmek mümkündür. Açıktır ki burada, (sınırlı mülk geliştirme koalisyonlarındansa hakim yerel birikim stratejisinin arkasında harekete geçen başat güçleri içeren geniş anlamıyla) yerel büyüme koalisyonlarının, yerel ekonomik performansın koşullarını şekillendirmede kilit rolleri söz konusudur.

Yerel ekonomik gelişmenin izleneceği mekânsal ölçek seçimi doğal olarak stratejiktir. Bu seçim, belli bir zamansal kesitte, belli bir kentsel ve bölgesel bağlamın çeşitli siyasal, ekonomik ve toplumsal özelliklerine bağlı olarak olumsallık arzeder. Zamansal ve mekânsal olan burada ayrıştırılamaz. Zamansal erim seçimi bir ölçüde gelişmenin aranacağı mekânsal ölçeği de belirler. Dönüşümlü olarak, mekânsal ölçeğin seçimi de bir ölçüde, yerel ekonomik büyümenin beklenebileceği zaman erimini

belirler. Böylece, sınırların söylemsel oluşumu ve (yerel) ekonominin doğası, strateji-oluşturmanın zamansal boyutunu olduğu gibi, mekânsal ölçeğini de etkiler. Bu, birçok iktisadi strateji metninde son derece açıktır – ekonomik ve siyasal kararların odaklandığı hem mekânsal hem zamansal ufukları şekillendirme, böylece de ekonomik ve siyasal faydayı "optimize" etme çabasındaki güçlü oyuncularla birlikte (Britanya'da Doğu Thames Koridoru örneği üzerine, bkz: örneğin Jessop 1996b). Bundan dolayıdır ki, mekânsal ölçek ile zamansal ufku uyumlu kılma yeteneği, kentsel rejimlerle ilgili olarak yerel ekonomik gelişme stratejilerinin başarısını ya da başarısızlığını şekillendiren son derece önemli bir etken olabilir. Mekân ve zaman ufukları aşağı yukarı başarılı biçimde eklemlendiği zaman, ekonomik gelişme görece istikrarlı "zaman-mekân örtüsü" içinde oluşacaktır (karş. Massey 1994: 225; Sum 1995).

Yerel-üstü ekonomik çevre ve ekonomi-dışı yerel çevre düşünüldüğünde, yerel birikim stratejilerindeki karmaşıklığın yönetişimi işine kalkışmak, kilit konumdaki oyuncuların birbiriyle bağlantılı iki görevi üstlenmelerini gerektirir. Bunlar, ilk olarak, yerel ekonomi ile yukarıda bahsedilen iki çevre arasındaki analitik ayrıma dayalı olarak, yerel ekonomik gelişmeyle ilgili etkenleri modellemek; ikinci olarak da yerel birikim stratejisinin izlenmesinde kullanılacak olan siyasal araçlarda ve/veya kaynaklarda "gerekli çeşitliliği" yaratmaktır. Bu, yerel büyüme koalisyonlarının dikkatle izleme ve kendine-dönüştürme kapasitelerine dair ciddi bir beklentiyi gösterir ve bir bütün olarak yerel ya da bölgesel ekonominin olduğu kadar onların örgütsel öğrenme kapasitelerinin de önemli olduğunu öne sürer. Belli bir grubun ya da ağın öğrenme kapasitesi ne kadar genişse, yerel birikim stratejisini tanımlamada hegemonik olma şansı da o denli yüksektir; buna ek olarak, söz konusu hegemonya "keyfi, rasyonalist ve iradeci" olmaktan çok organik olacaktır. Her iki açıdan da ekonomik hegemonya, stratejinin, kilit konumdaki diğer oyuncularca da kabulünü gerektirir. Bir birikim stratejisinin gerçekleşmesi için ekonomi-dışı koşulların desteklenmesinde, bu oyuncuların işbirliğine ihtiyaç vardır.

Değinilecek son nokta, yerel ekonomik ve siyasal güçlerin, yerel ekonomilerin rekabetçiliği ile bağlantılı olan ekonomik ve ekonomi-dışı koşullar hakkındaki geniş bilgi kaynaklarını nereye kadar kullanabilecekleridir. Zira, yerel ekonomik büyümenin istikrarlı biçimleri, tipik olarak, yerel ekonomi ve onu, bölgesel, ulusal ve ulus-üstü ölçekte çevreleyen bir ya da daha fazla sayıda birikim rejimi arasında yapısal bir tamamlayıcılığın (ya da tutarlılığın) inşasını içerir. Kapitalizm, daima eşitsiz gelişme ve kutuplaşma eğilimleriyle karakterize olduğundan, bazı ekonomik mekânların başarısı (ve büyüme dinamiğinin kendiliğinden tamamlandığı mekânların başarısı) kaçınılmaz olarak diğer ekonomik mekânların marjinalleşmesi anlamına gelecektir. Bu, kapitalist büyüme dinamikleri, kimi birikim rejimlerinin ve de büyüme biçimlerinin göreli tükenişinden ve/veya maddelerdeki, süreçlerdeki, ürünlerdeki, örgütlenmedeki ya da piyasadaki yeniliklerin dinamik potansiyelinden etkilendikçe, ekonomik mekânların hiyerarşisinde açığa çıkan değişimde görülür. Bu da bir yerde şu anlama gelir; farklı "kentsel büyüme koalisyonları", yerel birikim stratejilerine yön verirken, yerel ekonomik mekânlarının kentsel hiyerarşideki ve uluslararası işbölümündeki yerini değerlendirmelidir. Bu nokta, belli yerel ekonomilerin özgünlüklerine duyarlı ekonomik gelişme inisiyatiflerine duyulan ihtiyacın altını çizerken, farklı yerelliklerdeki çok çeşitli alternatif stratejilerin varlığını da açıklar (karş. Barlow 1995; Hay ve Jessop 1995; Krâtke 1995).

Bu değerlendirmeler, yerel sahnedeki stratejik olarak düşünümsel aktörlerin, mekânsal ve zamansal hareket ufuklarını belirleme ve amaç ve hedeflerini gerçekleştirme şanslarını artıracak uygun strateji ve taktikleri seçme çabalarını önemli kılar. Ancak, mekânsal-zamansal bir toplumsal ilişki kümesini, nedensel bağlantıların karmaşık ve süreklilik arz eden ağından yalıtma çabası, doğaldır ki uzun ömürlü olmaktan uzaktır ve beklenmeyen sonuçlar doğuracaktır. Çevre, daha çalkantılı ve/veya sistem daha karmaşık olduğu sürece, bunlarla başa çıkılması ve bunlardan birşeylerin öğrenilmesi daha da zor olacaktır. Dahası, bütün aktörler kendi davranışlarının etkilerini

dikkatle ve rutin biçimde izliyor olsalar da böylesi bir çalkantı ve karmaşıklık, onların stratejik (buna örgütsel de dahil) öğrenme becerilerini açıkça sınırlandıracaktır.

Değişen kentsel rejimler

Çağdaş batı kapitalizminde ekonomik ortaklığın değişen ekonomik gündemini yeniden yorumlamaya artık girişebiliriz. Yerel büyüme koalisyonlarının esas olarak mülk geliştirmeye [property development] odaklı oldukları varsayımı, daima tek yönlü bir açıklama olmuştur. Fordizm süresince, şimdi olduğu gibi, yerel otoriteler ve yerel yönetişimin aktörleri tarafından izlenen çok sayıda strateji, mekânsal ve zamansal olarak özgül ve farklı olmuştur. Ancak, yerel koalisyonların, genellikle Atlantik Fordizminin üstünlüğünü ve onun ayırt edici eşitsiz gelişim biçimlerini tamamlayıcı şekilde, gelişmenin belirli modellerine önderlik ettiklerini söylemek doğru olacaktır. Bu yolla, Fordizm döneminin yerel devleti, belirgin biçimde, Fordist kitlesel üretimi destekleyecek olan yerel altyapıyı sağlamış, kolektif tüketimi teşvik etmiş, yerel refah devleti politikalarını uygulamış ve kimi durumlarda (özellikle, krizler patlak verdiğinde) yeni işleri çekici kılacak ya da kurulu işlerin zararlarını önleyecek rekabetçi sübvansiyonları sağlamaya girişmiştir. Yerel ekonomik koşullar, her bir yerel yönetimin kendi ekonomik rollerini nasıl gördüğünü şekillendirmiş olsa da Keynesci refah devletinin sosyal politika rolüne karşı neredeyse evrensel çapta bir sadakat söz konusuydu. Bu genellemeler, elbette, çok daha kesin olarak Avrupa'daki eğilimler için söylenebilir. Aslında, Gramsci'nin altını çizdiği gibi, ABD'de hegemonya daha çok fabrika pratiklerinden kaynaklanıyordu; bu, başka şeyler arasında, Keynesci refahın, bölünmüş işgücü piyasasının imtiyazlı Fordist sektörlerinde, şirket –ya da sanayi– ölçeğindeki pazarlıklar sayesinde sağlandığı anlamına geliyordu. Buna rağmen, ABD'de bile, Fordizmin en parlak günleri, askeri Keynesciliği, Yeni Uzlaşma [New Deal] refah devletinin "Büyük Toplum"uyla bütünleştirme çabalarına tanık oldu.

Ancak, Atlantik'in her iki yakasında da yaşanan Fordist krizle birlikte, "Keynesci refah devleti" işlevlerinin genişlemiş ve yerelleşmiş dağılımı etrafında örgütlenen yerel yönetim sistemlerinden, benzer biçimde, "Schumpeterci çalıştırma" [workfare] tabir edilebilecek rol etrafında örgütlenen yerel yönetişim sistemlerine geçişi görebiliyoruz. Bu rol oldukça yenidir. Ekonomik anlamda, ekonominin arz yönüne daha geniş çaplı ve derin müdahaleler yoluyla açık ekonomilerde esnekliği, ölçek ekonomilerini ve devamlı yeniliği teşvik etme ve ilgili ekonomik alanlarda yapısal rekabet gücünü olabildiğince arttırma çabasını içerir. Toplumsal anlamdaysa, emek pazarının esnekliğine, yapısal rekabetçiliğe ve bir uluslararası üretim maliyeti olarak toplumsal ücretin etkisine özel bir önem atfederek, toplumsal olanı ekonomi siyasasına bağımlı kılar (karş. Jessop 1993).

Küresel ekonomideki gelişmeler, ekonomik uzamın tipik Fordist sınırlarının geçerliliğini radikal biçimde değiştirdi. Ulusal ekonomiler artık ekonomik düzenlemenin esas alanı ve/veya nesnesi gibi görülmemekte ve ekonomik rekabet gücünü korumak adına hayati önem atfedilen ekonomi-dışı koşulların kapsamı çok daha genişletilmektedir. Böylelikle, Fordizmin krizi başlangıçta, Fordist birikim koşullarını yerel ve ulusal ölçekte yeniden canlandırma çabalarına neden olmuş olsa da, artık ekonomik alanların birikimle doğrudan ilgili olduğu ve ekonomik rekabet gücü için başat ekonomi-dışı koşulların dikkate değer ölçüde değişmiş olduğu üzerinde (haklı ya da değil) bir uzlaşma gelişmiş bulunmaktadır. Bu, hakim ekonomik söylemlerde ve birikim alanlarının sınırlarının çizilişinde ifadesini buluyor. Küreselleşme, ticarileşme vb. söylemlerinin yanı sıra, (önemli ulus-üstü stratejik etkileriyle birlikte) esnek sanayi bölgelerinin, yenilikçi çevrelerin, teknopollerin, girişimci kentlerin, "öğrenen-bölgelerin"([earning regions], sınır-ötesi bölgelerin, [cross-border regions] küresel kentlerin vb. (daha çok yerele ait stratejik etkileriyle birlikte) keşfi (ya da, belki, yeniden keşfi) söz konusudur.

Küreselleşmenin etkisi, yeni çekirdek teknolojilerin gelişmesi ve paradigmanın Fordizmden post-Fordizme doğru belir-

gin biçimde kayması,[8] ekonomik rekabetçiliği yaratan koşulların daha etraflıca hesaplanmasıyla da ilgilidir. Artık, rekabetçiliğin, geniş bir ekonomi-dışı faktörler kümesine dayandığına ve bu nedenle de daha geniş bir rekabet-geliştirici siyasalar kümesine ihtiyaç duyulduğuna inanılıyor.

Bu çifte yeniden-yönelim, bölgesel ve yerel ekonomilerin, ne ulusal makro-ekonomik siyasalarla ne de yekpare biçimde dayatılan orta ya da mikro ölçekli ekonomik siyasalar yoluyla çözülebilecek, kendilerine özgü problemleri olduğunun görülmüş olmasıyla güçlenmiş bulunuyor. Böylesi bir algılayış, yeni yeni önem kazanan ekonomik mekânları düşünerek sermayenin yeniden yapılanması için yeni araçlara ve bu araçları uygulamaya koyacak yeni kentsel yönetişim biçimlerine duyulan ihtiyacın da altını çizer. Bu, ulusal veya ulus-üstü ölçekte sponsorluk ya da destek sağlansın ya da sağlanmasın, aşağıdan uygulanacak olan özel hazırlanmış ve belirli hedeflere yöneltilmiş kentsel ve bölgesel siyasalara talep duyulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu eğilimler, yerel ölçekte, yeniden-vasıf kazandırmanın, teknoloji transferinin, riskli yatırımlara giren yerel sermayenin, gelişme merkezlerinin, endüstriyel bilim ve ileri teknoloji parklarının, küçük ölçekli sermaye için destekleyici/koruyucu ünitelerin ve girişimciliğin desteklenmesinin, ihracat pazarının genişletilmesi çabalarının vb. geliştirilmesi ve derinleştirilmesi biçiminde yansıyor. Dolayısıyla bu, ekonomik mekânların tanımını da etkiliyor. Çünkü, doğru ya da yanlış, ekonomik mekânların çok daha sıkı biçimde toplumsalın ve/veya kurumsallıkların içine gömülmüş oldukları ve belki de bu yüzden, Fordist ekonomik örgüt biçimlerine kıyasla çok daha karmaşık düzenleme ve yönetişim biçimlerini gerektirdikleri düşünülüyor.

Bu, ekonomik yönetişim mekanizmaları içinde, savaş-sonrasının tipik piyasa ve devlet çatallaşmasından uzaklaşılarak ya-

---

8 Paradigma kayışına dair bu vurgu, reel ekonomide Fordizmden post-Fordizme geçişin çoktan yaşandığı anlamına gelmez. Bunun stratejik paradigmalar ve reel ekonomiler arasında sağlayacağı herhangi bir bütünleştiricilik bir tarafa, kimi yorumcular gerçek bir dönüşümün henüz yaşanmadığını ve tanık olduğumuz şeyin, düzensizliğin çeşitli biçimleri olduğunu iddia ediyorlar.

şanan değişimle ilgilidir. Aslında, savaş-sonrası dönemin bu kurumsal ayrışmaya dayalı kentsel yönetim biçimleri, genellikle, yeni yaklaşımları izlemekte donanımsız görüldü ve böylece düşük ekonomik performans sorununun bir parçası olarak değerlendirilmeye başlandı. Bu bir bakıma (özellikle Avrupa'da), ulusal yönetimin olduğu kadar, yerelin eksikliklerini de telafi edecek ulus-üstü yönetim biçimleri arayışında ifadesini buldu; ama aynı zamanda saf piyasaya ya da hiyerarşik, bürokratik çözümlere dayanan problemlerle başedebilecek, her düzeyde yeni yönetişim biçimleri arayışıyla da birleşti. Böylece, siyasa koordinasyonunu sağlayan ağ-temelli biçimlerin ortaya çıktığını görüyoruz – ki bu biçimler, daha önceki "özel-kamu" sınırlarını aşıyor ve de ulusal ve artan biçimde uluslararası ekonomilerden olduğu gibi, yerel ve bölgesel ekonomilerden de "kilit" ekonomik aktörleri içeriyor. Ulus-altı hükümetler (kentsel otoriteler de dahil) yerel (ya da yerelleşmiş) geniş bir ekonomik, toplumsal ve siyasal güçler kümesiyle ortaklık içinde, ekonomik yeniden canlanışı teşvik etme amacıyla yeniden-yapılandırılıyorlar. Bu, yerel iktidarın, devlet destekli olarak, seçilmiş yerel otoritelerden, geniş bir yerel (ya da yerelleşmiş) ekonomik ve siyasal güçler kümesine doğru aktif biçimde dağılmasını gerektirir. Bununla, yeniden-örgütlenmiş yerel devletin stratejik kapasitelerinin, toplumsal ve ekonomik siyasa-yapımının giderek daha sıkı biçimde içiçe geçtiği alanlarda genişletilmesi ve böylece yerel devletin ekonomik ve toplumsal yeniden-yapılanmanın geniş çaplı siyasal sonuçlarıyla başa çıkabilmesine yardımcı olunması amaçlanır.

Yönetişimin artan önemi, her ne kadar (herhangi bir düzeydeki) devlet aygıtlarının karar almada ve işleyişteki özerkliklerinde belirgin bir azalma içeriyor olsa da, aynı zamanda devlet iktidarını yansıtma kapasitelerini genişletmeyi ve hükümet-dışı etkili ortaklar ve pay sahiplerinin bilgi ve güç kaynaklarını harekete geçirerek, devlet ereklerine ulaşmayı da sağlayabilir. Ancak, bölgesel ve yerel devletler, kamu-özel ortaklıklarında, büyüme koalisyonlarında ve buna benzer oluşumlarda bir ortağa, destekleyiciye ve hakeme dönüştükçe; yerel toplulukta

topluluk yararına genel koordinasyon sağlama rollerini, dolayısıyla da, meşruiyetlerinin bir kısmını kaybetme riskini alırlar. Bu problem, siyasi gündemini Fordizmin süregelen krizi üzerine ve/veya daha esnek ama aynı zamanda daha az güvenli olan post-Fordist ekonomik düzenin yarattığı ekonomik ve toplumsal baskılar üzerine kuran, aktif toplumsal hareketlerin var olduğu kentsel alanlar için özellikle geçerlidir.

Değişen kentsel rejimlere dair değinilmesi gereken son bir nokta, yerel devletin ve yerel yönetişim mekanizmalarının, uluslararası iktisadi faaliyetlerdeki genişleyen rolü üzerine olacaktır. Bu nokta, ulus-üstü hükümetler-arası rejimlerin, yerel yönetişim rejimlerinin ve ulusaşırı(laşmış) yerel siyasa ağlarının genişlemesi nedeniyle ulusal devletlerin özerklik ve kapasitelerinde görülen çok daha genel dönüşümlerle yakından ilgilidir. Duchacek, bölge, eyalet ve yerel hükümetin uluslararası işlerde genişleyen rollerine değinen ilk kuramcılardan biridir. Ekonomik değiş-tokuş, çevreye dair siyasalar ve refah gibi alanlarda, (deniz-aşırı temsil, promosyon ve lobiciliği vb. kapsayan) "mikro-diplomasi" den bahseder (örneğin, Duchacek 1984). Sonuç, ulusların, ulus-altı yönetimler ile kurulan egemenlik-aşırı bağlantılara karşı daha açık olduğu ve farklı yerellikler arasındaki uluslararası siyasa transferlerinin giderek artma eğilimi gösterdiği bir "delinmiş egemenlik" tir (bkz. Cappellin 1992; Church ve Reid 1995). Bu, kentsel rejimler ve büyüme koalisyonlarına dair çalışmalarda, giderek yapaylaşan yerel sınırların ötesine bakmanın önemini pekiştirir. Ama aynı zamanda, yabancı aktörlere, siyasa yapımının farklı düzeylerini "bölme ve yönetme" olanağı tanıdığı için, çeşitli tehditlere maruz kalma sorununu da barındırır (karş. Rycroft 1990: 218-19, 229).

Post-Fordist ekonomiler, post-Fordist düzenleme biçimleriyle eş zamanlı oluşturulacağı için, yönetişim için uygun araçları çıkarsayacağımız önceden verili bir plandan bahsedemeyiz. Düzenleme kuramcıları, yeni düzenleme biçimlerinin, deneme-yanılma sürecinde "şansa bağlı keşifler" olarak meydana geleceğini uzun zamandır iddia etmektedirler. Bu, çöküşün ve krizin sorumluluğunu kısmen kentsel siyasetin ve yerel

ekonomilerin önceki modellerine yükleyen kimi yaklaşımlara cevaben, düzenlemenin ve yönetişimin yeni ve daha yeterli eklemlenme biçimlerini bulma amacıyla süren deneylerde ifadesini buldu. Yeni kentsel rejimler için yeni ekonomik yönetişim biçimlerinin yaygın biçimde deneyimlenmesi ve başarılı olacak gibi görünen modellere dair daima yeni heveslerin ve modaların (ve bu modellerin savunucularının) varolması hiç de şaşırtıcı değildir.

Son sözler

Burada, asıl olarak, tam anlamıyla kentsel rejimler üzerine bir çalışma sunmaktansa, tamamlayıcı ve yeniden-yönlendirici olma niyeti taşıyan alternatif bir araştırma gündemi öneriyorum. Kentsel rejimlere, onların yapısal ve stratejik boyutlarına, ekonomik ve "etik-siyasal" momentlerine ve geniş bir ekonomik ve ekonomi-dışı bağlamın içine sıkı sıkıya yerleşmişliklerine dair kimi kilit uzantıları sunabilmek amacıyla Gramscici devlet kuramından, düzenleme yaklaşımından, yönetişime dair son dönem anlayışlardan ve "mekânsal imgelem" üzerine kimi fikir yürütmelerden yararlandım. Benim gündeme dair başlıca ilgim ve kelime sınırının aşılmamasına dair editörün kararlı ve sert notu, bu çalışmada yeni ampirik bulguların kullanılmasına imkân vermedi (iddialarımın, İngiltere'de Manchester Büyükşehir Belediyesi ve Thames Gateway'de halen süren araştırma üzerinden şekillenmesine rağmen) (bkz. örneğin, Hay ve Jessop 1995). Yine de, bu kitabın esas hedefleri düşünüldüğünde, bu kuramsal ve metodolojik odaklanma muhtemelen haklı görülecektir. Şimdi buna uygun biçimde, kentsel rejimlere yönelik sözü edilen alternatif stratejik-ilişkisel yaklaşımın kimi anahtar noktalarının altını çizmek istiyorum.

Yöntemsel olarak, halen gelişmekte olan kentsel rejimler yaklaşımını tamamlama hususunda düzenleme yaklaşımının sahip olduğu potansiyel role ilişkin bu kitabın başka yerlerinde sunulan argümanlara katkıda bulunduğumu umuyorum. Ama bunu, düzenleme yaklaşımına dair bir dip not düşerek –

(düzenleme yaklaşımının) Gramsci'nin bütüncül [integral] devletle ilgili çalışmasıyla ve belki de çok daha çarpıcı biçimde, ekonomik rejimlerin etik-siyasal ve psiko-ekonomik momentlerine dair çeşitli fikirleriyle olan dikkat çekici benzerliğini vurgulayarak yapıyorum. Şu kesinlikle belirtmeye değerdir ki, her iki paradigma da bir stratejik-ilişkisel yaklaşımı benimser ve ayrıca kendi özgül kuramsal nesnesini daha geniş toplumsal bağlama yerleştirir. Bu yolla, Gramsci devlet iktidarının toplumsalın içine gömülü olmasını ve toplumsal (tarafından) düzenlenmesini irdelerken, düzenleme yaklaşımı da aynı şekilde birikimin toplumsalın içine gömülmüş olmasını ve toplumsal (tarafından) düzenlenmesini irdeler. Gramsci için bu, tarihsel olarak özgün hegemonik bloğun (iktidar bloğunun), iktidarı devlet sınırlarının ötesine yansıtmasını ve böylece siyasal sınıf hakimiyetinin koşullarını sağlamasını mümkün kılan siyasal iktidar kiplerini (hegemonya, baskı, egemenlik, liderlik) incelemek anlamına geliyordu. Öte yandan, düzenlemeciler için bu, bir bütün olarak kapitalizmin genişlemiş yeniden-üretimiyle verili tarihsel koşullar içinde uyumlu olan sınırlar çerçevesinde mikro-ekonomik davranışı düzenleyen, disipline eden ve yönlendiren ekonomik düzenleme kiplerini (ücret ilişkisi, para ve kredi, rekabet biçimleri, uluslararası rejimler ve devlet) araştırmayı içerir. Bu anlamda, her iki yaklaşım da özgül rejimlerin (sırasıyla siyasal ve ekonomik) stratejik seçmeciliği ve bunların sınıf egemenliğine (benzer biçimde, siyasal ve ekonomik) olası etkileri ile ilgilidir.

Bu iki yaklaşımı biraraya getirerek, hem ikisini de güçlendirebiliriz hem de kentsel rejimlerin doğasının ve birinden diğerine geçişin incelenebilmesi için kullanışlı araçlar geliştirebiliriz. Gramsci'nin bizzat kendi çalışması, hegemonyanın "belirleyici ekonomik çekirdeği"nin sadece jestüel bir biçimde (hâlâ kuramsal olarak umutlandırıcıysa da) ele alınmış olmasıyla maluldür. Bu kusur, son dönem neo-Gramscici çalışmalarda genellikle daha ciddi boyuttadır. Düzenleme teorisi, işte bu açığı kapatmanın bir yoludur ve Gramscici kavramlarla özsel olarak bağdaşabilme değerini taşır. Dahası, yukarıda da işaret etmeye ça-

lıştığım gibi, düzenleme yaklaşımı, kimi açılardan Gramsci'nin yazılarında da öngörülmüştür. Öte yandan, düzenleme yaklaşımı, genellikle, devlet sisteminin ve siyasal rejimlerin ayırt edici dinamiğini ihmal edişiyle eleştirilir. Yalnızca, (çoğunluğu Parisli ana-akımın dışında kalan) birkaç kuramcı, devlet sistemine daha fazla ilgi göstermiştir. Bunun dışında genel olarak, kapitalizmin bütün olarak yeniden-üretimi-düzenlenmesinde yer alan çeşitli yapısal biçimlere ve kurumlara yönelik ilgi tek-yönlü olmuş, bu biçimler ve kurumlar arasındaki o karmaşık karşılıklı bağımlılık ağının örgütlenmesi ve öz-örgütlenmesindeki çok sayıda ve çeşitli yönetişim mekanizmaları ihmal edilmiştir. Açık ki bu, kentsel rejimlerle ilgilenenler açısından bakıldığında ciddi bir kusurdur ve düzenleme yaklaşımının hakim versiyonlarının, kentsel rejimlerin doğasını ve birinden diğerine geçişi açıklamaktan ziyade, en fazla bunları belirli bir bağlama oturtabileceğini akla getirir (devlet mevzuuna dair önemli istisnalar düzenleme kavramlarını kullanan Alman kuramcıların çalışmalarında bulunabilir, örneğin, Esser ve Hirsch 1988, Keil 1993 ya da Mayer 1994). Son olarak, düzenleme yaklaşımı, etik-siyasal boyutun düzenlemedeki rolünü ve özellikle de, ekonomik söylemlerin ve organik aydınların birikim stratejilerini ve hegemonya projelerini geliştirmekte oynadığı kilit rolü ve tüm bunların ekonomik öznelerin oluşumundaki etkilerini göz ardı etmiştir. Kentsel rejimlerle ilgili çalışmaların, sözü edilen konularla meşgul olmaya ve onları ekonomik stratejilerin son dönem dönüşümüyle ilintilendirmeye ihtiyacı vardır.

Bu noktada, neo-Gramscici kuram ile düzenleme yaklaşımının hâlâ yalnızca birbirlerini tamamlayıcı konumda olduklarını belirtmek gerekir. Daha detaylı kavramsal ilişkileri ve mantıksal bağlantıları kurmak için daha derin bir kuramsal çalışma yapılmaksızın birleştirilmeleri mümkün değildir. Dahası, bunu yaparken, kentsel siyaseti basitçe, ekonomik temelin (hatta, dar ekonomik anlamda anlaşılan bir temelin) ihtiyaçlarına indirgemekten kaçınma konusunda dikkatli olunmalıdır. Ayrıca, burada ve başka yerlerde (bkz. örneğin, Jessop 1995b) yönetişim teorisine dair yorumlarımda daha önce de belirtti-

ğim gibi, hem düzenlemeci hem de neo-Gramscici yaklaşımlar, yönetişim ve meta-yönetişim mevzularına gösterilecek daha yoğun ilginin getirilerinden faydalanmalıdır.

Ek olarak iki çıkarsamanın tartışılması gerekiyor. İlki, yukarıda söylendiği üzere, kentsel rejimler teorisinde tanımlanan değişikliklerin (bırakın tümünü) herhangi birini bile basitçe ekonomik değişimin etkisine bağlanmanın hatalı olacağıdır. Düzenleme yaklaşımı kentsel rejimlerin doğasındaki değişiklikleri bağlamına yerleştirmek için kullanışlıdır, ama onları doğrudan açıklayamaz. Bu nedenle, ekonomik meselelerin, ilk olarak, kelimenin kapsayıcı (inclusive) anlamında devlet eylemleri aracılığıyla nasıl olup da siyasal problemlere dönüştürüldüğü ve bunların çözümünün, siyasal rejimlerin yapısal olarak belirlenmiş, stratejik olarak seçici mahiyeti tarafından nasıl dolayımlandığı noktalarına özen gösterilmelidir. Dahası, yukarıda kabul ettiğim gibi, hiçbir şekilde bütün kentsel rejimler ekonomik gelişmeye öncelik tanımazlar. Bu nedenle, önceki argümanların çoğu, alternatif hegemonya projelerine olan ihtiyaç bağlamında yorumlanmalıdır. Kentsel rejimlerin geçerliliğinin son kertede ekonomiye –yeterli gelir ya yerel olarak yaratılmalıdır ya da başka bir yerdeki daha başarılı ekonomik alanlardan yönlendirilmelidir, anlamında– bağlı oluşunu açıkça görmek için, bu gereklidir. İkinci olarak, daha devlet-merkezli bir bakış açısından, söz konusu eğilimlerin herhangi birinin bütünüyle ekonomik değişikliklere atfedilebilir olduğunu varsaymak da hatalı olacaktır, bu ekonomik değişiklikler ne kadar "bütüncül" ya da "kapsayıcı" biçimde ele alınırsa alınsın. Zira, orada da devlet yöneticilerinin ve/veya diğer ilgili siyasi güçlerin, yerel ekonomik stratejilere dair kurumsal yeniden tasarımla ve stratejik yeniden yönelimle ilgilenmelerini sağlayan farklı siyasi nedenler varolabilir (karş. Jessop 1992a; 1995a; 1995c).

"A Neo-Gramscian Approach to the Regulation of Urban Regimes: Accumulation Strategies, Hegemonic Projects, and Governance", M. Lauria der., *Reconstructing Urban Regime Theory* içinde, Sage, Londra, 1997, p. 51-73. © SAGE.
Çev. Duygu Türk

KAYNAKÇA

Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation: the US Experience*, Londra: New Left Books.

Anderson, B. (1991) *Imagined Communities*, Londra: Verso.

Benko, Georges ve Lipietz, A. (1994) "De la régulation des espaces aux espaces de régulation", (der.) R. Boyer ve Y. Saillard içinde, *Théorie de la régulation. L'état des savoirs*, Paris: La Découverte, 293-303.

Barlow, M. (1995) "Greater Manchester: Conurbation complexity and local government structure", *Political Geography*, 14 (4), 379-390.

Boyer, R. (1990) *The Regulation School: a critical introduction*, New York: Columbia University Press.

Boyer, R. ve Hollingsworth, R.J. (der.) (1995) *The Embeddedness of Capitalist Institutions*, Oxford: Oxford University Press.

Capellin, R. (1992) "Theories of local endogenous development and international cooperation", (der.) M. Tykkulainen içinde, *Development Issues and Strategies in the New Europe*, Aldershot: Avebury.

Church, A. ve Reid, P. (1995) "Transfrontier cooperation, spatial development strategies, and the emergence of a new scale of regulation: the Anglo-French border", *Regional Studies*, 29 (3), 297-306.

Duchacek, I.D. (1984) "The International Dimension of Sub-national Self-Government", *Publius*, 14 (1), 5-31.

Dulong, R. (1978) *Les régions, l'état et la société locale*, Paris: Presses Universitaires de France.

Esser, J. ve Hirsch, J. (1989) "The crisis of fordism and the dimensions of a 'postfordist' regional and urban structure", *International Journal of Urban and Regional Research*, 13 (3), 417-437.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.

Gramsci, A. (1995) *Further Selections from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.

Harding, A. (1995) "Elite theory and growth machines", (der.) D. Judge, G. Stoker ve H. Wolman içinde, *Theories of Urban Politics*, Londra: Sage, 35-53.

Häusler, J. and Hirsch, J. (1987) "Regulation und Parteien im Übergang zum'Post-Fordismus'", *Das Argument*, 165, 651-71.

Hay, C. and Jessop, B. (1995) "The Governance of Local Economic Development and the Development of Local Economic Governance: a strategic-relational approach", American Political Science Association için sunulan tebliğ Chicago, 31 Ağustus – 2 Eylül.

Jenson, J. (1990) "Representations in crisis: the roots of Canada's permeable Fordism", *Canadian Journal of Political Science*, 24 (3), 653-683.

Jenson, J. (1993) "Naming nations: making nationalist claims in Canadian public discourse", *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 30 (3), 337-350.

Jessop, B. (1982) *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford: Martin Robertson.

Jessop, B. (1983) "Accumulation strategies, state forms, and hegemonic projects", *Kapitalistate* 10, 89-111.

Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge: Polity Press.

Jessop, B. (1993) "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy", *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.

Jessop, B. (1995a) "The Nation-State: Erosion or Reorganization?", Lancaster Regionalism Group Working Papers (Governance Series), No. 50, Lancaster University.

Jessop, B. (1995b) "The Regulation Approach and Governance Theory: Alternative Perspectives on economic and political change?", *Economy and Society*, 24 (3), 307-333.

Jessop, B. (1995c) "Towards a Schumpeterian workfare regime in Britain? Reflections on Regulation, Governance, and Welfare State", *Environment and Planning A*, 27 (6), 1613-1626.

Jessop, B. (1996a) "Interpretive Sociology and the Dialectic of Structure and Agency: reflections on Holmwood and Stewart's *Explanation and Social Theory*", *Theory, Culture, and Society*, 13 (1), 119-128.

Jessop, B. (1996b) "The Governance of Uneven Development: the East Thames Corridor", Lancaster Regionalism Group Working Papers (Governance Series), No. 54.

Keil, R. (1993) *Weltstadt — Stadt der Welt*, Münster, Westfälisches Dampfboot.

Kotz, D.M., McDonough, T. ve Reich, M., (der.) (1994) *Social Structures of Accumulation: the political economy of growth and crisis*, Cambridge: Cambridge University Press.

Krätke, S. (1995) *Stadt, Raum, Ökonomie: Einführung in aktuelle Problemfelder der Stadtökonomie und Wirtschaftsgeographie*, Basel: Birkhäuser Verlag.

Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles*, Londra: Verso.

Lipietz, A. (1993) "The local and the global: regional individuality or interregionalism?", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18 (1), 8-18.

Lipietz, A. (1994) "The national and the regional: their autonomy vis-à-vis the capitalist world crisis", (der.) R.P. Palan ve B. Gills içinde, *Transcending the state-global divide: a neo-structuralist agenda in international relations*, Boulder: Lynne Rienner, 23-44.

Logan, J. ve Molotch, H. (1987) *Urban Fortunes: the political economy of place*, Berkeley: University of California Press.

Lordon, F. (1995) "La régulation et la politique économique: revenir sur une négation originelle", Colloque on 'Théorie de la Régulation et Politique Économique için sunulan tebliğ, Paris: 22-23 Kasım.

Massey, D. (1994) *Time, Place, and Gender, Cambridge*: Polity.

Mayer, M. (1994) "Post-Fordist city politics", (der.) A. Amin içinde, *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 316-339.

Noël, A. (1988) "Action collective, partis politiques et relations indus-trielles: une logique politique pour l'approche de la régulation", International Conference on Regulation Theory, Barcelona, 16-18 Haziran.

Rycroft, C. (1990) "The internationalization of US intergovernmental relations in science and technology policy", *Technology in Society*, 12, 217-233.

Schattschneider, E.E. (1970) *The Semi-Sovereign People*, Hinsdale: Dryden.

Stoker, G. (1995) "Regime Theory and Urban Politics", (der.) D. Judge ve G. Stoker içinde, *Theories of Urban Politics*, Londra: Sage, 54-71.

Stone, C. (1993) "Urban regimes and the capacity to govern: a political economy approach", *Journal of Urban Affairs*, 15 (1), 1-28.

Sum, N.-L. (1995) "Politics of identity: a temporal-spatial perspective on Greater China", East Asia Research Centre, School of East Asian Studies için sunulan tebliğ, University of Sheffield, 15 Kasım.

Van der Pijl, K. (1982) *The Making of the Atlantic Ruling Class*, Londra: Verso.

Girişimci Kent: Yerellikleri Yeniden İmajlandırmak, Ekonomik Yönetişimi Yeniden Tasarlamak ya da Sermayeyi Yeniden Yapılandırmak?[1]

Son yirmi yıldır, Batı'nın gelişmiş kapitalist toplumlarında, yerel ve bölgesel ekonomik stratejinin temel biçimleri, işlevleri ve siyasa mekanizmaları büyük değişikliklere maruz kaldılar. Kentlerin, ekonomik yeniden yapılanma ve yapısal rekabetçiliği koruma meselelerinde birer özne, mekân ve destekleyici olarak aldıkları rollerde büyük sıçramalar yaşandı. Bu sıçramalar, ulusal (ve de en azından Avrupa'da, ulus-üstü) düzeyde "rekabet devleti"ne[2] ve hem bölgesel hem yerel düzeyde "girişimci kent"e dair artan ilgi ve vurguda ifadesini buldu. "Rekabet devletleri" ve "girişimci kentler"in ayırt edici özelliği, yoğunlaşmış uluslararası (aynı zamanda, bölgeler ve kentler söz konusu olduğunda, bölge içi ve bölgeler arası) rekabet karşısında kendi ekonomik alanlarının rekabetçiliğini artırmada aktif oldukları şeklindeki öz-imgeleridir.[3] Böylesi bir rekabetin

1 Bu makale, yerel yönetişim üzerine bir ESRC projesinden (numarası L311253032) kaynağını alıyor. Lancaster Üniversitesi'nde, meslektaşlar ve öğrencilerle ve yerel yönetişim üzerine olan ESRC programının katılımcılarıyla yapılan tartışmalardan yararlanıldı. Elbette yapılabilecek tüm itirazlar hâlâ geçerlidir.

2 İlk kez Cerny'nin (1990) kullandığı bir terim.

3 Başka bir yerde bu sıçramayı Keynesyen refah devletinden Schumpeterci çalıştırma [workfare] devletine geçiş olarak tarif ettim (Jessop 1993, 1994). Bura-

dinamiklerine, rekabet üstünlüğünün kaynaklarına ve bu üstünlüğün sağlama alınması için izlenecek en uygun stratejilere dair çok çeşitli yorumlar söz konusudur. Yorum ve siyasa farklılıklarının nedenleri ve zamanlaması da uluslar, bölgeler ve kentler arasında çeşitlilik göstermektedir.

Bu bölümde özel örnekler tartışılmıyor.[4] "Girişimcilik" stratejilerine dair son derece gerekli bir sınıflandırma da sunulmuyor ya da bunların yarışmacılıkla ilgili temel görüşleri gözden geçirilmiyor. Bunların yerine, kentleri etkileyen son dönem dönüşümlerin dört genel özelliği ele alınıyor: (a) "girişimci kent" söylemi içinde ve bu söylem yoluyla, yerel ekonomileri ve/veya yerel devletleri yeniden-imajlandırma (b) bu yeniden-imajlandırma ile kentsel yönetişim mekanizmalarını yeniden-tasarlama arasındaki bağlantı (c) söz konusu ikili dönüşüm, kapitalist ekonominin küreselleşmeye ve üçüzleşmeye* [triadisation] doğru olduğu varsayılan eğilimleri ve jeoekonominin jeo-siyaset üzerinde ortaya çıkan üstünlüğü arasındaki bağlantılar (d) son olarak, kentlerin ekonomik rollerinin bütününde ortaya çıkan bu birbiriyle ilintili dönüşümlerin, içinde gerçekleştiği genel yapısal bağlam. Her ne kadar ben burada, söylemsel yönlerine odaklanacak olsam da bu değişimlerin, varolan ekonomik düzenleme ve/veya yönetişim biçimleri içindeki somut çelişki ve gerilimlerle de –ki bu çelişki ve gerilimler yeni söylemlerin tınılarına olanak tanır– ilişkilendirilmeleri gerekir.[5] Dahası, her ne kadar bu anlatıların görünürdeki akla yatkınlıklarına işaret etsem de bu, onların ("gerçeklik etkileri" ile ilgileri kurulduğunda dahi) doğru oldukları ya da onlardan yararlanarak yönetişimde yapılacak değişikliklerin başarılı olacağı anlamına gelmez.

---

da "girişimci kentler" diyorum çünkü bu terim genel kabul görmüş olmanın yanı sıra anlatısal ve söylemsel sorularla ilişkilendirmeye daha elverişli durumdadır.

4 Editoryal sınırlar, burada somut Britanya örneğini içermeye el vermiyor. Thames Gateway ve Greater Manchester üzerine ESRC destekli araştırmamın sonuçları başka bir yerde yayınlanacaktır.

(*) Triad sözcüğü için 267. sayfadaki çevirenin notuna bkz.

5 Bunu başka bir yerde denedim (Jessop 1993, 1995).

Bazı kuramsal öncüller

Girişte bahsedilen konulara yaklaşımım üç ana kuramsal akım tarafından şekillendi: Fransız düzenleme yaklaşımı, neo-Gramscici devlet kuramı ve eleştirel söylem analizi. Ekonomiyi, kapsayıcı [inclusive] anlamıyla anlıyorum, yani toplumsalın içine gömülü, toplumsal olarak düzenlenen ve stratejik olarak seçilmiş[6] kurumlar, örgütler, toplumsal güçler ile düzenleme içinde ve düzenleme yoluyla sermayenin kendi kendini gerçeklemesi temelinde örgütlenen (ya da en azından bu sürece dahil olan) eylemlerin oluşturduğu bir bütün olarak görüyorum. Böylesi bir yaklaşım, dikkati, göreli üstünlükten rekabetçi üstünlüğe kaydırdığı ve aynı zamanda bu ikincisiyle ilgili ekonomik ve ekonomi-dışı faktörleri ciddi oranda genişlettiği ölçüde, rekabetçiliğin analizinde önemli etkilere sahiptir. Böylece, firmalar kadar kentler için de geçerli kılınarak girişimciliğin kapsamı genişletilir (karş. Benko ve Lipietz 1994; Best 1990; Castells ve Hall 1993; Porter 1994; Sabel 1989). Devlet de aynı şekilde "kapsayıcı anlamıyla" (ya da Gramsci'nin de formüle ettiği gibi, "siyasal toplum + sivil toplum" olarak) anlaşılıyor: yani –buradaki amaçlar doğrultusunda– toplumsalın içine gömülü, toplumsal olarak düzenlenen ve stratejik seçiciliğe sahip kurumlar, örgütlenmeler, toplumsal güçler ve hayali bir siyasal cemaatin "kolektif iradesi"ni gerçekleştirme işine dahil olan faaliyetlerin bütünü olarak ele alınıyor.[7] Bu yaklaşımın kuramsal anlamda iki önemli imasından biri devlet aygıtının tartışmalı sınırları, diğeri ise devlet iktidarının, dar anlamıyla devletin ötesindeki güçlere olan bağımlılı-

---

6 Düzenlemeci bağlamda, stratejik seçmecilik; bir emek sürecine, birikim rejimine ya da bir düzenleme biçimine ait temel yapısal (ve mekân-zamansal) öğelerin, belirli güçlerin göreli kapasitesi üzerindeki farklılaştırıcı etkisine işaret eder – söz konusu belirli güçler, verili bir zaman diliminde ve ekonomik mekânda belli bir ekonomik stratejiyi başarıyla yürütmek için belirli biçimlerde örgütlenmişlerdir. Tek başlarına ya da diğer güçlerle kombinasyon halinde ve rekabet, rakip olma veya daha başka güçlerle karşıtlık halinde hareket ederler (karş. devlet üzerine, Jessop 1990: 260 ve diğer yerlerde).

7 Anderson (1991) ulusları 'hayali' cemaatler diye nitelendirir; devletler, bölgeler, kentler vs. de benzer şekilde, 'hayali' varlıklardır.

ğıdır. Bu da devamında, siyasi alanın, bir "kolektif irade"nin (yeniden-)tanımlanması için ve bu iradeye hizmet edeceği düşünülen projelerin peşine düşülerek yönetim *ve yönetişim* pratiklerinin, mekanizmalarının (yeniden) eklemlenmesi için çabaların sarf edildiği bir alan olarak görülebileceğini gösterir.

Bu bölüm ayrıca, söylemin, yaşanan tüm toplumsal ilişkilerdeki kurucu rolü üzerinde de duruyor. Bunun, ekonomik alanları ve yerel yönetişimi yeniden-imajlandırma konusundaki etkileri açıktır. Tıpkı ulusal devletin, hayalî siyasal cemaatin sadece belirli bir biçimi olarak görülebilecek oluşu gibi, "ulusal ekonomi" de ekonomik pratiklerin sadece olası bir hayalî mekânı olarak görülebilir. Buna göre, ekonomik mekânın (yere bağlı [teritorial] ya da işlevsel düzeyde) kaçınılmaz sınırlarını tespit etmek için objektif bir kriter aramaktansa, mesele, ekonominin imgesel kuruluşu üzerinden çok daha verimli bir biçimde düşünülebilir. Bu, ekonominin, belli sınırlar, ekonomik ve ekonomi-dışı varoluş koşulları, başlıca ekonomik ve ekonomi-dışı aktörler ve bütün bir dinamikle birlikte ayrı bir nesne (analizin, düzenlemenin, yönetişimin, zaptetmenin ve/veya diğer pratiklerin nesnesi) olarak söylemsel kuruluşunu içerir (karş. Barnes ve Ledubur 1991; Daly 1993). Ekonomiler farklı söylemlerde, farklı amaçlara yönelik olarak ayrıştırılabilirler[8] ve bu söylemler daima bir çekişmeye maruz kalır. Belli ekonomileri rekabetin öznesi, mekânı ve destekleyicisi olarak kurma mücadelesi her zaman için, kendi sınırlarının ve geometrilerinin tanınmasını sağlama uğruna, gücün ve bilginin manipülasyonunu içerir.

Girişimci kenti / bölgeyi anlatılama

Margaret Somers'in yakın zamanlı bir gözlemi, değişen kentsel ve bölgesel stratejileri söylem-analitik bir bakış açısından yo-

8 Örneğin, pozitif ve negatif mekân pazarlama [place marketing] arasında, amacın özel yatırımı içeri doğru çekmek ya da kentsel yeniden oluşum için kamu fonlarını harekete geçirmek şeklinde belirlenmesine bağlı olarak farklılıklar oluşur.

rumlamak için yararlı bir başlangıç noktası sunar. Somers, ontolojik anlatısallık (narrativity) üzerine bir yazısında şöyle der:

> "anlatısallık aracılığıyladır ki toplumsal dünyayı bilir, anlar ve anlaşılır kılarız ve yine anlatılar ve anlatısallık aracılığıyla toplumsal kimliklerimizi kurarız. ... biz hepimiz, kendimizi toplumsal anlatılar içine, ki *çok nadiren bizim oluşturduğumuz* anlatılardır bunlar, (genellikle bilinçli olmayan bir biçimde) yerleştirerek ya da yerleştirilerek, 'kim isek (ki kısa ömürlü, çoğul ve değişkendir) onu olur' hale geliriz," (Somers 1994; 606, vurgular orijinal, karş. White 1987).

Bu perspektiften hareketle, "girişimci" kentin gerekliliği üzerinde bugün sağlanan uzlaşma, savaş-sonrası Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı etkileyen temel ekonomik ve siyasi dönüşümlerin doğasına dair ortak kamusal anlatıların bir ürünü olarak yorumlanabilir – ki bu anlatılar, ulusların, bölgelerin, kentlerin ve her birinin nüfusunun karşı karşıya kaldığı ekonomik ve siyasi zorunluluklara dair sınırlı ama genel kabul görmüş teşhis ve reçeteleri sağlamlaştırmak için, ikna edici (ama illa kasıtlı olmayan) bir şekilde birleştirilmiştir. Tüm diğer anlatılar gibi, bunlar da üç temel özelliğe sahiptir: (a) geçmiş olayları ve güçleri seçici bir biçimde ayıklama (b) başlangıcı, ortası ve sonu olan geçici bir sıralama (c) olayları, güçleri ve onların kimi nedensel ve etik dersler çıkarmaya elverecek bir çatı yapıyla olan bağlantılarını ilişkisel olarak grafikleştirme (karş. Swick ve Silbey 1995: 200). Böylelikle, geçmiş olay ve güçlerin –bugünün ekonomik, toplumsal ve siyasi problemlerine dair özgül bir açıklama sunan– seçilmiş anlatımlarını buluruz karşımızda. Söz konusu problemlerin çözümünün; ekonomik stratejilerin amaçlarında, örgütleniş ve yerine getirilişlerinde, kentsel ve/veya bölgesel düzeye odaklanılması ve de girişimci bir ruhun aşılanması yönünde keskin değişiklikler gerektirdiği varsayılır. Girişimci kent ya da bölge, bugünün problemlerini geçmişin hataları ve geleceğin olanakları biçiminde kavrayarak onlara anlam biçmeye çalışan çeşitli ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel anlatıların kesişimi aracılığıyla

kurulmuştur. Bu anlatılar genellikle, sözü edilen dönüşümleri belirli bir bağlama yerleştirme ve eyleme geçme çağrılarını güçlendirme amacıyla seferber edilen (biçimsel olarak hem anlatısal hem anlatısal olmayan) tamamlayıcı söylemlerle ilişkilendirilirler. Kısacası, girişimci kent ya da bölgenin ekonomik rekabetçilik çerçevesinde bir özne, mekân ve destekleyici olarak yükselişi, kapitalizmin genel dinamiğinin bir buyruğu olmadığı gibi, tamamıyla kazaî veya tesadüfi bir buluş da değildir; kamusal anlatılar içinde ve onlar aracılığıyla kurulmuştur.

Bu anlatıların cezbediciliği, savaş-sonrası ekonomik ve siyasi düzenin olumsal gelişiminden etkilenmiş olan dikkate değer kategorilere (ya da gruplara) ait kişisel (ve paylaşılan) anlatılarla kurdukları paralelliğe (dolayısıyla bu kişisel anlatıları yeniden-yorumlama ve seferber etme kapasitelerine) bağlıdır. Kimilerinin kişisel anlatıları, ekonomik ve toplumsal dışlamayla ve piyasa ve/veya devlet başarısızlıklarıyla ilgilidir; kimileri ise kendi girişimci yeteneklerine, risk alışlarına, esnekliklerine ve öz-gelişimlerine atfettikleri umulmadık ekonomik ve toplumsal başarılar deneyimlemiş olabilirler. Böylesi deneyimler özel ve kamusal alanlardaki "siyasa girişimcileri" için önemli bir söylemsel müdahale alanı sunar. Söz konusu kamusal anlatıların, "girişimci" kenti destekleyen türden yönetimselci ve düzenleyici pratikleri öne çıkarmadaki etkinliği de, onların daha geniş kültürel ve kurumsal oluşumlarla kurdukları, Somers'in (1994: 614) deyimiyle "bir karşılıklı konuşma ağı" [a web of interlocution] sağlayan, bağlantılara dayanır. Bu bağlamda merkezi rolü; girişim kültürü, girişim toplumu, yenilikçi çevre, ağlar, stratejik ittifaklar, ortaklıklar, yönetişim vb. söylemleri oynar. Bunların akla yatkınlıkları da, etkileşimler, örgütler ve kurumların geniş yelpazesi içindeki bağlantıları açığa vuran ve/veya çağı anlaşılır kılmaya yardımcı olan üst-anlatılara bağlıdır (karş. Somers 1994: 619). İşte burada, Fordizmin krizinin ve küreselleşme-üçüzleşmenin jeo-ekonomik üst-anlatıları, tıpkı soğuk savaşın sona ermesine, komünist çöküşe ve Doğu Asya'dan ulusal bekaya yönelen ekonomik tehditlere dair jeopolitik anlatılarda olduğu gibi, kritik bir role sahiptir.

Üst-anlatılarla kişisel öyküler arasındaki bağlantılar ve bunların kurumsal anlatılarla dolayımlanmaları düşünüldüğünde "girişimci kent", akla yatkın biçimde grafiklendirilebilir [emplotted] olduğunu ispatlamış ve son zamanlarda kentsel sorunlara verilen hakim yanıt haline gelmiştir. Eisenschitz ve Gough'un (1994) söylediği üzere, içsel yerel ekonomik gelişme inisiyatifleri konusunda, Britanya'daki ana siyasi akımlar arasında dikkat çekici bir yakınlaşma söz konusudur. Şunu da belirtelim ki, böylesi "ön hazırlık" stratejileri biçim ya da içerik olarak elbette neo-liberal olmak zorunda değildir. Zira, birçok alternatif önerilmektedir: iş çevrelerinin çıkarlarının baskın olduğu mülk yönelimli ya da daha genel olarak piyasa yönelimli inisiyatiflerin yanı sıra, daha neo-korporatist, neo-devletçi ve hatta yönetişim yapısında daha çok cemaat tabanlı olan stratejilerle de karşılaşıyoruz; her ne kadar başarılı olmak için öyle ya da böyle, hâlâ piyasa güçlerine bağımlı kalsalar da. Söz konusu girişimlerin ortaklaştığı şey, kentsel ve bölgesel rekabetçiliği ileri götürecek biçimde ekonomik ve/veya ekonomi-dışı faktörlerin "yeni kombinasyonlarını" yaratmak amacı taşımaları ve buna yönelik girişimci kaygılarıdır.[9] Böylesi "yeni kombinasyonlar" (ya da yenilikler), bir şehir (ya da bölge) için dinamik (ya da güçlü)[10] rekabet üstünlükleri sağlamayı amaçlayabilir veya kimi statik (ya da zayıf) göreli üstünlükler elde etmeyi hedefleyebilirler. Birincisi, üretkenliği ve yapısal rekabetçiliğin diğer koşullarını genişletmeye yönelik ekonomik, siyasi ve toplumsal yenilikleri içerir.[11] İkincisi ise, dinamik yatırımları çekmek amacıyla, düzenleyici, ilerletici ya da

9 Girişimcilik, çağdaş kapitalizm için sembol olan bir düşünür olan Schumpeter'e göre, yeni iş olanakları yaratmak için "yeni kombinasyonlar" içerir.

10 Burada Cox'un "güçlü" ve "zayıf" rekabet ayrımına gidiyorum. Ilki, yenilik yoluyla bir bölgenin yapısal rekabetçiliğini geliştirmek için gösterilen, potansiyel olarak artı-toplamlı çabaları işaret eder. İkincisi ise, diğer bölgelere karşı varolan kaynakların yeniden-dağıtımını sağlamak için gösterilen, esasında sıfır-toplamlı olan çabaları anlatır. Zayıf rekabet, toplumsala gömülü değilken güçlü rekabet ekonomik aktivitenin sınırsallaştırılmasını [territorialisation] içerir (karş. Cox 1995: 218).

11 Yapısal rekabetçilik kavramı ve boyutları üzerine bir tartışma için bkz. Jessop vd. 1993.

destekleyici resmi ve asli araçlardaki[12] değişiklikleri (deregülasyon yarışı) ve aynı amaca yönelik basit imaj-inşa edici önlemleri kapsar (kayırmacılık). Benzer eğilimler başka yerlerde de bulunabilir (örneğin, Eisinger 1988; Ettlinger 1994; Fosler 1988; Gaffikin ve Warf 1993; Harvey 1988; Hirsch vd. 1991; Keating 1993; Leitner 1989; Mayer 1994; Preteceille 1990; Przeworski 1986; Stewart ve Stoker 1989; Stöhr 1989, 1990). Dolayısıyla, bu tip bir girişimciliğin ikna ediciliği de, ekonomik faaliyetin belirli alanlarının, –ekonomik işletmenin, düzenlemenin ve yönetişimin 'doğal' (sağduyusal, baştan verili) birimleri olarak– paralel söylemsel kuruluşuyla yakından ilintilidir. Savaş-sonrasının hızlı büyüme yıllarında bu eğilim, ulusal ekonomi düzeyinde görülmüşken; yakın dönemdeyse "doğallık" anlayışı, küresel ve yerel ekonomiler olarak şekillendi – sonrasında, kimi stratejik bağlamlarda bu ikisi "kü-yerelleşme" [glocalization] düşüncesiyle sentezlendi.

Atlantik Fordizminin jeo-ekonomik uzamında, girişimci kent ya da bölgenin yükselişi, savaş-sonrası dönemde yaşanan krizin (büyüme biçimi ve ekonomik düzenlemenin toplumsal biçiminin krizi) oldukça özgün anlatılarına dayanır. Bu anlatıların akla yatkınlığı da, kaynağını deneyimden alan kişisel anlatılarla ve uzun erimli ekonomik ve siyasi değişimlerin önemine dair daha genel ana-anlatılarla olan paralelliklerine bağlıdır. Söz konusu kurumsal ve ana-anlatıların bugün bu denli paralel olmaları, görünürdeki değerleriyle ele alınmaları gerektiği anlamına tabii ki gelmez. Tüm anlatılar seçicidir, kimi iddialarla uyum sağlar ve onlarla belli yollardan birleşirler. Resmi söylemde neyin söylenmeden bırakıldığını ya da sessizliğe terk edildiğini, neyin bastırıldığını ya da sindirildiğini dikkate almak önemlidir. Ayrıca, ortada daima birden fazla akla yatkın anlatının var olduğu düşünülürse, anlatıcıların, mesajlarını ulaştırmaya ve çıkarsanması gereken kimi dersler için destek toplamaya çalışırken, farklılaşan yetilerini de dikkate almak gereklidir. Dahası, rakip anlatıların akla yatkınlığının,

12 Bu terimler Jessop 1982: 245-255'te tanımlanmaktadır.

yapısal önyargılarla ve de ekonomik, siyasi, ideolojik hakimiyetin çeşitli kamusal ve özel aygıtlarının stratejik olarak seçilmiş faaliyetleriyle nasıl şekillendirildiklerini de hesaba katmak önemlidir. Kamusal anlatılar bir oyun alanına etkide bulunmak için yarışmazlar ama hem söylemsel hem de yapısal tercihlere[13] tâbidirler; aynı zamanda da kişisel anlatılarla kimi paralellikler kurmak zorundadırlar. Böylesi bağlantılar, bizi doğal olarak anlatımsallığın ötesine, anlatının çekiciliğinin söylem-dışı çeşitli koşullarına taşır. Diğer önemli noktalar ise söz konusu çeşitli anlatıların sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırkla olan ilgileri; kent içindeki ve bölgeler arasındaki ekonomik ve toplumsal dışlamaya yansımaları; belli birikim stratejileri ya da siyasi projelerin çıkarları doğrultusunda kamusal ve özel söylem üzerinde hegemonya tesis etmeye yönelik girişimlerdeki rolleridir. Ne yazık ki bu konulara burada girilmeyecektir (ama bkz. örneğin, Bakshi vd. 1995; Beynon vd. 1989; Massey 1994; McDowell 1992 ve Pollert 1991).

Girişimci kentin yükselişinin grafikleştirilmesi

> "Anlatılar, *zamana ve mekâna* gömülü ve *nedensel grafikleme [causal emplotment]* yoluyla kurulmuş *bağlantılar* (birbiriyle ilintili parçalar) kümesidir ... Anlatıyı bir tarafa, tarihsel kayıt ve yıllıkları bir diğer tarafa ayırmamıza el veren şey grafiklemedir. Aslında, *anlamlı* bir ilişki ağını ya da ilişkilerin düzenleniş biçimini inşa etmemize izin veren şey de grafiklemedir" (Somers 1994: 616, 617).

"Girişimci kent"in yükselişi şimdiye kadar çeşitli biçimlerde grafiklendi. Ama bunlar içinde iki genel paradigma baskın çıkar: jeo-ekonomik ve jeo-politik (bunlardan ilki, en azından bu bağlamda daha fazla öne çıkmaktadır) (karş. Altvater 1994; Luttwak 1990; Sum 1996).

Jeo-ekonomik ana-anlatıların kilit temaları arasında şunlar

13 Söylemsel seçmecilik için bkz. Hay 1996; yapısal seçmecilik için bkz. Jessop 1990.

sıralanabilir: küreselleşme ve/veya uluslararasılaşma; yeni teknolojilerin yükselişi; savaş-sonrasının büyüme biçiminin, bu biçimle ilişkili bölgesel siyasaların, büyüme eksenli stratejilerin ve de (bu biçimin) toplumsal yeniden dağıtım ve refah ekonomisi karışımı karakteristiğinin krizi; Doğu Asya ekonomilerinden kaynaklanan rekabetçi tehdit ve etkisi ulusal sınırları aşan ekolojik problemlerin artan çarpıcılığı. Bu ekonomik, teknolojik ve ekolojik etmenlerin hem ulusal devlet çerçevesinin altını oyduğu, böylece de ulusal devleti anakronistik kıldığı, hem de ulusal ekonomilerin tümünü, "üretici olmayan" kamu harcamalarının kısılması yönünde baskı uygulayan, kaçınılması güç ve son derece yoğunlaşmış olan küresel rekabete maruz bıraktığı söylenir. Savaş-sonrası iktisat politikalarının hedeflerine (tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ödemeler dengesi) artık ulusal devlet çerçevesinde ve aracılığıyla ulaşılamaz. Bu da ulusal devletin, refahı yeniden dağıtma ve toplumsal dışlamayı ortadan kaldırma kapasitesini aşındırır. Bu anlamda, savaş-sonrasının ekonomik ve siyasi rejimi çökmüştür ve eğer kentler ve bölgeler bu çöküşün sonuçlarından kaçınacaksa, ekonomik stratejilerin, ekonomik kurumların, yönetişim biçimlerinin ve devlet biçiminin dönüştürülmesi elzemdir. Uluslararası, bölgeler arası ve bölge içi rekabet karşısında "refah yaratımı"nı öncelikli kılmak için bunların yeniden-tasarlanmaları zorunludur. Çünkü bu, toplumsal yeniden-dağıtımın ve refahın sürekliliğinin öncelikli koşuludur. Böylesi anlatılar bizi, başka şeylerin yanı sıra, girişimci kentin yeni bir olgu olarak keşfedilmesine ve onun normatif düzeyde değilse bile pratik düzeyde kaçınılmazlaştırılmasına götürür. Bu da, varolan sorunların tanım ve çözümünün alternatif yollarına dair tartışmaları engeller.

"Rekabet devleti" ve "girişimci kent" ile ilgili önemli jeo-politik temalar; Soğuk Savaş'ın sonu, Pasifik Yüzyılı yaklaşımı ve 'kabile-sel' tabir edilen kimliklerin yükselişini içerir. Sovyet komünizminin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona erişiyle, rakip dünya sistemleri olarak kapitalizm ve komünizm arasındaki mücadelenin yerini kapitalizmin rakip türleri arasındaki mü-

cadeleye bıraktığı söylenir. Böylelikle ulusal devletler arasındaki rekabet, askeri kaygılar yerine sivil ekonomik ve teknolojik meseleler lehine yeniden tanımlanır ve güvenlik söylemleri, çevresel riskler, sürdürülebilir kalkınma ve ulüs-aşırı göçmen akınlarının kontrolü mevzularına odaklanır. Bu da, dış politikanın teknolojik, ekonomik ve ekolojik meselelere odaklanmasında ve iç siyasetin birçok alanında dış işlerinin giderek daha çok göze çarpar hale gelmesinde yansımasını bulur. Tüm bu değişimler, "rekabet" devletinin ulus-üstü (örneğin Avrupa) ve ulusal düzeylerdeki yükselişini açıklamada yardımcıdır. Dahası, rekabetin değişen biçimlerine ve yapısal rekabetçiliğin önemine dair jeo-ekonomik anlatılarda ileri sürülen nedenlerden ötürü, böylesi bir söylemsel odaklanma aynı zamanda, bölgesel ve yerel yönetimler için daha aktif, arz-yönelimli bir rol gerektirir. Bu açıdan, ulusal ekonomilerin uluslararası rekabetçiliğini korumaya katkı sunacak kilit öğeler olan girişimci kent ve bölgelerin desteklenmesi amacıyla jeo-politik unsurlar, merkezi devlet tarafından da harekete geçirilirler. Bu durum, ulusaldan çok bölgesel kimliklere yönelen ve yeniden canlanmakta olan "kabile-sel" kimliklerce de pekiştirilir. Ayrıca, bir kez egemen ulusal devletlerin savunma alanındaki geleneksel rollerinin önemi azalınca, ulusal devletlerin diğer pek çok işlevi de başka siyasi düzeylere kaydırılabilir hale gelir. Kısacası, jeo-politikteki tüm bu değişiklikler ve aynı zamanda jeo-ekonominin artan önemi düşünüldüğünde, "bölge-devlet" [region state) (Ohmae 1991) ve/veya "ulus-ötesi bölge" (transnational territory) (Sassen 1994) pek çok açıdan ulusal devletten daha önemli hale gelmiştir denebilir (karş. Horsman ve Marshall 1994; Kennedy 1993; Luttwak 1990).

Kentsel yönetişimi yeniden tasarlamak

Bugün, hem jeo-ekonomik hem de jeo-politik temelde ulusal devlet, Daniel Bell'in artık klasikleşmiş veciz ifadesiyle söylersek, büyük çaplı sorunları çözmek için fazla küçük, küçük çaplı sorunları çözmek için de fazla büyükmüş gibi görüne-

cektir (Bell 1987). Ulusal devlet, artık iç ve dış siyasetin başrol oyuncusu olduğu baştan verili kabul edilen bir aktör değildir. Bu da yalnızca ulus-üstü ve ulus-altı yönetim biçimlerinin genişlemesini değil, aynı zamanda piyasanın ya da hiyerarşik, bürokratik yapıların yarattığı problemlerin üstesinden gelebilecek yeni yönetişim biçimleri arayışını da teşvik eder. Yeni kentsel rejimleri geliştirmek amacıyla yapılan ekonomik yönetişim denemeleri, bu bağlamda anlam kazanır.

Kentsel yönetimin savaş-sonrası biçimleri, yeni girişimcilik arayışı için genellikle elverişli değildir ve giderek daha sık olmak üzere, ekonomik performans sorununun bir parçası olarak yorumlanmaktadırlar. Bunun yansımasını, çöküşün veya krizin sorumlusu olarak kentsel siyasetin ya da yerel ekonomilerin önceki modellerini gören anlatılara bir yanıt olması amacıyla, düzenleme ve yönetişimin yeni ve daha uygun eklemlenme biçimlerini bulmak için yapılmakta olan deneylerde görmekteyiz. Amerikalı bir yerel ekonomik kalkınma danışmanı olan Fosler'in güncel bir makalesi bu konuda açıklayıcı olabilir. Fosler, birçoğunun yaptığı gibi, yeni ortaya çıkan yerel ekonomik kalkınma paradigmasından bahseder – ki bu paradigma, Schumpeterci büyüme dinamiği çerçevesinde, ekonomik büyümeyi sağlamak için canlandırılmış ve piyasanın önderlik ettiği bir özel sektörün rolünü vurgular. Ancak Fosler, bunun, devletin bu alandaki sorumluluklarını şekillendirecek ve yürütecek olan kurumların gelişmesini gerektirdiğini de vurgulayarak şöyle der:

> "Yeni kurumsal kapasiteler şunları içermektedir: yönetişimin ekonomik rolünün kavramsal açıdan yeniden saptanması; bilginin edinimi ve geniş bir siyasa alanına uyarlanması; liderlik ve karar alma konularında yeni mekanizmaların ve yaklaşımların biçimlendirilmesi; sistemlerin ve stratejilerin sonuç alıcı biçimde yeniden tasarlanması; performans değerlendirme ve hesap verebilirlik için daha etkili araçların geliştirilmesi." (Fosler 1992: 4).

Fosler, devletin yeni sorumluluk alanlarının tek bir devlet birimi yoluyla tatmin edici bir biçimde idare edilemeyeceğini

de söyler: bir dizi birime ihtiyaç vardır. Aslında, tatmin edici bir idare sadece devlet tarafından da sağlanamaz. Bunun yerine, devletin stratejik yeniden konumlanışı şunları gerektirir: (a) ekonomik performansın bir aracı olan yönetişim, "yukarıdan aşağıya –uzun erimli– stratejik" bir vizyon ile "aşağıdan yukarıya –piyasa önderlikli– performansa dayalı" faaliyetin kombinasyonunu sağlamalıdır (b) piyasa özelliklerini gösterecek ama aynı zamanda etkili performans, değerlendirme ve denetim araçları sağlayacak yeni tür örgütsel anlayışların yanı sıra örgütsel ve birimler-arası koordinasyona dair yeni tür mekanizmalar geliştirilmelidir. Kısacası, ihtiyaç duyulan şey, bir kurumsal değişim stratejisidir (Fosler 1992: 9-13). Bu argümanlar, kurumsal düzenlemelere duyulan ihtiyaca dair genel bir uzlaşıya varıldığının göstergesidir. Ne var ki, yönetişimde, bu değişikliği etkin kılmak için, yerel yönetimi "yeniden icat etme"nin ve/veya yeniden yapılandırmanın hangi somut biçimlerine ihtiyaç duyulduğu sorusu hâlâ cevapsızdır (yeniden icat etme konusunda, bkz. Osborne ve Gaebler 1993). Ekonomik yönetişimin yeniden tasarlanmasına ilişkin sorunlar, bu yazının sonuç bölümünde ele alınacaktır.

Girişimci kenti / bölgeyi bağlama yerleştirmek

"Girişimci" kentlerin ve bölgelerin yükselişe geçişini yorumlamanın bir yolu, konuyu diğer çağdaş toplumsal yönelimlerle bağlantılandırmaktır. Bu noktada, bu olgunun, ekonomik ve siyasi iktidarın düzenlenmesi ve uygulanmasındaki diğer dönüşümlere nasıl denk düştüğü ve bu dönüşümleri nasıl pekiştirdiği, şüphesiz vurgulanmaya değerdir. Buraya kadar, "girişimci" kentleri ve bölgeleri belirli bir bağlama yerleştirmeye yardımcı olacak temel jeo-ekonomik yönelimlere değindiğim için (bu konuda ayrıca Jessop 1993'e bakılabilir) izleyen değerlendirmeler daha genel olarak söz konusu yükselişin siyasi anlamına odaklanacaktır.

Ulusal ekonominin ve ulusal devletin doğasına dair ön kabullerin kayboluşu, ulusal devletin ekonomik faaliyetlerinin

örgütlenmesindeki genellikle birbirleriyle özdeşleştirilen üç değişiklikte yansımasını buldu: (a) ekonomik ve toplumsal yeniden dağıtımın ulusal düzeyde kararlaştırılan, yerel düzeyde aktarılan, refah odaklı araçlarından; (kapsayıcı, toplumsala içkin ve toplumsal olarak düzenlenen anlamıyla) yerel ve bölgesel ekonomiye yapılan, ulus(üstü) düzeyde desteklenen ve yerelde kararlaştırılan, arz-yanlı müdahalelere kayış (b) ekonomik yönetişim mekanizmalarının, savaş-sonrası dönemin tipik piyasa ve devlet çatallanmasından; siyasa koordinasyonunun yeni ağ-tabanlı biçimlerine kayışı – ki bu biçimler, önceki "özel-kamu" sınırlılıklarını boylu boyunca keser ve yerel ve bölgesel olduğu kadar ulusal ve artan oranda da uluslararası ekonomilerin "kilit" ekonomik oyuncularını içerir; (c) ve ilk ikisiyle bağlantılı olarak, Fordist, Keynesyen addedilen refahçı siyasa paradigmasından, esnekliği, yeniliği ve girişimciliği öne çıkaran paradigmaya kayış. İşte, tartışmalı "girişimci kent" kavramına sıkıştırılan şey, bu değişikliklerin yerel ve bölgesel düzeydeki kombinasyonlarıdır. Şimdi bunları, kentlerin ve bölgelerin değişen doğası için önemlerine değinerek daha detaylı inceleyeceğim.

Ortada, *devlet biçiminin ulusal vasfını yitirmesi* [de-nationalisation] yönünde genel bir eğilim vardır. Bu yapısal eğilim, ulusal devlet aygıtlarının "içinin boşaltılması"nda ve devletin kapasitelerinin hem yere-bağlı olarak hem işlevleri bakımından ulus-altı, ulusal, ulus-üstü ve yerel-ötesi düzeylerde yeniden örgütlenmesinde ampirik yansımasını bulur. Bunun bir yönü, siyasa yapma güçlerinin ulus-üstü gruplara geçmesi ve bu grupların kural ve kararlarının ulusal devletleri bağlayıcı hale gelmesi gibi ulusal devletlerin *yasal* (de jure) egemenliğinin kısmi kaybıdır. Söz konusu eğilim, özellikle Avrupa Birliği'nde oldukça belirgindir, ama NAFTA altında veya diğer hükümetlerarası bölgesel bloklarda da görülebilir. İşin bir diğer yönü de, siyasi yetkinin daha alt düzey yerel örgütlere doğru adem-i merkezileştirilmesi ve/veya ulus-ötesi ama yereller-arası siyasa yapma biçimlerinin gelişimidir.

Girişimci kent veya bölgeler bu bağlamda, analitik olarak iki farklı açıdan önemlidir. Bir taraftan, ekonomik gelişmede

bölgesel ve yerel devletlerin genişleyen rolleri söz konusuyken diğer taraftan, bölgesel ve yerel iktidarlar arasında, kimi zaman "diplomasi-benzeri" (Dommergues 1992) ya da "yereller-arası" [intermestic] (Duchacek 1986) siyaset diye de adlandırılan, ulus ötesi bağlantılar gelişmektedir. Bu birinci nokta literatürde çokça işlendiğinden ben ikincisi üzerinde duracağım. Kentler ve bölgeler, endüstriyel siyasa, araştırma ve geliştirme, teknoloji transferi, piyasa gelişimi, turizm gelişimi, emek piyasası vb. gibi çeşitli alanlarda dış ekonomik siyasanın kendilerine ait biçimleriyle ilgilenmektedirler. Bu aktiviteler, rekabet üstünlükleri yaratma amacıyla girişilen "yeni bileşimler" arayışı içinde oldukları sürece, Schumpeterci "girişimci faaliyet" kriterine uyarlar. Avrupa'da otoriteler ve yönetişim birimleri AB bağlamında ulus-üstü ve aynı zamanda ulus-ötesi biçimde, genellikle de kendi ulusal devletlerini pas geçerek hareket etmekte ve böylece ulusal devletin "içini boşaltma" eğilimini güçlendirmektedirler. Bu noktalarda siyasi etkilerini kuvvetlendirmeye çalışırken aynı zamanda, farklı idari düzeylerde (kent, kentler ağı, idari alan, bölge, devlet ve Avrupa Birliği düzeylerinde), ekonomik adem-i merkeziyetçiliğe dahil olan çeşitli birimlerinden oluşan belirleyici bir kitle geliştirmeyi de amaçlarlar (karş. Dommergues 1992: 11-12). Bizzat Avrupa Komisyonu, zaman zaman, ulusal hükümetler karşısında kendi gücünü genişletmek için, bölgesel ve yerel otoritelerle olduğu gibi yönetişim birimleriyle de bağlantılarını geliştirmeye çalışmıştır. Komisyon, doğrudan müdahalelerle ve yere-bağlı işlevsel işbirliklerini destekleyerek, belirli bölgelerin (ki bunlar, içte sınır-ötesi bölgeleri, komşuluktansa ortak çıkarlara dayalı "fiilî bölgeler"i ve AB'nin ötesine, Doğu ve Orta Avrupa'ya uzanan bölgeleri de içerir) oluşumunu ve güçlenmesini destekler (karş. Murphy 1993; fiilî bölgelerle ilgili olarak bkz. Boisier 1994). Bu, Avrupa Komisyonu'nun, egemenlik yerine yerindenliğe [subsidiarity] dayalı yeni bir siyasi uzlaşma için muhtemel ekonomik ve politik sahaları tanımlarken ulus-altı bölgelerle kurduğu güncel ittifak düşünülürse, "Bölgelerin Avrupası" stratejisinde görülebilir. Her ne kadar,

böylesi faaliyetler için Avrupa Komisyonu sponsorluğunda kullanılabilir olan fonlar (bırakın içerilen problemlerin kapsamıyla kıyaslamayı), ulusal kaynaklarla kıyaslandığında çok küçük kalsalar da büyük bir sembolik öneme ve (iktisadi değilse bile) siyasi nüfuza sahiptirler (karş. Tömmel 1992).

İkinci olarak, siyasi rejimlerin devletsizleşmesine [de-statization] doğru yapısal bir eğilim söz konusudur. Bu da ampirik olarak, kimi yere-bağlı düzeylerde ve kimi işlevsel alanları keser biçimde, yönetimden yönetişime kayışta karşılığını bulmaktadır. Hükümetler, elbette, devletin amaçlarını gerçekleştirmek ya da devlet gücünü resmi devlet aygıtlarının ötesine yöneltebilmek için, diğer birimlere de daima güvendiler. Burada kritik olan, bütün bir siyasi sistem içerisinde yönetim ile yönetişim arasındaki ilişkiyi ve birinci eğilimle bağlantılı olarak da temel trans-teritoryal ve uluslararası yönetişim mekanizmalarını, bölgesel ve yerel ölçekte yeniden düzenlemektir. Bu nedenle söz konusu eğilim, devlet destekli ekonomik ve toplumsal projelerin yürütülmesi ve de siyasi hegemonyanın korunmasında resmi devlet aygıtlarının oynadığı merkezi rolden; yönetsel, hükümet-benzeri ve hükümet-dışı oluşumlar arası işbirliklerine doğru belirgin bir kayışı içerir, ki bu işbirliğinde devlet aygıtı eşitler arasında birinci olmaktan çok da farklı değildir. Her ne kadar bu eğilim, (herhangi bir ölçekteki) devlet aygıtlarının karar alma ve yürürlüğe koyma özerkliğinin bir ölçüde kaybı anlamına gelse de, aynı zamanda etkili hükümet-dışı ortaklarının veya pay sahiplerinin güç ve bilgi kaynaklarını harekete geçirerek devlet gücünü yönlendirmek ve devlet amaçlarına ulaşmak anlamında [bu aygıtların] kapasitelerinin genişlemesini de sağlayabilir.

Bu eğilim, yalnız uluslararası ve ulusal ölçeklerde değil aynı zamanda bölgesel veya yerel yönetişimi yeniden yapılandırmada da belirgindir. Örneğin, Britanya'daki yerel otoriteler, yapısal rekabetçiliği güçlendirmeye dayalı içsel ekonomik gelişmeyi destekleyecek yeni girişimlerde bulunurken aynı zamanda da özel amaçlı birimler hızla çoğalmakta ve de yerel hizmetleri karşılamayla, karşılanmasına aracılık etme arasındaki ayrımın

giderek netleştiği görülmektedir (Clarke ve Stewart 1994: 164-5). Benzer biçimde, kurumsal düzenlemelerden yerel siyasetin daha temel özelliklerine döndüğümüzde, Britanya'da ya da başka herhangi bir yerde yerel devletlerin, kamu-özel işbirliği veya büyüme koalisyonlarında vb. bir yandaş, hızlandırıcı faktör ve hakem rolünü oynar hale geldikleri ve böylece de yerel topluluğun çıkarları lehine genel koordinasyon rollerini kaybettikleri görülmektedir.

Üçüncü olarak, alt-düzey yönetimleriyle birlikte ulusal devletin uluslararasılaşması yönünde bir genel eğilim söz konusudur. Paradoksal gibi görünen bu eğilim, devletin yurtiçi edimleri için uluslararası bağlamın artan stratejik önemine ve bu edimlerin extra-teritoryal ya da ulus-ötesi faktör ve süreçler kümesinin geniş kapsamına doğru yayılmasına işaret etmektedir. Kısacası, söz konusu eğilim, devletin stratejik yönelimlerinin genel dengesine dair bir değişiklik içerir. Bu değişiklik, örneğin, ulusal devletin ekonomik ve toplumsal müdahaledeki temel amacı "ulusal ekonominin" dengeli işleyişinden "uluslararası rekabetçiliğe" doğru kaydıkça, ekonomik ve toplumsal politikalarda gözlemlenebilir. Bu eğilim yine, savaş-sonrası Avrupa ulusal devletlerinin Keynesyen refah meselelerinden, doğmakta olan 'post-ulusal' siyasi rejimin, daha az devlet-merkezli Schumpeterci çalıştırma* [workfare] meselelerine kayışta da görülebilir. Söz konusu meseleler, sürekli yeniliği, girişimci kültürü ve emek piyasasının esnekliğini destekleyen, aynı zamanda toplumsal siyasayı genel olarak uluslararası rekabetin algılanan gereklerine tâbi kılan çeşitli siyasalarda da karşımıza çıkar. Tekrarlamak gerekirse, neo-liberalizm, bu eğilimin ampirik tezahürlerinden sadece birisidir.

Bu eğilim, özellikle ulusal devletin dönüşümünde açık olmakla birlikte, yerel devletler için de geçerlidir. Zira, onlar da kendi ekonomik faaliyetlerinin değişen uluslararası bağlamını hesaba katmak durumundadırlar. Bu, başka şeylerin yanı sıra, içsel ekonomik kalkınmayı iç yatırımla birleştirme, bir taraf-

(*) Çalıştırma (workfare) terimi için 289. sayfadaki çevirenin notuna bkz..

tan da sürekli değişen uluslararası ekonomide, ihracat destekli ve/veya ithal ikameci aktivitelere dahil olma çabasında görülür. Elbette, bunlara ek olarak, uluslararası olduğu kadar ulusiçi rakipler de iç yatırım, yeniden-vasıflandırma gibi konulardaki yereller-arası rekabete dahil olurlar.

Girişimci kentin yükselişini (ve düşüşünü?) açıklamak

Açık ki, kentin yeniden-imajlandırılmasını ve kentsel yönetişimin yeniden-tasarlanmasını belirli bir bağlama oturtmaya çalışırken, alternatif (ama bütünüyle farklı olmayan) bir anlatı oluşturmaya da başlamış oldum. Bu bölüm, girişimci kentin söylemsel yükselişine dair daha genel bir açıklamayı, iki yönden ele alıp sunmak için buna odaklanıyor. İlki, ulusal ekonominin ve ulusal devletin krizine getirilen açıklamayı genişletmeyi; ikincisi, sermaye çıkarlarındaki çelişkinin çözümünde ekonomik stratejinin ve/veya ekonomik yönetişimin yeni biçimlerinin sağladığı olası rekabet avantajlarını ortaya koymayı içeriyor. İlk çabanın belirgin bir bitiş noktası yoktur ve benim genişletilmiş açıklamam da tamamlanmış olmaktan uzaktır. İkinci çaba ise, söz konusu strateji ve yönetişim mekanizmalarının sınırlılıklarına dair (dolayısıyla da muhtemel iflaslarının olası nedenlerine dair), burada yapılabilecek olandan çok daha ayrıntılı bir tartışmayı gerektirir. Bu nedenlerle, buradaki yorumlar, nihai sonuçlar olmaktan çok bir araştırma gündemine dair başlangıç adımları olarak görülmelidir.

Her ne kadar, ulusal ekonomilerin çoğu büyük kentsel ekonomilerin[14] etrafında örgütlenegelmiş ve aynı zamanda çoğululusal üretim sistemleriyle (sömürge sistemleri ya da Atlantik Fordizmi gibi) bütünleşmiş olsalar da, Atlantik Fordizmiyle ilişkili çeşitli kentsel ve çoğul-ulusal ekonomiler, öncelikle ulusal devlet içinde ve onun aracılığıyla yönetilmişlerdir. Bu nedenle, ekonomik ilişkilerin karmaşık alanı, siyasi yönetimin nesneleri olarak, yani sanki, bir dizi görece kapalı ulusal eko-

14 Özellikle bkz. Jacobs (1984).

nomiye bölünmüş gibi ele alınmıştır. Kentsel ve bölgesel siyasa, yukarıdan aşağıya doğru yürütülen yeniden-dağıtımcı bir nitelikteydi ve ulusal ekonomiler içerisinde ekonomik ve toplumsal koşulları eşitlemeye yönelikti (karş. Chisholm 1990; Stöhr 1989). Benzer biçimde, uluslararası ekonomik siyasa da ulusal ekonomilerin düzgün işleyişini garantilemek için işbirliğine odaklanmıştı. Bu anlamda, savaş-sonrasının ulusal Keynesyen refah devleti, kendisini önceleyen merkantalist, liberal anayasal ya da emperyalist gibi devlet biçimlerinden farklılaştırılabileceği gibi aynı zamanda, çeşitli ulus-üstü ve ulus-altı ölçeklerdeki, yakın zamanda yeniden-keşfedilen ya da yeni oluşmakta olan (yerel sınır-ötesi bağlantıları da içeren) bölgesel ekonomilerin yönetimine odaklanmış devlet biçimlerinden de farklılaştırılabilir. Demek ki, savaş-sonrası ulusal ekonomi ve onunla bağlantılı olarak ulusal devlet, ekonomik "yeniden üretim-düzenleme" deviniminde özel tarihsel bir uğrak olarak ortaya çıkmıştır. Bu devlet biçiminin anlatısal kuruluşunu başka bir bağlamda incelemek oldukça ilginç olurdu.

Ne var ki, Atlantik Fordist ekonomilerinin süregiden uluslararasılaşması ve de Doğu Asya ekonomilerinin ortaya çıkışıyla, savaş-sonrası Keynesyen ulusal refah devletinin ulusal ekonomik amaçlarına ulaşması zorlaştı. Önceleri, bu amaçları gerçekleştirmek için, planlama, ulusal ekonomilerin korporotist yollarla bütünleştirilmesi ve (belirli bir ulusal ekonomik bağlam içinde çeşitli kent ve bölgelerdeki krize açık eşitsiz ekonomik gelişmeyi yönetmek için) giderek artan merkezi ve yerel hükümet müdahaleleri gibi çeşitli yollara başvuruldu. Bu tür politikaların genel olarak başarısız olması, ulusal ekonominin, ekonomi yönetiminin nesnesi olduğunun verili kabul edilişini daha da zayıflattı. Bu da, uluslararası rekabetçilik, ekonomik esneklik, girişimcilik ve yönetişimin adem-i merkezi biçimlerine dair yeni anlatıların seslerini yükseltti. Bu yeni eğilim, bölgesel ve yerel ekonomilerin, (ulusal makro-iktisadi politikalarla ya da orta ölçekli veya mikro-iktisadi bir-örnek siyasalarla çözülmesi mümkün olmayan) kendilerine has belli problemlere sahip olduklarının giderek artan oranda görülmesiyle

ivme kazandı. Önemi artan ekonomik alanlar düşünüldüğünde bu, sermayenin yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyaca işaret etti. Bu da dolayısıyla, özel olarak tasarlanmış ve hedeflenmiş kentsel ve bölgesel siyasaların –ulusal veya ulus-üstü ölçekte destek olsun ya da olmasın– aşağıdan uyarlanması taleplerini teşvik etti. Atlantik Fordizminin ekonomik krizine eşlik eden bir diğer önemli olgu da krize meyilli kentlerde güçlü bir tabana sahip yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıydı. Bu hareketler, çoğu kez farkında olmadan, "girişimci" kent ya da bölgenin ortaya çıkış koşullarının yaratılmasına da yardımcı oldular. Böylece, kimi durumlarda, devleti geriletmek için tercih edilmiş olan araçlar, "üçüncü sektör" denen (piyasa ile devletin arasında konumlanan) biçime ve bunun yanı sıra kamu-özel ortaklıklarının adem-i merkezileştirilmiş diğer biçimlerine aktif destek sağlamış; diğer durumlarda da merkezi devlet, yerelliklerin mümkün olduğunca çok yerel ortak ve pay sahibini içererek kendi problemlerini kendilerinin çözmesi koşuluyla, sorumluluklarını basitçe yerel hükümete devretmiştir.

İşte bu artan çoğullaşma, "girişimci" kent ve bölgelerde farklı yönetişim biçimleri geliştirmeyi hedefleyen deneylerin son zamanlarda neden bu kadar arttığını açıklamaya yardımcı olacaktır. Genel anlamıyla yönetişim, örgütler-arası ilişkilerin öz-örgütlenmesini içeren bir koordinasyon biçimi olarak, hem piyasaya hem de devlete karşıtlık içinde tanımlanabilir. Saf piyasa mübadelesi ve hükümet hiyerarşisinden uzaklaşmaya dair en genel örnek, örgütler-arası ilişkilerin öz-örgütleniş mantığının evrimsel avantajı[15] açısından ifade edilebilir –zira, her biri önemli kaynakları kontrol eden karşılıklı– bağımlı ama özerk örgütler çoğulluğunun, karşılıklı fayda sağlayacağı düşünülen ortak ürünler üretebilmesi için kendi hareketlerinin koordinasyonuna ihtiyacı vardır. Çalkantılı bir çevrede ekonomik canlanmanın karmaşık problemleri, piyasa çözümlerinin ve resmi, akılcı-yasal çözümlerin yetersiz addedilmesi anlamı-

15 Bu evrimsel avantaj Schumpeterci terimlerle anlaşılmalı: değişiklik yapma ve değişen bir çevrede öğrenme kapasitesi.

na gelir. Dolayısıyla bugün, ağların piyasalar ve hiyerarşiler aleyhine; yönetişimin de yönetim aleyhine genişleyişi, sırayla birbirini izleyen hakim siyasa-yapma biçimleri arasındaki basit bir salınım değildir. Bunun yerine, kurumsal ağırlık merkezinde (ya da "kurumsal sürükleyici"de) bir sıçrama söz konusudur, ki bu merkez etrafında, bugünün düzenlemeci ya da idare edici siyasalarının referans vermek zorunda olduğu temel problemlerde yaşanan reel niteliksel sıçramalar nedeniyle, siyasa çevrimleri faaliyettedir. Zira, Fordizmden post-Fordizme geçiş düşünüldüğünde (yeni teknolojilerle, uluslararasılaşmayla ve bölgeselleşmeyle bağını da kurarak), mikro-ölçek yönetişimine ve arz-yönüne atfedilen önem artmıştır. Benzer eğilimler, –artık ne tekil ulusal devletlerin taşıyabileceği ya da kontrol edebileceği ne de neo-realist anarşi içinde ve onun aracılığıyla çözülebilecek olan sınır-ötesi ve çok-taraflı sorunların yoğunlaşmasıyla birlikte– ulusal devletin yaşadığı kriz nedeniyle de güçlenmektedir.

Sonuç değerlendirmeleri

Burada kullanılan kuramsal yaklaşım birbiriyle bağlantılı iki iddia öne sürmektedir: ilki, ekonomik stratejiler ile ekonomik söylemler arasında yakın bir ilişki olduğudur, çünkü ancak ikincisinin dolayımı içinde ve onun aracılığıyla problemler tanımlanır, siyasalar izlenir ve krizler çözülür. İkinci iddia ise, verili bir birikim rejimi içerisinde ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinin önemli bir unsurunun, meta-yönetişiminin etkin bir biçimi olduğudur, yani, yönetim ve yönetişim mekanizmalarının belirli bir eklemlenme biçimi, söz konusu hayali ekonominin işlevsel ve yere-bağlı yönlerini (yeniden) düzenleyebilir. Her iki iddia da sermayenin yeniden yapılanmasıyla, aynı zamanda da kentsel rejimlerin yeniden tasarlanmasıyla ilgilidir. İşte bu çerçevede, şu ikiz olguyu anlamaya başlayabileceğimizi düşünüyorum: (a) kent, kendi rekabetçiliğini artırabilmek için girişimci faaliyetler üstlenmeyi gerektirecek biçimde, ekonomik, siyasi ve kültürel bir varlık olarak yeniden-ta-

hayyül edilmekte [re-imagined] – ya da yeniden-imajlandırılmaktadır [re-imaged] (b) bu yeniden kurgulama-imajlandırma kenti de içeren yönetişim mekanizmalarının –özellikle, kamu-özel işbirliğinin ve ağların aldıkları yeni biçimler yoluyla– yeniden tasarlanışı ile yakından ilişkilidir. Bu, kentlerin ve kent yönetişimine dahil olan birimlerin yayınladıkları tanıtım materyallerinin geniş yelpazesinde de açıkça görülür. Öyleyse, yönetişimin yeniden tasarlanması, "bugünün kentinde neler oluyor" sorusuna verilen rakip tanımlardan ziyade, kenti yeniden-imajlandırmanın ve sermayeyi yeniden-yapılandırmanın içsel bir parçası olarak ortaya çıkar. Bu da şunu beraberinde getirir, yönetişimin yeniden tasarlanmış biçimlerinin başarısızlığı, "girişimci kent" imajı ve onun "küresel piyasa alanında" rekabeti sürdürebilme becerisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu açıdan şunu da belirtmek gerekir, Keynesyen refah devletini meşrulaştıran piyasa başarısızlıkları anlatıları ile yönetişimin doğuşunu ve yaygınlaşmasını haklılaştıran devlet başarısızlıkları anlatılarını izleyerek, yönetişime dair problemlerin ortaya çıkışı görülmeye başlanabilir. Zira, 'girişimci' kenti ve bölgeleri yaratma ve sağlamlaştırma eğilimde olan birçok güncel öneri, etkin biçimde uygulanmalarını sağlayacak yönetişim mekanizmalarından yoksundurlar. Genelde, söz konusu önerilerin maddileşmelerinin temel (eğer tek değilse) biçimi, danışman raporları, çerçeve öneriler, bağlayıcı olmayan anlaşmalar, parlak broşürler, az ya da çok düzenli konferanslar, toplantılar veya seminerler, kültürel değişimler, veri tabanları, bilgi merkezleri vb. olmaktadır. Diğer taraftan, sınırlı koordinasyona, yetersiz kaynağa ve çoğu zaman çelişen amaçlara sahip olan küçük-ölçekli ortaklıkların sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Aynı zamanda, Post-Fordist çağın yapısal rekabetçiliğine ciddiyetle eğilen ve dinamik rekabetçi üstünlüğün –toplumsal olana içkin ve toplumsal olarak düzenlenen– koşullarını sağlamlaştırabilecek olan kamu-özel ortaklıklarına kıyasla kayırmacılık ve deregülasyona dayalı mekân-pazarlamacılık çok daha fazla vurgulanmaktadır. Tam da bu bağlamda, kapitalizmin çeşitli biçimleri (ve bunlarla ilişkili yöne-

tişim biçimleri) meselesi, Britanya'daki bölgesel ve yerel ekonomik gelişmeye dair neo-liberal yaklaşımı ziyaret etmek üzere geri dönmektedir.

"The Entrepreneurial City: Re-imagining Localities, Re-designing Economic Governance, or Re-Structuring Capital?", N. Jewson ve S. MacGregor der., *Realising Cities: New Spatial Divisions and Social Transformation* içinde, Londra, Routledge, s. 28-41. ©Taylor and Francis.
Çev. DUYGU TÜRK

KAYNAKÇA

Altvater, E. (1994) "Operationsfeld Weltnarkt oder: Die Transformation des souveränen Nationalstaats in den nationalen Wettbewerbsstaat", *Prokla*, 97, 517-47.

Anderson, B. (1991) *The Imagined Community*, Londra: Verso (second edition).

Bakshi, P., Goodwin, M., Painter, J., ve Southern, A. (1995) "Gender, Race, and Class in the Local Welfare State", *Environment and Planning A*, özel sayı.

Barnes, W.R. ve Ledubur, L.C. (1991) "Toward a new political economy of metropolitan regions", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 9 (2), 127-41.

Bell, D. (1987) "The World and the United States in 2013", *Daedalus*, Yaz, 1-33.

de Bernis, G. (1988) "Propositions for an analysis of the crisis", *International Journal of Political Economy*, 18 (2), 44-67.

Benko, G. ve Lipietz, A. (1994) "De la régulation des espaces aux espaces de regulation", (der.) R. Boyer ve Y. Saillard, içinde, *Théorie de la régulation. L'état des savoirs*, Paris: La Découverte, 293-303.

Best, M. (1990) *The New Competition*, Cambridge: Polity.

Beynon, H., Hudson, R., Lewis, J., Sadler, D., ve Townsend, A. (1989) "'It's all falling apart here': coming to terms with the future in Teesside", (der.) P. Cooke, içinde, *Localities: the Changing Face of Urban Britain*, Londra: Unwin Hyman, 267-295.

Boisier, S. (1994) "Regionalization processes: past crises and current options", *CEPAL Review*, no. 52, 177-88.

Castells, M. ve Hall, P. (1993) *Technopoles of the world*, Londra: Routledge.

Cerny, Phil G. (1990) *The Changing Architecture of Politics*, Londra: SAGE.

Chisholm, M. (1990) *Regions in recession and resurgence*, Londra: Unwin Hyman.

Clarke, M. and Stewart, J. (1994) "The Local Authority and the New Community Governance", *Local Government Studies*, 20 (2), 163-76.

Cox, K.R. (1995) "Globalization, Competition and the Politics of Local Economic Development", *Urban Studies*, 32 (2), 213-24.

Daly, G. (1993) "The discursive construction of economic space", *Economy and Society*, 20 (1), 79-102.

Deakin, N. ve Edwards, J. (1993) *The Enterprise Culture and the Inner City*, Londra: Routledge.

Dommergues, P. (1992), "The strategies for international and interregional cooperation", *Ekistics*, 352-3, s. 7-12.

Duchacek, I.D. (1984) "The international dimension of subnational self-government", *Publius*, 14, Fall, 5-31.

Eisenschitz, A. ve Gough, J. (1993) *The politics of local economic policy*, Basingstoke: Macmillan.

Eisinger, P.K. (1988) *The Rise of the Entrepreneurial State*, Madison: University of Wisconsin Press.

Ettlinger, N. (1994) "The Localization of Development in Comparative Perspective", *Economic Geography*, 70 (2), 144-66.

Ewick, P. ve Silbey, S.A. (1995) "Subversive stories and hegemonic tales: toward a sociology of narrative", *Law and Society Review*, 29 (2), 197-226.

Fosler, R.S., (der.) (1988) *The New Economic Role of American States*, New York: Oxford University Press.

— (1992) "State economic policy: the emerging paradigm", *Economic Development Quarterly*, 6 (1), 3-13.

Gaffikin, F. ve Warf, B. (1993) "Urban policy and the post-Keynesian state in the United Kingdom and the United States", *International Journal of Urban and Regional Research*, 17 (1), 67-84.

Harvey, D. (1989) "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation of Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler*, Series B: Human Geography, 71 (1), 3-17.

Hay, C. (1996) *Re-stating Social and Political Change*, Buckingham: Open University Press.

Hirsch, J., Esser, J., Fach, W., vd. (1991) *Modernisierungspolitik heute: die Deregulationspolitiken von Regierungen und Parteien*, Frankfurt: Materialis Verlag.

Horsman, M. ve Marshall, A. (1994) *After the Nation-State: citizens, tribalism, and the new world disorder*, Londra: Harper Collins.

Jacobs, Jane (1984) *Cities and the wealth of nations: principles of economic life*, Harmondsworth: Penguin.

Jessop, B. (1982) *The Capitalist State*, Oxford: Martin Robertson.

— (1990) *State Theory*, Cambridge: Polity.

— (1993) "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy", *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.

— (1994) "The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Workfare State", (der.) R. Burrows ve B. Loader, içinde, *Towards a post-Fordist Welfare State?*, Londra: Routledge, 13-37.

— (1995) "The Nation-State: Erosion or Reorganization?", Lancaster Regionalism Group Working Papers, No. 50, Lancaster University.

Jessop, B., Nielsen, K., ve Pedersen, O.K. (1993) "Structural Competitiveness and Strategic Capacities: the cases of Britain, Denmark, and Sweden", (der.) S.E. Sjöstrand, içinde, *Institutional Change: Theory and Empirical Findings*, New York: M.E. Sharpe, 227-62.

Keating, M. (1993) "The Politics of Economic Development: political change and local economic development policies in the United States, Britain, and France", *Urban Affairs Quarterly*, 28 (3), 373-96.

Kennedy, P. (1993) *Preparing for the Twenty-First Century*, New York: Random House.

Leitner, H. (1989) "Cities in pursuit of economic growth: the local state as entrepreneur", *Political Geography Quarterly*, 9 (2), 146-70.

Logan, J.R. ve Swanstrom, T., (der.) (1990) *Beyond the City Limits*, Philadelphia: Temple University Press.

Luttwak, E.N. (1990) "From geopolitics to geo-economics: the logic of conflict, the grammar of commerce", *The National Interest*, 20, Summer, 17-23.

McDowell, L. (1991) "Life without Father and Ford: the new gender order of post-Fordism", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16 (4), 400-419.

Massey, D. (1994) *Time, Place, and Gender*, Cambridge: Polity.

Mayer, M. (1994) "Post-Fordist city politics", (der.) A. Amin, içinde, *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 316-39.

Murphy, A. (1993) "Emerging Regional Linkages within the European Community: Challenging the Dominance of the State", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84 (2), 103-18.

Ohmae, K. (1991) "The Rise of the Region State", *Foreign Affairs*, 72, Spring, 78-87.

Osborne, D. ve Gaebler, T. (1993) *Reinventing Government*, New York: Plume.

Pollert, A., (der.) (1991) *Farewell to Flexibility?* Oxford: Basil Blackwell.

Porter, M.E. (1994) "The competitive advantage of the inner city", 22/6/1994a, Boston: Harvard Business School'a sunulan çalışma metni.

Preteceille, E. (1990) "Political paradoxes of urban restructuring: globalization of the economy and localization of politics?", (der.) J.R. Logan ve T. Swanstrom, içinde, *Beyond the City Limits*, Philadelphia: Temple University Press, 27-59.

Poulantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, Londra: New Left Books.

Przeworski, J.F. (1986) "Changing intergovernmental relations and urban economic development", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 4, 423-38.

Sabel, C.F. (1989b) "Flexible specialisation and the re-emergence of regional economies", (der.) P.Q. Hirst ve J. Zeitlin, içinde, *Reversing Industrial Decline?* Oxford: Berg, 17-70.

Sassen, S. (1994) *Cities in the World Economy*, Londra: New Pine Press.

Somers, M.R. (1994) "The narrative construction of identity: a relational and network approach", *Theory and Society*, 23 (4), 605-49.

Stewart, J. ve Stoker, G., (der.) (1989) *Local Government in Europe: Trends and Developments*, Londra: Macmillan.

Stöhr, W.B. (1989) "Regional policy at the cross-roads: an overview", (der.) L. Albrechts vd.., içinde, *Regional Policy at the Cross-Roads: European Perspectives*, Londra: Jessica Kingsley.

— (der.) (1990) *Global challenge and local response: initiatives for economic regeneration in contemporary Europe*, New York: The United Nations University, Mansell.

Sum, N.L. (1996) "Strategies for East Asia regionalism and the construction of NIC identities in the post-Cold War era", (der.) A. Gamble ve A. Payne, içinde, *Regionalism and World Order*, Basingstoke: Macmillan, 207-246.

Tömmel, I. (1992) *System-Entwicklung and Politikgestaltung in der Europäischen Gemeinschaft am Beispiel der Regionalpolitik*, (der.) M. Kreile, içinde, *Die Integration Europas*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 185-208.

White, H. (1987) *The Content of the Form*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Bob Jessop İle Görüşme[1]

Mürekkep: Kapitalist Devlet *(1982) ve* Devlet Kuramı *(1990) adlı kitaplarınız devlet üzerine süregiden tartışmalara yönelik çok önemli katkılar. Bu kitaplarda, çeşitli kaynakları ve kuramları başarıyla ele alırken, bir yandan da kendi kurduğunuz çerçeve içerisinde onların eksiklerini gidermek için birbirleriyle ilişkilendiriyorsunuz. Kuramsal olarak, sizin devlete 'stratejik-ilişkisel yaklaşımınız' devlete yönelik hem devlet-merkezli ve hem de toplum-merkezli açıklamaların çifte eleştirisine dayanıyor. Sormak istediğimiz ilk soru, bir entellektüel olarak sizi özellikle bu konuya yönelten kuramsal ve politik etmenler ve sizin kapitalist devlet konusuna olan ilginizin kökenleri hakkında. Kısaca, sizin devlet konusunda ortaya koyduğunuz çalışmalarınızı 'mümkün kılan koşullar' nelerdir?*

Bob Jessop: Essex ve Kent (Times'ın güney ve kuzey bölgesindeki doğu illeri) gibi iki kırsal kentte yaşamış olan, demircilik, nalbantlık, tekerlek tamirciliği yapmış birkaç nesili kapsayan,

1 Bu söyleşi *Mürekkep* yayın kurulundan B. Yarar, A. Özkazanç ve M. Şen tarafından Eylül 2000 tarihinde Ankara'da yapılmış ve B. Yarar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

(toplumsal ve siyasal anlamda) muhafazakâr olup, zanaatkarlıkla uğraşan bir aileden geliyorum. Yörenin orta öğretim veren okuluna devam ederken, bir yandan da babam ve iki amcam için aile işinde, yarı-beceri isteyen kol kuvvetine dayalı faaliyetlerde, eski makinalar ve elle işleyen araçlar kullanarak çalışırdım. Benim emek sürecine ve sınıf ilişkilerine olan ilgimin izlerini o yıllara kadar sürmek mümkün. Lisansımı aldığım Exeter Üniversitesi'nde, yan alan olarak siyaset bilimini, temel alanım olan sosyoloji ile birlikte okudum. O zamanlar Marksizm pek okutulmuyordu (en azından muhafazakâr ve büyük ölçüde orta sınıf kökenli olan benim okulumda). Hatta, Amerikan işlevselciliği ve davranışçılığı, o dönemin hakim kuramsal yaklaşımlarıydı. Cambridge'de siyaset ve ekonomide yüksek lisans öğrencisi olarak okuduğum yıllarda Marksizme ilgim arttı ve sol siyasetle uğraşmaya başladım. Bunun 1967-68 yıllarına –yani Vietnam savaşına karşı protestoların yükseldiği, Mayıs 1968 olaylarının olduğu ve işçi sınıfı militanlığının genel olarak arttığı zamana– denk düşmesi, sanırım hiç de şaşırtıcı değil. Doktora araştırmam, kuramsal ilgilerimi olduğu kadar, kişisel geçmişimi de yansıtır. Bu çalışmam genel olarak siyaset sosyolojisinin kapsamındaydı ve özellikle işçi sınıfı muhafazakârlığının doğası, orta sınıf radikalizmi ve İngiliz siyaset kültürünün göreceli durağanlığı ile ilgiliydi.

Doktora çalışmamın görgül araştırması ile uğraşırken, devrim kuramları ve –İngiliz İç Savaşı'ndan Vietnam'a kadar uzanan– gerçek devrim örnekleri üzerine yütülen bir öğrenci-öğretmen çalışma grubuna ve alternatif enformal eğitim-hareketlerine (örneğin Özgür Cambridge Üniversitesi ve Londra Komünist Üniversitesi) katıldım. Daha çok bu ikinci faaliyet çerçevesinde, Batı Marksizmi'nin birbirinden oldukça farklı iki figüründen etkilenmeye başladım: Antonio Gramsci ve Louis Althusser. Demokratik devletlerin istikrarını anlamak için devletin daha geniş bir şekilde kavranmasının (lo stato integrale) ve siyasal, moral, entellektüel hegemonyanın ne kadar önemli olduğunu bana Gramsci öğretti. Althusser ise, bir üretim biçimi olarak kapitalizmin doğası ve konjonktürel analize

duyulan ihtiyaçla ilgili birtakım kavrayış biçimleri sunduğu gibi, soyuttan somuta, basitten karmaşığa hareket ederken sağlam bir kuram oluşturmanın önemini öğretti bana. Daha sonra bu iki figür, hegemonya mücadelesi etrafında şekillenen burjuva demokratik devletlerde siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar üzerine yazmış olan, Yunan kuramcısı Poulantzas'ın çalışmasında bir araya geldi. Bu farklı yöndeki ilgilerimin tamamiyle hegemonize olmuş küçük burjuva bir aileye dayanan toplumsal kökenimle bir araya gelişi, beni devlet ve siyasal iktidar konularında daha fazla düşünmeye yönlendirdi.

Bundan sonra akademik hayatımın önemli bir bölümünü, bu konuya ve bu konunun sınıf egemenliğinin diğer yönleriyle ilişkilerine adadım. Doğal olarak, beni kuramsal olarak etkileyen şeyler ve ilgilendiğim olgular yıllar içinde değişti, fakat geç 1960'lar ve 1970'lerde kazandığım Marksist kuramsallaştırmaya olan genel inancımı hiçbir zaman yitirmedim. Buna ek olarak, İngiliz ekonomisi ve İngiliz devletinin kendine özgü nitellikleri arasındaki ilişki anlamında savaş sonrası İngiliz politik ekonomisinin özgünlüklerini anlama çabası, akdemik çalışmalarımın tümünde tutunup takip etttiğim halatım ve en önemli yol göstericim oldu. 1980'lerde Thatcherizm'in ortaya çıkışı bu konuları daha da acil kıldı.

Şimdi geriye dönüp baktığımda, devlet olgusuna yönelik geliştirdiğim 'stratejik – ilişkisel yaklaşımın' üç entellektüel etkiye açılımımdan kaynaklandığını söyleyebilirim. Lenin bir keresinde Marksizmin üç kaynağının olduğunu öne sürmüştü: Alman felsefesi, Fransız politikası ve İngiliz ekonomisi. Benim iddiam son büyük Marksist devlet kuramcısı Poulantzas'ın, Alman değil Fransız felsefesinden; Fransız değil İtalyan politikasından ve ne İngiliz ekonomisi, ne de başka bir ekonomiden değil, Roma-Alman hukukundan etkilendiğidir. Buna karşılık, bana ait üç kaynağın ne olduğunu belirteyim: Fransız ya da İtalyan değil Alman politikası; İngiliz değil Fransız ekonomisi ve ne Fransız, ne de başka tür bir felsefe değil, ... Şili biyolojisi! Alman etkisi benim erken dönemde kapitalist devletin değişen işlevlerine ve biçimlerine duyduğum ilgide belirgindir.

Fransız ekonomisini, Paris Düzenleme Okulu kılığna bürünmüş şekliyle çok daha sonra keşfettim. Bu okul, kapitalizmin, yapısal çelişkilerine ve sınıf mücadelelerine rağmen, görece uzun dönemlere yayılarak nasıl devam edebildiğine, yani o eski Marksist soruya dair belirli kurumsal açıklamalar önerir. Ekonomik faaliyetlerin toplumsal olanın içine gömülmüş (socially embedded) ve toplumsal olarak düzenlenmiş (socially regulated) oluşuna ve düzenli ekonomik büyümenin, kapitalist gelişime rehberlik eden pazar güçlerinin rolünü tamamlayan ekonomik düzenlemenin belirli sosyal biçimlerine bağlı olduğuna vurgu yapar.

Son olarak, doğrudan olmasa da, en azından Niklas Luhmann (bir Alman sosyoloğu), Gunther Teubner (bir Alman hukuk kuramcısı) ve Helmut Willke (bir Alman siyaset bilimcisi) yoluyla, Şili biyolojisinden 'autopoiesis' nosyonunu aldım. Hücre biyolojisinden sosyolojiye (bazılarına göre hiç meşru olmadan) çevrilmiş olan autopoiesist yaklaşım, bütün temel toplumcul (societal) alt-sistemlerin (örneğin hukuk, politika, ekonomi ve bilim) kendine-gönderme yapan (self-referential), kendini-üreten (self-producing) ve kendini-düzenleyen (self-regulating) sistemler olarak incelenebileceğini ileri sürer. Özetle, bu sistemler kendi sınırlarını söylemsel olarak oluştururlar, kendi iç işleyişlerinin koşullarını oluşturarak kendilerini yeniden-yaratırlar ve kendilerine dışsal bir mantığa (işlevsel ya da girdi-çıktı mantığı) bağımlı olmaktansa kendi işleyiş mantıklarına (modus operandi) dayalı olarak gelişirler. Bu özellikle, o çok eski devletin piyasa ekonomisinden 'görece özerkliği' meselesi üzerine düşünce geliştirmek yönünde katkı sağladı. Burada önerilen, bu sorunun, işleyiş olarak birbirlerinden özerk fakat ekolojik olarak birbirlerine bağımlı iki altsistem arasında, tarihsel olarak izledikleri mecraya veya geçmiş deneyimlere uygun olarak gerçekleşen yapısal-çiftleşme (the path-dependent structural coupling) biçiminde ele alınabileceğidir. Autopoiesis kuramlarından çıkardığım birçok ders var, ancak görece özerklik meselesiyle olan bağlantı bunlardan en önemlisi.

Marx'ın Alman felsefesi, Fransız politikası ve İngiliz ekonomisinden yaratıcı bir sentez üretebilme becerisinin British Museum'un kütüphanesinde saatlerce oturarak sırtında ağrılar geliştirme kapasitesinden daha fazlasına dayandığı ileri sürülmüştü. Bu becerinin asıl kaynağı onun kendisini proletaryanın sınıf mücadelesi ile özdeşleştirmiş olmasıydı. Aynı şekilde, Nicos Poulantzas kendi sentezi olan devlete stratejik ve ilişkisel yaklaşımı üretebildiyse eğer, bunun nedeni onun kendisini popüler-demokratik mücadele ve yeni sosyal hareketlerle özdeşleştirmiş olmasıdır denilebilir. Ve eğer ben Alman politikası, Fransız ekonomisi ve Şili biyolojisi arasında bir sentez üretmeyi başardıysam, bunun nedeni benim küçük çapta da olsa Thatcherizmle yaşanan ideolojik ve politik çatışmaya katılmış olmamdır. Gerçekten de çalışmalarımın çoğunu İngiliz ekonomisinin geçirdiği krizin özgünlüğünü ve bu krize gösterilen Thatcherist tepkinin önemini anlamaya yönelik devamlı yenilenen çabam şekillendirmiştir. Çok uzun yıllardır peşinde koştuğum entellektüel projenin mihenk taşı benim çoğu çalışmamın alt-yapısını oluşturan bu siyasal boyuttur.

Mürekkep: Yukarıda belirtilen kitaplarda, "stratejik seçicilik", "hegemonya", "hegemonik proje" ve "birikim stratejisi" kullandığınız diğer kavramlar arasında en merkezi olanlarıydı, küreselleşme ve bölgeselleşme gibi olgulara ise neredeyse hiç gönderme yoktu. Ancak, son zamanlarda, ilginizin küreselleşme ile ortaya çıkan yeni sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşümlere yöneldiği görülüyor. Ekonomik ve politik olarak eski dönemlere oranla çok daha fazla bütünleşmiş bir dünyada, kuramsal yaklaşımınızda bazı değişikliklere, merkezi kavramlarınızı yeniden gözden geçirmeye ihtiyaç duydunuz mu? Bir başka deyişle, daha önceki çalışmalarınızda kullandığınız kavramlar ve analitik araçlar yeni dünyayı ve tarihi koşulları anlamak için kullanılabilir mi? Eski kavramlar ve kategoriler, sosyalist geleneğin tarihsel birikimi tamamen terk edilmeden, 'yeni' bir kuramsal duruş inşa etmemize nasıl yardımcı olabilir?

Bob Jessop: Burada birbirinden farklı dört mesele var. Birincisi, evet haklısınız, benim devlet kuramı üzerine ilk kitaplarım küreselleşme ve bölgeselleşmeye gönderme yapmaz. Bu durum kısmen ilk yazılarımın, emperyalizmden ya da lokal devletten çok ulusal devlete odaklanmış olan savaş-sonrası mevcut literatür hakkında yorumlar olmalarından kaynaklanır. Fakat her şeye rağmen dünya piyasası, uluslarası tekelci devlet kapitalizmi, uluslararasılaşmanın benimsenmesinde devletin işlevleri, jeo-politika ve militarizme devletçi yaklaşım ve benzeri pek çok konuda yapılan tartışmaları bu metinlerde de bulursunuz. Poulantzas hakkındaki kitabım (1985) doğal olarak emperyalizmin mevcut aşamasının çelişkileri hakkında geniş bir tartışmayı içerir ve hatta, Poulantzas küreselleşme üzerine daha güncel tartışmalarımı da fazlasıyla etkilemiştir. Daha da önemlisi, erken dönem çalışmalarımdan bazılarında bu meselelere görgül olgular düzeyinde –özgül bir emperyal geçmişe sahip ve uluslarasılaşmaya ve küreselleşmeye güçlü katılımı olan İngiliz devletine ilgi duyan birinden beklenebileceği düzeyde– işaret etmiştim. Thatcherizm bu açıdan özellikle çok ilginçtir. Ayrıca sosyalizm sonrası ekonomilerde bölgesel yeniden yapılanma ve ekonomi, sosyal politikalar ve devletin yeniden yapılanmasıyla ilişkisi içersinde küreselleşme üzerine görgül bir araştırma da gerçekleştirdim. Bu nedenle küreselleşme ve bölgeselleşmenin artan önemini kavradığımda kuramsal olarak tamamen hazırlıksız değildim.

İkinci olarak, ekonomik küreselleşme sonucunda ortaya çıkan değişimler göz önüne alındığında, küreselleşmenin daima, Marksist terimlerle ifadesiyle, 'kaotik bir kavram' olduğunu ileri sürdüm. Kuramsal ve görgül çalışmalarda kavram sıklıkla kendinden menkul ayrıksı ve tekil bir nedensel süreçmiş gibi ele alınıyor. Fakat çok tipik olarak bu tür açıklamalar, bu sürecin birbirlerinden oldukça farklı ortaya çıkış biçimlerini ve temel aktörlerin küreselleşmeye yaklaşımlarını etkileyen farklı anlayışları kavramak konusunda başarısız kalıyorlar. Küreselleşmenin birçok farklı güçlerin ve süreçlerin –ki bu süreçler değişik uzamsal ve zamansal ölçeklerde ortaya çıkıyor ve bir-

birinden uzak ve dağılmış halde bulunan yerlerde ve/veya bu yerler arasında kurulmuş şebekelerden doğuyor– karmaşık ürünü olduğunu ihmal ediyorlar. Küreselleşmenin tekil, doğrusal, yukardan-aşağı ya da aşağıdan-yukarı hareketler yerine karmaşık ve birbirine dolanmış nedensel hiyerarşileri kapsadığını ve ayrıca küreselleşmenin her zaman eğilimlerin ve karşı eğilimlerin oluşsal bir ürünü olduğunu unutuyorlar. Ayrıca küreselleşmenin, basitçe farklı ölçekli toplumsal örgütlerin Matruşka bebekleri gibi birbirleri içinde 'yuvalanmış' olmaktan çok, onlar arasındaki tuhaf 'birbirine geçişliliği' (interpenetration) kapsadığını dikkate almıyorlar. Bu durumda, ekonomik küreselleşmenin bu biçimiyle herhangi bir şekilde bir şeyin sebebi olduğunu kabul etmiyorum. Tersini iddia etmek, küreselleşmeyi şeyleştirmek (reify), neo-liberal küreselleşmenin bugün arkasında olan hegemonik güçlerin talepleriyle uyumlu olmak ve hangi biçimde olursa olsun küreselleşmenin sınırları ve çelişkileri olduğunu görmezden gelmek demektir.

Üçüncü olarak, küreselleşmeye bu şekilde yaklaşırken, daha önceki çalışmalarımda geliştirdiğim pek çok temel kavrama da yaslanıyorum. Yani küreselleşmeyi yapısal ve stratejik görüş açısından inceliyor ve ekonomik ve siyasal güçlerin içinde hareket ettikleri yapısal olarak tescillenmiş stratejik bağlamı (structurally-inscribed strategic context) dönüştürmekte olduklarını görüyorum. Aynı mantıktan hareketle küreselleşme süreci, birikim stratejisi ve hegemonik projelerle, güç bloğunun dönüşümü ve yeni tarihsel blokların kurulmasıyla da ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda, erken dönem kavramların pek çoğunun açıklayıcılık (heuristic) değeri hâlâ geçerliliğini koruyor. Aynı zamanda küreselleşme ile ilişkilendirilen pek çok eğilimin ortaya koyduğu yeni sorunların, bizi geçmişi yeni bir ışık altında görmeye yöneltebileceklerini de fark ediyorum. Bu Minerva'nın baykuşunun alaca karanlıkta uçuşa geçtiğine dair Hegelci ilkenin sadece bir başka versiyonudur. Bunu üç kısa açıklamayla daha da derinleştirebilirim.

Savaş sonrasında Atlantik Fordist ekonomilerdeki sermaye birikiminin ortaya çıkışının uzamsal-zamansal matrixi olarak

ulusal devletin elde ettiği üstünlük, tarihsel özgüllüğe sahip bir olgudur. Ancak küreselleşmenin çok-ölçekli (multi-scalar), çok-merkezli (multi-centric) doğası, bu olgunun çok daha öncesinde açıkça ifşa edilmişti. Bu durumda ulusal ölçeğin bu üstünlüğe nasıl eriştiğini, onu nasıl kaybettiğini ve bunun ulusal devletlerin geleceği açısından ifade ettiği anlamın ne olduğunu yeniden sorgulamamız gerekir. Şimdi bu son konuyu, ölçeklerin görecelileşmesi' (relativisation of scales) bağlamında, örneğin ulusal ölçeğin öneminin azalması ve üzerinde sermayenin yeniden-düzenleneceği yeni bir ölçek –ulusal düzeyin üzerinde veya aşağısında– bulmak konusunda süregiden başarısızlık bağlamında tartışacağım. Küreselleşmenin ajandamıza eskiden olduğundan çok daha güçlü ve zorlayıcı bir biçimde soktuğu bir başka mesele de zaman ve mekân meselesidir. Ben küreselleşmeyi zamansal-mekânsal mesafelendirilme (time-space distansiation) (toplumsal ilişkilerin zamanda ve mekânda sündürülmesi) ve zamansal-mekânsal sıkıştırma (time-space compression) ('tekil' olayların gerçek zamanda yoğunlaştırılması ve/veya maddi ve maddi olmayan şeylerin verili mesafe üzerinden akışının hız kazanması) anlamında inceliyorum. Ortaya çıkmakta olan neo-liberal küresel düzendeki en etkili güçler, zamansal-mekânsal mesafelendirme ve zamansal-mekânsal sıkıştırma kapasitelerini birleştirenlerdir – bu da, her şeyden önce, ekonomik kararları çok hızlı bir şekilde alma becerisini gösteren hipermobil finans sermaye anlamına gelir. Fakat aynı zamanda bu kavramlar, daha belirsiz olan ekonomik ve siyasi düzenlerin işleyiş biçimleri ve unsurlarını ortaya çıkarmak için, daha erken dönemlere de uygulanabilirler. Vereceğim üçüncü örnek, ulusötesi (transnational) ekonomik ilişkilerin ekonomik olanla ekonomi-dışı (extra-ekonomic) olan arasındaki sınırları nasıl dönüştürdüğüdür. Atlantik Fordizm döneminde, uluslararası rekabet asıl olarak, göreceli emek maliyetleri ve ticaret hadleri biçiminde anlaşılırdı. Şimdi ise yaygın ekonomik, siyasi ve toplumsal kurumların rekabeti şeklinde anlaşılıyor: endüstri-üniversite ilişkileri, rekabet devletine (the competition state) duyulan ihtiyaç, girişimci kültürün geliştirilmesi ve benzeri. Fakat

bu beraberinde, farklı dönemlerdeki ekonominin yönetimi konusu olarak, bizi ekonominin toplumsal olarak yeniden yapılanması üzerine tekrar düşünmeye, ekonomik olan ile ekonomi-dışı olan arasındaki sınırların değişebilirliği üzerine düşünce geliştirmeye ve birbirinden bağımsız olan bu alanların farklı birikim stratejileri ve düzenleme biçimleri yoluyla birbirleriyle nasıl eklemlendiklerini sorgulamaya sevk ediyor.

Dördüncü olarak, sosyalist gelenek açısından düşünecek olursak, kesinlikle küreselleşme ile özdeşleştirilen yeni eğilimlerin beni sosyalist geleneği reddetmek yerine, sosyalist proje hakkında yeniden düşünmeye zorladığını fark ediyorum. Fakat bana öyle görünüyor ki Atlantik Fordizminin temel çelişkileri, ortaya çıkmakta olan post-Fordist dönemi karakterize eden çelişkilerden farklıdır. Buna bağlı olarak ilki bir üretim maliyeti olarak ücrete dair çelişkilerle baş edebilmek, bu çelişkileri yönetilir kılmak sorunu etrafında yapılanırken, ortaya çıkmakta olan dönem sermaye ilişkilerine has iki farklı çelişki tarafından belirlenmektedir. Bunlar *rekabet biçimleri* (özellikle rekabet edebilmek için gerekli ekonomi dışı koşulların artan önemi ve bu koşulların değer biçimi [value form] tarafından kolonize edilmeleri ve, bunun sonucunda, şebeke biçimindeki firmanın [networked firm] egemen örgütsel paradigma olarak ortaya çıkışı) ve *devlet biçimleri*dir (özellikle ölçeğin görecelileşmesi ve geleneksel devlet biçimlerinin yeni ekonominin yönetiminde yetersiz kalışı ışığında devletin yeniden yapılanması). Ancak bu durum, Atlantik Fordizminin çelişkilerine tepki olarak gelişmiş ve onun yeniden sağlamlaştırılmasına yardımcı olmuş olan, Keynesgil ulusal refah devletinin savunusu etrafında bir sosyalist mücadele örgütlenmesini engeller. Bunun yerine, yeni mücadelelerin asıl yoğunlaşması gereken alanlar yaratıcılık ve rekabet edebilirlik konuları; emek piyasasının esnekliği, asgari gelir ve sosyal ekonomi gibi sorular; siyasal kurumların ulus-ötesi doğası ve yeni bilgi güdümlü (fakat özünde hâlâ kapitalist olan) ekonomiyi yönetmek için piyasa ve devlete karşı yeni alternatiflerin araştırılması olmalıdır. Yine de, temel eksenlerin farklılığına rağmen, bu yabancısı ol-

madığımız bir kalıbın devamıdır. Buna rağmen, kapitalizmin her aşaması yeni düzenleme biçimlerinin eleştirisine ve sosyalizmi yeniden tanımlamaya duyulan ihtiyaçla ilişkilendirilir.

Mürekkep: Kuramsal yaklaşımınız, toplumsal ve siyasal teoriyi oldukça etkilemiş olan, 'devlete karşı toplum', 'ekonomiye karşı siyaset', 'eyleyiciye karşı yapı', 'sermaye mantığına karşı sınıf mücadelesi' ve benzeri kimi keskin ayrımları sorguluyor. Küreselleşme konusuna doğru kayınca ve analitik sorunlarınız da değişince, siz de kuramsal çerçevenizi yeni kavramlar ve formülasyonlar ekleyerek genişletmeye devam ettiniz. Buna rağmen bu sizi, Gramsci'nin hegemonya ve tarihsel blok kavramları gibi, daha önce kullandığınız pek çok kavramı dışlamaya zorlamadı. Fakat, Polanyi'den alıp daha sonraki çalışmalarınızda da kullandığınız "ekonominin toplumsal olanın içine yuvalanmışlığı" (the social embeddedness of economy) gibi kavramların da gösterdiği gibi, bir bakıma hâlâ, sosyal bütünün ya da sosyal formasyonun karmaşıklığı gibi klasik bir sorunla uğraşıyorsunuz. Bu anlamda, toplumsal oluşum ve dönüşüm süreçlerine bütünlükçü ve bireyci yaklaşımların eleştirisinin, küreselleşme ve devlet üzerine çalışmalarınızın kuramsal temelini oluşturmaya devam ettiği ileri sürülebilir. Küreselleşme üzerine daha sonra gerçekleştirdiğiniz çalışmalarla ilişkili olarak, sosyal formasyon ve yapı-özne ilişkisi gibi iki 'eski' sorun hakkındaki düşüncelerinizi aktarabilir misiniz?

Bob Jessop: Geleneksel ikilikleri, bu ikiliklerin daha karmaşık bir diyalektik bağlamında yeniden yorumlanmasıyla aşmaya çalıştığım şeklindeki yorumunuz doğru. Benim işaret etmek istediğim bir başka ikilik de metodolojik bireyselcilik ile metodolojik holizm (bütünselcilik) arasındaki ikilik. Bu sorun totaliteler (bütünlükler) hakkında nasıl düşüneceğimizi etkileyecek sonuçlara sahip. Toplumsal oluşumla ilgili olarak rekabet halindeki totalite ilkeleri (örneğin birbirleriyle çekişen toplumlaştırma [societalization] prensipleri veya Vergesellschaftung) ile tamamen kurulmuş, kapalı totalitelerin hiç var olmadığı fikri arasında bir ayrım çiziyorum. Benim için totalleştirme hiçbir

zaman tamamlanamaz – daima totalleştirme projesiyle tam olarak bütünleşmeyen ya da buna direnen toplumsal ilişkiler veya yapılar (hatta doğal olgular) bulunur ve totalleştirmeye yönelebilecek farklı merkezlerden doğan, birbirleriyle rekabet halinde değişik düzeylerde totalleştirme girişimleri vardır. İşte bu nedenle yapı-özne ilişkisi benim çalışmalarım için çok önemli. Bu bağlamda, küreselleşme, potansiyel olarak küresel bir toplumsal formasyon düzeyinde totalleştirme girişimlerinin tümünü kapsar. Fakat, daha önce de belirttiğim gibi, küreselleşme çok-ölçekli, çok-merkezli ve çok-zamanlı bir süreç olarak görülmelidir. Ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel bir proje olarak küreselleşmenin çok farklı çeşitleri vardır ve bunlar o 'eski' sosyal formasyon ve yapı-özne ilişkisi sorunu kapsamında incelenmeye tamamen açıktır. Buna ilişkin olarak yeni kavramlar içerisinde benim faydalı olduğunu düşündüğüm mekânsal-zamansal sabitleme, zaman-mekân mesafelendirmesi ve zaman-mekân sıkıştırması. Bunlar toplumlaştırma ve yapı-özne diyalektiğini gerektiren iktidar ve egemenlik kurma sorunları hakkında daha sofistike ve derinlikli düşünme yöntemleri sağlar.

Mürekkep: Son dönem çalışmalarınızda Polanyi'nin 'sermaye-toplum' ayrımına değiniyorsunuz. Sanıyoruz, burada dikkat çekmeye çalıştığınız nokta, karmaşık ilişkiler ağının, ayrı ve özerk olan bu iki sistem arasındaki gerilimlere ve rağmen ve/veya bunlar yoluyla kurulduğu. Bir toplumun piyasa toplumuna dönüşümü süreci farklı sistemler arasındaki bu karmaşık etkileşim sürecine bir örnek olarak verilebilir. Piyasa ile toplum arasındaki bu gerilimin kaynağını açıklar mısınız? Hangi koşullar altında bir toplum piyasa toplumuna dönüşür ve kapitalizmin sosyalizasyonu mümkün olur? Bununla ilişkili olarak, sosyalist sistem içersinde de bir serbest piyasanın veya sosyal piyasanın mümkün olup olmadığını da sormak istiyoruz.

Bob Jessop: Polanyi'ye geçmeden önce, üç noktaya temas etmek istiyorum. Birincisi, Marksist bakış açısına göre, sermaye ilişkilerinin yeniden üretimi sadece piyasa dolayımıyla ve pi-

yasa içinde gerçekleşen mübadele ilişkileri tarafından güvence altına alınmaz. Her zaman, devlet, iş adamları şebekeleri, kendi kendine yardım örgütleri (self-help organizations) ve benzeri pek çok kuruma yansıyan ve sermaye birikimine dışsal olan ekonomi-dışı bir boyut vardır. İkinci olarak, ekonomik olanla sermaye ilişkisinin yeniden üretimine dair ekonomi-dışı uğraklar arasında her zaman bir gerilim vardır, çünkü bunların kurumsal ayrışması hem kapitalizmin bir gereksinimidir hem de kapitalizm için sorun yaratmaktadır – kendi terimlerimle aktaracak olursam, bunun nedeni tamamen biçimin işlevi sorunlu kılması durumudur (form problematizes the function). Bu yapı-özne sorununun ve/veya stratejik ilişkisel yaklaşımın aktarılması gereken bir başka alandır. Üçüncü olarak, ilkesel düzeyde çözümlenemez olan bu gerilim dikkate alındığında, tek beklentimiz ikinci-mükemmel çözüm olabilir ancak. Her birikim stratejisinin, devlet projesinin, veya toplumlaştırma ilkesinin içinde taşıdığı varsayamlar ve seçicilik üzerine işte bu bağlamda yazdım. Şimdi, piyasa ve toplum arasındaki gerilimin kaynağıyla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz. Metalaşmanın bütün alanlara yayıldığı durumlarda söz konusu olduğu gibi, piyasa mübadelesi toplumsallaştırmanın egemen genel ilkesi haline geldiği zaman, piyasanın (bütün diğer kurumlarla birlikte ekonomik olmayan kimlikleri, toplumsal ilişkileri ve sivil toplumdaki örgütleri içeren) ekonomi-dışı ortamının piyasanın varoluş koşullarını güvence altına almaya yönelik olması gerekir. Polanyi'nin, piyasa ekonomisinin, içine daha önceki ekonomik ilişkilerin yerleştiği kaptalizm öncesi kurumlardan ve bu ilişkiler üzerinde, a fortiori, etkili olan ekonomik olmayan (dengeli fiyatlar, adil ücretler, toplumsal dayanışma ya da devletin gerekliliği gibi) değer ve normlardan koparılmasına (dis-embedding) değinmesinin nedeni budur. Fakat bu durum mübadele ilişkilerinin bütün toplumsal hayatı egemenliği altına alacak noktaya gelmesi gibi bir tehlike arz eder – Polanyi'nin belirttiği gibi, böylesi bir gelişme mübadele ilişkilerinin ücretli emek, para ve toprak (ya da, daha genel bir ifadeyle, doğa) gibi metaları da egemenliği altına almasına ne-

den olur. Aslında, bunların üçü de kurgusal (fictitious) metalardır ve orta vadede, sermaye zarara uğramadan, salt piyasa ilişkileri dolayımıyla –bırakın sosyal formasyonu– yeniden üretiminlerinin sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle Polanyi, kapitalist piyasa ilişkilerinin, kapitalizm-öncesi toplumsal ilişkilere ve kurumlara değil, daha ziyade hem piyasa-dostu (market-friendl ve hem de piyasa-kısıtlayıcı (market-restraining) olan kurumsal düzene – yani kısacası piyasa toplumuna tekrar yerleşmesi (re-embedded) gerektiğini belirtir. Bu, herhangi bir totalleştirme girişiminin sınırlarına ve sermaye ilişkisinin yeniden üretimine has çelişkilerin ve ikilemlerin önemine dair bir başka ilginç örnektir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu sorunlar üzerine fikir geliştirebilmek için şimdilerde kullandığım çözüm mekânsal-zamansal sabitlemeyle ilgilidir. Bunlar –mekânsal-zamansal matriksin içindeki marjinal grupların ve hatta daha çok da bu matriksin dışına itilmiş grupların harcanması pahasına da olsa– çelişkilerin ve ikilemlerin ortadan kaldırılması ve ertelenmesi için gereken görece durağan ortamı sağlarlar. Son olarak, sosyalizm içinde piyasa ilişkilerinin mümkün olup olmadığı konusuna gelince, içtenlikle söylüyorum ki bunlar var olacak. Asıl sorun mübadele ilişkisinin nasıl ortadan kaldırılacağı değil, bunların kurgusal (fictitious) metalar alanına yayılmalarının nasıl sınırlandırılacağı ve toplumsal ilişkilerin tümümün metalaştırılmasına nasıl engel olunacağıdır. Bu çerçevede, özellikle dayanışma ve müzakereci (deliberative) demokrasi gibi başka tür toplumlaşma ilkelerine tâbi olan bir sosyal ekonomi, sosyalizmin en temel özelliği olacaktır. Fakat bana göre hâlâ çözümlenmemiş olan, sosyalizminin üzerinde yükseleceği hakim mekânsal-zamansal sabitlenmenin ölçeğinin ne olacağı sorusudur.

Mürekkep: Sanıyoruz, düzenleme okulunun sizin kuramsal yaklaşımınıza katkısı oldukça fazla. Düzenleme okulu da temel olarak kapitalizmin düzenlenmesi sorunuyla ve kapitalizmin düzenlemesinde etkin olan sosyo-politik sistemler, kurumlar ve meka-

nizmalarla uğraşıyor. Siz de buna uygun olarak, düzenleme biçimi ve birikim rejimi gibi kavramlar kullanıyorsunuz. Düzenleme yaklaşımı aynı zamanda kapitalist ekonomiyi dünya ölçeğinde de inceliyor ve küresel kapitalizmin düzenlenmesi ile ilgili çeşitli sorulara yoğunlaşıyor. Bu bağlamda, küresel kapitalizmin dinamikleri ve uluslararası iş bölümü üzerindeki etkileri hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyoruz. Küreselleşme sürecini ve uluslararası ilişkilerin değişen biçimlerini incelerken, düzenleme kuramı dışında, örneğin bağımlılık kuramı (dependency theory) ya da dünya sistemi kuramı (world system theory) gibi kuramlardan da yararlanıyor musunuz?. Bu bağlamda kullanılan birinci dünya-üçüncü dünya ya da gelişmiş olan – gelişmekte olan ülkeler gibi ayrımları siz de kullanıyor musunuz?

Bob Jessop: Küreselleşme konusunu geniş bir biçimde ele aldığım son yazılarımı düzenlemeci ve devlet-kuramsal bir yaklaşımdan hareketle kaleme aldım. Bununla ilgili kimi kanıtlar daha önce verdiğim cevaplarda zaten var. Küreselleşmeye dair tek bir mantığın olduğuna değil de, küreselleşmenin birçok farklı ölçek üzerindeki değişik süreçlerin karmaşık bir sonucu olduğuna inandığım için, küreselleşmenin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi hakkındaki sorunun basit bir cevabı yok ne yazık ki. İlk çalışmalarımda, geleneksel olarak küreselleşme başlığı altında yürütülen tartışmaların aslında, karmaşık biçimlerde ölçeksel olarak birbirlerine eklemlenmiş farklı sermaye döngülerine dair oldukça değişkenlik gösteren süreçler ve rekabet halinde olan farklı toplumsal güçlerin bu ekonomik süreçlere uygun kurumsal yapıları düzenlemek yönündeki girişimleri gibi çok farklı boyutları kapsadığını savundum. Kendi çalışmamda, –birincisine ikincisinden daha fazla sempatiyle yaklaşmama rağmen– henüz ne bağımlılık kuramına, ne de dünya sistemi kuramına yer vermedim. Bağımlı gelişme ilişkileri olduğuna kesinlikle inanıyorum, fakat bunların stratejik-ilişkisel olarak incelemeyi tercih ederim. Bana göre dünya sistemi kuramıyla ilgili sorun, kapitalist gelişimi dünya sisteminin sahip olduğu yukarıdan-aşağı sermaye mantığına dayana-

rak yorumlamasıdır – küresel piyasa ile çoklu ulus-devlet sistemi arasında bir ayrım olduğunu fark eden tek kuram olmasına rağmen [böyle düşünüyorum]. Dünya sistemi kuramının geliştirdiği kimi ilginç fikirler var ve bunları memnuniyetle kendi kuramıma kattım. Bana göre birinci dünya-üçüncü dünya; gelişmiş-az gelişmiş gibi ayrımlar, bir anlamda küresel ekonomideki gerçek bölünmelere tekabül eden ayrımlar olarak değil de, daha çok söylemsel kuruluşlar olarak ve sonuçları itibariyle önem arz ediyorlar. Bir yazımda belirttiğim gibi, ekonomik ilişkilerin oluşturduğu bütünlük içinde, ekonomik mekânlar şeklinde (örneğin ulusal ekonomi olarak) ortaya çıkan bölümlenmeler belirli söylemsel ve maddi pratiklerin ürünüdür ve buna bağlı olarak bütünün genel gelişimi üzerinde de kimi etkileri söz konusudur. Aynı şekilde bu görüşü sizin belirttiğiniz ayrıma uygulamam mümkün. Bunlar bir anlamda belirli ekonomik ve siyasal kurguların geçici ürünleridirler. Öte yandan, tabii ki, kimi ayrımlar diğerlerinden daha organiktirler, yani ekonomide var olan gerçek bölümlenmeleri (eleştirel gerçekçiliğin ileri sürdüğü gibi) daha iyi yansıtır veya yakalarlar. Her iki durumda da bunların siyasi sonuçlarını ve kapitalist sömürü ve egemenliğe karşı siyasi hareketlenmeyi nasıl mümkün kıldıklarını ya da engellediklerini görmek de çok önemli.

Mürekkep: Küreselleşmenin siyasi sonuçları hakkında neler söylemek istersiniz? Bu sürecin neden olduğu yapısal uyumsuzlukları ve siyasi çatışmaları biraz daha açıklamanız mümkün mü? Küreselleşme süreci bağlamında devletten bahsediyorsunuz ve bununla ilişkili olarak da devletin erozyona uğramasının bu sürecin zorunlu bir sonucu olmadığını, çünkü devletin kendisini küreselleşme süreci içerisinde veya bu sürece tepki olarak yeniden örgütleyebileceğini söylüyorsunuz. Devlet küreselleşme sürecine nasıl uyum gösteriyor ya da kendisini küreselleşme süreci içerisinde nasıl yeniden düzenliyor? Bunun dışında bir de, küresel kapitalizmin merkezi ve çevresi arasındaki ayrıma uygun olarak, küre-

selleşmenin devletler üzerinde farklılaşan etkisinden söz etmenin mümkün olup olmadığını sormak istiyoruz. Sizce üçüncü dünya veya üçüncü dünya devletleri gibi kategoriler hâlâ kullanılabilir kategoriler mi? Eğer öyleyse, bu devletler küreselleşme sürecinden nasıl etkileniyorlar?

Bob Jessop: Hiç şüphe yok ki ekonomik ve siyasi düzenlemeler arasında büyük bir ayrışma vardır ve bu ayrışma kapitalizmin gelişimi boyunca az ya da çok hep var olmuştur. Bunun bugünkü biçimi küreselleşen ekonomi ile ulusal devletlerin kendilerini idame ettirmeleri arasındaki ayrışmadır (en azından gelişmiş kapitalist ekonomilerde). Fakat buna üç önemli nokta daha eklemek istiyorum. İlkin, devlet sisteminin kurumsal yapısıyla iktidar ilişkilerinin düzenlenişini karıştırmamamız gerektiğidir. Her bir ulusal devlet kendi içine kapalı veya iç tutunumu olan, öz-tutunumlu (self-contained), bir bütünlük veya oluşum (entity) gibi ele alındığında ve devlet içinde veya devletler boyunca sınıfsal güçlerin birbirlerine geçişli veya şebeke biçiminde olduğu görmezden gelindiğinde, uluslararası siyasi sistemin anlaşılması mümkün değildir. Bu tür bir olgu olan uluslararası siyasi sistem içinde hegemonyanın nasıl örgütlendiğiyle ilgili olarak pek çok soru hâlâ incelenmeyi beklemektedir. Örneğin, Amerikan devleti hegemonyasının Fordizmin görece durağanlık kazandığı uluslararası ortamı belirleyiciliği –sadece Atlantik Fordist ekonomilerde değil, dünyanın başka yerlerindeki petrol üreten ülkelerle ilişkili olarak da– göz önüne alınmadan, Atlantik Fordizmi anlamak tam olarak mümkün değildir. İkinci olarak, esasen küreselleşmeye uyum gösteren şey, devlet olarak devlet değildir. Devlet kendi başına bir iktidar uygulayamadığı gibi, onun kendi kendini düzenleme gücü de yoktur. Yeniden-düzenlenmenin aktörleri, daha çok devlet alanında ve/veya devletin uzağında etkinlik gösteren belirli güçlerdir. Bu anlamda, belirli bir devlet biçiminin girdiği kurumsal kriz karşısında, politikaları, devlet organlarını, devletin genel kurumsal yapısını, etkinlik gösterdiği ölçeği ve devlet sistemi ile ekonomik, politik ve sosyal iktidarın

diğer alanları arasındaki bağıntıları dönüştürmek yönünde çabalar bulunur. Bu, önceden verili bir sermaye mantığına bağlı olarak çok önceden belirlenmiş ve şekillenmiş bir süreç olmaktan ziyade, deneysel ve evrimci bir süreçtir. Açıktır ki, benim yukarıda da değişik fikriler aracılığıyla ortaya koyduğum gibi, esasen sorun tek başına küreselleşme olarak adlandırılan sürecin (ki bu süreç gerçekte birçok değişik ölçekte ve değişik alanlarda etkinlik gösterir) devletler üzerindeki etkisini anlamak değildir. Bunların, birkaç örnek verecek olursak, mesela Amerika, Almanya, Türkiye, Tayvan, Singapur, Türkmenistan ya da Haiti üzerindeki etkisi birbirinden oldukça farklı olacaktır. Fakat aynı nokta diğer ölçekler için de ileri sürülebilir: örneğin, New York ve Detroit, Berlin ve Leipzig, Londra ve Sheffield, Kopenhag ve Aarthus, İstanbul ve İzmir, Tayvan ve Taichung, Singapur ve Riau ve benzeri. Küreselleşmenin etkisini (ya da öznelerini) incelerken, ulusal düzeyi fetişleştirmenin hiç gereği yok gerçekten. Aynı nedenlerle, kuramsal gücü arkamıza alarak dünyayı Birinci ve Üçüncü dünya olarak bölmenin ne analitik ne de politik hiçbir faydası olduğunu düşünmüyorum. Bana göre önemli olan küreselleşmenin değişik ölçeklerdeki etkilerini incelemek ve stratejik-ilişkisel anlamda farklı türden koalisyon stratejilerinin değişik zaman aşamalarından geçerek varlıklarını sürdürebilme yetilerini değerlendirmektir. Bunların en iyi düzenlenme biçimi ulus-devlet blokları şeklinde olmayabilir. Ayrıca küresel düzenlemenin başka biçimlerine, bunlara ulus-ötesi (transnational) sınıf hareketleri ve diğer toplumsal hareketler de dahil, açılan çok geniş bir alan var.

Mürekkep: 1970'ler ve 1980'lerde Thatcherizmin yükselişinden bu yana çok önemli değişiklikler meydana geldi. 1997 yılında Tory partisinin hükümetten düştüğü seçimde İşçi Partisi büyük bir ulusal başarı elde etmişti. Bunu takiben ve bugün de İngiltere'de politika hâlâ Yeni İşçi hükümeti ve onun, Üçüncü Yol olarak adlandırılan stratejisi eliyle yürütülmekte. İşçi Partisi'nin Thatc-

hergil siyasi projenin başarısızlığına tepkisi ne oldu? Ve bu projeden Blair'in Üçüncü Yol projesine geçiş nasıl gerçekleşti? Thatcherism (+Majorizm) ile Blair'in projesini, İngiltere'nin içinde bulunduğu yeni küresel bağlama gösterdikleri tepkiye ve özellikle de AB'ye yaklaşımlarında sergiledikleri farklı stratejilere göre karşılaştırmanız mümkün mü?

Bob Jessop: Yeni İşçi Partisi'nin (New Labour) seçim başarısı, siyaset sahnesinde, yani az çok örgütlü toplumsal güçlerin ilan ettikleri eylemleri yoluyla genel kamu oyunu yönlendiren gündelik siyasetin görünürdeki dünyasında, büyük bir kaymanın olduğunu gösteriyor. Fakat bu ne iktidar bloğunda ne de onun genel stratejisinde aynı biçimde kökten bir dönüşüme işaret etmez. Bayan Thatcher'ın istifası, neo-liberal birikim stratejisinin veya partisiyle özdeşleşen otoriter-popülist projenin başarısızlığını temsil etmez. Bu, daha çok onun kendi partisi içinde giderek izole oluşuna ve Avrupa bütünleşmesi meselesiyle uğraşırken karşılaştığı sorunlara bir tepkiydi. Major hükümetini, Thactherizmi yeniden yapılandırmak ve fakat çözülmeye başlayan toplumsal uyum için gerekli koşullarını da yeniden yaratmak kaygısına düşmüş, 'gri yüzlü Thatcherizm' olarak görmek mümkün. Öte yandan, Yeni İşçi Partisi'ni, hem Thatcherizmin açık hegemonyasına karşı seçime dönük hesaplı bir tepki ve hem de giderek şirretleşen on sekiz yıllık neo-liberalizmden etkilenmiş olan devlet ve ekonomideki yapısal değişimlere uyum gösterme çabası olarak görmek mümkün. Bir başka yerde, Yeni İşçi Partisi'ni (ya da, farklı bir tutum sergileyen Maliye Bakanı Gordon Brown'dan beri Blairizm) 'Hıristiyan-Sosyalist yüzlü Thactherizm' olarak adlandırıyorum. Her şey bir yana, Blair neo-liberalizmi Bayan Thatcher'dan da Major'dan da öteye götürmeye girişiyor. Bir yönüyle bu, Reagan, Bush ve Clinton yönetiminde süren neo-liberalizmin küresel konsolidasyonuna ve bunun ürettiği yapısal değişimlere bir yanıttır. Öte yandan bu aynı zamanda, (şimdi tamamen uluslararasılaşan) Londra Kenti'nin ve öncü çok-uluslu şirketlerin (ki bunların da çoğu transatlantik ve Avrupa öl-

çekli işler yürütürler) hegemonyası altında İngiliz ekonomisinin artan küreselleşmesine ve Yeni İşçi Partisi'nin seçim hesaplarında 'Orta İngiltere' olarak adlandırılan bölgenin giderek merkezileşmesine de bir yanıttır. Avrupa konusuyla ilişkili olarak, herhalde Blair –neo-liberal bir tarzda yürütülmesi koşuluyla– Avrupa'nın bütünleşmesini daha da hızlandırmaktan yanadır. Bu açıdan, onun sorunu, uzun erimli ve ekonomik değil, kısa erimli ve siyasidir. Kısaca, küçük İngiltereci ve/veya Amerikan yanlısı sağcı basın tarafından yönlendirilen, kamuoyunun Avrupa'ya (ve özellikle, İngiliz lirasının kaybına ve bunun egemenlik açısından sonuçlarına) olan düşmanlığını bilir. Fakat, şaşılacak bir şekilde, kendisi işçi sendikalarına, (İşçi Partisi yapısındaki uluslaşmaya olan bağlılığı sembolik olarak korumuş olan) 4. Madde'deki değişikliği destekleyenlere ve İşçi Partisi'nin örgütsel yapısını modernize etme planlarına direnenlere karşı saldırmaya hazır olduğu halde, Blair kamuoyunu Avrupa ve Euro taraftarı kılmak için inisiyatifi ele almaya pek istekli görünmez. Bunun nedeni gelecek seçimle ilgili olarak sağcı basından duyduğu korkudur. Fakat bu sorunları İngiltere'nin siyasi gündemine koymayı erteledikçe, bu alanda hegemonya kurması giderek daha güçleşecektir. Daha genelde, Thatcher-Major yıllarıyla Yeni İşçi Partisi arasındaki devamlılıklar ve kesintiler açısından, Thactherizmi kendine özgü bir dönemleştirme içinde ele almak ne kadar önemliyse, Yeni İşçi Partisi'ne uygun bir dönemleştirmeye gitmek de o kadar önemlidir. Blair, 1997 seçimi öncesinde, temel olarak İşçi Partisi'nin zaferi için gerekli koşulları oluşturmakla meşguldü: onun temel çözümü iki taneydi – örgütsel bir tutamak ve yüzer gezer bir gösterge. Örgütsel tutamak, İşçi Partisi'ni, (Poulantzas'ın terminolojisini kullanacak olursak) modern otoriter bir kitle partisine dönüştürmek suretiyle modernize etmekti ve yüzer gezer gösterge de, farklı bağlamlarda farklı anlamlar atfedilebilen, "Yeni İşçi" teriminin ta kendisiydi. Seçimden sonraki dönem, Blair'in "aşırı zindelik hali sonrası (post-euphoria), [ama] doğum öncesi" olarak adlandırdığı, yani seçim kutlamalarının bittiği, "Yeni İşçi"nin giden Muhafazakâr hü-

kümetin geride bıraktığı sıkı mali-finansal zorluklar içinde çalıştığı ve "Yeni İşçi"ye özgü politikaların henüz belirlenmemiş olduğu dönemdir. Geçtiğimiz yıl, sosyal refaha dönük reformlar alanında –yoksulluk ve belirli grupların toplumsal olarak dışlanması sorununu azaltmak yönünde–, "Yeni İşçi"nin politikalarında bir tür daha sosyal demokratik bir dönüş görüldü. Bununla birlikte, burada dahi, Blair'in bu reformlara vereceği daha neo-liberal, daha Amerikan yanlısı yön ile küreselleşmenin gerçekleri olarak adlandırılan gerçeklere uygun ve Gordon Brown'un tercih edeceği, daha geleneksel sosyal demokrat yön arasında açık bir ayrışma var. Bunun seçim sonrası dönemde çatışmanın ana hattı olması çok muhtemel.

Süreklilikler ve kopuşlara şöyle bir bakalım, bunları en geniş kapsamda birbiriyle ilintili üç gruba ayırmak mümkün: Thatcherizm tarafından başlatılan neo-liberal ekonomik yaklaşımın temel hatlarını korumaya yönelik olanlar; emek piyasasına yönelik reformların ve diğer neo-liberal ekonomik önlemlerin toplumsal bedellerini yatıştırmayı olduğu kadar, esnek emek piyasasının verimliliğini arttırmayı da hedefleyen çeşitli önlemleri sağlamaya yönelmiş olanlar ve toplumsal olarak daha kapsayıcı, ancak küresel olarak daha rekabetçi bir ekonominin yaratılması için etkili bir kurumsal çerçeve sağlamaları adına, anayasa ve devlet aygıtının genel olarak modernleştirilmesiyle ilgili olanlar. Bütün bunlara göre, "Yeni İşçi"nin, Thatcherizmin dışlayıcı "iki ulus" yaklaşımına kıyasla, daha kapsayıcı ve daha "Tek Ulus" odaklı olduğunu ve Thatcherizim tarafından özgür bırakılmış olan piyasa güçleri tarafından yaratılmış aşırı bireyselciliği yatıştırmak için cemaatçi fikirlerle dahi yakınlaştığını belirmekte de fayda var. Bu bağlamda, Thatcher tarafından başlatılmış olan neo-liberal ekonomik reformlar korunmaktadır; fakat şimdi bütün bunlar "Great Britain plc"nin (Büyük Britanya klş – kamusal limited şirketi) onu giderek küreselleşen ekonomi içinde daha etkili kılmak için, tamamen "demokratikleştirilmesi" ve "modernleştirilmesi" yönünde atılacak tek adım olarak sunulurlar. Buna göre, "Yeni İşçi"nin modernleştirilmesi projesi "halka" otoriter Thatcher ve Major hü-

kümetlerinden daha yakın olmak içindir ve piyasalar ve yeniden biçimlendirilmiş devlet, sivil topluma daha açık ve daha sorumlu kılınmalıdır. Böylece "Yeni İşçi", neredeyse üzerinde çalışılmış gibi görünen bir belirsizlikle, kendisini "mülkiyet-sahipleri demokrasisi"nden daha çok, "hissedarlar toplumu"nun (stakeholding society) yanındaymış gibi; işçilerin, yerel otoritelerin, yerel cemaatlerin ve yeni toplumsal hareketlerin aleyhinde iş adamlarına yönelik bir ortaklık değil de, tüm bu kesimlerle içten bir ortaklık geliştirmek istiyormuş gibi; yetkileri devretme (İskoçya ve Galler'de) ve bölgesel kongreler (İngiltere'de) yoluyla iktidarı halka daha yakın kılıyormuş gibi sunar. Fakat, bütün bu iddialar henüz gerçekleştirilmemiştir. Bunun yerine, bu zamana kadar gördüğümüz otoriter devletçi devletin neo-liberal ekonomik yönelimin egemenliğiyle daha çok bütünleştirilmesidir. "Yeni İşçi" için bir ikinci seçim başarısı, aslında desteğin boyutları hâlâ fazlasıyla belirsiz olsa da büyük ölçüde "damardan" işçi oylarına bağlıysa da, çok muhtemeldir. Böyle bir seçim başarısı Thatcherizmle devamsızlık gösteren kimi toplumsal politikaları ve anayasal politikaları sağlamlaştırabilir. Fakat, Blair (ama, belki de, şimdilerde klasikleşen bir İngiliz deyimiyle, "ailesiyle daha çok zaman harcama" konusunda öncelikle karar vermesi gerecek olan, Brown değil) yönetiminde bu, belirgin biçimde neo-liberal bir ekonomik çerçeve içinde yürütülecektir.

Mürekkep: Yönetişim (governance) üzerine çalışmanızda, bu kavramı mekânsal-zamansal pratikler ve biçimler bütünü olarak tanımlıyorsunuz. Sizin için, toplumsal pratikler ve kurumlar yapısal olarak tescillenmiş zamansal ve mekânsal biçimlerdir. Bunlar; hareketin birbirinden ayrılabilir mekânsal ve zamansal ufuklarına yönelirler. Bunun yanı sıra, de Certau ve Debray'a dayanarak, strateji ve taktik sorunu üzerinde de duruyorsunuz. Sosyalist-sol'un küreselleşmeye yaklaşımlarında geliştirecekleri olası stratejiler bağlamında strateji sorununu biraz daha açabilir misiniz? De Certau'nun strateji-taktik ayrımının ve mekânsal-za-

mansal boyutun sol için bugün ima ettiği anlam nedir? Seattle ve Zapatista hareketi gibi, küreselleşmeye karşı radikal hareketlerin küresel kapitalizme karşı uygun bir strateji kullandığını düşünüyor musunuz? Kısaca bir sosyalist hareketin, bir yandan bu karmaşık, çok-ölçekli ve yayılan küresel kapitalizme meydan okurken, bir yandan da küreselleşme sürecine stratejik yaklaşması nasıl mümkün olabilir?

Bob Jessop: Tekrar olması riskine rağmen, bir kez daha, küreselleşmenin sadece küresel ölçekte ortaya çıkmadığını belirtmek isterim. Bu çok-ölçekli bir süreçtir. Bu nedenle, sosyalist-solun stratejisinin karşılaştığı sorun, üzerinde örgütlenilecek tek ve kesin bir ölçek bulmak –sanki aksi taktirde her şey elden kayacakmış gibi– değildir. Gerçek sorun, küreselleşme sonucunda ölçeğin görecelileşmesine, yani bir siyasi eylem ölçeği olarak, diğer siyasi eylemlerin etrafında koordine olabileceği, her hangi bir ölçeğin (savaş sonrası kapitalizminde ulusal düzeyin tadını çıkardığı kadar) bir önceliğinin kalmamasına tepkimizin ne olacağıdır. Öyleyse, bu anlamda, pek çok farklı ölçekte, pek çok farklı merkezde ve pek çok farklı toplumsal güçlerle birlikte bir eylem örgütlemek için gerekli koşulları en iyi şekilde nasıl sağlayabileceğimizi düşünmeye ihtiyacımız var. Sadece tek bir koordine edici merkezin olacağı fikrini kökten reddediyorum. Bunu, daha ziyade, bir başka yazımda adlandırdığım gibi, meta-yönetişim, yani öz-yönetim koşullarını örgütlemek anlamında ele almak ve düşünmek zorundayız. Bazı sorunlar (örneğin çevre sorunu) için "küresel düşünüp, yerel davranmak" en iyi çözüm; diğerleri içinse yerel düşünüp, küresel olarak örgütlenmek önemli (örneğin yerel topluluklara yönelik tehdit, ulusal, bölgesel ve küresel ölçeklerden gelecek desteklerle beraber yerel düzeyde ele alınmalıdır). Fakat ölçeklerin, koordine edici merkezlerin ve zamansal ufukların gözetilmesi gereken başka permütasyonları da var. De Certau'nun kullandığı anlamda taktikler bazı durumlarda önem kazanabilir, özellikle o andaki yerel tehdite karşı; fakat bunların daha geniş mücadele biçimleriyle bağlantılandırılma-

sı da gerekir. Bu bağlamda, Gramsci'nin manevra savaşları ve mevzi savaşları arasında yaptığı ayrımdan da birşeyler öğrenebiliriz. Seattle ve Zapatistalar konusuyla ilgili olarak, bunları egemen neo-liberal küreselleşmeye karşı mücadelenin genel gelişimine çok özgün ve önemli katkıları olan hareketler olarak görüyorum. Bana göre gerçek sorun, aşağıdan yukarıya doğru inisiyatiflerin nasıl geliştirileceği ve bunlara ulus-ötesi desteğin nasıl sağlanacağıdır. Öte yandan bunlar arasında, kapitalist küreselleşmenin mantıksızlığını dönüştürmek ve buna direnmek çizgisinde, genel bir uyum geliştirilmelidir. Bu da bizi, kurumsal düzenleme konusuyla ve farklı ölçeklerde hareket edebilen ve düşünebilen demokratik öznelerin yaratımıyla ilişkili daha genel sorunlara doğru yönlendiriyor.

Mürekkep: Son otuz yıl içinde Avrupa solu hem ideolojik-politik düzeyde ve hem de kuramsal düzeylerde önemli bir dönüşüm yaşadı. "Yeni Sol" olarak adlandırılan bu oluşum içindeki farklı hareketlerin tümünü belirleyen ortak özelliğin demokrasi sorununa ya da demokrasiyi nasıl genişletebiliriz sorusuna yapılan vurgu olduğunu görüyoruz. Demokrasi vurgusu, hem "gerçekten var olan sosyalizm"e, hem 1960'ların refah kapitalizmine ve hem de 1980'lerin neo-liberalizmine karşı ortaya sürülüyor. Yeni Sol hem demokratik mücadeleler ve hem de entellektüel hareketlerde çok etkili bir güç oldu. Siz Batı solunun bu dönüşümünü nasıl irdeliyorsunuz? Yeni Sol bağlamında işaret edilen, örneğin demokrasi, sivil toplum, kamusal alan ve radikal demokrasi, gibi meseleler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Bob Jessop: Gerçekten de vurguda ortaya çıkan bu kaymaya sempatiyle yaklaşıyorum, fakat bu, kapitalizm içindeki gerçek eğilimler ve derinde yatan gerçeklikler incelenmedikçe, liberal demokrasi savunusuna dönüşme riski taşıyor. Yeni Sol'da özellikle çekici bulduğum nokta, onun ekonomizmi ve sınıf indirgemeciliğini reddetmesi ve onun diğer alanların ve sömürü ve egemenliğe karşı diğer mücadele biçimlerinin önemini fark etmiş olmasıdır. Sizin sorunuzun da ima ettiği gibi, bu da müca-

dele alanını radikal olarak genişletir. Ayrıca onun sivil topluma yaptığı vurguya da sempatiyle bakıyorum. Daha erken dönem çalışmalarımda, Gramsci üzerine olan çalışmam dışında, bu kavramı fazla kullanmadım; bunun en belirgin nedeni de o dönemde "sivil toplum"un burjuva ideolojik bir yapıntı olduğuna inanıyor olmamdır. Fakat daha sonra bu konudaki görüşümü değiştirdim. Şimdi sivil toplumu daha çok Habermas'ın "yaşamdünyası" (lifeworld) kavramına benzer bir biçimde ele alıyorum. Bu biçimde, sivil toplumu (ya da "yaşamdünyası"nı) çeşitli toplumsal ilişkileri, kimlikleri, çıkarları ve değerleri içeren bir şey olarak görüyorum. Bunlar belirli sistemlere demirlenmiş olarak değil, bu sistemlerin dışında ve/veya bunları boydan boya kesecek şekilde dururlar. Sivil toplum, toplumsal cinsiyet, kuşaklar, etnisite, ulusal kimlik, örgütsel üyelikler, yeni toplumsal hareketler ve benzeri pek çok toplumsal ilişkiyi içerir. Bunlar, kâr olanaklarını şekillendirerek ekonomiyi etkiledikleri gibi, toplumdaki metalaşma, metalaşmaktan çıkarma ve yeniden-metalaştırma süreçleriyle ilgili mücadeleleri de etkilerler. Bu etkinin izlerini, örneğin cinsiyetçi iş bölümü; etnik ve kuşaksal ayrımlar etrafında yapılandırılmış ikili işgücü piyasaları; pembe sterlin'e yönelmiş pazarların gelişmesi; bölgesel, kentsel ve ulusal rekabetle ilgili kaygılar ya da ekolojik modernleşme stratejileri üzerinde yeşil hareketin etkileri gibi olgularda görmek mümkündür. Ayrıca yaşamdünyası, birikim mantığına (ya da herhangi bir sistematik toplumsallaşma ilkesine) karşı harekete geçirilebilecek sosyal ilişkiler, kimlikler, çıkarlar ve değerlerin deposu olarak da etkide bulunabilir. Buna ek olarak, Gramsci (ve belirli yönlerden Laclau ve Mouffe) tarafından dikkat çekildiği gibi yeni hegemonik ilkelerin eklemlenmesi için bir mücadele alanı olarak da iş görebilir. Bu anlamda, sermaye ilişkisi ya da diğer bir sistematik toplumsallaşma (societalization) ilkesi (militarizm ya da ulusal güvenlik gibi) tarafından sömürgeleştirilmesine karşı bu alanı savunmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Öte yandan temel demokratik değerlere bağlı olan bir sivil toplum içindeki farklı güçler arasında karşılıklı hoşgörünün oluşması koşullarını yaratmak da önemlidir.

Bu da sadece demokratik kurumların yaratılmasını değil (bu kurumların özellikleri kuruldukları tekil alana bağlı olarak farklılaşacaktır) aynı zamanda demokratik pratiklere ve tartışmaya bağlı olan öznelerin de oluşumunu gerektirir. Ancak o zaman ve bu çerçevede kimlik politikası ile eşitlik politikası, üretim politikası ile dağıtım politikası arasındaki uygun dengeler ve demokratik politikaya uygun mekân-zamansal ölçeklerin ne olması gerektiği gibi konuları tartışmaya başlayabiliriz.

Mürekkep: Çok teşekkür ederiz.

Bob Jessop: Ben teşekkür ederim.